

Societat i economia agrària al

Penedès, segles XVI-XVII

El terme de Subirats, la parròquia de

Sant Pere de Lavern

Tercer volum

TESI DOCTORAL UPF/2016

JAUME GAYA CATASUS

INSTITUT D'HISTÒRIA JAUME VICENS VIVES

PPRORAMA DE DOCTORAT: HISTÒRIA

TERCER VOLUM

**SOCIETAT I ECONOMIA AGRÀRIA AL PENEDÈS, SEGLES XVI-XVII.
EL TERME DE SUBIRATS, LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE LAVERN**

DOCTORAND: JAUME GAYA CATASUS

Doctor per la Universitat de Barcelona

Llicenciat en Filologia

Llicenciat en Antropologia Social i Cultural

DIRECTOR: DR. JOAQUIM ALBAREDA I SALVADÓ

BARCELONA 2016

IX. L'ALIMENTACIÓ

*Ítem dos barrils, lo hu tunyiner, lo altre
de tenir sardines, buyts. (1565)¹*

Existeix una estreta relació i dependència entre alimentació, tipus de societat i manera d'obtenir els productes alimentaris. Al segle XVI, no hi havia, com avui, homogeneïtat en el tipus d'alimentació en tots els sectors de la societat. Les diferències estaven en funció de les classes socials i del poder adquisitiu d'aquelles. D'una banda hi havia l'aristocràcia, els burgesos enriquits i les altes esferes eclesiàstiques, amb els seus drets i rendes, que vivien en l'abundància, sense privacions. D'una altra banda, hi havia la resta de la població, amb condicions econòmiques i hàbits desiguals. En aquest segon grup situem la pagesia, diferenciada en pagesos emfiteutes o de mas, que ostentaven la propietat útil de la terra, entre els quals distingim els més i els menys acomodats. I també els pagesos sense terra pròpia, que ofería un ampli ventall de possibilitats, entre masovers, parcers, mossos, treballadors diversos i temporers, els quals conformaven l'anomenada població flotant.

Alguns aliments s'utilitzaven pel pagament dels censos o rendes senyorials, tant eclesiàstics com laics. Els senyors, per tant, obtenien part dels productes que consumien de les terres del seu domini que cultivaven els pagesos. Entre els productes de renda més habituals que consten en els documents

¹ 9-4-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

L'ALIMENTACIÓ

consultats, hi ha els cereals i el pa, l'aviram, i també l'oli en els censos eclesiàstics.

La quantitat de productes comestibles que es coneixien al segle XVI i XVII que podien entrar a formar part en la preparació d'aliments, bé fos en forma de bullits, fregits, rostits i escalivats, o com a ingredients bàsics d'un plat o d'altres preparacions, era molt diversa.²

La manera d'estructurar el tema de l'alimentació permet diferents variants. Podem parlem de les tècniques i dels productes alimentaris d'una manera general, o agrupant-los d'acord en relació amb diferents sectors de la societat. Tant una com l'altra són viables. Hem preferit parlar de l'alimentació en termes generals.

Advertim que ens basem bàsicament en la informació d'aquells productes relacionats amb l'alimentació que, de forma directa o indirecta, surten esmentats en la documentació consultada. Aquesta documentació no ens permet de fer un treball exhaustiu sobre l'alimentació, però sí un primer intent de recollir i agrupar la informació en diferents apartats, tot i que som conscients que aquesta informació es pot completar amb altres fonts, que ara no disposem.

IX.1. DOCUMENTACIÓ

Hem utilitzat documentació diversa per elaborar aquest apartat. Entre altres, les notícies sobre pagaments de censos, que consten en els contractes d'arrendament de masos i terres, dels manuals notariais, i en els capbreus dels notaris de Vilafranca del Penedès.³ També alguns documents de compravenda de diferents productes alimentaris, la majoria cereals i bestiar.

Els inventaris de mas, a què ens referim sovint, són especialment importants pel detall dels productes que hi ha a les dependències dels masos i

² Julio Valles fa un estudi sobre l'alimentació pels dos primers segles moderns on apunta aquesta varietat de productes comestibles per a la preparació d'aliments; per més informació, veg.: VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo.

³ Ens referim als capbreus de l'AHCVP. Aquest material documental mereix un estudi més aprofundit que, per limitacions d'espai i de temps, no podem realitzar en aquest treball.

L'ALIMENTACIÓ

cases, així com del ramat i bestiar domèstic. Ens informen sobre els productes agraris emmagatzemats, com els cereals i el vi, entre altres, i algunes vegades també sobre els que s'esperen de la propera collita. Els estris de treball també ens proporcionen una informació indirecta sobre l'alimentació.

Les deixes testamentàries també són importants, especialment quan el testador, preocupat pel futur de la seva esposa, fa constar les dietes que han de pagar els hereus a les seves mares, en cas de desavinència i discòrdia, si decideixen viure separats, entre les quals, a part de diners, s'hi esmenten productes alimentaris.

En alguns òbits, trobem informació sobre el menjar que s'ofereix a les exèquies, en què es conviden els preveres assistents.

Disposem d'informació sobre els mercats d'àmbit local i comarcal, on es fan habitualment transaccions de productes afins a l'alimentació, així com les ordinacions municipals que regulen la qualitat dels aliments. I també el fet que, a diferència de la ciutat, la feina al camp ja de per si exigeix una alimentació que proporcioni suficients calories per poder treballar.

Els documents de què disposem ens ajuden a conèixer el tipus d'alimentació de l'època; no permeten fer-ne un estudi complet, però sí entrar en el tema i fer deduccions a partir de la informació de què disposem, que és poca. Un estudi més profund sobre aquesta qüestió implicaria la utilització d'altres fonts documentals que, per limitacions d'espai i de temps, el nostre treball no ens permet fer avui.

IX.2. ELS PRODUCTES ALIMENTARIS

La documentació consultada ens permet fer un treball bastant exhaustiu sobre l'alimentació. Amb aquest objectiu, hem recollit i agrupat la informació en diferents apartats, que exposem a continuació.

IX.2.1. CEREALS I PA

El pa és un dels aliments bàsics de l'alimentació humana. Com explica Miquel Agustí, el “principi sufficient de la vida y per à la vida del home, es lo pa y la aygua”.⁴

Sens dubte, el pa és l'aliment més universal, apreciat tant pels rics com pels pobres, i present en totes les cultures, com a complement dels menjars i elaborat amb ingredients i cereals diversos. Els cereals són el cultiu predominant al camp català a l'època moderna, especialment el blat i els cereals panificables. Els camps de cereals oferien un paisatge agrari que, en el cas del Penedès, perdurà fins ben entrat el segle XIX, amb la paulatina substitució d'aquest per la vinya.

El blat, juntament amb la civada i l'ordi, eren els cereals més cultivats. Els masos els cultivaven per satisfer les pròpies necessitats, i si hi havia excedents es posaven a la venda.

Des del 1493, el terme de Subirats tenia el consentiment reial per construir forns, i es permetia que cada particular en pogués fer pel seu compte.⁵ Tot i haver-hi forn a la vila de Sant Sadurní, els inventaris de mas mostren com era habitual fer el pa propi a casa. La majoria tenen la pastera i els estris necessaris, cosa que demostra una certa autonomia i independència. Gairebé mai els inventaris esmenten l'existència d'un forn. Només en algun cas de forma directa, com

⁴ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. (1617). Barcelona: Altafulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberós, 1617), p. 82v-83r.

⁵ ACA. Cancelleria. Reg. 3631. En data de 10-12-1493.

l'inventari de Pau Miquel del Gorner (1606), on llegim que en aquella casa hi ha “un forn nou per a coure lo pa”.⁶

Normalment s'esmenta el forn de forma indirecta, a partir d'estris com les pales de ferro per treure les brases i la cendra, i pales de fusta per enfornar i desenfornar. Per exemple, a casa d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, trobem “una palota de ferro y una scombreta dins la dita pastera” i “tres palas de fusta per posar lo pa al forn”.⁷ I al mas de la Talalla “una pala de fusta per lo forn” (1568) i “una pala del forn per enfornar lo pa al forn” (1569).⁸

La majoria dels masos disposen de tots els estris per guardar i passar la farina, i pastar pa. A més, hi ha masos que disposen d'un espai dedicat a pastar: el pastador. Però no tots els masos en tenen. Normalment, els objectes per fer pa es guarden a la cuina o al pastador, i algunes vegades els trobem també a l'entrada o a la sala.

S'acostumen a esmentar també sacs de farina, farineres de fusta, sedaços de seda i de serres o ferro de diferents mides per passar la farina, sarnadors, taules per tenir la pasta, com a casa de Pau Miquel (1606), del Gorner; o les dues escaletes de fusta per passar farina que hi ha a la cuina d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm.⁹ El blat, i els cereals panificables es molien per tal d'afavorir-ne la seva digestió.¹⁰ La farina es passava pel sedàs i s'escalfava amb aigua, amb objectes com “una olla de aram gran ab sa cubertora de aram (que)

⁶ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

⁷ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r).

⁸ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244). 1569, inv. de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 118v, 265).

⁹ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r).

¹⁰ La nostra documentació ens permet constatar l'existència de quatre molins fariners a la primera meitat del segle XVI, un a St. Sadurní, un altre a la pr. de St. Pere de Lavern, però dins el terme d'Avinyonet, un al terme de Lavit, i un a St. Sebastià dels Gorgs, del mateix terme d'Avinyonet. Són els següents: *Molí de St. Sebastià dels Gorgs*, depenent del Monestir de Montserrat (APL, M-1536, f. 1v, 5: “un tros de terra en lo terme de Subirats, prop lo molí de St. Sebastià”); *Molí de Vilarnau o del Racó* (1537), de la pr. de St. Sadurní (APL, M-1536, f. 11r, 46: “Joan Mir, del molí de Vila Arnau, de la paròquia de Sent Sadorní”); *Molí de Torres Veces* (1535), de la pr. de St. Pere de Lavern, dins el terme d'Avinyonet (APL, M-1561, f. 133r, 307: “Salvador Miró, del molí de Torres Beses”); *Molí de Ribalta* (1541), de la pr. i terme de Sta. Maria de Lavit (APL, M-1536, f. 64r-64v, 230 i 231: “molí de Ribalta”). A la segona meitat del segle XVI, trobem també el *molí nou o de la Via*, a la pr. de St. Sadurní (1579, “molí nou de la via” (AHCVP, MB, M-P-XVI-110-3. f. 88v-89r).

serveix per escalfar la aygua per pastar”, que apareix a casa d’Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm.¹¹ Trobem taules per guardar la pasta i les posts de pastar, com “una taula vella per tenir la pasta” a Puigfedó (1638), “una taulota gran per a tenir las postas de pastar” a casa de Pau Miquel del Gorner (1606). Trobem també teles de posar la pasta o de pastar, com les de la Talalla (1562, 1568); o fins i tot “un lansoll de duas telas (que) serveix per la pasta”, a casa de Montserrat Forés de la Creu (1576). Es pastava a les pasteres, com les de tombarella o amb cobertor que trobem en moltes cases, seguidament es coïa al forn, i després s’obtenia el pa apte per a menjar.

El metge Miguel Savonarola de Ferrara (1541) considerava que el blat és el cereal més noble de tots “por el qual nuestra humana naturaleza más se sustenta”.¹² Amb la farina de blat i forment, s’elaborava el pa blanc, el consum del qual era molt apreciat entre els nobles i les classes benestants. Assumpta Serra, en el seu estudi sobre el Collsacabra, constata que el blat no apareix com a consum dels pagesos fins al segle XVI.¹³ Fins aquella època, el consum de blat es restringia més aviat a les classes socials benestants, consumidores de pa blanc, pa amb farina de blat o forment.

També es podia fer pa de blat en combinació amb altres cereals, com l’ordi –tot i no ser aquest darrer massa apte per a la panificació–,¹⁴ amb el qual s’elaborava el pa negre o pa d’ordi, i també amb la civada, especialment en èpoques de carestia i necessitat, normalment per les classes més pobres. Com destaca el pare Miquel Agustí (1612), “en temps de carestia se fa Pa de Ordi, millor per los pobres que no per los richs”, i “la Sivada no sia a proposito de ferne pa, sino en temps de estrema carestia”.¹⁵ Le Roy Ladurie també parla del pa d’ordi sol o en combinació amb altres cereals.¹⁶ Prim Bertran parla de les barreges de

¹¹ 27-2-1565, inv. d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r).

¹² SAVONAROLA, M. (1541): *Regimiento de sanidad de todas las cosas que se comen y beven*. Sevilla; cit. en VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo, p. 229.

¹³ SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S. XIII-XVI)*. Vic: Editorial EUMO, p. 226.

¹⁴ Veg.: BUXÓ, R. (1997): *Arqueología de las plantas*. Barcelona.

¹⁵ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d’agricultura...*, op. cit, p. 82v-83r.

¹⁶ Veg.: LE ROY LADURIE, E. (1969): *Les paysans de Languedoc*. Paris, p. 51.

l'anomenat *blat mitgenc*, amb blat i ordi, i *blat tercenc*, amb blat, ordi i civada, que documenta en terres de Lleida per l'edat medieval.¹⁷

El pare Agustí també explica que es podia fer pa de mill, i que els gascons bevien molta farina de mill amb llet. També que la farina de civada es pot coure amb la carn, l'escudella o sola. I quan es coïa sola, es podia enriquir amb llet de vaca, de cabra, d'ametlles dolces o amb sucre.¹⁸

La combinació de blat i ordi per fer pa seria freqüent al segle XVI, tenint en compte els grans que es guarden al menjador o al pastador que consten en els inventaris dels masos a què sovint ens referim. Al menjador del mas de la Talalla (1562), s'hi trobaven emmagatzemades nou quarteres de forment mesurades i deu quarteres de "ordi trimesó" (ordi tresmesó). L'ordi tresmesó podia usar-se com aliment del bestiar, però també se'n podia fer pa, fet que explica que es guardés al menjador de la casa. A la cuina d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, trobem també un sac de dues quarteres ple de "farina de mestall" junt amb els estris per pastar el pa. No s'especifica de què està composta aquella farina de mestall, però consta que en terra de la casa hi ha sembrats sis jornals de mestall espeltós, que donen un total de trenta quarteres.¹⁹

Al pastador del mas de la Talalla (1568) trobem dos sacs, un amb mitja quartera de farina de forment i l'altre amb mitja quartera de prims. De blat n'hi havia de gra gros i de gra prim. Se'n podia fer pa, sols o mesclats. També hi consta una caixa pel segó, o sigui, la pell de blat molta. El segó es feia servir també per barrejar amb la farina per fer pa. Al menjador o sala de la mateixa casa

¹⁷ BERTRAN, P.: "L'alimentació del gran Prior de Catalunya (1419)". Dins *Actes Ir Col.loqui d'història de l'alimentació a la Corona d'Aragó*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs. Fundació Pública de la Diputació de Lleida, p. 401-411. (Separata. No consta l'any. Es fan citacions de publicacions de l'any 1994).

¹⁸ Escriu el pare Agustí: "En temps de carestia se fa Pa de Mill (...); Los Gascons vían molt la farina de Mill ab llet, que es cosa bona (...). Encara que la Sivada no sia a proposito de ferne pa, sino en temps de estrema carestia, no deixa de picarse, y ferne farina, la qual se cou sola, o ab la carn, y sen vía en escudella, y los Metjes tenen aquesta farina axi preparada, que nodreix molt y es singular per les Pedreras, y dificultat de urina, y en Bretanya la usan molt, per aqueix effecte. Quant se cou sola, per fer la tornar millor hi ajustan llet de Vaca, ò de Cabra, ò llet de Ametlles dolces, ab sucra". AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 83r.

¹⁹ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r): "Ítem sis jornalls de mestall speltós. XXX q. de mestall".

hi ha tretze quarteres i tres cortans de forment porgat, onze quarteres de civada, dues quarteres i sis cortans d'ordi i cinc quarteres de mestall espeltós.

Gabriel Alonso de Herrera, en el seu llibre *Agricultura general*, de principis del segle XVI, parla dels diferents tipus de pa que es consumien habitualment en els diferents regnes peninsulars: a més del pa de blat o forment, destaca el pa de civada, d'ordi, de sègol, de mill i de panís. El més convenient de tots diu que és el pa de blat: “El pan de trigo es más conveniente al mantenimiento de las gentes que otro pan alguno, y por ser semejante, y cercano a su complexión”, i adverteix que se li ha de posar sal. Del pa de civada, diu que no és ni suau ni gustós per menjar. El pa d'ordi, molt nutritiu. Del pa de mill, diu que si està calent és bo i si està fret és dolent, i que és gustós amb llet el pa de sègol, que demana molta sal i diu que del sègol “se hace muy mal pan, pesado, humedo, viscoso, dañoso al estomago que se pega si no son muy usados a ello y quiere personas que hagan mucho movimiento y ejercicio y que tengan calor en el estómago y así no hace tanto daño”.²⁰

En relació al sègol, fra Miquel Agustí (1617) explica que “lo pa que sen fa es mal plasent, gras, viscos, pesat, mes utilos en temps de carestia per afavorir la pobre gent, y gent rustica, que no per nodrir la gent rica” i esmenta que “los pastises fan les crostes del pa de farina de Cegol, per que se conserva mes llarch temps”. No obstant, recorda que és tan “mal plasent” que “lo dit pa de Cegol es propri per nodrir los cans, y per engreixar los porsells, y totas altres bestias: principalmente lo pollam, y cavalls lo avorreixen del tot”.²¹

En temps de penúria, Jaume Vilaginés ha documentat que fins i tot el mill, les faves i els aglans es podien moldre barrejats amb el blat i l'ordi per allargar la farina, a l'Edat Medieval.²² Això deuria fer-se també en els segles moderns, especialment quan el blat i els llegums faltaven. Recordem que hi havia èpoques de collites migrades en què no hi havia altre recurs per menjar que “las solas

²⁰ ALONSO DE HERRERA, G. (1966): *Agricultura general*. Madrid: Ministerio de Agricultura. (text de principis del segle XVI).

²¹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 82r.

²² VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (S. X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 93.

herbas”, com explica el pare Gil (1600),²³ productes que, com els aglans i altres fruits silvestres, eren completament aliens a la nutrició humana.²⁴

Julio Valles explica que des del segle XIV, els cereals, bàsicament el blat, l'ordi i l'espelta, també es consumien en forma de farinetes, sopes, fogasses i talvines. Comenta que barrejant blat i ordi s'elaborava el farro (o farinetes), i que amb l'ordi es feia l'ordiat.²⁵ Aquest “potatge”, com el descriu Robert de Nola al *Libre del Coc*, era un bullit d'ordi net de segó i picat amb morter, estri molt habitual a la cuina i que consta sovint als inventaris de mas que esmentem. Es coïa amb llet d'ametlla, amb sucre (o mel) i canyella. A més de ser un bon aliment, se li atribuïen qualitats medicinals, seguint la tradició andalusí, com el famós “ordiat pels malalts” que fra Miquel Agustí (1617) explica com es prepara en el seu *Llibre dels secrets d'Agricultura*:²⁶

Del Ordi se prepara, y se fa un ordiat, per los malalts, preparat desta manera. Pendreu Ordi ben net, y pelat, y fareulo coure fins se esclata, y apres picaulo, y passaulo per un sedas, o tela, y ajustauhi sucra, o such de Ametlles dolces, y pastauho ab sement de Papauer, ò de Melons, ò de llatugas, segons la ocasio seus representara dela malaltia.

De la mateixa manera, aquest preparat es podia fer amb civada (bullit de civada), o amb blat (bullit de blat). Fra Miquel Agustí (1617) ressalta les consideracions medicinals d'alguns preparats amb civada:²⁷

[...] encara que la Sivada no sia a proposito de ferne pa, sino en temps de estrema carestia, no deixa de picarse, y ferne farina, la qual se cou sola, o ab la carn, y sen vía en escudella, y los Metjes tenen aquesta farina axi preparada, que nodreix molt y es singular per les Pedretas, y dificultat de urina, y en Bretanya la usan molt, per aqueix efecte. Quant se cou sola, per fer la tornar millor hi ajustan llet de Vaca, ò de Cabra, ò llet de Ametlles dolces, ab sucra.

²³ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 295.

²⁴ GIRALT, E. (1958): “En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI”, a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 52.

²⁵ VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo, p. 229.

²⁶ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 82v. Sobre la consideració de medicina de l'ordiat, veg. Ruperto de NOLA (1985): *Libro de guisados manjares y potajes*. Valencia: Librerías París-Valencia.

²⁷ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 82v-83r.

Aquests preparats no eren substituïts del pa, però complien un paper alimentari similar. Tot i que aquests productes no consten de manera directa a la nostra documentació, aquest model de consum alimentari devia formar part de l'alimentació dels masos pagesos que estudiem. Per la seva part, Jaume Vilaginés creu que aquest model es pot fer extensible a èpoques anteriors, al segle X, i que posteriorment hauria canviat lleugerament.²⁸

El segó, la pell mòlta del blat, també s'aprofitava per fer pa, barrejat amb la pasta. Al pastador de Puigfedó (1638) trobem “una farinera vella per tenir segó”, i a la cuina del mas Font (1638) “una caxeta vella per tenir segó”.

El mill és un altre dels cereals, anomenats menors, que es cultivava als masos del terme i formava part de la dieta alimentària dels pagesos. El 1541, Pere Esbert, de l'Albareda, reconeix deure a Bartomeu Cartró, del mas de la Roca, 26 sous per la compra d'una quartera de mestall i mill.²⁹ A la cambra dels pastors de cal Carbó de Sant Joan Salerm consta *una sacha ab duas corteras y mitga de mill*.³⁰ El gra de mill és molt petit, cultivat bàsicament per alimentar el bestiar. Tant el mill com el panís també són panificables, especialment en temps d'escassetat. El pa que se'n fa és de baixa qualitat. Aquests grans també es poden consumir amb llet. Miquel Agustí (1617) destaca el preparat de farina de mill amb llet:³¹

En temps de carestia se fa Pa de Mill, y de Panis, que es prou bo. Los Gascons vían molt la farina de Mill ab llet, que es cosa bona.

L'interès senyorial pels cereals, especialment pel blat, arrenca des de temps medievals. Probablement fou aquest interès dels senyors el que permeté l'extensió de la cerealicultura en el sistema senyorial, basat en el mas. Jaume Vilaginés posa de manifest que la producció de blat pel consum de pa, i la

²⁸ VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació ...*, op. cit., p. 272.

²⁹ 1541, compravenda de mestall i mill (APL, M-1536, f. 60v, 215).

³⁰ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

³¹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 83r.

L'ALIMENTACIÓ

generalització de la producció de cereals és una tendència generada pels hàbits alimentaris senyorials.³²

A la nostra zona territorial, el blat i el forment són els cereals que més consten en els pagaments de censos als senyors alodials. També hi consta l'ordi, amb quantitats altes. Podem comprovar aquests dos tipus de cereals en els censos senyorials que consten en alguns contractes d'arrendament de la parròquia de Sant Pere de Lavern.

Al mas de la Creu, els censos es pagaven amb forment i ordi, i també amb gallines. Entre les obligacions del contracte d'arrendament del mas de la Creu (1538), de 9 anys, Jeroni Broquetes, arrendatari, ha de pagar tots els censos que es fan als diferents senyors:³³

Ítem ab altra se obliga lo dit Broquetes pagar tost los censos de blat e ordi \e galines/ que dita casa fa als senyors, so és: al senyor mosèn (Francesc Joan) Grala una cortera de forment e un parell de gualines. Més fa dita aretat al priorat de Sent Sabastià una cortera de forment e doas de ordi. Més ne fa al pabordia de Sent Cogat miga \cortera/ de forment e II corteras e VIII cortans d'ordi *et cetera*. Tost altres sensos dit Rosel los se té a pagà tost anys *et cetera*.

En un altre arrendament del mateix mas de la Creu (1541), també per 9 anys, els amos volen que Jaume Gili, arrendatari, també pagui els censos, en aquest cas forment, ordi, gallines i capons:³⁴

Més avant, volen los dits Joan Rosell y Baltazar Rosell, fill seu, que lo dit Jauma Gili sia tingut y obligat \pagar/ tots los sensos de la dita eretat y casa, que són los següents: so és, quatra quarteres de forment, a la mesura se acostuma pagar, tots anys, y tres quarteres y vuyt quartans de ordi, a la dita mesura se acostuma pagar, y més, dos capons, ho sis sous, y un parell de galines.

A l'arrendament del mas Pont (1540), per 5 anys, l'arrendatari, el cabaler Gaspar Artigues, es fa càrrec de pagar tots els censos dels camps. A mossèn

³² VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació ...*, op. cit, p. 270.

³³ 1538, cont. arrend. del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152).

³⁴ 1541, cont. arrend. del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 66r-66v, 235).

Gralla, senyor del castell de Subirats, li ha de pagar forment i gallines, i al senyor Sapila, cavaller de Sant Sadurní i ciutadà de Barcelona, li ha de pagar en diners:³⁵

Ítem, que lo dit Gaspar Artigues age a pagar los sensos, so és, al senyor (de Subirats) huna quartera de forment e hun parel de gallines; e més, trenta sous a lo senyor Sapilla.

Els Carbó de Puigfedó (1567) posseeixen una pessa de terra anomenada “lo bosch d'en Milà” de 20 jornals, per la qual paguen de cens una quartera de forment i una quartera d'ordi al senyor de Subirats, per la festa de Sant Pere i Feliu.³⁶ El 1565 tenen sembrat a la seva heretat 13 jornals de forment, els quals donen 65 quarteres netes, “pagat lo delme, y sis corteres a n'an Riera, y una de cens”.³⁷

La freqüència de blat (o forment) i ordi dels censos senyorials ens dona una orientació dels tipus de cereals que més devien arribar als magatzems dels senyors, amb els quals es podia elaborar pa, com ja hem dit.

A les cases trobem reserves de farina. En algun cas s'especifica de quin tipus és. Miquel Guilera, masover de la Creu (1634), té a la sala “dos costals de farina” i una quartera “de farina que és de mestay”.³⁸

L'ordi, en gra o en farina, era apreciat com aliment pel bestiar, principalment aviram i porcí. També podia emprar-se com aliment a les quadres, pels cavalls,³⁹ sol o barrejat amb civada, tot i que la civada era el gra preferit. A part del blat i l'ordi, no apareix cap altre cereal en forma de pagament de cens senyorial a la documentació consultada. De pans, n'hi havia de diferents tipus. En un cas, s'anomena “*pa de set sous*”. El pagès Antoni Pons (1564), dels Girbals, de Sant Miquel d'Olèrdola, qui s'està per masover al mas de la Talalla, deixa 5

³⁵ 1540, cont. arrend. del mas Pont (APL, M-1536, f. 24v, 99).

³⁶ AHCVP, JoX, capbreu 731, Monestir de Montserrat, 1567, f. 91r-95r.

³⁷ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r).

³⁸ 5-5-1634, inv. de Miquel Guilera, de la Creu (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

³⁹ Veg.: BRAUDEL, F. (1984): *Civilización material, economía y capitalismo. Siglos XV-XVII*, vol. I. Madrid, p. 80. Segons aquest autor, l'ordi era “el alimento de los caballos en los países del sur”. No obstant, la civada era l'aliment més habitual a Catalunya. Jaume Vilaginés recorda que “La paraula <<cibaria>> va associar-se a l'alimentació de les cavalcadures, que va variar d'uns llocs a altres”, a VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, op. cit., p. 272.

lliures a la capella de Sant Pau, de Ribes, per raó d'una quartera de forment “y de pa de set sous”, deute que obliga pagar al seu fill Joan Pons a aquella capella.⁴⁰

El blat i l'ordi són també els cereals que més arriben als magatzems eclesiàstics, d'acord amb els censos que es cobraven. No obstant, alguns d'aquests censos ja es satisfan amb numerari.

Hem vist com el mas de la Creu (1538) paga de censos al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs “una cortera de forment e doas de ordi”, i al paborde de Sant Cugat “miga \cortera/ de forment, e II corteras e VIII cortans d'ordi”.⁴¹ El 1541, entre altres censos, el mas de Rocavert paga al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, incorporat al monestir de Montserrat, tres quarteres d'ordi i una quartera de forment anuals per Sant Pere i Feliu, les quals quantitats es redueixen a 20 sous.⁴² En aquest cas, aquell any el monestir de Montserrat prefereix cobrar les dites quarteres de cens en numerari. No obstant, en altres capbreus posteriors, consta que el mas de Rocavert paga els censos de les terres d'aquell priorat en quarteres de forment i ordi, i no en numerari. Per exemple, en un capbreu del monestir de Montserrat del 1698, els hereus de mas Escuder, i altres familiars, per quatre jornals al camp anomenat “lo camp de la figuera, juntament amb un jornal de vinya que és en aquella partida, tot alou del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, han de pagar el “cens de una quartera y vuyt cortans de ordi de gra bonet y receptible quiscun any, pagador en lo die o festa de Sant Pere y Sant Pheliu del mes de agost a mesura de dit lloch”.⁴³ Això demostra que el monestir té necessitat de cobrar en espècies, concretament en forment i ordi, com s'havia estipulat en els contractes, pel seu aliment o per vendre.

El 1567, el mas Carbó de Sant Joan Salerm paga al monestir de Montserrat, com a tinent del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, dues “medie quarteria frumenti” de cens per la festa de Sant Pere i Feliu del mes d'agost, un cop feta la collita, i una gallina anual per Nadal, a més del delme de tots els

⁴⁰ 2-5-1564, test. d'Antoni Pons, dels Girbals, hab. a la Talalla, (APL, M-1561, f. 41v-42r, 104).

⁴¹ APL, M-1536, f. 66r-66v, 235.

⁴² L'any 1541 consta que el priorat de St. Sebastià dels Gorgs ja estava incorporat al monestir de Montserrat (AHCVP, Simó Morell, capbreu núm. 4, f. 148r-149r).

⁴³ (AHCVP, JMF, capbreu núm 9, f. 154v-156r).

fruits.⁴⁴ El mateix any, consta que el mas de Puigfedó paga a aquell priorat tres quarteres de forment.

A la primera meitat del segle XVII, trobem l'ofici de semoler a Vilafranca del Penedès, en un padrinatge (1625). Es tracta de Bernat Puig, la muller del qual fa de padrina de Felipa Francesca, filla de Jeroni Miquel, habitant al mas Oliver, de Sant Pere de Lavern, juntament amb el padrí Gabriel Carbó de Sant Joan Salerm.⁴⁵

La sèmola s'obté de la mòlta dels cereals. El producte és separat de la flor de la farina i de les partícules de segó en els cernedors, i es torna a moldre per obtenir més farina. Semoler i fideuer són sinònims.⁴⁶

IX.2.1.1. EL PA, VI I PEIX DE LES EXÈQUIES

El gra o el pa formava part també del protocol dels oficis fúnebres o exèquies, i en les ofertes i absoltes. Alguns testadors, en les seves últimes voluntats, deixaven pa o gra perquè fos repartit entre els pobres que assistien a l'enterrament o a les misses de novena i capdany. Assumpta Serra ho constata en els últims anys del segle XIII i principis del XIV pel Collsacabra.⁴⁷ Tenim constància que es reparteix mestall entre els pobres a la mort de Climent Brugarolas (1688), rector de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, amb el qual mestall poden fer pa:⁴⁸

Més dexo y llego que alls pobres de dita parròchia de Subirats se'lls sien donades dos corteras de mastall, y estas se'lls sian empertidas per mos ereus de la major manera los aperixerà, y asò vull sia complert per una vegada tant sollament.

També del segle XVII, i en aquesta mateixa parròquia de Sant Pau d'Ordal, tenim constància de deixes amb diners als pobres. Tot i així, en un

⁴⁴ (AHCVP, JoX, capbreu 731, Monestir de Montserrat, 1567, f. 83v-85v).

⁴⁵ 23-2-1625 (APL, Baptismes 1582-1735, f. 52r, 270): "Foren-li padrins: Gabriel Carbó, de St. Joan, d'esta parròchia; y Philippa Puig, muller de Bernat Puig, çemoler, de Vilafranca, tots del bisbat de Barcelona".

⁴⁶ Diccionari manual de la llengua catalana (1998), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 1579.

⁴⁷ SERRA i CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural... op. cit.*, p. 226.

⁴⁸ (APSP, Testaments, II, f. 94v-96r, 75).

L'ALIMENTACIÓ

testament del 1706, el testador, Joan Mas i Duran, rector de l'església parroquial de Sant Pere d'Avinyonet, vol que es donin 6 diners a cadascun dels pobres que assistiran en els actes d'enterrament, o un panet de semblant valor. En aquest cas, veiem com el pa es pot substituir per diners:⁴⁹

volent axímatex que als pobres assistiran en los dias de mon enterro, novena y capdany se'ls done sis diners a cada un, si ja a mos marmessors no.ls aparexerà donar-los un panet de senblant valor.

En alguns casos, el testador vol que es doni menjar als sacerdots i als pobres que assisteixen a les misses de difunts. El 1632, Joan Gros, treballador d'origen occità que s'està a cal Masana de la Casa Vella, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, vol que a la seva missa de novena es doni menjar als sacerdots i als pobres que hi assisteixin, sense especificar en què consisteix aquest aliment:⁵⁰

[...] y que lo dia de la novena se done a menyar als cecerdots y a tots los pobres que s'i troberan complidament.

A l'òbit de Joan Gallart (1654), de Sant Sadurní, consta una despesa per pa i vi: "Ítem per pa y vi a las ostentas, ll 5 s."⁵¹

Per la seva part, Joan Simon (1569), pagès natural del bisbat d'Urgell, habitant a cal Mestre de Baix del Gorner, de les tres quarteres de forment que té, en deixa dues a Montserrada Mestre, viuda, perquè pregui a Déu per l'ànima d'aquell, i en deixa una per pastar pa per les ofertes i les absoltes:⁵²

Més vull que de tres corteras de forment que jo tinch en casa dells sobredits les duas sian de a dita madona Montserrada Mestra, vídua, que prech Déu per la mia ànima, la altra que resta vull ne sia pastat pa per fer offertes y absoltas quant se faran les absèquias de la mia ànima per ànima mia y de mon para y de ma mara, sancta glòria agan, y de mos predecessors, y generalment per totas les ànimas de purgatori.

⁴⁹ 8-6-1706, test. de Joan Mas i Duran, pvre, rector de St. Pere d'Avinyonet (APSP, Testaments, I, f. 199r-201v, 171).

⁵⁰ 26-5-1632, test. de Joan Gros, treballador occità, de cal Masana de la Casa Vella, de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 128r-128v, 118).

⁵¹ 1-6-1654, òbit de Joan Gallart, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁵² 15-7-1569, test. de Joan Simon, del bisbat d'Urgell, hab. a Cal Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 124v-125v, 279).

Pere Mestre (1570), de la Plaça, de Sant Sadurní, es fa enterrar dins la capella del Roser, i en caixa. El preu del fuster per fer la caixa és de 4 sous. I el del mestre de cases per tancar i obrir la tomba en la qual fou posat és de 4 sous. Es pastaren i repartiren 3 quarteres de forment de caritat pel dia de la novena, de preu de 3 lliures i 12 sous, i altres 3 quarteres de forment de caritat el dia del capdany, de preu 2 lliures i 8 sous. En l'aniversari del capdany, el dia 8-3-1571, es celebrà “un cantar o commemoració” per l'ànima d'aquell, i es distribuïren candeles en les obsèques, que costaren 11 sous i 6 diners, i es pastaren i donaren de caritat 2 quarteres de forment de preu 3 lliures i [...] sous.⁵³

I a l'ofici de novena del seu fill i hereu, Joan Mestre (1582), assistiren 20 preveres, tots frares de la Santíssima Trinitat de Vilafranca del Penedès, per l'àpat dels quals es feu servir pa, peix i vi: “fonch pastat per la sobradita jornada per donar caritat y fer la despesa als preveres y cap cuberts blat que valia viiii ll. Més costà lo peix que s despangué en la sobradita jornada v ll vi s. Més costà lo vi v s.”. i en l'ofici de capdany 18 preveres: “Més fonch pastat per la sobradita jornada per donar caritat y fer la despesa als preveres y cap cuberts blat que valia vi ll. Més costà lo peix que s despangué en la sobradita jornada iii ll. viii s. Més costà lo vi xv s. 1 d.”.⁵⁴

En l'ofici de novena i capdany de Joan Mas àlies “lo pubill”, pagès de Sant Sadurní (1595), “fonc pastada mitja cortera de forment per los caps cuberts y oferta” de preu 19 sous.⁵⁵ I a casa de Pere Miquel (1629), del mas Escardó, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, hi ha “un sach de dos corteres ple de farina per la novena de dit Miquel, quòndam”.⁵⁶ Aquest blat podia ser mesclat amb segó, com el que es pasta per les exèquies del sacerdot Francesc Pandis (1688), rector de Lavern: “Ítem segó pel blat que s pasta per la funerària, tres lliures cinc sous”.⁵⁷

⁵³ 8-3-1570, òbit de Pere Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 16, 3).

⁵⁴ 14-11-1582, òbit de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 96, 2bis.).

⁵⁵ 8-5-1595, òbit de Joan Mas, àlies “lo pubill”, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 157, 3).

⁵⁶ 2-11-1629, inv. de Pere Miquel, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

⁵⁷ 21-4-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, f. 1r-8v).

Per la seva part, Gabriel Martí (1585), del mas Escardó, vol que de les 20 lliures que deixa per la seva ànima, o sigui, “per lo soterrar, novena y capdany” i misses de trentenari i novenari menut, “no s’i entenga cosa que daran en la yglésia ni en lo dinar de la novena y capdany”.⁵⁸

I també n’hi ha que no deixen res per menjar i beure. Toni Barasch (1595), treballador occità de cal Julià de Sant Joan Salerm, vol que les 30 lliures que deixa per la seva ànima “sian distribuïdas totas en bé, y no en menjar ni beure”.⁵⁹

IX.2.1.2. EL PA DEL BACÍ

El pagès Macià Artigues (1571), cabaler de ca l’Artigues de Lavern, reconeix deure a Jaume Carbó, de Puigfedó, obrer de la parròquia de Sant Pere de Lavern, “per lo pa del bací nou sous, y en Bernabé Romaní en deu setze”.⁶⁰ En aquest cas, la documentació no especifica a quin bací es fa referència, però és una de les poques deixes el contingut de les quals s’expressa en espècia, el pa. I no s’expressa en moneda, com s’acostuma a fer habitualment en les deixes que trobem als bacins de les esglésies de les quatre parròquies del terme de Subirats.

IX.2.1.3. EL FORMENT, VI I CANSALADA DE LA MANUTENCIÓ DE LES VIUDES

Hem vist com una de les preocupacions del marit hereu és vetllar per la seguretat de la seva futura viuda, especialment en cas de discòrdia amb el seu fill hereu i la seva jove. El forment formava part de l’aliment que molts testadors hereus deixaven escrit en les seves últimes voluntats per assegurar, després de la seva mort, la manutenció de les seves viudes, en cas de discòrdia amb l’hereu, si

⁵⁸ 22-10-1585, test. de Gabriel Martí, del Mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 181v-182v, 555).

⁵⁹ 20-4-1595, test. de Toni Barasch, treballador d’origen occità, hab. a Cal Julià, de St. Joan Salerm (APL, Testaments solts, f. 1r-2v, 10).

⁶⁰ 6-2-1571, test. de Macià Artigues, cabaler de ca l’Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 16r-16v, 22).

L'ALIMENTACIÓ

aquelles decidien viure separades. Entre molts casos, esmentem el testament de l'hereu Jaume Martí de la Talalla (1541). Aquell testador nomena usufructuària la seva muller, Magdalena, i en cas que aquella arribés a discòrdia amb l'hereu, i volgués anar-se'n, mana que li sigui donada la pensió de la casa, sempre i quan mantingui el nom del marit, o sigui, que no es torni a casar. A més d'habitació, roba i diners, li deixa aliments, entre els quals consten sis quarteres de forment, tres càrregues de vi, de les quals dues de most i una de remost, i un quarter de cansalada:⁶¹

Ítem, dex a ma muller, dona e senyora en casa,^f e proveyda de la casa, sana e malalta; e dex-li la mia cambra proveïda, so és: dues flasadas, dos lensols, e hun cofre e tota sa roba. E si era cas que vingués a discòrdia an mon areu, y ella volrà anar estar forra casa, mentenint mon nom, que li sia dada la pensió de la casa, so és: VI qº de forment e tres càrregues de vi, so és dues de most e I de remost, e hun corter de cansalada, e XXX sous en dinés.

Aquest exemple mostra com el testador assegura pa de forment a la seva viuda. El pa més preuat, doncs, solia ser el fet de forment, tot i que se'n podia fer amb altres cereals, com ja hem explicat amb anterioritat.

IX.2.2. LA CARN

La carn aportava un nombre elevat de proteïnes i era un bon reconstituent. El consum de carn tenia un lloc important en la dieta de l'època que estudiem.⁶² Els delmes per la carn havien esdevingut un motiu de renda senyorial, com ho demostren els documents consultats. En el capbreu de Subirats de 1567, Macià Carbó de Puigfedó, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, reconeix a Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, que li ha de pagar el delme de tots els

⁶¹ 1541, test. de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 62r, 221).

⁶² Jaume Vilaginés ho constata per l'època medieval: "L'alimentació basada en la carn procedia dels hàbits que les classes dirigents van adoptar dels pobles invasors de l'imperi romà"; veg. VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació...*, op. cit., p. 252.

fruits, inclòs el delme de la carn del bestiar (*carnalagio*), o sigui, de la llana, formatge, ovelles, gallines, cabres i porcs que es crien al mas:⁶³

[...] decimam de carnalagio vobis et vestris sec licet de lana, caseis, agnis, pullis, as facere et prestare teneor vobis et vestris in his successoribus decimam omnium fructum ex dictis petiis terre provenientium fideliter atque bene nec non teneor facere et prestare hircus et porcellis si in dicto meo manso nutrientis et recognosco vobis que facio et presto [...].

La cria de bestiar formava part de l'economia de la comunitat pagesa, i era un complement important d'aquesta. El bestiar ovicàpid, porcí i l'aviram existien en molts masos de pagesos propietaris útils del terme de Subirats. El document suara esmentat mostra com aquest tipus de carn, i els formatges, s'exigia com a renda senyorial al terme. S'exclouen els bous i els èquids (bàsicament mules i ases), que sabem que existien, probablement perquè complien més aviat la funció de tracció i de treball al camp, més que no pas la de proveir carn. Tampoc no es diu res del delme de la resta del bestiar vacum.

A jutjar pel gran nombre de caps de bestiar, especialment ovicàpid, podem dir que es menjava molta carn d'aquest tipus. Aquesta carn anava destinada a proveir els rebosts i formava part de la cuina quotidiana. A les cases, trobem estris per guardar la carn, com la llanterneta de fusta guarnida de tela amb els seus ganxos a dins, per a tenir la carn, que consta en l'inventari del sacerdot Macià Carbó de Puigfedó (1619), beneficiat a Vilafranca del Penedès.⁶⁴

Els excedents d'aquesta carn podien ser venuts i anar dirigits a proveir el mercat local i comarcal. Els carnisers compren als pagesos de la rodalia bestiar per matar i vendre a les seves carnisseries. Pere Ferrer (1588), carnisser de Vilafranca del Penedès, compra a Joan Tomàs, pagès de Monistrol d'Anoia, 39 ovelles a 21 sous per cap, pel preu de 41 lliures.⁶⁵

⁶³ Declaració de Macià Carbó de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu 731, 1567, f. 95r).

⁶⁴ 1-4-1619, inv. i encant de Macià Carbó, pvre, beneficiat a Vilafranca del Pdès. (AHCVP, FJR, inventaris 1588-1611, BE-SR).

⁶⁵ 2-4-1588, debitori de Pere Ferrer, carnisser, a Joan Tomàs, pagès, hab. a Monistrol d'Anoia (AHCVP, MB, P-XVI-111-5, M.85r).

Sabem que, almenys des del 1537, els Sapila, una família de cavallers i ciutadans honrats amb residència a la vila de Sant Sadurní i a la ciutat de Barcelona, ostenten la propietat de la carnisseria del terme, instal·lada a la vila de Sant Sadurní. Allà s'hi matava el bestiar i es venia carn als habitants del terme, o d'altres llocs. Ens ho confirma un debitori del 1537, en què Francesc Ferrando, rajoler resident a Sant Sadurní, reconeix deure a Joan Bertran, majordom de la senyora Elionor Sapila (Ferrer de soltera), viuda de Perot Sapila, 5 lliures i 5 sous per la compra d'una partida de carn, sense especificar de quin tipus, que li tallà a la carnisseria de Sant Sadurní. Per aquest deute, s'obliga tota l'obra que pogués tenir al forn d'en Miquel Mestre de Lavern.⁶⁶

De forma indirecta, amb la venda d'un bou de pèl vermell per part de Joan Bertran, majordom de la senyora Sapila, a Pere Leupart, de Sant Llorenç d'Hortons (1534),⁶⁷ la carn bovina també deuria estar present a la carnisseria.

Els drets de la carnisseria de Sant Sadurní, per matrimoni, van passar a la família Argençola, també cavallers, amb residència tant a la vila de Sant Sadurní com a la ciutat de Barcelona. A més de dita carnisseria, consta que en tenien una altra al lloc anomenat "el Pla de les Carnisseries", situada a la muntanya del Comú, part de Sant Sadurní i part de Sant Pere de Subirats, on probablement hi pasturaven el seu ramat. Francesc d'Argençola ven aquestes carnisseries el 1610 a la Universitat del terme de Subirats.⁶⁸ El 1618 ven la casa, que treia el portal principal davant la Plaça de la vila, i l'hort murallat que tenia dins la vila de Sant Sadurní, les quals propietats li pervenien per la part Sapila, i consta que viu definitivament a la ciutat de Barcelona.⁶⁹

⁶⁶ 1536, debitori per compravenda de carn (APL, M-1536, f. 11v).

⁶⁷ 7-10-1534, debitori per compravenda de bestiar (APSS, M-1524, 7-10-1534, f. 74v, 237).

⁶⁸ Veg. COLOMÉ, J. (1997): *Els móns d'Isidre Mata del Racó. Notes d'un propietari pagès al Pdès de la fi de l'Antic Règim*. St. Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs/Ajuntament de St. Sadurní d'Anoia.

⁶⁹ Al respecte, explica Isidre Mata del Racó a les notes: "La gran casa que era de don Francisco d'Argençola, que la porta principal de la casa i la porta de la capella de St. Llop miraven a la plaça. Dit senyor, per raó de sa riquesa, se n'anà de St. Sadurní i anà a habitar a la ciutat de Barcelona als vint-i-dos del mes de desembre de l'any mil sis-cents divuit (...). L'hort de dita casa d'Argençola, i després de Raventós, començava, dit hort, en l'entrada de la dita casa nova"; dins COLOMÉ, J. (1997): *Els móns d'Isidre Mata del Racó...op. cit.*, p. 247).

A continuació, parlem de la producció dels diferents tipus de carn que trobem, de forma directa o indirecta, al terme de Subirats, així com diferents tècniques per a coure-la i conservar-la.

IX.2.2.1. CARN DE BESTIAR VACUM

Troblem bous, braus, vaques, vedells i vedelles en alguns masos. En relació a les vaques, n'hi ha de llauradores i de criadores, o sigui, per llaurar i per criar vedells i fer llet.

A l'inventari dels béns de Vicenç Alavedra, del mas de la Talalla (1562), consta que hi ha dues vaques de pèl vermell "lauradores", de dotze anys aproximadament, i una vaca de pèl vermell "criadora", de quatre anys, amb dos vedells o braus de mig any, els quals vedells estaven a mig guany a casa d'en Bertran, del terme de Foix, i foren venuts a en Salvador Arloni, d'Esparreguera, per 31 lliures i 10 sous.⁷⁰

Per la seva part, Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, també cria bestiar vacum: té un parell de vaques, un bravet, un vedellet i una vedelleta, i un parell de braus. I també un parell de bous per llaurar.⁷¹ També és destacable el nombre de 53 "bovers", o sigui, de bestiar bòvid, que posseeix Pau Miquel del Gerner (1606).⁷²

Segons el relat d'alguns viatgers estrangers, la carn de vaca seria menys apreciada que la del bestiar ovicàpid.⁷³ No obstant, els exemples que hem posat constaten la cria de bestiar vacum al terme de Subirats. Probablement la seva explotació no seria tan nombrosa, tenint en compte les condicions climàtiques de la zona, més favorables al bestiar oví i caprí.

⁷⁰ 3-2-1562, inv. de Vicenç Alavedra, masover de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 15r-16r, 34).

⁷¹ 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL. Inventaris solts, f. 3r-5r).

⁷² 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gerner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

⁷³ El portuguès Da Veiga explicava a principis del segle XVII, en relació a la carn de Valladolid: "aunque en ciertas épocas del año no la dejan matar (la vaca) por ser mejor la de carnero y gustar más la gente de ella"; cit. en VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*.

IX.2.2.2. CARN DE BESTIAR OVICÀPRID

En general, els masos acostumaven a tenir ramats d'ovicàprids, i el nombre de caps de bestiar eren bastant considerables. Entre altres, el mateix masover de la Talalla (1562), suara esmentat, a més de la cria de bestiar boví, i de dues mules per llaurar, tenia un ramat de trenta-quatre cabres, un ramat de vint-i-dues ovelles, nou segalls i una cabra coixa amb un cabrit.

L'esmentat Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, a més del bestiar vacum que hem comentat, tenia tres-centes bèsties de llana, entre xiques i grans, probablement part de les quals tenia a mig guany i mitja pèrdua en altres masos. Entre les cases que tenien ramats grans de bestiar ovicàprid, tenim Pere Miquel del mas Escardó (1629), amb 138 caps de moltó deixats a guany.⁷⁴ I Pau Miquel del Gorner (1606), amb 71 ovelles, 98 moltons i 24 cabres, a més del fruit d'aquelles.

La carn, per tant, de bestiar ovicàprid es devia consumir molt, a jutjar per la quantitat de caps de bestiar que observem. Ho interpretem de forma indirecta, a partir d'aquest tipus de ramaderia existent al terme, però enlloc consta escrit explícitament aquest tipus de carn.

IX.2.2.3. CARN DE PORC

La *carn de porc*, així com els productes manufacturats de les parts d'aquell, són molt apreciats. En els inventaris dels masos pagesos s'esmenta sovint la carn salada i el greix del porc, el qual s'utilitza com amaniment de la cuina en forma de *sagí*, que és la manera de conservar-lo. Entre altres, el masover Vicenç Alavedra de la Talalla (1562) té “dos saguis de porch”;⁷⁵ i Llorenç Vidal

⁷⁴ 2-10-1629, inv. de Pere Miquel, del mas Escardó, de St. Pere de Lavrn (APL, inventaris solts, f. 1r-2v, 5).

⁷⁵ 3-2-1562, inv. de Vicenç Alavedra, masover de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 15r-16r, 34).

(1601), pagès de la vila de Sant Sadurní, a la cambra del cap de l'escala, “un sagí, lo qual pesa quinze lliures”.⁷⁶

Hem vist també com la majoria dels masos crien porcs.⁷⁷ D'acord amb els inventaris de la parròquia de Sant Pere de Lavern que hem estudiat, compresos entre 1561-1696, els masos que crien porcs acostumen a tenir-ne un o dos, els que menys, fins a 14 o 19 els que més, al segle XVI, i quantitats importants trobem també al segle XVII. Per posar uns exemples, el mas de la Talalla en té dos a l'assoll (1562), i “dos porcasots” al corral (1568); a cal Carbó de Sant Joan Salerm consten un bacó, tres porcells, i una truja amb dos porcells, al corral del bestiar (1565). Destaca l'elevat nombre de porcs que té Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, 14 “bacons” (o sigui, porcs adults) a les seves propietats i 5 porcs a mitges en altres masos.⁷⁸ Aquests últims són, per tant, porcs que es tenen a casa d'un altre amb condicions, en aquest cas els tractes són a mig guany. Se'n podia fer un contracte agropecuari, però no en tenim cap. Els guanys podien ser les cries, o sigui, els porcells, però també el producte elaborat a partir de la matança del porc. El “mig bachó y la meytat de les botifarres”, avaluat amb 40 sous, que Gabriel Gil (1573), sastre de Sant Pau d'Ordal, deu a Marc Martí de la Torre, pot ser el resultat d'haver engreixat un porc a mitges, propietat de Marc Martí.⁷⁹ Amb la cria de bestiar porcí, i deixar-lo a mitges a altres cases, els pagesos propietaris de mas obtenien una font important d'ingressos amb la venda de porcs, o els productes derivats de l'aprofitament de les diferents parts de l'animal, com el mig bacó i les botifarres que deu el sastre Gabriel Gil a l'hereu Marc Martí de la Torre, que acabem d'esmentar.

El seu fill, Francesc Martí de la Torre, permet amb contracte al masover de mas Cortei, Joan Roca (1585), que pugui criar un “bacó” pel seu compte, i que no sigui obligat de pagar res per companatge, però en cas que en criï més d'un,

⁷⁶ 2-2-1601, inv. de Llorenç Vidal, resident a casa de Galceran Ferrer, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v,1).

⁷⁷ Veg. l'apartat VIII.10.13. *Bestiar porcí*, p. 1195, del capítol VIII. *La producció agrària i bestiar* d'aquest treball de tesi.

⁷⁸ 25-7-1586, inv. dels béns de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r, 2).

⁷⁹ 3-12-1573, test. de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 52v-53v, 116).

aquells s'hauran de partir a parts iguals.⁸⁰ No sabem si la forma de partir serà amb productes derivats de l'aprofitament del porc, com feia el seu pare amb el sastre Gabriel Gil.

El cas abans exposat de Gabriel Gil també serveix per donar a entendre que la matança del porc i l'elaboració dels productes manufacturats amb l'aprofitament de les parts d'aquell era una activitat que es realitzava pràcticament en totes les cases, independentment de l'ofici del cap de casa. Era, per tant, un signe de l'economia de subsistència.

En relació a l'alimentació del porc, el pare Gil (1600) ens parla de quina havia de ser la més adequada:⁸¹

Y conve que segons la diversitat del temps, que lo Porquer, tinga en reserva alguna cantitat de Aglans, Fruytas, o alguns Llegums, y en defecte de aço Ordi destrempat ab segó y Vesses, Naps per a donar-los-ne, y que lo llur menjar no sia fret, ni massa clar, per temor del flux de cos.

Els aglans de les alzines i roures són un bon aliment pel bestiar porcí. En els contractes de conreu, sovint s'esmenta l'obligació, o no, de donar-ne parts. Joana (1585), hereva d'una part de mas Cortei, arrenda aquell mas a Francesc Martí, de la Torre, marit seu, i a Joan Roca, de manera que “los dexa totas las fruitas y glans y la vinya franca, que no ajan de pagar res”.⁸²

A. BOTIFARRES

Amb la carn i la sang del porc s'elaboren les botifarres. La seva elaboració comporta un treball minuciós. Les cases de l'època disposaven dels materials necessaris per a l'elaboració de les botifarres. Miquel Guilera, de la Creu (1634)

⁸⁰ 28-8-1585, cont. arrend. de mas Cortei (APL, M-1570, f. 177r-177v, 542): “Ítem que totas las gallinas que·s criaran en dita heretat sian de dit Roca, pagant ell tots los sensos de ditas gallinas”.

⁸¹ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 171r.

⁸² 28-8-1585, cont. arrend. de mas Cortei (APL, M-1570, f. 177r. Núm 546).

té quinze draps de fer botifarres a l'habitació.⁸³ Aquesta quantitat de draps ens dóna una idea de la gran quantitat de botifarres que es podien fer en una casa. També ens permet afirmar que les botifarres constituïen una part important de l'alimentació de l'època; és a dir, eren un dels aliments bàsics, juntament amb el pa. No és estrany, doncs, trobar-ne d'esmentades en els inventaris. Marc Martí (1573), de la Torre, reconeix que Gabriel Gil, sastre de Sant Pau d'Ordal, li deu "mig bachó y la meytat de les botifarres", avaluat amb 40 sous.⁸⁴

Per a la seva conservació, es guardaven en un lloc adequat, juntament amb els pernills i els altres productes alimentaris que es feien amb la carn i greix del porc. A la zona que estudiem, aquest lloc es coneix tradicionalment amb el nom de "salador", i està situat en el lloc més fresc i airejat de la casa. Tot i que aquesta paraula no apareix en els documents consultats, a les cases hi havia d'haver un lloc que fes aquesta funció.

Pel consum diari, es buscava també un lloc fresc i adequat per guardar les botifarres. El celler podia fer aquesta doble funció, d'una banda l'elaboració i conservació del vi i de l'altra la conservació d'aliments, com les botifarres. Per exemple, al mas de la Riba (1667), les botifarres es guardaven al celler. Es feien servir objectes adients, com els botifarrers i les gerres. Al celler del mas de la Riba, trobem "un botifarrer vell" i "una gerreta ab tres botifarres".⁸⁵

B. CANSALADA I LLARDONS

Un altre dels productes que s'extreu del porc és la *cansalada*. És un producte gras que s'obté a partir del *sagí*, o sigui, del greix cru del porc, situat entre la pell i la carn del porc. Normalment es talla a tires i es pot assecar o posar en sal per a la seva conservació. És un dels ingredients i condiments principals de

⁸³ 5-5-1634, inv. de Miquel Guilera, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v).

⁸⁴ 3-12-1573, test. de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 52v-53v, 116).

⁸⁵ 6-7-1667, inv. de J. Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v)

la cuina casolana. Forma part de plats típics com l'escudella i carn d'olla, les mongetes, etc.

A l'època que estudiem, consta en els inventaris d'algunes cases. Entre altres, Joan Miquel (1661), de Sant Sadurní, té a la seva habitació “tres cortés de canselada”.⁸⁶ Per la seva part, Joan Moreta (1691), rector de Santa Maria de Monistrol, té “3 cortés de canselada”.⁸⁷ I a casa de Josep Tobella (1696), ferrer de Sant Sadurní, hi ha “una tersa de cansalada”.⁸⁸

El sagí, o greix cru del porc, es pot tractar a altes temperatures per fondre'l. El producte resultant és el llard, el qual es pot guardar dins olles o altres recipients per fer-lo servir a la cuina, per guisar els aliments. Joan Salvà (1695), pagès de Sant Sadurní, té a casa seva “una anllardadora de ferro”, o sigui, una agulla per enllardar o posar llard. Probablement es fa servir per enllardar les “dos graxoneras de terra, una de gran y altra de petita” que s'esmenten en el mateix inventari.⁸⁹

Dels trossos de sagí, més o menys rostits, que resten després d'haver extret el llard, se'n fan els llardons.⁹⁰ Aquestes restes són trossos de pell, múscul i teixit conjuntiu que han quedat rostits. En la nostra documentació, el mot que trobem per referir-s'hi és *lardolls*.

Al mas de la Creu (1576), on ja s'ha matat el porc –som al mes de febrer–, es diu que dins “un pot de vidre ay un poch de lardolls”. El pot es troba guardat en una habitació juntament amb un bacó en sal, una salera de terra i altres aliments, com les figues.⁹¹

⁸⁶ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁸⁷ 14-4-1691, inv. de Joan Moreta, pvre, rector de Sta. Maria de Monistrol d'Anoia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁸⁸ 27-5-1696, inv. de Josep Tobella, ferrer, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁸⁹ 5-7-1695, inv. de Joan Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁹⁰ Tot i que la nostra documentació ho silenciï, els llardons es poden consumir sols, a manera d'entrant, però també són la base de l'anomenada coca de llardons, molt popular per la festa del Dijous Gras, anomenat també Dijous Llarder, que es celebra en terres catalanes.

⁹¹ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de St. Pere de Lavern (APL. M-1570, f. 88r-90r).

C. CARN SALADA

La sal és un element bàsic per a la conservació de la carn. Per això és habitual trobar sal a les cases per a salar la carn del porc. Entre altres, a la cambra del fatic del mas d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, s'hi guarden “sinc sacadas de sal”.⁹² I al mas de la Talalla, trobem “una mola de pedra per molra sall per los bacons” (1569). I al mas de la Creu, en una habitació, hi ha “una roba de sall (que) està ab una bóta dolenta y tota esgavallada”.⁹³

El recipient on es sala la carn de porc és el *salador*. Consisteix en una taula de pla inclinat damunt la qual es posen les parts del porc que s'han de salar. La inclinació de la taula serveix perquè s'escorri l'aigua que va fent la mateixa sal. En trobem una a casa de Rafel Boter (1666), mestre de cases de la vila de Sant Sadurní. En una cambra, té “un sagí” i “un salador de tosino”.⁹⁴ El lloc on es sala el porc és el salador, nom que no apareix en cap dels nostres inventaris consultats per aquella època.

En alguns inventaris, trobem “bacons” o “tocinos” en sal, fent referència a la carn salada del porc. Al mas de la Creu (1576), de Lavern, no trobem cap porc a l'assoll, perquè ja s'ha mort i se n'ha fet conserva. Per això, en una habitació hi ha “un baccó (que) està en la sal (que) pesa sinquanta liures poch més o mancho” i “un sagí y mig, pesa tot quinze liures”.⁹⁵

També a casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de Sant Sadurní, hi ha “un tosino salat”.⁹⁶

⁹² 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r).

⁹³ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de St. Pere de Lavern (APL. M-1570, f. 88r-90r).

⁹⁴ 3-10-1666, inv. dels béns de Rafel Boter, mestre de cases, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v). En una data posterior (1728), trobem “un saladó” al porxo de la rectoria de Lavern; 24-12-1728, inv. de Josep Miracle, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris solts, f. 1r-4v, 40).

⁹⁵ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de St. Pere de Lavern (APL. M-1570, f. 88r-90r).

⁹⁶ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

Jacint Miquel (1688), de Lavern, té “tocino salat poch més o menos de quaranta lliuras 12 sous”, i el notari especifica que “lo restant s’és fet malbé”.⁹⁷ La manipulació i conservació de la carn de porc s’ha de fer amb una gran cura, així com escollir els estris adequats per aquell treball i després el lloc adequat per guardar-la, de manera que no es faci malbé.

La part més apreciada de la carn salada del porc és la perna o pernil. Per l’època medieval, Assumpta Serra i Jaume Vilaginés documenten la perna de porc com a cens o renda a percebre pels senyors al Collsacabra i al Vallès Oriental respectivament.⁹⁸ Aquest era un dels impostos que formava part dels anomenats mals usos que el rei Ferran II va abolir per sentència arbitral el 1485.⁹⁹

En el nostre cas, en la documentació consultada, només tenim constància que el porc forma part del bestiar que està obligat a delmar al senyor de Subirats, com consta en la declaració dels béns de Macià Carbó III, de Puigfedó, en el capbreu de Subirats de 1567, la qual ja hem esmentat amb anterioritat.

IX.2.2.4. L’AVIRAM

L’aviram i els ous formen part de la dieta habitual de la família i de la població en general. En la nostra documentació consultada, trobem gallines, polles (gallines joves que no han començat a pondre), galls, pollastres (galls joves), capons, galls d’Índies i coloms, com anirem explicant.

Gairebé totes les cases tenen gallines i un gall, i en menor quantitat capons. Tot i que el seu nombre pot oscil·lar, als galliners acostuma a haver un promig d’una dotzena de gallines i un gall, i la seva cura està normalment a càrrec de la mestressa de la casa. Suposen, per tant, una font d’aliment familiar i a la vegada una font d’ingressos, ja que es poden vendre o intercanviar per altres

⁹⁷ 27-11-1688, inv. de Jacint Miquel, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris solts, f. 1r-1v).

⁹⁸ SERRA i CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural...* op. cit., p. 233; VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge...*, op. cit., p. 256.

⁹⁹ “Ni tampoc los dits senyors pugan compellir los dits pagesos a usos appellats cussura, enterca, alberga, menjar de balles, pernas de carnsalada”, doc. a. 1480 (BSAL, vii, 286), citat dins DCVB.

productes al mercat local. Per exemple, en el contracte d'arrendament del mas Artigues, es permet que la viuda de Bartomeu Artigues I “pugui tenir gualines y poder vendre algunes per comprar-se sabates y calzes, y també ella en tenir ous per casa, lo que·s puga fer” (1579).¹⁰⁰

Part d'aquest aviram es fa servir per pagar els censos senyorials. O sigui, el que demanen els senyors és un preu en espècia que els pagesos poguessin pagar, com l'aviram. El preu anual era normalment de dues gallines o dos capons. Així, animals de ploma, com les gallines i capons, es serveixen a les taules dels senyors. Entre altres, Vicenç Casanovas del mas Pont (1540) paga al senyor de Subirats, Francesc de Gralla i Desplà, una quartera de forment i un parell de gallines de cens anual.¹⁰¹ També el mas de la Creu li paga un parell de gallines de cens anual (1538), així com dos capons, o sis sous (1541).¹⁰² Per la seva part, Joan Roca (1585), masover del Cortei, ha de pagar tots els censos senyorials d'aquella heretat que es satisfan amb aviram, els quals consisteixen en 6 gallines i 2 capons cada any, amb la condició que totes les gallines que es criïn en dita heretat siguin seves.¹⁰³

Les gallines i els capons són objecte de l'interès culinari dels senyors. El consum d'aquest tipus de carn està molt generalitzat entre l'aristocràcia. Sembla ser que l'aviram es considerava un aliment de nobles. Així ho reconeix Francesc Eiximenis a *Lo crestià*.¹⁰⁴

Un gran príncep tothora menja gallines i altres nobles viandes. Però tal menjar seria excessiu per a un simple cavaller i pitjor per a un ciutadà [...]

La volateria a les cases dels nobles era de consum diari. Tenien la primacia la gallina i el capó. Se'n poden fer bullits, caldos i rostits. La gallina serveix més

¹⁰⁰ 12-8-1579, cont. arrend. del mas Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 125v-126r, 334).

¹⁰¹ 12-1-1540, cont. arrend. del mas Pont a Gaspar Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 24v, 99).

¹⁰² 30-8-1538, cont. arrend. del mas de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152); 22-11-1541, cont. arrend. del mas de la Creu (APL, M-1536, f. 66r-66v, 235).

¹⁰³ 28-8-1585, cont. arrend. de mas Cortei (APL, M-1570, f. 177r-177v, 542): “Ítem que todas las gallinas que·s criaran en dita heretat sian de dit Roca, pagant ell tots los censos de ditas gallinas”.

¹⁰⁴ Citat dins BALARI, J. (1964): *Orígenes históricos de Cataluña*, vol. II, Barcelona, p. 627.

pel bullit i pel caldo, i el capó pel rostit. A més, aquest tipus de cens es cobrava per Nadal, època que tradicionalment convida als grans àpats. Encara a l'actualitat, és tradicional menjar capó el dia de Nadal. Segons Savonarola (1542), el capó era el preferit de l'aviram: ¹⁰⁵

Cosa más conveniente es comenzar de las carnes domésticas primero que de las salvajes y primero de los machos que de las hembras, por tanto el principio será del gallo el que tiene gran dignidad sobre los otros animales de dos pies, que como decía maestro Sercio de Paula era más honrado y como señor de ellos y por donaire decía que cantaba las horas y no era clérigo, y trae espuelas y no es caballero, y trae corona y no es Rey, y trae mucha muceta y no es doctor, y es de gran poder que tiene quince gallinas a su servicio y una mujer tiene quince varones. Así mismo es astrólogo y canta. Así que de él haremos principio, y en el fin de la rúbrica diremos algunas propiedades del gallo para que V.S. haya placer.

Per la seva part, tot i cobrar alguns censos en numerari, el monestir de Montserrat, com a possessor de les rendes del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, segueix cobrant censos en espècia, entre els pagaments dels quals consta l'aviram. El 1541, el mas de Rocavert segueix pagant un cens de quatre gallines per Nadal al monestir de Montserrat, en nom d'aquell priorat: ¹⁰⁶

Est itaque certum prelibatus mansus pro una magna petia terre sive gleba inqua dictus mansus antiquitis erat constructus et edificatus erat assuetus facere et prestare dicto monasterio beate Marie Montserrati seu prioratis Sancti Sebastiani loci de Gurgittibus predicto monasterio Montserrati aucte applicata, unito, annexus er incorporatio ex una parte quatuor gallinas anno quo libet perpetuo solvendas in festo Nathalis domini. Item ex alia parte quatuor solidos Barcinonensis anno quolibet perpetuo solvendas in dicto festo Nathalis domini.

Aquest aviram, pagat per Nadal, aniria destinat a proveir la despensa del monestir per satisfer les necessitats dels monjos, com abans s'havia fet pels monjos del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.

¹⁰⁵ SAVONAROLA, M. (1541): *Regimiento de sanidad de todas las cosas que se comen y beven*. Sevilla; cit. en VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo, p. 239.

¹⁰⁶ 1541, declaració de Bartomeu Escuder II, de Rocavert, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Simó Morell, capbreu núm 4, f. 148r-149r).

Els capons també són molt estimats per les festes de Nadal. Miquel Agustí (1617), en el seu *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, ens dóna una idea de quin era el gust més refinat per engreixar els capons:¹⁰⁷

[...] alguns los cusexen los ulls, y los donen a menjar de gra mig cuyt, y de pa ben efimenuat, y se engrexan en quaranta dias lo mes: pero conve guardar los de cuchs, plomantlos totas las plomas del cap.

El “gra mig cuyt” i el “pa ben efimenuat” deu fer referència a l'ordi i a la civada. Aquest tipus d'engreix elevava notablement el preu de l'aviram, i explica que el seu consum fos molt apreciat entre la noblesa, l'església i les famílies benestants.

En els documents esmentats, el senyor de Subirats, Francesc de Gralla i Desplà, a part de forment i ordi, cobra els censos amb gallines i capons, aviram que es paga per Nadal. Aquest cereal i aviram anava destinat segurament a proveir el rebost dels seus palaus –entre aquests, hi ha la casa Gralla de Sant Joan Sesrovires, de Subirats, i la casa Gralla de Barcelona–, per poder satisfer les necessitats de la seva família i dels seus hostes.

Una altra de les exquisiteses del Nadal és el gall dindi (o d'Índia), anomenat també indiots. Com ja hem explicat amb anterioritat,¹⁰⁸ des dels inicis del segle XVII documentem indiots al terme de Subirats. En trobem un al galliner de la rectoria de Sant Pau d'Ordal, en temps del rector Antoni Guilera (1604), juntament amb tres gallines i tres polles.¹⁰⁹ L'inventari es pren el mes de setembre, i probablement l'indiots s'engreixava per menjar a les festes de Nadal.

També en trobem al mas de Rocamora de Sant Pere de Lavern, on l'hereu Francesc Romagosa (1688) en té 18 al corral, juntament amb altres 40 caps de

¹⁰⁷ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura..., op. cit.*, 1617).

¹⁰⁸ Veg. l'apartat VIII.10.11. *Indiots*, p. 1193, del capítol VIII. *La producció agrària i bestiar* d'aquest treball de tesi.

¹⁰⁹ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, pvre, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, F.J. Riba, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

gallinam, entre gallines i polles.¹¹⁰ I trobem 26 indiots, juntament amb 35 gallines, al galliner de Magí Bas, de Sant Joan Salerm (1681).¹¹¹

Està clar que tanta quantitat d'indiots no és només pel propi consum, sinó per abastir el mercat local, especialment per les festes de Nadal.

Hem constatat també la presència de *coloms* i *colomers* en els inventaris consultats, tot i que és més aviat escassa en comparació al gallinam. Els trobem en alguns masos i una rectoria.

Carreras Candi explica que els colomers apareixen al segle XI a tot Catalunya, i que hi va haver un interès senyorial per la cria de coloms.¹¹² No obstant això, altres autors creuen en una difusió social més àmplia de la pràctica de la colombicultura. Sigui el que sigui, a poc a poc els pagesos accediren a la possessió de colomers. Probablement aquesta pràctica està establerta de molt antic al terme de Subirats, a jutjar pels vestigis d'alguns colomers medievals, com la *torrota d'en Pasteres* i la *torrota de can Pinya*, totes dues situades a la parròquia de Sant Pere de Subirats, a prop de Sant Joan Sesrovires.¹¹³

El mas de la Talalla, de Lavern, disposa d'un colomer, a prop del qual hi ha una arna poblada d'abelles (1568): “Ítem se trobe una arna de abelles potblada prop lo colomer de casa”.¹¹⁴ Aquest colomer mostra l'interès pagès per la carn de colom com aliment, i suposa una reserva alimentària per aquell mas, i potser els excedents es venen al mercat local.

Per la seva part, al mas de la Riba (1667), de Sant Jaume Sesoliveres, situat a prop de Sant Sadurní, el seu propietari, el sacerdot Josep Rosell, té al

¹¹⁰ 5-9-1688, inv. de Francesc Romagosa, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v, 18).

¹¹¹ 22-10-1681, inv. de Magí Bas, de St. Joan Salerm (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-2v, 17).

¹¹² Carreras Candi defensa la tesi que el desenvolupament de la colombicultura va anar relacionat amb l'extensió del feudalisme. Veg. CARRERAS CANDI, F. (1905): “Palomas y palomares en Cataluña en la Edad Media”, a *Miscelánea histórica catalana*, vol. 1, Barcelona, p. 65-66.

¹¹³ Es tracta de dues torres, avui en estat ruïnós, construïdes amb parets de tàpia, que s'identificaren erròniament amb dos columbaris romans. S'ha demostrat la seva funció com a colomers i es creu que tenen un origen medieval. Per més informació, veg.: PLADEVALL, A., COLOMER, I.M., i J. TOUS (1976): *Columbaris, colomers i palomeres*. BARCELONA: Rafael Dalmau, edit./Unió Excursionista de Catalunya.

¹¹⁴ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí de la Talalla (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244): “Ítem se trobe una arna de abelles¹ potblada prop lo colomer de casa”.

corredor “quatre parells de coloms vells”. Al baluard, té un gall amb tretze gallines, i una llocada de 20 polls.¹¹⁵

I a la rectoria de Monistrol d’Anoia, el rector Joan Moreta (1691) té quatre parells de coloms vells i un colomí, juntament amb nou gallines i un gall, dues lloques amb vint-i-quatre pollets, i quatre pollastres.¹¹⁶

La presència d’aquests coloms demostra que hi ha un cert interès per aquest tipus de carn entre els pagesos i els capellans. Entenem que podia ser tant per coure com per fer caldo.

IX.2.2.5. LA CAÇA

Ben segur que aquesta activitat era practicada pels pagesos, com un complement a la seva economia. Però no s’esmenten guanys senyorials al respecte, ja que aquests es centraven en les rendes agropecuàries convencionals, com destaca Jaume Vilaginés per l’època medieval.¹¹⁷ Els documents de què disposem silencien aquest aspecte.

Un dels plaers més significatius i preuats dels nobles era la caça, des de l’Edat Medieval. Aquesta activitat seria essencialment lúdica pels senyors, com un divertiment.

El tipus de caça que hi hauria al terme, tret dels porcs senglars, encara molt habituals a la zona, seria especialment la caça menor. Els animals de bosc comestibles més comuns i habituals són les tórtures, els coloms, les perdius, les guatlles, els conills, les llebres i les grives.

L’afició a la caça trobem en algunes cases, especialment amb objectes que es fan servir per la tècnica de caçar la perdiu. Per exemple, al mas de Rocamora, Joan Mestre (1580) té “*un fillat de casar pardius dolent*”. Al celler del

¹¹⁵ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 55).

¹¹⁶ 14-4-1691, inv. de Joan Moreta, pvre, rector de Monistrol d’Anoia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 85).

¹¹⁷ VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l’alimentació al Vallès Oriental. (S. X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

mas Font (1584), Pere Font hi guarda “*un caldaró de casar*”.¹¹⁸ I a l'entrada del mas de Figarola (1584) hi ha “*una malla per casar perdius sense caldaró*”. A la sala de Joan Mestre de la Plaça (1578), de Sant Sadurní, també s'hi troba “*un calderó de casar perdius*”.

El calderó de caçar perdius és un objecte semblant a una olla que, juntament amb una malla o enfilat, formava part de la tècnica que feien servir els pagesos per caçar perdius.

Si trobem de forma indirecta, amb els objectes suara descrits, que es cacen perdius, també es deuen caçar conills i llebres.

En tot cas, tots aquests animals de caça són un complement de carn per les famílies, i per l'autosuficiència del món pagès.

IX.2.3. EL PEIX

El peix és un altre dels aliments consumits pels pagesos de la contrada. A jutjar pel que trobem en els inventaris, el consum de peix era inferior al de la carn, especialment d'ovicàprids i aviram.

Per conèixer aspectes sobre el consum del peix, podem atendre alguns autors i llibres medievals, alguns d'ells editats també al segle XVI.

Són interessants els consells que dona Arnau de Vilanova (1238-1311) sobre com tractar el peix i quan s'ha de consumir, en el seu llibre *Regimen sanitatis*, publicat el 1470:¹¹⁹

¹¹⁸ 6-12-1584, inv. de Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 165v-166r).

¹¹⁹ VILANOVA, A. de (1606): *Régimen de salud*. Edició de Juan Cruz (2015), publicació digital a <http://regusto.es/2015/01/297mesaydieteticamedievales>, p. 213. El llibre d'Arnau de Vilanova (1238-1311), titulat *Regimen sanitatis*, va ser escrit vers el 1307, i imprès per primera vegada el 1470. Una de les edicions més fidels és la traducció al castellà publicada per Jerónimo de Mondragón el 1606 amb el títol *Maravilloso regimiento y orden de vivir*, la qual és l'edició facsímil que citem.

Hase de guardar también de comer pescados grandes y que tuvieran el cuero duro, como son reche, corball, esturión y otros semejantes luego después de tomados, sino que estén tanto tiempo alzados (destripados) que su carne venga a enternecer sin corromperse. Y El pescado fresco, para los dichos cuerpos, a lo más ordinario débese asar o bullir; pero más debe usarse el asarlo en el invierno que en el estío, siquiera se ase en el horno o en las brasas, y el bullido en el estío. Y si se bulliere con vino blanco, puede comerse en todo tiempo. Es también de advertir que cuando se asan los pescados, no se unten con aceite, sino con vino y un poco de sal deshecha en él. Y si asándolos se untaren mucho con aceite, no se debe comer la piel, porque en general, de cualquier pescado, no debe comerse el cuero y menos la gordura.

I també és interessant el que diu el *Libre de Sent Soví* medieval sobre el peix:¹²⁰

Que habla del pez pequeño, antes de que los frías, como se debe hacer: todo pez menudo freidor, cortadle las agallas, y ponlo en harina de sal bien picada. Y cuando lo queráis cocer, freidlo.

Aquestes dades, tot i ser medievals, ens poden donar una idea de com deuria ser la cuina del peix en el període que estudiem.

D'entrada, el peix era un substitut de la carn pels dies de quaresma. El seu consum podia ser habitual en aquelles dates pels habitants de la zona.

En els inventaris consultats, trobem diferents tipus de peix salat, com ara la tonyina, les sardines i les anxoves, en algunes cases i masos del terme de Subirats, la qual cosa ens dóna una idea del peix que consumien.

A la cambra dels fadrins del mas Carbó de Sant Joan Salerm (1565) s'hi troben “*dos barrils, lo hu tunyiner, lo altre de tenir sardines, buyts*”.¹²¹ També hi ha “*un barill tunyiner*” al mas Suau (1572).¹²²

Per la seva part, Joan Mestre de Sant Sadurní (1578), té “*un barrilet de anxovas ab lo qual avia una poca de sal de Cardona*”, el qual es ven a l'encant per 6 diners.

Part d'aquest peix es deu comprar a la vila de Sant Sadurní. Per exemple, en trobem a la botiga de Miquel Vallforgas (1605), un botiguer establert en

¹²⁰ GREWE, R. (1979): *Libre de Sent Sovi*. Barcelona: Barcino, capítol CLXXXXXI.

¹²¹ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 56r, 139).

¹²² 1572, inv. d'Antoni Cartró, pubill, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 23r-23v, 37).

aquella localitat. Aquest botiguer reconeix en el seu testament que la viuda Domènech, del Pas de Piles, li deu “*dos sous y quatre diners per rahó de duas lliuras de tonyina*”.¹²³

La zona que estudiem està situada a uns vint-i-dos quilòmetres de Sitges i Vilanova i la Geltrú (Vilanova de Cubelles a l'època). Aquesta proximitat relativa del mar permetria que el mercat local estés ben proveït de pesca salada, tant el mercat de Vilafranca del Penedès com el de Sant Sadurní, com hem vist amb l'exemple de la botiga de Miquel Vallforgas (1605).

Robert de Nola, en el seu *llibre del Coch*, escrit a mitjans segle XV i editat el 1520 a Barcelona, presenta diferents plats preparats amb peix i espècies. En relació a la tonyina i les sardines, aquell cuiner esmenta la *tonyina en pa* i *tonyina en caçola*, juntament amb espècies com el pebre, jengibre, sal i safrà. També consta la *tonyina bullida* i *tonyina en graelles*. I també esmenta les *sardines en cassola*.¹²⁴

En resum fins aquí, hem vist com la tonyina, les sardines i les anxoves formaven part de la dieta alimentària de la comunitat, per bé que el seu consum seria inferior al de la carn.

IX.2.4. VERDURES I LLEGUMS

Totes les cases i masos acostumen a tenir hort on es cultiven els llegums i les verdures, les quals també formen part de la dieta pagesa. Trobem horts d'extensió considerable, alguns situats a prop de les cases, com l'hort d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm;¹²⁵ i altres en zones amb aigua suficient per

¹²³ 21-6-1605, test. de Miquel Vallforgas, botiguer de St. Sadurní (APSS, Jaume Romeu, Testaments 1593-1663, f. 41r-42v).

¹²⁴ Hem consultat una versió castellana del Llibre del Coch, de Robert de Nola, publicada el 1525; veg. Ruperto de NOLA (1985): *Libro de guisados manjares y potajes*. Valencia: Librerías París-Valencia.

¹²⁵ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139): “Ítem en lo ort ha duas arnas de abellas...”.

regar, per exemple a prop d'un torrent, o d'una zona d'aiguamolls, com els horts del mas de la Creu, o del Gorner, els quals disposen de recs i sèquies.¹²⁶

L'hort és, per tant, una font de producció important per l'economia de la llar. Aquesta importància es pot constatar fins i tot en les reserves que fa un donador en els CCMM del seu fill hereu. Entre les coses que Antoni Artigues, de ca l'Artigues de Lavern, pacta que hagi de donar cada any al seu fill hereu, en cas de discòrdia, hi ha la meitat d'un hort de la seva heretat:¹²⁷

quatra quarteras de blat, quatra quarteras de mestall, dos càrregas de vi, un poal de vuyt ab dinés, deu lliuras de carnsalada, las nous de un noguer de dita heretat y la mitat de un hort de regar hi ha en dita heretat.

Els documents habitualment no especifiquen què s'hi collia. No obstant, bàsicament pels inventaris, de forma directa o indirecta, podem conèixer alguns dels productes que s'hi sembraven i es collien per menjar. Alguns d'aquests llegums podien utilitzar-se per la rotació amb els cereals. Entre altres, trobem faves, faves grosses, guixes i pèsols a la Talalla (1568); unes quantes llenties dins la rectoria de Sant Pau d'Ordal (1604);¹²⁸ i ciurons a Puigfedó (1586): “una casola dolenta dins la qual y a siurons”. El pare Miquel Agustí (1617) diu que els cigrons “Fer se han mes grossos sils sembrau entre Ordi”.¹²⁹

Les amanides eren habituals. Ho sabem de forma indirecta pels objectes que trobem en algunes cuines relacionats amb les amanides. A cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) trobem “dos plats grans \de terra/ de fer enciam”.¹³⁰ Per la seva part, el sacerdot Joan Moreta (1691), rector de Santa Maria de Monistrol, té “una enciamera” a la cuina.¹³¹ I Joan Salvà (1695), pagès, de Sant Sadurní, té a la

¹²⁶ En relació als horts i la seva extensió, veg. el capítol *Estructura de la propietat de la terra* d'aquest treball de tesi.

¹²⁷ 16-9-1700, concòrdia entre Antoni Artigues, donador, i Francesc Artigues, donatari (AHCVP, Jaume Tort, P-XVII-442-2). Els CCMM de Francesc Artigues daten del 10-2-1694, en poder de Josep Miracle, pvre, rector de St. Pere de Lavern (no localitzats).

¹²⁸ 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, pvre, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, F.J. Riba, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1).

¹²⁹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 84r.

¹³⁰ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 56r, 139).

¹³¹ 14-4-1691, inv. de Joan Moreta, pvre, rector de Sta. Maria de Monistrol d'Anoia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

cuina “sinch platos^m \grans/ deⁿ \fer/ enciam, la major part concentidas”,¹³² amb la qual cosa observem que en aquella casa es fan força amanides.

IX.2.5. L'OLI

El cultiu de l'olivera, tot i ser minoritari al terme de Subirats, està present en els masos i rectories, destinat més aviat a l'autoconsum.¹³³

A les cases dels homes del cinc-cents i del sis-cents, hi ha molts objectes i atuells que es relacionen amb les olives i l'oli. Amb les olives, se'n fa conserva, com expliquem més endavant. I l'oli d'oliva era molt apreciat a la cuina.

A l'inventari de Pau Miquel (1606), del Gorner, es diferencia “oli bo” i “oli de cuinar”.¹³⁴ Com veiem, l'oli serveix per ser consumit a la cuina. Entre altres, a la cuina de Jaume Ferrer del mas (1670), de la parròquia de Sant Sadurní, trobem “una gerra per a tenir oli de alguns sinch quartans y mitg quartà per mesurar oli”.¹³⁵ I a la de Fèlix Raventós Codorniu (1698), del mas d'Anoia, de Sant Sadurní, hi ha “un cante ab un poc de oli dins”.¹³⁶

Una de les funcions de l'oli a la cuina era per fregir i preparar els aliments. Els *fregits* serien preparats bastant usuals entre els habitants de l'època pel fet que cada casa solia tenir una paella com a mínim, i n'hi havia que en tenien dues o tres.

Una de les altres funcions era per amanir. L'oli era l'amaniment més usat a la taula, juntament amb la sal. Per això, en algunes cases trobem estris específics per posar l'oli a taula: els setrills i les satrilleres. A la cuina del sacerdot Josep

¹³² 5-7-1695, inv. de Joan Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹³³ Normalment, les oliveres estarien disposades al voltant de camins, o soles entre els camps i vinyes. Tot i així, trobem algun camp plantat d'oliveres, com el que està situat darrera l'església de St. Sadurní. Algunes masies disposen de quilmes i trulls per fer oli. Veg. l'apartat de *L'olivera* del capítol *La producció agrària* d'aquest treball de tesi.

¹³⁴ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

¹³⁵ 6-11-1670, inv. de Jaume Ferrer, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹³⁶ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

L'ALIMENTACIÓ

Rosell, del mas de la Riba, situat a prop de Sant Sadurní, hi ha “un satrill de tenir oli de vidre” i “un satrillet de vidre xich” (1667).¹³⁷

L'oli també serveix per alimentar els llums i llànties que cremen a la llar i a les esglésies. A les cases, trobem els típics *llumeners* distribuïts per tot arreu, els quals, segons com es miri, tant poden ser llums de teies com llums d'oli.¹³⁸

L'oli també era utilitzat amb fins eclesiàstics. L'església inclou l'oli en els seus censos perquè és un dels productes que consumeix. Al terme de Subirats, trobem alguns censos de terres que es paguen amb oli. El 1567, el mas de Puigfedó paga a la rectoria de Sant Pere de Subirats mig cortà d'oli (ad censum medii quartani olei boni et receptibilis) i 8 sous per la Pasqua de Resurrecció.¹³⁹

D'una banda, serveix per les llànties dels altars de l'església per a la il·luminació d'altars i capelles i durant les celebracions litúrgiques. Els obrers de l'església de Lavern (1562) reconeixen a Pere Vendrell i Pau Vendrell, del Gorner, que els han pagat un quartà d'oli, mesura de Subirats, “bo, net y clar”, de 5 lliures de preu, per l'obra d'il·luminar la llàntia del cos preciós de Jesucrist. Aquest quartà és de 5 lliures de preu, i es paga cada any a la festa de Nadal per una pensió d'una venda a carta de gràcia feta per Bartomeu Artigues a l'església de Lavern “comptant en nom de la dita sglésia y de diners de la dita sglésia de la Bern”.¹⁴⁰

Aquest oli de renda tant podia servir per a la il·luminació dels altars com per vendre. Marc Martí de la Torre, obrer de la parroquia de Lavern per l'any 1573, reconeix que Antoni Castany de l'Albareda li deu un cortà d'oli, i Pau Vendrell del Gorner un altre cortà, els quals ha bestret per ells de la sacristia de l'església de Lavern.¹⁴¹

¹³⁷ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 55).

¹³⁸ Per a més informació, veg. el subpunt VII.2.4.6. *Il·luminària*, p. 908, de l'apartat VII.2.4. *El mobiliari* del capítol VII. *La vida material domèstica* d'aquest treball de tesi.

¹³⁹ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu 731, Monestir de Montserrat, 1567, f. 91r-95r).

¹⁴⁰ 12-1-1562, reconeixement de pagament d'1 quartà d'oli, de 5 ll. (APL, M-1561, f. 13v, 30).

¹⁴¹ 3-12-1573, test. de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 52v-53v, 116).

IX.2.6. LA SAL

La sal es un element de gran valor per la gent de l'època que estudiem. I per les èpoques anteriors. Recordem que antigament, la sal es feia servir per pagar les feines dels treballadors, d'aquí la paraula "salari". L'ús que la gent en fa ens és de gran utilitat per conèixer els hàbits i costums dels habitants d'aquells dos segles moderns.

En els segles XVI i XVII, la sal era utilitzada amb dues finalitats primordials: per coure i amanir el menjar, i per conservar els aliments durant períodes de temps llargs.

En relació a la primera funció, per coure i amanir el menjar, és habitual trobar sal i objectes per contenir-la a les cuines de les cases, perquè la sal és un dels condiments essencials del menjar. Entre aquests objectes trobem les saleres, les salineres i, més petits, els salers.

La sal és una roca i, un cop a les cases, era necessari trencar-la i moldre-la per a poder-la fer servir. Per aquesta raó hi havia moles de moldre sal a les cases i masos, normalment a la cuina. En són un exemple la "mola de pedra per molra sall per los bacons" que hi ha a la cuina del mas de la Talalla (1569).¹⁴² O la "mola de moldre sal" que trobem a la cuina d'Antoni Ros, fuster de Sant Sadurní (1669).¹⁴³

En relació a la seva procedència, aquesta sal, o part d'aquesta, procedeix de la muntanya de sal de Cardona. Com la que trobem a casa de Joan Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, el qual guarda en un barrilet d'anxoves "una poca de sal de Cardona" (1578).¹⁴⁴

Per guardar la sal en gros, a més de barrilets i bótes petites, es feien servir caixes i caixons de fusta anomenades saleres i salineres. A la mateixa cuina d'Antoni Ros, a més de la mola de moldre sal, hi trobem "una salinera de

¹⁴² 10-1-1569, inv. de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 118v, 265).

¹⁴³ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹⁴⁴ 13-2-1578, encant de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v, 7).

fusta”.¹⁴⁵ I a la cuina del mas d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, “una sallera de fusta, miga de sall”.¹⁴⁶

El saler era un recipient més petit destinat a tenir sal. És freqüent trobar-lo a la cuina o al menjador, sempre a mà. En trobem de terrissa de pisa i de vidre, però també n'hi hauria haver de fusta.

Joan Mestre de la Plaça (1578) té “dos celers de vidre” que són venuts a l'encant, juntament amb una ampolla, un brocal i un got, per 2 sous.¹⁴⁷ Pau Miquel del Gorner (1606) té “dos salers de vidre” al menjador nou de casa seva.¹⁴⁸ A la cuina de la casa de Pau Sardà (1686), pagès de la vila de Sant

Sadurní, també hi ha “1 salé”.¹⁴⁹ Els dos salers de la cuina del sacerdot Josep Rosell, del mas de la Riba, són un “de pissa blau”, i l'altre “de vidre” (1667).¹⁵⁰ Per la seva part, el sacerdot Francesc Pandis (1688), rector de Sant Pere de Lavern, tenia dos salers a la cuina d'aquella rectoria; d'aquests, “un saler” es ven a Aleix Soler, juntament amb “una sucrera”, sense que es faci constar el preu; i “un saler de pisa” a Jaume Almirall de Figarola, juntament amb una sotacopa, tot junt pel preu de 2 sous i 6 diners.¹⁵¹

L'altre funció de la sal era per conservar els aliments, especialment la carn. Amb anterioritat, hem vist la importància de la sal en la conservació de la carn de porc i en l'elaboració de la carn salada i les botifarres.

La sal no era utilitzada només per la conservació de la carn de porc, sinó que era imprescindible per la conservació de tot tipus de carns i peix. Pensem, per exemple, en la tonyina, les sardines i les anxoves que hem documentat. I se'n feia servir molta. Al mas de Puigfedó, on abunda la cria de bestiar boví, ovicàpid i

¹⁴⁵ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹⁴⁶ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139): “Ítem en lo ort ha duas arnas de abellas...”.

¹⁴⁷ 13-2-1578, encant de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v, 7).

¹⁴⁸ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

¹⁴⁹ 21-8-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁵⁰ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 55).

¹⁵¹ 9-5-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants solts, f. 3v-4r, 26).

porcí, hi ha “sinc sacadas de sal” (1565).¹⁵² A l'encant dels béns d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, es venen 11 quartans de sal a 13 diners el quartà, pel preu d'11 sous i 11 diners. En aquella casa es fa servir sal per menjar i per salar la carn de porc. A més de ramat, a mitges amb Macià Carbó de Puigfedó, té un porc, una truja i cinc porcellets.

La sal, per tant, és imprescindible a les cases, per cuinar i per conservar els aliments. I també per menjar fora de casa. El bracer Francesc Portari (1622), d'origen occità, té “una banya de tenir sal”, la qual es ven a l'encant per 8 diners, celebrat a Sant Sadurní, on vivia.¹⁵³

IX.2.7. EL VI

El vi formava part de la dieta habitual de la població. Tot i que el conreu de la vinya no fos el predominant,¹⁵⁴ la majoria dels masos en tenien i elaboraven el seu propi vi. Ho proven els objectes per la vinificació que consten en els inventaris de mas a què sovint fem referència, i que també trobem en moltes cases de la vila de Sant Sadurní.

El vi és un dels elements més estretament vinculats a la cultura mediterrània, com el pa i l'oli, els tres components de l'anomenada <<trilogia mediterrània>>. Des de l'antiguitat, el vi forma part de l'alimentació quotidiana de l'home. Està present en els seus menjars, les seves celebracions, les seves litúrgiques i fins i tot en els seus funerals.

¹⁵² 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r, 2).

¹⁵³ 7-8-1622, encant de Francesc Portari, bracer, del r. de F. (APSS, inventaris i encants, f. 1v-2v, 19).

¹⁵⁴ No disposem d'informació de pagaments de censos en raïm o vi, però les quatre parròquies del terme tenen lloc per fer i magatzemar la producció, o part de la producció, de vi, dels seus dominis alodials. Una de les poques notícies que ens proporciona el Manual de 1536 sobre l'existència de vinyes de l'església de la pr. de St. Pere de Lavern data del 1541. Francesc Mestre, rector de Lavern, en el contracte d'arrendament d'un tros de bosc que fa a Joan Artigues, pagès de la mateixa pr., entre les reserves consta el dret “*que puga prendre pontals per las parras, los que aurà mester*”.¹⁵⁴ En relació al cultiu de la vinya, veg. l'apartat *La vinya* del capítol *La producció agrària*, d'aquest treball de tesi.

No es pot considerar que el vi sigui un aliment bàsic, com el pa, però sí que culturalment se'l considera important. El vi és indiscutiblement un bon reconstituent. Pel seu valor calòric, el vi no podia faltar a mig matí o a mitja tarda als treballadors i jornalers que feinejaven al camp o feien algun altre tipus de treball que requeria un esforç físic. Denoten aquest fet les “duas botellas de fusta per portar a beure alls fanés” que hi ha a l'entrada de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) i a l'entrada del mas de la Talalla (1568), com també la “carabaçeta” que hi ha a l'entrada de cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565), i la que es troba entre els béns Perot Carbó, fill de la mateixa casa que fa de pastor (1565).¹⁵⁵

El vi era un dels articles de primera necessitat, imprescindible en qualsevol àpat, i no podia faltar mai a taula, com el pa i l'oli, per esmorzar, dinar i sopar, acompanyant els aliments. S'hi solia posar amb ampolles de vidre, com les que acostumem a trobar en els inventaris. En són un exemple les “quatra ampollas de vidre” que trobem a Cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565), o les “duas botellas de vidra buidas” al mas Carbó de Puigfedó (1565). Es devia servir en les tasses que també acostumem a trobar en els inventaris.

La gent pagesa també bevia vi amb porró. El costum estava més estès entre les classes populars que entre els senyors. Com proclama la dita: “beure en porró / no fa senyor”. El porró es considera un objecte identitari del caràcter català, i és pràcticament desconegut fora de la Península Ibèrica. El costum de beure amb porró estava més estès entre els catalans i els valencians. Els porrons que documentem són del segle XVII, amb anterioritat no n'hem trobat cap, almenys amb aquest nom. I els documentem en cases de sacerdots. El prevere Josep Rosell té “dos porrenets de vidre” a la cuina nova, on acostuma a menjar els dies de cada dia (1667).¹⁵⁶ També trobem “un porronet petit de vidra” a la rectoria de Sant Pere de Lavern, entre els béns del rector Francesc Pandis, comprat a l'encant pel rector de Santa Fe per 6 diners (1688).¹⁵⁷

¹⁵⁵ Inventaris (APL, M-1561).

¹⁵⁶ 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, de la Riba (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 55).

¹⁵⁷ 25-4-1688, inv. de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-3v, 25).

IX.2.7.1. DIFERENTS TIPUS DE VI I DERIVATS

Els tipus de vi que trobem esmentats en els inventaris i encants consultats són: vi most, vi most vermell, vi blanc, claret, vi vermell i remost. També hi consta el vinagre, que en un cas s'especifica que és “vi vermell agre”.

El vi és un element important i imprescindible de la litúrgica cristiana. A més de simbolitzar la sang de crist, dins el calze, també apareix en el convit o misses de difunts. Aquest és el cas del vi que es prepara per les exèquies o cerimònies funerals de Vicenç Alavedra, de la Talalla (1562): a l'inventari dels béns d'aquell consta “una bóta de tenguda de vuyt càrregas, poch més ho mancho, per dar a las obsèques de dit difunt”. No es detalla el tipus de vi que conté la bóta. No obstant, el vi que abunda més a la Talalla és el vi vermell.

Amb les ordenances, les autoritats prenen mesures proteccionistes perquè no s'adulterés el vi que es venia a la vila de Sant Sadurní. Per garantir-ne la puresa, prohibien les barreges de vins i que s'hi afegís aigua i productes estranys.

Una altra de les begudes habituals és l'*aiguardent*. Documentem aquesta beguda a partir de la segona meitat del segle XVI. En alguns masos, trobem objectes relacionats amb la destil·lació de l'aiguardent. Per exemple, a cal Carbó de Sant Joan Salerm (1565) i a la Talalla (1568) tenen els estris necessaris per a elaborar-lo: els alambins: “uns alambins per fer aygües estilades” (1565, cal Carbó de Sant Joan Salerm), i “uns alambins de estany per fer aygües” (1568, la Talalla). Amb aquests alambins, es podien destil·lar altres aigües, com l'aigua de civada, etc., endolcides amb mel (o sucre). En tot cas, l'aiguardent seria el destil·lat habitual. A l'encant dels béns d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, es venen “una ampola y un brocall plens de aygua ardent” per 4 sous 6 diners. Una manera de beure l'aiguardent era amb tasses, i n'hi havia d'especialitzades, com la “tasa de ayguardent” que trobem a casa de Fèlix Raventós Codorniu del mas (1698).¹⁵⁸

¹⁵⁸ 12-4-1698, inv. de Fèlix Raventós Codorniu, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 96).

L'aiguardent era una beguda popular al matí, per esmorzar, i també era costum prendre'n a mig matí o a mitja tarda durant les feines del camp, especialment a l'hivern, per la seva alta aportació calòrica.¹⁵⁹ També es podia fer servir per elaborar misteles, especialment destinades al propi consum, i per arreglar o “enfortir” vins al celler.

IX.2.8. LA MEL

La mel és un altre dels aliments usats en la cuina des d'antic. Pot acompanyar el pa, el formatge, o algunes begudes. El seu gust dolç fa que es fes servir per endolcir alguns productes. També es podia fer servir per arreglar o elaborar alguns vins.¹⁶⁰ Fra Miquel Agustí (1617) exalta les virtuts de la mel en els seus *Secrets d'Agricultura*:¹⁶¹

[...] lo us de la mel es molt necessari à infinides coses, allarga la vida à la gent vella y als de complexio freda (...). La mel empedeix la putrefaccio y sen fa gargarisme per netejar les nafres de la boca, y sen destila aygua que fa renaixer los pels cayguts de qualsevol part del cos. La mel te virtut de conservar les coses que nos podrescan: De aqui naix que quant volen conservar alguna rael, o fruyta, o herba, y principalment al such, es usança de conduyrho ab mel.

A partir de l'any 1541, trobem referències al cultiu de la mel a la parroquia de Sant Pere de Lavern, concretament en el manual notarial de 1536. Altres documents notariais, procedents de la mateixa parròquia de Lavern, i de les de Sant Pau d'Ordal i Sant Sadurní de Subirats, vénen a completar aquesta informació pels segles XVI i XVII.¹⁶²

¹⁵⁹ Veg. VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo.

¹⁶⁰ Veg. VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo.

¹⁶¹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 187.

¹⁶² Veg. l'apartat *L'apicultura* del capítol *La producció agrària* d'aquest treball de tesi.

És habitual trobar en els inventaris objectes que s'hi refereixen, bé per al seu cultiu, com les cases d'abelles (o arnes) i els guarnadors, o estris per guardar-la, com els canterets i gerres, entre altres.

Les arnes són un bé molt preuat en la societat pagesa. Formen part del llegat dels testadors, i de les retencions que fan els donadors en els capítols matrimonials dels fills hereus.

Entre els objectes per contenir la mel, entre altres, a cal Carbó de Sant Joan Salerm consta “un canteret de terra ple de mell (el qual) pesa set ho vuyt liures” (1565).

Les abelles també proporcionen cera, de molta utilitat per la il·luminació, tant d'ús domèstic com al temple, en forma d'espelmes i ciris.

IX.2-9. EL SUCRE

Troblem sucre també. El seu ús, com la mel, és per endolcir postres o altres aliments.

La documentació consultada s'hi refereix de forma indirecta, a l'últim quart del segle XVII, concretament a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Es tracta d'una sucrera que trobem a la rectoria de Sant Pere de Lavern entre els béns del rector Francesc Pandis (1688), a la cuina d'aquella rectoria; En l'encant dels seus béns, es ven “una sucrera”, juntament amb un saler, a Aleix Soler, sense que es faci constar el seu preu.¹⁶³

El sucre era un dels components del preparat de “l'ordiat per a malalts” i d'un preparat a base de civada, que explicava el pare Agustí en el seu *Llibre del secrets d'agricultura*.¹⁶⁴

De totes maneres, no devia estar massa extès al terme de Subirats, ja que no només l'hem documentat una vegada, i de forma indirecta. Probablement, els pagesos preferien l'ús de la mel.

¹⁶³ 9-5-1688, encant de Francesc Pandis, pvre, rector de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants solts, f. 3v-4r, 26).

¹⁶⁴ Veg. l'apartat X.2.1. *Cereals i pa*, p. 1518, del capítol X. *L'alimentació* d'aquest treball de tesi.

IX.2.10. LA LLET

La llet, de vaca o de cabra, és un recurs alimentici important, ja que serveix per l'alimentació de la família, especialment per la dels nens. Joan Mestre del Gorner sap la importància que tenen les cabres per l'alimentació i la riquesa que suposa per la família. Per això, quan fa testament, reparteix entre dos fills dues cabres amb els seus cabrits (1581):¹⁶⁵

Ítem deix a n'an Francesch Mestre, fill meu, una cabra coxa ab los cabrits que té ara de present ab tal pacte que Juan Mestre, fill meu, no n'agés menester per les esposalles.

Ítem deix a n'an Thoni, fill meu, una altra cabra col negre ab los cabrits té *et cetera*, ab los sobredits pactes.

Podem dir que de cabres, amb aquesta finalitat, n'hi deuriem haver en la majoria de les cases. És habitual trobar en els documents consultats deutoris per la compravenda de cabres per ús domèstic. El pagès fadrí Pau Fontanal (1575), habitant a casa de Jaume Martí de la Talalla, reconeix que la mare d'en Fosalba de Manuelles li ha quedat a deure 10 sous per raó d'una cabra que li ha venuda.¹⁶⁶

També se'n fa formatge i mató, especialment amb llet de cabra. De forma indirecta, trobem formatge a casa d'Isidre Amigó (1698), marxant de la vila de Sant Sadurní: a la cuina d'aquella casa hi ha "una relladora de formatja".¹⁶⁷

Recordem que el formatge també forma part dels censos senyorials, com ja hem vist en l'obligació que consta en la declaració de Macià Carbó III de Puigfedó en el capbreu de Subirats (1567).¹⁶⁸

¹⁶⁵ 23-2-1581, test. de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 54r-55r, 118).

¹⁶⁶ 24-7-1576. Test. de Pau Fontanal, pagès, fadrí, hab. a casa de Jaume Martí, de la Talalla, Lavern. (APL, M-1570, f. 94v-95r, 204): "y sa mara me deu deu sous per rahó de una cabra li he venuda".

¹⁶⁷ 14-5-1698, inv. d'Isidre Amigó, marxant, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁶⁸ En el capbreu de Subirats de 1567, Macià Carbó de Puigfedó, de la pr. de St. Pere de Lavern, reconeix a Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, que li ha de pagar el delme de tots els fruits, inclòs el delme de la carn del bestiar (*carnalagio*), o sigui, de la llana, formatge, ovelles,

La llet es pot condimentar amb altres aliments, per exemple amb els cereals, com explica fra Agustí en els seus *Secrets d'agricultura*, i que ja hem anotat quan parlàvem dels cereals. Com explica el llibre del prior, la llet de vaca o de cabra es podia fer servir per enriquir la farina de civada quan es coïa sola, i ressaltava els seus poders medicinals, segons els metges: “Quant se cou sola, per fer la tornar millor hi ajustan llet de Vaca, ò de Cabra, ò llet de Ametlles dolces, ab sucra”.¹⁶⁹ El pare Agustí també explica que els gascons bevien molta farina de mill amb llet.¹⁷⁰

També Gabriel Alonso de Herrera, en el seu llibre *Agricultura general*, de principis del segle XVI, diu que el pa de mill és més gustós amb llet.¹⁷¹

Aquests preparats no consten de manera directa en la nostra documentació, però els pagesos d'aquell temps de la nostra localitat els deurien conèixer i podrien formar part de la seva alimentació.

IX.2.11. LA FRUITA

En una economia de subsistència, la majoria de les cases procuraven disposar de diferents productes, encara que fossin en petites quantitats, pel consum propi. Els arbres fruiters no consten en els capbreus perquè no es consideraven un cultiu, malgrat el seu aprofitament. En tot cas, constitueixen un cultiu marginal en aquella època. L'objectiu, per tant, és l'autoconsum.

gallines, cabres i porcs que es crien al mas: “et recognosco vobis que facio et presto as facere et prestare teneor vobis et vestris in his successoribus decimam omnium fructum ex dictis petiis terre provenientium fideliter atque bene nec non teneor facere et prestare decimam de carnalagio vobis et vestris sec licet de lana, caseis, agnis, pullis, hircus et porcellis si in dicto meo manso nutrient”. 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu 731, 1567, f. 95r).

¹⁶⁹ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 82v-83r.

¹⁷⁰ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 83r: “En temps de carestia se fa Pa de Mill, y de Panis, que es prou bo. Los Gascons vían molt la farina de Mill ab llet, que es cosa bona”.

¹⁷¹ ALONSO DE HERRERA, G. (1966): *Agricultura general*. Madrid: Ministerio de Agricultura. (text de principis del segle XVI).

Altres documents consultats, entre ells els inventaris, fan ressò d'una gran varietat de fruites, així com de fruits secs. A vegades, de manera indirecta, quan s'esmenten les “fruiteres”, bastant habituals en les cases.

Posem per cas les “duas fruiteras” que trobem a casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó.¹⁷² La “fruitera” que té Joan Poch, masover del mas Blanch de Sant Sadurní (1575).¹⁷³ O la “fruytera de vidra” que el moliner Bartomeu Mir de Vilarnau té en una saleta a prop de l'entrada de casa seva, a sobre una taula de dos capitells (1585).¹⁷⁴ La presència d'aquestes fruiteres a les cases ens dona a entendre que es menjava molta fruita de temporada.

A jutjar pels arbres fruiters que trobem esmentats en la documentació consultada, podem fer-nos una idea de la fruita més habitual que es consumia al terme de Subirats durant aquells dos segles moderns. En relació als fruits secs, es mengen panses, ametlles, anous i figues. I en relació a la fruita, es consumeixen peres, préssecs, taronges, cireres, magranes i codonys. A tot això, cal afegir també les castanyes. Però n'hi poden haver d'altres; a vegades, els documents s'hi refereixen amb l'apel·latiu “arbres fruiters” de forma genèrica, sense esmentar-ne el tipus, com veiem en alguns contractes d'arrendament de masos i inventaris on s'anomenen els interiors d'alguns horts de la vila de Sant Sadurní. A continuació, comentem alguns casos.¹⁷⁵

A. PANSES, AMETLLES, ANOUS, FIGUES

Els fruits secs que més abunden són les ametlles, les anous i les figues. També trobem panses, elaborades assecant els raïms al sol, com expliquem més endavant. Aquests fruits acostumen a estar presents en tots els masos i cases.

¹⁷² 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL. Inventaris solts, f. 3r-5r).

¹⁷³ 24-1-1575, inv. de Joan Poch, masover del mas Blanch, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v, 3).

¹⁷⁴ 4-10-1585, inv. de Bartomeu Mir, de Vilarnau (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 8).

¹⁷⁵ Per no estendre'ns repetitivament, en relació als arbres fruiters, veg. l'apartat VIII.4. *Els arbres fruiters*, p. 1105, del capítol VIII. *La producció agrària* del nostre treball de tesi.

L'ALIMENTACIÓ

Al mas de la Creu (1576) trobem “una caxeta de àlber ab tancadura de sobrepany y clau ab la qual ha unas pochass de figas”.¹⁷⁶ Aquestes figues seques es venen a l'encant per 3 sous i 2 diners.¹⁷⁷

A l'encant de Joan Mestre (1578), de Sant Sadurní, es venen dues roves i vint-i-tres lliures de figues per 1 lliura, 1 sou i 8 diners. I 13 lliures de panses per sis sous i mig.¹⁷⁸

A les golfes de la casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, trobem “Tres cofras, lo hu ple de nuells y l'altra ametllas y pansas”.¹⁷⁹

Al mas de la Talalla (1568) “dos cortans de nous” dins un cofre d'àlber pintat.¹⁸⁰

I Joan Nurigat (1627), de Sant Sadurní, té en una habitació de casa seva, “un cova xicet y un sanalló ab pansas” i “dos panarets, lo hu ab pansas”.¹⁸¹

Entre les coses que Antoni Artigues, de ca l'Artigues de Lavern, donador, es reserva en els capítols matrimonials del seu fill hereu, Francesc Artigues, en cas de discòrdia, fa constar “las nous de un noguer de dita heretat”.¹⁸²

A la cuina de Jaume Ferrer del mas (1670), de Sant Sadurní, trobem “nous trencats”.¹⁸³

B. PINYONS

El bosc significa una font d'aliment per l'home. Els pins formen part dels boscos del terme de Subirats, juntament amb els roures i les alzines.¹⁸⁴ I el seu

¹⁷⁶ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, la Creu, Lavern (APL, M-1570, f. 88r-90r).

¹⁷⁷ 26-2-1576, encant de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 90r-90v).

¹⁷⁸ 113-2-1578, inv. de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v).

¹⁷⁹ 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL. Inventaris solts, f. 3r-5r).

¹⁸⁰ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí, de la Talalla, St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244): “Ítem se trobe una arna de abellesⁱ potblada prop lo colomer de casa”.

¹⁸¹ 23-12-1627, inv. de Joan Nurigat, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 20).

¹⁸² 16-9-1700, concòrdia entre Antoni Artigues, donador, i Francesc Artigues, donatari, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Jaume Tort, P-XVII-442-2). Els CCMM de Francesc Artigues daten del 10-2-1694, en poder de Josep Miracle, rector de Lavern (no localitzats).

¹⁸³ 16-11-1670, inv. de Jaume Ferrer, del mas, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

fruit, els pinyons de les pinyes, formen part de la dieta dels habitants del terme d'aquell període, com mostren els inventaris que estudiem.

Joan Mestre de la Plaça (1578), de Sant Sadurní, té a casa seva “un trencador de pinyons” que es ven a l'encant per 3 diners.¹⁸⁵

Per la seva part, Pau Miquel del Gorner (1606) guarda “una quartera y mija de pinyons” a la cambra de ponent, amb portal que obre a la sala.¹⁸⁶

C. PANSES I RAÏMS PER PENJAR

Els raïms, el fruit de la vinya, són un altre dels aliments que es guarden a les cases, penjats perquè es conservin per menjar fora de temporada. Els raïms també es poden assecar al sol i aire per convertir-se en panses, tècnica de pansificació que es coneix des d'antic.

Pau Escuder i Fontanals, hereu del mas de Rocavert, sense fills, deixa en usdefruit a la seva muller, Maria Raventós de les Piques, 10 arbres fruiters, sense especificar, i el dret de fer panses i penjar raïms.¹⁸⁷

Per la seva part, Joan Mestre de la Plaça (1578), de Sant Sadurní, té a la seva habitació on dorm “dos còvens, lo hu ple de pansas y l'altre mig”.¹⁸⁸

I Isidre Amigó (1691), pagès de la vila de Sant Sadurní, té “30 panjois de raïms” a l'entrada de casa seva.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Veg. l'apartat VIII.8. *El bosc*, p. 1123, del capítol VIII. *La producció agrària* d'aquest treball de tesi.

¹⁸⁵ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, pagès, (oriünd de St. Pere de Lavern), de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 6).

¹⁸⁶ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

¹⁸⁷ 17-10-1703, test. de Pau Escuder i Fontanals, de Rocavert, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Josep Soler, P-XVII-289-1, f. 7r-11v): “Ítem deixo y llego a la dita muller mia deu arbrers fruités, ço és, lo usdefruits de ells, de la partida que jo me'ls aturo, com també que puga fer panças y penjar raïms a coneguda de mos marmesors”.

¹⁸⁸ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, pagès, (oriünd de St. Pere de Lavern), de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 6).

¹⁸⁹ 17-11-1691, inv. d'Isidre Amigó, pagès, de St. Sadurní. APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v.

D. CASTANYES

A la cambra del cap de l'escala de casa de Joan Martí de l'Hostal (1620), de la vila de Sant Sadurní, s'hi troba “una torradora de castanyes”.¹⁹⁰

E.- CIRERES

Tenim constància de cirerers. Maria Panassachs (1648), de l'Albareda, arrenda tota l'heretat a Salvador Duran “acceptat un camp prop casa y prop lo torrent, de tinguda de tres iornals, poch més o mancho, y un cirer y un noguer devant la porta, lo qual noguer, encara (que) no estiga en casa, me'l reservo”.¹⁹¹

IX.2.12. LES CONSERVES

A. OLIVES SALADES

De les olives, se'n feia conserva, de manera que se'n podia menjar tot l'any, soles o amb les amanides i altres aliments. La sal era un dels ingredients bàsics per a la seva conservació. Al celler de la casa de Bertran Sogas (1624), boter de la vila de Sant Sadurní, trobem “un salador de olivas de fusta de roure”.¹⁹²

Es podien guardar també dins recipients amb aigua salada com les albúrnies, uns vasos de terrissa de diferents mides i de forma cilíndrica que serveixen per contenir líquids.¹⁹³ Amb aquest mètode de conservació, en trobem en diferents cases.

¹⁹⁰ 19-7-1620, inv. de Joan Martí de l'Hostal, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁹¹ 15-8-1648, cont. arrend. del mas de l'Albareda, de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 112v).

¹⁹² 9-1-1624, inv. de Bertran Sogas, boter, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 18).

¹⁹³ DCVB).

L'ALIMENTACIÓ

Joan Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, té una “albúrnia de vidre plena de olivas”, la qual es ven a l’encant al moliner Pere Taxes per tres sous y mig (1578).¹⁹⁴ Per la seva part, Joan Miquel (1661), ferrer, de Sant Sadurní, té a la sala de casa seva “una gerra de tenir olivas”.¹⁹⁵

Per la seva part, a casa d’Antoni Ros (1669), fuster, de la vila de Sant Sadurní, hi ha “tres gerretas de salar olivas”.¹⁹⁶

També Pere Gatell (1690), teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní, té “dos gerros de olivas” al celler.¹⁹⁷ I a la sala de la casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de la vila de Sant Sadurní, s’hi troba “una gerreta de ollivas”.¹⁹⁸

Aquests exemples suara exposats ens fan pensar que la conserva d’olives deuria ser un costum generalitzat en moltes cases. La seva pràctica estaria dirigida bàsicament a l’autoconsum.

B. EL CODONYAT

El codonyat és la confitura de codony. El codony és un dels fruits que anomena el pare Gil a inicis del segle XVII en la seva *Geografia de Catalunya*, quan diu que a Catalunya es produeixen tota mena d’arbres i fruita.¹⁹⁹

Antoni Guilera, rector de Sant Pau d’Ordal, en té a la rectoria (1604). Dins un armariet de fusta amb dues portes tancat amb pany i clau, que fa de despensa, situat a la recambra al costat de la seva habitació, hi ha una sèrie d’ampolles de vidre buides, sis pots de vidre buits, i “tres capsetes de tenir codonyat ”.

La referència a la confitura de codony a Subirats a inicis del segle XVII és una prova de l’existència de codonyers en aquell terme.

¹⁹⁴ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v, 7).

¹⁹⁵ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹⁹⁶ 5-2-1669, inv. d’Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

¹⁹⁷ 4-2-1690, inv. de Pere Gatell, teixidor de lli, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁹⁸ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁹⁹ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 243: “Peras, Prunas, Sireras, Albarcochs, Albergens, Presechs, Pomas, Mançanes, ginjols, Servas, Nesplas, Codonys, y semblants fruytas se cullen en Cathaluña de totas especies y maneras quantas se troban”.

IX.3. ESTRIS I TÈCNIQUES PER CUINAR

Els inventaris de què disposem ens permeten aprofundir en els estris i les tècniques que s'utilitzaven per cuinar a pagès. A partir dels estris de cuina esmentats en els inventaris dels masos, podem distingir tres formes de cuinar: bullir, fregir i rostir. A més, també era costum preparar els aliments amb salsa.

La cassola és un dels objectes que es feien servir per guisar o cuinar. En trobem en moltes cases. Entre els objectes habituals per cuinar també consten calderes i calderons d'aram, i casses d'aram, repartits per les cuines de les cases, com expliquem a l'apartat dels estris de cuina.²⁰⁰

L'escudella era un plat que s'usava per menjar. Preferiblement, servia per prendre l'aliment líquid, sigui sopa o llet, encara que també es podia fer servir per menjar verdures i llegums guisats o qualsevol altre aliment. Destaquem que a la cuina del mas Font (1638), trobem “una tauleta dolenta per fer scudelles”.²⁰¹

IX.3.1. LA TÈCNICA DE BULLIR

La tècnica de *bullir* el menjar seria una de les predominants, tenint en compte el nombre d'olles inventariades. Aquestes olles acostumaven a ser de terrissa, però també en consten de coure. Les olles sempre estaven presents a les cuines. Destaquem les “sinch olles de terra entre grans y xiquas” que trobem a la cuina de ca l'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm.

Es podien bullir els llegums, la verdura i la tradicional carn d'olla. Segons el *Llibre de Sent Sovi*, el bullit d'olla amb carn era un preparat senzill i usual. Robert de Nola, al *Libre del Coc*,²⁰² descriu una abundant quantitat de bullits, que

²⁰⁰ Veg. el subpunt VII.2.1. *Estris de cuina*, p. 845, del capítol VII. *Vida material domèstica* d'aquest treball de tesi.

²⁰¹ 1638, inv. del mas Font, de Marianna Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants solts, f. 1r-2v).

²⁰² L'edició impresa més antiga que es coneix del *Libre del Coc* és de 1520, però sembla que el redactat seria d'abans de 1491. Existeix una edició de 1529 en castellà, feta a Logroño. Els plats

ell denomina “potatge”, tots fets al foc, en recipients com pots, olles i caçoles, com els que apareixen als inventaris esmentats. Les seves receptes dels “potatges” comprenen una gran quantitat d'ingredients, com la carn (gallina, cabrit, etc.), peixos (calamars, sardines, tonyina, etc.), verdures (cebes, porros, etc.), fruites (figues), fruits secs (ametlles, pinyons, avellanes, anous), i altres, com llet, ous, blats, greixos de tot tipus, caldos, etc.

El pare Miquel Agustí (1617) fa ressò del bullit quan parla dels “Secrets delas llantias”:²⁰³

Los llegums seran cuytosos si quant los sembrareu y mesclau fems, y salmitre, y si asso nous succeheix, y voleu que tota manera de llegums coga prest, posau a la olla al coure un poch de gra de Mostalla, y prest seran cuyts, y se desfaran, o sian llegums, o sian carn lo que coureu.

I l'olla no pot faltar mai al foc a terra, que és on es coïa el menjar. Entre altres, a la Salada (1561), hi havia “uns ferros de ferro per tenir la olla al foch” (1561). I a la Talalla, consta “una olla de coure migensera” i “uns ferros de tenir la olla al foch que tenen la una cama trencada” (1568).

IX.3.2. LA TÈCNICA DE FREGIR

Hi ha objectes que serveixen per fregir, com les giradores que trobem a les cuines dels masos i cases. Aquestes són una paleta, normalment de metall, que es pot fer servir per girar les truites o altra cosa que es fregeixi a la paella. També poden ser en forma de plat, bé sigui de metall o de terrissa, que tant poden servir per tapadora de les cassoles i paelles com per girar les coses que es fregeixen.²⁰⁴ A la cuina de Pau Miquel del Gorner (1606) hi ha “una giradora bona”.²⁰⁵ I també en

que proposa no són completament propis, però el llibre tingué una gran difusió i transcendència durant els segles XVI i XVII.

²⁰³ AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura...*, op. cit., p. 84v.

²⁰⁴ DCVB.

²⁰⁵ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v).

trobem una de bona a la cuina de Bartomeu Torrentmal, de Sant Sadurní (1625). Al mas de la Riba (1667), trobem una giradora de ferro a la cuina.

Per fregir, s'utilitzaria l'oli, que el mas produïa per l'autoconsum, i que hem trobat també esmentat com a cens eclesiàstic.

Els *fregits* serien preparats també usuals pel fet que cada mas solia tenir una paella com a mínim, i n'hi havia que en tenien dues o tres. Podien ser de ferro o d'aram. D'acord amb els inventaris, a la Salada hi havia “una paella de aram ja dolenta” (1561); a la Talalla “una paella de ferro ja usada” (1562), i després “duas paellas”, una de bona i una de dolenta (1568); i a Cal Carbó de Sant Joan Salerm “tres paeles de aram entre bonas y dolentas” (1565).

Entre els productes que es podien fregir hi havia la carn i el peix. El costum propi a Catalunya era fregir el peix amb oli, tot i que Arnau de Vilanova ho hagués desaconsellat.²⁰⁶ L'oli donava més gust i era ideal per la Quaresma, d'acord amb la prohibició d'utilitzar greixos animals en els dies d'abstinència.²⁰⁷

IX.3.3. LA TÈCNICA DE ROSTIR

Una altra de les tècniques és el *rostit*. Consisteix en coure la carn al foc, o al forn. Trobem diferents estris per rostir la carn: greixoneres, ast, cavalls de ferro per posar l'ast i graelles.

La greixonera té forma oblonga i serveix per rostir aviram. Entre altres, a cal Carbó de Sant Joan Salerm trobem “una graxonera de terra de olla” (1565). A casa d'Isidre Amigó (1691), pagès, de Sant Sadurní, trobem “dos graxoneras” guardades en una habitació.²⁰⁸ I a casa de Fèlix Raventós Codorniu (1698), de la

²⁰⁶ VILANOVA, A. de (1606): *Régimen de salud*. Facsímil de la de Cendrar. Barcelona.

²⁰⁷ Al respecte, veg. VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo.

²⁰⁸ 16-9-1672, inv. d'Isidre Amigó, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

L'ALIMENTACIÓ

vila de Sant Sadurní, hi ha “una graxonera de terra”²⁰⁹ i “una graxonera de aram usada ab mànech”.²¹⁰

Amb la greixonera es podia rostir la carn, especialment el pollastre i el capó per les festes més assenyalades, com per Nadal o per Carnestoltes. De les vint gallines, un gall i un capó que hi ha a casa d'Antoni Carbó II (1565), de Sant Joan Salerm, consta que la seva viuda i els fills s'han menjat una gallina, el gall i el capó per Carnestoltes.²¹¹

Trobem també altres estris relacionats amb la tècnica del rostit. A la cuina de Pere Soler (1685), rector de Santa Maria de Monistrol d'Anoia, trobem “un cavall de rustí”, “un ast de rustí”, a més de “unas graellas”.²¹² Fins i tot s'aprofiten objectes en desús per fer un ast, com l'espasa que té Joan Salvà (1695), pagès de Sant Sadurní, a la cuina: “un ast fet de una spasa”.²¹³

És interessant també “el cavallet de ferro per a menar lo ast” que té al foc de la cuina de casa seva el sacerdot Macià Carbó de Puigfedó (1619), juntament amb una verga de ferro amb una punxa, que deu servir per coure la carn al foc.²¹⁴

Hem trobat documentades una sèrie de graelles per fer carn a la brasa. Pere Gatell (1690), teixidor de lli, de la vila de Sant Sadurní, té “unas graellas” a la cuina.²¹⁵ Joan Moreta (1691), prevere, rector de Santa Maria de Monistrol, té unes “graellas”.²¹⁶

També es pot coure la carn damunt el caliu del foc, o sigui, fer carn escalivada, com és costum a les llars de foc. El “ganxo de ferro de tràurer las

²⁰⁹ 27-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²¹⁰ 12-4-1698, inv. de Fèlix Raventós i Codorniu, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-8v).

²¹¹ 1565, encant d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r): “[...] y una gallina y un capó y un gall se an menjat la dita Carbona ab los minyons a Carnestoltes”.

²¹² 4-9-1685, setembre, 4, inv. de Pere Soler, rector de Sta. Maria de Monistrol d'Anoia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

²¹³ 5-7-1695, inv. de Joan Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²¹⁴ 1-4-1619, inv. i encant de Macià Carbó, pvre, beneficiat a Vilafranca del Pdès. (AHCVP, FJ.Riba, inventaris 1588-1611, BE-SR).

²¹⁵ 4-2-1690, inv. de Pere Gatell, teixidor de lli, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²¹⁶ 14-4-1691, inv. de Joan Moreta, pvre, rector de Sta. Maria de Monistrol d'Anoia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

costellas del foch” que el sacerdot Macià Carbó de Puigfedó (1619) té a casa seva de Vilafranca del Penedès, n'és un bon exemple.²¹⁷

IX.3.4. LES SALSES

A més de les tècniques esmentades -bullir, fregir i rostir-, una altra manera de preparar els aliments és amb salses.

A la rectoria de Sant Pau d'Ordal, dins un armariet de fusta amb dues portes tancat amb pany i clau, a manera de despensa, el rector Antoni Guilera té “unas pochets de salses” (1604).

IX.3.5. DIETA D'UN MALALT

És habitual trobar testaments on el testador indica que tem morir a causa d'una indisposició o malaltia, i deixa una quantitat de diners per pagar metges, medicines i els favors de les persones que l'han cuidat. Per exemple, un treballador que es troba malalt al mas on s'està, entre les persones que en tenen cura acostumen a haver-hi dones, i sovint trobem agraïments a la mestressa, la filla o la jove del mas, per les atencions rebudes. Una d'aquestes atencions és fer-li el menjar. Els malalts també podien ser atesos a l'hospital, com l'Hospital del Sant Crist dels Pobres de Sant Sadurní, el qual ja existeix en una data anterior al 1567, i que disposava d'un hort propi,²¹⁸ d'on treien les hortalisses i fruita que es destinava a la seva alimentació.

Entre les referències a l'alimentació que s'administrava a les persones en cas de malaltia, trobem oli, carn de gallina, pollastre, moltó, ous, pa, vi i fruita.

Domingo Bosquet (1631), del regne de França, es troba malalt a l'Hospital de Sant Sadurní, on fa testament. Entre els seus deutes, consta que estigué malalt a

²¹⁷ 1-4-1619, inv. i encant de Macià Carbó, pvre, beneficiat a Vilafranca del Penedès (AHCVP, FJ.Riba, inventaris 1588-1611, BE-SR).

²¹⁸ “*in honore domus et horto hospitalis dicte ville*”, Declaració de Joan Mas, fill, dit de l'Hospital (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 116v-117v).

casa d'un particular de Martorell, a causa d'una malaltia llarga, i que deu 9 o 10 lliures d'una sèrie d'aliments i “lo nesesari que un malalt té menester”. Aquests aliments són: gallines, moltons, pa i vi.²¹⁹

Per la seva part, el pastor Joan Forés (1600), que es trobava malalt a casa d'Esteve Lladó de Monistrol d'Anoia, malauradament no superà la seva malaltia, per la qual es gastà 2 lliures i 7 sous “en pa, vi, ous, moltó, gallinas, pollastras, fruita y altres regalos que foren menester” i també “fonc comprat un sou de oli”.²²⁰

Com hem pogut veure, es tracta de dietes sanes, en les quals no consten ni salses ni carn de porc.

IX.4. ESPÈCIES

Les espècies són condiments importants a la cuina. Serveixen per donar gust i sabors diferents al menjar. Trobem esmentades el pebre i el safrà.

El pebre es fa servir per condimentar els aliments, entre els quals hi ha la carn. I també per fer la conserva del porc, per exemple, per elaborar les botifarres.

A casa d'Antoni Bosch, treballador occità de cal Julià de Sant Joan Salerm, trobem “una pebrera de vidre”.²²¹ I el sacerdot Josep Rosell, del mas de la Riba, té “una pabrera de pisa sens peu” a la cuina nova (1667).²²²

El safrà és de les poques espècies que es conreen al país. És una de les més utilitzades a la cuina catalana medieval, a jutjar per les vegades que s'esmenta en el *Libre de Sent Soví* i el *Llibre del Coch*. Sempre en petites dosis, es fa servir per condimentar i donar color a alguns aliments. Es feia servir en picades i per donar color a plats salats, així com en guisats, entre altres.

Pebre i safrà fa servir el cuiner que prepara la vianda pel dinar dels preveres i capcoberts que participen en l'ofici de novena per l'ànima de Joana

²¹⁹ 3-6-1631, test. de Domingo Bosquet (APSS, Testaments 1585-1663, f. 124r-124v: 149).

²²⁰ 12-10-1600, òbit de Joan Forés, pastor (APSS, Òbits 1566-1656, f. 184-186, 1).

²²¹ 31-12-1608, inv. d'Antoni Bosc, d'origen occità (APL, inventaris i encants solts, f. 1r-4v, 4).

²²² 6-7-1667, inv. de Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 55).

L'ALIMENTACIÓ

Mestre, de la Plaça, de Sant Sadurní, viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó (1598).²²³

[...] fonc distribuït per oferta 18 sous. Foren pastadas dos corteras de forment per la oferta y donar a dinar als preveres y capcuberts, val 4 lliures 8 sous. Més per la carn fonc menester per dita jornada 3 lliures. Per lo pebra i safrà, i per lo cóc que aperallà la sobredita vianda 6 sous.

Aquest exemple mostra com el pebre i el safrà són habituals a la cuina de l'Edat Moderna.

²²³ 15-1-1598, òbit de Joana Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní, viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APSS, Òbits 1566-1656, f. 168-169, 1).

IX. OFICIS I ESTRUCTUTURA SOCIAL

Testimonis Jaume Font, pagès, i Josep Farran, corder, de la vila de Sant Sadurní, terme de Subirats. (1693)¹

La societat del segle XVI i XVII és eminentment agrària. La majoria dels habitants del terme de Subirats d'aquella època són pagesos o desenvolupen algun tipus de professió relacionada amb la pagesia. L'ofici de pagès, amb les seves diferents manifestacions, és lògicament el més nombrós en una societat preindustrial com la del cinc-cents i sis-cents, però no és l'únic. Les mateixes feines del camp són variades. No només hi trobem el cultiu de la terra, sinó també l'explotació forestal, la caça i la ramaderia com a activitats relacionades amb el mas i la vida a pagès, amb les seves diverses especialitzacions: *bovers, mulaters, serradors, traginers, pastors*, etc. El mateix mas ha de recórrer també a l'ajut de la manufactura com a feines complementària, tant a nivell de consum casolà com local. Els *inventaris post mortem* són una font d'informació important en aquest sentit, que tenim molt present en la tesi. Els estris relacionats amb el treball tèxtil que trobem en molts masos indiquen que aquesta activitat està present en les famílies pageses. Altres objectes ens permeten parlar d'activitats relacionades amb el vi, la construcció, la fusteria o la metal·lúrgia, per citar-ne només unes quantes.

¹ 21-9-1693, inv. de Gabriel Oller, apotecari, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

A més dels masos, trobem els nuclis urbans que conformen la vila de Sant Sadurní i, en menor escala, el poble de Sant Pau d'Ordal. En aquestes cases, viuen persones que es dediquen al treball del camp, algunes de les quals comparteixen l'ofici de pagès amb altres activitats, o es dediquen a altres oficis. La documentació de què disposem, tot i les seves limitacions, ens ha permès constatar algunes d'aquestes altres activitats, i identificar les persones que s'hi dediquen, si més no una part. A vegades, només coneixem el nom d'aquestes persones, perquè actuen com a testimonis en un document notarial, en la marmessoria d'un testament, en un padrinatge, o perquè disposem del seu testament i la seva partida de defunció, entre altres. Aquests documents ens han ajudat en la reconstrucció de famílies de pagesos i menestrals, i veure d'on procedeixen i quines relacions socials tenen entre ells.

Quantificar els habitants, les persones relacionades amb el terme i la seva condició socioprofessional és una tasca difícil. El nostre treball només hi pot contribuir parcialment a partir de la informació de la documentació consultada.

Una altra de les fonts documentals importants són els *capbreus*. L'anàlisi dels capbreus consultats relacionats amb el terme de Subirats ens proporciona informació sobre els seus declarants. Entre altres coses, ens permet conèixer les propietats i la identitat i condició socioprofessional d'aquells declarants, però no sobre tots els propietaris del terme; o sigui, la informació es limita només a aquells que declaren tenir alguna propietat de la senyoria corresponent. Tot i així, alguns capbreus, com els de Subirats de 1567 i 1614, a més d'informar sobre les propietats de domini alodial directe del senyor de Subirats, s'hi fan constar les propietats que aquells declarants tenen en altres jurisdiccions senyorials, però no ens informen d'aquells que tenen propietats al terme de Subirats si cap d'aquestes propietats és de domini alodial directe delsenyor de Subirats.

En relació als capbreus eclesiàstics que hem consultat, aquests només donen compte de les propietats dels declarants d'aquelles respectives senyories eclesiàstiques.

Queden, per tant, un conjunt de propietaris del terme de Subirats dels quals no ens consta cap informació, la identitat d'alguns dels quals podem conèixer per

altres fonts. Així, en el capbreu de Subirats de 1567 no consta cap declarant de la família Escuder de Rocavert, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, la senyoria de les propietats de la qual és en aquell moment del marquès de Sentmenat. En canvi, la seva declaració consta en el capbreu de Subirats de 1614, a nom de Josep de Milsocós, el qual adquirí la senyoria del terme i castell de Subirats uns anys abans, el 1611. I El domini alodial del mas de Rocavert per permuta amb el marquès de Sentmenat a partir de 1592.

Per la seva part, *els fogatges* ens ajuden a identificar els caps de casa, però no acostumen a detallar la condició socioprofessional d'aquells, tret d'alguns casos. En els tres fogatges (1497, 1515 i 1553), consta sempre la professió de rector o vicari de la parròquia corresponent, si algú és noble o cavaller, i si hi ha vídues. En el de 1515, en dos casos es fa constar si el cap de casa és estranger i la seva professió (*Guillem, el regidor gascó* i *el ferrer estranger*), tots dos per la parròquia de Sant Sadurní de Subirats; i en un cas es diu la de moliner (*en Planes, el moliner*), per la parròquia de Sant Pere de Subirats. En el fogatge de 1553, consta un hostaler (*en Martí, hostaler*), un teixidor (*en Bernat Martí, teixidor*) i un forner (*en Figueres, forner*), per la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, a més del càrrec de jurat per les quatre parròquies (Bartomeu Escuder, jurat per Sant Pere de Lavern; Joan Martí, jurat per Sant Pau d'Ordal; Rafael Ferrer, jurat per Sant Sadurní de Subirats; i Montserrat Ravella, jurat per Sant Pere de Subirats). Hem de suposar que molts dels que s'hi esmenten són pagesos, però en cap cas es diu. A més, per altres documents, sabem que n'hi ha que ostenten altres professions, com Gabriel Gili, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, que fa de sastre, del qual, tot i constar aquell nom en el fogatge de 1553, se'n silencia la professió.

En relació a totes aquelles persones no propietàries que habiten o estan relacionades amb el terme de Subirats, cap dels documents abans esmentats no ens permet conèixer la identitat i professió d'aquests habitants, tret que els seus noms constint com a testimonis en algunes declaracions dels capbreus. No obstant, podem adquirir aquest tipus d'informació, si bé de forma parcial, per mitjà d'altres documents, notariais i sacramentals.

La documentació consultada, notarial i sacramental, només ens permet conèixer parcialment la població de Subirats, propietària o no, i les activitats socioeconòmiques a què es dedica. Un estudi exhaustiu dels capbreus de Subirats només ens permet conèixer la identitat dels declarants d'aquells, o sigui, dels que hi consten com a propietaris, i fer un recompte comparatiu de la seva condició socioprofessional entre les quatre parròquies de què es componia el terme, per aquell mateix any. Però pel fet que no hi consten tots els propietaris, ni tampoc els qui no tenen cap propietat, a no ser que, de tant en tant, se n'esmentin alguns com a testimonis en algunes declaracions, el resultat mai no podrà ser considerat com un recompte exhaustiu dels habitants del terme de Subirats i de l'activitat productiva d'aquells. D'aquesta manera, entre uns i altres documents, podem agrupar parcialment aquestes persones i activitats en diferents sectors al llarg del cinc-cents i sis-cents, i poder-ne constatar la seva presència.

Hem utilitzat els termes *no privilegiats* i *privilegiats* per classificar els diferents grups socials que documentem segons el seu estament. Amb la denominació de *no privilegiats*, agrupem tres sectors de la societat: a) el *sector primari*, amb les activitats relacionades amb l'*agricultura i ramaderia*; b) el *sector secundari*, amb les activitats manufactureres o artesanals relacionades amb el tèxtil i la confecció (teixidors, sastres, puntaires), el calçat (sabaters, taconadors), el vidre i la construcció (mestres de cases, picapedrers), la fusta (fusters, boters) i el metall (calderers, ferrers); i c) el *sector terciari*, amb altres professions (metges i cirurgians, homes de dret i lleis, mestres de minyons), les activitats relacionades amb l'hosteleria (hostalers i taverners), el transport (traginers, carreters), el comerç (argenters, adroguers, botiguers, mercers, revenedors, marxants, bricollers, corders, pollaters, carnissers) i els mercaders. Aquests darrers formen part de la gran burgesia ciutadana, provenen bàsicament de la ciutat de Barcelona i estan relacionats amb el terme de Subirats. En el sector terciari, també incloem el *servei domèstic*, o sigui, els fàmuls, criats i majordoms.

Amb la denominació de *privilegiats*, agrupem l'estament que no paga impostos i viuen de les rendes que els donaven les seves propietats: nobles, aristòcrates, donzells, cavallers i ciutadans honrats. Alguns d'aquests ocupaven

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

càrrecs de govern i tenien la residència principal a la ciutat de Barcelona. En l'estament dels privilegiats també s'hi inclou el clergat. Els clergues que hem documentat formen part del baix clergat, i són capellans o rectors, frares i monjos.² En el quadre següent, mostrem els oficis i l'estructura social d'aquelles persones que estan relacionades amb el terme de Subirats, a partir de les fonts documentals consultades.

OFICIS I ESTRUCTURA SOCIAL
A. NO PRIVILEGIATS
Sector primari
Pagesos
Treballadors, bracers, mossos, pastors, mulaters, bovers, hortolans, serradors
Sector secundari
Teixits i confecció: teixidors, sastres, puntaires
Calçat
Vidre
Construcció: mestres de cases, picapedrers, teulers i rajolers
Fusta: fusters, boters
Metall: calderers, ferrers
Sector terciari
Metges i cirurgians, homes de dret i lleis (juristes, notaris, procuradors, causídics), mestres de minyons
Hosteleria: hostalers, taverners
Transport: traginers, carreters
Comerç: argenters, adroguers, botiguers, mercers, mercaders, revedors, marxants, bricollers, corders, pollaters, carnisers.
Servei domèstic: fàmuls, criats i majordoms
B. PRIVILEGIATS
Nobles, aristòcrates, cavallers, ciutadans honrats i clergat

Quadre 68. *Oficis i estructura social de Subirats, segles XVI i XVII.*

² Hem parlat dels capellans o rectors, frares i monjos a l'apartat V.1.3.3. *Eclesiàstics nascuts al terme de Subirats* d'aquest treball de tesi, p. 173, dins les sortides possibles per als cabalers.

Hem de dir que la documentació consultada no ens permet fer un estudi quantitatiu pels segles XVI i XVII. El buidat de les fonts documentals només ens ha possibilitat conèixer l'existència de diferents professions i posar nom a algunes persones que han viscut i treballat al terme de Subirats en aquella època. Aquesta informació contribueix a conèixer una mica millor l'estructura socioprofessional en relació al terme de Subirats, dins el context del Penedès i les terres catalanes dels segles XVI i XVII.

X.I. AGRICULTURA I RAMADERIA

*Ítem duas botellas de fusta per portar a beure
alls fanés. (1565)¹*

El mas es considera una unitat d'explotació familiar on acostuma a residir la família del propietari, o de l'arrendatari, en cas que el propietari no hi resideixi. Tot i així, a més de la família, podem trobar treballadors que ajuden o s'encarreguen de realitzar diverses feines al mas. Això depèn bàsicament del tipus de feina que s'hagi de realitzar, o de l'extensió del mas. Alguns estudis afirmen que aquesta necessitat augmenta si el mas té més de 6 hectàrees, extensió considerada per garantir l'autosuficiència d'aquell.² Com més gran és el mas, o més terra té un propietari, més treballadors externs a la família es necessiten.

Les mateixes feines del camp són variades. No només hi trobem el cultiu de la terra, sinó també l'explotació forestal, la caça i la ramaderia com a activitats relacionades amb el mas i la vida a pagès, amb les seves diverses especialitzacions: *pastors, bovers, mulaters, serradors, traginers*, etc.

El mateix mas ha de recórrer a l'ajuda de l'activitat manufacturera com a feina complementària, tant a nivell de consum casolà com local. Els inventaris *post mortem* són una font d'informació important en aquest sentit, que tenim molt

¹ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

² Veg. CONGOST, R. (1990): *Els propietaris i els altres*. Vic: Ed. Eumo, p. 79. L'autora es basa en dades de la *Encuesta sobre crédito rural*, de la Junta d'Agricultura de la província de Girona, del segle XIX. Les mateixes dades fa servir Carme Sanmartí en el seu treball de tesi. Veg. SANMARTÍ, C. (1993): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L'exemple del Mas Sanmartí*. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa, p. 229.

present en el nostre treball. Els estris relacionats amb el treball tèxtil que trobem en molts masos i cases indiquen que aquesta activitat està molt present en les famílies pageses. Altres objectes ens permeten parlar d'activitats relacionades amb el vi, la construcció, la fusteria o la metal·lúrgia, per citar-ne només unes quantes més.

A continuació, parlem dels diferents tipus de pagesos i treballadors que documentem al terme de Subirats, així com de la varietat de feines i oficis relacionades amb l'agricultura, la ramaderia i el treball del camp en general, segons la documentació consultada.

X.1.1. PAGESOS

L'ofici de pagès, en totes les seves diferents manifestacions, és lògicament el més nombrós en una societat preindustrial com la dels dos primers segles moderns que estudiem. Això és així en les quatre parròquies que componen el terme de Subirats.

Per parlar de l'ofici de pagès, a causa de la seva magnitud, prenem com a mostra el capbreu de Subirats de 1567. En ell, trobem diferents tipus de pagesos. Entre els que responen a aquesta etiqueta, distingim: *pagesos propietaris de mas*, *pagesos propietaris*, *pubilles* filles de pagesos propietaris de mas, *viudes usufructuàries* de pagesos propietaris de mas i *tutors* d'hereus de pagesos propietaris de mas.

Prement com exemple el capbreu de Subirats de 1567, en relació a la parròquia de Sant Pere de Lavern, només hi trobem representat el sector de l'agricultura-ramaderia. L'ofici que més predomina entre els declarantss és el de *pagès*. De totes maneres, a la segona meitat del segle XVI també trobem un pagès calderer, masover del maset de la Salada, procedent d'Artà, de l'illa de Mallorca (1561); i alguns teixidors de lli, tots cabalers de pagesos propietaris de mas, com comentarem més endavant.

El tipus de pagès predominant és el *pagès propietari de mas*. Segons l'extensió de les seves propietats, els podem agrupar entre *petits*, *mitjans* i *grans*. En total, n'hem comptabilitzat 10. Es tracta de propietaris que tenen la seva residència principal en el seu mas familiar. Alguns d'ells tenen en propietat altres masos, els quals acostumen a ser masoveries que depenen del mas principal.

El pagès propietari de mas de Lavern que té més propietats és Macià Carbó III, de Puigfedó, amb uns 240 jornals declarats. Fa residència al mas de Puigfedó, té el mas Oliver en masoveria, i interessos en altres masos, com el mas Font. El segueixen Gabriel Martí, del mas Escardó, amb 175 jornals declarats; i Joan Mestre, del mas de Rocamora, amb 126 jornals declarats. I també Macià Campmany, del mas d'en Campmany, de Sant Joan Salerm, que declara tenir uns 75 jornals.

Com a propietaris de mas mitjanament grans trobem Marc Martí, de la Torre, el qual té en propietat el mas de la Torre, on fa residència, amb uns 55 jornals declarats; a aquesta propietat, hem d'afegir el mas Cortei, de la Granada, habitat per una filla cabalera d'aquell, Joana Martí, i el marit d'aquella, Antoni Batlle, del qual es diu que és pagès i *olim* teixidor de lli. També trobem Antoni Casanovas, del Pujol, que declara tenir 53 jornals. Bartomeu Artigues, de ca l'Artigues, amb 38 jornals declarats. Antoni Martí, de la Talalla, és també un propietari de mas mitjanament gran, amb més de 32 jornals declarats; aquest declarant té en propietat la masoveria de la Martinoia.

Com a propietaris de masos més petits trobem Miquel Casanovas, del mas Pont, amb 4 jornals declarats.

En relació a les mullers de pagesos propietaris de mas, trobem algunes *viudes usufructuàries*. Amb aquesta condició de viuda, en declaren dues: d'una banda, Joana Batlle, viuda de Jaume Batlle de la Pujada, que declara una extensió de 75 jornals juntament amb el seu fill i hereu d'aquell mas, també de nom Jaume Batlle. I també Magdalena Carbó, de soltera Magdalena Sala, viuda d'Antoni Carbó II, de Sant Joan Salerm, pares dels pubills Carbó, amb més de 10 jornals declarats, juntament amb el mas Carbó de Sant Joan Salerm i el maset de la Salada, que tenen donat en masoveria.

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Una altra condició és la de les *pubilles* de mas. En trobem un total de cinc, i totes estan casades i els seus noms apareixen juntament amb els dels seus marits, que actuen com a usufructuaris, i en alguns casos amb el dels seus fills hereus. Com a pubilles de masos mitjanament grans, trobem Francina Esteve, del mas de Figarola, casada amb Benet Almirall, amb 63 jornals declarats. També Joana Abelló, pubilla del mas de Fontclara, viuda d'Antoni Olivella, usufructuari, amb uns 60 jornals, i interessos en el mas Palau, de Sant Joan Salerm, que té en hipoteca a favor seu. El patrimoni de Joana Esbert, pubilla del mas de l'Albareda, muller d'Antoni Castany, usufructuari, és de 40 jornals declarats. Trobem també Caterina Cartrona, pubilla del mas Suau, muller d'Antoni Cartró, amb 20 jornals declarats; Coloma Nadal, propietària del mas de la Roca, muller de Joan Torrens, major, pare de Joan Torrens, menor, declara uns 14 jornals.

Alguns pagesos propietaris de mas tenen dificultats econòmiques. Pere Font, del mas Font, no podrà evitar l'endeutament del seu mas a favor de la família Carbó de Puigfedó i, a finals de segle, l'hereu Antoni Carbó l'haurà incorporat definitivament al seu patrimoni.

PAGESOS	
Declarants locals	17
Pagesos propietaris de mas	10
Pagesos propietaris	0
Pubilles viudes propietàries	5
Viudes usufruct. de mas	2
Menestrals propietaris	0
Tutors	0
Declarants forasters	20
Pagesos propietaris de mas	7
Pagesos propietaris	9
Pubilles propietàries de mas	0
Viudes usufruct. de mas	3
Cabalers/es	1
TOTAL	37

Quadre 69. *Pagesos de la pr. de St. Pere de Lavern, capbreu de 1567.*

També tenen dificultats econòmiques algunes pubilles de mas. Joana Casanovas, viuda de Pere Palau, de Sant Joan Salerm, no consta com a declarant. Aquella és usufructuària del mas Palau, d'uns 37 jornals, i, per pagar els deutes,

s'ha vist obligada a llogar-lo a la pubilla Joana Olivella de Fontclara, de soltera Joana Abelló, viuda d'Antoni Olivella, reservant-se el dret d'ús d'una habitació i cuina per ella i els seus fills Joana Esbert, del mas de l'Albareda, casada amb Antoni Castany, és un altre cas de pubilla de mas amb dificultats econòmiques.

En el capbreu de Subirats de 1567 no consten tots els pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Pere de Lavern. És el cas de Bartomeu Escuder, del mas de Rocavert. Aquest mas no forma part de la senyoria de Subirats fins el 1611, en què és adquirit en permuta per Josep de Milsocós, que compra la senyoria del castell de Subirats. Tampoc no hi consta la família Palau, del mas Palau, de Sant Joan Salerm, en mans de la pubilla Joana Casanovas, viuda i usufructuària de Pere Palau, perquè en aquell moment està arrendat a la pubilla Joana Olivella de Fontclara, de soltera Joana Abelló, viuda d'Antoni Olivella.

A la xifra anteriorment esmentada, de 17 declarants locals, hi hem d'afegir els declarants que consten com a *forasters*. Tots aquests declarants tenen propietats dins la parròquia de Sant Pere de Lavern, però habiten en altres parròquies o termes: Sant Pere d'Avinyonet, Sant Cristòfol de la Granada, Santa Fe, Santa Maria de Lavit i Sant Sebastià dels Gorgs. Entre aquests declarants, trobem pagesos propietaris de mas, pagesos propietaris, pubilles propietàries de mas, viudes usufructuàries de mas i una cabalera que té el dot posat en una part d'un mas.

En relació als *pagesos propietaris de mas forasters*, la informació de què disposem ens permet de comptabilitzar-ne 7 en total. D'aquests, en distingim un grup de 3 pagesos propietaris de mas de la quadra del Gorner. Aquest sector, tot i no pertànyer al terme de Subirats, està inclòs dins la parròquia de Sant Pere de Lavern. Hi trobem Joan Mestre, de cal Mestre de Dalt, que declara 43 jornals; Francesc Mestre, de cal Mestre de Baix, amb 12 jornals declarats; i Pau Vendrell, de cal Vendrell, amb uns 34 jornals declarats.

En relació als altres 4 pagesos propietaris de mas, trobem Jeroni Milà, de Llinda, de Sant Sebastià dels Gorgs, amb 10 jornals declarats; Pere Miquel i Montserrat Miquel, fill d'aquell, del mas Pont, de Santa Fe, amb 24 jornals declarats; Bartomeu Mateu, de les cases de Lavit, el Pla, amb 6 jornals declarats; i

Gaspar Jofre i Joan Jofre, fill d'aquell, del mas de Renardes, del Pla, amb 9 jornals declarats.

En relació als *pagesos propietaris* forasters, en comptabilitzem 9 en total. Tots aquests declarants consten com agricultors, habitants a Santa Fe i a la Granada:³ Montserrat Palau, de Santa Fe, 2 jornals; Esteve Mateu, de Sta. Fe, 2 jornals; Antoni Castellet, de la Granada, 3 jornals; Felip Ros, de la Granada, 4 jornals; Baltassar Montserrat, de Santa Fe, 5 jornals; Pere Joan Busquet, de la Granada, 7 jornals; Gabriel Miquel, de Santa Fe, 15 jornals; Pere Mestre, de Santa Fe, 19 jornals; Pere i Cristòfol Capellades, germans, de Santa Fe, 23 jornals.

Trobem 3 *viudes usufructuàries* de pagesos propietaris de mas: Beneta Queralt, viuda d'Antoni Queralt, del mas de Sant Sebastià dels Gorgs, que declara 6 jornals; Elisabet Montserrat, viuda d'Antoni Montserrat, de la Granada, que declara 15 jornals de bosc a la Rovira; i Antònia Montserra, viuda en primeres núpcies de Jaume Martí, del mas Escardó, la qual declara juntament amb el seu fill i hereu, Gabriel Martí.

Trobem també una filla *cabalera* de Marc Martí, de la Torre, que té el seu dot posat en terres del mas Cortei, del terme de la Granada, i declara 10 jornals. Mas Cortei és propietat de la família Martí, del mas de la Torre, i hi resideix dita Joana Martí i Antoni Batlle, marit d'aquella.

Hi ha altres pagesos que no consten en el capbreu de Subirats de 1567, ni tampoc en el de 1614, perquè no són propietaris. Alguns d'ells són parcers, altres arrendataris de masos, i n'hi ha que consten simplement com a treballadors. Alguns d'ells són cabalers originaris de masos de la mateixa localitat, i altres vénen de fora. Entre aquests darrers, trobem immigrants de procedència francesa o occitana, i altres que són originaris d'altres parts de Catalunya, com anirem explicant.

³ Hem agrupat aquests declarants com a *pagesos propietaris* perquè tenen terres en propietat dins la parròquia de St. Pere de Lavern, i no disposem de cap altra informació. La documentació consultada no ens permet associar aquests declarants a cap mas en concret. Desconeixem si viuen en nuclis de població dispersa o agregada, ja que les parròquies de la Granada i Santa Fe participen d'ambdues possibilitats. Tampoc coneixem si són cabalers, o si tenen alguna altra condició. Convé dir que els arxius parroquials de la Granada i de Santa Fe van ser cremats durant els avalots de 1936 o en dates anteriors.

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

En relació a la parròquia de Sant Pere de Subirats, en el capbreu de 1567 documentem 21 declarants, i tots són pagesos. D'aquests, 18 pertanyen a la mateixa parròquia de Sant Pere de Subirats, dels quals 15 són pagesos propietaris de mas, 1 és la viuda usufructuària d'un pagès propietari de mas, i en 2 casos consten els tutors de fills pupils hereus de pagesos propietaris de mas. Els altres 3 declarants són forasters, dels quals 1 és un pagès propietari, cabaler fill d'un pagès propietari de mas i 2 són pubilles filles de pagesos propietaris de mas.

Els pagesos propietaris de masos grans tenen propietats que oscil·len entre 200 jornals o més i 100 jornals. Entre els pagesos propietaris de mas més extensos, de 200 jornals o més, trobem Montserrat Ravella, de cal Ravella d'Ordal, el qual tot i declarar només 17 jornals de terra cultivada, s'hi ha d'afegir una quantitat d'erm i de bosc d'extensió considerable, sense que s'anomeni, tenint en compte que arriba fins a la serra de Puigserola, del terme d'Olesa; i Pere Figueres, del mas Figueres, amb uns 200 jornals.

Després segueix Bartomeu Vidal, de cal Vidal, el qual declara 150 jornals entre terra culta i muntanya. Per la seva part, Pau Rosell, de les Codines, declara un total de 147 jornals. I Bartomeu Domènech, del mas Canals, compta amb 140 jornals, més tres peces de terra de les quals no consta l'extensió.

PAGESOS	
Declarants locals	18
Pagesos propietaris de mas	15
Pagesos propietaris	0
Pubilles propietàries de mas	0
Viudes usufruct. de mas	1
Menestrals propietaris	0
Tutors	2
Declarants forasters	3
Pagesos propietaris de mas	0
Pagesos propietaris	1
Pubilles propietàries de mas	2
Viudes usufruct. de mas	0
Cabalers/es	0
TOTAL	21

Quadre 70. *Pagesos de la pr. de St. Pere de Subirats, capbreu de 1567.*

Segueixen els hereus Jaume Parellada i Joan Parellada, pare i fill, de cal Parellada d'Ordal, els quals declaren un total de 111 jornals. Bartomeu Mir, de Vilarnau, amb una extensió de 100 jornals, entre terra cultivada, boscosa i muntanyosa, més una parcel·la de 2 jornals. I Paula Rosell, viuda usufructuària d'Antoni Rosell, del mas Gosset, de 100 jornals, més una peça de terra de 6 jornals, mas que més endavant serà de Francesc Puig (1614), germà del sacerdot Bernat Puig, rector de Sant Pere de Subirats.

Per sota dels 100 jornals trobem Llorenç Llopart, de cal Llopart de la Costa, amb uns 85 jornals; Antoni Rigual, del Sot, propietari d'uns 80 jornals, dels quals 27 jornals corresponen al mas Rigual (dit també el Sot).

Per la seva part, Francesc Bosch, de cal Bosch d'Anoia, declara 54 jornals més una part boscosa i muntanyosa de la qual no consta l'extensió;

Pels volts dels 30 jornals trobem Jaume Domènech, del mas Ponset, amb 32 jornals. Jaume Rigual, del Pujol, amb uns 30 jornals. Salvador Golart, del mas Golart, declara 27 jornals de terra. I el pubill Joan Batista Guilera, del mas de la Rovira, fa constar 22 jornals.

Per la seva part, Bartomeu Mascaró, del mas Mascaró, declara aproximadament uns 18 jornals, als quals s'ha d'afegir el mas Mascaró, l'extensió del qual no consta. Els tutors dels fills pupils de Gabriel Guilera, del mas d'en Guilera, declaren una peça de terra de 12 jornals. I Antoni Broquetes, de mas Broquetes, declara 5 jornals.

Entre els 3 declarants forasters, 1 és un pagès propietari, Eloi Miquel de Gelida, cabaler fill d'un pagès propietari de mas, el qual declara una peça de terra de 3 o 4 jornals part campa i part vinya. El seu germà, el quòndam Sebastià Miquel, hereu del mas de la Llena, de Gelida, té una pubilla, menor d'edat, la qual és propietària d'una parcel·la de 10 jornals dita "del mas de Subirats", alou del rector de Sant Pere de Subirats, a qui es paguen 8 cortans d'ordi, i el delme dels fruits és a mitges entre el rector d'aquella parròquia i el senyor de Subirats, al qual darrer a més se li dóna 1 gallina per Nadal. El mateix Eloi Miquel és el tutor d'aquella pubilla, per la qual li fa la declaració. Trobem una altra pubilla, Elisabet Martí de Sant Llorenç d'Hortons, casada amb el pubill Pere Canals, els quals

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

declaren el mas Esperó, un mas rònec de 30 jornals, alou del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, a cert cens, pel qual es diu que paguen delme dels fruits al senyor de Subirats; més una peça de terra, d'extensió no detallada, per la qual es paguen 7 sous de cens i delme de fruits al senyor de Subirats, com a successor de Miquel Despalau.

En relació a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, trobem 31 declarants en el capbreu de 1567.

PAGESOS	
Declarants locals	30
Pagesos propietaris de mas	11
Pagesos propietaris	6
Pubills usufructuaris	2
Pubilles propietàries de mas	1
Viudes usufructuàries	2
Menestrals propietaris	8
Tutors	0
Declarants forasters	1
Pagesos propietaris de mas	1
Pagesos propietaris	0
Pubilles propietàries de mas	0
Viudes usufruct. de mas	0
Cabalers/es	0
TOTAL	31

Quadre 71. *Pagesos de la pr. de St. Sadurní de Subirats, capbreu de 1567.*

Entre aquests declarants, 30 pertanyen a la parròquia de Sant Sadurní, dels quals 8 són homes d'ofici o menestrals, alguns d'ells d'origen francès o occità, els quals tenen casa a la vila i alguns tenen terres en propietat. Entre ells, hi ha Antoni Martí, teixidor de lli, el qual declara ser propietari de 30 jornals de terra, dels quals 20 jornals pertanyen al mas Glassat, un mas rònec que es compromet a fer habitable. Dels altres, 3 no posseeixen terra, només casa i pati, entre els quals hi ha el fuster Vicenç Mir, el mestre de cases d'origen occità Esteve Boysera i el paraire de draps de llana Joan Mas, que diu tenir només un pati; i la resta són petits propietaris que declaren entre 1 i 6 jornals de terra: 2 d'1 jornal, el mestre de cases d'origen occità Esteve Boter i el sabater Montserrat Casanpvas; 1 de 2 jornals, el teixidor de lli Joan Vaquer; i 1 altre de 6 jornals, el sastre Joan Valtà.

Entre els petits propietaris, trobem 6 pagesos, els quals tenen casa a Sant Sadurní, i un viu a Masquefa. Aquests declaren entre 3 i 8 jornals. Entre aquests: 1, Joan Rius, declara 3 jornals; 2, Jaume Faiol i Pons Ferrer, 4 jornals; 1, Montserrat Entrada, 8 jornals més un hort de 2 jovades de bous; i 1, Jaume Batlle, habitant a Masquefa, declara 1 jornal més tres parcel·les l'extensió de les quals no consta. En aquest grup de pagesos petits, situem una pubilla, de cognom Martí, casada amb el pubill Antoni Duran, que no hem de confondre amb Antoni Duran de les Comes, els quals declaren una casa a la vila i uns 5 jornals de terra. Per la seva part, el pubill Joan Torrents, viudo d'Elisabet, el cognom patern de la qual desconeixem, el qual declara, juntament amb el seu fill i hereu Vicenç Torrents, 1 casa i 2 jornals de terra. La viuda usufructuària Caterina Barrera, muller de Joan Barrera, que té casa i 3 jornals. I també el pagès d'origen francès o occità, Pere Nurigat, que té casa pròpia i 1 jornal de terra.

El grup més nombrós són els pagesos propietaris de mas, amb 11 representants. El que declara més extensió de terra és Joan Formosa, del mas Maseguer o mas d'Anoia, amb 200 jornals. Després segueix Pere Mestre de la Plaça, amb 150 jornals; Joan Codorniu, de cal Codorniu del mas d'Anoia, amb 125 jornals; Antoni Duran de les Comes, amb 82 jornals; Miquel Carbó, del mas Arrabassador, propietari de 80 jornals. Seguiria el pubill Antic Pastaller, viudo i usufructuari dels béns de la quòndam Montserrada Escuder, i el seu fill i hereu Jaume Pastaller, els quals declaren uns 75 jornals de terra, entre els quals hi ha el mas Bosch, de 20 jornals, situat a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Amb menys quantitat, segueix Joan Torrents de la Font, amb 57 jornals; i 3 pagesos que declaren cadascun uns 50 jornals, els quals són Montserrat Mas de la Riera, Joan Jofre de Peralba i Joan Romeu dels Borrulls. Amb menys quantitat trobem Bartomeu Carbó de Prunamala, que declara tenir 35 jornals, patrimoni que augmentarà amb la compra del mas Arrabassador, de 80 jornals, que hem esmentat abans, i que els seus hereus vendran el 1593 a Pere Mestre de la Plaça, el qual passarà a ser un dels grans propietaris de Sant Sadurní de Subirats, amb 230 jornals. A l'altre extrem hi ha Joan Carbó de la Torre, que declara 20 jornals més un hort de 4 quarteres de sembradura de cànem, propietats que els seus hereus

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

vendran a Pau Martí de l'Hostal, entre 1585 i 1591. Entre els grans propietaris consta la viuda usufructuària Beneta Ferrera, viuda de Jaume Ferrer, la qual declara, juntament amb el seu fill i hereu Galceran Ferrer, la casa forta que té a la vila, 65 jornals de terra i el mas rònec de l'Aixertell, l'extensió del qual no consta; aquestes propietats seran adquirides per Baltassar Aguspí, mercader ciutadà de Barcelona, a inicis del sege XVII, el qual es convertirà en un dels grans propietaris del terme de Subirats.

Trobem 1 declarant foraster, el pagès propietari de mas Joan Cartró, de Sant Llorenç d'Hortons, el qual declara una parcel·la de 20 jornals situada a la parròquia de Sant Sadurní, de la qual una part està plantada de vinya, tot alou del senyor de Subirats.

En relació a la parròquia de Sant Pau d'Ordal, trobem 9 declarants en el capbreu de 1567. D'aquests, 8 són declarants d'aquella mateixa localitat i 1 és foraster.

PAGESOS	
Declarants locals	8
Pagesos propietaris de mas	7
Pagesos propietaris	1
Pubills usufructuaris	0
Pubilles propietàries de mas	0
Viudes usufructuàries	0
Menestrals propietaris	0
Tutors	0
Declarants forasters	1
Pagesos propietaris de mas	1
Pagesos propietaris	0
Pubilles propietàries de mas	0
Viudes usufruct. de mas	0
Cabalers/es	0
TOTAL	9

Quadre 72. *Pagesos de la pr. de St. Pau d'Ordal, capbreu de 1567.*

Entre els 8 declarants de la localitat, 7 són pagesos propietaris de mas i 1 és un cabaler fill de pagesos propietaris de mas.

No sempre coneixem l'extensió de les propietats dels pagesos propietaris de mas. Entre els que més terra tenen, hi ha Andreu Masana de la casa vella, amb

382 jornals declarats. Després trobem Joan Guilera de la Plaça, amb més de 153 jornals; i Antoni Mata del Racó, amb 140 jornals. Segueix Pau Mata de la Plaça, amb 59 jornals i 51,5 quarterades, equivalents a més de 125 jornals. Després, amb més de 60 jornals, trobem Pau Guilera de la Serra; Salvador Martí de la Costa, amb 16 jornals, 7 quarterades i terra l'extensió de la qual no consta, tot equivalent a més de 25 jornals.

Entre els pagesos propietaris forans, Antoni Febrer de Cantallops, del terme d'Avinyonet, declara una propietat de 20 jornals, entre part culta i muntanyosa, alou del benefici de Santa Maria de Vilarnau, per la qual paga delme dels fruits al sr. de Subirats. Per la seva part, el pagès Pau Mata i Vallès, fill cabaler de Pau Mata de la Plaça i de Càndia Vallès, muller d'aquell, declara tenir en propietat només un pati a Sant Pau d'Ordal de 18 canes de llarg per 30 canes d'ample, de domini alodial del sr. de Subirats, a cens de 12 sous anuals per Sant Pere i Feliu. No coneixem l'extensió de les propietats del fill pubill de Joan Raventós de la Codina perquè el notari no les ha fetes constar; en tot cas, es tracta del mas de la Codina, el mas rònc anomenat d'en Puig d'en Abelló, i una peça de terra al coll de Portell.

X.1.2. TREBALLADORS

No sempre està clar què s'entén per treballador als segles XVI i XVII. A vegades, els documents fan la diferència entre *treballador* i *pagès*. A la parròquia de Sant Sadurní, trobem dos Joan Sirvent, un és treballador, i l'altre pagès. Tots dos estan casats amb dones diferents, i el mateix any 1588 tenen dos fills amb un mes de diferència.⁴ Tot i així, el terme *treballador* també l'hem trobat com a

⁴ Veg. la diferència en les dues partides de baptisme: a) 1-12-1588, *Joana Elionor*, filla de Joan Sirvent, pagès, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Magdalena, muller d'aquell; *PADRINS: Guillem Salbà, sastre, de la pr. de St. Sadurní; i Elionor Mas, muller de Pere Joan Mas, pagès, del mas de la Riera, de la pr. de St. Sadurní*; Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 89, 9); b) 24-11-1588, *Caterina Joana*, filla de Joan Sirvent, treballador, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Joana, muller d'aquell; *PADRINS: Joan Formosa, menor, de la pr. de St. Sadurní; i Caterina Formosa, mare de dit Joan Formosa, menor, de la pr. de St. Sadurní*. Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre

sinònim de *pagès*, concretament en relació a un pagès propietari de mas, com Macià Carbó I de Puigfedó, en un contracte d'arrendament d'un dels seus masos, el 1526:⁵

Jo, Macià Carbó, treballador, de la paròquia de Sant Pere de la Bern, del terme de Sobirats, del bisbat de Barsa<<sa>>lona, de bon grat ett sarta siència *etc.*, leyse lo mas de Prunamala, \am totas sas pertenesas *etc.*./, aseptuat en la paròquia de Sant Sadorní, del dit terme, a vós, sènyer en Bernat Broquetas, de la paròquia de Sant Sadorní, del dit terme y dit bisbat. Lo qual mas vos leyse a part a la setena, so és, de set quorter a una, so és, de tots blats, per lo tems de nou anys, comensant al Nadal de l'any XXVI, am los pactes de aval scripts.

Jaume Dantí, en el seu treball sobre el Vallès Oriental, planteja la dificultat que hi ha per definir el terme *treballador*.⁶ Poden ser pagesos no propietaris que van a jornal, com els bracers; pagesos que porten terra a parts, com els parcers; o una mena d'assalariats sense especialització.

Bona part de les persones que consten com a *treballadors* són parcers, o sigui, pagesos amb contracte de parceria que porten una o més d'una peça de terra d'un propietari, i que li donen parts de fruit. Generalment, aquests contractes, orals o escrits, es formalitzen per ampliar les zones de conreu, o sigui, per treure terres noves, i per treballar terres ja conreables. Trobem aquests tipus de treballadors en masos grans, o mitjanament grans, i també en les rectories que disposen de terres en propietat. Per exemple, el rector de la rectoria de la parròquia de Sant Pere de Lavern té parcers al sector anomenat "la Pinyola", una gran extensió de terra guanyada al bosc i a l'erm situada a prop de Sant Joan Salerm.

de Baptismes 1567-1605, f. 89, 8). També trobem un Joan Sirvent, hortolà, de la quadra de Monistrol d'Anoia: 26-8-1611, test. *de Joan Rius, criat de Francesc Vilana, senyor de la quadra de Monistrol d'Anoia, de la pr. de Sant Sadurní; testimonis: Joan Carbó, fuster, de la vila de Sant Sadurní, terme de Subirats; i Joan Sirvent, hortolà, hab. a Monistrol d'Anoia, de la pr. de Sant Sadurní* (APSS, Testaments 1585-1663, f. 69r-69v).

⁵ 15-3-1526, cont. arrend. del mas de Prunamala, per part de Macià Carbó I de Puigfedó, arrendador, a Bernat Broquetas, arrendatari (APSS, papers solts, f. 8r, 1). El mas de Prunamala va ser venut per Jaume Carbonell a Macià Carbó I, de Puigfedó, el 17-9-1517, acte en poder de Joan Martorell, notari de Barcelona; veg. declaració de Bartomeu Carbó, de Prunamala (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 52r).

⁶ Veg. DANTÍ, J. (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, p. 142-144.

Un altre tipus de treballadors són els assalariats, o sigui, els que treballen a canvi d'un sou o soldada. Aquests es lloguen per realitzar feines agrícoles, encarregar-se del bestiar, i fer feines relacionades amb l'àmbit domèstic.

En relació a les feines agrícoles, en els contractes d'arrendament de masos, ja es contempla la possibilitat de contractar algú en cas que l'arrendatari es posi malalt (mas Artigues, 1579); o necessiti un mosso per treballar (mas Cortei, 1585); o necessiti que l'ajudin per fer les "feynas necessàries", com "cavar la vinya, segar y cobrir formigués" (mas de Montargull, 1584), segar i batre (la Roca, 1546); o per poder fer les feines en el temps degut, com ara traginar les garbes i batre-les (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583).

A vegades, de manera indirecta, tenim constància de l'existència de treballadors assalariats en un mas, sense conèixer-ne la seva identitat. L'inventari dels béns d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, fet el més de febrer, ens permet saber que en aquell mas treballen "feiners" perquè a l'entrada hi ha "duas botellas de fusta per portar a beure alls fanés".⁷

Altres vegades, sabem el nom d'aquests treballadors, on treballen i què cobren. Per exemple, al mas Cortei, hi habita Joan Roca (1585), treballador occità, a qui l'amo, Francesc Martí, de la Torre, ha de pagar 6 lliures de soldada cada any i la meitat de la despesa d'aquell (mas Cortei, 1585).

A la parròquia de Sant Sadurní, trobem diferents treballadors, alguns dels quals són d'origen francès o occità: *Bertran Casanovas* (1577), padrí d'un fill de Pere Galvany, nunci del batlle de Subirats;⁸ *Joan Mayner* (escrit també *Moyner*) (1581), testimoni del testament d'Antoni Martí, teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní;⁹ *Joan de la Roser*, testimoni del testament de Jaume Mir, de la parròquia de Sant Sadurní;¹⁰ *Guillem Frexeda* (1600), treballador, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, casat amb Jerònima i pares d'almenys tres fills, un dels quals es

⁷ 23-2-1565, inv. dels béns d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

⁸ 26-5-1577, *padrinatge*: "Bertran Casanovas, treballador, del regne de Fransa" (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 49, 9).

⁹ 20-2-1581, testimoni: "i Joan de la Roser, treballador, nat. del bisbat de Riu, del regne de Fransa"(APSS, Testaments 1585-1663, f. 13v-14v).

¹⁰ 24-4-1599, testimoni del test. de Jaume Mir, fill de Bartomeu Mir, pagès, del mas de la Torre de Vilarnau, de la pr. de St. Sadurní: "Joan de la Roser, treballador, nat. del bisbat de Riu, del regne de Fransa" (APSS, Testaments 1585-1663, f. 7v-9r).

casa amb una cabalera de cal Milà de la Roca, de Sant Pere de Lavern;¹¹ *Joan Peris* (1601),¹² el qual està casat amb Magdalena, pares d'almenys tres fills: Joan Pere, Pau i Jerònima;¹³ *Pere Perull* (1610), el qual fa testament estant detingut en presó a casa d'en Martí de la Font;¹⁴ i *Arnau Tos* (1649), natural de la diòcesi d'Ost, "de nació francès", solter;¹⁵

D'altres, només sabem que habiten a la parròquia de Sant Sadurní, tots documentats com a testimonis d'un testament: Arnau Mateu (1601), de la quadra de Monistrol d'Anoia;¹⁶ Antoni Pasqual (1601);¹⁷ Pere Pelino i Montserrat Mas (1603);¹⁸ Baltassar Traver (1604);¹⁹ Joan Recurt (1604);²⁰ Miquel Duran (1613);²¹ Arnau de la Porta (1617);²² Antoni Porquer (1626);²³ i Bartomeu Vendrell (1620).²⁴ Alguns d'aquests altres treballadors podrien ser d'origen francès o

¹¹ 3-12-1600, pares de Joan Bartomeu (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 151, 18); 14-2-1604, de *Jerònima Maria* (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 160, 2); i de *Guillem*, el qual es casa amb Magdalena Milà, filla de Francesc Milà, de la Roca, i de Caterina, de la pr. de Sant Pere de Lavern (1645) (APL, M-1604, f. 101r-103v: 298).

¹² 20-2-1601, esmentat en el memorial de deutes del test. de Llorenç Vidal, pagès, hab. a St. Sadurní, nat. de St. Pere de Subirats (APSS, Testaments 1593-1663, f. 16r-18r).

¹³ 23-4-1607, test. de Joan Peris (o Paris), treballador d'origen francès (APSS, Testaments 1585-1663, f. 54v-55r).

¹⁴ 11-6-1610, test. de Pere Perull, treballador, nat. del r. de F. Està detingut en presó a casa d'en Martí de la Font, de la pr. de St. Sadurní, terme de Subirats, de llicència de Pere Parellada, batlle de Subirats (APSS, Testaments 1585-1663, f. 59v-60r).

¹⁵ 26-3-1649, test. d'Arnau Tos (APSS, Testaments 1585-1663, f. 134r).

¹⁶ 24-11-1601, Arnau Mateu, treballador, hab. a la quadra de Monistrol d'Anoia testimoni del test. de Pere Feliu, de la vila d'Aux, del bisbat de Pamias, del r. de F., hab. a la quadra de Monistrol d'Anoia, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 22r-23r).

¹⁷ 16-3-1601, Antoni Pasqual, treballador, hab. a la pr. de St. Sadurní, testimoni del test. de Salvador Almirall, pagès, fill de Bartomeu Almirall, pagès, de la pr. de St. Llorenç d'Hortons, terme de Gelida (APSS, Testaments 1585-1663, f. 18v-19v).

¹⁸ 12-9-1603, treballadors, habitants a la pr. de St. Sadurní, testimonis del test. de Magdalena Canals, muller de Joan Canals, pagès, del mas Martí, de la pr. de St. Llorenç d'Hortons, terme de Gelida, hab. a casa de Montserrat Nonau, pagès, del Mas Blanc, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 30r-31v).

¹⁹ 3-6-1604, treballador de la pr. de St. Sadurní, testimoni del test. d'Antic Duran, pagès, de la quadra de St. Benet d'Espiells, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 36r).

²⁰ 30-8-1604, treballador, hab. a la vila de St. Sadurní, testimoni del test. de Jaume Codorniu, pagès, del mas d'Anoia, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 51r-51v).

²¹ 1613, hab. a la pr. de St. Sadurní, testimoni del test. de Montserrat Casanovas, pagès, hab. al Mas Blanch, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 73r-73v).

²² 21-7-1617, hab. a St. Sadurní, testimoni del test. de Bernat Duffaut, francès, hab. a casa de Mateu Mir, de Vilarnau, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 81v-82v).

²³ 6-11-1626, treballador, de St. Sadurní, testimoni del test. de Paula (Martí), viuda de Joan Romeu, pagès, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 129r-129v).

²⁴ 25-6-1620, treballador, testimoni del test. de Jordi Notó, mestre de cases, del r. de F., nat. de la pr. del Perull, del bisbat de Tula, del r. de F., hab. a St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 25r-25v).

occità, a jutjar pels cognoms, com Joan Recurt, que ferma com a testimoni al costat de Joan Moyner, i també Arnau de la Porta.

X.1.3. BRACERS

Els bracers són jornalers que es lloguen per cavar la terra i altres feines de braços a canvi d'una soldada. En trobem tres que habiten a la vila Sant Sadurní, i tots ells comparteixen ser solters i pobres.

El bracer *Antoni Bosch* (1611), originari del regne de França, fa testament a Sant Sadurní. Reconeix “ser home pobre y que segesch lo món”. El trobem treballant a Lavern. Els únics béns que té són a cal Martí de la Talalla, on hi ha seves 7 q. de forment, un graner, un costal, dues camises mitjaneres, unes calces de burell i uns calçots dolents.²⁵

Per la seva part, el bracer *Joan Gallart* (1654) s'està a casa de Pau Mir de la Plaça, de la vila de Sant Sadurní. Hi mor el 1654, i en el seu òbit es diu que feu testament a la rectoria de Sant Sadurní, el qual no hem localitzat. El mateix dia de l'òbit, es fa l'encant dels béns d'aquell a la plaça de Sant Sadurní. Pel que sembla, només tenia roba de vestir: un vestit de drap, dues camises, de les quals una de nova i una altra gairebé nova, una de vella, mitja camisa, una camisola de drapet bona, una capa molt dolenta, unes calces de bri per treballar velles. Tot va ser venut per unes 10 lliures, les quals es feren servir per pagar l'enterrament.²⁶

I Francesc Portari (1622), bracer solter d'origen francès o occità, habitant a Sant Sadurní, on mor el 1622, després de fer testament. Es deixa 5 lliures pel seu enterrament, i vol que li resin dues misses a l'altar de Nostra Senyora del Roser de Sant Sadurní. També reconeix haver treballat per diferents pagesos, en un radi d'uns 20 quilòmetres de distància, a Sant Pere de Ribes, Sant Cugat Sescarrigues, Gelida i Sant Sadurní:

²⁵ 7-2-1611, test. d'Antoni Bosch, bracer, nat. del r. de F. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 77v-78r).

²⁶ 17-5-1654, encant dels béns de Joan Gallart, fadrí, bracer foraster hab. a casa de Pau Mir, pagès, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

Primo Climent Pasqual, pagès, de Ribas, bisbat de Barcelona, me deu de soldada dotse lliures, moneda barcelonesa. Tinc-ne albarà y encara que^h dit albarà sie de vint lliures és ver no me'n deu més que ditas dotse, com las demás aje rebudas ab differents pagues.

En Casals, de Sant Saturní, deu una lliura quatre sous. Tinc-li unas penyoras en la caixa.

En Jener, de Sant Culgat, deu tretse sous y quatre de pa li he venut.

En Prats, de Gavà, deu quatre sous y quatre també de pa li he venut.

Miquel del Puig, de Gelida, me deu de soldada quatre lliuras, moneda barcelonesa. Dit Miquel me deu tres quarteres y mitja de forment li he dexat; sivada, me deu dit Miquel una quartera; y ordi, mitja quartera, tot prestat. Lo qual deute de dit Miquel del Puitg, axí les 4 ll. com lo blat, civada y ordi, llec al Hospital General de Santa Creu de Barcelona.

Institueix hereva la seva ànima, i llega un debitori a favor seu de 4 lliures, blat, civada i ordi a l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona, com a mostra de caritat. El seu inventari dona fe de la seva pobresa, a jutjar pels seus pocs béns:²⁷ un vestit “ço és, una quera, una camisola y unes calsa(s) de llit, tot molt dolent” i una caixa vella de pi amb pany i clau, venuda per 10 sous i 6 diners a l'encant, a l'interior de la qual es troba el següent:

Primo un sombrero y una pallola dolent.

Més una scarsela, dins la qual y avie deu sous y tres dinés.

Més una corretja y una daga, tot dolent.

Més una carabasa ab una xarpeta.

Més unas calsas vellas de burell.

Més altras calsetas molt dolentas.

Més dues camisas molt dolentas.

Més un pedàs de cuyro.

Més un cabàs de lletxoguilla dolent.

Més tres cabdallets de fill.

Més un albarà de Climent Pasqual, del qual fa menció dit Portariu en son testament.

Més una sort de enbaraus de poc profit.

Més duas tovalloles, unas tovalles y sis tovallons.

Més un cabàs de llutxoguilla y un drap de cap que-n tenia penyora per un ducat .

A més d'aquests objectes i robes, té unes tisores, una banya de tenir sal, una banyeta, una ganivetota, una carbassa, un pitolot, una olleta, un pedaç de cuiro, una mica de llana, uns cabdells de fil, i poca cosa més, tot venut a l'encant.

²⁷ 7-8-1622, encant de Francesc Portari, bracer, del r. de F. (APSS, inventaris i encants, f. 1v-2v, 19).

Observem, per tant, que generalment els bracers eren homes joves sense cap fortuna, molts d'ells estrangers, que es llogaven per fer feines diverses, normalment al camp, i presentaven una gran mobilitat.

X.1.4. MOSSOS

Els mossos són treballadors que es lloguen per anys o temporades, amb intermitències, per fer les feines del camp o del mas, on mengen i dormen. Acostumen a ser fadrins joves que treballen en l'aprenentatge de les feines del camp. No obstant, també poden ser homes ja madurs. Com explica Carme Sanmartí, alguns d'aquests homes poden tenir terra pròpia o treballar-la a parts, i completar el temps lliure llogant-se per mossos en algun mas més gran.²⁸

Acostumen a fer totes les feines del camp. Entre altres, se'ls pot llogar per cavar, fer rompudes, llaurar, magencar, sembrar, segar, garbellar, batre, podar, fer colgats, collir raïms, collir olives, premsar, treure fems. No obstant, depenent del que se'ls encarregui, podem trobar els anomenats *mossos d'estable*, encarregats dels animals de peu rodó, d'alimentar-los, netejar-los i netejar l'estable; *mossos d'aixada*, encarregats de treballar el camp i tenir esment dels animals de treball; *mossos de pastor o de porquer*, que ajuden el pastor o el porquer a pasturar el ramat, guardar el bestiar, netejar el corral i treure els fems.²⁹

En relació als documents consultats, en alguns contractes d'arrendament de masos, es contempla la possibilitat de contractar un mosso per treballar la terra, com trobem al mas Cortei (1585), propietat de la família Martí de la Torre.

Pel que fa a la procedència dels joves que es lloguen per mosso, en trobem que provenen de la localitat: de Vilafranca del Penedès, com Joan Cartró, àlies Gabeta, s'està per mosso a casa de Bartomeu Escuder de Rocavert (1537),³⁰ igual

²⁸ Veg. SANMARTÍ, C. (1993): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L'exemple del Mas Sanmartí*. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa.

²⁹ DCVB, p. 614-616.

³⁰ 23-9-1537, debitori de Joan Artigues a Joan Cartró (APL, M-1536, f. 11v, 48).

que Joan Tort (1538),³¹ de Sant Pere de Subirats, com Joan Forés (1537), el qual és mosso, tot i que no sabem de quin mas.³² D'altres llocs de Catalunya: de Cervera, com Antoni Tosquella (1539)³³ i Pere Tosquella (1539),³⁴ mossos que s'estan a casa de Jeroni Llopart de Sant Martí Sadevesa, del terme veí de Sant Marçal de Terrassola.

Altres vénen de fora: d'Aragó, d'Andorra, de França, o altres indrets. Per exemple, Pere Rodellos (1580), d'Aragó, s'està per mosso a casa de Francesc Martí II de la Torre;³⁵ Guillem Moles, àlias *lo andorrà*, oriünd d'Andorra, s'està per mosso a casa de Joan Artigues, de ca l'Artigues (1539).³⁶

Però no sempre coneixem la seva procedència. Posem per cas “n'Antoni, mosso d'en Jauma Balla” de la Pujada (1576).³⁷

A vegades, la condició de “mosso” es confon amb la de “treballador”. Per exemple, en un mateix document, Joan Baxart (o Banxart), de procedència occitana, consta com a mosso i també com a treballador de Macià Carbó, de Puigfedó (1573).³⁸ També “an Bernat qui està ab mi”, el qual està amb Miquel Casinyach, treballador occità d'Antoni Capmany, de Sant Joan Salerm (1576); o “an Joan, qui està ab en Pasqüet” (1576).³⁹

³¹ 11-11-1538, debitori de forment de Jaume Ferrer del mas a Joanot Tort, mosso de ca l'Escuder de Rocavert (APL, M-1536, f. 43r, 158).

³² 24-11-1537, “Joan Forés, mocip, de Sobirats” (APL, M-1536, f. 29r, 122).

³³ 3-3-1539, Antoni Tosquella, mosso, debitori per la compra d'un bou (APL, M-1536, f. 48r-48v, 169).

³⁴ 2-1-1539, Pere Tosquella, mosso, debitori per la compra d'un bou (APL, M-1536, f. 14v-15r, 57).

³⁵ 9-8-1580, test. de Francesc Martí de la Torre, St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 43r-43v, 81).

³⁶ 15-1-1539, debitori de Joan Artigues a Jaume Mascaró (APL, M-1536, f. 15v, 59).

³⁷ 3-5-1576, test. de Miquel Casinyach, treballador occità (APL, M-1570, f. 93v-94r, 203).

³⁸ “*Joan Baxart, mosso de dit Macià Carbó*”, “*Joan Banxart, treballador, del Regna de França*” Test. de Guillem de Calsape, occità, treballador de Macià Carbó, de Puigfedó, St. Pere de Lavern (31-3-1573, APL, M-1570, f. 45r-45v, 95).

³⁹ Esmentats en el test. de Miquel Casinyach, treballador occità, 3-5-1576 (APL, M-1570, f. 93v-94r, 203).

MOSSOS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1537	CARTRÓ, Joan	gabeta	Vilafranca Pdès	mas de Rocavert
2	1538	TORT, Joan		Vilafranca Pdès	mas de Rocavert
3	1538	n'Agostí			mas de la Roca
4	1539	MOLES, Guillem	lo andorrà	Andorra	ca l'Artigues
5	1540	MONTIN, Guillem de		r. de França	pr. de St. Pere de Lavern
6	1541	en Leonard		r. de França	pr. de St. Pere de Lavern
7	1563	en Pere			Miquel Mestre, el Gorner
8	1563	mosso de Janot Mestre			Joan Mestre, el Gorner
9	1564	en Joan			La Creu
10	1573	en Pere			Joan Mestre, Lavern
11	1573	BAXART, Joan		r. de França	Puigfedó
12	1576	en Bernat		r. de França	cal Capmany, St. Joan S.
13	1576	en Joan			“ab en Pasqüet”, Lavern
14	1576	n'Antoni			cal Batlle de la Pujada
15	1577	SERRA, Joan			Joan Mestre, el Gorner
16	1580	RODELLOS, Pere		Aragó	mas de la Torre

Quadre 73. *Mossos de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

En alguns casos, s'anomena només el nom i es diu simplement que s'està en algun mas, o amb algun amo. Així trobem n'Agostí, mosso de Bartomeu Cartró, de la Roca (1538);⁴⁰ *en Leonard* (1541-1551), del bisbat de Llemotges, mosso del mas d'en Capmany, de Sant Joan Salerm; *Guillem de Montin* (1540-1546), de la parròquia d'Oló, del bisbat de Bartran, mosso del mas de Puigfedó; a la quadra del Gorner trobem “*en Pera*, mosso de casa”, de Miquel Mestre del Gorner, i el “mosso d'en Janot Mestra”, germà de Miquel Mestre, del Gorner (1563);⁴¹ també un altre “*en Pera, qui està ab en Jonot Mestra*” (1573), de Lavern;⁴² i Joan Serra, mosso de Joan Mestre, del Gorner” (1577).⁴³

⁴⁰ 15-9-1538 (APL, M-1536, f. 31r, 128): “*n-Agostí, moso d'en Cartró demont dit*”.

⁴¹ 13-1-1563, test. de Pere Mestre, del Gorner, pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 24r-25r, 58).

⁴² 31-3-1573, test. de Guillem de Calsape, occità (APL, M-1570, f. 45r-45v, 95).

⁴³ 12-4-1577, test. de Benet Almirall, pubill del mas de Figarola, de St. Pere de Subirats (APL, M-1570, f. 99v-100r, 233).

Al mas de la Creu, la viuda Aldonsa Forés anomena “an Joan, que [és] estat ab mi per mosso” (1564).⁴⁴ Cosa que vol dir que ara ja no hi és. Així doncs, alguns d’aquests mossos són itinerants. Poden ser joves immigrants, com “un stranger qui ha estat per mosso” a casa d’en Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, al qual Macià Artigues, de Lavern, li deu 4 ducats per resta d’una part de formiguers que li havia comprat (1571).⁴⁵

Els *salaris* dels mossos poden ser molt diversos. Amb els diners que guanyen, poden comprar alguna terra o invertir en algun negoci. I alguns d’ells es converteixen en pagesos.

A la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, hem pogut localitzar alguns mossos, la majoria del segle XVII.

MOSSOS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d’origen	Residència
1	1571	un estranger		r. de França?	Mestre de la Plaça
2	1603	RECURT, Joan			cal Llopart de les Alzines
3	1605	en Pere			Prunamala
4	1605	en Perris		r. de França?	Prunamala
5	1632	MARESTAIN, Arnau			St. Sadurní
6	1636	SABATER, Francesc			cal Codorniu del Mas
7	1636	CASTELLVÍ, Cantí			cal Codorniu del Mas
8	1636	PERERA, Jaume			cal Formosa d’Anoia

Quadre 74. *Mossos de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.*

Joan Recurt (1603) s’està per mosso a casa de Joan Llopart de les Alzines, de la quadra de Sant Benet Despiells.⁴⁶ Al mas de Prunamala, trobem “en Pere” i “en Perris” (1605).⁴⁷ Arnau Marestain (1636), mosso de casa de Gabriel

⁴⁴ 7-12-1564, test. d’Aldonsa Forés, del mas de la Creu, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 50r-50v, 128).

⁴⁵ 6-2-1571, test. de Macià Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 16r-16v, 22).

⁴⁶ 5-7-1603, test. de Joan Llopart, menor, de les Alzines, de St. Benet Despiells (APSS, Testaments 1585-1663, f. 103v-104v): “Ítem dech a Joan Recurt, lo qual és estat mosso meu, de soldada deu lliuras y deset sous”.

⁴⁷ 3-8-1605, test. de Caterina Almirall, viuda de Salvador Rius, hab. al mas de Prunamala, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 44r-45r): “Ítem dech a n’en Pere, lo qual està en

Fontanals, habitant a la parròquia de Sant Sadurní.⁴⁸ Trobem dos mossos a casa de Joan Rovira, masover de cal Codorniu del mas, a la parròquia de Sant Sadurní; es tracta de Francesc Sabater i de Cantí Castellví (1636).⁴⁹ I també Jaume Perera (1636), mosso de Joan Duran, habitant a casa del pubill Ramona, dita d'en Formosa d'Anoia.⁵⁰

X.1.5. PASTORS

Els pagesos propietaris de mas benestants acostumen a tenir ramat i pastors que se n'encarreguen. Els inventaris mostren com alguns masos disposen d'habitacions destinades a allotjar els pastors.

A la parròquia de Sant Pere de Lavern, a casa d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, trobem “*la cambra dells pastors*” i “*la reracambra dells pastors*”, amb un llit encaixat en cadascuna d'elles, la qual cosa dona a entendre que al mas hi ha lloc per un o dos pastors.⁵¹ El mas Carbó, de Sant Joan Salerm, s'arrenda el gener del mateix any 1565 per cinc anys, i la viuda, Magdalena Sala, es reserva una cambra i “*la estada del pastor*” fins a la festa de la Magdalena (mas Carbó, 1565). És possible que a partir d'aquella data, i durant els cinc anys que dura el contracte, el mas es desfés del ramat i del pastor. En tot cas, es tracta d'un ramat d'ovelles que es té “a mitga lana y a mig anyell” amb Macià Carbó, de Puigfedó, propietari d'aquest ramat i cosí de la família.

Els Carbó de Puigfedó disposen d'un nombre considerable de bestiar, especialment d'ovicàprids, part del qual tenien repartit a altres masos a mig guany i a mitja llana, com acabem de veure. L'inventari del 1565 del mas de Puigfedó

ma casa per mosso, de soldada vint-y-quatre sous, moneda barcelonesa, fins que sia emperò tot lo present mes de agost. Més dech a n'en Perris, altre mosso meu,^f deu lliuras [...]”.

⁴⁸ 12-12-1632, test. d'Àngela Fontanala, muller de Gabriel Fontanals, pagès de St. Pere de riudebitlles, hab. a la pr. de St. Sadurní, terme de Subirats, estant malalta a casa de Francesca Ferrera, filla de dita testadora (APSS, Testaments 1585-1663, f. 125r-125v): “*Testimonis: Arnau Marestaiñ, mosso de casa; i Felip Ferrer, fadrí*”.

⁴⁹ 4-10-1636, test. de Caterina Duran (APSS, Testaments 1585-1663, f. 131r): “*Testimonis Francesc Sabater, mosso de casa de dit Rovira; i Cantí Castellví, mosso de casa de dit Rovira*”.

⁵⁰ 4-10-1636, test. de Joan Duran (APSS, Testaments 1585-1663, f. 131r): “*Testimonis: [...] i Jaume Perera, mosso de casa*”.

⁵¹ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

revela que els seus propietaris disposen de 300 bèsties de llana, a més de tenir cria de bestiar bacú -tenen un parell de vaques, 1 bravet, 1 vedellet i 1 vedelleta, i 1 parell de braus a casa d'en Fosalba, de la Creu-, i cria de bestiar porcí -14 bacons, dels quals 5 es tenen a mitges fora de la casa-. Hem documentat el nom d'un pastor que treballa per la família Carbó de Puigfedó. Es tracta de *Guillem de Medanch* (1573, 1574), d'origen occità, “*pastor de casa*”.⁵² Anys més tard, en aquell mateix mas de Puigfedó, conegut com “la casa gran”, arrendat a Mateu Olivella, trobem el pastor Bartomeu Amigó (1628).⁵³

Entre 1572 i 1685, hem documentat 12 pastors a la parròquia de Sant Pere de Lavern, dels quals almenys 6 són d'origen francès o occità.

PASTORS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1572	CASALS, Pere		r. de França	mas Escardó
2	1573	MEDANCH, Guillem de		r. de França	mas de Puigfedó
3	1579	LAFONT, Joan		r. de França	mas de Rocavert
4	1585	BENESERT, Pere		r. de França	mas Escardó
5	1607	en Joan			mas de Puigfedó
6	1610	DESTANY, Joan		r. de França	pr. de Lavern
7	1611	SABATER, Damià		r. de França?	pr. de Lavern
8	1624	ROCA, Nicolau		r. de França	el Gorner
9	1628	AMIGÓ, Bartomeu			mas de Fontclara
10	1632	FONT, Toni			pr. de Lavern
11	1646	ROIG, Ramon			mas Escardó
12	1685	CORAL, Pere			pr. de Lavern

Quadre 75. Pastors de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.

Entre altres masos benestants de la parròquia de Sant Pere de Lavern que disposen de pastor, hi ha: el mas de Rocavert, amb el pastor *Joan Lafont*, d'origen

⁵² 31-3-1573, test. de Guillem de Calsape, occità, treballador de Macià Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 45r-45v, 95).

⁵³ 30-10-1628, Bartomeu Amigó, “vuy hab. en casa de Mateu Olivella, en la Casa Gran de Labern”, o sigui, al mas de Puigfedó (APL, M-1604, f. 44r, 270).

occità (1579).⁵⁴ El mas Escardó, on trobem els pastors *Pere Casals* (1572),⁵⁵ i *Pere Benesert* (1585),⁵⁶ tots dos també occitans.

Entre altres masos benestants de la parròquia de Sant Pere de Lavern que disposen de pastor, hi ha: el mas de Rocavert, amb el pastor *Joan Lafont*, d'origen occità (1579).⁵⁷ El mas Escardó, on trobem els pastors *Pere Casals* (1572),⁵⁸ i *Pere Benesert* (1585),⁵⁹ tots dos també occitans.

Els pastors poden tenir una participació en els guanys del ramat, com podem veure en alguns contractes. Per exemple, Gabriel Martí (1585), del mas Escardó, és propietari d'un ramat de 79 ovelles, de preu de 24 sous per ovella, que suma un total de 96 lliures i 14 sous i mig (o sigui, i 6 diners). Gabriel Martí el deixa al seu pastor, *Pere Benesert*, del regne de França, habitant al seu mas, al terç del guany que Déu hi darà: “so és, que, salvo la mota, del guany que Déu y darà lo ters a de ésser del dit pastor”. En el contracte també es diu “que lo dit pastor aja de guardar lo dit bastiar a ús y costum de bon pastor, y lo dit Martí li aja de fer la despesa, y que sempre y quant los serà ben vist pugan vendre lo bestia”.⁶⁰ Observem que, en aquest contracte, no consta cap salari pel pastor; en tot cas, aquest només té el guany de dues de cada tres ovelles que neixin, més la despesa i l'allotjament al mas, que van a càrrec de l'amo.

El mateix Gabriel Martí, del mas Escardó, té un ramat de 127 moltons comprat a mitges amb Joan Soler, pagès de Puigdàlber (1585), “y és axí perquè cada hu dels dit Gabriel Martí y Joan Soler an pagat la mitat de dits moltons”. El preu del ramat és de 25 sous i mig per cap, que suma un total de 160 lliures i 6 sous. Gabriel Martí deixa el ramat al quart a Joan Soler, de manera que les pèrdues de la mota van a mitges entre ambdós: “so és, que-l guany que Déu y darà de las quatre parts lo dit Soler ne a de aver tres parts y lo dit Martí la quarta part. Y com que si acàs lo que Déu no vulla, se morian dels moltons de la mota

⁵⁴ 25-7-1579 (APL, M-1570, f. 125v, 333).

⁵⁵ 1-9-1572 (APL, M-1570, f. 32r-32v, 59).

⁵⁶ 16-2-1585, Pere Benesert (també Beneset) (APL, M-1570, f. 171v-172r, 517).

⁵⁷ 25-7-1579 (APL, M-1570, f. 125v, 333).

⁵⁸ 1-9-1572 (APL, M-1570, f. 32r-32v, 59).

⁵⁹ 16-2-1585, Pere Benesert (també Beneset) (APL, M-1570, f. 171v-172r, 517).

⁶⁰ 16-2-1585, contracte de ramat d'ovelles al terç (APL, M-1570, f. 171v-172r, 517).

principal que avem posats se aja de partir per iguals parts. Emperò avent-y guany, de quatre borrechs se'n partiran los tres per lo dit Soler y hu per lo dit Martí, y per las ditas tres parts del guany que de lo dit Soler se obliga de guardar dits moltons a ús y costum et cetera".⁶¹ D'aquesta manera, tots dos són amos de la mota del ramat, però un, Joan Soler, n'ha de tenir cura, o algú altre per ell. En tot cas, tampoc es parla de salari de pastor, només que el guany es partirà al quart. Anys més tard, trobem al mateix mas Escardó el pastor *Ramon Roig* (1646), el qual arrenda un camp anomenat "lo camp del femer prop la bassa", de 4 jornals, propietat de Jaume Martí, hereu d'aquell mas.⁶²

Troblem altres pastors al segle XVII a la parròquia de Sant Pere de Lavern. En dos padrinatges, consten Joan Destany (1610),⁶³ i Nicolau Roca (1624), aquest darrer habitant a la quadra del Gerner,⁶⁴ tots dos del regne de França. També *Damià Sabater* (1611), probablement del regne de França, com a testimoni d'un debitori per compra de blat.⁶⁵ També *Toni Font* (1632) i Pere Coral (1685), pastors habitants a la parròquia de Sant Pere de Lavern, sense que es digui per qui treballen,⁶⁶ ambdós podien ser originaris del regne de França, a jutjar pels cognoms.

A la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, documentem 14 pastors entre 1585 i 1661. D'aquests, almenys cinc són de procedència francesa o occitana, i dos més ho podrien ser, tenint en compte el seu cognom.

Alguns d'ells només sabem que habiten a la parròquia de Sant Sadurní, sense conèixer exactament on ni per qui treballen. Entre aquests, trobem els

⁶¹ 21-7-1585, contracte de ramat de moltons al quart (APL, M-1570, f. 175r-175v, 534).

⁶² 21-12-1646, arrendament d'un camp del mas Escardó a Ramon Roig, "pastor", hab. a la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 109r, 482).

⁶³ 17-1-1610, padrí del bateig d'Elionor Casanovas (APL, Baptismes 1582-1735, f. 27v, 173).

⁶⁴ 2-7-1624, bateig de maria Dolset (APL, baptisme 1582-1735, f. 50v, 264).

⁶⁵ 9-5-1611, Damià Sabater, pastor, hab. a la pr. de Lavern, testimoni d'un debitori per compra de blat (APL, M-1604, f. 40v, 102). Podria ser originari del r. de F., tenint en compte que a la pr. de St. Sadurní documentem un altre pastor d'origen occità amb el mateix cognom, Pere Sabater (1608).

⁶⁶ 3-8-1632, Joan Font, "pastor, hab. a la present parròchia", testimoni d'un debitori de compravenda de bestiar (APL, M-1604, f. 59v, 331); 17-5-1685, Pere Coral "pastor, hab. en la present parròchia", testimoni d'un debitori de tutela (APL, M-1604, f. 123v, 542).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

pastors Pere Sabater, del regne de França (1608);⁶⁷ Domingo Sogues, també del regne de França (1608);⁶⁸ Joan Jaume (1612), també estranger;⁶⁹ Jaume Jornet (1632), natural de Piera;⁷⁰ i Joan Mascaró (1661).⁷¹

PASTORS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1585	FONTANAL, Pere		r. de França	casa de Bartomeu Ros, paraire
2	1600	FORÉS, Joan			Monistrol d'Anoia
3	1601	TESTART, Gabriel		r. de França?	casa de Pau Martí
4	1603	ANGLÈS, Pere		r. de França	casa de Joan Torrents de la Font
5	1606	CASANOVAS, Bartomeu			mas Blanc
6	1608	SABATER, Pere		r. de França	pr. St. Sadurní
7	1608	SOGAS, Domingo		r. de França	pr. St. Sadurní
8	1610	en Giralt		r. de França?	casa d'en Formosa
9	1612	JAUME, Joan		estranger	Monistrol d'Anoia
10	1620	MARTÍ, Joan			cal Codorniu del mas
11	1630	FARRER, Pau			Monistrol d'Anoia
12	1632	JORNET, Jaume		Piera	pr. de St. Sadurní
13	1635	FONT, Antoni		r. de França	Prunamala
14	1661	MASCARÓ, Joan			pr. St. Sadurní

Quadre 76. Pastors de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.

Altres viuen a Monistrol d'Anoia, de la mateixa parròquia de Sant Sadurní, com Joan Forés (1600), d'origen occità, el qual es troba malalt a casa d'Esteve Lladó, pagès d'aquella quadra, on mor el 1600.⁷² I Pau Farrer (1630), pastor d'un ramat dovelles de 100 caps, propietat de Toni Farrer i Joan Farrer, fadrins, habitants a casa del senyor de Monistrol d'Anoia.⁷³

⁶⁷ 13-1-1608, test. de Pere Sabater, pastor, del r. de França, hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 56r-56v).

⁶⁸ 17-10-1615, Domingo Sogues, pastor, hab. a St. Sadurní, testimoni del test. de Pere Torrentmal, sastre, de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 78r-79r).

⁶⁹ 13-4-1612, Joan Jaume, pastor, estranger, testimoni de l'encant de Jerònima Rovira (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v).

⁷⁰ 7-4-1632, Jaume Jornet, pastor, nat. de Piera, testimoni del test. de Jaume Creus, major, sastre, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 127r-127v).

⁷¹ 15-1-1661, Joan Mascaró, pastor, esmentat en el test. de Bertran Serra, pagès, del r. de F., hab. al mas Mir de Dalt, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 149r-149v).

⁷² 12-10-1600, òbit de Joan Forés, pastor, francès (APSS, Testaments 1585-1663, f. 14v-15v).

⁷³ 4-8-1630 (APL, M-1604, f. 52r, 297): "[...] dexo lo dit remat a guany al pastor qui és Pau Farrer, al ters la ganànsia, so és, de tres un".

Alguns pastors treballen per pagesos propietaris de mas que tenen ramat. Per exemple, Bartomeu Casanoves (1606) s'està al mas Blanc;⁷⁴ en Giralt (1610) a casa d'en Formosa, on mor;⁷⁵ Joan Martí (1620) a cal Codorniu del mas;⁷⁶ Antoni Font (1635), d'origen occità, s'està a casa de Francesc Ferran, de Prunamala, i està casat amb Constança, amb qui té un fill, Gabriel Font;⁷⁷ i Pere Anglès (1603)⁷⁸ treballa per Joan Torrens, anomenat de la Font, un dels propietaris més destacats de la vila de Sant Sadurní, amb corral i més de 60 jornals de terra.⁷⁹

Alguns d'aquests pastors poden canviar d'amo i de casa; per exemple, el pastor Gabriel Testart s'està a casa de Pau Martí de l'Hostal, propietari del mas Carbó de la Torre (1601),⁸⁰ i quatre anys després treballa per Pere Mestre de la Plaça (1605).⁸¹

Entre els diferents particulars que tenen ramat i pastor, trobem també menestrals. Bartomeu Ros, pare de la vila de Sant Sadurní, fill cabaler d'Antoni Ros de Sant Pere de Subirats, a més de la botiga, també té terres. El fet que a casa seva visqui un pastor, l'occità Pere Fontanal, ens fa pensar que aquell pare també té ramat propi (1585).⁸²

La majoria dels masos i cases de pagesos propietaris de la parròquia de Sant Pau d'Ordal tenen ramat i pastor. En trobem a cal Mata de la Plaça, cal

⁷⁴ 24-6-1606, Bartomeu Casanoves, pastor, hab. al Mas Blanc, testimoni de l'encant dels béns de Melcior Vallès, el qual habitava al mas Blanc, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v, 3).

⁷⁵ 25-8-1610, òbit d'en Giralt, "morí un pastor a casa d'en Formosa anomenat Giralt" (APSS, Òbits 1566-1656, f. 238, 3, foto 277).

⁷⁶ 19-7-1620, Joan Martí, pastor de casa, testimoni de l'inv. dels béns del mas Codorniu d'Anoia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁷⁷ 24-5-1635, test. d'Antoni Font, pastor, nat. de Comenge, hab. a la casa de Francesc Ferran, de Prunamala (APSS, Testaments 1585-1663, f. 130v).

⁷⁸ 16-6-1603, test. de Pere Anglès, pastor (APSS, Testaments 1585-1663, f. 27v-28v).

⁷⁹ En relació a les propietats de Joan Torrens de la Font, veg. el capítol *Els masos i les cases* d'aquest treball de tesi, concretament l'apartat de les cases de la vila de St. Sadurní.

⁸⁰ 20-2-1601, esmentat en el test. de Llorenç Vidal, pagès, de la pr. de St. Pere de Subirats (APSS, Testaments 1585-1663, f. 16r-18r): "*Més dech a Gabriel Testart, pastor, hab. en casa de Pau Martí, de la parròchia de St. Sadorní [...]*".

⁸¹ 3-8-1605, esmentat en el test. de Caterina Almirall, viuda de Salvador Rius (APSS, Testaments 1585-1663, f. 44r-45r): "*Més dech a Gabriel Testart, pastor, lo qual està vuy en casa d'en Pere Mestra, de St. Sadorní, dotze lliures*".

⁸² 18-4-1585, test. de Pere Fontanal, pastor, del r. de F., hab. a casa de Bartomeu Ros, pare, de la vila de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 104-105, 6).

Guilera de Baix, cal Rovira de la Serra, i a cal Masana de la Casa Vella. En total, documentem 11 pastors en aquella parròquia, la majoria d'origen occità.

PASTORS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1586	SANT BLANCAT, Arnau de		r. de França	cal Mata de la Plaça
2	1595	en Joan			cal Mata de la Plaça
3	1611	COSTAN, Pere		r. de França	cal Mata de la Plaça
4	1613	en Francesc			cal Guilera de Baix
5	1620	BARÓ, Pere		r. de França	cal Mata de la Plaça
6	1623	DURAN, Pau			cal Mata de la Plaça
7	1626	BARÓ, Guillem		r. de França	el Pujol
8	1633	MASCARÓ, Joan		r. de França	cal Rovira de la Serra
9	1635	FONT, Joan		r. de França	cal Masana de la c. v.
10	1607	BOSCH, Arnau		r. de França	vila de St. Sadurní
11	1619	XALETAS, Andreu		r. de França	vila de St. Sadurní

Quadre 77. *Pastors de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII.*

A casa d'en Mata de la Plaça, treballa el pastor Arnau de Sant Blancat, d'origen occità (1586).⁸³ A la mateixa casa, també hi treballa el pastor Pere Costan, el qual fa testament en motiu del seu viatge a Sant Jaume de Compostel·la (1611).⁸⁴ El pastor Pere Baró, també habitant en dita casa (1620).⁸⁵ I Pau Duran, almenys s'hi està deu anys com a pastor (1623, 1633).⁸⁶ Al mas del Pujol, trobem Guillem Baró (1626, 1633), natural de Marcenat, del bisbat de Corcerans, regne de França, el qual s'hi està almenys uns set anys.⁸⁷

⁸³ 22-6-1586 (APL, M-1570, f. 196r-196v, 607).

⁸⁴ 28-8-1611, 1r test. de Pere Costan, pastor, oriünd de la pr. de St.a Eulàlia, del bisbat de Genes, del R. de F., hab. a St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 91r-91v, 82).

⁸⁵ 21-9-1620, testimoni del test. de Francesc del Trei, llaurador d'origen occità, hab. a cal Mata de la Plaça, de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 107v, 98).

⁸⁶ 21-11-1623, testimoni del test. d'Esperança Mata, viuda de Pere Joan Mata, de la Plaça (APSP, Testaments, I, f. 124r-124v, 114); testimoni: "*Pau Duran, pastor*".

1633, testimoni del test. de Magdalena Rovira, de la Serra (APSP, Testaments, I, f. 217r-217v, 185): "[...] *Pau Duran, pastor, hab. en cassa d'en Mata, de la Plassa*".

⁸⁷ 25-4-1526, és nebot, marmessor i hereu de Joan Baró, nat. del mateix lloc, del r. de F.; esmentat en el test. de Joan Baró (APSP, Testaments II, f. 4r-4v, 2). 31-8-1636, Guilem Baró ferma com a testimoni en la procura feta per Jaume Raventós, pagès, del Pujol, de la pr. de St. Pau d'Ordal,

A cal Rovira de la Serra tenen també ramat i el porta el pastor Joan Mascaró, d'origen occità (1633).⁸⁸ A cal Masana de la casa vella, trobem el pastor Joan Font, d'origen occità (1635).⁸⁹

En alguns casos, els documents es refereixen a aquests pastors només pel seu nom, sense que s'esmenti el cognom o algun motiu. Per exemple, a cal Mata de la Plaça, de Sant Pau d'Ordal, trobem un altre pastor que es diu *Joan*, a qui l'amo, Pere Joan Mata, reconeix en testament que li deu 17 lliures de soldada i endarreriments (1595).⁹⁰ Aquest mateix testador reconeix que deu a un altre *Joan*, pastor de cal Vidal, de Sant Pere de Subirats, 26 reals per despesa que li ha fet per guardar els borrecs a cal Mata de la Plaça, a compte d'aquell pastor (1595).⁹¹ També tenim notícia d'un pastor de cal Guilera de Sant Pau d'Ordal que es diu *Francesc* (1613).⁹²

Per la seva part, Simó Casanovas, treballador d'origen occità de cal Guilera de Sant Pau d'Ordal, reconeix deure 1 lliura i 3 sous al pastor de Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó, de Sant Pere de Lavern, "qui's diu Joan" (1607).⁹³

A la parròquia de Sant Pere de Subirats, només hem pogut trobar dos pastors, com mostrem en el quadre següent.

terme de Subirats, a Andreu Bertran, escrivà, de la ciutat de Barcelona, ara resident en dita pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Manual 1635; dins Testaments, II, f. 138r-138v, 14).

⁸⁸ 19-9-1633, test. de Joan Mascaró, pastor, fill de Marga Mascaró, pagès, i de Bernada, muller seva, oriünd de la pr. de Montgullart, del R. de F., hab. a casa de Jacint Rovira, de la Serra, de la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 131r-131v, 121).

⁸⁹ 13-12-1635, test. de Joan Font, oriünd de Vilanova de Ribera, del bisbat de Comenge, del r. de F., pastor de cal Masana de la casa vella, de la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 135r-135v, 125).

⁹⁰ 28-3-1595, esmentat en el test. de Pere Joan Mata de la Plaça, de la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 47r-48v, 38): "*Ítem dec al pastor, qu'es diu Joan, de soldada y de enderrereatges estant faig per tot lo max qui ve més prop 17 ll. barcelonesas*".

⁹¹ 28-3-1595, esmentat en el test. de Pere Joan Mata de la Plaça, de la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 47r-48v, 38): "*Ítem me deu en Joan, pastor de Vidal, de Sobirats, vint-y-sis reals per despesa que li e feta guardant así los borrechs en ma casa a son compte*".

⁹² 28-8-1613, 2n test. de Pere Costan, pastor, del r. de França, hab. a St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 97r-97v, 88): "*Més el pastor d'en Guilera,^k Francesch, tres ducats que he pagats per ell*".

⁹³ 11-4-1607, esmentat en el test. de Simó Casanovas, oriünd del lloc de Budin, del bisbat de Comenge, del R. de F., treballador de Macià Guilera Posas, de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 77r-77v, 69): "*A Francesch, bover del amo Macià Aguilera, de St. Pau, dotze sous; y al pastor de na Carbona, de la Vern, qui's diu Juan, una lliura y tres sous, los quals deutes vull sian pagats*".

PASTORS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1595	en Pera			ca l'Esteva d'Ordal
2	1595	en Joan			cal Vidal

Quadre 78. Pastors de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII.

Es tracta d'*en Pera*, pastor de ca l'Esteva d'Ordal, a qui Jaume Vendrell d'Avinyonet li deu una camisa nova (1595).⁹⁴ I en *Joan*, pastor de cal Vidal, de Sant Pere de Subirats, que abans ja hem anomenat (1595).⁹⁵ Desconeixem d'on són originaris.

X.1.6. MULATERS

El mulater és l'encarregat dels muls i mules. En trobem un a la parròquia de Sant Pere de Lavern, Pere Rius (1585), d'origen occità, el qual arrenda un tros de terra de la propietat de Bartomeu Olivella, de Fontclara.⁹⁶

MULATERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1605	RIUS, Pere		r. de França	mas de Fontclara

Quadre 79. Mulaters la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.

A la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, trobem Bernat Calvet, probablement d'origen occità, a jutjar pel seu cognom. Aquest treballador s'està per mulater a casa de Caterina Almirall, viuda de Salvador Rius, habitant al mas de Prunamala.

⁹⁴ 24-9-1595, test. de Jaume Vendrell, d'Avinyonet (APSP, Testaments, I, f. 49r-49v, 40): "*Ítem més a n'en Pera, pastor d'en Asteva, de Ordal, una camisa nova*".

⁹⁵ 28-3-1595, esmentat en el test. de Pere Joan Mata de la Plaça, de la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 47r-48v, 38): "*Ítem me deu en Joan, pastor de Vidal, de Sobirats, vint-y-sis reals per despesa que li e feta guardant así los borrechs en ma casa a son compte*".

⁹⁶ 1585, cont. arrend. d'una peça de terra (APL, M-1570, f. 178r, 544).

MULATERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1605	CALVET, Bernat		r. de França?	Prunamala

Quadre 80. *Mulaters la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.*

Aquella viuda li deu 10 lliures de soldada que té guanyada treballant a casa seva, fins al dia de Nostra Senyora d'agost.⁹⁷

X.1.7. BOVERS

El bover és l'encarregat de portar els bous per llaurar. És molt habitual trobar-ne en els masos grans, i a vegades es lloguen per llaurar per altri.

Joan Artigues, de ca l'Artigues de la parròquia de Sant Pere de Lavern, i Pere Roig, de la parròquia de Sant Martí Sarroca, reconeixen deure a Miquel Mestre, del mas de Rocamora, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, 10 ducats, valent 12 lliures, per la compra d'un bou mallorquí de pèl negre, de 6 anys d'edat, el qual va a col·locar amb un altre que té Miquel Mestre, o sigui, a llaurar per altri. Els compradors es comprometen a fer la despesa al bover durant un any (1546).⁹⁸ Per la seva part, Antoni Bons, treballador d'origen occità habitant a casa de la senyora Elionor Amada, viuda, de Savall, reconeix que el bover de dita senyora li deu 2 sous (1564).⁹⁹

Entre altres masos benestants de la parròquia de Sant Pere de Lavern que disposen de pastor, hi ha: el mas de Rocavert, amb el pastor *Joan Lafont*, d'origen occità (1579).¹⁰⁰ El mas Escardó, on trobem els pastors *Pere Casals* (1572),¹⁰¹ i *Pere Benesert* (1585),¹⁰² tots dos també occitans.

⁹⁷ 3-8-1605, test. de Caterina Almirall, viuda de Salvador Rius, hab. al mas de Prunamala, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 44r-45r).

⁹⁸ 26-1-1546 (APL, M-1536, f. 95v-96r, 393).

⁹⁹ 30-10-1564, test. d'Antoni Bons, treballador d'origen occità, hab. a Savall, de la pr. de St. Pere de Subirats (APL, M-1561, f. 46r-46v, 113): "Ítem me deu lo bover de la dita senyora Amada II sous".

¹⁰⁰ 25-7-1579 (APL, M-1570, f. 125v, 333).

BOVERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1546	"lo bover"			mas de Rocamora
2	1564	"lo bover"			Savall
3	1580	LEROYA, Joan		r. de França	mas de la Torre

Quadre 81. *Bovers la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

En alguns contractes de bous, es fa constar que es llauri a ús i costum de bon bover. Jaume Artigues, cabaler de ca l'Artigues, deixa un parell de bous al seu germà hereu, Bartomeu Artigues, a carta precària, a fi que pugui llaurar les terres de la seva heretat, de manera que en el contracte es fa constar que "lo dit Artigas, germà meu, sia obligat de guardar dits bous y pasturar a ús y costum de bon bouer" (1585).¹⁰³ Un bover podia guanyar 8 lliures, o més, l'any 1585, com consta en el contracte d'arrendament del mas de Montragull, per part de Francesc Martí de la Torre, arrendador, a Domingo Prats, arrendatari (1585): "*lo dit Martí promet de dar per lo dit temps tres liures ab dinés contants per soldada del bover, si lo bover guanya vuit lliures de soldada per any, y si per cas lo bover guanyarà més o manco, lo dit Martí aja de pagar las tres parts de la soldada y lo Prats la quarta*". A més, l'ha de mantenir i allotjar, per la qual cosa l'arrendador li ha de donar 6 quarteres de forment, un llit amb un llançol i una flassada.¹⁰⁴

En alguns casos, trobem esmentats els noms dels bovers, i sabem que alguns d'ells són d'origen francès o occità. Per exemple, Joan Leroya, natural de Montferran, del regne de França, fa de bover a cal Martí de la Torre, de la parròquia de Sant Pere de Lavern (1580).¹⁰⁵ Per la seva part, "en Joan" és el bover de Joan Llusà, el marit de Margarida Escuder, de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats (1611).¹⁰⁶

¹⁰¹ 1-9-1572 (APL, M-1570, f. 32r-32v, 59).

¹⁰² 16-2-1585, Pere Benesert (també Beneset) (APL, M-1570, f. 171v-172r, 517).

¹⁰³ 30-6-1585 (APL, M-1570, f. 174v-175r, 532).

¹⁰⁴ 16-1-1584, cont. arrend. mas Montragull, St. Sebastià Gorgs (APL, M-1570, f. 146v-147r, 438).

¹⁰⁵ 9-8-1580, test. de F. Martí, de la Torre, pr. St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 43r-43v, 81).

¹⁰⁶ 29-2-1611, esmentat en el test. de Joan Llusà, marit de Margarida Escuder, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 65r-66r). Dit Joan Llusà reconeix deure-li uns diners de

BOVERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1611	en Joan			St. Sadurní

Quadre 82. *Bovers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.*

I Domenjo Payrató (1602), bover de Salvador Martí, de cal Martí de la Costa, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, és també d'origen francès o occità. Actua per testimoni del testament de Joan Parent, també occità, habitant a Sant Pau d'Ordal.¹⁰⁷

BOVERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1602	PAYRATÓ, Domenjo		r. de França	cal Martí de la Costa

Quadre 83. *Bovers de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII.*

X.1.8. HORTOLANS

Un altre ofici relacionat amb la pagesia és el d'hortolà. Hem trobat hortolans al servei dels senyors de la quadra de Monistrol d'Anoia, i del senyor del castell de Subirats.

En relació als hortolans que viuen i treballen a la quadra de Monistrol d'Anoia, en trobem 3 entre 1569 i 1601. D'una banda, trobem Martí Roca (1569), probablement d'origen occità a jutjar pel cognom, el qual mor a la torre de Monistrol d'Anoia, després de fer testament.¹⁰⁸ També trobem Ferrando La Riba

soldada, i diu que havia estat bover seu: "*Ítem a n'en Joan, que era bover meu, li dec de soldada dues lliures sis sous*".

¹⁰⁷ 21-8-1602, test. de Joan Parent, del r. de F., hab. a St. Pau d'Ordal (AHCVP, Antoni Mas, P-XVI-236-1 (1599-1627), C-6, f. 48v-51r).

¹⁰⁸ 20-3-1569, òbit de Martí Roca, hortolà de la torre de Francesc de Rocabertí, de Monistrol d'Anoia (APSS, Òbits, f. 9, 1). En el seu òbit, consta que féu test. el dia abans, el 19-3-1569, a l'escrivania de St. Sadurní, avui no localitzat. Trobem altres Roca d'origen francès o occità, per la qual cosa pensem que Martí Roca és també d'origen francès o occità. Entre altres, *Joan Roca* (1537-1538), hab. a St. Sadurní, 2-9-1537 (APL. M-1536. f. 11v); també Joan Roca (1579), treballador del r. de F., hab. al mas Cortei, de la pr. de St. Cristòfol de la Granada (APL, M-1570,

(1585), probablement també de procedència francesa o occitana, casat amb Maria, amb qui té almenys una filla, de nom també Maria.¹⁰⁹ I Joan Sirvent (1601), del regne de França, del qual sabem que deu 5 reals a Salvador Almirall, pagès propietari de la parròquia de Sant Llorenç d'Hortons.¹¹⁰

HORTOLANS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1569	ROCA, Martí		r. de França?	Monistrol d'Anoia
2	1581	LA RIBA, Ferrando		r. de França?	Monistrol d'Anoia
3	1601	SIRVENT, Joan		r. de França	Monistrol d'Anoia
4	1614	GIRALT, Joan		r. de França?	St. Joan Sesrovires

Quadre 84. *Hortolans del terme de Subirats, s-XVI-XVII.*

Per la seva part, *Joan Giralt* (1614), pel cognom d'origen occità,¹¹¹ és hortolà de la torre de Sant Joan Sesrovires, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, propietat de Josep de Milsocòs, senyor de Subirats.¹¹²

X.1.9. SERRADORS

El negoci de la fusta al terme de Subirats dóna feina a molts pagesos, treballadors, serradors i traginers, alguns dels quals són d'origen occità.

f. 128r: 345); i un altre Joan Roca (1614), del qual es diu que és estranger, localitzat en un padrinatge a la pr. de St. Pere de Lavern (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 32v, 197).

¹⁰⁹ 10-2-1585, bateig de *Maria Caterina*, filla de Ferrando La Riba, hortolà, de la quadra de Monistrol d'Anoia, i de Maria, muller d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 77, 10).

¹¹⁰ 16-3-1601, esmentat en el test. de Salvador Almirall, pagès, de St. Llorenç d'Hortons (1601, març, 16. Test. de Salvador Almirall, pagès, de St. Llorenç d'Hortons. APSS, Testaments 1593-1663, f. 18v-19v): “*Ítem me deu en Joan Sirvent, ortolà, de Monistrol de Noya, sinch reals, los quals són de presta gratiosa*”.

¹¹¹ Creiem que pot ser de procedència occitana pel fet que trobem altres Giralt que ho són. Per exemple, en Giralt (1540), estudiant, del r. de F., el qual fa de testimoni a l'escrivania de St. Pere de Lavern: “*et Giraldus, studens, regni francie*” (APL, M-1536, núm. 141, f. 53v); també escolà d'aquella pr. (1540): “*e an Girault, scolà de la bern, del r. de F.*” (APL, M-1536, núm 151, f. 56v). En tot cas, el mot *Giralt* vindria d'un prenom.

¹¹² 1614, Joan Giralt, “*hortolane in turri dicti de Milsocós habitatore*”, testimoni de la declaració Francesc Romagosa, pagès de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 163v-165v).

A la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, trobem 8 serradors entre 1573 i 1619, dels quals 7 són d'origen francès o occità i 1 és originari de Barcelona, el qual, pel cognom, podria ser també un immigrant francès o occità.

SERRADORS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1573	REMONATS, Joan		r. de França	vila de St. Sadurní
2	1588	en Bertran	de l'ull blanc	r. de França	casa d'en Torrentmal
3	1590	COROMINAS, Guillaume	Barradat	r. de França	pr. de St. Sadurní
4	1596	DELEJUS, Joan		r. de França	casa de Lluç Mir
5	1599	VINYES, Pere		r. de França	vila de St. Sadurní
6	1603	MOLAS, Gabriel		Barcelona	pr. de St. Sadurní
7	1607	BOSCH, Arnau		r. de França	vila de St. Sadurní
8	1619	XALETAS, Andreu		r. de França	vila de St. Sadurní

Quadre 85. Serradors de la pr. de St. Sadurní, s-XVI-XVII.

Alguns d'ells viuen i moren a Sant Sadurní, sense que en sapiguem gaire cosa més. *Joan Remonats* (1573) és enterrat “com a pobre” al cementiri de Sant Sadurní.¹¹³ Guillaume Coromines “àlies Barradat” (1590), s'enterra també al fossar de Sant Sadurní, sense que en sàpiguem res més.¹¹⁴

Per la seva part, *Bertran de l'ull blanc* viu a casa del sastre Perot Torrentmal, de la vila de Sant Sadurní, que també és hostaler, on mor el 1588.¹¹⁵ I *Joan Delejus* (1596) mor a casa de Lluç Mir, pagès, de la mateixa vila de Sant Sadurní, després d'haver fet testament dos dies abans, avui extraviat.¹¹⁶

Sabem que alguns es casen i tenen casa en propietat a la vila de Sant Sadurní. *Andreu Xaletas* (1619) es casa amb Jerònima Paris, filla d'un pagès d'origen occità.¹¹⁷ Per la seva part, *Arnau Bosch* es casa dues vegades: amb Joana,

¹¹³ 21-3-1573, òbit de Joan Remonats (APSS, Òbits 1566-1656, f. 37, 3).

¹¹⁴ 8-4-1590, òbit de Guillaume Coromines, “àlies Barradat”, serrador, del r. de F. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 124, 2).

¹¹⁵ 10-2-1588, òbit de Bertran de l'ull blanc, serrador, estranger, hab. a casa de [] TORRENTMAL, sastre, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 116, 6).

¹¹⁶ 10-4-1596, òbit de Joan Delejus, serrador, del r. de F., mor a casa de Lluç MIR, pagès, de la vila de St. Sadurní. fa test. el 8-4-1596, a l'escribania de St. Sadurní, no localitzat (APSS, Òbits 1566-1656, f. 164, 5).

¹¹⁷ 28-4-1619, matrimoni d'Andreu Xaletas, serrador, del r. de F., i Jerònima Paris, donzella, filla de Joan, pagès, i de Magdalena (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 24, núm 2, foto 70, núm 118).

la primera muller, té 3 filles, Joana Jacinta (1597), Joana (1600) i Jerònima Paula (1601), de les quals només sobrevisqué Jerònima; i amb Anna, la seva segona muller, té un fill, Bernat, al qual institueix hereu el 1611. Té casa en propietat a la vila de Sant Sadurní, la meitat de la qual llega a la seva filla Jerònima per fet de casament, a no ser que la vulguin reservar per l'hereu.¹¹⁸ Per la seva part, *Pere Vinyes*, també del regne de França, té casa pròpia, la qual està situada entre la de Joan Font i Toni Font, i la del sabater Montserrat Casanovas, i la ven el 1606 per trenta lliures a Antoni Madiu.¹¹⁹

Alguns d'ells estan ben relacionats socialment amb pagesos i menestrals de la parròquia de Sant Sadurní. L'anteriorment esmentat *Pere Vinyes* consta en un padrinatge (1599),¹²⁰ i com a testimoni d'un testament (1602).¹²¹ Per la seva part, *Gabriel Molas* (1603), probablement d'origen francès o occità, a jutjar pel cognom,¹²² primer resideix a la ciutat de Barcelona i després s'instal·la a Sant Sadurní, i està molt ben relacionat amb mestres de cases, sastres i pagesos d'aquella vila, com consta en dos padrinatges: un d'una filla de Jordi Notó, mestre de cases d'origen francès o occità, en el qual com a padrina consta la muller del sastre Jaume Creus;¹²³ i un altre d'una filla de Lluç Bonet, àlies Gordi, també de procedència francesa o occitana, en el qual com a padrina consta la muller de l'anteriorment esmentat Jordi Notó.¹²⁴

¹¹⁸ 4-5-1611, test. d'Arnau Bosch, francès, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 67v-68v).

¹¹⁹ 20-1-1606, *Pere Vinyes*, serrador, oriünd del R. de F., ven a carta de gràcia a Antoni Madiu, pagès, hab. a St. Sadurní, terme de Subirats, una casa a St. Sadurní, junt a les cases de n'Antoni Font i del sabater Casanovas, pel preu de trenta lliures (APL, M-1604, f. 3v-4r, 9).

¹²⁰ 15-9-1599, bateig de *Caterina Jacinta*, filla de Toni Ferrer pagès, de la pr. de St. Sadurní, i d'Antiga, muller d'aquell; padrí: mestre *Pere Vinyes*, serrador, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 146, 17).

¹²¹ 2-5-1602, testimoni del test. de Margarida Duran, muller de Bertran Casanovas, pagès, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 24r-24v i 26r).

¹²² Creiem que pot ser del r. de F. pel cognom. Per exemple, trobem un Joan Molas, treballador nat. del r. de F., hab. a la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 37r, 92).

¹²³ 18-5-1603, bateig de *Jerònima Margarida*, filla de Jordi Notó, mestre de cases, hab. a la vila de St. Sadurní, i d'Eulàlia, muller d'aquell; PADRINS: *Gabriel Molas*, serrador, hab. a la ciutat de Barcelona; i *Jerònima Creus*, muller de mestre Jaume Creus, sastre, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 159, 8).

¹²⁴ 17-12-1603, bateig de *Jerònima Eulàlia*, filla de Lluç Bonet (Lluç Gordi), pagès, de la pr. de St. Sadurní, i de Jerònima, muller d'aquell, PADRINS: *Gabriel Molas*, serrador, hab. a la pr. de St. Sadurní; i *Eulàlia Notona*, muller de Jordi NOTÓ, mestre de cases, hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 160, 13).

X.2. LA MANUFACTURA DEL TEIXIT I LA CONFECCIÓ

Primo en dos rasts de fill de stopa de cànem sinquanta-y-sis capdell. Ítem ab una barra quaranta-set rams de fill de stopa de cànem. (1562)¹

La manufactura del teixit i la confecció està present a les llars del terme de Subirats del cinc-cents i del sis-cents. Els inventaris *post mortem* mostren com a la majoria de les cases i masos del terme hi ha materials i estris vinculats amb l'àmbit del tèxtil. Abunda el bestiar de llana, que proporciona llana, es cultiva cànem, i, en menor proporció, es cultiva lli. Trobem debanadores, pintes i estris per filar, badies de cànem, en bri o estopa, etc.

Moltes dones treballen a casa en algun dels processos d'aquest sector: filar, brodar, cosir, fer puntes de coixí, etc. Especialment als masos, és habitual fer-se el fil pel propi consum, i per proveir el mercat local amb els excedents, o sigui, pels paraires, teixidors de lli, sastres i botiguers de teles. Això representa una ajuda important per l'economia domèstica.

Entre els estris de cosir i planxar que hi ha repartits per les cases, trobem agulles de fer mitja, tisores, didals i torradores de camises.

¹ 3-2-1562, inv. de Vicenç Alavedra, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 15r-16r, 34). La paraula "rast" significa una sèrie de coses posades l'una al costat de l'altra al llarg d'un fil, corda o una cosa anàloga. En aquest cas, el que penja són cinquanta-sis cabdells de fil d'estopa.

Les agulles de fer mitja podien ser de ferro o llautó, i eren de diferent llargària i gruix. Servien per elaborar l'anomenat "punt de mitja", o sigui, el que es fa amb un sol fil lligant-lo amb tres o quatre agulles llargues. El sacerdot Pere Soler (1685), rector de Monistrol d'Anoia, té a la rectoria "tres jochs de agullas de fer mitja".

Llorenç Vidal (1601), pagès de Sant Sadurní, dins una caixa que té a la seva cambra, guarda "unas tisores xicas i una mà de dedals ja usat", per cosir la roba. A l'encant dels seus béns (1601), Pere Mas, de Sant Sadurní, compra "uns didals, unas sabatas blancas y unas mijas calsses, tot molt dolent, per dos sous". A l'encant dels béns del bracer Joan Portari (1622), habitant a Sant Sadurní, es venen "tres cabdels de fil lliurat a Bundó, en preu de setse dinés", equivalents a 1 s. 4 d., i "unas stisora(s) en preu de quinze dinés a Hieroni Sallinyac", equivalents a 1 s. 2 d. A casa del pagès Francesc Salbà (1670), també de Sant Sadurní, hi ha "unes estisores de taxidor usades", i també trobem "unas estisoras de sastre" a casa del pagès Jaume Notó (1697), de la mateixa vila, tots dos de Sant Sadurní.

En relació al planxar, s'esmenta "una torradora de camises de fusta" a la rectoria de Sant Pau d'Ordal, a l'habitació dita de la xemeneia, que dona a la sala, entre els béns del rector Antoni Guilera (1604).²

En relació al terme teixidor, la terminologia de l'època distingeix entre *teixidors de lli*, *teixidors de llana* i *teixidors de vels*, com expliquem a continuació.

X.2.1. ESTRIS DE TEIXIR

La documentació consultada ens permet conèixer els estris, o part d'aquells, relacionats amb l'art de teixir. Localitzem l'utilatge bàsic de teixir en els inventaris de dos teixidors de lli que operen a la zona, mestre Mateu Santacana (1595), de Sant Pere de Riudebitlles, relacionat amb la parròquia de Sant Sadurní,

² 6-9-1604, inv. d'Antoni Guilera, pvre, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v).

i mestre Miquel Ràfols, que s'està a casa d'en Ferrer de Sant Joan Salerm. Alguns pagesos de mas disposen també d'eines per treballar el tèxtil, l'inventari de les quals ens ajuda a complementar l'activitat del teixidor. D'acord amb la nostra documentació, la infraestructura tècnica bàsica dels teixidors està composta de telers, entre els quals trobem telers de teixir lli i telers de teixir filempua, guarnits amb bancades i pintes del teler, pintes de pentinar lli i cànem, torns de fer canons, ordidors, debanadores, bregadores, travessos d'espadar cànem...

X.2.2. TELERS

L'aparell principal del teixidor de lli és el teler. En trobem als tallers dels teixidors de lli, i també en alguns masos del terme.

Mateu Santacana (1595), teixidor de lli, al seu taller, situat a l'entrada de casa seva, té "*hun teller de texir lli ab les pintes ja dolentes*".³ I Miquel Ràfols (1615), altre teixidor de lli habitant al mas Palau, de Sant Joan Salerm, té "dos telers de texir lli guarnits ab tres bancadas, ab sinc pintas ja usadas".⁴ Entre les parts del teler, el notari fa constar les bancades i les pintes.

Les *bancades* són el conjunt de les quatre barres verticals unides en la part superior per altres d'horizontals, que forma el bastiment dins el qual hi ha totes les peces del teler de mà.⁵

Les *pintes* del teler, escrit també en masculí en altres documents consultats, són una part de l'ormeig del teler manual, formada pel conjunt de fils o lliços col·locats verticalment entre dos llistons o calques paral·lels situats a la part inferior del teler. La persona que teixeix fa baixar alternativament aquests llistons o calques pitjant-los amb els peus, produint així la pujada i baixada dels lliços, o

³ Mateu Santacana, teixidor de lli, és de St. Pere de Riudebitlles, però està connectat amb la pr. de St. Sadurní, motiu pel qual l'incloem en el nostre treball. La seva filla, Isabel Rosella, està casada amb un Rosell, del qual desconexim la procedència. Trobem Rosells a la pr. de St. Sadurní, a Espiells, i també a la pr. de St. Pere de Subirats. Desconexim els vincles de parentiu entre aquells. 1595, inv. de Mateu Santacana, teixidor de lli (APSS, inventaris solts, f. 1r-4v).

⁴ 23-6-1615, inv. de Miquel Ràfols, teixidor de lli, hab. a St. Joan Salerm (APL, M-1604, f. 54r-54v, 142)

⁵ DCVB, f. 259.

sigui, d'aquest conjunt de fils. Cada fil porta en el seu centre una anelleta per on passa un dels fils de l'ordit a fi de poder teixir de manera que no s'enredin els fils amb el moviment alternatiu de les calques o llistons.⁶ En altres casos, el notari usa els mots *pinto* i *pinta*, escrits en masculí singular, per designar el mateix ormeig del teler, com expliquem més endavant. Tampoc no hem de confondre les *pintes del teler* amb les *pintes de pentinar* lli i cànem, que definim més endavant. No obstant, convé dir que en la documentació estudiada, el notari usa indistintament els gèneres masculí i femení en les dues accepcions del mot.

En altres casos, el notari usa el mot en masculí per designar el mateix ormeig, com expliquem més endavant.

Guillem Montserrat (1561), de la Salada, un calderer originari de Mallorca, té a l'entrada d'aquell mas “*un taller de fusta de texir fill en pua ab un pinto y altres gorniments del dit taller, lo qual és ja tot molt usat*”. Com concreta el notari, és un teler que serveix per teixir filempua. La filempua és un drap de tela clara i prima que es pot brodar amb fil o seda, que serveix per fer sedassos, vels, cortines, tovalloles, davantllits, etc.⁷ El teler està complet. Es compon d'un *pinto*, o sigui, d'un *pinta*, i altres guarniments. El notari escriu en masculí singular el mot *pinto*, en el sentit d'ormeig del teler, el qual no s'ha de confondre amb l'altra accepció del mot per designar un altre estri utilitzat en la manufactura tèxtil per pentinar el lli o el cànem, com veurem.

Escrit en masculí, el *pinta* o *els pintes* formen part de l'ormeig del teler de mà. Està format per un conjunt de fils o lliços col·locats verticalment entre dos llistons o calques paral·lels situats a la part inferior del teler. La persona que teixeix fa baixar alternativament aquests llistons o calques pitjant-los amb els peus, produint així la pujada i baixada dels lliços, o sigui, d'aquest conjunt de fils. Cada fil porta en el seu centre una anelleta per on passa un dels fils de l'ordit a fi de poder teixir de manera que no s'enredin els fils amb el moviment alternatiu de les calques o llistons.⁸

⁶ DCVB, f. 6.

⁷ DCVB, f. 874.

⁸ DCVB, f. 6.

El fet de trobar un teler complet a l'entrada del maset de la Salada vol dir que algú d'aquell mas teixeix. Probablement el fa servir Coloma Montserrat, la muller de Guillem Montserrat, ja que ell fa de calderer. O el fill d'aquells, de nom també Guillem, el qual és present mentre dura l'inventari. En tot cas, el teler consta com un dels béns d'aquell calderer.

De *pintes* per pentinar lli o cànem consten en alguns masos i cases. En tots els casos, el mot apareix escrit tant en masculí com en femení, i tant en singular com en plural. Es distingeix si són per pentinar lli o per pentinar cànem. Montserrat Forés (1576), de la Creu, guarda a dalt de casa seva dos pintes, “*un pinto de pentinar lli ja dolent*”, a la sala, i “*un pinto de pentinar cànem ab les puas de ferro*”, a la seva cambra.⁹ Es tracta, per tant, de dos objectes diferents, segons la seva utilitat, bé siguin per pentinar lli o cànem, adequats a cadascuna d'aquestes dues fibres tèxtils per separat. De pintes per pentinar cànem, escrit en femení plural, en trobem unes a l'entrada del mas de Joan Mestre (1580), del Gorner, “*unes pintes de pentinar cànem*”; i escrit en masculí plural a la sala del mas de Bartomeu Mir (1585), de Vilarnau (1585), “*uns pintes de pentinar cànem*”.

En conclusió, la documentació consultada distingeix entre pintes per pentinar lli i pintes per pentinar cànem. En relació al nombre, en comparació, trobem més pintes per pentinar cànem. La documentació també distingeix entre pinta, escrit en masculí singular, i pintes escrit en plural tant en masculí com en femení. Quan s'esmenta, es destaca que les pues per pentinar són de ferro.

Troben també el *debanador* o *debanadora*, usat també en la forma plural femenina *debanadores*. L'aparell està compost d'una mena de gàbia de barretes o canyes que té forma cònica i serveix per debanar el fil; o sigui, prendre el fil d'una troca o madeixa i enrotllar-lo formant un cabdell, omplint un rodet, etc.¹⁰

Les debanadores poden estar fetes de canya, amb arbre de ferro i peu de fusta o de ferro. Al celler de cal Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, s'hi guarden “*duas debanadores de canya ab arbre de ferro y lo peu de fusta*”. També trobem

⁹ 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de St. Pere de Lavern (APL. M-1570, f. 88r-90r).

¹⁰ DCVB, p. 43-45.

“*duas debanadores de canya ab lo peu de fusta*” a l’entrada del mas de la Creu (1576). A vegades, es fa constar només el peu. Antoni Martí (1568), de la Talalla, guarda “*un peu de debanador de ferro*” al celler d’aquell mas. I mestre Mateu Santacana “hun peu de debanar” a la sala de casa seva. I a la cambra de la xemeneia, a prop de la sala, a la rectoria de St. Pau, Antoni Guilera (1604) hi té “*unas debanadores ab son peu de canya*”.¹¹

Un altre aparell són les *bregadores*. Al mas de la Creu, Montserrat Forés (1576) té a l’entrada “*duas bragadores de bregar cànem de fusta de pi ja molt dolentes*”. I Mateu Santacana (1595), teixidor de lli, té al celler “*hunas bragadores ho texidores*”. Fixem-nos que el notari usa el mot en femení plural, *bregadores*. Aquestes serveixen per batre el vegetal fibrós a fi de trencar la canya i separar la fibra de la caramuixa, o sigui, de la canya o part llenyosa del cànem.¹²

Un altre instrument és l’*espadella* o *través d’espadar cànem*. L’aresta que no s’ha tret durant l’operació de bregar el cànem, es fa caure després amb l’activitat d’espadar-lo, o sigui, batre el cànem amb una eina de fusta semblant a una espasa anomenada *espadella*.¹³ Al Penedès de l’època que estudiem, aquesta peça de fusta tant es pot anomenar *espadella* com *través*, d’acord amb la documentació consultada.¹⁴ Joan Ràfols (1528), de Sant Joan Samora, té a l’entrada del mas “*duas spadellas bonas de pelar cànam*”, juntament amb unes pintes velles i unes *debanadores*.¹⁵ A la cambra del mestre Mateu Santacana (1595), teixidor de lli, es troba “*hun través de espadar cànam*”.¹⁶

Una altra eina important que apareix és el *torn de fer canons*. En trobem un a l’inventari del mestre teixidor Miquel Ràfols (1615): “*un torn de fer canons guarnit*”. I mestre Mateu Santacana en té un altre al celler, “*hun torn ab ses*

¹¹ 6-9-1604, inv. d’Antoni Guilera, pvre, rector de St. Pau d’Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v).

¹² DCVB, p. 660.

¹³ DCVB, p. 370-371.

¹⁴ Un través és una peça de fusta, la pr.ula està viva al Pdès. en el llenguatge de la fusteria i la construcció.

¹⁵ 11-11-1528, inv. de Joan Ràfols (APSLH, Testaments (1512-1532), 1528, f. 19r-21v).

¹⁶ 13-1-1595, inv. de Mateu Santacana, teixidor de lli de St. Pere de Riudebitlles, pare d’Isabel Rossella, hab. a la pr. de St. Sadurní de Subirats (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

canons”. Els canons són troços de canya o fusta que, un cop passats pel torn, serveixen com a rodets per embolicar-hi fil els teixidors.¹⁷

L'*ordidor* és un altre dels estris que apareixen als tallers dels dos teixidors de lli esmentats. El mestre Miquel Ràfols (1615) té “un ordidor com un torn y las casellas”. I Mateu Santacana (1595) té a l'entrada, juntament amb el teler, “hun hordidor ja husat y vell” amb “la caixa del hordidor”. Tots dos ordidors disposen de caixa o caselles per ordir les peces de teixit. L'aparell consisteix en un conjunt de barres de fusta, com una debanadora de grans dimensions, en les quals s'enrotlla el fil de l'ordit.¹⁸ Aquest estri permet teixir amb un cert nombre de fils enrotllats en corrons i disposats de forma paral·lela.

Miquel Ràfols també disposa de “una taula petita de sis palms de llarc ab sos petges y una cadira de cuyro ja usada”, inventariada al costat del teler, del torn de fer canons i de l'ordidor, les quals coses serien estris relacionats amb la seva feina.

Trobem una especialització del treball en relació al gènere. Sabem que la feina de filar estava reservada a les dones. A l'arrendament del mas de la Creu, la muller de l'arrendador, Caterina Rosella, es reserva la filada durant tot el temps del contracte (la Creu, 1541):

Y la dita Catarina, muller de dit Baltazar Rosell, se atura la filada, so és tot lo que guanyarà a filar dins lo dit temps.

La filada que es reserva Caterina Rosell tant pot ser de lli com de cànem, o de les dues fibres tèxtils. Pensem que anys més tard (1576), a la sala del mateix mas s'hi troba “un pinto de pentinar lli ja dolent”, de la qual el notari en destaca el seu mal estat.¹⁹ Aquest instrument, la pinta de pentinar lli, està format per una o dues fileres de punxes de ferro fixades a un mànec de fusta que serveix per aclarir el lli.

¹⁷ DCVB, p. 919.

¹⁸ DCVB, p. 30.

¹⁹ Escrit “pinto”, en masculí: “*un pinto de pentinar lli ja dolent*” (22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL. M-1570, f. 88r-90r).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Marc Vendrell (1575), del Gorner, llega a la seva germana Magdalena, casada al mas de Bergadanes, “tot lo cànam” que té, a més d’un cabró i una cabra.²⁰

El fil que s’obté de pentinar el lli es porta i es ven als teixidors de lli perquè en facin els panys o draps que més tard serveixen per confeccionar els vestits i la roba de casa. Són els draps que trobem en moltes cases i masos amb els quals les mateixes dones de la casa confeccionen la roba de casa i les peces de vestir que consten dels seus aixovars. Per exemple, “una cana de drap de lli” que trobem al mas de la Talalla (1565).²¹ Cultivar el lli, filar-lo i portar-lo a teixir suposa un estalvi important per la llar. La família entrega la matèria prima en forma de fil i paga només el treball del teixidor de lli, feina reservada als homes.

²⁰ 5-10-1575, test. de Marc Vendrell, pagès, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 84r-84v, 183).

²¹ 18-3-1565, inv. d’Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

X.3. TEIXIDORS DE LLI

Jo, Beneta Martina, viuda relictada del quòndam Antoni Martí, teixidor de lli, de la parròchia de Sant Sadorní, terme de Subirats, bisbat de Barcelona, lo die de son òbit habitant en la vila de Carenyena, del regne de Aragó. (1624)²²

La documentació que hem consultat ens permet conèixer uns quants teixidors de lli que viuen i treballen al terme de Subirats pels dos segles moderns que estudiem. També se'ls anomenava teixidors de draps de lli o teixidors de panys de lli.²³ La majoria d'aquells estan instal·lats a la parròquia de Sant Sadurn de Subirats, la més dinàmica de les quatre parròquies del terme. No obstant això, també en trobem alguns a les parròquies de Sant Pere de Lavern, Sant Pau d'Ordal i Sant Pere de Subirats, tot i que la seva presència és gairebé testimonial.

En el si de la pagesia propietària és freqüent trobar alguns fills cabalers que es dediquen a oficis menestrals, i algunes filles cabaleres que es casen amb menestrals, o fills de menestrals. I el mateix podem dir de la menestralia. La reconstrucció de famílies, fins allà on ens ha estat possible, ens permet observar

²² 4-2-1624, test. de Beneta Martina, viuda d'Antoni Martí, teixidor de lli, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 116v-117v).

²³ Anomenats també *teixidors de drap de lli*: "en Bertran Sorribes, teixidor de drap de lli" (1567) (APL, M-1561, f. 90r, 216); o *teixidor de panys de lli*: Gabriel Montserrat, "teixidor de panys de lli", habitant a Vilafranca (23-10-1533, CCMM de Joan Albi, fr., i Margarida Abelló, de Fontclara, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JLI, P-XVI-VI-1, núm 189, f. 1r-2v).

les relacions socials i els vincles de parentiu que s'estableixen entre elles, a partir dels matrimonis i padrinatges. La identificació d'aquests menestrals, i el coneixement que en tenim d'ells, per poc que sigui, ens ha estat d'una gran utilitat per esbrinar el seu ofici, amb qui es casen, quants fills tenen i amb qui es relacionen, aspectes que anotem per la seva importància.

També és freqüent trobar objectes relacionats amb l'art de teixir repartits per les cases. A continuació, exposem aquesta informació sobre els teixidors de lli segons les quatre parròquies.

X.3.1. TEIXIDORS DE LLI DE LA PARRÒQUIA DE SANT SADURNÍ DE SUBIRATS

Entre 1525 i 1697, trobem 42 mestres teixidors de lli que viuen i treballen a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, com mostrem en el quadre 85. Com podem comprovar, almenys set són de procedència francesa o occitana.

Podem agrupar alguns d'aquests teixidors de lli en famílies. En total, trobem 7 grups familiars: les famílies Martí, Ferrer, Gallego, Llorens, Entrada, Gatell i Giralt.

a) La família Martí

En relació a la *família Martí*, trobem els mestres teixidors de lli Bernat Martí, Joan Martí i Antoni Martí.

Bernat Martí (1547)²⁴ es casa amb Montserrat Batlle, de Sant Sadurní. El germà d'aquella, Carles Batlle, habitant el 1558 a la ciutat de Barcelona, li dona per dot i drets de llegítima la casa i heretat que l'esmentat Batlle té a Sant

²⁴ 30-10-1547, Bernat Martí, teixidor de lli, ferma com a testimoni en les vendes d'un encant públic fet a la Plaça de St. Sadurní a càrrec de Mateu Labenca, missatger del terme de Subirats. (APSS, M-1524, 30-10-1547, f. 66r-65v, 216).

Sadurní.²⁵ D'aquest matrimoni, neixen almenys tres fills: *Antoni*, també teixidor de lli; *una filla* que es casa amb Antoni Duran, pagès, del mas de les Comes, de Sant Sadurní;²⁶ i *Jerònima*, que es casa amb Joan Rigual, pagès, del regne de França, habitant a la parròquia de Sant Pere d'Avinyonet (1579). Bernat Martí mor el 1566 a Sant Sadurní, després de fer testament.²⁷ La seva viuda, Montserrat Batlle, mor a la parròquia d'Avinyonet el 1585, probablement a casa de la seva filla Jerònima, i és enterrada a Sant Sadurní.²⁸

Antoni Martí i Batlle, fill d'aquell, és teixidor de lli com el seu pare. Habita a Sant Sadurní a la mateixa casa dels seus pares. En el capbreu de Subirats de 1567, Antoni Martí declara tenir sis peces de terra que sumen un total de 29 jornals. Entre aquestes, hi ha el mas rònc anomenat "lo mas Glassat", de 20 jornals, que promet que tindrà afocat i habitat, i una peça de terra de 2 jornals on hi ha construïda una era situada al lloc anomenat "lo Vilardell". Antoni Martí es casa amb Beneta Vendrell, filla cabalera de pagesos propietaris de mas de Sant Pere d'Avinyonet, amb qui té dues filles: Paula (1567) i Eulàlia (1573). Antoni Martí, després de fer testament a Sant Sadurní (1581), se'n va a Carinyena, Aragó, on habita fins el dia del seu òbit.²⁹ Desconeixem els motius pels quals decideix emprendre aquell viatge a Carinyena. La seva filla Eulàlia també hi anirà a viure, i allà naixerà la seva filla Maria.³⁰ En canvi, la seva muller, la seva filla gran i la seva mare, Montserrat, que encara és viva, es queden a Sant Sadurní. En testament, deixa 100 lliures a la filla petita per drets de llegítima, en cas de

²⁵ 1558 (APSS, M-1550-1613, f. 260r).

²⁶ Aquesta referència consta en el cens d'una peça de terra situada al lloc *de sobre lo clot*, per la qual s'ha de pagar 1 sou a Antoni Martí "fratri meo", com adjutori de cens per raó del mas Glassat; veg. declaració d'Antoni Duran i la seva muller, propietària (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 53v-54, foto 4908).

²⁷ 4-8-1566 (APSS, òbits 1566-1656, f. 1, 1).

²⁸ 15-2-1585 (APSS, òbits 1566-1656, f. 103, 3). En aquest òbit, consta que féu test. el 27-6-1584 a St. Sadurní, avui no localitzat.

²⁹ Segons consta en el test. de Beneta Martina (4-2-1624), viuda d'Antoni Martí: "*Jo, Beneta Martina, viuda relictada del quòndam Antoni Martí, teixidor de lli, de la pr.ròchia de St. Sadorní, terme de Subirats, bisbat de Barcelona, lo die de son òbit habitant en la vila de Carenyena, del regne de Aragó*" (APSS, Testaments 1585-1663, f. 116v-117v)

³⁰ Segons consta en el test. de Beneta Martina (4-2-1624), viuda d'Antoni Martí: "*Ítem dexo y llego a na Maria, filla de Eulàlia, filla mia, doncella, filla de Aragó, unas cuxineres, sastre posades, y un drap de cap, y per altra nom una tovalla*" (APSS, Testaments 1585-1663, f. 116v-117v)

matrimoni, i institueix hereva universal la seva filla gran, Paula. L'herència passa a mans d'Àngela Romeu, filla de Paula i de Joan Romeu, pagès de Sant Sadurní, la qual es casa amb Pau Canals, pagès, de Sant Sadurní.

Per la seva part, *Joan Martí* (1565), teixidor de lli de Sant Sadurní, és esmentat en el memorial de deutes pendents de cobrar del testament de Joan Font, pagès, del mas Font, de la parròquia de Sant Pere de Lavern: “*Primo me deu lo sènyer en Joan Martí, teixidor de li de Sant Saturní II liures XV sous per rahó de II quarteres de forment li he venut a rahó de 1 liura II sous la quartera*”.³¹

b) *La família Ferrer*

En relació a la *família Ferrer* (o Farrer), hem localitzat Pere Ferrer, Pere Joan Ferrer, Montserrat Ferrer i Andreu Ferrer.

Pere Ferrer (1578), teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní, es casa dues vegades. La primera amb Àngela Carbó, filla de Miquel Carbó, pagès, del mas Arrabassador, la qual li aporta en dot un hort situat al mas Arrabassador, i un pati o solar tancat amb parets de tàpia situat al carrer major, que el seu pare compra a Joan Torrents de la Font.³² En aquest pati o solar s'hi construeix la casa on viurà el matrimoni Ferrer Carbó, i on Pere Ferrer exercirà de teixidor de lli. La casa, amb portal al carrer major, està situada entre la casa de Bartomeu Carbó, sastre, i la de Pere Mas, mestre de cases. D'aquest primer matrimoni, neix Paula Àngela (1578), la qual es casa amb Pere Gallego, teixidor de lli, de Sant Sadurní. El seu pare li compra un solar de terra al carrer major (1579),³³ al costat de la pallissa de Pau Martí, de l'Hostal, en el qual solar es construeix la casa amb hort contigu que

³¹4-3-1565, test. de Joan Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 57v-58v, 143).

³² (AHCVP, capbreu rectoria St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 14r-15r).

³³ Acte de venda 19-12-1579, PX, not. de Vilafranca. El venedor és Pau Martí, de l'Hostal, i el comprador Pere Ferrer, teixidor de lli. Veg. declaració de Pere Gallego, usufructuari, i Àngela (Ferrer i Carbó), propietària, 21-7-1596 (AHCVP, capbreu rectoria St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 14r-15v).

dóna per dot a la seva filla en els CCMM d'aquella.³⁴ Trobem, per tant, vincles familiars entre dues famílies de teixidors de lli. Pere Ferrer es casa en segones núpcies amb Jerònima, amb qui té almenys tres fills: Pere (1580), Pere Joan (1582) i Esteve (1585). De Pere i d'Esteve, no en sabem res, la qual cosa ens fa pensar que poden haver mort joves. L'altre fill, Pere Joan Ferrer, es converteix en l'hereu. Pere Ferrer mor a Sant Sadurní el 25-4-1607, sense que consti que hagi fet testament.

Aquest fill, Pere Joan Ferrer, continua l'ofici de teixidor de lli i es queda a viure la mateixa casa dels seus pares, al carrer major. D'ell, sabem que es casa també dues vegades. Es casa en primeres núpcies amb Elisabet Beneta Palau, filla de Pau Palau, quòndam, pagès, de Sant Joan Salerm, i d'Elisabet, muller d'aquell. D'aquest matrimoni neix Pau Ramon Ferrer i Palau (1601), hereu del mas Palau, de Sant Joan Salerm. Aquest fill és menor d'edat quan mor la seva mare (1605). Pel testament d'aquella (1605), sabem ella té un cosí germà, Miquel Gili, que exerceix de sabater a Sant Quintí de Mediona, el qual fa de marmessor del testament d'aquella. Com a tutor del fill i hereu d'aquella, trobem Pere Gallego, un altre mestre teixidor de lli de Sant Sadurní, i com a testimoni del testament d'aquella consta Miquel Creus, sastre, de Sant Sadurní, a més de Jaume Tort, pagès propietari del mas de Ribalta, de Lavit. Trobem, per tant, vincles familiars entre teixidors de lli, sabaters i una pubilla propietària de mas, i relacions socials amb altres teixidors de lli, sastres i pagesos propietaris de mas.

Pere Joan Ferrer es casa en segones núpcies amb Francesca Fontanals, filla i hereva universal de Gabriel Fontanals, carnisser, natural de Sant Pere de Riudebitlles i habitant a Sant Sadurní,³⁵ i d'Àngela, muller d'aquell. D'aquest segon matrimoni neix almenys un fill, Gabriel Ferrer i Fontanals.

³⁴ Aquesta casa és de domini alodial directe de l'església de St. Sadurní, a qui es paga 12 sous de cens. Aquests CCMM, avui extraviats, es fermen en poder de Benet Mas, pvre., rector de les Gunyoles. Veg. declaració de Pere Gallego, usufructuari, i Àngela (Ferrer i Carbó), propietària, 21-7-1596 (AHCVP, capbreu rectoria St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 14r-15v).

³⁵ Gabriel Fontanals consta com a pagès, natural de St. Pere de Riudebitlles, i habitant a St. Sadurní, on exerceix com a carnisser (APSS, Testaments (1585-1665), f. 41r-42v); test. 23-3-1632 (APSS, testaments (1585-1663), f. 126v-127r).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

A Sant Sadurní, trobem altres teixidors de lli que duen el mateix cognom Ferrer. Desconeixem si tenen vincles familiars entre ells. Ún és *Montserrat Ferrer* (1598), fill de Joan Ferrer, pagès, de Sant Sadurní, i de Magdalena, muller d'aquell. Es casa amb Eulàlia Golart (1598), de 15 anys, filla cabalera de pagesos propietaris de mas, concretament de Bartomeu Golart, de Sant Pere de Subirats, i de Magdalena, viuda d'aquell en primeres núpcies, i muller en segones núpcies d'Arnau Mateu, habitant a Sant Sadurní.³⁶ Montserrat Ferrer i Eulàlia Golart són pares d'almenys una filla, Magdalena Jacinta (1599).³⁷

L'altre mestre teixidor de lli és *Andreu Ferrer* (1599), el qual consta com a testimoni, juntament amb Domingo de Faur, en el testament de Joan Ramon Bru, aquests darrers teixidors de lli originaris del regne de França i residents a Sant Sadurní.³⁸

c) *La família Gallego*

També a finals del cinc-cents, trobem la *família Gallego*, amb els teixidors de lli Pere Gallego i Felip Gallego.

Pere Gallego (1598) es casa amb Paula Àngela Ferrer i Carbó, filla de Pere Ferrer, un dels teixidors de lli abans esmentats, i d'Eulàlia Carbó i Broquetes, del mas Arrabassador, muller d'aquell. Com ja hem dit amb anterioritat, el pare d'aquella, Miquel Carbó del mas Arrabassador, li dóna per dot una casa amb hort contigu situada a la vila de Sant Sadurní.³⁹ D'aquest matrimoni, neixen almenys tres fills: Pere Jaume Jacint (1598), Eulàlia Jacinta (1600) i Pere Jaume (1604).⁴⁰

³⁶ 13-1-1598, CCMM de Montserrat Ferrer, teixidor de lli, i Eulàlia Golart, de St. Pere de Subirats (APSS, CCMM, 1579-1598, f. 77r-85r).

³⁷ 1-9-1599, bateig de Magdalena Jacinta Ferrer (APSS, Llibre de Baptismes (1567-1605), f. 146-16).

³⁸ 13-4-1599, test. de Joan Ramon Bru (APSS, testaments (1585-1663), f. 6r-7v).

³⁹ Declaració de Pere Gallego, usufructuari, i Àngela (Ferrer i Carbó), propietària (AHCVP, capbreu rectoria St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 14r-15v).

⁴⁰ Baptismes de Pere Jaume Jacint (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 137, 1); Eulàlia Jacinta (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 150, 14); i Pere Jaume (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 162, 12).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Pere Gallego és tutor del fill de Pere Joan Ferrer, teixidor de lli, cunyat d'aquell;⁴¹ i marmessor i testimoni del testament de Montserrada Carbó, cabalera del mas Arrabassador. Montserrada Carbó és germana de la sogra de Pere Gallego, i és viuda en primeres núpcies del vidrier Joan Rovira, i casada en segones núpcies amb el pagès Joan Lladó.⁴² Podem observar com s'emparenten, de forma directa o indirecta, teixidors de lli, vidriers i pagesos de mas. Com és habitual a l'època, Pere Gallego compra a crèdit, en aquest cas a la botiga de Miquel Vallforgas, de Sant Sadurní (1605): "Més me deu mestre Pere Gallego, texidor, quatre sous per rahó del que ha pres de ma botiga".⁴³

Per la seva part, el mestre teixidor *Felip Gallego* (1604) es casa amb Jerònima, i són pares de Magdalena Joana (1604). Com a padrins del bateig d'aquella, trobem un sabater, Guillem Lapeyra, i Magdalena Salbana, muller de Guillem Salvà, sastre d'origen francès.⁴⁴ Pel cognom Gallego, pensem que Felip Gallego pot tenir un vincle familiar amb l'anteriorment esmentat Pere Gallego, tot i que no ho hem pogut constatar en la documentació consultada.

d) *La família Llorenç*

Una altra família de teixidors de lli són *els Llorens*. Documentem Pere Llorens i Celdoni Llorens. Es tracta de pare i fill, naturals de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Tots dos consten com a testimonis en el testament d'Eulàlia Notó (1624), viuda de Jordi Notó, mestre de cases.⁴⁵

Pere Llorens (1585) està casat amb Antònia, i són pares d'almenys dos fills: Eulàlia, batejada el 1585, i Celdoni. Més endavant, trobem que habita a la parròquia de Sant Sadurní (1624), igual que Celdoni Llorens.

⁴¹ 1605, test. d'Elisabet Beneta Palau, pubilla, de St. Joan Salerm (APSS, Testaments 1585-1663, f. 39v-40v, 35).

⁴² 1613, test. de Montserrada Lladona (APSS, Testaments 1585-1663, f. 71r-71v, 81).

⁴³ 21-6-1605, test. de Miquel Vallforgas, pagès, botiguer, hab. a la vila de St. Sadurní, fill de Miquel Vallforgas, pagès, de la vila de Molins de Rei, de Llobregat, i de Magdalena, muller d'aquell (APSS, Testaments 1585-1663, f. 41r-42v, 36).

⁴⁴ Baptisme de Magdalena Joana (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 162-163, 13).

⁴⁵ 16-9-1624, test. d'Eulàlia Notó (APSS, testaments 1593-1663, f. 108v-109v).

En relació a *Celdoni Llorens*, el 1623 es casa amb Elionor Tort, cabalera del mas de Ribalta, de Lavit, viuda en primeres núpcies de Bartomeu Torrentmal, sastre de Sant Sadurní.⁴⁶ Dita Elionor Tort li llega en testament l'usdefruit de la vinya que té per tot l'any 1628, i, preocupada pel seu futur vidu, vol que no el puguin treure de casa seva abans “*de un any y un dia*”.⁴⁷ Per tant, la casa i la vinya són propietat d'Elionor Tort, i aquestes propietats passen als fills d'aquella.

e) *La família Entrada*

Trobem documentat *Guillem Entrada* (1525, 1534), teixidor de lli habitant a la vila de Sant Sadurní. El 1534, fa de testimoni del testament de Jaume Broquetes, pagès de Sant Pere de Subirats, juntament amb Bernat Entrada, també teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní.⁴⁸ No sabem quin vincle de parentiu pot haver-hi entre ambdós.

L'esmentat *Bernat Entrada* (1534, 1555), teixidor de lli, està casat amb Violant, amb qui té almenys tres fills: Violant, Montserrat i Macià. Tots habiten a la vila de Sant Sadurní.

La seva filla, *Violant Entrada*, es casa amb Francesc Teixidor, pagès d'origen occità, habitant a la vila de Sant Sadurní (1555). Ella li aporta per dot una casa situada a la Plaça d'aquella localitat, on faran residència, juntament amb un camp anomenat “lo corral”, tot valorat per 30 lliures.⁴⁹ Viuda d'aquell, la trobem el 1559 casada en segones núpcies amb Pere Aymerich, pagès de Sant Vicenç dels Horts, a qui li aporta un dot de 40 lliures, el valor del qual dot està posat sobre la casa que dita Violant té a la Plaça de Sant Sadurní.⁵⁰

⁴⁶ Celdoni Llorens, pagès, de St. Pere de Subirats; i Elionor, viuda de Bartomeu Torrentmal, de St. Sadurní; mat. 2-9-1623 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 25, núm 2, foto 75, núm 125).

⁴⁷ 6-3-1628, test. d'Elionor (Tort) (APSS, Testaments 1585-1663, f. 128r-128v, 155).

⁴⁸ 10-2-1525, test. de Jaume Broquetes (APSS, M-1524, Testaments, f. 85r-85v).

⁴⁹ 20-8-1555, CCMM de Violant Entrada i Francesc Teixidor, pagès, del r. de F., hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, M-1550, f. 297).

⁵⁰ 22-8-1559, època de dot (APSS, M-1570, f. 274).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

El seu fill *Montserrat Entrada* (1555) és pagès de Sant Sadurní i nunci del terme de Subirats. Mor el 1603.⁵¹ Es casa amb Valentina, la qual mor el 1597. El matrimoni té almenys 7 fills: un albat (1567), Caterina (esmentada el 1587, casada amb Joan Martí, pagès de Masquefa), Pau Vicenç (1567), Elisabet (1572), Jerònima (1575), Joana (1578) i Violant (esmentada el 1593).⁵²

El seu altre fill *Macià Entrada*, documentat el 1567, és teixidor de lli i resideix a la mateixa vila de Sant Sadurní. Només sabem que es casa dues vegades: a) la primera el 1567, amb Montserrada Olivella i Llobet, cabalera de Fontclara,⁵³ la qual mor el 1570;⁵⁴ d'aquest primer matrimoni, neixen almenys 3 fills: Pau (1567); Jerònim (1568); i Joan Magí (1570);⁵⁵ i b) la segona amb Caterina, que mor el 1572, sense que sapiguem si aquest segon matrimoni va tenir fills.⁵⁶

Margarida Olivella i Llobet, germana de la seva primera muller, està casada amb el vidrier Pere Bonet, àlies Guardi (o Gordi), de la parròquia de Sant Sadurní (1568). Per tant, el teixidor de lli Macià Entrada és cunyat del vidrier Pere Bonet, anomenat també Pere Guardi (o Gordi).

El nom de Macià Entrada no consta en cap dels capbreus consultats, ni tampoc sabem si va fer testament.

⁵¹ 1603, òbit de Montserrat Entrada, de St. Sadurní (APSS, Llibre d'Òbits 1566-1656).

⁵² Les dades són extretes de l'APSS, del llibre d'òbits 1566-1656, i del llibre de Baptismes 1567-1605.

⁵³ 26-11-1567, CCMM de Macià Entrada, teixidor de lli, i Montserrada Olivella i Llobet, cabalera de Fontclara, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 104r-105v). En aquests CCMM, consta que Macià Entrada és fill de Bartomeu Entrada i de Violant, muller d'aquell. Potser el capellà notari de Lavern s'equivoca i escriu "Bartomeu" en comptes de "Bernat". No fa constar l'ofici del seu pr.e. Per aquest motiu, amb un marge d'error, considerem que és fill de Bernat Entrada, teixidor de lli de St. Sadurní.

⁵⁴ 30-12-1570, òbit de Montserrada Olivella i Llobet, de Fontclara, muller de Macià Entrada, teixidor de lli de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 14, 1).

⁵⁵ 1567, baptisme de *Pau*, fill de [] Entrada; PADRINS: en blanc (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 2); 1568, baptisme de *Jerònim*, fill de [] Entrada; PADRINS: en blanc (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 10); i *24-9-1570, *Joan Magí Macià*, fill de Macià Entrada, teixidor de lli de St. Sadurní, i de Caterina, muller d'aquell; padrins: Magí Puig, pagès, de Fontclara, de St. Pere de Lavern; i Magdalena Bosca, muller de Llorenç Bosch, pagès, de la pr. de St. Pere de Subirats (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 19, 14).

⁵⁶ 20-11-1572, òbit de Caterina, muller de Macià Entrada, teixidor de lli de St. Sadurní; sepultura: 2 pvres.; cos present: 3 pvres.; novena: 5 pvres.; i capdany: 4 pvres. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 35, 3).

f) *La família Gatell*

Documentem altres mestres teixidors de lli al segle XVII. Entre aquests, hi ha tres membres de la *família Gatell*: Pere Gatell (1670, 1690), Felip Gatell (1670, 1690), i Pere Gatell menor (1687).

Pere Gatell (1670) consta com a testimoni testimoni de l'inventari de Jaume Ferrer del mas, pagès de Sant Sadurní.⁵⁷ Està casat amb Teresa, i són pares d'almenys un fill, *Felip Gatell*, també teixidor de lli (1690).⁵⁸ Aquest fill també s'esmenta com a testimoni dels béns de Jaume Ferrer del mas (1670). Per un altre document, trobem un altre Pere Gatell, menor (1687),⁵⁹ també teixidor de lli, el qual pot ser fill de l'anteriorment esmentat Pere Gatell. Si fos així, Pere Gatell pare tindria dos fills: Felip Gatell i Pere Gatell menor, i tots tres es dediquen al mateix ofici de teixidor de lli.

g) *La família Giralt*

A la segona meitat del segle XVII, documentem també dos teixidors de lli que duen el cognom Giralt, per la qual cosa els identifiquem com a membres d'una mateixa família, encara que no haguem esbrinat quin és el seu parentiu. Es tracta de *Francesc Giralt* (1686, 1691) i *Vicenç Giralt* (1697), tots dos de la vila de Sant Sadurní.

El mestre teixidor de lli *Francesc Giralt* ferma com a testimoni de l'inventari de Josep d'Espeleta, alferes de la companyia de Don Adrià

⁵⁷ 16-11-1670, inv. de Jaume Ferrer, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

⁵⁸ 4-2-1690, inv. de Pere Gatell, teixidor de lli (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁵⁹ 21-1-1687, Pere Gatell, menor, testimoni de l'inv. de Josep Amigó, marxant de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Balldelgorlarde (1686).⁶⁰ També fa de testimoni de l'inventari de Pau Sardà, pagès (1686),⁶¹ i del d'Isidre Amigó (1691),⁶² tots dos pagesos de Sant Sadurní.

En relació al mestre teixidor de lli *Vicenç Giralt*, documentem aquest com a testimoni de l'inventari de Jaume Notó, pagès de Sant Sadurní (1697).⁶³

Els exemples d'aquestes set famílies de teixidors de lli que trobem a Sant Sadurní ens permeten veure els seus vincles de parentiu i les relacions socials que mantenien amb els padrinatges. Destaquem les relacions amb menestrals de procedència bàsicament francesa i occitana. La majoria d'aquests teixidors de lli tenen famílies poc extenses, entre 1, 2, 3 i 5 fills, molt diferent de les famílies extenses que acostumen a tenir els pagesos propietaris de mas. Hem vist com alguns d'aquests teixidors s'emparenten amb cabaleres de primera o segona generació de pagesos propietaris de mas, i alguns d'ells també fan de pagès, alguns dels quals arriben a tenir 7 o 8 fills. No obstant això, alguns d'aquests fills moren albats, sense arribar, per tant, a l'edat adulta, i no coneixem sempre el destí dels altres.

Podem agrupar alguns teixidors de lli per la seva procedència francesa o occitana. Hem documentat almenys 7 teixidors de lli naturals del r. de F.: *Guillem Forcada* (1525), *Pere Bariera* (1534), *Pere del Faure* (1575), *Payretó de la Capa* (1578), *Joan Solinyach* (1585), *Joan Ramon Bru* (1591, 1599) i *Joan Clarenchs* (1619).

Un dels qui tenim més dades és el mestre *Joan Ramon Bru*. Té terra en propietat, per la qual cosa apareix també com a pagès (1589).⁶⁴ Està casat amb

⁶⁰ 26-2-1686, testimoni de l'inv. de Josep d'Espeleta, alferes, de la companyia de Don Adrià Balldelgorlarde (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶¹ 28-8-1686, testimoni de l'inv. de Pau Sardà, pagès de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 2r).

⁶² 17-11-1691, testimoni de l'inv. d'Isidre Amigó, pagès de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶³ 19-1-1697, testimoni de l'inv. de Jaume Notó, pagès de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶⁴ Consta com a pagès en el bateig de la seva primogènita, Joana Margarida, el 6-3-1589: "filla de Ramon BRU, pagès, hab. a la pr. de St. Sadurní, i d'Elionor, muller d'aquell" (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 90, 7). Ja com a teixidor de lli (1591), hipoteca una pr.cel·la de terra d'extensió de 20 homes de cavadura, situada al lloc "la sanaleta", a la pr. de St. Sadurní, alou de St. Miquel de Castellví de Rosanes, per la venda d'un censal mort de preu de 20 lliures i de pensió

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Elionor, la qual mor el 1593.⁶⁵ D'aquest matrimoni, neixen almenys dues filles: Joana Margarida (1589) i Joana Maria Anna (1592).⁶⁶ No sabem quina relació pot tenir amb el prevere Joan Bru, probablement també d'origen occità, documentat també a la vila de Sant Sadurní de Subirats (1581).⁶⁷ Entre les relacions de padrinatge dels seus fills, trobem pagesos i sastres. Els padrins de Joana Margarida (1589) són Pere Joan Parellada, pagès, de Masquefa, i Joana Ribota, viuda de Joan Ribot, pagès de Sant Esteve Sesrovires. I els de Joana Maria Anna (1592) són el pagès Joan Ferrer i Bartomeua Ferrer, germana de Joan Ferrer i muller de Guillem Salvà, sastre d'origen occità, tots habitants a Sant Sadurní. Joan Ramon Bru mor el 1599, després d'haver fet testament; institueix hereva universal la seva primogènita Margarida, menor d'edat.⁶⁸

Pel que fa a *Joan Solinyach* (1585), sabem que és natural del bisbat d'Aux, del r. de F.. És fill de Joan Solinyach i Joana, muller d'aquell, tots dos d'aquella parròquia. Constatem un Joan Solinyach, pagès del mas Blanc (1585-1593), un Joan Solinyach moliner de la Foradada (1577-1579), i un Joan Solinyach teixidor de lli (1585), els quals poden tractar-se de la mateixa persona, de dues persones diferents, o de tres persones diferents. En tot cas, com a teixidor de lli, només consta com a testimoni del testament de Vicenç Mir, pagès de Sant Sadurní, juntament amb Pere Ferrer, altre teixidor de lli (1585). Justament en el testament de Joan Solinyach (1594), consta com a marmessor Pere Ferrer, cunyat d'aquell, el qual és el mateix que fa de testimoni del testament de Vicenç Mir (1585). En el tesmanet de Joan Solinyach (1594), consta que està casat amb Farriola, i que el

de 20 sous, venut a Pere Solanes, pvre. del r. de F. hab. a St. Sadurní, com a laica i privada persona (AHCVP, PGu, *vigesimumprimum protocollum seu manuale*, 918. P-XVI-157.1, f. 197r-200r).

⁶⁵ † 24-7-1593, Elionor Bruna, muller de Ramon Bru, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní. És interesSt. fer notar la despesa de les exèquies: a l'ofici de sepultura assisteixen 2 pvres., i "fonch-li fet lo ofici ab ses laudes de matí en ser morta", amb 2 mestres (d'estudi)"; a l'ofici de cos preent, 2 pvres.; a la novena, 6 pvres. i 2 mestres (d'estudi); i al capdany 6 pvres. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 147, 18).

⁶⁶ Dades segons el registre de baptismes: el 6-3-1589, Joana Margarida (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 90, 7); i el 24-6-1592, Joana Maria Anna Bartomeua Antònia (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 105, 9).

⁶⁷ Joan Bru, pvre., hab. a St. Sadurní, fa de testimoni en el test. d'Antoni Martí, teixidor de lli de St. Sadurní, 20-2-1581 (APSS, Jaume Romeu, Testaments 1593-1663, f. 13v-14v).

⁶⁸ 13-4-1599, test. de Joan Ramon Bru, teixidor de lli, natural del r. de F., hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1593-1663, f. 6r-7v, 3).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

seu hereu universal és el seu fill Jeroni Solinyach. No obstant, en altres documents, Farriola consta com a muller de Joan Solinyach, pagès del mas Blanc. En cas que es tractés de la mateixa persona, amb Farriola hauria tingut almenys 6 fills entre 1587-1604, i en tots els bateigs d'aquests consta que Joan Solinyach és pagès. En tot cas, Joan Solinyach és cunyat de Jordi Notó, mestre de cases, també d'origen francès, de Pere Farrer, teixidor de lli, com ja hem dit, i de Toni Mascaró.⁶⁹

En relació al mestre teixidor *Guillem Forcada* (1525), aquest resideix a la parròquia de Sant Sadurní. Juntament amb un altre teixidor de lli, Guillem Entrada, ferma com a testimoni del testament de Jaume Broquetes, pagès del mas Broquetes, de Sant Pere de Subirats.⁷⁰

El mestre teixidor *Pere Bariera* (1534) resideix a la vila de Sant Sadurní, i el trobem com a testimoni en un debitori de compravenda de forment a Sant Sadurní.⁷¹

D'altra banda, el mestre teixidor *Pere del Faure* (1575), habitant a la parròquia de Sant Sadurní, per un padrinatge: és padrí de Pere Joan Macià, fill de Pere Galvany, treballador, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, i de Joana, muller d'aquell.⁷²

Del mestre teixidor *Payretó de la Capa* (1578), també natural del r. de F. i habitant a la parròquia de Sant Sadurní, sabem que està casat amb Payrona, la qual mor el 1578.⁷³

Joan Clarenchs (1619), escrit també Clarenes, mestre teixidor de lli, és natural de Gala, bisbat d'Aux, del r. de F., i habita a la parròquia de Sant Sadurní.

⁶⁹ 19-6-1594, test. de Joan Solinyach. Fan de marmessors i tutors dels fills d'aquell: Jordi Notó, mestre de cases, Pere Ferrer i Toni Mascaró, tots cunyats seus (APSS, Testaments 1585-1663, f. 63r-64r).

⁷⁰ 10-2-1525, test. de Jaume Broquetes (APSS, M-1524, Testaments, f. 85r-85v).

⁷¹ Andreu Pojadas, de St. Llorenç d'Hortons, ferma debitori a Joan Ferrer, de St. Sadurní, 3 ll. 18 s. per 2 q. de forment, pagadores per St. Pere i Feliu. Testimonis: mossèn Antoni Miquel, vicari de St. Sadurní; i Pere Bariera, teixidor, demorant a St. Sadurní" (APSS, M-1524, 12-3-1534, f. 108r-107v, 325).

⁷² 24-2-1575, bateig de Pere Joan Macià Galvany (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 40, 7).

⁷³ 7-1-1578, òbit de Payrona, muller de Payretó de la Capa, teixidor de lli, del r. de F., hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 70, 6.)

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

El 1615, es casa amb Elisabet Mas, viuda, filla de Pere Mas, mestre de cases d'origen occità, habitant a la vila de Sant Sadurní, i de Joana, muller d'aquell. Dita Elisabet Mas és viuda en primeres núpcies d'Antoni Rovira, també del r. de F., habitant a Sant Sadurní.⁷⁴ Joan Clarenchs consta com a testimoni del testament d'Esteve Alba (1619), pagès, habitant a la mateixa parròquia, fill de Badia Alba, del bisbat de Comenge, r. de F..⁷⁵

Aquest grup de teixidors de lli immigrants es pot augmentar amb altres teixidors de lli, tenint en compte els cognoms d'aquells. Molt probablement, són de procedència francesa o occitana *Joan Moysan* (1567), *Jeroni Ribes* (o Riba) (1579, 1586), i *Domingo del Faur* (1599).

El mestre teixidor *Joan Moysan* (1567) es casa amb Eulàlia. La seva muller consta en un padrinatge, concretament d'una filla del fuster Pere Font, de Sant Sadurní (1567). Gràcies a aquesta dada, sabem que ell és teixidor de lli, que està casat i que està instal·lat a la vila de Sant Sadurní.⁷⁶ D'aquest matrimoni, neixen almenys 2 fills: Jaume (1571) i Joana (1574).⁷⁷ Joan Moysan mor dos mesos després del naixement de la seva filla, el mateix any 1574.⁷⁸

En relació als padrinatges, els padrins de Jaume (1571) són el pagès Jaume Carbó de Puigfedó, de Sant Pere de Lavern, i Montserrada Mas, muller de Llorenç Mas, pagès de Sant Llorenç d'Hortons. I els padrins de Joana són el sacerdot

⁷⁴ Joan Clarenchs, teixidor, del r. de F., (hab. a St. Sadurní); i Elisabet (Mas, filla de Pere Mas, mestre de cases, de St. Sadurní, i de Joana, muller d'aquell), viuda d'Anton ROVIRA; mat. 20-8-1615 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 21, núm 4 foto 62, núm 104).

⁷⁵ 17-4-1619, test. d'Esteve Alba, pagès, hab. a St. Sadurní, fill de Badia Alba, pagès, de Comenge, r. de F. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 91v-92r).

⁷⁶ *10-11-1567, Eulàlia, filla de Pere Font, fuster, de la pr. de St. Sadurní, i de Yolant, muller d'aquell, PADRINS: Miquel Carbó, pagès, de la pr. de St. Pere de Lavern; i Eulàlia Moysana, muller de Joan Moysan, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní. Document mutilat. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 4, s/n).

⁷⁷ Segons el registre de baptismes: Jaume (*15-2-1571, Jaume Benet, fill de Joan Moysan, teixidor de lli, de la pr. de St. Sadurní, i d'Eulàlia, muller d'aquell, PADRINS: Jaume Carbó, pagès, de St. Pere de Lavern; i Montserrada Mas, muller de Llorenç Mas, pagès, de la pr. de St. Llorenç d'Hortons (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 20, 2). I Joana (*3-1-1574, Joana, filla de Joan Moysan, teixidor de lli, de la pr. de St. Sadurní, i d'Eulàlia, muller d'aquell, PADRINS: Macià Carbó, pvre; i Joana (Mestre) Carbona, muller de Jaume Carbó, pagès, de la pr. de St. Pere de Lavern. Fou batejat per Joan Letó, pvre, vicari de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 34, 1).

⁷⁸ † 30-3-1574, teixidor de lli, hab. a la pr. de St. Sadurní. No consta que fes test.; sepultura: 5 pvres; cos present: 6 pvres; novena: 5 pvres.; i capdany: 4 pvres. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 47, 6).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Macià Carbó, de Puigfedó, i Joana Mestre, muller de Jaume Carbó de Puigfedó, tots de Sant Pere de Lavern. Com podem observar, la família Moysan està molt ben relacionada amb la família Carbó de Puigfedó.

Per la seva part, *Jeroni Ribes* (o Riba) es casa amb Magdalena, amb la qual té 3 fills: Toni Joan (1579), Beneta (1581) i Pere Joan (1586).⁷⁹ És destacable les relacions de padrinatge que s'estableixen amb menestrals i pagesos. Gràcies a aquests padrinatges, trobem que la família de Jeroni Ribes manté molt bones relacions amb la família de Joan Carbonell, mestre teixidor de lli i músic, el músic Guillem Barús (o Barut), d'origen occità, i Àngela Jòfrena, viuda de Montserrat Jofre, paraire de Sant Sadurní. Els mateixos Guillem Barús i Jerònima Jofre consten en padrinatges de la família de Joan Carbonell.

Els padrins de Toni Joan (1579) són Sebastià Vilella, teixidor de lli, i Magdalena Rovira, muller del vidrier Joan Rovira, habitants a Sant Sadurní. Els padrins de Beneta (1581) són el músic Guillem Barús (o Barut) i Beneta Cusculla, muller de Joan Carbonell, àlies Cuccullo, músic i teixidor de lli, tots de Sant Sadurní. I els padrins de Pere Joan (1586) són el pagès Pere Joan Carbó, propietari del mas de Prunamala, i Àngela Jòfrena, viuda del paraire Montserrat Jofre, tots de Sant Sadurní.

Per la seva part, el mestre teixidor *Domingo del Faur* (1599), occità a jutjar pel seu cognom, viu i treballa a casa del teixidor de lli Joan Ramon Bru, natural del r. de F., al qual abans ens hem referit. Joan Ramon Bru, en el seu testament, li lliga 3 lliures “per los bons serveis de ell tinch rebuts en la present

⁷⁹ Els documentem en el registre de baptismes de l'APSS: Toni Joan (*18-1-1579, Toni Joan, fill de de Jeroni Ribes, teixidor de lli, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Magdalena, muller d'aquell; PADRINS: Sebastià Vilella, teixidor de lli; i Magdalena Rovira, muller de Joan Rovira, vidrier, (hab. a la vila de St. Sadurní); Fou batejat per Pere Fillol, pvre, vicari de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 55, 3); Beneta (*8-12-1581, Beneta, filla de mestre Jeroni Ribes, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní, i de Magdalena, muller d'aquell; PADRINS: Guillem Barús, músic, de la vila de St. Sadurní; i Beneta Cusculla, muller de mestre Joan Carbonell, àlies Coscullo, músic, hab. a la pr. de St. Sadurní. Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 65, 14); i Pere Joan (*27-5-1586, Pere Joan Ramon, fill de Jeroni Ribes, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní, i de Magdalena, muller d'aquell; PADRINS: Pere Joan Carbó, pagès, de la pr. de St. Sadurní; i Jerònima Jofrena, viuda de Montserrat Jofre, quòndam, paraire, de la pr. de St. Sadurní; Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 80, 5.). Fixem-nos les relacions que s'estableixen de padrinatge amb menestrals (vidrier, músic) i pagesos.

malaltia”.⁸⁰ Pel seu cognom, Domingo del Faur pot estar relacionat amb Pere del Faure (1575); en tot cas, tots dos són teixidors de lli, resideixen a Sant Sadurní, un és de procedència occitanai l’altre probablement també, a jutjar pel cognom.

Encara trobem altres teixidors de lli a la parròquia de Sant Sadurní.

Per exemple, el mestre teixidor *Joan Vaquer* declara tenir una casa i una parcel·la de dos jornals de terra en el capbreu de Subirats de 1567. Està casat amb Joana, amb qui té un fill del mateix nom, Joan Vaquer. Aquest fill serà pagès, es casarà amb Agustina, i se n’aniran a viure a la casa nova d’en Romeu dels Borrulls, i el matrimoni tindrà almenys una filla, Elisabet Eulàlia (1591).⁸¹ Joan Vaquer, pare, mor el 1573; i tres anys després, mor la seva muller Joana (1576).⁸²

Per la seva part, Guillem Cavadi (1567), teixidor de lli, resideix a la vila de Sant Sadurní, i ferma esposalles amb Antònia Ferrer, filla de Nadal Ferrer, del bisbat de Vic, i d’Antònia, muller d’aquell.⁸³ D’ells, no en sabem res més.

En relació al mestre teixidor *Bernat Olivella* (1559), sabem que aquell és arrendatari de la casa de Violant Entrada, de Sant Sadurní. Dita Violant Entrada es casa en segones núpcies amb Pere Aymerich, pagès, de Sant Vicenç dels Horts. L’arrendament es fa per un any, pel preu de 30 sous.⁸⁴ Bernat Olivella pot tenir un vincle de parentiu amb els Olivella de Fontclara, de Lavern, i potser amb els mateixos Entrada, de Sant Sadurní. Recordem que Montserrada Olivella, filla d’Antoni Olivella, pubill de Fontclara, està casada amb Macià Entrada, teixidor de lli de Sant Sadurní.

Joan Carbonell, àlies “Coscullo”, és músic (1573, 1581) i teixidor de lli (1576, 1584). Resideix a la parròquia de Sant Sadurní i està casat amb Beneta,

⁸⁰ 13-4-1599, test. de Joan Ramon Bru (APSS, testaments 1593-1663, f. 6r-7v, 3).

⁸¹ *12-2-1591, Elisabet Eulàlia, filla de Joan Vaquer, hab. a la casa nova d’en Romeu dels Borrulls, pr. de St. Sadurní, i d’Agustina, muller d’aquell (APSS, llibre de Baptismes 1567-1605, f. 100, 4).

⁸² Òbit de Joan Vaquer: † 11-8-1573, teixidor, hab. a la vila de St. Sadurní; test.: no consta; sepultura: 3 pvres., cos present: 3 pvres., novena: 9 pvres.; capdany: 6 pvres. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 38, 1). Òbit de Joana: † 27-4-1576, viuda de Joan Vaquer, quòndam, teixidor de lli, hab. a la vila de St. Sadurní; test.: 25-4-1576 a St. Sadurní; sepultura: 4 pvres.; cos present: 5 pvres., novena: 5 pvres.; capdany: 4 pvres. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 66, 4.).

⁸³ 5-8-1567 (APSS, Desposoris, Llibre I (1567-1671), 1).

⁸⁴ 22-8-1559, època de dot de Violant Entrada i Pere Aymerich (APSS, M-1570, f. 274). Veg. cases i masos de St. Sadurní.

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

amb qui té almenys 4 fills entre 1573-1584: Guillem Pau (1573), Salvador (1576), Pere Joan (1579) i Pere Sadurní (1584).⁸⁵ Les relacions de padrinatge fan aparèixer menestrals, mullers de menestrals i treballadors. Per exemple, el músic d'origen occità Guillem Barús (o Barut) és padrí de Guillem Pau (1573), i la padrina és Tomasa Tinxona, la muller del vidrier Bernat Tinxó. La padrina de Pere Joan (1579) és Àngela Jòfrena, viuda de Montserrat Jofre, paraire de Sant Sadurní, i el padrí és Pere Delit, treballador resident a Sant Sadurní. I els padrins de Pere Sadurní (1584) són Pere Mas, mestre de cases, i Yolant de la Creu, viuda de Miquel de la Creu, sastre, tots de Sant Sadurní. Els padrins de Salvador (1576) són Salvador Rius i Elisabet Rius, viuda de Toni Rius, tots de Sant Sadurní, dels quals no coneixem l'ofici. Beneta, la muller de Joan Carbonell, és padrina d'una filla del mestre teixidor de lli Jeroni Ribes (1581).⁸⁶ Com podem observar, la família Carbonell està molt ben relacionada amb vidriers, mestres de cases, sastres i treballadors. Beneta mor el 1584, i se li celebren les misses acostumades de cos present, amb l'assistència d'un prevere, i de novena i capdany amb cinc preveres cadascuna.⁸⁷

⁸⁵ 1-4-1573, baptisme Guillem Pau, fill de Joan Carbonell, "àlies Coscullo", músic, hab. a la pr. de St. Sadurní, i de Beneta, muller d'aquell. PADRINS: Guillem Barut, music, natural del r. de F., (hab. a la pr. de St. Sadurní); i Tomasa Tinxona, muller de Bernat Tinxó, vidrier, hab. a la pr. de St. Sadurní. Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 32, 10); 24-10-1576, baptisme de Salvador, fill de Joan Carbonell, "àlies Coscullo", teixidor de lli, de la pr. de St. Sadurní, i de Beneta, muller d'aquell; PADRINS: Salvador Rius, de la pr. de St. Sadurní; i Elisabet Rius, viuda de Toni Rius, de la pr. de St. Sadurní. Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 47, 8); 22-9-1579, baptisme de Pere Joan, fill de Joan (Carbonell, "àlies) Coscullo", teixidor de lli, de la pr. de St. Sadurní, i de Beneta, muller d'aquell; PADRINS: Pere Delit, treballador, hab. a la pr. de St. Sadurní; i Àngela Jofrena, viuda de Montserrat JOFRE, paraire, de la pr. de St. Sadurní; Batejat per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 57, 11); 16-3-1584, baptisme de Pere Sadurní, fill de Joan (Carbonell, "àlies) Coscullo", teixidor de lli, de la pr. de St. Sadurní, (i de Beneta, muller d'aquell); PADRINS: mestre Pere Mas, mestre de cases, hab. a la vila de St. Sadurní; i Yolant de la Creu, viuda de mestre Miquel de la Creu, quòndam, sastre, hab. a la vila de St. Sadurní; (Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní) (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 73, 8).

⁸⁶ 8-12-1581, Beneta, filla de mestre Jeroni Ribes, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní, i de Magdalena, muller d'aquell; PADRINS: Guillem Barús, músic, de la vila de St. Sadurní; i Beneta Cusculla, muller de mestre Joan Carbonell, àlies Coscullo, músic, hab. a la pr. de St. Sadurní. Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 65, 14).

⁸⁷ 13-8-1584; test.: no consta; sepultura: 1 pvre, cos present: 2 pvre., novena: 5 pvres.; i capdany: 5 pvres; (APSS, Òbits 1566-1656, f. 100, 5.).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

El mestre teixidor *Joan Mateu* (1575) resideix a la parròquia de Sant Sadurní. Està casat amb Magdalena, la qual fa de padrina d'un fill de Benet Rosell, pagès d'aquella mateixa localitat.⁸⁸

Per la seva part, *Sebastià Vilella* (1579), teixidor de lli, està casat amb Magdalena, i consta en el padrinatge de Toni Joan (1579), fill de *Jeroni Ribes* (o Riba), teixidor de lli habitant a la vila de Sant Sadurní.⁸⁹ No sabem si aquell matrimoni va tenir fills.

Del mestre *Climent Pallol*, documentat a partir del 1599, només sabem que és originari de Masquefa i que està instal·lat a la vila de Sant Sadurní. Està casat amb Yolant, la qual documentem en un padrinatge d'una filla de l'Hospital, o sigui, de mare soltera i incògnita (1601).⁹⁰

Coneixem *Segimon Carbó* (1596), teixidor de lli del lloc de Sant Sadurní, gràcies a la seva declaració en un procés judicial entre Antoni Boter, mestre de cases de Sant Sadurní, i Vicenç Mir, per la propietat d'un hort. Antoni Boter diu que l'hort és seu, i Vicenç Mir ha obert un portal en una paret d'una casa seva que afronta amb aquest hort, que entra en aquell.⁹¹ Pot tractar-se de Segimon Carbó i Mascaró, fill de Joan Carbó de la Torre i de Paula Mascaró, muller d'aquell, els quals van vendre el mas de la Torre a Pau Martí de l'Hostal, de Sant Sadurní, els anys 1589 i 1591.⁹² (viuda de Joan Martí, pagès, de St. Sadurní). D'altra banda, no sabem si pot haver-hi un vincle de parentiu entre Segimon Carbó i *Pau Carbó* (1611), altre teixidor de lli habitant a la parròquia de Sant Sadurní.

Per la seva part, *Miquel Saneges*, teixidor de lli del lloc de Sant Sadurní, té 36 anys el 1610. Tenim constància d'aquell perquè declara en un procés judicial

⁸⁸ *29-7-1575, Joan, fill de Benet Rosell, pagès, hab. a la de la pr. de St. Sadurní, i de Joana, muller d'aquell; PADRINS: Joan Mestre, pagès, de la pr. de St. Pere de Lavern; i Magdalena Mateu, muller de Joan Mateu, teixidor de lli, de la pr. de St. Sadurní. Batejada per Joan Letó, pvre, vicari de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 42, 13).

⁸⁹ Baptisme de Toni Joan (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 155, 3).

⁹⁰ 4-12-1601, *Eulàlia Yolant*, "una filla del Ospital"; Padrins: Mateu Via, pagès, del mas de Feliu, de la pr. de Sta. Maria de Lavit; i Yolant Pallola, muller de mestre Climent Pallol, teixidor de lli, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 154, 15).

⁹¹ 6-11-1596, procés judicial entre Antoni Boter, mestre de cases, i Vicenç Mir, del lloc de Subirats (AHCVP, MB, Processos judicials, P-XVI, crim-27).

⁹² Venda del mas Carbó de la Torre (AHCVP, PGU, documents 12-3-1585, 22-11-1589, 5-12-1589, 10-9-1591).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

per l'emmangarada feta a les portes de Pere Joan Ferrer, teixidor de lli de Sant Sadurní, el 1610.⁹³

Mateu Texidor (1649), teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní, fa testament en aquella localitat el 1649.⁹⁴ És fill d'un teixidor de lli de la vila de Sant Pere de Riudebitlles, el nom del qual no es fa constar, i d'Eulàlia, muller d'aquell. Està casat amb Eulàlia, i són pares d'almenys un fill, Pere Joan, al qual institueix hereu en el seu testament. En aquell testament preveu la possibilitat que la seva muller estigués prenyada, i si naixés una filla, li deixa 60 lliures "en cas de casament", i si naixés un fill, 10 lliures "en cas de casament" i que fos mantingut per l'hereu "fins sia criat en edat de dotse anys". Fermen per testimonis Gabriel Ferrer, estudiant, i Josep Font, paraire, tots dos habitants a la vila de Sant Sadurní.

En relació a *Jaume Pagès* (1658), teixidor de lli de la parròquia de Sant Sadurní, es casà amb Magdalena, ja morta quan ell fa el seu testament (1658). Aquell matrimoni tingué almenys 5 fills: Jaume, Joan, Pere, Josep i Esteve. El pare institueix hereu universal el seu fill primogènit Jaume. Aquest fill està casat amb Elisabet Sever. Als altres fills cabalers, els deixa 15 lliures a repartir entre tots, o sigui, 3 lliures i 15 sous a cadascun.⁹⁵

Coneixem l'existència de *Blai Piquer* (1658), teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní, perquè fa de testimoni del testament de Pere Nadal, ferrer de Sant Sadurní.⁹⁶

⁹³ 4-6-1610, procés judicial (AHCVP, GB, Processos judicials, P-XVII-15, núm 42).

⁹⁴ 5-5-1649, test. de Mateu Texidor, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 134v).

⁹⁵ 7-8-1658, test. de Jaume Pagès, teixidor de lli de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 139v i 119r, 187).

⁹⁶ 3-2-1658, testimoni del test. de Pere Nadal, ferrer de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 139r-139v).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1567, 1573	VAQUER, Joan			St. Sadurní
2	1567	CAVADI, Guillem			St. Sadurní
3	1547, 1566	MARTÍ, Bernat			St. Sadurní
4	1559	OLIVELLA, Bernat			St. Sadurní
5	1565	MARTÍ, Joan			St. Sadurní
6	1567, 1581	MARTÍ, Antoni		St. Sadurní	St. Sadurní
7	1525	FORCADA, Guillem		R. de F.	St. Sadurní
8	1534	BARIERA, Pere		R. de F.	St. Sadurní
9	1525, 1534	ENTRADA, Guillem			St. Sadurní
10	1534	ENTRADA, Bernat			St. Sadurní
11	1567	ENTRADA, Macià			St. Sadurní
12	1567, 1574	MOYSAN, Joan		r. de F.?	St. Sadurní
13	1573	CARBONELL, Joan	Coscullo		
14	1575	FAURE, Pere del		r. de F.	St. Sadurní
15	1575	MATEU, Joan			St. Sadurní
16	1578	CAPA, Payretó de la		r. de F.	St. Sadurní
17	1579	VILELLA, Sebastià			St. Sadurní
18	1585	SOLINYACH, Joan		b. d'Aux, r. de França	St. Sadurní
19	1599	FAUR, Domingo de		r. de F.?	St. Sadurní
20	1578, †1607	FERRER, Pere			St. Sadurní
21	1582, 1632	FERRER, Pere Joan		St. Sadurní	
22	a. de 1598	FERRER, Montserrat			St. Sadurní
23	1599	FERRER, Andreu			St. Sadurní
24	1579, 1586	RIBES (o RIBA), Jeroni			St. Sadurní
25	1591, 1599	BRU, Joan Ramon		r. de F.	St. Sadurní
26	1598, 1605	GALLEGO, Pere			St. Sadurní
27	1604	GALLEGO, Felip			St. Sadurní
28	1585, 1624	LLORENS, Pere		St. Pere de Subirats	St. Sadurní
29	1624	LLORENS, Celdoni		St. Pere de Subirats	St. Sadurní
30	1599, 1601	PALLOL, Climent		Masquefa	St. Sadurní
31	1596	CARBÓ, Segimon			St. Sadurní
32	1611	CARBÓ, Pau			St. Sadurní
33	1610	SANEGES, Miquel			St. Sadurní
34	1619	CLARENCHS, Joan		De Gala, bisb. Aux, r. d F.	St. Sadurní
35	1649	TEXIDOR, Mateu		St. Pere de Riudebitlles	St. Sadurní
36	1658	PIQUER, Blai			St. Sadurní
37	1658	PAGÈS, Jaume			St. Sadurní
38	1670, 1690	GATELL, Felip			St. Sadurní
39	1670, 1690	GATELL, Pere (major)			St. Sadurní
40	1687	GATELL, Pere (menor)			St. Sadurní
41	1686, 1691	GIRALT, Francesc			St. Sadurní
42	1697	GIRALT, Vicenç			St. Sadurní

Quadre 86. *Teixidors de lli de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.*

X.3.2. TEIXIDORS DE LLI DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE SUBIRATS

Hem localitzat un teixidor de lli originari de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Es tracta de *Pere Llorens* (1598). D'ell, només sabem que és originari d'aquella parròquia i que se'n va a viure a la vila de Sant Sadurní, on s'instal·la com a teixidor de lli. Està casat amb Antònia, i són pares d'almenys dos fills: Eulàlia, batejada el 1585, i Celdoni.

TEIXIDORS DE LLI					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1598, 1605	LLORENS, Pere		St. Pere de Subirats	St. Sadurní de Sub.

Quadre 87. *Teixidors de lli de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII.*

En relació als padrinatges, els padrins d'Eulàlia (1585) són Joaquim Soler, mestre d'estudi de Sant Sadurní, i Eulàlia Domènech, filla de Bartomeu Domènech, pagès propietari de mas de la parròquia de Sant Pere de Subirats.⁹⁷ No coneixem els padrins de Celdoni Llorens, però sabem que aquest fill continua l'ofici del seu pare, i que tots dos viuen i treballen a la vila de Sant Sadurní.

La falta de documentació en relació a la parròquia de Sant Pere de Subirats no ens ha permès d'esbrinar si hi ha més teixidors de lli provinents d'aquella parròquia.⁹⁸

⁹⁷ *3-6-1585, Eulàlia, fill de Pere Llorens, teixidor de lli, de la pr. de St. Pere de Subirats, i d'Antònia, muller d'aquell; PADRINS: Joaquim Soler, mestre d'estudi, de la pr. de St. Sadurní; i Eulàlia Domènech, donzella, filla de Bartomeu Domènech, pagès, de la pr. de St. Pere de Subirats; (Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 78, 14).).

⁹⁸ Recordem que els avalots dels anys trenta del segle passat van destrossar i cremar l'arxiu d'aquella pr. Els manuals que s'hi conservaven ens haurien pogut ser d'una gran utilitat.

X.3.3. TEIXIDORS DE LLI DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE LAVERN

L'ofici de teixidor de lli també està present a la parròquia de Sant Pere de Lavern. En el quadre següent, mostrem dos teixidors que hem documentat en aquella parròquia.

TEIXIDORS DE LLI					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1567	ESCUDEF, Bartomeu		Ca l'Escuder Rocavert	St. Martí Sarroca
2	†1615	RÀFOLS, Miquel			St. Joan Salerm

Quadre 88. *Teixidors de lli de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

Un d'aquests mestres teixidors és *Bartomeu Escuder i Amigó*, nascut el 1556, fill cabaler de Bartomeu Escuder, menor, de Rocavert, i de Margarida Amigó, muller d'aquell. El 1567 fa de teixidor de lli a St. Martí Sarroca. Consta en els CCMM de Joan Salvà, pagès, i Àngela Mestre, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, com a testimoni per part d'Àngela Mestre.⁹⁹ Àngela Mestre era una cabalera de Miquel Mestre, pagès de Rocamora, i de Magdalena, muller d'aquell. Una germana d'aquella, Magdalena Mestre, estava casada amb Gaspar Garau, teixidor de lli de Sant Martí Sarroca.¹⁰⁰ I Gaspar Garau consta també en aquells CCMM, com una de les dues persones de confiança de la seva cunyada que han

⁹⁹ 3-9-1567, CCMM de Joan Salvà, pagès, i Àngela Mestre, de Lavern (APL, M-1561, f. 99r-100r, núm 230): "*Acta firmata et jurata sunt hec capitula et omnia et singula in eis contenta in pr.rochia Sancti Petri de la Bern, Barcinone diocesis, die tertia, mensis septembris, anno a nativitate domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, per dictum Joannem Selvà et per dictum Joannem Mestra, presentibus venerabile Guillermo Sorribes, presbitero, vicario Sancti Petri de la Bern, et Bartolomeo Scuder, sevi textore panni lini, pr.rochie et termini Sancti Martini de Rupe, Barcinone diocesis, pro testibus ad hec voccatis specialiter et assumptis.*".

¹⁰⁰ 26-4-1564, època de dot entre Gaspr. Garau, Magdalena Mestre, muller d'aquell, i Joan Mestre, de Rocamora, germà d'aquella, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 40v).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

de conèixer la data de les noces, en cas que aquestes s'allarguin.¹⁰¹ Aquest pot ser el contacte pel qual trobem l'esmentat Bartomeu Escuder treballant com a teixidor de lli a Sant Martí Sarroca.

En relació al mestre teixidor *Miquel Ràfols*, sabem que aquest està casat amb Jerònima, amb qui té almenys un fill. La família habita al mas Palau, de Pere Joan Ferrer, de Sant Joan Salerm, on mor el 1615. Es fa inventari dels seus béns. Part d'aquells es venen “sens corradó sinó a bulto per ser cosa poca”, per ordre de la viuda.

X.3.4. TEIXIDORS DE LLI DE LA PARRÒQUIA DE SANT PAU D'ORDAL

A la parròquia de Sant Pau d'Ordal, trobem només un teixidor de lli, com mostrem en el següent quadre següent.

TEIXIDORS DE LLI					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1698	CARBÓ, Felip		St. Pau d'Ordal	Vilafranca del Pdès

Quadre 89. *Teixidors de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII.*

Es tracta de *Felip Carbó* (1698), nascut a Sant Pau d'Ordal. Amb el temps, se'n va a viure a Vilafranca del Penedès on exerceix l'ofici de teixidor de lli. És fill de Ramon Carbó, pagès de Sant Pau d'Ordal, i de Jerònima, muller d'aquell. Es casa el 1698 amb Magdalena Tort, filla de Quintí Tort, ferrer de Vilafranca del Penedès. El matrimoni es queda a viure a Vilafranca del Penedès.¹⁰²

¹⁰¹ 3-9-1567, CCMM de Joan Salvà, pagès, i Àngela Mestre, de Lavern (APL, M-1561, f. 99r-100r, núm 230): “donant potestat a duas personas, una de cada pr.t (alegidora), de poder acursar o alargar a coneguda sua, so és per la pr.t del dit Joan Selvà és lo sènher en Joan Malandaichs, paiès, de la Lacuna, y per la pr.t de la dita Àngela és lo sènher en Gaspr. Garau, texidor de li, de la pr.ròchia^d y terme de St. Martí Sarocha, tots del bisbat de Barcelona”.

¹⁰² 16-11-1698, CCMM de Felip Carbó, teixidor de lli natural de St. Pau d'Ordal, i Magdalena Tort, de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, JMF, P-XVII-403-2, f. 164r-170r).

X.4. TEIXIDORS DE LLANA O PARAIRE

*Jo, Antoni Balla, olim texidor de draps de lana, ara pagès, del mas del Cortey [...]. (1572)*¹⁰³

El jesuïta Pere Gil (1600), en la seva geografia de Catalunya, destaca el “gran negoci de fer drap de llana”, la gran proliferació de paraires, la gran varietat de teles de diferents llanes, filats i colors que es treballen, i constata que es guanyen més bons jornals filant la llana que no el lli. El mateix autor troba en aquest “gran negoci” de fer draps de llana la causa de l’allau d’importacions d’altres teixits i teles que entren a Catalunya en aquella època.¹⁰⁴

En aquella època, l’ofici de paraire consistia a preparar la llana per ser teixida, o sigui, pentinar-la, cardar-la, perxar-la, filar-la, etc., esdevenint posteriorment el de comerciant que controlà el procés productiu tèxtil.¹⁰⁵

La llana és molt útil per fer matalassos i teixits.¹⁰⁶ Una part d’aquesta matèria prima, necessària pels paraires i filadors de llana de Subirats deu procedir

¹⁰³ 10-11-1572, debitori de forment entre Antoni Batlle, del Cortei, i Joan Albi, treballador d’origen francès o occità (APL, M-1570, f. 37v).

¹⁰⁴ “La causa perquè en Cathalunya y haja gran negoci de fer drap de llana y parayres innumerables que fan finíssims draps nomenats sergils, rossos, burells, vayetas, cordellats, stamenyas, contrays, rassas, granas; y estos de differentes llanas; y filassas y collors, y com los minyons y donas guanyan molt més y millor jornal filant la llana que no lo lli en Cathalunya [...]”. IGLÉSIES, J. (1949/2002): Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya. Barcelona: IEC, p. 232.

¹⁰⁵ DCVB, vol. 8, p. 218-219.

dels ramats de dins i fora el terme, i dels animals que es sacrifiquen a la carnisseria de Sant Sadurní. La ramaderia és bastant representativa al Subirats del cinc-cents i del sis-cents. Trobem ramats d'ovicàprids en diferents masos del terme, i també el ramat de la carnisseria de Sant Sadurní. El nombre de caps és de quantitat diversa. Entre el bestiar de llana que hem documentat, trobem ramats que oscil·len entre 13 i 300 caps, amb la qual cosa podem afirmar que la producció de llana ha de ser considerable.¹⁰⁷

A les cases i masos s'acostuma a trobar llana guardada. Aquesta es podia fer servir per fer matalassos, o per filar. A casa de Joan Mestre (1578), pagès de Sant Sadurní, trobem “dues canas y sinc palms de mija llana” blanca, les quals es venen a l'encant a 8 sous la cana, pel preu d'1 ll i 6 d.¹⁰⁸ I a casa de Francesc Domengue, prevere, natural de Terrassa, trobem “una reconada de llana” en una habitació, al costat d'un llit encaixat amb dos llençols i una flassada, la qual deuria servir per fer un matalàs.¹⁰⁹ A casa de Joan Martí, (1618) de Sant Sadurní, es ven la llana “per gasto de cassa”.¹¹⁰

¹⁰⁶ Són molts els masos que tenen ramat propi o en comanda, i en els contractes s'acostuma a anomenar la llana. Recordem, per exemple, les “tresentes bèstias de lana, entre xichs y grans” que trobem a casa de Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r); o el ramat d'ovelles que trobem al corral del bestiar del mas d'Antoni Carbó (1565), de St. Joan Salerm, que eren propietat de Macià Carbó, de Puigfedó, batlle de Subirats, les quals es tenien “a mitga lana y a mig anyell” (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139); el ramat de “noranta moltons” que té Pau Miquel (1606), del Gorner, a casa d'en Casanella, de Saumell, deixats a guany i “la llana partidora” (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34). Toni Romeu (1589), del mas dels Borrulls, té un ramat de “noranta y tres ovelas, y vuytanta entre anyells y anyellas, y catorze cabres y dotze cabrits o cabridas” (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 9).

¹⁰⁷ Trobem masos amb bestiar oviàprid que oscil·la entre 13 caps, 20 caps, 40 caps, 70 caps, 90 caps, 140 caps i 300 caps. Alguns d'aquests caps estan repr.tits en altres masos en contractes agropecuaris a mig guany i a mitja pèrdua. Veg. l'apartat VIII.10. *El bestiar* del capítol VIII. *La producció agrària i bestiar* d'aquest treball de tesi.

¹⁰⁸ 13-2-1578, inv. de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 6, 7).

¹⁰⁹ 1565, inv. i encant dels béns de Francesc Domengue, pvre, originari de Terrassa (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-1v).

¹¹⁰ 7-3-1618, inv. de Joan Martí, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v, 15): “Ítem la llana diu la vané per gasto de cassa”.

La podem trobar també filada. Per exemple, a l'encant de Francesc Portari (1622), bracer d'origen francès, habitant a Sant Sadurní, es ven "un poc de lana en fil a na Bernada per tres dinés".¹¹¹

Tenim poques referències sobre el preu de la llana. Sabem que a l'encant dels béns de Joan Codorniu (1577), del mas d'Anoia, de la parròquia de Sant Sadurní, es venen dos quintars de llana a sis lliures el quintar. El comprador és Salvador Mercader, de Collbató, familiar de Maria Mercader, viuda de Joan Codorniu.¹¹² No sabem amb quina finalitat compra la llana Salvador Mercader de Collbató. En tot cas, constatem que hi ha un mercat de la llana, que els masos productors venen els excedents de llana provinent dels seus ramats, que aquesta llana serveix per fornir el mercat local i de fora, ja que hi ha compradors provinents d'altres localitats que també en compren.

A partir de la documentació consultada, trobem teixidors de llana o paraires de draps de llana a les parròquies de Sant Sadurní de Subirats, Sant Pere de Lavern i Sant Pere de Subirats. No n'hem localitzat cap a la parròquia de Sant Pau d'Ordal. A continuació, exposem aquesta informació segons aquestes tres parròquies.

X.4.1. PARAIRES DE LA PARRÒQUIA DE SANT SADURNÍ DE SUBIRATS

A la parròquia de Sant Sadurní, hem documentat 11 paraires de draps de llana entre 1567-1649. Alguns d'aquests són fills de pagesos de mas de la mateixa parròquia o de parròquies veïnes, com la de Sant Pere de Subirats, o la sufragània

¹¹¹ 7-8-1622, encant de Francesc Portari, bracer, del r. de F. (APSS, inventaris i encants, f. 1v-2v, 19).

¹¹² "Ítem se an lliurats "dos quintars de llana manco set lliures a n'en Salvador Mercader, de Collbetó, a raó sis lliures lo quintar, xi ll xii s" (27-8-1577, inv. de Joan Codorniu, del mas de Noia (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v, 5). La muller de Joan Codorniu és Maria Mercader, filla de Joan Mercader, de Collbató. Pel cognom i localitat, pensem que Salvador Mercader, de Collbató, és familiar de dita Maria Mercader, però desconeixem el vincle de parentiu existent entre aquells. Pot tractar-se d'un germà o d'un nebot. Veg. matrimoni en segones núpcies de Maria Mercader, viuda de Joan Codorniu, i Bartomeu Planes, de Molins de Rei, mat. 15-2-1576, APSS, matrimonis (1567-1671), p. 4, n 1, foto 12, núm 20.

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

de Sant Benet d'Espiells. Alguns es traslladen a viure a altres viles i ciutats, com Vilafranca del Penedès o la ciutat de Barcelona. Exposem la relació d'aquests paraires en el quadre 90.

Entre aquests paraires, trobem alments tres famílies: la família Jofre, amb tres membres, entre 1567-1596; la família Mas, amb dos membres, entre 1567-1595; i la família Codorniu, també amb dos membres.

Aquestes tres famílies de paraires són originàries de cabalers sortits de pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Sadurní: del mas de Peralba en el cas de la família Jofre; del mas de la Riera la família Mas; i del mas d'Anoia la família Codorniu. En 1 cas, es tracta d'un cabaler originari de pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Pere de Subirats. I també en 1 cas, es tracta d'un paraire originari d'una altra part, concretament de la ciutat de Vic.

PARAIRES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1567, 1584	MAS, Joan	dítde l'Hospital	St. Sadurní	St. Sadurní
2	1580, 1595	MAS, Joan	dit lo pubill	St. Sadurní	St. Sadurní
3	a. de 1567	JOFRE, Bartomeu		mas de Peralba	St. Sadurní
4	1567, 1578	JOFRE, Montserrat		par. St. Sadurní	St. Sadurní
5	1569, 1596	JOFRE, Antoni	Toni	Vila St. Sadurní	a) St. Sadurní b) Barcelona
6	1573,1599	ROS, Bartomeu		Cal Ros, St. Pere de Subirats	St. Sadurní
7	1580	CODORNIU, Esteve		St. Benet d'Espiells (sortits del mas d'Anoia)	St. Sadurní
8	† 1592	MIJA, Segimon		ciutat de Vic	mor a l'Hospital de St. Sadurní
9	1621, 1641	CODORNIU i GRAS, Josep		el mas d'Anoia	Vilafranca Pdès
10	1648	MIR, Miquel			St. Sadurní
11	1649	FONT, Josep			St. Sadurní

Quadre 90. Paraires de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.

a) *La família Mas*

El pareire *Joan Mas* (1567) és propietari d'un pati o solar dins la vila de Sant Sadurní, situat al costat de la casa i hort de l'Hospital. D'aquí el nom d'àlies "*de l'Hospital*" que servirà per distingir-lo, a ell, i al seu fill, de nom també Joan, d'un altre pareire que s'anomena Joan Mas anomenat "*lo pubill*". El primer Joan Mas està relacionat amb la família Mas de la riera, de Sant Sadurní, per qüestions de padrinatge, per la qual cosa pensem que pot ser un cabaler d'aquella casa.¹¹³ Es casa dues vegades: a) en primeres núpcies amb Lluïsa, documentada el 1568 com a padrina del bateig d'un fill de Pau Martí de l'Hostal,¹¹⁴ amb la qual tindrà almenys un fill, Jaume (1573);¹¹⁵ i b) en segones núpcies amb Elisabet Capmany (1576), donzella, filla de Macià Capmany, propietari de mas de Sant Joan Salerm, amb la qual tindrà almenys tres fills: Antònia (1577), Pere Joan (1580) i Jaume Sadurní (1584).¹¹⁶

En el pati o solar de terra de Joan Mas "*de l'Hospital*", s'hi edificà una casa amb dos portals, un a la part de davant, que dóna al carrer o via pública, al nord, i un altre a la part de darrera, que dóna a un pati o hort. Per aquestes propietats, es paga un cens de mitja quartera d'ordi per Sant Pere i Feliu al sr. de Subirats, que en aquell moment és Francesc de Gralla i Desplà (1567), i més endavant Josep de Milsocós (1617).¹¹⁷

El seu hereu, anomenat també Joan Mas "*de l'Hospital*", era fill seu, però no sabem de quin dels dos matrimonis. Pot tractar-se d'un Joan, el bateig del qual no tenim documentat, o de Pere Joan, fill del segon matrimoni amb Elisabet, batejat el 1580. En tot cas, el seu pare li fa donació universal de la casa i hort del

¹¹³ Violant, muller de l'hereu Montserrat mas de la riera, actua com a padrina en el bateig de Jaume, fill del pareire Joan Mas (25-4-1573, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 32, 11). I l'hereu Pere Joan Mas de la riera, fill de Montserrat Mas de la riera, és padrí de Jaume Sadurní, fill del segon matrimoni del pareire Joan Mas (21-3-1584, APSS, BAPTISMES 1567-1605, F. 73, 10).

¹¹⁴ 18-5-1568, bateig de Joan Martí, de l'Hostal. Consten com a padrins Montserrat Jofre, pareire, i Lluïsa Mas, muller de Joan Mas, pareire (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 8).

¹¹⁵ Lluïsa mor el 6-1-1574 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 43, 2).

¹¹⁶ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 50, 13; f. 59, 2; i f. 73, 10).

¹¹⁷ 29-11-1617, declaració de Joan Mas, de l'Hospital, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 116v-117v, 50).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

carrer de l'Hospital en els CCMM d'aquell fill. Sembla que Joan Mas, fill, no segueix l'ofici del seu pare, ja que en la declaració de 1617 consta com a pagès.¹¹⁸

En relació a *Joan Mas, àlies "lo pubill"*, consta que és paraire i pagès. Casa seva està situada al costat de la casa de Jordi Notó, mestre de cases, i la casa de Pere Torrentmal, sastre. Aquella casa és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, a cert cens.¹¹⁹ Està casat amb Caterina, amb qui tenen almenys dues filles: Contesina i Jerònima. Joan Mas mor el 1595.¹²⁰ La seva viuda, Caterina, fa la declaració de la casa (1596) en el capbreu de l'església de St. Sadurní, i ferma testament el 1605. Com a marmessors testamentaris, i tutors de les filles d'aquella, consten Montserrat Mir, hereu del molí de Vilarnau, cunyat d'aquella, i Pere Joan Mas, pagès, del mas de la riera.¹²¹ El fet que consti un Mas del mas de la riera ens fa pensar en un vincle familiar entre ambdues cases, però no l'hem pogut esbrinar. En cas de ser així, estaríem davant un altre cas d'un cabaler fill de pagesos propietaris de mas, que s'estableix com a paraire i pagès a la vila de Sant Sadurní.

b) *La família Jofre*

Bartomeu Jofre és un paraire sortit del mas o quadra de Peralba, de la parròquia de Sant Sadurní, que podem seguir al llarg de tres generacions: El mateix Bartomeu Jofre, el seu fill Montserrat Jofre, i el nét Toni Jofre, tots tres paraires.

¹¹⁸ 29-11-1617, declaració de Joan Mas, de l'Hospital, de St. Sadurní. Joan Mas, paraire, li'n fa donació universal quan ferma CCMM abans de 1617, en poder del not. de Vilafranca Joan Colldesansa. Desconeixem el nom de la contraent. Veg. (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 116v-117v, 50).

¹¹⁹ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 3v).

¹²⁰ Tenim documentat l'òbit d'un Joan Mas, el 8-5-1595, que podria tractar-se de Joan Mas "de l'Hospital", paraire, o bé d'un altre Joan Mas. En tot cas, no es tracta de Joan Mas "de l'Hospital", fill, perquè aquest és el titular de la declaració del 1617, ni tampoc de Joan Mas "lo pubill" perquè el sobrevis. Veg. (APSS, Òbits 1566-1656).

¹²¹ 13-5-1605, test. de Caterina Mas, viuda de Joan Mas, paraire, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 38v-39v, 33).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

De l'avi, Bartomeu Jofre, només en coneixem l'ofici i el lloc d'origen, el mas o quadra de Peralba. Consta ja difunt el 1567.

El seu fill *Montserrat Jofre*, també paraire, viu a la vila de Sant Sadurní.¹²² Es casa amb Àngela Ferrer, germana de Galcerà Ferrer, filla de Jaume Ferrer, de la casa fortificada (cal Guineu), néta de Rafel Ferrer, pagès, de la mateixa vila, el qual fa donació a la seva néta en CCMM d'una casa amb hort a la vila de Sant Sadurní, i d'una vinya de quatre jornals (1566).¹²³ Montserrat Jofre mor el 1578, i en la partida del seu òbit es diu que féu testament, el qual no hem localitzat. A la missa de sepultura, hi assisteixen 4 preveres, a la de cos present 3 preveres, i a la de novena i capdany 7 preveres.¹²⁴ La casa de Montserrat Jofre, declarada per la seva viuda el 1596, obre portal amb el carrer, al sud, i està edificada entre la casa de Pere Mestre de la Plaça i el pati de Pere Joan Ferrer. És alou de l'església de Sant Sadurní, a qui es paga un cens d'un diner menut per Nadal. El matrimoni Jofre té almenys cinc fills: Toni (1569), Llorenç (1572), Joana (1575), Bartomeu (documentat el 1611), i Francesc (1577). Dos dels seus fills, Toni i Francesc, se'n van a viure a Barcelona.

Toni Jofre i Ferrer és el fill gran de Bartomeu Jofre. Exerceix de paraire, primer a Sant Sadurní i més endavant a la ciutat de Barcelona, on anirà a viure. El 1592 es casa amb Eulàlia Creus, filla de Miquel Creus I, sastre de Sant Sadurní. Ella li aporta un dot de 50 lliures de mà de Jaume Creus, germà d'aquella.¹²⁵ Són pares d'almenys dos fills: Toni Jaume (1593) i Eulàlia Àngela (1596), tots dos batejats a Sant Sadurní.¹²⁶

Francesc Jofre i Ferrer (1577, 1618), germà de Toni Jofre, exerceix l'ofici de mercader o negociant a la ciutat de Barcelona, on consta que resideix. És hereu

¹²² 9-3-1567, bateig de Joan Montserrat Casanovas, del mas Pont, Lavern, on Montserrat Jofre, paraire, fill de Bartomeu Jofre, paraire, consta com a padrí (APL, Llibre de Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 144r, 521).

¹²³ 1596, declaració d'Àngela Jofrena, viuda de Montserrat Jofre, paraire, de St. Sadurní S'hi esmenta la donació en CCMM, en data de 9-9-1566, en poder de SA, not. de Vilafranca; veg. (AHCVP, not. Pere Guasch i Antoni Castells, Capbreu rectoria St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 20r-20v).

¹²⁴ 2-10-1578 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 72, 4).

¹²⁵ CCMM 2-8-1592 (APSS, Llibre de CCMM, f. 17v-20r).

¹²⁶ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 112, 20; f. 127, 10).

de Llorenç Jofre, germà d'aquell (1611).¹²⁷ Fa de testimoni (1618) de les esposalles del seu cosí germà Bartomeu Mir¹²⁸ amb Elisabet Martí, donzella, filla de Joan Martí de l'Hostal, i de Jerònima, viuda d'aquell, ara muller en segones núpcies de Joan Romeu dels Borrulls.¹²⁹

Com hem pogut veure, atenent les relacions socials, els Jofre estan emparentats amb els Mir, pagesos i hostalers de Sant Sadurní, cabalers de Vilarnau, i amb els Martí de l'Hostal, dues famílies benestants de la parròquia de Sant Sadurní. I també amb els Creus, una família de sastres de Sant Sadurní. Dos membres de la família Jofre, Toni i Francesc, paraire i negociant respectivament, habiten i treballen a Barcelona.

c) *La família Codorniu*

Esteve Codorniu és un fill cabaler de Vicenç Codorniu, pagès propietari de mas de la quadra de Sant Benet d'Espiells, sufragània de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, es dedica a l'ofici de paraire i treballa en aquella mateixa localitat. El documentem el 1579 com a testimoni d'unes esposalles.¹³⁰ Mor el 1580. Se li celebren les misses acostumades de sepultura, amb dos preveres, de cos present, amb tres preveres, de novena i capdany amb set preveres, i una commemoració amb quatre preveres.¹³¹

Els Codorniu de Sant Benet d'Espiells procedien de cal Codorniu del mas d'Anoia, de Sant Sadurní de Subirats. La reconstrucció genealògica que hem elaborat d'aquestes dues famílies mostra que Esteve Codorniu d'Espiells, paraire, és fill de Vicenç Codorniu, pagès de la quadra d'Espiells, i Vicenç Codorniu és fill cabaler de Jaume Codorniu, pagès, del mas d'Anoia, i de Bartomeua, muller

¹²⁷ 1611, test. de Llorenç Jofre, germà d'aquell (APSS, Llibre de Testaments 1597-1665, f. 62v-63r).

¹²⁸ Bartomeu Mir és pagès, fill de Lluç Mir, hostaler, de St. Sadurní, i de Jerònima Ferrer, muller d'aquell, germana de Beneta Ferrer, mare de Francesc Jofre i Ferrer.

¹²⁹ Testimoni esposalles, 19-5-1618 (APSS, esposalles (1567-1671), 1618, p. 23r, 1).

¹³⁰ Ferma com a testimoni en les esposalles de Guillem Bigorda i Peyrona de la Font, 6-6-1579: "y n-*Esteve Codorniu, parayre, natural de la quadra de Sanct Benet Despiells*". (APSS, esposalles (1567-1671), f. 5r-5v, 2).

¹³¹ 4-1-1580 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 76, 2).

d'aquell. A la vegada, Vicenç Codorniu d'Espiells és germà de Joan Codorniu del mas d'Anoia, hereu d'aquell mas, casat amb Maria Mercader. I dits Joan Codorniu i Maria Mercader són pares de Josep Codorniu i Gras, paraire de Vilafranca del Penedès. Per tant, Esteve Codorniu d'Espiells, paraire, és cosí germà de Joan Codorniu i Mercader, hereu del mas d'Anoia, i representa també cosí de *Josep Codorniu i Gras*, paraire de Vilafranca del Penedès.

El pare de Josep Codorniu i Gras li lliga 55 lliures en testament com a drets de llegítima paterna (1621). Josep Codorniu i Gras s'instal·la de paraire a Vilafranca del Penedès, on el documentem el 1641. És marmessor del testament del seu germà, Vicenç Codorniu i Gras, prevere, beneficiat a l'església de Sta. Maria de Vilafranca del Penedès, i hereu universal dels béns d'aquell (1641).¹³²

d) *La família Ros*

Bartomeu Ros (1573) és fill d'Antoni Ros de cal Ros de Sant Pere de Subirats, i d'Àngela, muller d'aquell. El 1579 es casa amb Elisabet Torra, filla de Joan Torra, pagès de Sant Pere de Riudebitlles, i de Magdalena, muller d'aquell.¹³³ El matrimoni s'instal·la a Sant Sadurní, en unes cases que Bartomeu Ros ha comprat aquell mateix any a Bartomeu Carbó de Prunamala pel preu de 360 lliures.¹³⁴ Aquestes cases són de domini alodial de l'església de Sant Sadurní i estan situades al final del carrer major, en direcció a Vilafranca, entre la casa de Jaume Rovira, vidrier, i la de Miquel Rovira, ferrer.¹³⁵ En la seva declaració de 1596, Bartomeu Ros fa constar també la propietat d'una era i una pallissa, edificada al costat de dita era, amb coberta de teules i portal que dona al mateix carrer major, i un tros de terra situada darrera les cases de Montserrat Jofre i de Joan Rovira (1596).

¹³² 18-3-1641, test. de Vicenç Codorniu, pvre (AHCVP, JX, P-XVII-149-2).

¹³³ 25-7-1579, CCMM de Bartomeu Ros, paraire, i Elisabet TORRA (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 198r). Fixem-nos que els CCMM es fermen quatre dies després de la compra de les dues cases a St. Sadurní, en la mateixa nota de Pau Xammar.

¹³⁴ 21-7-1579, acte de venda (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 96r-97r).

¹³⁵ 21-7-1579, acte de venda de les dues cases (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 96r-97r).

Bartomeu Ros i Elisabet Torra són pares d'almenys vuit fills, nascuts entre 1582-1600: Magdalena, Bartomeu, Maria Anna, Pau Macià, Jaume Llorenç, Elisabet Joana, Toni Pau i Joan Jacint. En el seu testament (1593), Bartomeu Ros deixa 100 lliures de llegítima paterna i materna a les seves filles Magdalena, Maria Anna, i a les naixedores; i 25 lliures també de llegítima paterna i materna als seus fills, instituint hereu universal el seu fill Bartomeu.¹³⁶ La seva filla gran, Magdalena, es casa a) en primeres núpcies amb Pau Martí, menor, de les Voltes, pagès, de Sant Sadurní, un pagès propietari que compra la casa de les Voltes a la família Sapila, i són pares de Pau i Marianna; i en segones núpcies es casa amb Antoni Ferrer, pagès, de Sant Sadurní, fill de Pons Ferrer i d'Andreua, muller d'aquell (1611).¹³⁷

A casa de Bartomeu Ros mor un tal Joan Ros, el qual, tot i portar el mateix cognom, és estranger, probablement d'origen francès. No consta el seu ofici en la partida del seu òbit, però pot tractar-se d'un treballador de Bartomeu Ros, que l'ajudaria en les feines de paraire o de pagès.¹³⁸

Bartomeu Ros és una persona que va gaudir d'un cert prestigi i consideració a la vila de Sant Sadurní i al terme de Subirats, a jutjar per les responsabilitats que ostentava. En relació als càrrecs públics, formà part del Consell General de la Universitat de Subirats per la parròquia de Sant Sadurní entre 1586 i 1588; fou oïdor de comptes de la universitat de Subirats el 1589, juntament amb Joan Codorniu de mas Codorniu, de Sant Sadurní; i és batlle del terme de Subirats durant el trienni 1590-1593.¹³⁹ Consta també com a marmessor en diversos testaments: de Gabriel Martí (1590), de la parròquia de Sant Pere de Lavern; de Joana Mestre (1597), viuda de Jaume Carbó de Puigfedó; de Joan

¹³⁶ 2-5-1593. Test. de Bartomeu Ros. (APSS, testaments 1585-1663, f. 4v-6r).

¹³⁷ Antoni Ferrer (Ferrer), fill de Pons Ferrer, de St. Sadurní, i d'Andreua, muller d'aquell; i Magdalena Ros, viuda de [Pau] Martí, (menor, pagès, de les Voltes), filla de Bartomeu Ros, (paraire, de St. Sadurní), i d'Elisabet, muller d'aquell, mat. 3-2-1611 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 20, núm 2, foto 57, núm 94).

¹³⁸ 20-3-1593, òbit de Joan ROS, estranger, mor a casa de Bartomeu ROS, (paraire), de la vila de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 141, 11). En el seu òbit, consta que féu test. en data de 25-1-1593 en dita escrivania de St. Sadurní, test. no localitzat.

¹³⁹ Llibre del Comú de la Curia de Subirats, Actes del Consell General (AHCVP, MB, P-XVI-IV-12). Veg. també Test. de Gabriel Martí, de Lavern (30-4-1590), on consta com a marmessor Bartomeu Ros batlle de Subirats (APSP, Testaments I, f. 36r-36v, 30).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Ramon Bru (1599), teixidor de lli natural de França.¹⁴⁰ I també consta com a padrí almenys en vint-i-quatre baptismes de la parròquia de Sant Sadurní, celebrats entre els anys 1573 i 1597. I l seva muller, Elisabet Torra, consta com a padrina en 8 ocasions, entre 1581 i 1599.¹⁴¹

Bartomeu Ros, pare, mor el 24 de juliol de 1599, i el 8 d'agost de 1599, amb quinze dies de diferència, mor el seu fill i hereu, Bartomeu Ros, menor, sense que consti de què es moriren.¹⁴²

En relació a *Toni Mija* (1592), mestre paraire, és natural de la ciutat de Vic. Mor a l'Hospital de Sant Sadurní el 1592, i és enterrat a la mateixa vila de Sant Sadurní. Precisament, coneixem la seva existència pel registre d'òbits d'aquella parròquia. A la missa de sepultura, hi assisteixen dos preveres, i a la de cos present també dos preveres i "lo mestra".¹⁴³

Pel que fa a *Miquel Mir* (1648), el documentem com a testimoni del testament de Maria Torrens, muller de Joan Calvet, pagès de Sant Sadurní, juntament amb un altre testimoni, Joan Pau Ferrer, ferrer d'aquella mateixa localitat.¹⁴⁴

El mateix podem dir de *Josep Font* (1649), també paraire de la vila de Sant Sadurní. Aquest fa de testimoni del testament de Mateu Teixidor, teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní, juntament amb Gabriel Ferrer, estudiant de la vila de Sant Sadurní.¹⁴⁵

¹⁴⁰ 30-4-1590, test. de Gabriel Martí, de la pr. de St. Pere de Lavern (APSP, Testaments, I, f. 36r-36v, 30); 10-11-1597, test. de Joana Mestre, de la Plaça, dela vila de St. Sadurní, viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APSS, Testaments 1585-1663, f. 1r-3v, 1); 13-4-1599, test. de Joan Ramon Bru, teixidor de lli natural de França (APSS, Testaments 1585-1663, f. 6r-7v, 3).

¹⁴¹ Font (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605).

¹⁴² 24-7-1599, òbit de Bartomeu Ros, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 180, 9); 8-8-1599, òbit de Bartomeu Ros, menor, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 182, 11).

¹⁴³ 14-3-1592 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 129, 1).

¹⁴⁴ 9-12-1648, test. de Maria Torrens (APSS, Testaments 1585-1663, f. 133v-134r).

¹⁴⁵ 5-5-1649, test. de Mateu Texidor, teixidor de lli, de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 134v).

X.4.2. PARAIRES DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE SUBIRATS

Hem localitzats dos paraires oriüds de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Tots dos s'instal·len fora d'aquella parròquia: un a la vila de Sant Sadurní i l'altre a Vilafranca del Penedès.

Bartomeu Ros (1573), cabaler de can Ros, s'instal·là com a paraire a la vila de Sant Sadurní de Subirats. Com ja hem explicat, és fill d'Antoni Ros de cal Ros de Sant Pere de Subirats, i d'Àngela, muller d'aquell. Es casà el 1579 amb Elisabet Torra, natural de Sant Pere de Riudebitlles, i el matrimoni fixa la seva residència a la vila de Sant Sadurní.

Pau Vidal, cabaler de cal Vidal, s'instal·là a Vilafranca del Penedès. El 1562 fermà com a testimoni, juntament amb Pere Escuder, sastre de Vilafranca, del cobrament d'una pensió de censal a Bartomeu Escuder i Jaume Carbó, obrers de l'església de Sant Pere de Lavern.¹⁴⁶ El 1568 consta com a padrí de Francesc Escuder, fill de Bartomeu Escuder II, de Rocavert, i de Caterina Casamitjana, muller d'aquell.¹⁴⁷

X.4.3. PARAIRES DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE LAVERN

Alguns cabalers fills de pagesos propietaris de mas feien l'ofici de paraire. *Andreu Mestre*, germà cabaler de Joan Mestre i de Pere Mestre del Gorner, fou paraire a la ciutat de Barcelona.¹⁴⁸

¹⁴⁶ 12-1-1562, pagament de pensió de censal a Bartomeu Escuder i Jaume Carbó, obrers de l'església de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 13v, 30).

¹⁴⁷ 11-3-1568 (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, M-1561, f. 144v, 530).

¹⁴⁸ Esmentat en el test. de Pere Mestre (1563); i en el test. de Joan Mestre (1572), del Gorner, germans d'aquell, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568).

PARAIRES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1565	BATLLE, Antoni		mas Cortei	mas Cortei
2	1570	MESTRE, Andreu		cal Mestre de Baix, el Gorner	Barcelona

Quadre 91. *Paraires de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

Per la seva part, *Antoni Batlle*, del mas Cortei, fou teixidor de draps de llana un temps de la seva vida, i després deixa aquell ofici per fer de pagès. El tenim documentat com a teixidor de llana entre el 1565 i 1569; i també com a pagès el 1567, en la declaració d'una peça de terra de 10 jornals.¹⁴⁹ Després, només consta com a pagès, i abans teixidor de lli, com llegim en un debitori fermat per Antoni Batlle el 1572: “(...) *jo, Antoni Balla, olim texidor de draps de lana, ara pagès, del mas del Cortey, de la parròchia de Sant Cristòfol de la Granada (...)*”.¹⁵⁰ Antoni Batlle es casa amb Joana Martí, cabalera de Marc Martí, de la Torre, de la parròquia de Sant Pere de Lavern. Tots dos són fills de pagesos propietaris de mas.¹⁵¹ I habiten al mas Cortei, on ell exerceix de teixidor de llana i després de pagès.

Mas Cortei és terme i parròquia de la Granada, però limita amb la parròquia de Sant Pere de Lavern, i està molt connectat amb aquella parròquia. La meitat del mas Cortei és propietat de la família Martí de la Torre, de Lavern. Per aquestes dues raons, incloem Antoni Batlle dins el nostre treball.

¹⁴⁹ Algunes partides de baptisme, entre 1565 i 1569, en què Antoni Batlle va ser padrí, així ho confirmen: “Antoni Batlle, teixidor de draps de llana, de la pr. de St. Cristòfol de la Granada” (1565, 1566; APL, M-1561, f. 143r-143v); “Antoni Batlle, teixidor de draps de llana, del Cortei, de la pr. i terme de St. Cristòfol de la Granada” (1569; M-1561, f. 145v). I consta com a pagès en el capbreu de Subirats de 1567, en la declaració que fan ell i la seva muller d'unes terres que tenen a la pr. de Lavern.

¹⁵⁰ 10-11-1572, debitori fermat entre Antoni Batlle i Joan Albi, treballador d'origen francès o occità (APL, M-1570, f. 37v).

¹⁵¹ Joana Martí és una cabalera sortida de cal Martí de la Torre, com acabem de dir. Suposem que existeix un vincle familiar entre Antoni Batlle i Bartomeu Batlle, del Cortei (“heretat d'en Barthomeu Balla, del Cortey, quòndam” (1585, APL, M-1570, f. 177r, 540), però desconeixem el grau de pr.entiu d'aquell.

X.5. TEIXIDORS DE VELS

*Primo un vel bo ab sa gornició de or y tres
altres vells dolents. (1576)¹⁵²*

No tenim notícia de cap teixidor de vels natural del terme de Subirats. Sí, en canvi, d'una cabalera filla de cal Casanovas del Pujol, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, Elionor Casanovas, que està casada amb Jaume Sales, un teixidor de vels de la ciutat de Barcelona, el qual ja és mort el 1561. Aquest matrimoni resideix a la mateixa ciutat de Barcelona, però mantenen el contacte amb la casa originària de cal Casanovas del Pujol. Elionor, ja viuda i malalta, s'està al mas del Pujol, ara la casa del seu nebot, Miquel Casanovas, a qui institueix hereu universal dels seus béns.¹⁵³

Trobem vels en algunes cases del terme, la majoria de pagesos propietaris de mas i masovers, i també en cases de menestrals, concretament a casa d'un paraire i d'un mestre de cases.¹⁵⁴ Aquests vels es guarden en capsos o en caixes,

¹⁵² 22-2-1576, inv. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1570, f. 88r-90r, 191).

¹⁵³ 22-10-1561, test. d'Elionor Casanovas (Elionor Sales, de casada), filla cabalera d'Antoni Casanovas (I) del Pujol i d'Elionor, muller d'aquell; *vídua del quòndam Jaume Sales, teixidor de vels de Barcelona* (APL, M-1561, f. 10r-10v, 22).

¹⁵⁴ Vicenç Alavedra (1562), masover de la Talalla, té a la seva habitació "una capsa pintada de tenir vells" en la qual s'hi troba "un vel de seda ab guarnició de or" i "un altre vel de seda ja dolent" (3-2-1562, APL, M-1561, f. 15r-16r, 34). Jaume Carbó (1565), de Puigfedó, en una caixa d'una habitació de casa seva té "un vell negra", i a la seva habitació, dins una altra caixa, guarda "sinc vells de filanpuga y hun de cotó", juntament amb "sis lliuras y una onsa de fill prim per a fer filanpugas" i "duas liuras de fill prim per a filanpuga" (25-7-1565, APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r, 2). Antoni Martí (1568), de la Talaia, a la cambra del cap de l'escala té

juntament amb joies i la millor indumentària. Poden estar fets de bri de lli, de cotó, de contrai, de filempua, de seda, de cotó i seda. I alguns de seda o de filempua tenen guarnició d'or, o guarnició i fullateria d'or, o amb uns nuets d'or. Alguns vels són de color negre. En algunes cases trobem també fil prim per fer filempua, cordons de vel i guarnició d'or de vel. En relació als preus, a l'encant dels béns de Joan Mestre (1578), pagès de la Plaça, de Sant Sadurní, un vel de filempua es ven per 4 sous, com el que compra el mestre Parellas, mestre de cases; i un altre vel de seda amb fullateria d'or per la vora es ven per 6 sous, com el que Gràcia Mestre, la pròpia viuda, es veu obligada a comprar a l'encant dels béns del seu difunt marit.¹⁵⁵

Un dels treballs fets per les dones era la confecció. A casa d'en Montserrat, del mas de la Salada, trobem un teler per fer filempua. Alguns dels vels que hem documentat estan fets d'aquest material. També trobem fil de cosir filempua, i vels. Això ens porta a suposar que en algunes cases les dones també es feien els seus propis vels, els cosien i arreglaven, i potser en feien per vendre a la localitat.

“una guarnició de vell de or tirat ja dolenta”, “un vell de contray ab guarnició y fullataria de or” (9-4-1568, APL, M-1561, f. 106r-108v, 244). Antoni Cartró (1572), de mas Suau “un vell de seda ab una gornició de uns nuets de or molt dolent” (1-6-1572, APL, M-1570, f. 25v-26r, 49). Margarida Forés, viuda de Montserrat Forés (1576), de la Creu, guarda dins una caixa d'alba que aportà en dot “un vel bo ab sa gornició de or y tres altres vells dolents” (22-2-1576, APL, M-1570, f. 88r-90r, 191). A l'habitació de Joan Mestre (1580), pagès, de Rocamora, hi ha “un vell de filampua bo ab guornisió de or, bo”, “un altre vell de seda y cotó no gaire bo” (11-11-1580, APL, M-1568, f. 40v-42r, 77). Pau Miquel (1606), del Gorner, “sis vels, los sinc ja usats y lo u és nou” (11-5-1606, APL, M-1604, f. 11r-17v, 34). Joan Mestre (1578), pagès de la Plaça, de St. Sadurní, té “un vel de filanpua” i “un altre vel de seda ab una fullateria de or per la vora”, els quals es venen a l'encant per 4 sous el primer, a mestre Perellas, mestre de cases, i 6 sous el segon a respectivament (13-2-1578, APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 6; i f. 1r-6v, 7). Llorenç Vidal (1601), pagès, cabaler de cal Vidal de St. Pere de Subirats, hab. a St. Sadurní, té: “un vel de seda grossa ab lo cordó de fil”. Salvador Rius (1606), de St. Sadurní: “un cordó de vel, ítem un vel de seda ab un cordó gornit, ítem una velilla ab un cordó, ítem un vel nou de filampua sense gornir ab son cordó” (16-3-1606, APSS, inventaris i encants, Segle XVII, f. 1r-1v, 6). Joan Codorniu (1622), del mas d'Anoia: “un vel de seda (...) tres cordons de vel (...) tres vels de bri de lli” (19-9-1622, APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 17). Joana Puig (1585), muller de Pere Puig, paraire de la Garriga, fa test. a St. Pau d'Ordal i llega al seu fill Francesc els béns mobles que té a la Garriga, juntament amb “sect llensols, dos camisas de dona y altres dos camisas de dona y tres tovallolas, un perlago de fill, sis tovallas y sinch apugamants (i) tres vells de filanpua” (4-9-1585, APSP, Testaments, I, f. 30r-30v, 27).

¹⁵⁵ 13-2-1578, encant de Joan Mestre, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v).

X.6. SASTRES

[...] *Joan Carbó, sastra, natural de la parròchia de Sant Pera de la Bern, terme de Sobirats y del bisbat de Barcelona, ara habitant en la vila de Martorell [...]. (1565)*¹

L'ofici de sastre consisteix en fer vestits, especialment d'home.² Es tracta d'una altra activitat del sector tèxtil, en què els productes resultants esdevenen béns de consum.

La roba és un bé molt preuat als segles XVI i XVII. S'aprofita i passa de mà en mà. Es deixa en testament, com la camisola i les mitges de drap que porta posades Joana Mestre (1593), viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó, en el seu llit de mort, a cal Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní:³

Ítem vull y man sia donat per lo dit y devall scrit hereu meu a madó Elisabet Rosa, muller del honorable en Barthomeu Ros, la camisola que vuy tinch vestida.
Ítem dex a mestre Barthomeu Carbó, sastra, de la vila de Sant Sadorní, unas \mijas de drap/ blancs que vuy tinch calçadas en las camas.

La roba heretada es fa arreglar; Jaume Vendrell (1595), de Sant Pere d'Avinyonet, fa hereva la seva ànima, a excepció de “*un saio i unes calces, que deixa al seu cunyat de Vilafranca, i que sigui pagat el sastre.*”⁴

¹ 3-4-1565, època de llegítima de Joan Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 67v, 162).

² DCVB, vol. 9, p. 765.

³ 10-10-1597, 2n test. de Joana Mestre (APSS, Testaments 1593-1663, f. 1r-3v, 2).

⁴ 24-9-1595, test. de Jaume Vendrell, de St. Pere d'Avinyonet: “*Prench-me per la mia ànima tot lo que tinch, salvo que dex a mon cunyat de Vilafranca un sayo y unas calsas*” (APSP, Testaments, I, f. 49r-49v, núm 40).

Hem documentat sastres a les quatre parròquies del terme de Subirats. Els documents s'hi refereixen amb els termes "sastre" o "mestre sastre". El mestre comporta l'existència d'aprenents. Aquests aprenents són joves que viuen i treballen a casa d'un mestre sastre per aprendre l'ofici amb un contracte que regula les condicions.

En el nostre treball, hem trobat dos contractes d'aprenents de sastre, tots dos de dos fills de pagesos de mas de la parròquia de Sant Pere de Lavern: Toni Carbó, de cal Carbó de Sant Joan Salerm, i Jaume Artigues, de ca l'Artigues. Els tutors de Toni Carbó, de Sant Joan Salerm, decideixen encomanar el govern i manutenció d'aquell a Jonot Carbó, sastre de Martorell, oncle d'aquell, a canvi de 4 lliures anuals "per tant temps quant serà ben vist a quiscuna de les ditas parts".⁵ Jaume Artigues, de Lavern, als 20 anys entra d'aprenent a casa de Pere Jansa, sastre de Vilafranca, per 2 anys i 2 mesos, a canvi de 6 lliures. El jove promet obeir-lo i servir-lo honestament tant de dia com de nit, i el mestre sastre li promet ensenyar l'ofici. S'acorda donar-li permís cada any per anar a segar a casa seva.

X.6.1. SASTRES DE LA PARRÒQUIA DE SANT SADURNÍ DE SUBIRATS

Hem documentat un total de 35 sastres entre els anys 1524-1690 per la parròquia de Sant Sadurní de Subirats. Entre aquells, n'hi ha que són immigrants francesos. N'hem trobat quatre entre 1533-1583. Un és *Francesc Llorens* (Laurens) (1533), el qual fa de testimoni en compravendes de cereals i de bestiar, com el d'una mula entre Toni Lavatx, comprador d'origen francès, i Miquel Despalau, donzell, venedor, de Sant Sadurní. D'aquest sastre, no en coneixem res més.⁶ No obstant, trobem altres menestrals de cognom Llorens, com el teixidor de

⁵ Acte fet el mateix dia 10-8-1565: "Ítem és pactat entre los dits Miquel Carbó y Bartomeu Carbó, en dit nom de curadós, y lo dit Joan Carbó, sastra, tinga y governa lo dit Antoni Carbó, pubil, fill de dit Parot Carbó, quòndam, y que li sia donat quiscun any per lo dit alimentar y governar dit pubill quatra liures barceloneses, y asò a beneplàcit de totas les parts, so és, per tant temps quant serà bé vist a quiscuna de les ditas parts. Y axí ho prometen tenir, servir y complir les ditas parts la una a la altra adincent sots obligació de tots sos béns *et cetera*" (APL, M-1561, f. 75r-75v, 179).

⁶ 9-12-1533, testimoni d'un debitori de bestiar de tir (APSS, M-1524, f. 113v, núm 342).

lli Pere Llorens (1585, 1624), de Sant Pere de Subirats, que s'instal·la a Sant Sadurní, on trobem també un fill seu, de nom Celdoni (1624), que segueix el mateix ofici del seu pare. El fet que haguem documentat el sastre Francesc Llorens (o Laurens), d'origen occità, el 1533, ens fa pensar que aquells dos altres del mateix cognom hi poden estar relacionats amb un vincle familiar.

Un altre sastre d'origen occità és *Pere Calsach* (1533), el qual fa de testimoni d'una compravenda de sis canes de drap de llana entre Antoni Capmany, de Sant Joan Salerm, comprador, i Joan Bertran, majordom d'Elionor Sapila, venedor.⁷

També *en Guillamet*, habitant a Sant Sadurní. d'aquest, sabem que deu a Guillem de Calsape, treballador de Comenge habitant a casa de Macià Carbó i Jaume Carbó de Puigfedó, 15 reals pel preu d'una capa nova (1573).⁸

Per la seva part, sabem que el sastre *Bertran Salvà* (1583) és natural del lloc de Guitaut, del bisbat de Comenge. És el fundador d'una important nissaga de sastres a la vila de Sant Sadurní, com explicarem més endavant.

Altres sastres que hem documentat provenen d'altres llocs de Catalunya, encara que amb menys quantitat, comparat amb els de procedència francesa i occitana.

També hem localitzat dos sastres que provenen de la ciutat de Barcelona. Es tracta d'*Antoni Trias*, pare (1528, 1529, 1532) i *Antoni Trias*, fill (1533). *Antoni Trias*, pare, s'instal·la a la vila de Sant Sadurní, on treballa com a sastre almenys des del 1528. En aquella data, consta com a padrí del bateig d'una filla de Benet Rosell, de Sant Benet Despiells.⁹ És pare d'almenys dos fills: Joana Montserrat, batejada a Sant Sadurní el 1529, i Toni, el qual segueix l'ofici de sastre del seu pare. A la sastreria dels Trias, hi treballa un mosso, de nom Pere, el 1532.¹⁰

⁷ 2-9-1533, testimoni d'un debitori de compravenda de roba (APSS, M-1524, f. 109r, 299).

⁸ 31-3-1573, test. de Guillem de Calsape (APL, M-1570, f. 45r-45v: 95).

⁹ 1-12-1528 (APSS, Manual 1524, baptismes (1524-1528), f. 2r, 20).

¹⁰ 2-10-1532, debitori entre Joan Artigues i Toni Balle. Testimonis: mestre Antoni Trias, sastre, i Pere [], mosso de dit Trias, tots de St. Sadurní (APSS, M-1524, f. 80r, núm 256).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

SASTRES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1524	JOFRE, Bernat		St. Sadurní	St. Sadurní
2	1528, 1532	TRIAS, Antoni		Ciutat de Barcelona	St. Sadurní
3	1533, 1534	TRIAS, Toni (fill)		Ciutat de Barcelona	St. Sadurní
4	1533	CALSACH, Pere		r. de F.	St. Sadurní
5	1533, 1535	LLORENS, Francesc		r. de F.	St. Sadurní
6	1567, †1577	VOLTÀ (o Valtà), Joan			St. Sadurní
7	1573	GUILLAMET, en		r. de F.	St. Sadurní
8	1583, 1614	SALVÀ, Guillem		Guitaut, Comenge, r de F.	St. Sadurní
9	1585, †1659	SALVÀ, Joan			St. Sadurní
10	1567, 1579	DE LA CREU, Miquel			St. Sadurní
11	1584	DE LA CREU, Jaume			St. Sadurní
12	1567, †1616	TORRENTMAL, Perot			St. Sadurní
13	1628	TORRENTMAL, Bartomeu			St. Sadurní
14	1597	PARELL, Antoni			St. Sadurní
15	1590, 1606	CREUS, Pere		St. Sadurní	Tàrrrega
16	1568, 1607	CREUS, Miquel (major)		Inventari 1607	St. Sadurní
17	1597, †1607	CREUS, Miquel (menor)	testament	Testament 1607, 50	St. Sadurní
18	1598, 1603	CREUS, Pau			St. Sadurní
19	1607	CREUS, Salvador		St. Sadurní	Barcelona
20	1587, 1632	CREUS, Jaume (major)			St. Sadurní
21	1614, 1632	CREUS, Jaume (menor)			St. Sadurní
22	1565, †1605	CARBÓ, Bartomeu		St. Joan Salerm	St. Sadurní
23	1613, 1620	CARBÓ, Bartomeu		St. Sadurní	St. Sadurní
24	*1583, 1619	CARBÓ, Jaume		St. Sadurní	St- Sadurní
25	1659, 1663	CARBÓ, Joan		St. Sadurní	St. Sadurní
26	1668	CARBÓ, Pau		St. Sadurní	St. Sadurní
27	1599	BOVER, Pau			St. Sadurní
28	1598, 1612	ARTIGUES, Joan		ca l'Artigues, Lavern	St. Sadurní
29	1596, 1628	NOTÓ, Jaume			St. Sadurní
30	1648	NOTÓ, Bartomeu		St. Sadurní	St. Sadurní
31	1648	BOTER, Simó		St. Sadurní	St. Sadurní
32	1648	MIQUEL, Antoni			St. Sadurní
33	1648	PREVERA, Miquel			St. Sadurní
34	1659	FONT, Mariano			St. Sadurní
35	1690	ROIG, Jaume			St. Sadurní

Quadre 92. Sastres de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.

El seu fill, *Antoni Trias* (Toni), es casa el 1533 amb Joana Balle, donzella, filla de Pere Balle, de la parròquia de Sant Sadurní, i d'Eulàlia, muller d'aquell, la qual li aporta per dot 22 lliures i mitja, i ell li fa de creix 5 lliures.¹¹

Entre les famílies de sastres de la parròquia de Sant Sadurní, destaquem les famílies *Creus*, *Salvà*, *Carbó*, *de la Creu* i *Notó*.

a) *La família Creus*

Els *Creus* tenen la casa principal al carrer major, entre la casa d'Esteve Boter, situada a l'oest, i la casa de Pons Ferrer, situada a l'est.

Miquel Creus, major (1568) està casat amb Violant, i d'aquest matrimoni neixen almenys 6 fills, els quals arriben a edat adulta: Miquel, Salvador, Jaume, Pau, Rafel i Eulàlia. Quatre d'aquests fills segueixen l'ofici de sastre, com el seu pare: *Miquel*, *Salvador*, *Jaume* i *Pau*. De l'altre fill, Rafel, en desconeixem el seu ofici. Per la seva part, la seva filla Eulàlia es casa el 1592 amb Antoni Jofre, paraire de Sant Sadurní, i rep per dot 50 lliures, de mà del seu germà Jaume.¹² L'esmentada Eulàlia se'n va a viure a Barcelona, com també fa el seu germà Salvador.

Miquel Creus major morí el 1584. A les misses acostumades de sepultura i cos present assisteixen quatre preveres, i a les de novena i capdany set.¹³ Tenia terra en propietat, concretament un camp de 3 jornals situat al torrent de la Canaleta, i un hort de mitja quartera de sembradura de cànem, també al torrent de la Canaleta. Aquestes terres consten en la declaració del seu fill i hereu, *Jaume Creus major*, el qual viu i treballa a la mateixa casa que el pare. Per tant, els Creus, a més de sastres, també fan de pagesos. I, com veurem, a l'hort hi planten

¹¹ 8-6-1533, CCMM (APSS, M-1524, f. 101v-102v, núm 305).

¹² CCMM 2-8-1592 (APSS, f. 17v-20r).

¹³ 31-12-1584, òbit de Miquel Creus, major, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 98, 1). Tot i que en el seu òbit no consta que hagi fet test., en el capbreu de Subirats de 1614, consta que Miquel Creus, major, féu test. el 10-11-1568, avui no localitzat: "*ut heredem universalem michaelis creus quondam patris mei pro ut de mea universali herentia constat eius ultimo valido test.o quod fecit et firmavit in ecclesia parochialis sancti saturnini die decima mensis novembris anno a nativitate domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo...*"; vegeu declaració de Jaume Creus, fill i hereu d'aquell (Capbreu de Subirats 1614, f. 87r-88r).

cànem, que faran servir per fer fil i cosir. Entre els seus clients, documentem Macià Artigues, pagès, un cabaler de ca l'Artigues de Lavern que viu a Vilafranca amb la seva muller, Jerònima Olivella i Llobet, cabalera de Fontclara. En el seu testament (1571), reconeix que deu “a mestra Miquel, sastra, de Sant Saturní, un ducat”.¹⁴

Jaume Creus, major, fill i hereu de Miquel Creus, major, es casà dues vegades. En primeres núpcies, amb Jerònima, amb qui té almenys tres fills: Jaume Pau (1587), Joan Bartomeu (1595) i Arnau Rafel Jacint (1600). I en segones núpcies, amb Maria, viuda de Macià CAROL, sastre, de Vilafranca del Penedès, la qual li aporta un dot de 34 lliures. D'aquest segon matrimoni, neixen almenys tres fills: Gaspar (hereu), Àngela, i Maria. Com hereu, Jaume Creus, major, es queda a viure a la mateixa casa del seu pare, Miquel Creus, major, que, recordem, està situada al costat de la casa de Montserrat Ferrer, en la qual viu el seu germà, Miquel Creus, menor. Entre les seves funcions d'hereu, està la de pagar dotes i lliçons als seus germans, com el dot de la seva germana Eulàlia, quan aquesta es casa amb Antoni Jofre, paraire de Sant Sadurní (1592).

A finals del segle XVI, Jaume Creus, major, compra a Jaume Faiol uns patis situats al carrer major, on hi construeix dues cases contigües. I al fill d'aquell, Vicenç Faiol, a carta de gràcia, una vinya de tres mojadetes situada al lloc anomenat l'Escaldat (1590). Del seu pare, Miquel Creus, major, hereta un hort d'una quartera de sembradura de cànem i un camp de tres jornals, tot situat al torrent de la Canaleta.¹⁵ Al camp i a l'hort del torrent de la Canaleta hi deu sembrar cànem. Tenim constància que compra al seu germà, Miquel Creus, també sastre, cinc cortans de llavor de cànem per sembrar pel valor de 10 sous. Aquesta dada indica que els sastres que disposen de terra també planten cànem, que, un cop collit, deuen filar i usar per fer teixits: “*Més me deu en Jaume Creus, jermà meu, deu sous per rahó de sinch cortans de llavor de cànem*”.

¹⁴ 6-2-1571, test. de Macià Artigues, cabaler de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 16r-16v, 22).

¹⁵ 1614, declaració de Jaume Creus, major (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 87r-87v, núm 34).

El seu fill i hereu, *Jaume Creus, menor*, seguí també l'ofici de sastre. Es casa amb Paula Domènech i Codorniu, filla cabalera de Jaume Domènech, pagès propietari de mas de la quadra de Sant Benet d'Espiells, i de Magdalena Codorniu, muller d'aquell. Jaume Creus, menor, fa testament a Sant Sadurní el 1632, en el qual institueix hereu universal el seu germà Rafel Creus, en cas que aquell testador morís sense fills.¹⁶ Els seus marmessors són el seu nebot, Ramon Domènech, de Sant Benet d'Espiells, i Jaume Batlle, pagès, de la Pujada, de Sant Pere de Lavern. La família Batlle, de la Pujada, està molt relacionada amb la família Creus, de Sant Sadurní. Membres d'ambdues famílies, inclòs el de Jaume Creus, menor, apareixen com actuant en varis bateigs d'ambdues famílies.¹⁷ Tot i així, amb la informació de què disposem, no sabem si els uneix un vincle de parentiu o només de relació social.

Per la seva part, *Miquel Creus, menor*, fill de Miquel Creus, major, es casa el 1598 amb Àngela Savi, filla de pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Aquesta muller li aporta un dot de 80 lliures.¹⁸ El matrimoni Creus i Savi té almenys 4 fills: Joan Pau (1598), Joan Jacint (1598), Eulàlia (1602) i Marc Miquel (1604). D'aquests fills, només se n'esmenten tres en el testament de Miquel Creus, menor (1607):¹⁹ Joan Pau, l'hereu; Miquel i Eulàlia. Miquel Creus mor el 25-4-1607, i la seva viuda, Àngela Savi, fa prendre inventari dels béns del seu difunt marit el 10 de maig de 1607. Per aquest inventari, sabem que Miquel Creus vivia a casa de Montserrat Farrer, pagès, de

¹⁶ 12-3-1632, test. de Jaume Creus, menor, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 125v-126r, núm 152). El test. de Jaume Creus, menor, es fa gairebé un mes abans que el test. de Jaume Creus, major. De moment, no tenim notícia que tingués fills. En aquest cas, el patrimoni hauria passat al seu germà, Rafel Creus.

¹⁷ Violant, muller de Miquel Creus I, avi de Jaume Creus II, consta com a padrina d'una filla de Lluc Fexes, de Lavern, on consta també com a padrí Jaume Batlle I, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (1583). I Jaume Creus II és padrí del bateig d'una filla de Jaume Batlle, de la Pujada (1625). Per la seva part, Bartomeu Batlle, fill de Jaume Batlle I, de la Pujada, és padrí d'un fill de Pau Creus, germà de Jaume Creus I (1603). I Eulàlia, muller de Jaume Batlle II, de la Pujada, és padrina d'un fill de Jaume Creus I (1595), i d'un fill de Miquel Creus II (1604).

¹⁸ 1598, CCMM de Miquel Creus, sastre, de St. Sadurní, i Àngela Savi, de St. Pere de Subirats (APSS, CCMM, f. 66r-68v).

¹⁹ 22-4-1607, test. de Miquel Creus, menor, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, núm 50).

Sant Sadurní.²⁰ Aquesta casa està situada al costat de la casa de Jaume Creus, sastre, germà d'aquell.²¹ L'espai que Miquel Creus i Àngela Savi ocupen està compost per una entrada, en la qual hi ha la botiga, la cuina i el celler, i una cambra per dormir.²² A l'entrada, Miquel Creus hi té els estris necessaris per exercir l'ofici de sastre. A l'inventari, hi consta un taulell bo de sastre i una roba de pes entre fil filat i cànem. En relació als vestits, no se n'hi esmenta cap, potser perquè els té tots venuts o entregats. En el testament d'aquell, consta que Guillem Bullit, rajoler, li deu 30 sous “*per compliment de paga de un vestit que li vení*”. En aquesta entrada, a més del taller, trobem la cuina menjador amb el foc a terra, una taula amb dos bancs per seure, els plats i altres estris per fer i servir el menjar, la pastera per fer el pa i dues bótes de quatre cargues per magatzemar el vi que li produeix una vinya que posseeix d'extensió de dos homes de cavadura.

Miquel Creus combina, per tant, l'ofici de sastre amb el de pagès. A més de la vinya suara esmentada, posseeix també un camp sembrat de mestall espeltós, de dues quarteres de sembradura, i guixes, de dos cortans de sembradura. La pastera petita nova indica que, a més del vi, es fa el pa.²³ Part d'aquest vi i pa, així com el blat, el ven, sovint a fiar, com indiquen uns deutoris que consten en aquell inventari *post mortem*.²⁴

El seu germà, *Jaume Creus*, també sastre d'ofici, li devia 10 sous per la compra de cinc cortans de llavor de cànem per sembrar. Aquesta dada indica que els sastres que disposen de terra també planten cànem, que, un cop collit, deuen

²⁰ 10-5-1607, inv. de Miquel Creus, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v, 8): “*Inv. dels béns del honorable en Miquel Creus, sastre, de la vila de St. Sadorní, terme de Subirats, trobats en la casa del honorable en Montserrat Ferrer, pagès, en la qual feia sa pròpia habitació en lo temps de llur òbit*”.

²¹ En els límits de la casa de Jaume Creus, consta que a orient hi ha la casa de Montserrat Ferrer, i a occident la casa d'Esteve Boter. Veg. 27-7-1596, declaració de Jaume Creus, sastre (AHCVP, Capbreu església de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 10v-11v).

²² L'habitatge de Miquel Creus i Àngela Savi és propietat del pagès Montserrat Ferrer, a qui deuen pagar un lloguer. Pot tractar-se d'una casa independent o d'una part de la casa de Montserrat Ferrer. En tot cas, és una vivenda senzilla. No s'indica l'existència de cap escala, la qual cosa ens fa pensar que es tracta d'una única planta.

²³ 10-5-1607, inv. de Miquel Creus, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v, 8).

²⁴ 22-4-1607, test. de Miquel Creus, menor, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, 50): “*Més me deu mestre Arnau Bosch, serrador, hab. en la present vila de St. Sadorní, cinquanta y quatre sous, per rahó de pa que se-n ha portat de ma casa; y de altra part deu lo vi que dirà ma muller*”; “*Més me deu en Miquel Savi, hab. en la parròchia de St. Pere de Sobirats, cunyat meu, setze lliuras quinze sous, moneda barcelonesa, per rahó de blat li tinch venut*”.

filat i usar per fer teixits: “*Més me deu en Jaume Creus, jermà meu, deu sous per rahó de sinch cortans de llavor de cànem*”.

En el seu testament (1607),²⁵ Miquel Creus fa constar vàries quantitats de diners que alguns particulars li deuen per raó de feines que ha fet en les cases llurs i que, segons diu, té anotades en un memorial. Els deutors són tres pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Pere de Subirats: Pere Parellada, d’Ordal, li deu 10 sous “*per rahó de feyna que he feta en sa casa*”; Miquel Savi, cunyat seu, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, li deu 11 sous “*de fahena que tinch feta en sa casa, segons consta ab un memorial que jo tinch*”; i Montserrat Esteva, d’Ordal 52 sous “*per rahó de feyna que he feta en sa casa ab diversos partits*”. Tot i que no es fa constar, aquestes feines poden estar relacionades amb el seu ofici de sastre. Si és així, aquest fet prova que els sastres no només treballen en el seu propi taller, sinó que també es desplacen a diferents masos del terme per fer feines.

Miquel Creus també compra i ven a crèdit, o sigui, a fiar. Deu a Jaume Martí, botiguer de draps i teles de Vilafranca, tres lliures, i a n’Esbert, calçater, 48 sous. També deu tres lliures a en Jansa i tres lliures a mossèn Hortalà, tots dos de Vilafranca.

Troblem vincles, potser només d’amistat, entre la família Ferrer, teixidor de lli, i els Creus, sastres, tots de Sant Sadurní. Miquel Creus, menor, és tutor del fill de Pere Joan Ferrer, teixidor de lli, de Sant Sadurní, nomenat en el testament d’Elisabet Beneta Palau, muller d’aquell (1605).²⁶ La viuda de Miquel Creus, Àngela Savi, es casa en segones núpcies amb Andreu Ferrer, ferrer, de Sant Sadurní, el 1609²⁷.

A més d’exercir l’ofici de sastre, Miquel Creus treballa dues peces de terra, concretament un camp de sembrat de 2 quarteres i una vinya de dos homes

²⁵ 22-4-1607, test. de Miquel Creus, menor, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, 50).

²⁶ 4-6-1605, test. d’Elisabet Beneta Palau, de St. Joan Salerm (APSS, Testaments 1585-1663, f. 39v-40v).

²⁷ Andreu Ferrer (Farrer), ferrer, de St. Sadurní; i Àngela Savi, viuda de Miquel Creus, (sastre), de St. Sadurní; mat. 10-2-1609 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 18, núm 1 foto 55, núm 84).

de cavadura. Fa vi i pa a casa seva,²⁸ els quals productes també ven. Arnau Bosch, mestre serrador de Sant Sadurní, li deu 54 sous “per rahó de pa que se'n ha portat de ma casa; y de altra part deu lo vi que dirà ma muller”; Miquel Savi, cunyat seu, setze lliures i quinze sous “per rahó de blat li tinch venut”; i Gabriel Casanovas, de Sant Sadurní, 3 lliures i 7 sous “las quals li he fiadas en pa y vi”.²⁹ També deixa petites quantitats de diners de presta graciosa. Consten 32 sous a Joan Torrens, de la Font; i 14 lliures al seu germà Salvador Creus, sastre habitant a la ciutat de Barcelona.

Alguns sastres originaris de Sant Sadurní se'n van a viure i treballar fora d'aquella localitat. El cas de *Salvador Creus*, sastre, fill de Miquel Creus, major, se'n va a viure a la ciutat de Barcelona. El seu germà Miquel li fa un préstec graciós de catorze lliures, com consta en el testament d'aquell.³⁰

També el sastre *Pere Creus*, originari de la vila de Sant Sadurní, se'n va a viure lluny d'aquella localitat, concretament a la província de Lleida. Se l'acusà d'haver estat l'autor d'unes punyalades que causaren la mort de Llorenç Masiques, fill del mestre vidrier Bernat Masiques. El procés judicial, iniciat el 1590, es cancel·la el 1606, a petició dels pares de Bernat Masiques. En aquella data, es fa constar que Pere Creus resideix a Tàrraga.³¹ D'ell, no coneixem res més. Pel cognom i per l'ofici, el podem relacionar amb la família Creus, sastres de Sant Sadurní, però desconeixem el vincle de parentiu que hi pot haver entre ells.

En relació a *Pau Creus*, un altre dels sastres que documentem, sabem que era fill de Miquel Creus major. El 1598 consta com a padrí de Joan Pau, fill de Miquel Creus, menor, germà d'aquell.³² Es casa dues vegades, i les dues amb filles de pagesos propietaris. La seva primera muller és Antònia Pastaller, filla de Jaume

²⁸ A l'entrada de casa seva té 2 bótes de quatre càrregues, i també les eines necessàries per fer el pa, concretament una pastera petita nova i tres sedassos, dos de seda i un de serres. Inv. de Miquel Creus, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v, 8).

²⁹ 22-4-1607, test. de Miquel Creus, menor (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, 50).

³⁰ En el test. de Miquel Creus, menor, consta que li ha fet un préstec graciós de 14 lliures: “Més me deu en Salvador Creus, sastre, jermà meu, hara hab. en la ciutat de Barcelona, quatorze lliuras, moneda barcelonesa, las quals són de presta graciosa” (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, 50).

³¹ 28-3-1606, processos judicials (AHCVP, MB, criminal, P-XVI-113-6, f. 42v-43r).

³² 13-12-1598, bateig de Joan Pau Creus, fill de Miquel Creus, menor, i d'Àngela Savi. El padrí és Pau Creus, oncle del nen (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 141, núm 16).

Pastaller i Escuder i de Caterina, segona muller d'aquell; els Pastaller són una família de propietaris que habiten a la vila de Sant Sadurní que posseeixen un patrimoni important a la mateixa parròquia, a més del mas Bosch, situat a la parròquia de Sant Pere de Lavern. D'aquest primer matrimoni amb Antònia Pastaller neixen almenys tres fills: Ramon, Pau i Marianna. La casa on viu Pau Creus i la seva família està situada al carrer de l'Hospital, al costat de la casa de Joan Mas, anomenat de l'Hospital, paraire, i de Jaume Pastaller, germà d'Antònia Pastaller, la primera muller d'aquell. En la declaració de Pau Creus i Antònia Pastaller del capbreu de Subirats de 1614, consta que compraren la casa a Jaume Pastaller, germana d'aquella, a carta de gràcia el 1606.³³ En aquell capbreu, Pau Creus no declara posseir cap peça de terra. La segona muller de Pau Creus és Marianna Llopart, de cal Llopart de les Alzines, de la quadra de Sant Benet Despiells, amb qui no té fills. No disposem dels capítols matrimonials d'aquells, però aquell matrimoni es degué celebrar en una data posterior a 1614, any en què vivia encara la primera muller de Pau Creus.³⁴

b) *La família Salvà*

Una altra de les famílies de sastres destacades és la *família Salvà*, originària del regne de França.

El primer que documentem és *Guillem Salvà*, natural del lloc de Guitaut, del bisbat de Comenge. Consta que és fill de Bertran Salvà, també sastre, i de Domenyona, tots dos d'aquella localitat.³⁵ El documentem a partir de 1581, com a padrí del bateig d'una filla de Pere Mas, mestre de cases de Sant Sadurní.³⁶ El 1583, Guillem Salvà es casa amb Bartomeua Ferrer, la qual aporta per dot una

³³ 10-6-1614, declaració de Pau Creus i Antònia Pastaller, muller d'aquell (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 80v-81r, núm 25). En dita declaració, consta que l'escriptura de compra es féu el 23-11-1606, en poder de MB, notari de Vilafranca del Penedès.

³⁴ No disposem dels capítols matrimonials de cap d'aquests dos matrimonis. Sabem que la segona muller, Marianna Llopart, és una filla cabalera de cal Llopart de les Alzines, de la quadra de St. Benet d'Espiells.

³⁵ Tenim constància del nom dels pares, i que Domenyona és ja viuda el 1583. No sabem si els pares romangueren a França o habitaren també a la vila de St. Sadurní.

³⁶ 12-11-1581, bateig d'Elisabet Mas (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 65, 14).

peça de terra, part vinya, campa i erma, situada a la mateixa parròquia de Sant Sadurní.³⁷ Bartomeua Ferrer és filla de Pons Ferrer i d'Andreua, muller d'aquell, una família de pagesos relacionada amb Monistrol d'Anoia que tenen casa a la vila de Sant Sadurní. La seva germana Àngela, anomenada "la sabatera", es casa amb Antoni CARBÓ, un sabater d'origen francès habitant a Sant Sadurní, com veurem més endavant.

El matrimoni Salvà Ferrer té almenys sis fills: Joan, Joana, Magdalena Bartomeua, Domingo Pere, Joana Jerònima i Guillem Cristòfol.³⁸ D'aquests, almenys un, *Joan Salvà*, continua l'ofici de sastre del seu pare.³⁹

Guillem Salvà morí el 1595, i Bartomeua, la seva muller, coneguda com "la viuda Salvana",⁴⁰ fa d'hostalera a Sant Sadurní.⁴¹ El 1607, l'esmentada Bartomeua fa donació al seu fill Joan Salvà de la casa i peça de terra de 6 jornals que havia estat del sastre Joan Valtà, mort el 1577, i que ella posseïa.⁴²

Una filla de Guillem Salvà, de nom Magdalena, i germana, per tant, de Joan Salvà, l'hereu, es casà amb Batista Carbó, fill d'Antoni Carbó, de Puigfedó, i de Montserrat, primera muller d'aquell (1605).⁴³ S'emparenta, per tant, amb una de les famílies de pagesos propietaris de mas més importants de Lavern i del terme de Subirats. Batista Carbó hauria d'haver estat l'hereu de Puigfedó, tenint

³⁷ 1583, capítols matrimonials de Guillem Salvà i Bartomeua Ferrer (AHCVP, CCMM 1581-1585, vol. 2. (1583), núm 942).

³⁸ Les partides de bateig són les següents: Joan (13-5-1585, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 77, 12); Joana (24-9-1586, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 81, 8); Magdalena Bartomeua (24-8-1588, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 88, 5); Domingo Pere (22-2-1590, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 96, 8); Joana Jerònima (25-5-1593, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 109-110, 11); i Guillem Cristòfol (12-7-1594, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 116, 8).

³⁹ 4-4-1659, test. de Joan Salvà, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 142v-143r).

⁴⁰ Veg. declaració de Joan Valtà, anotat al marge, amb posterioritat, "viuda Çalvana" (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 56v-57r).

⁴¹ Veg. l'òbit de Bertran Pera, "àlies Deseny", natural del r. de F., "*lo qual morí ... en casa de mado Bartomeua Salbana, viuda, hostalera de la vila de St. Sadurní*" (APSS, Òbits 1566-1656, f. 166, 1).

⁴² 10-8-1607, acte de dita donació en poder de SA, notari de Vilafranca del Penedès; veg. 10-6-1614, declaració de Joan Salvà, sastre de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 81v-82r, núm 27).

⁴³ Batista Carbó, fill de Toni Carbó, (de Puigfedó, de la par. de St. Pere de Lavern), i de Montserrat, (primera muller d'aquell, difunta); i Magdalena Salvà, donzella, filla de Guillem Salvà, sastre, de St. Sadurní, i de Bartomeua, muller d'aquell; mat. 6-2-1605 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 16, núm 1 foto 47, núm 75). Els CCMM daten de l'11-9-1604 (AHCVP, AM, CCMM 1596-1622, P-XVI-233-3).

en compte l'ordre de primogenitura, però la institució passa a mans del seu germà per part de pare, Baltassar Carbó, fill de la segona muller del pare d'aquells. Hereta, però, el mas Font que, a partir d'aquell moment, passa a conèixer-se com cal Batista.

Joan Salvà i Ferrer (1585) continuà l'ofici del seu pare. Heretà la casa i una peça de terra de 6 jornals que foren de la seva mare, Bartomeua Ferrer, i que havien estat de Joan Valtà, sastre de Sant Sadurní, com hem explicat amb anterioritat. Es casà tres vegades. Celebrà un primer matrimoni amb Àngela Romagosa del mas de Rocamora, filla de Jeroni Romagosa del Lledoner i de Joana Mestre i Torrents, muller d'aquell, pubilla del mas de Rocamora de Sant Pere de Lavern (1610).⁴⁴ Joan Salvà es casà en segones núpcies amb Paula, amb qui té almenys cinc fills: Jaume, Joan, Miquel, Antoni i Batista.⁴⁵ I en terceres núpcies es casa amb Maria, la qual el sobreviu i s'encarrega de fer inventari dels béns d'aquell (1695). Després d'haver fet tres testaments en vida, morí el 1659 a casa del seu segon fill, de nom també Joan, a qui se li encarrega prendre inventari dels béns d'aquell (1659). Entre aquells béns, consten dos troços de drap, que tots dos junts amiden dues canes i mitja, estopa nova, vuit rams de fil i vuit badies.⁴⁶ També s'hi troben tres bótes de vi d'una, dues i cinc cargues respectivament, una boteta d'un barraló, dues quarteres i mitja de blat, una pastera per fer pa, a més de roba de vestir i altres objectes relacionats amb la casa i el treball del camp. Correspon al seu fill Joan repartir els béns del seu pare.⁴⁷

La institució d'hereu recau en el fill gran, *Jaume Salvà*, que és pagès, el qual, entre altres objectes de casa i de camp, hereta la casa que el seu pare té a

⁴⁴ Joan Salvà, sastre, de St. Sadurní, fill de (no consta); i Àngela Romagosa, donzella, de St. Pere de Lavern, filla de (no consta), mat. 11-12-1610 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 19, núm 2, foto 57, núm 91).

⁴⁵ 4-4-1659 i 6-6-1659, testaments de Joan Salvà i Ferrer, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 142v-143r; i f. 143r-143v).

⁴⁶ 25-9-1659, inv. de Joan Salvà i Ferrer, sastre, de St. Sadurní: (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 47): "*Ítem dos troços de drap qu-evia dos canas y mitja, poch més o manco. Estopa nova (...)* Ítem vuit rams de fil y vuit vedias".

⁴⁷ 25-9-1659, inv. dels béns de Joan Salvà, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 47): "*Inv.um receptum per Joannem Salvà, sartorem ville St.i Saturnini*, lo qual se'n aportà en casa de Joan Salvà, son fill, a fi y effecte se puga servir de la roba necessària y després se tròpia seguit son òbit per a donar-se en aquí disposerà i tocarà de dret^d dit inv. se encarrega y pren dit Joan Salvà, sastre, de sos béns. Dit Joan Salvà, pagès, se'n aporta a dit seu pare en sa casa per a què lo puga governar [f. 1v] sa y malalt tot lo temps li serà ben vist".

Sant Sadurní, "al carrer de dita vila", i una peça de terra que consisteix en un cap d'un serral situat al lloc anomenat "les planes" (1660).⁴⁸ El tercer fill, Miquel Salvà, és fuster, i el cinquè, Batista Salvà, frare domínic. En relació a Antoni, desconeixem si arriba a edat adulta. Podem veure com cap dels fills de Joan Salvà segueix l'ofici de sastre, però el seu fill segon, de nom també Joan, fa de mercer a Sant Sadurní, o sigui, que té una botiga de mercer o merceria. Aquest fill està casat, sense que coneguem el nom de la seva muller, i té dues filles: Magdalena i Maria, a qui l'avi els lliga en testament 5 lliures per quan arribin a edat de casament.

c) *La família Carbó*

Bartomeu Carbó i Vendrell, sastre, és un fill cabaler d'Antoni Carbó, pagès, de Sant Joan Salerm, i d'Enfrosina Vendrell, muller d'aquell. El seu pare, Antoni Carbó, era fill de Macià Carbó I, del mas de Puigfedó; per tant, germà de Macià Carbó II, i oncle de Macià Carbó III. Bartomeu Carbó neix en una data anterior a 1548, any del testament del seu pare, i probablement també de l'òbit d'aquell. En un primer moment, consta que fa de pagès, referència que trobem el 1565, quan ell i el seu germà Miquel són nomenats tutors d'Antoni, un fill bastard del seu germà Perot.⁴⁹ Poc temps després, el 1568, Bartomeu Carbó consta com a sastre ("*sartor*"), concretament en una època fermada per ell en què reconeix a

⁴⁸ 7-10-1660, inv. dels béns de Joan Salvà, sastre, rebuts per Jaume Salvà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 48).

⁴⁹ 10-8-1565, inv. de Perot Carbó, de St. Joan Salerm, "lo qual inv. és estat pres a instància del Miquel Carbó y d'en Bartomeu Carbó, paiesos, germans de dit Parot Carbó, tudós y curadós dats y assignats Antoni Carbó, bastart, fill de dit Parot Carbó, quòndam, y béns seus, segons largament apar en lo darrer test. de dit Parot Carbó, quòndam, lo qual e fet y fermat en poder de mosèn Martí Balagaró, prevere, vicari de la parrochial sglésia de St. Saturní, del terme de Sobirats, a [], de juliol, del any MDLXV, lo qual inv. fonch pres de voluntat y exprés consentiment y licència del honorable en Macià Carbó, balla del castell y terme de Sobirats" (APL, M-1561, f. 75r-75v, 177). Recordem que Perot Carbó mor a casa de Bartomeu Carbó, pagès, de Prunamala, amb el qual existeix un vincle de parentiu, però que no hem de confondre amb el germà d'aquell testador, tot i la coincidència dels noms.

Bartomeu Mateu, del Mas de les Cases, del Pla, 4 lliures i 5 sous per drets de llegítima sobre el dot de la seva mare, Enfrosina, morta amb intestat.⁵⁰

El documentem com a pagès (1565), i al cap de poc com a sastre (1568), a la vila de Sant Sadurní.⁵¹ Estava casat amb Paula, de la qual desconeixem el cognom patern. D'aquest matrimoni, neixen almenys sis fills entre 1581 i 1597: Macià (1581), Jaume (1583), Joana Paula (1587), Francesc Bartomeu (1590) i Joan Bartomeu (1597), i un altre fill de nom també Bartomeu, del qual no coneixem la data de baptisme.⁵² Si ens fixem en les partides de baptisme d'aquells, en el bateig del primer fill, Macià (1581), fan de padrins Macià Carbó, prevere, i Joana Carbona, muller de Jaume Carbó, de Lavern. En el bateig del segon fill, Jaume (1583), trobem com a padrí Jaume Carbó, de Lavern. Tots ells estan relacionats amb la família Carbó, de Puigfedó. Com a fet anecdòtic, i que connecta també ambdues famílies, Joana Carbona (1597), viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó, deixa en testament a Bartomeu Carbó "*unas mijas de drap blanch que vuy tinch calsadas en las camas*".⁵³ L'exemple mostra també com la roba és un bé important. Com ja hem comentat, la roba s'aprofita sempre i es pot llegar en testament, com aquestes mitges que una moribunda porta posades en el seu llit de mort. En el bateig de Joana Paula (1587), altra filla de Bartomeu Carbó, trobem com a padrina Joana Carbona, muller de Pere Joan Carbó, pagès, de Sant Sadurní. Tot i compartir el mateix cognom, desconeixem si existeix algun vincle de parentiu entre ells.⁵⁴

⁵⁰ 22-9-1568, època de drets de llegítima materna fermada per Bartomeu Carbó, sastre, (de St. Sadurní), fill d'Antoni Carbó i Enfrosina, muller d'aquell, de St. Joan Salerm (22-9-1568. APL, M-1561, f. 114v, 259).

⁵¹ 22-9-1568, època de dot de Bartomeu Carbó, "sartor", (de la vila de St. Sadurní), fill d'Antoni Carbó i Enfrosina Vendrell, muller d'aquell, de St. Joan Salerm, germà d'Antoni Carbó, "fratis mei." (APL, M-1561, f. 114v, 259).

⁵² Les partides de bateig són les següents: Macià (7-9-1581, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 64, 8); Jaume (9-10-1583, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 69, 5); Joana Paula (13-11-1587, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 86, 16); Francesc Bartomeu (25-3-1590, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 97, 10); Joan Bartomeu (21-7-1597, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 134, 10).

⁵³ 10-11-1597, test. de Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó (APSS, Testaments 1585-1663, f. 1r-3v, 1).

⁵⁴ No sabem quina és la procedència de dit Pere Joan Carbó. Sabem que no és Pere Joan Carbó, de Prunamala. Tenim la prova en la partida de baptisme de Joana Barús (1581); en ella, consten com a padrins Pere Joan Carbó, menor, de Prunamala, i Joana Carbona, muller de Pere Joan Carbó, pagès, de dita vila de St. Sadurní (7-9-1581, APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 72, 5).

El seu fill, *Bartomeu Carbó II*, seguí l'ofici de sastre del seu pare. Es casa dues vegades, la primera amb Anna Fontanillas, filla de Sebastià Fontanillas, pagès de la vila de Piera (1613), la qual li aporta per dot la meitat d'una parcel·la de bosc que té a la propietat del seu difunt pare.⁵⁵ En segones núpcies, es casa amb Joana Batlle, donzella, filla del difunt Francesc Batlle, sabater de Piera. Aporten el dot a aquella el seu germà, Francesc Batlle, teixidor de llana de Piera, 60 lliures i l'aixovar. Li paga 20 lliures de comptants, i les altres 40 lliures amb una hipoteca sobre una casa situada al carrer major de Piera, de manera que no els puguin treure d'aquella fins abans no els hagin pagades les 40 lliures. Bartomeu Carbó li fa de creix 10 lliures. No sabem si se'n va anar a viure a Piera.⁵⁶

Per la seva part, *Jaume Carbó*, mestre sastre, de la vila Sant Sadurní, era fill de Bartomeu Carbó i Vendrell, sastre de Sant Sadurní. Jaume Carbó està casat almenys tres vegades. Es casa amb Joana Guilera, filla de Joan Guilera, pagès, d'Ordal, habitant a Pacs, i de Joana Ferrer, de Sant Sadurní, muller d'aquell.⁵⁷ Es tracta del matrimoni d'un sastre amb la filla de cabalers de pagesos propietaris. Joan Guilera, pare de Joana Guilera, és un cabaler fill d'un pagès propietari d'Ordal, que més endavant trobem que habita a Pacs. I Joana Ferrer, mare de Joana Guilera, és filla de Jaume Ferrer, pagès propietari de Sant Sadurní, i de Beneta, muller d'aquell, germana de Galceran Ferrer.⁵⁸ Joana Guilera (1619) manifesta la voluntat de ser enterrada en el vas de la casa de Galceran Ferrer, oncle d'aquella.⁵⁹ Convé dir que la família Ferrer és una de les famílies de pagesos propietaris més important de Sant Sadurní, vinguda a menys a finals del segle XVI, el patrimoni de la qual passa a mans de Baltassar Aguspí, mercader de Barcelona.⁶⁰

⁵⁵ 19-3-1613, CCMM (ACAN, ANI, PE, CCMM 1561-1626, 2-369).

⁵⁶ 20-11-1622, CCMM (ACAN, ANI, PE, CCMM 1561-1626, 2-369).

⁵⁷ 2-5-1619, test. de Joana Guilera, muller de Jaume Carbó, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 92v-93r, 105).

⁵⁸ Veg. CCMM de Joan Guilera i Joana Ferrer, 12-4-1587, MB, notari de Vilafranca del Penedès; i època de dot de Joan Guilera i Joana Ferrer, muller d'aquell, 18-2-1591 (AHCVP, Pere Guasch, P-XVI, 1590-1591, núm 23, f. 17r).

⁵⁹ Veg. test. de Joana Guilera, muller de Jaume Carbó, sastre, de St. Sadurní, 2-5-1619 (APSS, Testaments 1585-1663, f. 92v-93r, 105).

⁶⁰ A finals del segle XVI i inicis del segle XVII, la casa de Galceran Ferrer i una part considerable del seu patrimoni es venen a Baltassar Aguspí, mercader de Barcelona, el qual opera a St. Sadurní

Joana Guilera (1619), en el seu testament, llegà cinc lliures al seu marit, Jaume Carbó, i institueix hereu universal el seu pare, Joan Guilera. Aquestes dades ens fan entendre que el matrimoni Carbó Guilera no té fills, almenys que els sobrevisquin.

Fruit d'un altre matrimoni, del qual desconeixem el nom de la muller, Jaume Carbó té almenys un fill, Francesc Carbó, el qual ja és mort el 1663. Aquell fill es casa amb Caterina, i tenen almenys tres fills: Agustí, Francesc i una noia. Jaume Carbó (1663), en el seu testament, institueix hereus aquests tres néts, individualment i per aquest ordre, i en quart lloc institueix hereu un nebot seu, de nom *Joan Carbó*, també sastre de Sant Sadurní. Documentem aquest nebot sastre, Joan Carbó, a partir de 1659, com a testimoni del testament del sastre Joan Salvà,⁶¹ i de l'inventari dels béns d'aquell (1660).⁶² També el 1663, com a marmessor del testament del seu oncle sastre, Jaume Carbó.⁶³

L'esmentat Jaume Carbó es casa també amb Anna, "olim Creus", amb qui no consta tampoc que tingui fills. Recordem que els Creus són una família de sastres de la vila de Sant Sadurní. L'esmentada Anna institueix hereva la seva ànima i deixa al seu marit l'usdefruit d'una casa que té en propietat a la vila de Sant Sadurní amb l'obligació que hi faci les obres necessàries i que, després de la mort d'aquell, sigui venuda al més donant per misses d'aniversaris.⁶⁴ Fa testament el mateix dia i any que la seva muller Anna, i fa constar que té una casa a la vila de Sant Sadurní i una vinya, les quals deixa en usdefruit a la seva muller, Anna, juntament amb tota la vaixella vinària que té a casa.⁶⁵ La casa és de propietat, a raó de "un pregamí de la casa" que guarda entre una sort de papers; i la vinya,

almenys a partir de 1590, i en documentem compres a partir de 1602 (AHCVP, Capbreu 1614, SA, declaració de Baltassar Aguspí, f. 89r-93r).

⁶¹ 4-4-1659, test. de Joan Salvà, sastre, de St. Sadurní. Testimonis: Jaume Notó, pagès, de St. Sadurní, terme de Subirats; i Joan Carbó, sastre, de dita pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 142v-143r).

⁶² 7-10-1660, inv. de Joan Salvà, sastre, de la vila de St. Sadurní, terme de Subirats (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶³ 12-3-1663, test. de Jaume Carbó, sastre, de la pr. de St. Sadurní. Marmessors: Joan Carbó, sastre, de la pr. de St. Sadurní, nebot de dit testador; Pacià Mestre, pagès, de la pr. de St. Sadurní; i el rector de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 155r-156r).

⁶⁴ Dita Anna Carbó, "olim Creus", fa test. el 12-3-1663, el mateix dia i any que el seu marit, Jaume Carbó. Test. d'Anna Carbó, "olim Creus" (APSS, testaments 1585-1663, f. 156r-156v, 217).

⁶⁵ 12-3-1663, test. de Jaume Carbó, sastre, de St. Sadurní (APSS, testaments 1585-1663, f. 156r-156v, 216).

d'extensió de 30 jornals de cavadura, està "en les terres" d'Antoni Romagosa de Lavern. A l'inventari dels seus béns, consta que el botam per magatzemar el vi es compon de dues bótes de cinc cargues, una d'una càrrega i una altra de dues cargues i mitja.⁶⁶

En relació a les eines i material relacionat amb l'ofici de sastre que es guarden a casa de Jaume Carbó, trobem: sis rams de fil d'estopa amb onze badies de cànem, unes estisores de sastre usades, que es venen a l'encant per cinc sous, un llibre de comptes del que li devien, quatre albaraners "tres de xichs y un de gran".⁶⁷

Per la seva part, el mestre sastre *Pau Carbó*, de Sant Sadurní, continua l'ofici de sastre practicat per la seva família. Desconeixem el nom dels seus pares, però sabem que és nebot del sastre Jaume Carbó de Sant Sadurní. Aquest oncle, Jaume Carbó, el nomena marmessor testamentari i l'institueix hereu en quart grau en el seu testament (1663). Com a marmessor, Pau Carbó és un dels encarregats de prendre inventari dels béns del seu oncle, Jaume Carbó (1668).⁶⁸

d) *La família de la Creu*

Miquel de la Creu (1567), mestre sastre de la parròquia de Sant Sadurní, consta com a padrí d'una filla de Antoni Martí, teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní, juntament amb Montserrada, la muller de Galceran Ferrer, pagès propietari de Sant Sadurní.⁶⁹ Mor el 1584. Es casà amb Violant, amb qui tingué almenys 7 fills: una albada, que morí amb dos anys († 1568); Jerònima (1567); Joana (1568); Miquel (1569); Pau (1572); Eulàlia (1575); i Joana (1579).

La família de la Creu manté molt bones relacions socials, com podem comprovar a partir dels padrinatges, en els quals consten pagesos propietaris de mas, menestrals, burgesos i algun capellà. Els padrins de Pau (1572) són Pau

⁶⁶ 1-5-1668, inv. de Jaume Carbó, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 57).

⁶⁷ 1-5-1668, inv. de Jaume Carbó, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 57).

⁶⁸ 1-5-1668, inv. de Jaume Carbó, sastre, de St. Sadurní. Entre els marmessors, consta Joan Carbó, sastre, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 57)

⁶⁹ 1567, baptisme de Paula Montserrada filla d'Antoni Martí, teixidor de lli, de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 7, s/n).

Martí de la Costa, pagès propietari de Sant Pau d'Ordal, i Caterina Rosella, muller de Pere Rosell, pagès propietari de Sant Pere de Subirats.⁷⁰ Els padrins d'Eulàlia són Pere Calendraix, burgès, i Eulàlia Boneta, muller de Giralt Bonet, blanquer, tots de Vilafranca del Penedès.⁷¹ I els padrins de Joana (1579) són el sacerdot Francesc Olivella, rector de Terrassola; i Joana Berús, muller de Guillem Berús, músic de la vila de Sant Sadurní.⁷²

Per la seva part, Violant, la muller del sastre, consta en cinc padrinatges: un fill de Bartomeu Carbó, pagès de Prunamala (1572); un fill d'Esteve Boter, mestre de cases de Sant Sadurní (1577); una filla de Montserrat Entrada, pagès de Sant Sadurní (1578); un fill de Joan Carbonell, teixidor de lli, juntament amb Pere Mas, mestre de cases, tots de Sant Sadurní (1584); i un fill de Pere Mas, mestre de cases, juntament amb el pagès Lluç Codorniu, tots de Sant Sadurní (1585).⁷³

Jaume de la Creu (1584) exerceix també l'ofici de sastre a Sant Sadurní. No coneixem el vincle de parentiu amb Miquel de la Creu, però sospitem que són parents. Es casa amb Jerònima, i són pares d'almenys un fill, de nom també Miquel (1584). Entre els padrins d'aquell, consta Miquel Santasusanna, un sacerdot beneficiat a la Seu de Barcelona, i Caterina Rosella, la muller de Pere Rosell, pagès propietari de Sant Pere de Subirats, la qual ja fou padrina de Pau de la Creu (1572).⁷⁴

e) *La família Torrentmal*

Perot Torrentmal és sastre (1567) i també hostaler (1596) de la vila de Sant Sadurní. Mor el 1616, havent fet testament. Viu al costat de la casa d'Àngela

⁷⁰ 27-4-1572, *bateig de Pau*, fill de mestre Miquel de la Creu, sastre, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 26, 10).

⁷¹ 9-10-1575, bateig d'Eulàlia, filla de mestre Miquel de la Creu, sastre, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 44, 20).

⁷² 10-5-1579, bateig de *Joana*, filla de mestre Miquel de la Creu, sastre, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 56, 7).

⁷³ En relació als padrinatges de Violant, per aquest ordre: 1572 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 27, 16); 1577 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 50, 12); 1578 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 53, 6.); 1584 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 73, 8); i 1585 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 75, 2).

⁷⁴ 10-2-1584, *Miquel*, fill de mestre Jaume de la Creu, sastre, de la vila de St. Sadurní, i de Jerònima, muller d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 71, 3).

Ferrer, viuda d'Antoni Carbó, sabater, i de Joan Mas, paraire, anomenat "lo pubill".⁷⁵ Perot Torrentmal és fill de Jaume Torrentmal, sastre, de Masquefa, i d'Elisabet, muller d'aquell. La seva germana Àngela Torrentmal està casada amb Vicenç Mir, pagès i fuster de Sant Sadurní, fill de Joan Mir, del molí de Vilarnau. L'esmentada Àngela, en el seu testament fa hereu el seu germà Perot Torrentmal. Aquest germà es casa dues vegades: primer amb a) Eufraïna Pasteller i Escuder, filla de pagesos propietaris de Sant Sadurní, descendents de ca l'Escuder de Rocavert, de Lavern, amb qui no consta que tingui fills que el sobrevisquin; i en segones núpcies amb b) Jerònima Salmoy, de Castellet. D'aquest segon matrimoni neixen almenys dotze fills entre 1569 i 1594: Bartomeu (1569); Joana Paula (1573); Pere Pau (1575); Elisabet (1576); Jaume Pere (1579); Eulàlia Elionor (1586); Francesca Joana (1587); Jerònima Maria Agna (1590); Caterina (1592); Àngela; Eulàlia Jerònima (1594) i Paula.

D'aquests fills, sabem que Eulàlia (probablement Eulàlia Jerònima) es casa el 1610 amb Joan Artigues i Martí, sastre, habitant a Sant Sadurní, fill cabaler d'un pagès propietari de mas, Bartomeu Artigues (II), de ca l'Artigues, de Sant Pere de Lavern. Aquest matrimoni dura poc, ja que Joan Artigues és ferit d'un tret de pedrenyal el 1611, i el documentem ja mort el 1614. La seva viuda, Eulàlia Torrentmal, es casa en segones núpcies amb Antoni Font, moliner de Sant Sadurní.⁷⁶

Altres dues filles de Perot Torrentmal estan casades amb dos pagesos, habitants a Sant Sadurní: Paula Torrentmal amb Antoni Raventós, habitant a Sant Sadurní; i Àngela Torrentmal amb Montserrat Llopart, habitant a Sant Sadurní. I l'hereu, Bartomeu Torrentmal, que farà de pagès, es casa amb Elionor Tort, filla cabalera del mas de Ribalta, amb qui té almenys cinc fills: Joan (l'hereu); Paula, que es casa amb [] Carbó); i Jerònima.

Podem dir que Perot Torrentmal pertany a una família de sastres importnt sortida de Masquefa. Exerceix de sastre a la vila de Sant Sadurní, on viu amb la

⁷⁵ Declaració de Pere Torrentmal, sastre, de St. Sadurní (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 2r-3v).

⁷⁶ Antoni Font, moliner, marit d'Eulàlia Torrentmal, esmentat en el test. de Jerònima Salmoy, viuda de Perot Torrentmal, sastre, de St. Sadurní, 9-5-1616 (APSS, testaments 1585-1663, f. 87r-88r).

seva muller i els seus fills. El seu fill hereu, el primogènit *Bartomeu Torrentmal*, segueix l'ofici de sastre, però també fa de pagès. Aquest es casa amb una cabalera del mas de Ribalta, per tant, s'emparenta amb una filla de pagesos propietaris de mas. Una altra filla, Àngela Torrentmal, es casa amb Montserrat Llopart, un pagès relacionat amb Llorenç Llopart, pagès propietari de mas, de cal Llopart de la Costa, de Sant Pere de Subirats, sense que coneguem el vincle de parentiu que hi pugui haver entre ambdós. Una altra filla, Paula Torrentmal, es casa amb Antoni Raventós, pagès de Sant Sadurní. Una filla, Eulàlia Torrentmal, es casa amb un sastre, Joan Artigues, fill cabaler de ca l'Artigues, de Sant Pere de Lavern, i en enviudar d'aquell es torna a casar, aquesta vegada amb un moliner, Antoni Font, de Sant Sadurní.

f) *La família Notó*

En relació a la família Notó, tenim documentats dos sastres: *Jaume Notó* (1596) i *Bartomeu Notó* (1648).

El sastre *Jaume Notó* neix el 1596 a Sant Sadurní.⁷⁷ Entre els seus padrins, consta el mestre Andreu Ferrer, ferrer de Sant Sadurní, i Àngela Torrentmal, filla del sastre Pere Torrentmal, també de Sant Sadurní. És fill i hereu de Jordi NOTÓ, mestre de cases, habitant a la vila de St. Sadurní, i d'Eulàlia (Solinyach), muller d'aquell. Els seus pares són d'origen occità.⁷⁸ És el segon de quatre germans. La seva germana gran, Magdalena, està casada amb Domingo Sogas, boter, de Sant Sadurní, també d'origen francès. Jaume Notó es casa amb Jerònima, amb qui té almenys un fill, *Bartomeu Notó*, el qual segueix l'ofici de sastre, com el seu pare. Jaume Notó hereta la casa i la terra, o part d'aquella, del seu pare (1620), i reconeix tenir dues cases a la vila de Sant Sadurní, i més de 30 jornals de vinya. A

⁷⁷ 25-6-1596, bateig de Jaume Notó, de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 127, 11).

⁷⁸ Jordi Notó, mestre de cases, és fill de Pinot Notó, pagès, de la pr. del Perull, del bisbat de Tula, del r. de F., i de Martina, muller d'aquell. Mor a St. Sadurní el 1620. Eulàlia Notó, muller de Jordi Notó, és germana d'Elionor Ferrera, muller de Pere Ferrer, i els marits (Jordi Notó i Pere Ferrer) són cunyats de Joan Solinyach, amb la qual cosa interpretem que dites Eulàlia i Elionor poden ser germanes de Joan Solinyach, moliner de la Foradada, fill de Joan Solinyach, pagès, de la par. de Donrado, del bisbat de Seux, r. de F., i de Joana, muller d'aquell.

la seva mort, deixarà a la seva viuda, Jerònima, l'usdefruit de la casa on viuen i part dels 30 jornals de vinya, que acaba amb “una passada que y ha de malvesias”, i la resta de terra i l'altra casa, on viu el seu fill Bartomeu, passa a ser d'aquell, que és instituït hereu universal (1662).⁷⁹

Trobem altres sastres, com el mestre *Antoni Parell*, del qual només sabem que està casat amb Violant, amb qui té almenys una filla, Joana Paula (1597), i que habiten a la vila de Sant Sadurní. En el bateig de la seva filla, fan de padrins Bartomeu Ros, pagès, de Sant Sadurní, i Joana, muller de Toni Romagosa del mas del Lledoner, de Sant Esteve de Cervelló.⁸⁰

Per la seva part, el mestre sastre *Pau Bover* també habita a la vila de Sant Sadurní. Està casat amb Joana, amb qui tenen almenys un fill, de nom Pere Pau Bover. Aquest fill és batejat el 1599, i són padrins Pere Mestre, pagès, de Sant Sadurní, i Maria Formosa, muller de Jaume Formosa, pagès, de mas Masseguer, de Sant Sadurní.⁸¹ Un cop viuda, Joana es casa en segones núpcies amb Joan Rius, de Piera, el 1607;⁸² i viuda de nou, es casa en terceres núpcies amb Guillem Faxeda, un francès habitant a la parròquia de Sant Sadurní, el 1609.⁸³

Joan Voltà (o Valtà) (1567), sastre de la vila de Sant Sadurní, viu en una casa amb pati situada entre els honors d'en mas de la Riera i d'Antoni Martí, teixidor de lli. Es propietari també d'una peça de terra situada a *la plana de la creu del coll del Salt*, de 6 jornals. Està casat amb Bartomeua, amb qui té una filla, Joana, que es casa el 1575 amb Arnau Sans, vidrier d'origen francès habitant a la mateixa parròquia de Sant Sadurní. Joan Voltà mor el 1577,⁸⁴ i la casa, juntament amb la peça de terra, passen a mans de la seva viuda, Bartomeua. Aquesta mor el

⁷⁹ 28-6-1662, test. de Jaume Notó, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 152v-153v, 211).

⁸⁰ 15-12-1597, bateig de Joana Paula Parell (APSS, Llibre de baptismes (1567-1605), f. 137, 21). Coneixem l'existència d'aquest sastre per aquesta partida de baptisme.

⁸¹ 17-8-1599, bateig de Pere Pau Bover (APSS, Baptismes 1567-1605, f. 145, 14).

⁸² Joan Rius, de Piera; i Joana, viuda de Pau Bover, sastre, hab. a St. Sadurní, mat. 23-12-1607 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 18, núm 4 foto 54, núm 82).

⁸³ Guillem Faxeda, francès, hab. a St. Sadurní; i Joana, viuda de Joan Rius, mat. 24-2-1609 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 18, núm 2 foto 55, núm 85).

⁸⁴ 26-3-1577, òbit de Joan Valtà, sastre, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 68, 2).

1584.⁸⁵ En una nota al marge en la declaració de Joan Voltà del capbreu de Subirats de 1567, sabem que la casa i la terra d'aquell passen a ser propietat de "la viuda Çalvana", la qual identifiquem amb Bartomeua Ferrer, viuda de Guillem Salvà, sastre, com expliquem més endavant. I després, el 1607, per donació de l'esmentada Bartomeua, passen a ser propietat de Joan Salvà, sastre, fill del segon matrimoni d'aquella amb Guillem Salvà.⁸⁶

En relació al sastre *Joan Artigues i Martí*, només dir que és un fill cabaler de ca l'Artigues de Lavern que s'instal·la a la vila de Sant Sadurní. Concretament, és fill de Bartomeu Artigues II, de ca l'Artigues de Lavern, i de Margarida Martí, de la vila de Sant Sadurní, muller d'aquell. El 1598, la seva mare l'institueix hereu segon d'aquella en testament i li llega 40 lliures "a fet de núpcias".⁸⁷ El 1605, Joan Artigues ja és sastre i habita a la vila de Sant Sadurní.⁸⁸ cinc anys més tard, el 1610, es casa amb Eulàlia Torrentmal i Salmoy, donzella, filla de Perot Torrentmal, sastre de Sant Sadurní, i de Jerònima Salmoy, muller d'aquell. S'ha emparentat, per tant, amb una família de sastres de la vila de Sant Sadurní. Convé dir que un oncle matern és Pau Martí "dit de l'Hostal", de St. Sadurní, una família emergent que compra la casa de l'Hostal, a Jaume Batlle de Masquefa, i el mas de la Torre, a la família Carbó de la Torre. El 1611, Joan Artigues i Martí és "*ferit de pedrenyal*",⁸⁹ de la qual ferida sobreviu. El 1612, és acusat d'haver entrat a robar a casa de Bartomeu Duran, pagès, que s'està al mas del forn de vidre de Pere Mestre, de Sant Sadurní.⁹⁰ Mor abans del 1614,⁹¹ any en què la seva muller,

⁸⁵ 14-2-1584, òbit de Bartomeua Valtana, viuda de Joan Valtà, sastre, de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 101, 6).

⁸⁶ 10-8-1607, acte de donació en poder de SA, notari de Vilafranca del Pdès.; veg. 10-6-1614, declaració de Joan Salvà, sastre, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 81v-82r, núm 27).

⁸⁷ 22-8-1598, test. de Margarida Martí, mare d'aquell (APL, Testaments solts, f. 1r-1v, 11).

⁸⁸ 5-10-1605, Joan Artigues, sastre, de St. Sadurní, esmentat en el procés judicial contra Simó Artigues, pagès, de St. Pere de Lavern, germà d'aquell, per un assumpte de dos anells d'or que tenia empenyorats (AHCVP, MB, P-XVII-6, núm 48).

⁸⁹ 1611, procés judicial, dit Joan Artigues està ferit de pedrenyal. Veg. (AHCVP, processos judicials, P-XVII-16-1611, núm 37).

⁹⁰ Bartomeu Duran, pagès, s'està "*en lo forn del vidra de'n Mestres de St. Sadorní qui és en la parròchia de St. Sadorní*". En la denúncia d'aquell, es fa constar que "*dit lladre era un home jove ab una capa gascona fosca ab un padrenyal que portava y tenia molt poca barba*", i l'acusador diu que té "*suspita que lo dit lladre no fos Joan Artigues, sastre, de St. Sadorní*". 4-2-1612 (AHCVP, processos judicials, MB, P-XVII-22, núm 52).

Eulàlia Torrentmal i Salmoy, ja consta com a viuda en la declaració d'aquella en el capbreu de Subirats d'aquell any. El 1616, la seva viuda ja consta casada en segones núpcies amb Antoni Font, moliner de Sant Sadurní.⁹² Convé dir també que un germà de Joan Artigues i Martí, de nom Joaquim, fa de teixidor de lli a Vilafranca del Penedès, i es casa amb Salvadora Miret, viuda de Crespí Duran, pagès de Vilafranca, i filla de Francesc Miret, paraire, de Vilafranca. també un altre germà, Pau Artigues i Martí, es casa amb Agnès Pinyanos, filla de Bernat Pinyanos, blanquer, de Vilafranca.

De *Bernat Jofre* (1524), només sabem que és sastre originari de la parròquia de Sant Sadurní.⁹³ Molt probablement és un fill cabaler de la família Jofre del mas de Peralba, situat en aquella mateixa parròquia.

El mestre sastre *Simó Boter* és fill d'Antoni Boter i Majol, mestre de cases, i d'Eulàlia, muller d'aquell, de la vila de Sant Sadurní. Neix el 1598,⁹⁴ i és el tercer d'almenys cinc germans. Es casa almenys dues vegades. Del primer matrimoni, neix almenys un fill, de nom Pere Joan, el qual fa de pagès a Sant Sadurní. La seva segona muller, Maria Torrens i Surià, es casa en segones núpcies amb el pagès Joan Calvet, de Sant Sadurní. Mor abans de 1648.⁹⁵

Antoni Miquel, ja difunt el 1648, sastre resident a Sant Sadurní, està casat amb Eulàlia Torres, filla de Joan Torres, pagès de la Guitsa, de la parròquia de Vallbona, terme de Cabrera, i de Tomasa, muller d'aquell. Pel testament de la seva viuda, sabem que van tenir fills comuns, però no s'hi anomenen (1648).⁹⁶

Coneixem altres sastres perquè fan de testimoni d'algun instrument. És el cas del sastre *Miquel Prevera* (1648), establert a Sant Sadurní, el qual fa de testimoni del testament de l'abans esmentada Eulàlia Torres, viuda del sastre

⁹¹ El 1614 consta ja mort; veg. 23-5-1614, declaració d'Eulàlia, viuda de Joan Artigues, sastre, de St. Sadurní, difunt (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 74v-75r).

⁹² Antoni Font, moliner, marit d'Eulàlia Torrentmal, esmentat en el test. de Jerònima Salmoy, viuda de Perot Torrentmal, sastre, de St. Sadurní, 9-5-1616 (APSS, testaments 1585-1663, f. 87r-88r).

⁹³ Consta esmentat en un paper solt a l'APSS.

⁹⁴ 8-3-1598, bateig de Simó Boter (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 138, 5).

⁹⁵ Sabem que mor abans de 1648 perquè la seva segona muller, Maria Torrens i Surià, ja casada en segones núpcies amb Joan Calvet, fa test. en aquell any; 9-12-1648, test. de Maria Torrens i Surià (APSS, Testaments 1585-1663, f. 133v-134r).

⁹⁶ 30-11-1648, test. d'Eulàlia Torres, viuda d'Antoni Miquel, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 134r).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Antoni Miquel (1648).⁹⁷ El sastre *Mariano Font* (1659) fa de testimoni de l'inventari de Pau Sardà, pagès de Sant Sadurní, juntament amb Francesc Giralt, teixidor de lli d'aquella localitat.⁹⁸ I el sastre *Jaume Roig* (1690), de la vila de Sant Sadurní, fa de testimoni de l'inventari dels béns de Pere Gatell, teixidor de lli de Sant Sadurní.⁹⁹ Com podem veure, estan relacionats, ni que sigui fent de testimonis, amb pagesos i menestrals, com ara sastres i teixidors de lli de la vila de Sant Sadurní.

X.6.2. SASTRES DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE LAVERN

A la parròquia de Sant Pere de Lavern trobem un total de 6 sastres, tots ells eren fills de pagesos propietaris de mas. D'aquests sastres, 3 pertanyen a la família Carbó de Sant Joan Salerm, 1 a la família Escuder de Rocavert, i 1 a la família Artigues de ca l'Artigues.

SASTRES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1555	CARBÓ, Jonot		cal Carbó, St. Joan Salerm	Martorell
2	1565, 1568	CARBÓ, Bartomeu		cal Carbó, St. Joan Salerm	St. Sadurní
3	1565	CARBÓ, Antoni (aprenent)		cal Carbó, St. Joan Salerm	Martorell
4	1562	ESCUDEU, Pere		ca L'Escuder de Rocavert	Vilafranca P
5	1580	ARTIGUES, Jaume		ca l'Artigues, Lavern	Vilafranca P
6	1598, 1605	ARTIGUES, Joan		ca l'Artigues, Lavern	St. Sadurní

Quadre 93. *Sastres de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

⁹⁷ 30-11-1648, test. d'Eulàlia Torres, viuda d'Antoni Miquel, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 134r).

⁹⁸ 28-8-2-1686, inv. de Pau Sardà, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 2r).

⁹⁹ 4-2-1690, inv. de Pere Gatell, teixidor de lli, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

a) *La família Carbó, de Sant Joan Salerm*

D'aquesta família, són originaris els cabalers *Jonot Carbó* i *Bartomeu Carbó*, i el seu nebot, l'aprenent *Antoni Carbó*, fill bastard d'un germà d'aquells, sota la responsabilitat d'un dels seus oncles que habita a Martorell.

El sastre *Bartomeu Carbó* és fill d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm, i d'Enfrosina Vendrell, muller d'aquell. El seu pare, Antoni Carbó, era fill de Macià Carbó I de Puigfedó; per tant, germà de Macià Carbó II de Puigfedó, i oncle de Macià Carbó III de Puigfedó. Bartomeu Carbó neix en una data anterior a 1548, any del testament del seu pare. En un primer moment, consta que fa de pagès, referència que trobem el 1565, quan ell i el seu germà Miquel són nomenats tutors d'Antoni, un fill bastard del seu germà Perot.¹⁰⁰ Poc temps després, el 1548, Bartomeu Carbó consta com a sastre ("*sartor*"), concretament en una àpoca fermada per ell en què reconeix a Bartomeu Mateu, del Mas de les Cases, del Pla, 4 lliures i 5 sous per drets de llegítima sobre el dot de la seva mare, Enfrosina, morta amb intestat.¹⁰¹ No disposem de més informació sobre Bartomeu Carbó. Probablement s'hauria casat i establert a Sant Sadurní, on trobem un altre Bartomeu Carbó, sastre, que identifiquem com a fill d'aquell.¹⁰² En resum, primer

¹⁰⁰ 10-8-1565, inv. de Perot Carbó, de St. Joan Salerm, "lo qual inventari és estat pres a instància del Miquel Carbó y d'en Bartomeu Carbó, paiesos, germans de dit Parot Carbó, tudós y curadós dats y assignats Antoni Carbó, bastart, fill de dit Parot Carbó, quòndam, y béns seus, segons largament apar en lo derrer test. de dit Parot Carbó, quòndam, lo qual e fet y fermat en poder de mosèn Martí Balagaró, prevere, vicari de la parrochial sglésia de St. Saturní, del terme de Sobirats, a [], de juliol, del any MDLXV, lo qual inv. fonch pres de voluntat y exprés consentiment y licència del honorable en Macià Carbó, balla del castell y terme de Sobirats" (APL, M-1561, f. 75r-75v, 177).

¹⁰¹ 22-9-1568, àpoca de drets de llegítima materna fermada per Bartomeu Carbó, sastre, (de St. Sadurní), fill d'Antoni Carbó i Enfrosina, muller d'aquell, de St. Joan Salerm (22-9-1568. APL, M-1561, f. 114v, 259).

¹⁰² Per les dates o anys en què els documentem, suposem que es tracten de dues persones diferents que responen al mateix nom de Bartomeu Carbó. Un d'ells neix a cal Carbó de St. Joan Salerm abans de 1548, o en tot cas abans de 1557, del qual coneixem el nom dels seus pares i germans; i un altre, amb el mateix nom, que trobem hab. a la vila de St. Sadurní, casat i amb cinc fills nascuts entre 1581 i 1597. Tots dos tenen el mateix ofici de sastre, i viuen a prop. A més, tots dos estan relacionats clarament amb la família Carbó de Puigfedó. Ens atrevim a fer la suposició que són pare i fill, però amb una certa prudència, fins a l'espera de més informació documental.

és pagès (1565), i després es col·loca com a sastre a la vila de Sant Sadurní (1568).¹⁰³

El seu germà, *Jonot Carbó i Vendrell*, el documentem com a sastre a partir de 1555, en el bateig d'un fill de Pere Garau, masover de mas Oliver, en què actua com a padrí, juntament amb Enfrosina Carbona, vídua de Pere Joan Carbó de Prunamala, que fa de padrina.¹⁰⁴ Recordem que existeix un vincle de parentiu entre els Carbó de Sant Joan Salerm i els Carbó de Prunamala, tots dos cabalers sortits de cal Carbó de Puigfedó.

Jonot Carbó s'instal·la a Martorell, on lloga un apartament a casa de Jacint Pons (1557).¹⁰⁵ No perd el contacte ni amb la seva família ni amb els seus cosins de Prunamala i Puigfedó. El trobem comprant forment a crèdit a Macià Carbó, de Puigfedó, cosí seu, a qui li ferma un debitori de 5 lliures per la compra de 4 quarteres, el 1563.¹⁰⁶ El mateix any 1563, gairebé tres anys després de la mort del seu germà, l'hereu del mas, ferma àpoca de 5 lliures als tutors dels fills d'aquell pels drets de llegítima paterna, quantitat que el seu pare li assignà en testament el 1548. En realitat, li paguen 3 lliures, que ell reconeix haver cobrat de comptants, o sigui, amb moneda, i es queden les 2 lliures restants a càrrec de diferents deutes que sumen aquella quantitat que Joan Carbó havia contret amb el seu germà, l'hereu del mas.¹⁰⁷ I el 1568 ferma àpoca de 4 lliures i 5 sous als mateixos tutors per drets de llegítima materna, pertanyents a la part del dot d'Enfrosina Vendrell, mare d'aquell, que mor intestada, quantitat que se li adjudica per ordre del batlle de Subirats, Macià Carbó III, cosí d'aquell.¹⁰⁸

Jonot Carbó es casa amb Estefania. El 1578 ferma un debitori a Francesc Alamany, prevere, de Vilafranca del Penedès, de 60 lliures que aquell li ha

¹⁰³ 22-9-1568, àpoca de dot de Bartomeu Carbó, "sartor", (de la vila de St. Sadurní), fill d'Antoni Carbó i Enfrosina Vendrell, muller d'aquell, de St. Joan Salerm, germà d'Antoni Carbó, "fratis mei." (APL, M-1561, f. 114v, 259).

¹⁰⁴ 29-12-1555, bateig de Joan Esteve, fill de Pere Garau, qui està al mas Oliver (APL, M-1561, f. 139r, 430).

¹⁰⁵ Alfons Mainés, not. de Martorell (ACA-N-LLO-494, 27-12-1556 - 24-12-1557).

¹⁰⁶ 26-3-1563, debitori de blat de Joan Carbó, sastre, hab. a Martorell (APL, M-1561, f. 29v).

¹⁰⁷ En realitat, de les 5 lliures, els tutors només li'n paguen 3 lliures, alegant que es retenen 2 lliures per certes quantitats que dit Joan Carbó devia al seu germà Antoni, l'hereu del mas, i l'àpoca es ferma gairebé tres anys després de la mort del seu germà. 3-4-1565 àpoca de drets de llegítima paterna de Joan Carbó, sastre, de Martorell (APL, M-1561, f. 67v, 164).

¹⁰⁸ 22-9-1568 àpoca de llegítima, Joan Carbó, sastre, de Martorell (APL, M-1561, f. 114r, 258).

deixades, sense que es digui el motiu.¹⁰⁹ Aquests exempes mostren el fet habitual de comprar a crèdit al cinc-cents, i les dificultats que tenien algunes famílies de pagesos propietaris de mas per pagar els dots i aixovars als fills cabalers del mas.

El seu germà Perot Carbó i Vendrell, pagès, mor al mas de Prunamala i deixa un fill bastard, Antoni Carbó. Els tutors d'aquell fill, Miquel Carbó i Bartomeu Carbó, germans de dits Joan Carbó i Perot Carbó, prenen inventari dels béns del difunt¹¹⁰ i nomenen procurador el seu germà Jonot Carbó¹¹¹ i li encomanen el govern d'aquell fill pupil. Per acord d'ambdues parts, Jonot Carbó rebrà 4 lliures anuals per "alimentar y governar dit pubill", i això "per tant temps quant serà ben vist a quiscuna de les ditas parts".¹¹² O sigui, el noi entra d'aprenent de sastre a casa del seu oncle Jonot Carbó, de Martorell.

Fins aquí hem vist com fills cabalers de pagesos propietaris de mas es col·loquen com a sastres. És el cas de Jonot Carbó i Bernat Carbó, germans, fills cabalers d'Antoni Carbó, pagès propietari de mas de Sant Joan Salerm. En relació a la mobilitat, Jonot Carbó s'instal·la a Martorell i Bernat Carbó probablement a Sant Sadurní. També veiem com alguns nois menors d'edat són col·locats a casa d'algun parent sastre sota la responsabilitat d'aquest. És el cas d'Antoni Carbó, fill bastard de Perot Carbó, el govern del qual s'encarrega al seu oncle Jonot Carbó, sastre, de Martorell. D'aquesta manera, el noi pot fer d'aprenent de l'ofici de sastre.

b) *Família Escuder de Rocavert*

Pere Escuder, sastre de Vilafranca, ferma com a testimoni, juntament amb Pau Vidal, paraire de Vilafranca, en un pagament de pensió de censal de l'obra de l'església de Sant Pere de Lavern, el 1562. En aquella data, un dels obrers

¹⁰⁹ 1578, debitori de blat de Joan Carbó, sastre, de Martorell (AHCVP, PX, Manual 1578-1579, núm 556, f. 106r).

¹¹⁰ 10-8-1565, inv. de Perot Carbó, pagès, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 75r-75v, 177).

¹¹¹ 10-8-1565, procura de Jonot Carbó, pagès, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 75r-75v, 17).

¹¹² Acte fet el mateix dia 10-8-1565: "Ítem és pactat entre los dits Miquel Carbó y Bartomeu Carbó, en dit nom de curadós, y lo dit Joan Carbó, sastra, tinga y governa lo dit Antoni Carbó, pubill, fill de dit Parot Carbó, quòndam, y que li sia donat quiscun any per lo dit alimentar y governar dit pubill quatra liures barceloneses, y asò a beneplàcit de totas les parts, so és, per tant temps quant serà bé vist a quiscuna de les ditas parts. Y axí ho prometen tenir, servir y complir les ditas parts la una a la altra adincent sots obligació de tots sos béns *et cetera*" (APL, M-1561, f. 75r-75v, 179).

d'aquella església és Bartomeu Escuder de Rocavert.¹¹³ Aquest fet ens fa pensar en un vincle de parentiu entre ambdós. Podria tractar-se d'un cabaler del mas de Rocavert, el qual exerceix de sastre a Vilafranca del Penedès.

c) *Família Artigues de ca l'Artigues*

El mestre sastre *Jaume Artigues* és fill cabaler de Bartomeu Artigues I de ca l'Artigues de Lavern, i de Magdalena, muller d'aquell. Neix el 1557, i als vintitres anys, el 1580, la seva mare, viuda, el porta a aprendre l'ofici de sastre a casa de Pere Jansa, sastre de Vilafranca del Penedès. El contracte d'aprenentatge es ferma per 2 anys i 2 mesos. En aquell, s'acorda que l'aprenent estarà al servei de Pere Jansa en tot el que ell necessiti en relació a l'ofici, i que s'hi estarà tant de dia com de nit, i Pere Jansa promet que en aquest temps li ensenyarà l'ofici de sastre. També s'acorda que li donarà llicència cada any per anar a casa seva durant el mes de la sega, o per alguna altra necessitat. Ferma com a fiador del contracte el seu germà Bartomeu Artigues, del qual es diu que habita a Igualada.¹¹⁴ La seva mare mor el 1586, i li llega en testament "un parell de galinas a n'en Jaume".¹¹⁵

Per la seva part, *Joan Artigues i Martí* és un altre cabaler sortit de ca l'Artigues que es dedica a exercir l'ofici de sastre, concretament a la vila de Sant Sadurní. Com ja hem comentat amb anterioritat, dins l'apartat dels sastres de la parròquia de Sant Sadurní, Joan Artigues i Martí és fill de Bartomeu Artigues (II), del mas de ca l'Artigues, de Lavern, i de Margarida Martí de l'Hostal, de Sant Sadurní, muller d'aquell. És, per tant, un fill cabaler de pagesos propietaris de mas que exerceix de sastre a la vila de Sant Sadurní, on ja el documentem el 1605 com

¹¹³ 12-1-1562, pagament de pensió de censal a Bartomeu Escuder i Jaume Carbó, obrers de l'església de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 13v, 30).

¹¹⁴ 19-1-1580, contracte d'aprenentatge de Jaume Artigues, de St. Pere de Lavern, de vint-i-tres anys d'edat (en el document consta que en té vint: "etatis viginti annorum") i Pere Jansa, sastre, de Vilafranca del Pdès, per 2 anys i 2 mesos; consta que és fill de Bartomeu Artigues i de Magdalena, muller d'aquell, i germà de Bartomeu Artigues, pagès, avui hab. a Igualada (AHCVP, MB, P-XVI-110-4 (1579-1580), f. 32v-33r).

¹¹⁵ Un d'aquests 2 Jaume Artigues, oncle i nebot respectivament, ha de ser Jaume Artigues, casat amb Jerònima, pares de Jaume Pau Artigues. Veg. 28-9-1586 (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 3r, 20).

a tal.¹¹⁶ Cinc anys després, el 1610, es casa amb Eulàlia Torrentmal i Salmoy, filla de Perot Torrentmal. Mor abans de 1614, i la seva viuda es casa en segones núpcies amb Antoni Font, moliner de Sant Sadurní, com ja hem explicat.

X.6.3. SASTRES DE LA PARRÒQUIA DE SANT PAU D'ORDAL

A la parròquia de Sant Pau d'Ordal hem trobat quatre mestres sastres entre 1534-1636.

Coneixem l'existència del mestre sastre *Felip Mata* perquè ferma com a testimoni en un document de compravenda de cereal el 1534.¹¹⁷ No disposem de cap més document on consti el seu nom. Desconeixem si pot tenir cap vincle de parentiu amb les famílies Mata del Racó i Mata de la Plaça, pagesos de mas de la parròquia de Sant Pau d'Ordal.

SASTRES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1534	MATA, Felip		St. Pau d'Ordal	St. Pau d'Ordal
2	1526, 1592	GIL, Gabriel		Vallderoures, vall d'Aran	St. Pau d'Ordal
3	1592, 1607	GIL, Macià		Vallderoures, vall d'Aran	St. Pau d'Ordal
4	1585	GOLART, Toni			St. Pau d'Ordal
5	1600, 1636	GOLART, Miquel			St. Pau d'Ordal

Quadre 94. *Sastres de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII.*

La primera notícia que tenim del mestre *Gabriel Gil* és pel testament conjunt dels seus pares, Miquel Gil i Maria Artigues, muller d'aquell, fet l'any 1526. És originari de la localitat de Vallderoures, de la vall d'Aran. Pel que es veu, és el gran de cinc germans, entre els quals es reparteix l'herència dels pares a

¹¹⁶ 5-10-1605, Joan Artigues, sastre, de St. Sadurní, esmentat en el procés judicial contra Simó Artigues, pagès, de St. Pere de Lavern, germà d'aquell, per un assumpte de dos anells d'or que tenia empenyorats (AHCVP, MB, P-XVII-6, núm 48).

¹¹⁷ 13-11-1534, Llorenç Barnat, de St. Cugat Sesgarrigues, ferma debitori a Miquel Mestre, de Lavern, per la compra de dues quarteres i mitja de forment de llavor. Fermen com a testimonis Felip Mata, sastre, de la pr. de St. Pau d'Ordal; i Toni Castellet, de l'Arboç (APL, fulls solts, f. 3r).

parts iguals.¹¹⁸ El documentem a la parròquia de Sant Pau d'Ordal el 1542, com a padrí del bateig de Gabriel Artigues, fill de Joan Artigues, de Lavern, on consta que és sastre.¹¹⁹ Es casa amb Elionor (Raventós?), una filla cabalera de pagesos propietaris de mas, probablement del mas de la Codina,¹²⁰ amb qui té almenys quatre fills: Jerònima Paula (1548), casada amb Jeroni Soler, pollater, habitant a Barcelona, fill dels quòndams Pere Soler, moliner de Sant Pere de Lavern, i d'Eulàlia, muller d'aquell (1569); Macià, l'hereu, està casat amb Montserrat Capellades; una filla casada amb en Golart, i una altra filla casada amb en Bosch.¹²¹

Gabriel Gil (1569) dóna un dot de 50 lliures a la seva filla Jerònima Paula, pagador en dos terminis, i Jeroni Soler, el marit esdevenidor, li'n fa creix de 25 lliures. Gabriel Gil té, per tant, una filla casada a la ciutat de Barcelona amb un pollater.¹²² El seu fill, *Macià Gil*, segueix l'ofici de sastre. És instituït hereu dels béns de la seva mare en el primer testament d'aquella (1592) i en el segon testament d'aquella (1611). Està casat amb Montserrat Capelladas, amb qui no consta que tinguin fills que els sobrevisquin. L'esmentada Montserrat Capellades fa hereu del seu dot al seu germà Simeó Capelladas, l'ofici i procedència del qual desconeixem. Li llega les dues caixes que li donaren a les esposalles, amb el seu contingut, els drets que ella té sobre la casa del seu pare i tots els seus altres béns.¹²³ El notari no proporciona més detalls sobre l'ofici del

¹¹⁸ 11-7-1526, test. conjunt de Miquel Gil, de Vallderoures, Vall d'Aran, i de Maria Artigues, muller d'aquell (APSP, Llibre de Testaments I, f. 1r-6v, 1). El test. està fet originàriament a la Vall d'Aran, del qual es guarda una còpia a l'escribania de St. Pau d'Ordal, probablement dipositat allà per Gabriel Gil.

¹¹⁹ 17-12-1542, bateig de Gabriel Artigues (APL, M-1561, f. 134v, 336).

¹²⁰ Elionor està relacionada amb dos pagesos hereus propietaris de mas: Amador Raventós, de la Codina; i Jaume Raventós, del Pujol, nebot d'aquella, tots de St. Pau d'Ordal, els quals, juntament amb Gabriel Gil, marit d'aquella, fan de marmessors del test. d'aquella; veg. 15-7-1592, test. d'Elionor, muller de gabriel Gil (APSP, Llibre de Testaments I, f. 44r-44v, 35). Còpia de dit test. en data de 14-8-1611 (APSP, Llibre de Testaments I, f. 89r-89v, 79). Desconeixem els vincles familiars existents entre les tres famílies, fins al moment.

¹²¹ Veg. 14-8-1611, segon test. d'Elionor Gil, muller de Gabriel Gil (APSP, Llibre de Testaments I, f. 89r-89v, 79). Aquestes filles no consta en el primer test. de dita Elionor en data de 15-7-1592.

¹²² 1-4-1569, CCMM de Jeroni Soler, pollater, hab. a Barcelona, fill dels quòndams Pere Soler, moliner, hab. a la pr. de St. Pere de Lavern, i Eulàlia, muller d'aquell, amb Jerònima Paula GIL (APL, M-1561, f. 121r-121v, 274).

¹²³ "Més dex a mon jermà Simeon Capelladas las caxas, so és, duas caxas me donaren a las esposalles jo les y don ab lo que y és dins, so és, joyas y altres cossas, lo poc o mol que trobarà en ditas caxas; més li dex al dit mon jermà tots los drets tinch en la cassa de mon pare ab tots los altres

germà d'aquella ni de la casa del seu pare, amb la qual cosa no sabem si es tracta d'un mas o de la casa d'una vila. Localitzem Capellades a la vila de Vilafranca del Penedès, però desconeixem si existeixen vincles familiars amb aquells.

Per la seva part, el mestre sastre *Toni Golart* habita a la parròquia de Sant Pau d'Ordal, amb la seva família. La seva muller, Margarida, mor el 1585. Localitzem el cognom Golart a Ordal, parròquia de Sant Pere de Subirats, però desconeixem si existeix cap vincle familiar entre ambdues parts.

Trobem un vincle de parentiu entre la família Golart, sastre, i la de Gabriel Gil, sastre de Sant Pau d'Ordal. Concretament, una filla de Gabriel Gil es casa amb un Golart. En el segon testament d'Elionor Gil (1611), viuda de Gabriel Gil, aquella institueix hereu en primer grau el seu fill Macià Gil, i en segon grau el seu nét Miquel Golart.¹²⁴ Miquel Golart és, per tant, fill d'una filla de Gabriel Gil, sastre, i d'Elionor, muller d'aquell. No obstant, desconeixem si Miquel Golart és fill de Toni Golart, o nét d'aquell.

Miquel Golart és mestre sastre i habita al lloc de Sant Pau d'Ordal. Consta en un debitori sense datar, que situem entre 1600 i 1602, en què Miquel Golart ven un ase a carta precària a Joan Montserrat, pagès de Sant Cugat Sescarrigues, pel preu de 8 lliures i 16 sous, cancel·lat el 1602.¹²⁵ Consta també com a testimoni en el testament de Pau Rosell (1605) i en una compra venda d'Elisabet Guilera de la Plaça (1636).¹²⁶ Pot tractar-se d'un fill de Toni Golart. Com hem comentat amb

béns meus mobles, immobles, aguts y per aver que a mi pertanguen o pertenyeran *et cetera*". 10-2-1607, test. de Montserrat Gil (de soltera Montserrat Capelladas) (APSP, Testaments, I, f. 74r-75v, 66).

¹²⁴ 14-8-1611, segon test. d'Elionor Gil: "(...) constituesc hereu universal de tots mos béns a Macià Gill, fill meu; y si acàs hereu [f. 88v] no serà perquè no volrà o no porà, o viu no serà lo dia de mon òbit y morirà sens fills ni filles de llegítim matrimoni, lesores deix hereu universal a Miquel Golart, nét meu; y si acàs lo dit Miquel Golart hereu no serà perquè no volrà o no porà, o morirà sense fills ni filles de llegítim matrimoni, fas hereu al més propinch" (APSP, Testaments, I, f. 88r-88v, 79).

¹²⁵ Sense datar (entre 1600 i 1602), debitori de Joan Montserrat a Miquel Golart, per la venda d'un ase (APSP, Llibre de testaments I, f. 62r, 51); 29-9-1602, cancel·lació del debitori precedent (APSP, Llibre de testaments I, f. 62r, 52).

¹²⁶ 6-6-1605, testimoni del test. de Pau Rosell, oriünd de la pr. de St. Pere de Subirats, hab. a la pr. de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 68r-69v, 61); 26-10-1636, testimoni d'una venda que fa Elisabet Guilera, viuda de Macià Guilera Poses, pagès, de la pr. de St. Pau d'Ordal, terme de Subirats, usufructuària de l'heretat i béns d'aquest, ven a Pere Joan Guilera i Pau Guilera, (pagesos, de dita pr. i terme), fills seus (APSP, Testaments, II, f. 140v-142r, 145).

anterioritat, la família Golart està emparentada amb la família de Gabriel Gil, sastre de Sant Pau d'Ordal.

X.6.4. SASTRES DE LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE SUBIRATS

A la parròquia de Sant Pere de Subirats, només hem localitzat un sastre, fill de pagesos propietaris de mas.

Es tracta del sastre *Jeroni Raventós* (1564), cabaler del mas de la Verdera, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, germà de l'hereu Joan Raventós. Exerceix l'ofici de sastre i habita al poble veí de Sant Cugat Sessgarrigues.

SASTRES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1564	RAVENTÓS, Jeroni		La Verdera, St. Pere de S.	St. Cugat S.

Quadre 95. *Sastres de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII.*

Té necessitat de crèdit pels seus negocis i el trobem practicant l'endeutament com a venedor d'un violari (1564), venut a Francesc Mas, botiguer de Vilafranca;¹²⁷ i d'un censal mort (1565) de 50 lliures de preu i 50 sous de pensió anual venut a Joana Batlle, viuda de Bartomeu Batlle, de la Pujada, de Lavern.¹²⁸ Entre els fiadors, consten diferents parents, entre els quals hi ha el seu germà Joan Raventós, de la Verdera, l'hereu del mas.¹²⁹ Aquest germà es reté 23 lliures de les 50 lliures del censal mort que Jeroni Raventós ven a Joana Batlle, amb diners comptants, i li ferma àpoca i carta d'indempnitat, amb la qual promet

¹²⁷ 22-8-1564, cobertes de pergami del Manual (AHCVP, PX, Manual 1578-1579, 556).

¹²⁸ 12-4-1565 (APL, M-1561, f. 68v-70r).

¹²⁹ Pel violari (1564), fermen com a fiadors: el seu germà Joan Raventós, de la Verdera"; Joan Raventós, del Sepulcre, Olèrdola; i Pere Raventós, de les Piques, de St. Pere d'Olivella. Pel censal mort (1565), fermen com a fiadors: el seu germà Joan Raventós i Antoni Raventós, fill de dit Joan Raventós, de la Verdera"; Joan Raventós, del mas del Sepulcre, de St. Miquel d'Olèrdola; Pere Raventós, del mas de Cabrafich; Pere Raventós, del mas de les Piques, de St. Pere d'Olivella; i Pere Preses, pagès, del Palou, de St. Andreu de la Barca.

tenir indemne Jeroni Raventós tant del preu com de les pensions durant el temps d'aquell censal.¹³⁰

X.7. EINES DE SASTRE

Poques eines de sastre apareixen en els nostres inventaris. Trobem eines i material relacionat amb l'ofici de sastre a casa del sastre Jaume Carbó, de Sant Sadurní. Aquell sastre té a casa sis rams de fil d'estopa amb onze badies de cànem, unes tisores de sastre usades, que es venen a l'encant per cinc sous, i un llibre de comptes del que li devien, quatre albaraners "tres de xichs y un de gran".¹³¹

¹³⁰ 26-7-1565, època i carta d'indempnitat de les 23 lliures (APL, M-1561, f. 70v, 167).

¹³¹ 1-5-1668, inv. de Jaume Carbó, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 57).

X.8. PUNTAIRES I PUNTES

*Ítem una fusera ab nou fusos ab
fil. (1529)¹*

Com ja hem vist, les dones, a la pròpia llar, fan feines vinculades amb el sector tèxtil. Entre aquests feines, hi ha cosir i brodar.

Els *brodats* són ornaments o dibuixos fets amb passades d'agulla enfilada sobre un teixit. És habitual en els inventaris i testaments trobar peces d'indumentària amb brodats: draps de cap, vels, capells, cossos, gandalles, etc. Alguns d'aquests brodats estan fets amb fil de seda, d'or, de plata, etc. La primera muller d'Antoni Cartró (1572), del mas Suau, tenia “un drap de cap obrat de blanch y un capell brodat de seda de grana ja usat” i “un cosset brodat de seda negra”.

Jaume Carbó (1586), de Puigfedó, té dins una caixa en una habitació “duas camisas de dona brodadas de seda de grana”. I a la seva cambra, guardat en caixes, trobem: “unas mànegas de setí negra novas de dona ab un drap de cap ab ellas brodat de seda negra usat”, “set mocadós bons y dos capells brodats de seda negra”, “una còfia de or ab sas botxas, tot de or”, “altra còfia de or y seda morada”, “dos gornacions de or per la festa”, “un mocador ab una guarnasió de or als caps”, “una camisa de tela prima guarnida de or” i “un cos de camisa y mànegas brodadas de seda negra”.

¹ 25-2-1529, inv. de Joan Domènech, de St. Llorenç d'Hortons (APSLH, Testaments, inventaris, encants (1512-1532), 1528, f. 31r-33v).

Antoni Martí, de la Talaia (1568) té “duas tovalloles brodades los caps de seda negra”. Joan Mestre (1578), de la Plaça, de Sant Sadurní: “una camisa de dona brodada de seda de grana, ja molt dolenta”, “un capell brodat de seda de grana, tot nou”. El mateix any, Margarida Amigó i Pagès (1578), muller de Bartomeu Escuder (III) de Rocavert, de Lavern, deixa a la seva mare, Francesca Pagès, muller de Bartomeu Escuder (II) de Rocavert, “la mia camisa enpunyada de fill blanch y una altra camisa brodada empunyada”, i “tota la altra roba mia” perquè les reparteixi entre Beneta i Eulàlia, germanes d’aquella testadora.²

En l’inventari de Bartomeu Mir (1585), de Vilarnau, trobem un “drap de paret y unas coxineras brodades de seda vermella”. En el de Mateu Santacana (1595), teixidor de lli de Sant Pere de Riudebitlles, “hun drap de cap y huna tovallola, tot de tella, brodat”. Llorenç Vidal (1601), de cal Vidal, de Sant Pere de Subirats, té a la seva cambra, dins una caixa, “tres tovallolas bonas ab los caps sobreposats i un drap de cap brodat de seda vermella”.³ Joan Gaubert (1628), de Sant Sadurní: “una bolça o bolcich de velut vert brodat de or i plata”. I un militar, Josep d’Espeleta (1668), alferes, de la companyia de Don Adrià Balldelgorlarde, a Sant Sadurní, un “altra telei brodat de or”.

En relació a les *puntes o randes*, alguns situen el seu origen al segle XV, amb les anomenades *puntes a l’agulla*. Es tracta de puntes fetes amb fil i agulla de cosir sobre un teixit base, del qual es treuen els fils i es decoren amb el fil i l’agulla; i a partir del segle XVI s’acostumen a fer a l’aire a partir d’un dibuix o patró.⁴

Les puntes es posen com adorn o guarnició en algunes peces de roba, com ara vestits, mocadors, draps de cap, estovalles, roba de llit, i també s’usen en l’entorn religiós. El treball de les randes dóna categoria a les peces de roba, i s’acostuma a fer servir per preparar els aixovars, tant els litúrgics com els de les donzelles que es volen casar. Generalment, aquest tipus de roba forma part del dot que aporta la muller en matrimoni, sempre en funció de les possibilitats de la casa.

² 20-6-1578, test. de Margarida Amigó i Pagès, muller de Bartomeu Escuder III de Rocavert, Lavern (APL, M-1570, f. 115v-116r, 289).

³ 2-2-1601, inv. de Llorenç Vidal, pagès, de la pr. de St. Pere de Subirats (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 1).

⁴ ANDRÉS, R. M. (1988): *25 anys de l’Escola de Puntaires*. Barcelona, p. 34.

Trobem peces de roba randada en alguns inventaris, especialment de famílies pageses propietàries de mas. D'una banda, trobem peces de roba de casa, composta bàsicament per roba de lli, o sigui, per llançols, coixineres i davants de llit que es guarden curosament en les caixes de fusta que hi ha a les cambres del cap de casa. No són de servei diari, sinó que acostumen a treure's en els dies més destacats. En una de les caixes de la cambra de Jaume Carbó (1586) de Puigfedó, trobem “*dos parells de lansols randats, lo un parell guarnit de una flocadura entorn*” i dins una altra caixa un “*altre parell de lansols randats, lo hu guarnit de una flocadura y l'altra lis*”;⁵ a la cambra de Bartomeu Mir (1585), de Vilarnau, de Sant Sadurní, dins un cofre gran pintat, trobem “*tres llansols randats*” i “*dos coixineras gornidas de randa*”;⁶ i Llorenç Vidal, de cal Vidal, de Sant Pere de Subirats, té a la seva cambra, dins una caixa, “un davant llit textit ab randa” i “dos llansols randats y guarnits de flocadura”.⁷

Una altra tècnica és la dels *fusells* o *puntes de coixí*. En aquest cas, la punta es fa sobre un coixí en el qual se subjecten fils que estan enrotllats en boixets, i s'entrecreuen els fils seguint un dibuix o patró que està subjectat amb agulles sobre el coixí.⁸ Els orígens d'aquesta tècnica es situen a Venècia o a Flandes, i el seu ús es comença a estendre per l'Europa del segle XVI, especialment entre les classes dominants, l'aristocràcia i el clergat. Aquesta moda renaixentista entra a l'àmbit domèstic al llarg del segle XVI, i especialment durant la primera meitat del segle XVII. El sis-cents és el gran segle de la punta, en què la roba masculina i femenina s'emfarfega d'ornaments. No sabem si la “camissa nova brodada de blanch repuntada” que Francina Pagès, tercera muller de Bartomeu Escuder (II) de Rocavert, de Lavern, deixa a Rafela Amigó i Pagès, una filla del primer matrimoni d'aquella, està “repuntada” amb puntes de coixí o amb

⁵ 25-7-1586, inv. de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 3r-5r, 2).

⁶ 4-10-1585, inv. de Bartomeu Mir, pagès, del mas de Vilarnau, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 8).

⁷ 2-2-1601, inv. de Llorenç Vidal, pagès, de St. Pere de Subirats (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 1).

⁸ ANDRÉS, R. M. (1988): *25 anys de l'Escola de Puntaires*. Barcelona, p. 66.

puntes a l'agulla, ja que el document no és més explícit.⁹ Normalment, en els documents de l'època, les puntes de coixí s'anomenen *fusells*, com ja hem dit abans. Aquesta paraula, avui arcaica en català, prové dels petits fusos o fusets, dits "fusells", unes peces tornejades de fusta que serveixen de rodets per al fil i de contrapès per fer les randes o puntes al fusell.¹⁰

Constatem la presència d'aquesta tècnica al Penedès, a prop de St. Sadurní, ja des dels anys vint de la primera meitat del segle XVI, concretament a l'àmbit domèstic. La viuda de Joan Domènech (1529), pagès de mas de la veïna parròquia de Sant Llorenç d'Hortons, té a la cuina "*una fusera amb nou fusos amb fil*".¹¹ Som al mes de febrer, i deu fer puntes a la vora del foc de terra, per escalfar-se. A més, la cuina és un espai femení per excel·lència, per tant no és estrany que hi tingui els estris per fer puntes. La fusera és l'armariet on es guarden els fusos o fusells, els quals abans ja hem descrit. Per la seva part, Joan Giménez Blasco documenta els *fusells* o puntes de coixí a Mataró a la primera meitat del segle XVII.¹²

Es considera el XVII com el gran segle de la punta. En els inventaris consultats d'aquella època, trobem fusells adornant peces de roba de la indumentària femenina i roba de casa. Aquesta roba, com ja hem explicat amb anterioritat, acostuma a conformar els aixovars: faldilles, draps de cap, mocadors, "lligues" o vetes, tovalloles, etc. La presència de canes de randes o guarnicions de fusells i els estris per fer-los que trobem entre l'entorn femení, en les cases de sastres, de pagesos propietaris de mas o entre les pertinences d'algun capellà, fa entendre que l'ús d'aquella tècnica estava bastant estès socialment.

⁹ 15-1-1578, test. de Francina Pagès, tercera muller de Bartomeu Escuder (II) de Rocavert, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 105r-106r, 258).

¹⁰ Seguint Alcover i Moll, els fusells són els boixets de fer randes de fusell o puntes de coixí. Es tracta de les peces tornejades de fusta en forma de maça de morter, però molt més petites, que serveixen per fer randes al fusell o puntes de coixí, i fa l'ofici de fuset, de rodets per al fil i de contrapès (DCVB, p. 101 i 503). Com que la fusta del rodets acostuma a ser de boix, d'aquí la substitució de la paraula "fusell" per "boixet" que es fa posteriorment. Notem però que a França i a Itàlia es manté encara la paraula de la mateixa arrel que l'arcaica catalana: "*dentelle aux fuseaux*" i "*merletti a fuselli*".

¹¹ 25-2-1529, inv. de Joan Domènech, de St. Llorenç d'Hortons (APSLH, Testaments, inventaris, encants (1512-1532), 1528, f. 31r-33v): "*item una fusera ab nou fusos ab fill*".

¹² GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 387.

Els tutors dels fills de Salvador Rius (1606), pagès de la parròquia de Sant Sadurní, troben a casa seva “(una) tovallola de tela usada ab uns fusells per la vora y sobreposada” i “un drap de cap de tela guarnit y fusells per la vora”, que devia ser de Caterina, la seva difunta muller.¹³ A casa de Joan Codorniu (1622), del mas d’Anoia, de Sant Sadurní, es guarden dins de caixes “unes faldilles de burallet \bones/ guarni(des) de fusells (...), dos tovalloles de tela sobreposades ab los fusells ab los entorns noves (...), dos draps de cap de tela, lo hu ab fusells, l’altre sense fusells (...) tres mocadós, los dos guarnits de fusells per la vora, més és una lliga de tafatà naronjat, ab sos fusells de ceda naronjada”.¹⁴

Maria Creus, muller de Jaume Creus, major, de Sant Sadurní, té *guarnicions de fusells*, és a dir, randes de coixí, per vendre. Les fa ella mateixa i les hi compren dones del terme i dels voltants, sovint a crèdit. En el seu testament (1623)¹⁵, Maria Creus fa constar que na Mateua, de la parròquia de Santa Fe, li deu una guarnició de vint-i-quatre fusells a quatre sous la cana, i na Margarida Codorniu, de la parròquia de Sant Sadurní, li deu trenta-dos fusells i dos cabdells de fil:

Fas memòria que tinch una guarnició de vint-y-quatre fusells que són de na Matheua de Santa Fe. Ne rebí blat per a fer la dita guarnició, y vull li sie tornada pagant a rahó de quatre sous la cana. Y li he restituit lo demés, però hauré rebut que-m apar que són, tots comptes fets, set o vuyt sous. Y més dos capdells de fil són de [f. 107v] na Margarida Codorniu, lo hu és en lo boxató del coixí, y l’altre dins la caixa de la sala. Y dues dotsenas y vuyt de fusells, y no li deman res.

El text citat ens permet analitzar vàries coses. L’interès primer rau en el fet que s’hi esmenten tant els fusells com els estris que s’usen per la seva elaboració. S’hi diu que un dels cabdells de fil de Margarida Codorniu és en “lo boxató del coixí”; o sigui, en el *boixet* del coixí, el rodet de fusta de boix per a posar-hi el fil. És interessant destacar també que en la terminologia usada en aquest document de 1623 per a designar el rodet de fusta s’hi observa la substitució de la paraula *fusell*

¹³ 6-3-1606, inv. de Salvador Rius, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, Segle XVII, f. 1r-1v, 6).

¹⁴ 19-9-1622, inv. de Joan Codorniu, major, del mas d’Anoia, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 17).

¹⁵ 27-7-1623, test. de Maria Carola, viuda de Maties Carol, ara Maria Creus, muller en 2nes núpcies de Jaume Creus, major, sastre de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 106r-107v, núm 124).

per *boixató*, fent èmfasi en el tipus de fusta amb què sovint és fet el rodet. Alguns treballs posen de relleu el caràcter vacil·lant de la nomenclatura a l'època, la qual cosa pot interpretar-se com un indicador d'aquesta nova producció tèxtil a Catalunya.¹⁶

Podem observar també com el comprador, a l'hora d'encarregar el treball dels fusells, dona per avançat alguna cosa a compte. El pagament previ es pot fer amb espècies, com per exemple blat. Maria Creus declara que de na Mateua, de Santa Fe, “Ne rebí blat per a fer la dita guarnició” i vol que “li sie tornada pagant a rahó de quatre sous la cana”. O sigui, que se li torni el blat un cop hagi pagat el valor total de les puntes, que puja “tots comptes fets, set o vuyt sous”.¹⁷ Aquesta pràctica d'avançar una certa quantitat amb blat és un fet habitual a l'època. Francesc Martí de la Torre, en el moment d'encarregar les obres que fa al seu mas, ferma debitori a Antoni Triu, mestre de cases, de vint-i-quatre quarteres de forment.¹⁸

En relació al fil per fer les puntes, Maria Creus fa constar que dos capdells de fil són de Margarida Codorniu. No diu de quin tipus és, si de lli o canem, els més habituals en els inventaris estudiats. També l'esmentada Maria fa constar que Margarida Codorniu té “dues dotzenes y vuit de fusells”, i que no li demana res. Pot ser que l'esmentada Margarida li hagi portat el fil per fer les puntes, o que ella mateixa faci puntes de coixí a casa de Maria Creus. En tot cas, fer puntes de coixí és una labor practicada per les dones que es va estenent entre el públic femení.

L'ofici de sastre requereix l'ajuda o el treball d'altres persones, com ara la pròpia muller, que pot dedicar-se a cosir, brodar, o fer puntes de coixí, com el cas que ens ocupa. El treball de Maria Creus pot estar relacionat amb iniciatives de la

¹⁶ Alguns treballs posen de relleu el caràcter vacil·lant de la nomenclatura a l'època, per exemple amb els noms de *boixet* o de *puntes de coixí*. Joan Giménez Blasco creu que aquesta vacil·lació pot ser considerada com “un clar indicador de la relativa novetat que en aquells moments devia constituir aquesta nova producció tèxtil”. Vegeu GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 387.

¹⁷ Aquest fet deu ser habitual a l'època. Hem observat també aquesta pràctica en l'encàrrec de les obres que fa Francesc Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern.

¹⁸ 11-6-1574, concòrdia entre Francesc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern, i Antoni Triu, mestre d'obres del r. de F., hab. a St. Sadurní, per raó d'unes obres (APL, M-1570, f. 62v-63r, 142).

mateixa sastreria familiar, o altres. Ella és filla de Joan, un sastre de Vilafranca, viuda en primeres núpcies de Maties Carol, també sastre de Vilafranca, i muller en segones núpcies de Jaume Creus, major, sastre de Sant Sadurní. Amb aquesta trajectòria, Maria Creus ha hagut d'adquirir experiència en aquest sector.

Els documents ens parlen també de Maria Boter (1648) i de Maria Amigó (1691). Les dues dones són viudes i estan connectades amb l'ofici de cosir i fer puntes.

Maria Boter, de soltera Maria Torrens, és viuda de Simó Boter, sastre de Sant Sadurní. A casa seva, guarda en una caixa "duas canas de randa", entre altra roba de llit.¹⁹ En el seu testament, llega al seu fillastre Pere Joan Boter (1648), fill d'un matrimoni anterior del seu difunt marit, "dues coxineras, la una és casi nova guarnida de randa, l'altra sens randa cosida ab repunt (de) dalt a baix usada".²⁰ Es tracta d'una dona que cus, treballa i empra en l'àmbit domèstic les puntes de coixí.

Maria Amigó (1691) és viuda d'Isidre Amigó, pagès, de Sant Sadurní. Entre els seus béns personals, disposa dels estris necessaris per teixir i per fer puntes de coixí a casa seva. Hi trobem "42 lliuras y mitja de bri a punt de taxir, capdellat; un parell de pintas" i "1 coixí de fer puntas".²¹ Albert Garcia Espuche, pel segle XVII i XVIII a la ciutat de Barcelona, troba dones, especialment viudes, que fan treballs remunerats vinculats amb el sector tèxtil, com les puntes de coixí per vendre, en el context d'iniciatives dutes a terme per paraires i botiguers de teles.²²

En la litúrgia, les puntes es feien servir per adornar els vestits i robes dels capellans, així com dels altars i imatgeria sagrada de les esglésies. El sacerdot Rafel Ros (1675), fill d'Antoni Ros, fuster de la vila de St. Sadurní, llega en testament a la sacristia i a l'església de Sta. Margarida del Penedès, de la qual és rector, "una bossa de corporals ab sos corporals dintra, los quals estan ab una caxa

¹⁹ 29-5-1650, inv. de Simó Boter, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 42).

²⁰ 9-12-1648, test. de Maria (Torrens), viuda en 1res núpcies de Simó Boter, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 133v-134r, 168).

²¹ 16-9-1672, inv. d'Isidre Amigó, pagès, de St. Sadurní, a càrrec de la seva viuda, Maria Amigó (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 87).

²² GARCÍA ESPUCHE, A. (2010): *Barcelona 1700*. Barcelona: Edit. Empúries, p. 152-153.

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

de fusta, la qual dono per guarda de dits corporals, y juntament totas las puntas que jo havia fetas fer y fetas per adorno de dita ecclésia ab tots los papers de grada y puntas que havia fetas”.²³ I també en el camp personal. Josep Rosell (1667), rector de la parròquia de Sant Jaume Sesoliveres, té “un mocador guarnit de puntas”, probablement obrat amb la tècnica dels fusells.²⁴

També s’usaven les puntes com ornament de la roba militar, o complements, com les corbates. Entre les robes de l’alferes Josep d’Espeleta (1686), a Sant Sadurní, s’hi troben “tres corbatas de tela ab puntas”. Probablement, aquestes puntes foren obrades amb la tècnica dels fusells.

²³ 16-7-1675, test. de Rafel Ros, pvre, rector de Sta. Margarida del Pdès. (AHCVP, JoM, Testaments, P-XVII-265-3, f. 25r-25v).

²⁴ 6-6-1667, test. de Josep Rosell, rector de la pr. de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-10v, 55).

X.9. MANUFACTURA DEL CALÇAT

Jo, Toni Carbó, sabater, habitant en la vila de Sant Sadorní, terme y castell de Sobirats, bisbat de Barcelona, fill legítim y natural de Joan Carbó, pagès, de la parròchia de Sant Pere, del bisbat de Gen, del regne de França, y de Joana, muller sua [...]. (1602)¹

X.9.1. SABATERS

Entre 1563 i 1649, documentem 6 sabaters instal·lats a la vila de Sant Sadurní, i 1 de Sant Quintí de Mediona relacionat amb la família Palau, de Sant Joan Salerm i amb Pere Joan Farrer, teixidor de lli de Sant Sadurní.

D'aquests sabaters, almenys 3 són d'origen francès o occità. Per la seva part, un parell o tres podrien ser fills cabalers de pagesos propietaris de mas.

El sabater *Francesc Rosell* (1563), establert a Vilafranca del Penedès, consta com a testimoni en la publicació del testament de Miquel Mestre II, de Rocamora, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, el qual és cunyat de Joan

¹ 15-6-1602, testaments d'Antoni Carbó, sabater, del r. de F., hab. a St. Sadurní (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 26r-27r, 21).

Rosell d'Espiells.² Això ens fa pensar que pot ser un fill cabaler de la família Rosell de la quadra d'Espiells.

SABATERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1563	ROSELL, Francesc		Quadra d'Espiells	Vilafranca P.
2	1567	CASANOVAS, Montserrat			St. Sadurní
3	1591	CARBÓ, Antoni		r. de França	St. Sadurní
4	1605	GILI, Miquel			St. Quintí M.
5	1622	LAPEDRA, Miquel		r. de França	St. Sadurní
6	1624	FERRER, Pere Joan			St. Sadurní
7	1649	RIBIGUIÉ, Guillem		r. de França	St. Sadurní

Quadre 96. Sabaters de la pr. de St. Sadurní, s-XVI-XVII.

El mestre sabater *Antoni Carbó* (1592) és d'origen occità. És fill de Joan Carbó, pagès de la parròquia de Sant Pere, del bisbat de Gen, del regne de França, i de Joana, muller d'aquell. El 1591 es casa amb Àngela Ferrer, filla de Pons Ferrer, pagès, de la vila de Sant Sadurní, pel qual matrimoni se la coneix com “la çabatera”. Àngela Ferrer rep per dot una casa que s'edifica en un pati que havia estat del seu pare, la qual està situada entre la casa de la seva germana Joana Ferrer, casada amb Andreu Esteve, carnisser de Sant Sadurní, i la casa del sastre Pere Torrentmal. Àngela Ferrer és germana també de Bartomeua Ferrer, la qual fa d'hostalera a la mort del seu marit, el sastre Guillem Salvà, d'origen occità. Antoni Carbó i Àngela Ferrer tenen almenys cinc fills nascuts entre 1592 i 1602: Toni Marc (1592), Maria Magdalena (1594), Antònia Àngela (1596), Maria Magdalena (1599) i Joana Magdalena (1602).³ En el seu testament, Antoni Carbó

² 28-1-1563, testaments de Miquel Mestre II, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 25v-28r, 60).

8r, 61). En aquell testaments, consta Joan Rosell d'Espiells, del qual es diu que és “cunyat meu”. Joan Rosell està casat amb Elionor Mestre, germana de Miquel Mestre II, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (14-9-1538, CCMM, ACT, perg. 36). Això ens fa pensar que el sabater Francesc Rosell, que ferma com a testimoni en la publicació d'aquell testaments (17-2-1563, APL, M-1561, f. 28r, 61) pugui ser un fill cabaler de la família Rosell d'Espiells.

³ Les partides de bateig són les següents: Toni Marc (17-9-1592, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 106, 11); Maria Magdalena (18-9-1594, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 117, 10); Antònia Àngela (22-12-1596, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 129, 15); Maria Magdalena (2-2-1599, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 142, 2); Joana Magdalena (12-5-1602, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 156, 7).

(1602) només esmenta tres d'aquests fills: Antoni, Maria Anna i Joana; amb la qual cosa interpretem que la resta de fills no el sobreviuen.⁴ En resum fins aquí, Antoni carbó, per part de la seva muller, Àngela Ferrer, té vincles de parentiu amb Andreu Esteve, carnisser, Guillem Salvà, sastre d'origen occità, i Montserrat Ferrer, pagès, tots cunyats d'aquell.

En relació a les relacions socials, en els padrinatges dels seus fills, consten pagesos propietaris de mas (família Codorniu del mas, Formosa, Pastaller, Ferrer de Prunamala), i treballadors d'origen occità, tots de la parròquia de Sant Sadurní. En el seu testament, consten per testimonis Pere Torrenmal, pagès, i mestre Pau Creus, sastre, tots de la vila de Sant Sadurní.

Entre els proveïdors de cuir de la seva sabateria consten: Simeó Farrer, blanquer, de Vilafranca; Toni Capellades, de Vilafranca; i n'Alamany, de la Parellada, de Vilafranca. En el seu testament, Antoni Carbó (1602) reconeix que els deu 4 reals a cadascun d'ells per resta de pagament de cuir que els ha comprat.⁵

Trobem altres mestres sabaters originaris del regne de França. D'una banda, *Miquel Lapedra* (1622), catalanització del cognom *Lapeyre* o *Lapeyra*, habitant a la vila de Sant Sadurní. Fa de testimoni del testament de Francesc Portario, del regne de França, el qual es troba malalt a casa de Gaspar Tribui, pagès de la vila de Sant Sadurní.⁶ També *Guillem Ribiguié* és d'origen francès o occità i habita a Sant Sadurní; fa de testimoni del testament d'Arnau Tos, treballador d'origen occità habitant a la parròquia de Sant Sadurní (1649).⁷

El mestre sabater *Montserrat Casanovas* (1567) està casat amb Montserrada. El matrimoni viu a la casa que havia estat de Jaume Planella i Joan Planella (1505),⁸ situada al sector de l'església, al costat de la casa de Joan Font

⁴ 15-6-1602, testaments d'Antoni Carbó, sabater, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 26r-27r, 21).

⁵ A cadascun d'aquests, els deu 4 reals per resta de cuir que els ha comprat; veg. testaments d'Antoni Carbó, 15-6-1602 (APSS, Jaume Romeu, Testamentss 1585-1663, f. 26r-27r).

⁶ 18-6-1622, testimoni del testaments de Francesc Portario, del r. de F. (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 101r-102r): "*Miquel la Pedra, sabater, hab. en St. Saturní*".

⁷ 26-3-1649, testimoni del testaments d'Arnau Tos, treballador, del r. de F., hab. a St. Sadurní (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 134r, 171): "*Guillem Ribiguiés, sabater, francès, hab. en la mateixa parròchia*".

⁸ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1503-1505), núm 331, f. 3r-3v).

(1567).⁹ El terreny de la casa és de domini alodial directe de l'església de Sant Sadurní, i declaren ser homes propis, solius i afocats en dita casa i prestar sacrament d'homenatge al seu senyor alodial (1595).¹⁰ A més de l'ofici de sabater, Montserrat Casanovas treballa també una vinya, d'un jornal d'extensió, de domini alodial directe de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca. El matrimoni té almenys cinc fills nascuts entre 1569 i 1580: Joan (1568), Toni Benet (1572), Pau Lluc (1574), Gabriel (1580) i Tomàs Sebastià (1585). En els padrinatges dels seus fills, trobem pagesos propietaris de mas (Joan Codorniu i Lluc Mir), moliners (Joan Vidal) i la muller del vidrier Bernat Masiques.¹¹ Desconeixem els orígens de Montserrat Casanovas. Podria ser un fill cabaler de pagesos propietaris de mas, tenint en compte que a Sant Sadurní hi ha Casanovas de procedència del mas del Pujol, de Lavit, entre altres. Podria també ser originari del regne de França, ja que hem localitzat alguns Casanovas de procedència francesa.¹²

Per la seva part, el mestre sabater *Pere Joan Ferrer*, de la vila de Sant Sadurní, pot ser un fill cabaler de Pere Joan Ferrer, pagès de Sant Sadurní, i d'Elisabet Pastaller, muller d'aquell;¹³ i familiar de cal Ferrer del Mas, d'aquella mateixa parròquia, ja que ambdues famílies estan relacionats amb padrinatges i aquell sabater consta com a marmessor del testament de Jaume Ferrer del Mas

⁹ 27-5-1567, declaració de Montserrat Casanovas, sabater (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 55v-56r, núm 22).

¹⁰ (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 1r-1v).

¹¹ Les partides de bateig són les següents: Joan (1-[]-168, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 9, 16); Toni Benet (30-12-1572, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 23, 1); Pau Lluc (19-1-1574, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 23, 1); Gabriel (1-3-1580, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 60, 4); Tomàs Sebastià (21-1-1585, APSS, Baptismes 1567-1605, f. 75, 4).

¹² Tot i que no hi hem trobat cap connexió, a St. Sadurní hi ha Casanovas d'origen francès o occità: els germans Simeó Casanovas (1602) i Bertran Casanovas (1577, 1602, 1626). També Montserrat Casanovas, sabater, consta com a testimoni de Pere Anglès, pastor d'origen francès (1603, APSS, Testamentss 1585-1663, f. 27v-28v, 22). No hem de confondre aquest sabater amb Montserrat Casanovas, pagès, del mas Blanc, fill de Miquel Casanovas, del mas Pont, de la pr. de St. Pere de Lavern (17-9-1613, test. de Montserrat Casanovas, pagès, del mas Blanc, APSS, Testamentss 1585-1663, f. 73r-73v, 84).

¹³ 25-12-1601, *Pere Joan*, fill de Pere Joan Ferrer, pagès, de la vila de St. Sadurní, i d'Elisabet Pastaller, muller d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 151, 1). No obstant, trobem un altre *Pere Joan* batejat el 17-12-1596, fill de Pere Ferrer, treballador, hab. a la pr. de St. Sadurní, i d'Elionor, muller d'aquell, germana de la muller de Jordi Notó, i com a padrins actuen Bartomeu Ros, pagès, de la pr. de St. Sadurní; i Joana Ferrera, muller del mestre Andreu Ferrer, ferrer, hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 130, 18). Aquesta coincidència ens obliga a ser cauts a l'hora d'interpretar les dades.

(1631).¹⁴ El documentem a partir de 1624, com a marmessor de dos testaments més: el de Beneta Vendrell, viuda d'Antoni Martí, teixidor de lli de la parròquia de Sant Sadurní, el dia del seu òbit habitant a Carinyena, Aragó;¹⁵ i el de Pere Dalbriau, d'origen occità, habitant a Sant Sadurní.¹⁶

El sabater *Miquel Gili* (1605) està relacionat amb Elisabet Beneta Palau i Ferrer de Sant Joan Salerm, filla de Pere Joan Ferrer, teixidor de lli de la vila de Sant Sadurní. Fa de marmessor del testament d'aquella, sense que poguem assegurar si els uneix cap vincle familiar.¹⁷

X.9.2. ATACONADORS

En relació als ataconadors, és a dir, als mestres sabaters que es dediquen a ataconar o adobar sabates velles, en trobem dos a la vila de Sant Sadurní, tots dos d'origen francès o occità.

ATACONADORS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	†1574	LAPEYRE, Joan		r. de França	St. Sadurní
2	1594, 1604	LAPEYRE, Guillem		r. de França	St. Sadurní

Quadre 97. *Ataconadors de la pr. de St. Sadurní de Subirats.*

Joan Lapeyre (1574) i *Guillem Lapeyre* (1594, 1604) són dos taconadors immigrants francesos habitants a la vila de Sant Sadurní. *Joan Lapeyre* mor sobtadament a casa de Pau Martí, hostaler, i se l'enterra a Sant Sadurní amb les misses acostumades de sepultura, cos present, novena i capdany, amb l'assistència de cinc, sis, sis i cinc preveres respectivament (1574).¹⁸

¹⁴ 24-1-1631, marmessor del testaments de Jaume Ferrer, pagès, del Mas, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 117v i f. 121r, 143).

¹⁵ 4-1-1624, marmessor de Beneta Vendrell, viuda d'Antoni Martí, teixidor de lli (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 116v-117v).

¹⁶ 13-12-1624, marmessor de Pere Dalbriau, àlies Barbe, del r. de F., hab. a St. Sadurní (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 110v-112r).

¹⁷ 4-6-1605, testaments d'Elisabet Beneta Palau i Ferrer, de St. Joan Salerm (APSS, Testamentss 1585-1663, f. 39v-40v, 35).

¹⁸ Òbit de Joan lapeyre, 1574 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 46, 5).

Per la seva part, *Guillem Lapeyre* consta com a taconador (1594), però també com a sabater (1604). Per padrinatge, està relacionat amb el sastre Guillem Salbà, d'origen occità (1594), el pagès Bernat Beuloguè, també d'origen occità (1596), i amb el teixidor de lli Felip Gallego (1604).¹⁹

Per la seva Més endavant trobem el sabater Miquel Lapedra (1622), catalanització de Lapeyre, habitant a Sant Sadurní; actua com a testimoni del testament de Francesc Portario, d'origen francès. Desconeixem si existeixen vincles de parentiu entre ells.

¹⁹ 12-7-1594, *Guillem Cristòfol*, fill de mestre Guillem Salbà, sastre, hab. a la pr. de St. Sadurní, i de Bartomeua (Ferrer), muller d'aquell; Padrins: *Guillem Lapeyra*, taconador, de la pr. St. Sadurní; i *Elionor Lladona*, muller d'Esteve Lladó, pagès, hab. a la quadra de Monistrol d'Anoia (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 116, 8). 15-6-1596, *Guillem Jacinto*, fill de Bernat Beuloguè, pagès, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Caterina, muller d'aquell; Padrins: *Guillem Lapeyra*, taconador, hab. a la pr. de St. Sadurní; i *Bartomeua (Ferrer)*, viuda de mestre Guillem Salbà, sastre, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 126, 8). 27-8-1604, *Magdalena Joana*, filla de Felip Gallego, teixidor de lli, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Jerònima, muller d'aquell; Padrins: *Guillem Lapeyra*, sabater, de la vila de St. Sadurní; i *Magdalena Salbana*, donzella, filla de Guillem Salbà, sastre, de la vila de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 162-163, 13).

X.10. MANUFACTURA DEL VIDRE

*Laurens Cristòfol y Bertomeu Narbones,
siutadans de Barsalona, vidrés, demorant
ara a Ministrol de Noya. (1534)¹*

La manufactura vidriera és present al terme de Subirats als segles XVI i XVII. La documentació consultada ens permet datar el treball del vidre a partir de la segona meitat del segle XVI. D'una banda, a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, trobem el forn de vidre de Monistrol, situat a la quadra de Monistrol d'Anoia, el qual documentem a partir de 1563. D'altra banda, a la parròquia de Sant Pere de Subirats, concretament a la quadra d'Ordal, trobem indicis d'aquesta activitat vidriera en la toponímia de l'època, com comentarem més endavant. També trobem un altre forn de vidre situat a la parròquia de Sant Sadurní, en terres de l'heretat d'en Mestre de la Plaça.

D'altra banda, a Sant Sadurní vénen vidriers de fora, potser per negociar. Hem localitzat un vidrier de la ciutat de Manresa (1601), de nom Salvador, del qual no coneixem el cognom, que mor i és enterrat a la vila de Sant Sadurní.²

¹ 7-10-1534, Llorenç Cristòfol i Bartomeu Narbones, vidriers, fermen com a testimoni en un debitori per compravenda de bestiar (APSS, M-1524, 7-10-1534, f. 74v, 237).

² 22-1-1598, òbit de Damià Surià, vidrier, el qual mor a casa de Salvador Badorch (APSS, Òbits 1566-1656, f. 174, 1).

X.10.1. EL FORN DE VIDRE DE LA QUADRA DE MONISTROL D'ANOIA

El “*forn del vidre*” de la quadra de Monistrol d’Anoia és propietat dels senyors de Monistrol. La primera referència de què en disposem data de l’any 1534, amb la presència de dos vidriers de la ciutat de Barcelona que s’estant a Monistrol d’Anoia, concretament Llorenç Cristòfol i Bartomeu Narbonès.³

El 1563, Anna de Gualbes i Sapila, viuda de Pere de Rocabertí, fa arrendament del forn de vidre de Monistrol a Bernat Masiques (o Massiques), mestre vidrier originari del Maresme, concretament de la localitat de Vilassar, per temps de 6 anys. L’arrendament del forn de vidre comprèn el casal, les eines, els arreus, els instruments i el dret de tallar llenya pel forn, pel preu de 70 lliures anuals.⁴ Aquesta referència revela tres dades importants: a) les instal·lacions del forn de vidre de Monistrol d’Anoia poden existir abans del 1563; b) els titulars del forn són aristòcrates; i c) l’explotació del forn està vinculada a vidriers procedents d’altres localitats.

En relació a la datació del forn de vidre de Monistrol d’Anoia, si el 1534 documentem dos vidriers, Llorenç Llopart i Bartomeu Narbones, ciutadans de Barcelona, que habiten “ara” a Monistrol d’Anoia és perquè probablement ja existeix una activitat vidrera en aquella data a Monistrol. No obstant, no documentem les instal·lacions del forn de vidre fins el 1563, any en què Anna de Gualbes i Sapila l’arrenda a Bernat Masiques, com abans hem comentat.

³ El fet de trobar dos vidriers que s’estan a Monistrol d’Anoia el 1534 prova l’existència d’un forn de vidre en aquella localitat en aquella data. Dits vidriers fermen com a testimonis en un document de compravenda de bestiar, el 7-10-1534. Pere Leupart, de St. Llorenç d’Hortons, terme de Gelida, reconeix deure a Joan Bertran, majordom de la sra. Sapila, demorant al lloc de St. Sadurní, 13 ll per la venda d’un bou de pèl vermell, pagadores: a) 4 ll a Nadal; i b) 9 ll a St. Pere i Feliu. Testimonis: “*Laurens Cristòfol y Bertomeu Narbones, siutadans de Barsalona, vidrés, demorant ara a Ministrol de Noya*”. (APSS, M-1524, 7-10-1534, f. 74v, 237).

⁴ 16-11-1563, arrendament del forn de Monistrol d’Anoia a Bernat Masiques (AHPB, not. Lluís Rufet, llig. 3, 1563-1564). Referència: Madurell i Marimon; citat per: GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d’Estalvis Laietana, p. 435-436.

En relació a la seva titularitat, les instal·lacions del forn de vidre de Monistrol d'Anoia és propietat de la família de Gualbes. Els Gualbes ostenten la senyoria de la quadra de Monistrol des del 1530, quan Frederic Honorat de Gualbes, vicecanceller de Catalunya, compra aquesta quadra al monestir dels jeronis de la Vall d'Hebron de Barcelona.⁵ Per disposició testamentària, la propietat de la quadra de Monistrol passa a mans d'Estefania Sapila, viuda de Frederic Honorat de Gualbes;⁶ i posteriorment a Anna de Gualbes i Sapila, filla primogènita d'aquells.⁷

Anna de Gualbes i Sapila, muller de Pere de Rocabertí, baró de Cabrenys, n'és la propietària quan el 1563 fa arrendament del forn de vidre a Bernat Masiques. Per voluntat testamentària, el seu fill, Francesc de Rocabertí i de Gualbes, hereu universal per línia paterna, hereta el senyoriu de Cabrenys; i la seva filla, Estefania de Rocabertí i de Gualbes, monja carmelita, hereva universal per línia materna, hereta la quadra de Monistrol d'Anoia. A més, Anna de Gualbes i Sapila vincula com a fideïcomissari segon en dret de successió el seu nebot Francesc Vilana, fill d'Isabel de Gualbes i Sapila, germana d'aquella.

Per una concòrdia establerta entre els dos germans, Estefania transfereix al seu germà Francesc l'heretat de Monistrol a canvi de 200 escuts. D'aquesta manera, Francesc de Rocabertí reuneix en si mateix la baronia de Cabrenys i la quadra de Monistrol d'Anoia.

Francesc de Rocabertí, casat amb Eleonor de Peguera, no tingué descendència. El 1582, ven el senyoriu de Cabrenys a Isabel Sunyer, familiar d'aquell.⁸ Mor aquell mateix any, sense fills, i per voluntat testamentària, deixa

⁵ AHSS. Instància del Marquès de Monistrol. Citat dins LLORAC, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Pdès.* Vilafranca del Pdès.: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Subirats, p. 117.

⁶ ACA, Secc. Patrimonials, Monistrol, perg. 955, test. de Frederic Honorat de Gualbes, 1532. El dot d'Estefania Sapila estava sobre l'heretat de Monistrol, pel qual fet ella posseïa l'heretat del seu difunt marit.

⁷ (AHPB, Francesc Sunyer, not, *Primus liber test.orum*, llig. 29, ff. 153r-157r, test. d'Estefania de Gualbes (nom de casada, de soltera Estefania Sapila), 1557).

⁸ Sobre Isabel Sunyer, aquesta compra el senyoriu de Cabrenys a Francesc de Rocabertí el 1582, el mateix any en què aquest mor, i posteriorment, el 1624 el revèn a Berenguer de Peguera (AHCB, Secc. Not. I-50, s. f., 1624; i III-16, s.f., 1624); citat dins FARGAS, M. A. (1997) *Família i poder a Catalunya...*, op. cit, p. 211, la qual autora comenta: "Si Isabel Sunyer era, però, a la darrerria del

l'heretat de Monistrol d'Anoia a la lliure voluntat de la seva muller, Elionor de Peguera.⁹ Però aquesta perd l'herència i diferents crèdits a favor de Francesc Vilana i de Gualbes, el qual li reclama el seu vincle de successió en dita herència en un procés judicial entre 1594 i 1595.¹⁰ La instrucció de la causa fou iniciada pel jutge Lluís de Peguera, doctor del Reial Consell, familiar d'Eleonor de Peguera. Després de renunciar aquell a la seva instrucció, alegant motius personals, la causa és continuada per diferents jutges (Lluís Jover, Rafel Rubí i Joan Areny), els quals al seu torn també hi renuncien per diferents motius. Finalment, la causa és continuada pel dr. Oliba, el qual dicta la sentència favorable a Francesc Vilana. L'herència puja a 8000 ducats, i inclou la *Quadra de Monistrol d'Anoia*, diverses cases a Barcelona i el *mas de Santa Creu del Penedès*.¹¹ Per aquest motiu, trobem els Vilana com a senyors de la quadra de Monistrol. A més, un fill de Francesc Vilana es casa amb una filla del primer jutge instructor, Lluís de Peguera, el qual esdevé consogre del mateix Vilana. D'aquesta manera, tot queda en família.¹²

Hem vist com els senyors de la quadra de Monistrol tenen la titularitat del forn de vidre. Aquests arrenden la seva explotació a mestres vidriers procedents d'altres localitats, com anirem explicant. Els vidriers disposen dels coneixements i tècniques específiques per treballar el vidre, però no sempre tenen el capital suficient per poder accedir a la propietat d'un forn, per la qual cosa estan obligats a arrendar-lo.

cinc-cents la propietària del senyoriu, era perquè feia quaranta anys que el senyor de Cabrenys (Pere de Rocabertí) s'havia casat amb una Gualbes, (Anna de Gualbes i Sapila), cunyada d'un Sunyer". Caterina de Gualbes i Sapila, germana d'Anna de Gualbes i Sapila, es casà amb Joan Sunyer, dr. del Reial Consell.

⁹ AHPB, not. Onofre Alonso, *Test.os sueltos*, llig. 12, s. f. Test. de Francesc de Rocabertí, 1582.

¹⁰ Com hem dit amb anterioritat, Francesc Vilana i de Gualbes era nebot d'Anna de Gualbes i Sapila, i fideïcomissari segon del test. d'aquella. La instrucció de la causa judicial fou iniciada pel jutge Lluís de Peguera, dr. del Reial Consell, familiar d'Eleonor de Peguera. Aquest jutge casa una filla amb un fill de Francesc Vilana.

¹¹ ACA, G. RV, 12, s.f.

¹² Maria Adela Fargas comenta al respecte: "No tardà Vilana a entrar en tractes matrimonials amb el jutge relator de la causa, Lluís de Peguera, que esdevingué sogre del fill d'en Vilana" (FARGAS, M. A. p. 143-144, la qual cita la font: AHPB, Antoni Joan Fita, not., *Llibre setè de testaments*, llig. 38, ff. 50r-51v, test. de Marianna Vilana i Peguera, 1624).

Hem pogut documentar l'existència de 19 vidriers que actuen a la parròquia de Sant Sadurní a la segona meitat del segle XVI, i alguns d'ells a principis del segle XVII. Alguns d'ells estan connectats explícitament amb la quadra de Monistrol d'Anoia, per tant amb el forn de Monistrol. Mostrem aquests vidriers en el quadre següent:

VIDRIERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1563,†1606	MASQUES, Bernat		Vilassar (Maresme)	Monistrol
2	1568, 1595	BONET, Pere	Guardi Gordi	r. de França	Pr. St. Sad
3	1569, 1597	ROVIRA, Jaume			Vila St. Sad.
4	1569, 1578	ROVIRA, Joan (fill)			Pr. St. Sad.
5	1575, 1579	ROVIRA, Joan			
6	1570, 1575	TINXÓ, Bernat	Camadasa		Monistrol
7	1572, 1573	BASSA, Joan			Monistrol
8	1572	RICART, Antoni			Piera
9	1573	SALONI, Joan			Pr. St. Sad
10	1573, 1580	SANS/SANTS, Arnau		r. de França	Vila St. Sad
11	1575, 1601	BADORC, Salvador		Vallbona (Cabrera)	Pr. St. Sad
12	1587	GASSÓ, Agustí			Monistrol
13	1587	FÀBREGUES, Antoni		Camp de Tarragona	Monistrol
14	1589	“en Toni”			Monistrol
15	1598	ROIG, Gaspar		Mataró	Pr. St. Sad.
16	1599	SURIÀ, Damià		Capellades	Pr. St. Sad
17	1599	XANDERT, Toni			Vila St. Sad
18	1604	ROCHA, Geraldus			Pr. St. Sad
19	1662	BALADO, Antoni			Pr. St. Sad.

Quadre 98. Vidriers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.

Només en cinc casos, coneixem el lloc d'origen d'aquests vidriers. En trobem dos que provenen del Maresme, concretament de Vilassar i Mataró; dos provinents de la comarca de l'Anoia, concretament un de Capellades i un altre de

Sant Salvador de Vallbona, del terme de Cabrera;¹³ i un provinent del Camp de Tarragona.

Entre els vidriers maresmencs, trobem el mestre Bernat Masiques (1563), originari de Vilassar, que arrenda el forn de Monistrol d'Anoia; i el mestre Gaspar Roig (1598), originari de Mataró, habitant a la mateixa parròquia de Sant Sadurní, probablement al mateix indret de Monistrol.

La presència de vidriers maresmencs fora d'aquell territori ja ha estat notada per diferents estudiosos, entre els quals destaca Madurell i Marimon, Garcia Espuche i Jiménez Blasco, entre altres.¹⁴

Al Maresme, i especialment a Mataró, hi hagué una gran activitat vítrica al segle XVI i XVII.¹⁵ Els forns estaven sota el control dels mestres vidriers més prestigiosos d'aquella zona. Giménez Blasco opina que aquest deuria ser un dels motius perquè alguns vidriers sortissin de la seva localitat i es dispersessin en busca d'un altre lloc, a vegades allunyat, on poder exercir l'ofici i tenir la possibilitat de prosperar.¹⁶ L'empresa que es proposa el mestre *Bernat*

¹³ Es tracta del mestre Salvador Badorc (1575, 1603), provinent de St. Bartomeu de Vallbona, del terme de Cabrera. Es tracta de la pr. de St. Bartomeu de Vallbona d'Anoia, que a inicis del segle XVI depenia de l'església de St. Salvador del castell de Cabrera, actualment Cabrera d'Anoia. El terme de Cabrera d'Anoia s'estén al llarg de la riba dreta de l'Anoia, que limita amb els municipis de Vallbona d'Anoia i de Piera, aigua avall de l'estret de Capellades. L'església de St. Salvador del castell de Cabrera esdevé pr. el segle XII. D'aquesta església, en depenia la de Vallbona, actualment Vallbona d'Anoia, fins al començament del segle XVI, i després s'invertí la dependència. Veg. Enciclopèdia Catalana, vol. 4, p. 73, i vol. 15 p. 207.

¹⁴ Madurell i Marimon constata la presència de Bernat Masiques (escrit Massiques), vidrier de Vilassar, al forn de Monistrol d'Anoia; i de Sebastià Faubell i Bernat Pi, vidriers de Mataró, al forn de l'Albi, situat a la comarca de les Garrigues, arquebisbat de Tarragona. Garcia Espuche, A. (1998), a *Un siglo decisivo...*, op. cit., p. 222-223, constata la presència de vidriers mataronins o maresmencs a Rajadell (1573, Manresa (1586), Torelló (1577) i St.a Coloma de Farners. I Giménez Blasco, que cita les referències anteriors, destaca la importància del vidre i vidriers mataronins al llarg del segle XVI i XVII; veg. GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 435-436.

¹⁵ La referència més primerenca sobre la vidrieria mataronina del segle XVI és la d'un vidrier, Jaume Sala, citat l'any 1536 per A. Garcia Espuche i M. Guàrdia (1989) a *La construcció d'una ciutat: Mataró, 1500-1900*. Tot i així, alguns, com J. Gudiol i P. M. Artiriano (1935), veuen un precedent en el viatge de Felip d'Habsburg, el Bell, a Barcelona l'any 1503, en què llegeixen una referència implícita a la vila de Mataró; Veg. GUDIOL, J. i ARTIRIANO, P. M. (1935): *Resum de la història del vidre*, Barcelona: Catàleg de la col·lecció Alfons Macaya; citat dins: GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 434.

¹⁶ En relació a Mataró, escriu Giménez Blasco: "El nombre de forns a la vila era molt limitat i es trobava, a més, sota el control dels mestres més prestigiosos. Així, la via de la "diàspora"

Masiques l'any 1563 a Monistrol no deu estar exempta de dificultats. A l'accés a les instal·lacions del forn, per mediació de l'arrendament, cal afegir-hi altres aspectes importants, com el finançament del procés productiu –aconseguir les matèries primes, pagar el salari dels treballadors–, la comercialització del producte, el finançament, l'endeutament, etc. Bernat Masiques signa el contracte d'arrendament el 16 de novembre del 1563, per 6 anys, i probablement el deu renovar un cop acabat aquest termini perquè el 1575 consta que habita encara a Monistrol d'Anoia, amb la seva muller, Magdalena, i els seus dos fills, Llorenç i Joan, nascuts i batejats a la mateixa localitat el 1570 i 1573 respectivament. La seva muller Magdalena apareix com a padrina en diverses partides de baptismes de la parròquia de Sant Sadurní entre els anys 1570 i 1587. Entre 1577 i 1606 tant consta que habiten a la parròquia de Sant Sadurní com a la vila de Sant Sadurní, indistintament.¹⁷ Pot ser que romanguin a Monistrol, sufragania de la parròquia de Sant Sadurní, o que hagin anat a viure al mateix poble de Sant Sadurní.

Bernat Masiques contracta els serveis d'altres treballadors. Ens consta Joan Mialet (1577), pagès d'origen occità, “*bover de Bernat Massiques, vidrier de Sant Sadurní*”.¹⁸ El fet que disposi d'un pagès o bover ens fa pensar que Bernat Masiques compagina el treball del vidre amb el de la terra; o sigui, que tingui terra, pròpia o arrendada, i que contracti els serveis d'un bover per llaurar-la. També pot ser que aquest bover treballi per tragar-li la llenya de forn, ja que en el contracte d'arrendament del forn consta que l'arrendatari pot tallar llenya de la quadra de Monistrol. Aquesta llenya prové bàsicament de les podes, dels aixolls i de les talles.

A finals dels anys 80 i inicis dels 90, trobem dos fets que involucren la família de Bernat Masiques en dos processos judicials, un de civil i un altre de

mataronina a la recerca de llocs on desenvolupar l'ofici obria a aquests homes la possibilitat de reeixir econòmicament, cosa difícil d'assolir en el tancat àmbit vilatà”. Veg. GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII...*, op. cit., p. 435-436.

¹⁷ Consta en diferents partides de baptisme de la pr. de St. Sadurní entre 1577 i 1606 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 18, 21, 23, 35, 40, 43, 62, 73 i 82); veg. per 1577 (AHCVP, MB, P-XVI-110-1. M. 43v-44r).

¹⁸ Joan Mialet (1577), pagès, oriünd de Caors, del r. de F., bover de Bernat Massiques, vidrier de St. Sadurní de Subirats (AHCVP, MB, P-XVI-110-1. M. 43v-44r).

criminal. Bernat Massiques ha estat objecte d'una "almangarada", o sigui, d'un insult. Es tracta d'una solladura d'almàngara que es feia a les portes i parets de les cases per insultar els seus habitants.¹⁹ Bernat Masiques inicia un procés civil contra Bartomeu Mestre, pagès de Lavern, a qui acusa de ser el culpable "*de les almangarades donades a les portes de sa cassa*"; però el 1588 el perdona de totes les instàncies civils i criminals empreses contra aquell.²⁰ No sabem si té relació amb aquest fet, però en el testament de Joan Mestre (1580), del mas de Rocamora, de Lavern, consta que el seu germà, Bartomeu Mestre, estava condemnat a remar a galeres.²¹

Anys després, el 1590, el seu fill gran, Llorenç Masiques, mor als vint anys d'edat a causa "*de unas feridas*" fetes per "*unes punyalades*". Bernat Masiques i la seva esposa Magdalena inicien un altre procés judicial, aquesta vegada contra Pere Creus, sastre de la vila Sant Sadurní, a qui acusen de ser l'autor de les punyalades que ocasionaren la mort del seu fill. Anys més tard, el 1606, el matrimoni Masiques demana al batlle de Subirats i al lloctinent general de Catalunya que manin cancel·lar i anul·lar dites acusacions, tant civils com criminals, i es fa constar que en aquella data Pere Creus resideix a Tàrrrega.²² Bernat Masiques mor a Monistrol d'Anoia el diumenge dia 19 d'octubre d'aquell mateix any 1606. S'enterrà l'endemà, amb l'assistència de 4 preveres, i l'endemà no l'altre es celebrà la missa de cos present amb l'assistència també de 4 preveres.²³

La nostra recerca ens ha permès documentar un altre mestre vidrier maresmenc habitant a la parròquia de Sant Sadurní, probablement al mateix indret

¹⁹ L'almàngara –també almangra, mangra o almànguena– és una mescla natural d'alúmina i terra amb òxid vermell de ferro. La paraula "almanguenada", escrita "almanganada" o "almangarada" en els documents de l'època que consultem, es forma a partir de "almànguena" o "almàngara". (DCVB, vol 7: 525-526).

²⁰ 8-6-1588, processos judicials. Fan de testimonis Bartomeu Ros, paraire de draps de llana de St. Sadurní; Arnald Mas, baster, del terme de Subirats; i Miquel Bartomeu, escrivent de not. de Vilafranca (AHCVP, MB, civil, P-XVI-111-6. M. 25v).

²¹ 16-10-1580, test. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern: "*Ítem vull que en cas que mon germà Barthomeu isqués de galera y volgués arrendar ma eretat per sinch anys, que los marmesors la-y agen de arrendar la meitat mancho del que y trobaran, tenint compte el en aumentar esta eretat, etcètera*". (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76).

²² 28-3-1606, Processos judicials (AHCVP, MB, criminal, P-XVI-113-6, f. 42v-43r).

²³ 19-11-1606 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 221, 8, foto 231).

de Monistrol d'Anoia. Es tracta de *Gaspar Roig*, originari de Mataró. El 1598 fa de padrí en dos bateigs de dos membres de la vila de Sant Sadurní: de Jerònima Paula, filla de Bartomeu Torrentmal, pagès, de Sant Sadurní; i Baltasar Pau, fill de Montserrat Llopart, pagès, de Sant Sadurní.²⁴ Gaspar Roig mor el mateix any 1598 a la mateixa parròquia de Sant Sadurní, per causes que desconeixem.²⁵ El cognom Roig està relacionat amb importants mestres vidriers originaris de Mataró, que actuen al segle XVI i XVII.²⁶

El mestre *Salvador Badorc* (1575, 1603) és natural de la parròquia de Sant Bartomeu de Vallbona, del terme de Cabrera, de la comarca de l'Anoia. Com ja hem explicat, al començament del segle XVI, l'església de Vallbona depenia de l'església de Sant Salvador del castell de Cabrera, fins que després s'invertí la dependència. Documentem Salvador Badorc a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats el 1575, com a pare de Susanna, donzella, padrina d'un fill d'un altre vidrier, Pere Bonet, àlies Guardi.²⁷ Està casat amb Magdalena, i són pares d'almenys 4 fills: Susanna, Magdalena, donzelles, i Joan Jacint i Maria Jerònima, nascuts aquests el 1599 i 1601 respectivament. Tant ell com la seva esposa apareixen com a padrins de diferents baptismes de la parròquia de Sant Sadurní. També les seves filles Susanna (1575) i Magdalena (1602, 1603). El cognom Badorch ha deixat rastre en la toponímia de la zona, concretament designa una barriada a prop de la la Fortesa, localitat veïna de Sant Sadurní.

A casa del mestre vidrier Salvador Badorch, de la parròquia de Sant Sadurní, mor el vidrier *Damià Surià* el 1599. Per les seves exèquies, sabem que Damià Surià és originari de Capellades. Es donaren sis sous de caritat als preveres

²⁴ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 137, 2; f. 138, 4)

²⁵ 15-4-1598, òbit de Gaspar Roig, vidrier, nat. de la vila de Mataró, hab. a la pr. de St. Sadurní; testament: -; sepultura: [no consta] pvres, se'ls dóna de caritat 6 sous; cos present: - pvres; novena i capdany: -pvres. (APSS, Òbits 1566-1656, f. 171, 4).

²⁶ Pere Roig, vidrier de Mataró, i Àngela, muller d'aquell (1597), pares de: Elionor (1597), Eulàlia (1601), Elisabet (1604) i Baltasar (1609) (MASMM, Llibre tercer de Baptismes); Pere Roig i Masarnau (1589), vidrier de Mataró, arrendatari del forn de Dosrius; Joan Roig, probablement de Mataró, vidrier de llum i ciutadà de Barcelona (1602); Jaume Benet Roig (1606), vidrier de Mataró, arrenda dos obralls del forn de mar de Vilassar; Sebastià Roig (1611), vidrier de Mataró, subarrendatari d'un forn a Dosrius; Sebastià i Esteve Roig, vidriers de Mataró, que exploten un forn a Argentona (1626). Veg. GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 431-481.

²⁷ 5-7-1575 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 41v-42r, 12).

que oficiaren la missa de sepultura, i al mestre un sou. Se li celebraren misses de novena i capdany, i als preveres se'ls donaren 3 lliures i 17 sous de caritat.²⁸

Del camp de Tarragona trobem el mestre vidrier *Antoni Fàbregues* (1587), el qual lloga el forn del vidre de Monistrol d'Anoia per un any, de la mà de Pere Surià, pagès, com a procurador, per 1 any.²⁹

Troblem altres mestres vidriers, alguns dels quals procedeixen del regne de França, com expliquem tot seguit.

El vidrier *Pere Bonet* (1568), àlies “Guardi” i/o “Gordi”, anomenat també “Pere Guardi”, és fill de Pere Bonet, el nom d'àlies del qual és també “Guardi”, i de Peyrona, muller d'aquell, tots habitants a la parròquia de Sant Sadurní. És probablement d'origen occità, a jutjar pel nom de la mare. Dita Peyrona és enterrada el 1572 “com a pobre” perquè el seu fill al·lega “que no tenia res del seu”.³⁰ El 1568, Pere Bonet, vidrier, es casa amb Margarida Olivella i Llovet, donzella, cabalera del mas de Fontclara, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, la qual li aporta un dot de 70 lliures, i ell li fa 35 lliures de creix.³¹ Tenim documentats un fill i dues filles d'aquells: Joan (1586); Jerònima (1578); i Caterina (1589).³² El trobem també fermant com a testimoni el 1580, en un contracte d'arrendament;³³ i el 1595, com a testimoni en un procés judicial sobre la propietat del mas Bosch, de Lavern.³⁴

El mestre vidrier *Jaume Rovira* (1579) té casa a la vila de St. Sadurní, alou de l'església de St. Sadurní. La casa i hort de Jaume Rovira, vidrier, consta en els límits de la casa de Bartomeu Ros, concretament a l'est d'aquesta (1579).³⁵ A

²⁸ 22-1-1599, òbit de Damià Surià, “vidrier, natural del lloc de Capellades, lo qual morí [il·legible] en casa de mestre Salvador Badorch, vidrier, hab. a la pr. de St. Sadurní” (APSS, Òbits 1566-1656, f. 174, 1).

²⁹ 1587, arrendament del forn de vidre de Monistrol d'Anoia (APSS, M- 1550-1613, f. 258v).

³⁰ (APSS, Òbits, 1566-1656, f. 34, 1).

³¹ 11-4-1568, CCMM de Pere Bonet, àlies Gordi, vidrier, i Margarida Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 110v-112r).

³² (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 52, 4; f. 80, 3; i f. 90, 6).

³³ Arrendament de Francesc d'Argençola a Joan Julià, de les cases, terres i hort que té a St. Sadurní (AHCVP, MB, XVI-110-5, M. 36r-v).

³⁴ Procés judicial civil entre Batista Escuder Ferrer i Jaume Pasteller, sobre el mas Bosch (AHCVP, P-XVI-IX-18. Judicial, caixa P-XVI-11-11).

³⁵ 21-7-1579, acte de compra de la casa de Bartomeu Ros (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 96r-97r).

l'oest de la casa de Bartomeu Ros hi ha la casa de Miquel Rovira, ferrer (1579). No sabem si existeix un vincle de parentiu entre dits Jaume Rovira i Miquel Rovira. En tot cas, Jaume Rovira està casat i és pare de Joan Rovira, també vidrier, hereu d'aquell.

L'esmentat *Joan Rovira* (1569, 1573) habita a la quadra de Monistrol d'Anoia (1569). Després consta que viu a la vila de Sant Sadurní (1578), a la casa del seu pare, la qual deu heretar. Pel capbreu de l'església de Sant Sadurní (1595-1597),³⁶ sabem que la casa de Joan Rovira està situada entre la casa de Bartomeu Ros, a l'oest, i la casa d'Elisabet Pastaller, muller de Pere Joan Ferrer, a l'est. Consta com a padrí de quatre baptismes, un dels quals és el d'una filla del vidrier Pere Bonet, àlies Guardi. Joan Rovira està casat tres vegades, una amb Montserrada Carbó, filla de Miquel Carbó, pagès, del mas Cuquet o Arrabassador, amb qui té una filla, Antònia (1572). És, per tant, cunyat de Pere Gallego, teixidor de lli, casat amb Eulàlia Carbó, filla de l'abans esmentat Miquel Carbó, del mas Arrabassador. Joan Rovira mor abans de 1597, any en què la seva muller ja consta com a viuda.³⁷ La seva viuda, Montserrada Carbó, es casa en segones núpcies amb Joan Lladó, pagès, habitant vila St. Sadurní, i testa el 1613.³⁸ Jaume Rovira apareix com a padrí de quatre baptismes, un dels quals és el d'una filla del vidrier Pere Bonet, àlies Guardi. Trobem que està casat tres vegades: a) la primera muller és Montserrada, amb qui tindrà una filla, Antònia, batejada el 1572; b) la segona muller és Margarida, amb qui té dos fills: Joan (1574) i Elionor (1577); i c) amb Magdalena, esmentada el 1579 com a padrina d'un bateig,³⁹

³⁶ Joan Rovira, vidrier, hab. a Monistrol d'Anoia, consta com a padrí el 1569 i 1573; veg. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 15,13; f. 77r-77v). Ja consta mor el 1597; veg. declaració de Jaume Lledó, procurador de Montserrada Carbó, viuda de dit Joan Rovira, 1597 (AHCVP, capbreu de l'església de St. Sadurní (1595-1597), f. 39v-40v. 613); també 1613, test. de Montserrada Lladona, muller en segones núpcies de Joan Lladó (APSS, Testaments 1593-1663, f. 71r-71v).

³⁷ Joan Rovira, vidrier, ja consta mor el 1597; veg. la declaració de Jaume Lledó, procurador de Montserrada Carbó, viuda de dit Joan Rovira, 22-3-1597 (AHCVP, capbreu de l'església de St. Sadurní (1595-1597), f. 39v-40v. 613).

³⁸ 27-12-1613, test. de Montserrada Lladona (APSS, Testaments 1593-1663, f. 71r-71v).

³⁹ No obstant, hi pot haver un error de not.: consta el nom de Montserrada, muller de Joan Rovira, vidrier, com a mare d'Elionor (1577) i com a padrina d'un bateig (1579). Si fos la mateixa persona que la primera muller, aquesta viuria encara el 1574, any en què es bateja Joan, que, segons la partida de baptisme, consta com a fill de Margarida. Podríem pensar que el nom de Margarida fos u error.

Tenim constància del vidrier *Joan Rovira* (1574, 1577), el qual està casat en primeres núpcies amb Margarida, amb qui té dos fills: Joan (1574) i Elionor (1577); i en segones núpcies amb Magdalena, la qual fa de padrina d'un bateig el 1579. La documentació consultada ens fa pensar que es tracta d'un altre Joan Rovira, també vidrier, diferent de l'anteriorment esmentat.⁴⁰

En relació al mestre vidrier *Bernat Tinxó* (1570), àlies Camadasa, sabem que habita a Monistrol d'Anoia, està casat amb Tomasa, amb qui té quatre fills: Benet (1570), Damià Bernat (1572), Elisabet (1573) i Elisabet Contesina (1575).⁴¹ Entre els padrins de baptismes dels seus fills consten: Magdalena Masiques (1570), muller de Bernat Masiques, vidrier, habitant a Monistrol; i Arnau Sants (1573), vidrier, habitant també a Monistrol. La seva muller, Tomasa, consta com a padrina de dos baptismes de dos habitants de la mateixa parròquia de Sant Sadurn de Subirats (1573, 1574).⁴²

El vidrier *Joan Bassa* (1572, 1573) també habita a la quadra de Monistrol. Està casat amb Montserrada, i són pares d'un nen anomenat Francesc (1572). Joan Bassa apareix com a padrí d'un fill de Joan Jofre, de Peralba (1573).⁴³

Pel que fa al mestre vidrier *Antoni Ricart* (1572), aquest està casat amb Anna i viuen a Piera, al costat de Monistrol. Consta com a padrí d'un fill d'Esteve Lladó, pagès, de Monistrol d'Anoia.⁴⁴ A Monistrol també trobem el cognom Ricart, concretament Antic Ricart, pare d'Eulàlia (1593, 1599), la qual consta com a padrina de dos baptismes.

⁴⁰ Si no es tracta d'un error de not. en els noms d'aquestes dues mullers, hem de creure que es tracta d'un altre Joan Rovira, vidrier, diferent de l'anterior. Aquell altre Joan Rovira, vidrier, casat amb Montserrada Carbó, no pot constar com a marit d'altres dones perquè la seva muller, Montserrada, el sobreviu fins el 1613. Amb la documentació de què disposem, tampoc podem afirmar que un sigui fill de l'altre, ja que les dades no coincideixen. La font consultada és el Llibre de Baptismes 1567-1605 de St. Sadurn de Subirats, f. 38, 43, 51 i 55.

⁴¹ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 18, 8; f. 25, 7; f. 34, 19; f. 43-44, 19).

⁴² (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 32, 10; f. 35, 6).

⁴³ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 28, 18; f. 30, 5).

⁴⁴ 16-7-1572 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 26, 12).

El vidrier Joan Saloni (1573) també habita a la parròquia de Sant Sadurní. Consta com a padrí d'un fill de Bernat Masiques, vidrier habitant a Monistrol d'Anoia.⁴⁵

Arnau Sans (també Sants) (1573, 1580), és un vidrier natural del regne de França, habitant a la vila de Sant Sadurní. Està casat amb Joana (Jonota) Voltà, filla de Joan Voltà, sastre, de la parròquia de Sant Sadurní; amb qui té tres fills: Joana Beneta (1575), Llorenç Montserrat (1577) i Joan Pau (1580).⁴⁶ Arnau Sans consta com a padrí de dos baptismes (1573, 1574), un d'una filla de Bernat Tinxó, vidrier de Monistrol (1573).

Per la seva part, Agustí Gassó (1587), vidrier, també resideix a la quadra de Monistrol d'Anoia. Està casat amb Caterina, la qual consta com a padrina del bateig de Miquel Pere, fill de Pere Vives, pagès habitant també a Monistrol.⁴⁷

Toni Xandert (1599), vidrier, resideix a la vila de Sant Sadurní. Consta com a padrí de Toni, fill de Joan Martí, pagès, de Sant Sadurní.⁴⁸

Documentem també a Sant Sadurní el vidrier *Geraldus Rocha* (1604), d'origen francès, a causa d'un robatori de què és objecte, concretament al torrent prop del mas de Prunamala. En aquell moment, tenia 22 anys d'edat. El seu nom consta juntament amb el de Salvador Badorc, vidrier, aquest darrer com a testimoni.⁴⁹

L'ofici de vidrier continua al llarg de la segona meitat del segle XVII a la parròquia de Sant Sadurní. El 1663 tenim constància d'*Antoni Balado*, vidrier, el qual compra una capa per 3 lliures a l'encant públic dels béns de Jacint Ferran, pagès, de Sant Sadurní.⁵⁰

⁴⁵ 20-10-1573 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 34, 18).

⁴⁶ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 44, 22; f. 48, 4; f. 61, 11).

⁴⁷ 26-6-1587 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 84, 10).

⁴⁸ 6-5-1599 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 144, 10).

⁴⁹ 4-8-1604: "*Per lo robo fet a Garau Rocha, vedrier, en un torrent prop de casa d'en Carbo de Prunamala. Geraldus Rocha vitriarius regne francie de edatis viginti duorum annorus notus a Salvatore Badorch vitriario testis denuntians qui medio juramento denuntiavit honor Anthonio Ravella bayulo termini castri de Sobirats*" (AHCVP, P-XVII-3, núm 25, processos judicials).

⁵⁰ 1662, novembre, 19, encant de Jacint Ferran: "*Ítem a Anthoni Balado, vidrier, una capa, 3 ll s*", (APSS, inventaris i encants, f. 1r-3v).

X.10.2 ARRENDAMENT DEL FORN DE VIDRE DE MONISTROL D'ANOIA

Disposem de dos contractes d'arrendament, un de 1563 i un altre de 1587. La primera referència de què disposem data de l'any 1563, quan Anna de Gualbes i Sapila, viuda de Pere de Rocabertí, en fa arrendament a Bernat Masiques (o Massiques), un mestre vidrier originari del Maresme, concretament de la localitat de Vilassar, per temps de 6 anys. L'arrendament del forn de vidre comprèn el casal, les eines, els arreu, els instruments i el dret de tallar llenya pel forn, pel preu de 70 lliures anuals.⁵¹

El 1587, Pere Surià, pagès, procurador d'Anna, viuda de Pere de Rocabertí, baró de Cabrenys i senyor de la quadra de Monistrol d'Anoia, i del seu fill Felip de Rocabertí, fa arrendament a Antoni Fàbregues, vidrier provinent del camp de Tarragona, del "forn del vidre de Monistrol", per 1 any, amb la casa i el seu empiu, a excepció de dues cambres, que es reserva "per lo que ben vist los serà, les que volrran", per 33 lliures, amb dos terminis: a) la primera meitat a la festa de Nadal; i b) l'altra meitat el dia de Sant Joan. S'acorda que l'arrendatari pugui fer llenya a la mateixa heretat de Monistrol, allà on digui el procurador. També se li deixa tota la ferramenta que tenen per ús i servei del forn per fer vidre, amb pacte que l'hagi de tornar al mateix pes.⁵²

X.10.3. ACTIVITAT VIDRIERA A ORDAL

L'activitat vidriera a Ordal ha deixat rastre de la seva presència en la toponímia local de l'època. La primera notícia documental ens consta a partir dels anys noranta del segle XVI amb el topònim "*bosc del vidrier*" (1591; 1593), situat

⁵¹ 16-11-1563, arrendament del forn de Monistrol d'Anoia a Bernat Masiques (AHPB, not. Lluís Rufet, llig. 3, 1563-1564). Referència: Madurell i Marimon; citat per: GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 435-436.

⁵² 7-11-1587, arrendament del forn de vidre de Monistrol d'Anoia (APSS, M- 1550-1613, f. 258v).

“*en lo camí real qui va de dita vila a Barcelona (...)*”,⁵³ i tornem a trobar aquesta referència al primer quart del segle XVII.⁵⁴ Aquest topònim revela indirectament l’existència d’un forn boscatà en aquest indret rural relacionat amb la producció de vidre. Aquesta activitat vidriera ha perdurat en aquesta localitat fins a èpoques molt recents.⁵⁵

X.10.4. EL FORN DE VIDRE DE LA FAMÍLIA MESTRE DE LA PLAÇA, DE SANT SADURNÍ

El 1612 trobem el forn de vidre d’en Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní. Està situat en terra de l’esmentat Mestre, en aquella parròquia. El 1612, hi habita en Bartomeu Duran, pagès, de Sant Sadurní, amb la seva família. Coneixem la seva existència per la denúncia d’un robatori. Bartomeu Duran acusa Joan Artigues d’haver entrat a robar a casa seva. L’esmentat Duran s’està “en lo forn del vidra de’n Mestres de Sant Sadorní qui és en la parròchia de Sant Sadorní”. Estant ell llaurant en l’heretat d’en Mestre, prop de Sant Sadurní, i havent deixat a casa seva dos fills d’aquell, li entrà un lladre, el qual “se n’entrà dins de cassa per baix, per lo forn a hont feyen lo vidra y se’n pujà dalt”. “dit lladre era un home jove ab una capa gascona fosca ab un padrenyal que portava y tenia molt poca barba”.⁵⁶

“se n’entrà dins de cassa per baix, per lo forn a hont feyen lo vidra y se’n pujà dalt”.

⁵³ 21-9-1591: “*se an mort dos òmens al Bosch del Vedriè*” (APSP, Llibre d’Òbits, 1553, f. 80r). 28-7-1593: “(...) y quant fou al bosch del vedrier en lo camí real qui va de dita vila a Barcelona (...)”. Robament de Gaspar Mestre, paraire, de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, MB, P-XVI).

⁵⁴ 1614. Límits al nord d’una peça de terra, part erm i part bosc, de Macià Guilera Poses, pagès, de St. Pau d’Ordal: *et a cirtio cum camino regio veteri quo interfaciebatur Barcinonem eundo per nemus vocatum del Vadrier* (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 132v).

⁵⁵ Es tracta d’un forn de vidre situat davant el camí ral, actiu des de la primera meitat del segle XIX fins a la segona meitat del segle XX.

Tenim constància d’un forn de vidre en aquesta mateixa localitat, situat davant el mateix camí ral, que data del segle XIX

⁵⁶ 4-2-1612 (AHCVP, processos judicials, MB, P-XVII-22, núm 52).

X.10.5. INSTAL·LACIONS, UTILLATGE I TÈCNIQUES DELS FORNS DE VIDRE

Alguns autors estableixen dos tipus de forns de vidre. D'una banda, els *forns de bosc*; i de l'altra els *forns de caire urbà*. Per Lambert, l'anomenat *forn de bosc* tindria unes característiques precàries i simples, i el *forn de caire urbà* seria de característiques més industrials.⁵⁷

En relació al nostre treball, no disposem de cap descripció dels dos forns que localitzem al terme de Subirats. Abans ja hem dit que del forn de vidre d'Ordal només en tenim notícia per la toponímia: "*bosch del vedrier*", "*nemus vocatum del vadrier*". Aquest estaria situat a prop del camí ral que va a Barcelona, a la muntanya d'Ordal. Per tant, en una zona abundant en bosc, la qual cosa facilitaria l'abastament de la matèria energètica indispensable per fer la combustió: la fusta. El bosc proporciona la fusta necessària per cremar en el forn, i la seva proximitat i abundància estalviaria el cost afegit del trasllat de la llenya. Com explica Giménez Blasco, "el sobrecost que degué implicar per als vidriers el transport de la llenya des del lloc d'origen a l'indret on s'havia de consumir, devia ser l'element determinant a l'hora de fixar la ubicació de moltes de les instal·lacions".⁵⁸ Desconeixem les característiques d'aquest forn de vidre, però, per la seva localització, podria tractar-se de l'anomenat *forn de bosc*, de característiques precàries i simples, com insinua Lambert.

En relació al "*forn del vidre*" de la quadra de Monistrol d'Anoia, disposem de dos contractes d'arrendament, però en cap d'ells no es fa cap descripció del forn. En el contracte d'arrendament fet a Bernat Masiques el 1563, es fa referència al *casal*, les *eines*, els *arreus* i els *instruments*, sense descriure cap

⁵⁷ LAMBERT, N. (1982/1983): "La verrerie médiévale forestière de la Seube Claret (Herauld)", dins *Archéologie en Languedoc*, núm. 5.

⁵⁸ GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 445.

d'aquests elements.⁵⁹ I en el contracte d'arrendament fet a Antoni Fàbregues, vidrier del camp de Tarragona, el 1587, es diu que s'inclou "la casa ab tot son empriu", a excepció de dues cambres, "les que ben vist los serà, les que volran", i "tota la ferramenta que tenen per ús y servici del forn y fer vidre, ab tal pacte que la té de pendre après y tornar al matex pes".⁶⁰ A partir d'aquests dos documents, veiem que el forn està proveït de casal, amb les eines, arreus i instruments, i tota la ferramenta pel servei del forn i fer vidre, sense entrar en cap més detall.

Seguint Alcover i Moll, el *casal* és una sala gran o nau on es troba edificat el forn. Es tracta del que hom anomena genèricament *casal de coure i fer vidre*. És on resideix el nucli de tota l'activitat productiva del forn. Segons el testimoni d'un vidrier de Manresa de l'any 1922, Miquel Vives, recollit per Alcover i Moll,⁶¹ el forn de vidre sol estar instal·lat en el centre del casal. Segons aquest testimoni, el forn de vidre català tradicional està format per una espècie de caixa gran de forma prismàtica, construïda amb pedra refractària, amb diversos forats o *obralls* al voltant, on es diposita el material de vidre i se n'extreu aquest quan està cuit. Aquest forn tradicional té tres nivells: a) el nivell superior, cobert amb volta, la qual es diu *copa*; b) el nivell central, anomenat *obrall*; i c) el nivell inferior, anomenat *nau* o *fogaina*.

El sòl del forn o *replà* és on es col·loquen els *morters de fondre*, dins els quals els materials o matèries primeres són enforats i es couen fins arribar a la fusió i transformació en vidre. Els *afinadors* són els morters on s'afina el vidre perquè estan situats més a prop del foc, i els *morters dels obralls* són els que estan a la vora dels obralls, o sigui, dels forats on treballen els vidriers. Els obralls estan separats un de l'altre per una paret de 80 cm d'ample, i amiden 25 per 30 cm, i es tapen amb una pedra refractària que té forma de mitjalluna en la qual queda un

⁵⁹ 16-11-1563, arrendament del forn de Monistrol d'Anoia a Bernat Masiques (AHPB, not. Lluís Rufet, llig. 3, 1563-1564). Referència: Madurell i Marimon; citat per GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 435-436.

⁶⁰ 7-11-1587, arrendament del forn del vidre de Monistrol d'Anoia a Antoni Fàbregues, del camp de Tarragona. (APSS, M- 1550-1613, f. 258v).

⁶¹ Per la descripció del forn de vidre tradicional català, prenent el testimoni del vidrier Miquel Vives, de l'any 1922 del segle passat, veg. l'entrada "vidre", dins DCVB, Vol. 10, p. 796-798.

forat més o menys gros, segons la peça que s'ha de fer, i quan no s'hi treballa es tapa amb una altra peça que es diu *rodeta*.

La *nau* o *fogaina*, situada a una altura inferior a la del sòl o replà, és on té lloc la combustió. Conté diverses peces: el *bullidor*, que forma paret a l'extrem de la nau; les *galtes*, que són les parets; les *graelles*, que són quatre peces d'un pam de gruix posades de través per aguantar la llenya; l'*atiall*, un forat de 12 per 15 cm. per on es posa la llenya; l'*ull*, forat que comunica de la nau al replà per on passa la flama per escalfar el forn i fondre el vidre; la *glaia*, forat situat a l'extrem de la nau de baix per on s'extreu el caliu que cau de la nau de dalt.

El *pensador* és el forat que serveix per enforar el material o vidre ja mòlt i compost, que es *traspala* d'uns morters als altres amb *pales de ferro* d'uns 15 pams de llargada. Per traspalar el vidre dels morters de fondre i dels afinadors als obralls s'usa l' *espalorda*, uns gran cullera o cassola fixada a l'extrem d'un mànec d'uns cinc metres de llargada.

El *rebast* és el forat que comunica l'escalfor a l'*arca*, que és un altre forn on es couen les peces ja obrades i s'alimenta amb l'escalfor del forn de fondre. Davant de cada obrall, treballen dos vidriers: el *començador* i l'*acabador*, situats damunt un entaulat o *postís*. El començador treballa amb la mula, una espècie de taula en forma de banca; i l' acabador té una banca, que és un banc amb dos respallers o bardelles per sostenir el puntill, i la banca serveix per seure-hi i tenir-hi els *ferros de cap de banca*, les *tisores*, el *bufador* i les *molletes*.

Segons un altre autor, Leopoldo Planell, els forns catalans tradicionals no eren molt grans. Tenien forma el·líptica, i la copa o cúpula estava construïda d'una sola peça, amb fang refractari.⁶²

Malauradament no disposem de cap inventari de cap dels vidriers documentats al terme de Subirats. No disposem d'informació sobre com es picava la pedra i barrella per fer el vidre, si es disposava de molí de tracció animal o bé es feia de forma manual, amb malls de ferro. No ens ha quedat cap constància escrita sobre cap dels objectes que es feien servir durant tot el procés.

⁶² PLANELL, L. (1948): *Vidrio, historia, tradición y arte*. Barcelona, Vol I, p. 55-56.

Tampoc no sabem com era el tipus de vidre que es feia en aquests forns. El pare Pere Gil ens dóna una mica de llum sobre els tres tipus de vidre bàsic que es fabricava als forns catalans: a) el *vidre més ordinari*, fet amb “herba nomenada Çosa”; b) el *vidre de segona qualitat*, fet amb barrella o salicorn; i c) el *vidre de més qualitat*, fet amb tartrà.⁶³

En relació a les tècniques i procediments de fer vidre, es podien fer servir tres tècniques, a vegades combinades entre si: a) el *vidre bufat*; b) el *vidre amb motlle*; i c) el *vidre de llum*. Pere Gil descriu la tècnica del vidre de llum amb gran precisió, i destaca que amb ella es fan diferents tipus d’objectes.⁶⁴

[...] ab different colors de vidre fan en los forns del vidre uns fils prims y drets de vidre finissim cristalli; o vidre blanc, vert, vermell, negre, groc, blau, etc. y a la llum de oli de cresol bufant ab un instrument de vidre, lo cap del qual ahont se posa en la boca per a bufar és com lo dit menonell: y es perlongat y corvat ab recolse: y baix en mitg es a modo de una olleta; y lo cap que toca en la llum es estret com una ploma prima de oca (...) y prenent de aquells different fils de vidre y bufant ajuntant los ab deguda proporció y quantitat y colors que volen fan totes les coses predites y quantitat y colors que volen (...). Joyells y anells se fan, que apar no son different de joyells de or ab diamants, rubins, esmeraldas, turquesas, etc. (...) Las imatges de Cristos, de Sants ab tota la scultura y colors vius admira, papagalls, altres ossells, grills, llangostas, serpents, llangardaixos, moscas, formigas se fan tanta perfeccio que sobrepujan lo enteniment.

Potser amb la tècnica del vidre de llum es va fer el “llangardaix” que consta en l’inventari dels béns de Salvador Rius, pagès de Sant Sadurní (1606): “Ítem un paneret dins del qual y ha tres olletas de vídrer y u saler y un llengardaix, tot de vídrer [...]”.⁶⁵ El que no sabem és si va ser elaborat a la mateixa localitat, a l’obrador de Monistrol, o en un altre lloc. Giménez Blasco troba que el tipus de treball de llum va ser una activitat molt minoritària a Mataró, tot i que moltes peces que sortiren dels forns mataronins estaven acabades o adornades amb aquesta tècnica.⁶⁶

⁶³ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC.

⁶⁴ IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC, p. 215-216.

⁶⁵ 16-3-1606, inv. de Salvador Rius (APSS, inventaris i encants, papers solts, segle XVII, f. 1r-1v).

⁶⁶ “Aquesta modalitat fou probablement la menys desenvolupada a Mataró, tot i que tingué un cert relleu a partir de la segona meitat del segle XVII”; i cita Jaume Pi, “vidriero de llumbre” i Fèlix

En els inventaris que hem estudiat, consten objectes de vidre molt variats. Entre aquests, hi ha brocals (botelles panxudes), sitres o sitrets (gerros).⁶⁷

A més del llangardaix de vidre de Salvador Rius (1606), ja esmentat amb anterioritat, destaquem un esclop de vidre que el sacerdot Josep Rosell té al seu menjador, juntament amb altres objectes de vidre com un canteret, quatre tasses, una sota copa i dues ampolletes. Creiem que complia una funció purament decorativa, però no en coneixem els detalls perquè el notari no en fa cap més descripció. Destaquem també la sota copa de vidre que es troba en aquell menjador; era un plat amb peu que servia per portar les copes de vidre a la taula. I també les dues tasses de vidre de celicorn que Joan Poch (1575), del mas Blanc de Sant Sadurní, té al celler, juntament amb altres set tasses de diferent estil. El peu d'aquelles dues tasses deu

Martorell “vidrier de llum”; veg. GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 465.

⁶⁷ 11-11-1528, inv. de Joan Ràfols, de St. Joan Samora: a l'entrada del mas, té “un brocalet xich”, “un brocall gran de quatra dinés”, “dos sitrets (gerros), un de terra y un de vidra” (APSLH, Testaments (1512-1532), 1528, f. 19r-21v).

X.11. LA CONSTRUCCIÓ

[...] *dos martells y una paleta y un plum volant y un martell tallant, un ascaspra, un martell capsat tinch en casa de dit Joan Montaner. (1564)*¹

Al llarg dels segles XVI i XVII, alguns senyors i pagesos propietaris del terme de Subirats s'arreglen els seus masos d'acord amb les seves necessitats, o se'n construeixen de nous. La parròquia de Sant Sadurní experimenta una gran dinàmica constructora a partir de la segona meitat del segle XVI i disposa del nucli de cases agregat més gran del terme. A la parròquia de Sant Pere de Lavern també constatem obres en diversos masos, i també a la parròquia de Sant Pere de Subirats. Precisament aquest creixement possibilita l'aparició de diversos oficis, entre els quals hi ha els vinculats amb l'actuació constructora. Trobem *mestres de cases, picapedrers, rajolers i teulers*. Molts d'ells són de procedència francesa o occitana, o vénen d'altres llocs, com anirem explicant. Tots ells participen en la construcció i obres de millora i ampliació de masos i cases, així com d'altres edificis, com les esglésies i l'hospital del Sant Crist dels pobres de Sant Sadurní. Dediquem aquest apartat a presentar els diferents oficis i activitats relacionats

¹ 2-5-1564, test. d'Antoni Pons, dels Girbals, hab. a la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 41v-42r, 104).

amb la construcció al terme de Subirats i els materials i tècniques de construcció que es feien servir, d'acord amb la documentació consultada

X.11.1. MATERIALS I TÈCNiques DE CONSTRUCCIÓ

Entre els materials o matèries primeres que es fan servir per a la construcció, trobem: *argila, sorra, grava, calç, guix, pedra*, en brut i picada, *rajoleria* i *fusta*. Entre les tècniques de construcció, trobem la *tàpia*.

1. *L'argila*

L'argila és un dels materials que s'usa en la construcció de parets de tàpia, tant formant part de l'argamassa com també per cobrir-les. La tàpia es fa amb terra d'argila pastada que es premsa dins uns encofrats de fusta i es deixa assecar a l'aire lliure. Un cop seca, el resultat són els blocs de tàpia, anomenats tapiades o tapieres.² Aquestes tapiades es sobreposen en files per formar les parets i s'ajunten amb una mescla de sorra i calç. Els documents de l'època que estudiem es refereixen a aquests encofrats de fusta amb l'expressió *taules de tapiar*, i sovint s'esmenten guarnides amb els seus arreus o ferros. Pau Miquel (1606), pagès del Gorner, guarda al celler de casa seva, tota obrada de nou, "*unas taulas de tapiar ab sos gorniments*". Rafel Boter (1666), mestre de cases de Sant Sadurní, té a la cuina de casa seva "*dos taulas de tapiar vellas (i) altres dos taulas de tapiar guarnidas ab sos arreus*".³

² DCVB, p 146-147.

³ 3-10-1666, inv. de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v); i 16-9-1672, inv. de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

2. La tàpia

La tècnica de la tàpia, que abans hem explicat, es fa servir per fer les parets interiors de les cases, almenys les anomenades mitgeres.⁴ Guillem del Salt (1595), mestre de cases, construeix una arcada per comunicar la pallissa amb la botiga d'una casa que arregla a Vilafranca del Penedès, i cobra una lliura “*per a traure la tera de la paret (que) rompé, a ont se feu la arcada, y la de la ximenea*”.⁵ Com es pot comprovar, la terra que treu és de les tapiades que conformen la paret.

La tàpia també s'utilitza per fer parets a l'exterior; per exemple, per tancar horts, patis o solars, com els que es parcel·len a la vila de Sant Sadurní, que creix a banda i banda del camí ral al llarg del cinc-cents. Els documents consultats proporcionen varis exemples del que deuria ser una pràctica habitual per fer murs o parets de tanca. Alguns d'aquests patis o solars de terra són comprats per diferents particulars i donats per dot a fills i filles en CCMM. Antiga Font, filla de Pere Joan Font, fuster, aporta en dot a Antoni Ferrer, marit d'aquella, un pati “*sive solum terre cum tapys clausum*”, de 15 canes de longitud per 23 pams d'amplitud (1592).⁶ Eulàlia Carbó, filla de Miquel Carbó, pagès del mas Arrabassador, aporta en dot a Pere Ferrer, teixidor de lli, un pati “*sive solum terre de tapys clausum*” situat al carrer major.⁷ Elisabet Pastaller, filla de Jaume Pastaller i Escuder, pagès, aporta en dot a Pere Joan Ferrer, pagès, un pati i una eixida contigua amb

⁴ Manuel Salicrú destaca que a Mataró totes les parets de les cases, o almenys les parets mitgeres, es construïen amb tàpia almenys fins a mitjan segle XIX. Veg. SALICRÚ, M. (1989): “La casa de cós de Mataró”, dins *Fulls Museu Arxiu de St.a Maria*, 35. Mataró: Museu de St.a Maria, p. 26-27; citat dins GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 407-408.

⁵ 27-7-1595, època de Guillem del Salt, mestre de cases, per les obres que fa a “*la cassa de St.a Magdalena*”, de Joan Abril, negociant de Barcelona. La casa no és del terme de Subirats, però aquesta època és il·lustrativa dels materials que s'utilitzen en la cosntrucció d'una casa del cinc-cents (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r).

⁶ CCMM 26-7-1592, dins declaració d'Antoni Ferrer, usufructuari, i Antiga Font, muller d'aquell, propietària (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 1r-1v).

⁷ El pati fou comprat pel pare d'aquella el 1579. Veg. 1-7-1596, declaració de Pere Ferrer, teixidor de lli, marit en primeres núpcies d'Eulàlia Carbó, de mas Arrabassador, de la pr. de St. Sadurní (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 14r-15r).

“*paretibus de tapys clausum*” (1595).⁸ Bartomeu Carbó, sastre, compra un pati “*sive solum terre de tapys clausum*” a Pere Ferrer i Pere Joan Ferrer, fill d'aquell, teixidors de lli (1596), situat al carrer major, el qual amida 12 canes i 1 pam de longitud i 3 canes i 4 pams d'amplitud.⁹

A vegades, el notari no detalla si la paret de tanca és de tàpia. No sabem com és la paret que tanca l'hort de Jordi Notó, mestre de cases (1582).¹⁰ Ni la de l'hort d'en Savall, de Domingo Savall (1592), situat al cap de la vila de Sant Sadurní, amb “*parietibus clausium*”.¹¹ Ni la de l'hort de la casa de les Voltes, que la família Sapila, i després Martí, té a prop de l'església, amb “*parietibus clauso*” (1596).¹² Ni tampoc la paret que tanca l'hort de grans dimensions de “*la casa gran*” que la família Sapila té a la plaça de la vila, i que usufructua Francesc d'Argençola.¹³

Les parets de tàpia dels patis es poden cobrir amb argila. Alfons Domènech, mestre de cases, utilitza aquesta tècnica per cobrir les tàpies de l'hort de la casa xica de Pere Ferrer (1670), pagès de Sant Sadurní, pel que es desprèn de l'època d'obres d'aquell: “*Ítem per a aportar argilas 2 burros y dos òmens un die, a rahó 5 s 6, 1 ll 2 s, que serviran per cobrir las tàpias del dit ort de la casa xica*”.¹⁴

⁸ CCMM 10-4-1595; dins declaració de Pere Joan Ferrer i Elisabet Pastaller, muller d'aquell, propietària, 20-1-1597 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 38r-38v).

⁹ 28-9-1596, declaració de Bartomeu Carbó, sastre, de la vila de St. Sadurní (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 33r-34v).

¹⁰ Dins declaració de Jordi Notó, mestre de cases, de St. Sadurní, 12-4-1592 (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 3v).

¹¹ 15-6-1614, declaració de Domingo Savall, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 95r-95r, núm 37).

¹² Declaració dels tutors dels fills pubills de Pau Martí, menor, de les Voltes, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 114v).

¹³ Isidre Mata, del Racó, de St. Pau d'Ordal, el descriu en les seves memòries escrites el 1765, i que citem a l'apartat de cases i masos de St. Sadurní d'aquest treball de tesi. Veg. COLOMÉ, J. (1997): *Els móns d'Isidre Mata del Racó. Notes d'un propietari pagès al Penedès de la fi de l'Antic Règim*. St. Sadurní d'Anoia: IEP i Ajuntament de St. Sadurní d'Anoia, p. 247.

¹⁴ 18-9-1670, època d'unes obres fetes per Alfons Domènech, mestre de cases, a St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-12v, 65).

3. *La calç*

La calç és un altre material important emprat en la construcció. Té múltiples utilitats: per pastar l'argamassa, esquerdejar parets, emblanquinar, etc. Barrejada amb sorra, o amb sorra i grava, la calç serveix per pastar el morter o argamassa que s'utilitza per fer forta la unió de les pedres en uns fonaments, en la construcció d'una paret, tancar o aparedar obertures, etc.

FORNS DE CALÇ I TEULES			
Data	Lloc o propietari	Forn de calç	LLOC
1565	Antoni Carbó, St. Joan Salerm	“forn dels pubills”	St. Joan Salerm
1567	Pau Rosell, de les Codines	“lo camp del forn”	St. Pere de Sub.
1572	Carbó de Prunamala	Ven teules i calç	St. Sadurní Sub.
1579	Joan Mestre, de Rocamora	“lo forn de la teula vora la riera”	St. Pere Lavern
1614	Joan Cuscó de la Granada, mas Grimosachs	Forn de calç	St. Joan Salerm
1659	Jaume Mas, de la riera	“forn de les calcs”	St. Sadurní Sub.

Quadre 99. *Forns de calç i teules del terme de Subirats, s-XVI i XVII.*

Perquè pugui utilitzar-se a l'obra, la calç s'ha de coure prèviament als *forns de calç*.¹⁵ Hem documentat sis forns de calç al terme de Subirats, situats en terres de pagesos propietaris de mas. La particularitat de tots aquests forns és que estan en zones de bosc, la llenya del qual s'aprofita per fer foc i coure la calç i l'obra.

En terres d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, hi ha un forn de calç. Pau Vendrell del Gorner, Joan Mestre del Gorner, Llorenç Ferran de la Granada i Esteve Mateu de Lavit compren

¹⁵ La finalitat dels forns de calç es transformar la roca calcària en òxid de calci, per escalfament. El producte que en resulta és apte per la construcció.

càrregues de “talls”, o sigui, de certes quantitats, provinents d’aquell forn, les quals es venen a l’encant per Pau Vendrell, oncle i tutor dels pubills Carbó.¹⁶

En el mateix sector de Sant Joan Salerm, trobem l’existència d’un altre forn de calç, concretament en terres del mas Grimossachs, ara anomenat *bosc d’en Cuscó* (*in qua antiquitus erat constructus mansus Grimossachs nunc vero nemus d’en Cuscó*), propietat de Felip Cuscó de la Granada. S’esmenta en els límits d’aquell mas amb el mas de l’Albareda, al sud, per la banda del torrent: “*per dit torrent avall*” fins al “*forn de calç d’en Felip Cuscó*” (1614).¹⁷ Com a particularitat, remarcar que està situat en una zona molt frondosa, amb abundància de pins, roures i alzines, d’on extreuen bona fusta per combustible d’aquell forn.

A l’heretat de Pau Rosell (1567), de les Codines, de Sant Pere de Subirats, hi ha un camp de dos jornals anomenat “*lo camp del forn*”.¹⁸ També trobem un “*forn de les calcs*” a cal Mas de la riera, a la parròquia de Sant Sadurní (1659).¹⁹

El pagès propietari del forn de calç el pot tenir deixat en arrendament, però també el pot explotar directament. En el memorial de deutes del testament de Joan Mas, de Sant Sadurní, consta un debitori d’una partida de calç i teules servida per en Carbó de Prunamala (1572).²⁰

¹⁶ 18-3-1565, encant d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm: “*Item he rebut del sènyer en Pau Vandrell, del Gorner, un ducat per talls a pressa del forn dels pubills, lo qual he rebut jo Bartomeu Mateu. Dich I liura IIII sous. Item he rebut jo, dit Bartomeu Mateu, vint sous del sènyer en Jonot Mestra, del Gorner, per talls a presa del forn de dits pubills. Dich I liura. Ítem he rebut jo, dit Bartomeu Mateu, quinze sous del sènyer en Lorens Ferran, de la Granada, per talls a pressa de dit forn dels pubills. Dich XV sous. Ítem he rebut jo, dit Bartomeu Mateu, del sènyer en Gabriel Martí, del Mas Scardó, deu sous per talls. Dich X sous. Ítem he rebut del sènyer n’Esteva Mateu, de Sancta Fe, dos sous y mig per una càrrega de talls. Dich III sous VI diners*” (APL, M-1561, f. 62r-63r).

¹⁷ 17-6-1614, declaració de Felip Cuscó, de la Granada (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 184v-185r).

¹⁸ 1567, declaració de Pau Rosell, de les Codines (AHCVP, Capbreu de Subirats 1567, JoX, f. 19v-20v).

¹⁹ Entre el llegat test.ari que fa Pau Mas, prevere, al seu hereu, mossèn Joan Mas estudiant, nebot d’aquell, s’hi esmenta: “*tota l’obra dintra del forn de les calcs o fora d’ell*”. 5-7-1659, test. de Pau Mas, prevere (APSS, testaments solts, s-XVII).

²⁰ 4-5-1572, test. de Joan Mas, de St. Sadurní (APSS, testaments solts, s-XVI): “*Ítem tinch comprats dos millers de teula a n’en Carbó de Prunamala y rest-li a pagar quatre lliures y dos sous, dich iiiii ll ii s. Y més dech a dit Carbó dotze quarteras de calç*”.

Aquesta dada suara exposada sobre el debitori de calç i rajoles a favor d'en Carbó de Prunamala ens fa suposar que es podia coure calç i obra de terra en un mateix forn. Per la seva part, un rajoler de Vilafranca, Joan Vilanova, ven calç i rajoles a diferents particulars (1580, 1595).²¹ Un altre cas sembla corroborar aquesta idea. El forn d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, on s'hi cou calç, pot ser el mateix forn que vint-i-cinc anys enrera Macià Carbó (1540), de Puigfedor, llavors propietari d'aquelles terres, arrenda al mestre rajoler Pere Gibert, natural de València.²² En cas que fos així, en aquell forn de calç també s'hi couria obra de terra. Una consideració semblant sobre les dues funcions dels forns de calç fa Giménez Blasco pel Mataró del sis-cents.²³

Trobem un altre forn a la parròquia de Sant Pere de Lavern, “*vora la riera*” de Lavernó, a l'indret del mas de Rocamora. És propietat de la família Mestre. El 1579, Joan Mestre, propietari d'aquell mas, hi té “*lo forn de la teula*” (1579).²⁴ El documentem ja el 1536, quan Miquel Mestre de Rocamora l'arrenda al mestre Ferran Saboy, feiner, i Pere Gibert, mestre rajoler d'origen valencià, habitants a l'Arboçar, a mitges.²⁵ Probablement, arrendar el forn a mitges deu ser el sistema que s'acostuma a establir entre el pagès propietari de la terra i l'arrendatari.

²¹ Joan Vilanova, rajoler de Vilafranca, reconeix a Joan Abril que li ha pagat 3 lliures i 3 sous pel preu de 21 quarteres de “cals de squerdà”, i 6 lliures 17 sous i 6 diners pel preu de dues mil cinc-centes rajoles. 20-7-1595, debitori entre Jaume Olivella, pagès de Viloví, i Joan Abril, negociant de Barcelona, per la compra de 36 quarteres de guix (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r).

²² 28-5-1540, partida de baptisme de Pere Montserrat, de St. Joan salerm (APL, M-1561, f. 134r): “*Fonch padrí en Pera Gibert, raioller, qui està al forn del sènyer en Macià Carbó*”.

²³ Giménez Blasco observa que les dues funcions apareixen expressades de forma complementària en alguns contractes d'arrendament de forns, de manera que aquells sempre estiguin en funcionament, i cita una clàusula d'un contracte d'arrendament de 1626 on es veu clarament aquesta combinació: “*Ítem que en cada fornada couran de dita pedra (de calç) hagen de courer rajola y teula de tal manera que lo forn stigue ple y curumullat (...)*”. Veg. BLASCO GIMÉNEZ, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 412, nota 757.

²⁴ 29-11-1579, esmentat en un contracte d'arrendament de 2 jornals de terra que Joan Mestre fa a Miquel Casaiart, del r. de F.: “(...) anomenats “*lo hu al prat vora lo malloll, l'altro desús lo forn de la teula vora la riera*” (APL, M-1570, f. 128r-128v, 347).

²⁵ 30-12-1536, cont. arrend. d'un forn de rajoles i teules (APL, M-1536, f. 4v, 24): “*yo, Miquel Mestre dex un forn per fer teule y raiole a mijas a vós, mestre Ferrando Saboy, feynere, e \mestre/ Pere Gibert, raioler, abitant en l'Arbossà, paròquia de St. Pere Mollanta*”.

La calç és un dels materials que es fan servir en la construcció del corral del mas Bosch, de Lavern, propietat de la família Pastaller de Sant Sadurní. En el contracte d'arrendament d'aquell mas (1606), els arrendadors, Jaume Pastaller, pare, i Jaume Pastaller, fill, pagesos de Sant Sadurní, s'obliguen a donar 1000 teules i 8 quarteres de calç a l'arrendatari, Llorenç Montserrat Mir, de Vilarnau, a més de servir-lo de manobres i pagar els jornals i despeses del mestre de cases durant la construcció d'aquell corral.²⁶

També es fa servir calç per esquerdejar parets a fi de deixar-les planes i llises. És l'anomenada calç d'esquerdejar. Joan Vilanova (1595), rajoler de Vilafranca, ven 21 quarteres de "*cals de squerdà*" a Joan Abril per 3 lliures 3 sous. Per la seva part, Guillem del Salt (1595), mestre de cases, fa servir dues portadores de calç "*per a reparar los envans*" de la casa que arregla.

Com hem pogut veure, la calç es mesura amb quarteres, i també amb portadores. En relació al preu, les esmentades 21 quarteres de calç d'esquerdejar costen 3 lliures 35 sous;²⁷ i les dues portadores de calç que utilitza Guillem del Salt per arreglar els envans es ven a 2 sous per portadora.²⁸ I la calç també es fa servir per emblanquinar les parets, al final de l'obra, com els dos envans que fa i emblanquina Guillem del Salt.²⁹

²⁶ 3-4-1606, cont. arrend. del mas Bosch, de Lavern: "*(...) poder fabricar corral sota aquest pacte: us hem de donar 1000 teules i 8 q. de calç; i en dita obra nosaltres us servirem de manobres, i us haurem de pagar "los jornals" del mestre de cases i despeses; i després de 5 anys, us haurem de pagar, a vosaltres i als vostres, tot el que haureu pagat per raó de l'obra de dit corral, sota la condició que no els podran treure de dit arrendament sens abans haver-los pagat les despeses de l'obra.*" (AHCVP, Miquel Bartomeu, P-XVI-113-6. f. 45r-46r).

²⁷ 25-7-1595, època de compravenda de calç entre Joan Vilanova, rajoler de Vilafranca, i Joan Abril, negociant de Barcelona (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 86v).

²⁸ "*Ítem al dit Salt per 2 portadores de cals per a reparar los envans a 2 s per portadora, 4 s*"; 27-7-1595, època de Guillem del Salt, mestre de cases, a Joan Abril (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r).

²⁹ 27-7-1595, època de Guillem del Salt, mestre de cases, a Joan Abril (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r): "*... y dos envans y enblanquir-los, separant-los a totes parts...*".

4. *La pedra*

La pedra és un altre dels materials que s'utilitzen en la construcció. La trobem en estat brut, tal com es treu dels rius i de les pedreres. Aquest tipus de pedra es compta amb carretades. Francesc Raventós (1595), arader de Vilafranca, trasporta onze carretades de pedra de la pedrera, amb un parell de bous, per l'obra de la casa de Joan Abril, a raó de 5 sous per carretada.³⁰ Aquesta pedra es destina bàsicament a la fonamentació, construcció i reparació de parets. Amb aquesta finalitat, es fa servir amb argamassa de calç i sorra. Guillem del Salt (1595), utilitza pedra en brut i argamassa per tapar el forat d'un portal.³¹

La *pedra picada* és fruit del treball dels picapedrers. Es fa servir per fer cantonades de parets exteriors, portals i finestres (dovelles, llandes, ampits), pedrissos, graons d'escala, piques, aigüeres, etc.

En relació a l'obra pública, documentem un portal dovellat de la muralla de la vila de Sant Sadurní. Està situat a l'est, al cap de la vila, al final del carrer major, direcció Vilafranca. D'aquí ve el nom de *carrer del portal*, el qual coincideix amb l'actual *carrer cavallers*. Es tracta d'un portal construït durant el segle XVI, com indiquen les dues primeres xifres que s'han conservat de la inscripció de la data de la seva construcció. El portal ja existeix el 1555, cosa que ens fa pensar que la seva construcció ha de ser anterior a aquella data. El portal s'esmenta en els CCMM de Francesc Teixidor, pagès del regne de França, i Violant Entrada (1555). La núvia li aporta per dot 30 lliures, les quals estan posades sobre un camp anomenat "lo corral" i la casa del seu pare, Bernat Entrada, situada a la Plaça de Sant Sadurní, "*so és, de la part dicta après del*

³⁰ 19-7-1595, època de compravenda de rajoles i pedra entre Francesc Raventós, arader de Vilafranca del Pdès., i Joan Abril (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 86v).

³¹ 27-7-1595, època de Guillem del Salt, mestre de cases, a Joan Abril (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r).

Portal anant envers Vilafrancha, so-s la segona".³² Més tard, al segle XVIII, aquest portal es trasllada al lloc anomenat cap de la vila.³³

Els *portals* principals d'algunes cases poden ser fets de pedra picada. En els capbreus i els inventaris, el notari acostuma a anotar el nombre de portals que donen a la via pública. No s'acostuma a dir de quin material estan fets, però en algun cas se n'indica la forma, com els "dos portals rodons" de la casa del fuster Antoni Ros, de Sant Sadurní (1669).³⁴

Les pedres dels portals principals de les cases poden provenir d'altres portals que s'han desmantellat i canviat de lloc. Guillem del Salt (1595), mestre de cases de Vilafranca del Penedès, col·loca a l'entrada d'una casa que està arreglant en aquella vila "*un portal de pedra*" que ha tret de l'estable, per la qual feina cobra 2 lliures.³⁵

Les *piques* o *aigüeres* per rentar els plats que trobem inventariades en algunes cases també acostumen a ser de pedra picada. L'esmentat mestre de cases Guillem del Salt (1595) cobra 4 lliures per posar la "*aygüera de la cuyna*" de la casa que està arreglant. A més, també obra una finestra i fa dos escudellers i dos "padrisos" a la botiga d'aquella casa.³⁶ A Sant Sadurní, el mestre de cases Alfons

³² 20-8-1555, CCMM de Francesc TEXIDOR, pagès, del r. de F., hab. al lloc de St. Sadurní, i Violant Entrada, donzella, filla de Bernat Entrada, teixidor de lli, quòndam, i de Violant, muller d'aquell (APSS, M-1550, f. 297). Si Bernat Entrada ja és mort el 1555, la casa d'aquell ja existeix abans d'aquella data. Això ens fa pensar que el portal podria existir en una data anterior a 1555.

³³ Al segle XVIII, aquest portal es trasllada al lloc anomenat *cap devall de la vila*, on s'hi va poder veure fins a inicis del segle XX, com indica una fotografia de 1909; veg. TORELLÓ, P. (1909): *Monografia històrica-pintoresca de St. Sadurní d'Anoya*, Barcelona: Impremta de Francisco X. Altés i Alabart. Després, el portal va ser desmantellat fins que a inicis del segle XXI ha estat de nou retornat en aquest segon indret, avui anomenat *carrer de l'església*. En una de les dovelles s'hi pot veure les dues primeres xifres de la data esborrada "15...". La documentació consultada, ens permet afirmar que el portal ja existia el 1555, i ens fa pensar que ja existia en una data anterior.

³⁴ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster de St. Sadurní: "*una casa ab sos dos portals rodons que trauhen porta al carrer, ab ses portas de pi, ab panys y claus*", i una "*casetta junt a la gran, ab son portal també rodó, ab ses portas de pi també ab pany y clau*" (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 58).

³⁵ 27-7-1595, època de Guillem del Salt, mestre de cases (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r): "*Primo per les mans de mudar lo portal estava a la stable a la entrada, dos lliures. ítem per tapar lo forat ab pedra y argamasa ahont era lo portal abans, sis liuras tretze sous*".

³⁶ 27-7-1595, època de Guillem del Salt, 27-7-1595 (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r): "*Ítem per vuit dies de treball fora del preu fet per un manobre a 10 sous lo dia, los dos per a fer dos*

Domènech (1670) posa “*una pica de aygiuer*” a la cuina de la casa xica de Pere Ferrer. La pica costa 19 sous, i la feina del manobre per ajuntar-la val 6 sous.³⁷

S'acostuma a fer servir *fites de pedra* per senyalar els límits i confrontacions de les terres. Els jurats del terme de Subirats recomanen a Antoni Carbó, de Puigfedó, i a Francesc Martí, de la Torre, veïns de la parròquia de Sant Pere de Lavern, que en posin per marcar la propietat d'uns roures situats al torrent del tro (1591). Provisionalment, els jurats posen vuit estaques de fusta "per no tenir de present fites de pedra".³⁸

5. *El guix*

El guix s'utilitza també en obres del segle XVI i XVII. Els mestres de cases el poden utilitzar per fer marcs de portals i decoracions als interiors de les cases. Entre els estris del mestre de cases Rafel Boter (1666), de Sant Sadurní, consten “*uns motllos de fer portals de guix*”.³⁹

També es pot utilitzar per enganxar rajoles, tot i que els documents de què disposem no ho precisen, com explicarem tot seguit.

Tenim documentada l'explotació de les guixeres de Viloví. D'aquelles guixeres surt bona part del guix que s'utilitza a la contrada. A Viloví, hi viu i treballa el guixer Pere Sogues. És nebot de Bertran Sogues, boter de la vila de St. Sadurní, i fa de marmessor del testament d'aquell (1619). Els Sogues de què

padrisos de la botiga dels tarongés y la aygiuera de la cuyna y los escudallés de la cuyna y la finestra de la cambra de la cuyna, val 4 ll.”.

³⁷ 18-9-1670, època d'Alfons Domènech, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-12v, 65).

³⁸ 26-11-1591, procés judicial per la propietat de dos roures situats al *torrent del tro*, de Lavern. Els jurats posen vuit fites de fusta per no tenir-ne de pedra: “*segons les vuyt fites se han de posar en los lochs ha hont de present son ficades per nosaltres les staques de fusta per no tenir de present fites de pedra*” (AHCVP, MB, processos judicials, P-XVI-IV-12).

³⁹ 3-10-1666, inv. dels béns de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

parlem són d'origen occità, i uns es dediquen a la construcció, com aquest que fa de guixer.⁴⁰

Documentem una quantitat important de guix esmerçada en l'obra d'una casa de finals del cinc-cents que prové de les guixeres de Viloví. Jaume Olivella (1595), pagès de Viloví, serveix 36 quarteres de guix per l'obra de la casa de Joan Abril, negociant de Barcelona, la qual casa està situada a Vilafranca del Penedès.⁴¹ El guix que s'usa es mesura amb quarteres, i el preu que es paga és de 2 sous i 6 diners la quartera.⁴² El mestre de cases Guillem del Salt (1595), d'origen occità, fa servir guix en l'obra de l'esmentada casa de Joan Abril. El document no precisa en què l'utilitza. Entre les obres que fa, consta la construcció de dos escudellers i el "sostret" del corredor que va de la sala a la cuina. Potser fa servir guix per enganxar rajoles en la construcció dels dos escudellers i el sostret. També fa dos envans, però no sabem si usa guix per fer-los.⁴³ Per la seva banda, el mestre de cases Alfons Domènech, de Sant Sadurní, fa servir guix per arreglar la casa xica de Pere Ferrer, d'aquella localitat. Utilitza 18 quarteres i 9 cortans de guix, a 5 sous la quartera, "*per obras necesàrias fetas en ditas casas*" (1670).⁴⁴

6. La fusta

Gabriel Martí (1574), del mas Escardó, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, fa un llegat al seu fill cabaler Jaume Martí d'un pati que posseeix dins el

⁴⁰ 18-10-1619, test. de Bertran Sogues, boter, francès, hab. a St. Sadurní. Pere Sogues, guixer, hab. a Viloví, és marmessor del test. d'aquell (APSS, testaments 1585-1663, f. 107v-108v, 126).

⁴¹ 20-7-1595, debitori fermat entre Jaume Olivella, pagès, de Viloví, i Joan Abril, negociant de Barcelona, per la compra de 36 quarteres de guix (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r).

⁴² 27-7-1595, "*4 ll per 36 q de guix*". "Ítem per 10 q de guix compra dit Salt sens les 32 que io comprí a n'Olivella de Viloví perquè faltava, a 2 s 6 quorter" (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 88r).

⁴³ Es pot fer servir guix per enganxar rajoles i maons primers, però no sabem si ja s'utilitzava per enganxar parets. Manuel Salicrú i Puig opina que la pràctica dels enguixats de parets interiors data de principis del segle XX; citat dins GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 413.

⁴⁴ 18-9-1670, època d'unes obres fetes per Alfons Domènech, mestre de cases (APSS, inventaris i encants, f. 1r-12v, 65): "*Ítem per divuyt corteras 9 quartans guix a rahó 5 s quartera 9 ll 13 s. Y tot és per obras necesàrias fetas en ditas casas*".

lloc de la Granada, i obliga a Joan Martí, l'hereu d'aquell mas, que proporcioni al seu germà, quan vulgui obrar aquell pati, “tota la fusta serà mester per obrar lo dit pati”.⁴⁵ Aquesta fusta s'obtindrà dels arbres que s'hauran de tallar dels boscos i torrents del mas Escardó. El fuster i els serradors triaran els arbres bons per fer els embigats de la casa, que normalment són de fusta de roure, pi i àlber, i tota la fusta necessària per fer l'obra. D'aquests arbres sortirà la fusta per fer les portes, les finestres i, si s'escau, els mobles, tals com les taules, caixes, etc.

En relació als embigats, hi ha les *bigues*, que es col·loquen en espais no massa més amples de quatre metres i mig, a jutjar per les cases que shan conservat d'aquella època. També trobem les *jàssenes* o bigues grans, que s'usen per sostenir les bigues d'una entrada, d'un celler, d'una sala o d'unes golfes. I trobem també els *cairats*, els quals són bigues de fusta relativament petites que serveixen per sostenir sòtils o teulades.⁴⁶

Alfons Domènech, mestre de cases de Sant Sadurní, fa pagar a Pere Ferrer, pagès d'aquella localitat, per les obres de la masia anomenada “la Terra” divuit sous per tres cairats, a raó de sis sous la peça.⁴⁷

7. Rajoles i teules

Hem documentat dos forns rajolers que són propietat de pagesos de mas de la parròquia de Sant Pere de Lavern. D'una banda, trobem el forn de Miquel Mestre (1536), de Rocamora, forn que està situat al sector de l'Arboçar, al terme d'Avinyonet.⁴⁸ També trobem el forn de Macià Carbó, de Puigfedó (1540), situat a la mateixa parròquia de Sant Pere de Lavern, el qual podria tractar-se del forn de calç situat al sector de Sant Joan Salerm.⁴⁹

⁴⁵ 3-11-1574, test. de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 67r-68v, 155).

⁴⁶ DCVB, p. 823.

⁴⁷ 18-9-1670, època d'Alfons Domènech, mestre de cases, a Pere Ferrer, pagès, tots de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-12v, 65).

⁴⁸ 30-12-1536 (APL, M-1536, f. 4v, 24).

⁴⁹ 28-5-1540 (APL, M-1561, f. 134r).

Aquests dos propietaris de mas no exploten els seus forns directament, sinó que els tenen arrendats a mestres rajolers. Miquel Mestre, de Rocamora (1536), arrenda a mitges als mestres Ferrando Saboy, feiner, i Pere Gibert, mestre rajoler, “*un forn per fer teule y raiole a mijas*”, que té al sector de l’Arboçar, del veí terme d’Avinyonet. En el contracte s’estipula que els dits arrendataris havien “*de fer coure e de fornar y desenfornar*” cinc o sis fornades l’any, a llurs despeses. I Miquel Mestre, arrendador, els “*promet de tallar y portar toute la lenia y tota la terre a despessas sevas*”.⁵⁰ Quatre anys més tard, trobem un dels dits rajolers, Pere Gibert, treballant al forn de Macià Carbó, de Puigfedó (1540): “*en Pera Gibert, raioller, qui està al forn del sènyer en Macià Carbó*”.⁵¹

Els mestres rajolers no acostumen a tenir forns en propietat, sinó en arrendament. L’estratègia dels pagesos propietaris podia ser posar en arrendament els forns que tenien en propietat. S’acordava el preu i el que en volien obtenir. En el contracte d’arrendament del forn de rajoles de Miquel Mestre, de Rocamora (1536), el propietari deixa el forn a mestre Ferran Saboy, feiner, i mestre Pere Gibert, rajoler, habitant a l’Arboçar, de la parròquia de Sant Pere Molanta, de forma que facin teules i rajoles a mitges. La llenya i la terra va a càrrec de Miquel Mestre, i les despeses d’enfornar i desenfornar a càrrec de dits arrendataris. Aquests treballadors s’obliguen a coure cinc o sis fornades l’any. L’arrendador promet pagar-los 10 lliures i 2 sous per cada miler de teules, i 40 sous per cada miler de rajoles.⁵²

El pagès propietari del forn de calç el pot tenir deixat en arrendament, com el contracte que acabem de veure, a mitges entre l’arrendador i els arrendataris. En el memorial de deutes del testament de Joan Mas, de Sant Sadurní, consta un debitori d’una partida de calç i teules servida per “en Carbó de Prunamala”

⁵⁰ 30-12-1536 (APL, M-1536, f. 4v, 24).

⁵¹ 28-5-1540, bateig de Pere Montserrat (APL, M-1561, f. 134r): “*Fonch padrí en Pera Gibert, raioller, qui està al^b forn del sènyer en Macià Carbó*”.

⁵² 30-12-1536, cont. arrend. d’un forn de teules i rajoles (APL, M-1536, f. 4v, 24).

(1572).⁵³ Precisament “en Carbó de Prunamala” és Bartomeu Carbó, pagès propietari d’aquell mas de la parròquia de Sant Sadurní. No sabem si, com a propietari, té aquell forn de calç i teules arrendat, potser a mitges com el de Miquel Mestre de Rocamora, o, del contrari, l’explota directament.

X.11.2. ESTRIS PER FER OBRES

Als masos i cases, acostuma a haver-hi eines per fer obres. Els mateixos pagesos, amb l’ajuda d’obrers i mestres de cases, arreglen les seves cases i construeixen noves dependències, com ara graners, estables, corrals, etc. Entre aquestes eines, trobem gavetes de fusta, paletes de ferro, taules de tapiar, motllos per fer portals de guix, martells, escarpes, ploms volants, compassos, cànecs de fer argamassa, etc.

A l’entrada del mas de Joan Ràfols (1528), de Sant Joan Samora, trobem “una axa bona y una paleta de obrar”.⁵⁴

A l’encant dels béns d’Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, es ven “una paleta de ferro de mestra de casas” per 2 sous. La compra Bartomeu Escuder, del mas veí de Rocavert.⁵⁵ És una prova que es fan obres en aquells masos, com “la stable nova” de casa de l’esmentat Antoni Carbó.⁵⁶

Al celler de la casa de Pau Miquel (1606), del Gorner, “tota obrada de nou”, trobem “unas taulas de tapiar ab sos gorniments” i “una gaveta de fusta ja usada”.⁵⁷

⁵³ 4-5-1572, test. de Joan Mas, de St. Sadurní (APSS, testaments solts, s-XVI): “Ítem tinch comprats dos millers de teula a n’en Carbó de Prunamala y rest-li a pagar quatre lliures y dos sous, dich iiii ll ii s. Y més dech a dit Carbó dotze quarteras de calç”.

⁵⁴ 11-11-1528, inv. de Joan Ràfols (APSLH, Testaments (1512-1532), 1528, f. 19r-21v).

⁵⁵ 18-3-1565, encant d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r, 152).

⁵⁶ 27-2-1565, inv. d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r, 139).

⁵⁷ 11-5-1606, inv. de Pau Miquel, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

Per la seva part, Antoni Pons (1564), dels Girbals, de Sant Miquel d'Olèrdola, el qual està malalt a casa del seu fill, Antoni Pons, masover del mas de la Talalla, deixa 5 lliures “per la ànima mia”, la qual quantitat ha de pagar Montserrat Pons, fill d'aquell, a qui llega 12 sous que li deu Joan Muntaner, de Ribes, i unes eines de paleta que té a casa d'aquell: “y *dos martells y una paleta y un plom volant y un martell tallant, un ascaspra, un martell capsat tinch en casa de dit Joan Montaner*”.⁵⁸

Al Mas de la Riba, de Sant Jaume Sesoliveres, trobem “un càvech de fer argamasa” i “una garbella y una taulas de mestre de casas” (1667).⁵⁹

Entre els estris de mestre de cases de Rafel Boter (1666), mestre de cases de la vila de Sant Sadurní, trobem “dos taulas de tapiar vellas, altres dos taules de tapiar guarnidas ab sos arreus, uns motllos de fer portals de guix, dos gavetas, quatra martells, dos escarpes, quatra escarperas, dos paletas y un broquer, un compàs y una llima”.⁶⁰ Les “taulas de tapiar i ferros” tornen a aparèixer a l'inventari de la mateixa casa del 1672.⁶¹

Per la seva part, Jaume Ferrer del mas (1670), de Sant Sadurní, té també estris de fuster i de mestre de cases: “sis escarparas de fuster y una per mestra de cases”, “vuyt adresadós ab sos ferros y 4 planas ab sos ferros”, “un compàs de ferro gran, una tribanella, dos martells, lo un de fuster y altre \de/ mestra de cases, y una brida sense corretges”.⁶²

Aquestes eines són una mostra de la tecnologia de l'època, i de l'activitat constructora que trobem al terme de Subirats i rodalies des de la primera meitat del segle XVI i al llarg del segle XVII.

⁵⁸ 2-5-1564, test. d'Antoni Pons, dels Girbals, hab. a la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 41v-42r, 104).

⁵⁹ 6-7-1667, inv. De Josep Rosell, pvre, del mas de la Riba, de St. Jaume Sesoliveres (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶⁰ 3-10-1666, inv. de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶¹ 16-9-1672, inv. de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

⁶² 16-11-1670, inv. de Jaume Ferrer, pagès, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v).

X.11.3. MESTRES DE CASES I PICAPEDRERS

La dinàmica de creixement demogràfica com urbanística que experimenta la parròquia de Sant Sadurní, i molt especialment la seva vila, possibilita l'aparició d'un nombre important de mestres de cases, entre altres oficis vinculats a l'actuació constructiva, com picapedrers, rajolers, teulers, fusters, etc.

MESTRES DE CASES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1529	SESE, Benet			St. Sadurní
2	1562, 1579	BOYSERA, Esteve			St. Sadurní
3	1580	BOYSERA, Pere		St. Sadurní	St. Sadurní
4	1571, 1595	MAS, Pere		r. de França	St. Sadurní
5	1618	MAS, Lluc		St. Sadurní	St. Sadurní
6	1575	SAU, Andreu de			St. Sadurní
7	1578	mestre PARELLAS			St. Sadurní
8	1587	VOLUES, Pere			St. Sadurní
9	1590, 1620	NOTÓ, Jordi		bisbat de Tula, r. de Fça.	St. Sadurní
10	1593	ESTEVE, Estasi			St. Sadurní
11	1596	MUR, Pere de			St. Sadurní
12	1615	RIUS, Huguet		r. de França	St. Sadurní
13	1616, 1624	SANACHS, Esteve			St. Sadurní
14	1598, 1624	BOTER, Antoni			St. Sadurní
15	1631, 1666	BOTER, Rafel			St. Sadurní
16	1699	FERRAN, Simó			St. Sadurní

Quadre 100. *Mestres de cases de la pr. de St. Sadurní, s-XVI i XVII.*

En relació als mestres de cases relacionats amb la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, en documentem almenys 15 entre 1529 i 1666.

S'encarreguen d'arreglar els habitatges, construir-ne de nous, tancar patis amb parets de tàpia, fer obres a l'església, etc.

La majoria dels mestres de cases que hem documentat són immigrants francesos o occitans. En trobem de forma explícita, com Pere Mas (1571), Jordi Notó (1590) i Huguet Rius (1615).

Podem ampliar el nombre de mestres de cases d'origen francès o occità a partir dels cognoms d'alguns d'aquells. Probablement, és el cas de Guillem Sese, Esteve Boysera (o Boxeda), Pere Volues i Esteve Sanachs. I el cas de Simó Ferran (o Farran), pot tractar-se d'un descendent d'occitans.⁶³

D'altres, no sabem la seva procedència, però tots habiten a la mateixa parròquia de Sant Sadurní. És el cas d'Andreu de Sau (1575), Pere de Mur (1596), Esteve Estasi (1593), i el mestre Parellas (1578).

Sovint, l'ofici de mestre de cases es desenrotlla per més d'una generació d'una mateixa família. D'aquesta manera, podem agrupar alguns d'aquests mestres de cases per famílies. Així, trobem *la família Mas* i *la família Notó*, en relació a mestres de cases de procedència francesa o occitana, i *la família Boter*.

a. *La família Mas*

Pere Mas, mestre de cases, és natural del regne de França. El localitzem a Sant Sadurní a partir de 1571, en un padrinatge.⁶⁴ El 1576 es casa amb Joana Boter i Majol, filla d'Esteve Boter, també mestre de cases de Sant Sadurní, i de Francesca Majol, muller d'aquell.⁶⁵ Són pares d'almenys 8 fills: Elionor, Elisabet (1581), Lluc (1585), Pere (1587), Elionor Paula (1590), Domingo Pau (1593), Joan Nadal (1596), i Jaume Ramon (1601).

⁶³ El 1578, documentem la viuda de Macari Farran, del r. de F., a St. Sadurní, en el padrinatge de Maria Magdalena, filla de Pere Joan Font, fuster, d'aquella vila, 10-7-1578 (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 53, 7).

⁶⁴ 6-12-1571, bateig de *Joana*, filla de Pere Nurigat, pagès, de la par. de St. Sadurní, i de Margarida, muller d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 23, 16).

⁶⁵ 24-6-1576, CCMM (APSS, Matrimonis 1567-1671, f. 3).

En relació als matrimonis d'aquests fills, Elionor es casa amb Toni Regi, d'origen francès, del qual no consta l'ofici (1607).⁶⁶ Un altre fill, Lluç, es casa amb Eulàlia Creus, filla de Miquel Creus sastre de Sant Sadurní (1618), i segueix l'ofici de mestre de cases.⁶⁷ I Joan Mas, que segueix l'ofici de mestre de cases, es casa amb Anna, de la qual no coneixem el cognom patern, amb qui té almenys dos fills: Elisabet i Pere. Elisabet es casa amb Joan Calvet, d'origen occità, habitant a Sant Sadurní (1650), i Pere amb Paula Ferrer, natural de Sant Sadurní (1655).⁶⁸

La família de Pere Mas està ben relacionada amb membres d'altres oficis i algun membre de l'aristocràcia local. En els bateigs dels seus fills, consten com a padrins i padrines alguns sastres (Guillem Salvà, Miquel de la Creu), o les mullers d'aquells (Jerònima Salmoy, muller de Perot Torrentmal; Violant Creus, viuda de Miquel Creus), mestres de cases (Pere Volues), entre altres (pagesos de mas, treballadors, un corredor d'orella de Barcelona, i un membre de l'aristocràcia local, Elionor Ferrana, viuda de Josep Ferran, senyor del terme de Pierola. Pere Mas és padrí d'un fill del mestre Joan Carbonell, teixidor de lli, juntament amb Violant de la Creu, viuda de Miquel de la Creu, sastre (1584).⁶⁹ I la seva muller, Joana Boter, és padrina d'una filla de Pere Nurigat, pagès d'origen francès habitant a la parròquia. Pere Mas consta també com a testimoni del testament de Joana Pastellera, viuda d'Àntic Pasteller, pagès de la parròquia de Sant Sadurní (1595).⁷⁰

⁶⁶ 29-10-1607 (APSS, matrimonis 1567-1671, f. 52).

⁶⁷ 7-9-1618 (APSS, matrimonis 1567-1671, f. 67).

⁶⁸ 1655 (APSS, matrimonis 1567-1671, f. 129, f. 150).

⁶⁹ (APSS, Baptismes XVI-XVII).

⁷⁰ 22-8-1595, test. de Joana Pastellera, muller d'Àntic Pasteller, quòndam, pagès, de la pr. de St. Sadurní, terme de Subirats. Testimonis: Pere Mas, mestre de cases, hab. a la vila de St. Sadurní, terme de Subirats; i Antoni Carbó, sabater, hab. a la vila de St. Sadurní, terme de Subirats. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 80v-81r).

b. *La família Notó*

Jordi Notó, mestre de cases, habitant a la vila de Sant Sadurní, és d'origen francès, concretament de la parròquia del Perull, bisbat de Tula. La seva muller, Eulàlia Solinyach, també és d'origen francès.⁷¹ El matrimoni té almenys quatre fills nascuts entre 1593 i 1603: Magdalena (1593), Jaume (1596), Jacint (1600) i Jerònima Margarida (1603).⁷² En relació a aquests fills, constatem que la filla gran, Magdalena Notó, es casa amb Domingo Sogas, boter, de Sant Sadurní, també d'origen francès, i són pares d'almenys tres fills: Domingo; una filla que es casa amb Pau Formosa; i una altra filla que es casa amb en Sans, pares de Jaume Sans.⁷³ En relació a aquests matrimonis, desconeixem la procedència de Pau Formosa, però a Sant Sadurní tenim la família Formosa, del mas Massaguer o mas d'en Formosa. Tampoc coneixem la procedència de Jaume Sans, però constatem a Sant Sadurní la família d'Arnau Sans, vidrier. Jaume Notó, l'hereu de Jordi Notó, no segueix l'ofici de mestre de cases com el seu pare, sinó que fa de sastre a Sant Sadurní, i es casa amb Jerònima, de la qual desconeixem el cognom patern i la seva procedència.

El pare vol que el seu altre fill Jacint continuï l'ofici de mestre de cases. Amb aquesta finalitat, li llega en testament (1620) "tota la ferramenta tinc y expecta al art de mestre de casas", a excepció de "tres trams" d'alguna cosa que no podem identificar perquè és il·legible, que vol que sigui pel servei de la casa

⁷¹ En la nostra reconstrucció de famílies, trobem que Jordi Notó, mestre de cases, és fill de Pinot Notó, pagès, de la pr. del Perull, del b. de Tula, del r. de F., i de Martina, muller d'aquell. Mor a St. Sadurní el 1620. Eulàlia Notó, muller de Jordi Notó, és germana d'Elionor Ferrera, muller de Pere Ferrer, i els marits (Jordi Notó i Pere Ferrer) són cunyats de Joan Solinyach, amb la qual cosa interpretem que dites Eulàlia i Elionor poden ser germanes de Joan Solinyach, moliner de la Foradada, fill de Joan Solinyach, pagès, de la pr. de Donrado, del b. de Seux, r. de F., i de Joana, muller d'aquell. Informació extreta bàsicament de l'APSS.

⁷² Baptismes (APSS).

⁷³ 1614, test. de Magdalena Notó (APSS, Testaments (1585-1663), f. 75r-76r).

de l'hereu, el sastre Jaume Notó.⁷⁴ Jordi Notó també té dues vinyes en propietat. A casa seva, disposa de cup, premsa i celler per fer i guardar el vi.⁷⁵

La família de Jordi Notó està ben relacionada amb membres d'altres oficis. En relació als padrinatges, fa de padrí d'una neboda seva, filla de Pere Ferrer, treballador probablement d'origen francès, juntament amb la seva cunyada Ferriola, muller de Joan Solinyach. La muller de Jordi Notó, Eulàlia Solinyach, és padrina d'un fill del sastre Guillem Salvà. En els bateigs dels seus fills, consten com a padrins i padrines alguns sastres (Jaume Creus), les mullers d'aquells (Àngela Savi, muller de Miquel Creus; Jerònima, muller de Jaume Creus) o filles d'aquells (Àngela Torrentmal, filla de Pere Torrentmal); ferrers (Andreu Ferrer) o les mullers d'aquells (Magdalena, muller de Pere Ferrer, ferrer habitant a Vilafranca); o serradors (Gabriel Molas).

c. *La família Boter*

Documentem *Esteve Boter*, mestre de cases, a la vila de Sant Sadurní a partir de 1561, quan compra una casa i un pati. Està casat amb Francesca Majol, amb qui té almenys quatre fills: Antoni; Caterina Beneta (*1571); Jaume (*1577); i Joana.

En els baptismes dels fills d'Esteve Boter, consten pagesos de mas del terme (Bartomeu Rigual i Caterina Rosell, de Sant Pere de Subirats, i Jaume Codorniu, del mas de Noia, de Sant Sadurní) i la muller d'un sastre (Violant, muller de Miquel de la Creu).

La seva filla Joana es casa amb Pere Mas, també mestre de cases (1574), i el pare d'aquella li dona per dot una segona casa construïda per ell mateix al

⁷⁴ 22-6-1620, test. de Jordi Notó, mestre de cases (APSS, testaments 1585-1663, f. 25r-25v, 19): "*Ítem deix a Hyacinto, mon fill, y de Eulàlia, chara muller mia, tota la farramenta tinc y expecta al art de mestre de casas, accepto tres trams^c [il·legible a causa d'un estrip en el suport paper] [f. 25v] vull se^d [il·legible a causa d'un estrip en el suport paper] hereu pel servisi de sa casa.*"

⁷⁵ Comentem aquests aspectes a l'apartat VI.4.2. *Cases de la vila de Sant Sadurní de Subirats*, p. 763, del capítol VI. *Els masos i les cases* d'aquest treball de tesi.

costat de casa seva.⁷⁶ El fill i hereu d'aquell, Antoni Boter, continua el mateix ofici de mestre de cases, i hereta la casa primera, i un camp d'un jornal d'extensió situat a "lo Ferriginal", darrera la casa.⁷⁷ Antoni Boter es casa amb Eulàlia (1593), amb qui té almenys cinc fills: Toni Joan (*1594); Joan Jaume (*1595); Simeó Pau (*1598), que exercirà de sastre; Elisabet (*1600); i Jerònima Eulàlia (*1604).

La família d'Antoni Boter està ben relacionada socialment. Entre les seves relacions socials, consten pagesos de mas, treballadors, sastres, teixidors de lli i un apotecari. Entre els padrins dels fills d'aquell, trobem un apotecari de Martorell (Simeó Riquer), pagesos de mas (Joan Martí, de Sant Sadurní; una filla de Jaume Savi, del mas de la Rovira, de Sant Pere de Subirats; la viuda de Francesc Bosch, del mas de Noia, de sant Pere de Subirats; Joana, muller de Jaume Rigual, del Pujol, de Sant Pere de Subirats; Antoni Carbó, de Puigfedó, de Lavern; i Elisabet Guilera, muller de Macià Guilera Poses, de Sant Pau d'Ordal; Joan Nadal, de Santa Creu d'Olorda; i Jerònima Mestre, muller de Pere Mestre, de la Plaça, de Sant Sadurní), i un treballador d'origen francès (Joan Costa, habitant a la Rovira). La muller d'Antoni Boter, consta com a padrina d'una filla de Pere Ferrer, pagès de Sant Sadurní, juntament amb el sastre Miquel Creus; d'una filla de Pere Gallego, teixidor de lli; i d'una filla de Miquel Creus, sastre, juntament amb Joan Codorniu, del mas de Noia. Antoni Boter ferma com a testimoni en quatre testaments, entre els quals consta el d'un sastre (Miquel Creus) i d'un teixidor de lli (Pere Joan Ferrer), i de tres inventaris, i és encarregat del repartiment dels béns de l'inventari d'un boter (Bertran Sogas).⁷⁸

⁷⁶ Els CCMM de Joana Boter i Pere Mas es fan el 10-10-1574 a St. Jaume Sesoliveres, en poder de Jaume Onofre, not., regent les escriptures de Joan Texidor, not. de Piera; veg. la declaració de Pere Mas i Joana Boter, muller d'aquell, propietària (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 50v-51r).

⁷⁷ Veg. la declaració d'Antoni Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 48r).

⁷⁸ 14-8-1598, test. de Magdalena Mateua (APSS, Testaments 1585-1663, f. 49v-50v, 48); 22-4-1607, test. de Miquel Creus, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, 50); 18-10-1619, test. de Bertran Sogues, boter (APSS, Testaments 1585-1663, f. 107v-108v, 126); 14-8-1598, test. de Magdalena Mateua (APSS, Testaments 1585-1663, f. 49v-50v, 48); 13-5-1631, test. de Pere Joan Ferrer, teixidor de lli (APSS, Testaments 1585-1663, f. 122r-122v, 148); 9-8-1616, inv. i encant de Francesc Rius (APSS, Testaments 1585-1663, f. 1r-2v, 11); 7-3-1618, inv. dels

L'ofici de mestre de cases continua vigent dins la família al llarg del segle XVII en la persona de Rafel Boter (1631).⁷⁹ A casa seva, guarda diferents estris relacionats amb el seu ofici repartits per diferents indrets. A la cuina té dues taules de tapiar velles, dues taules de tapiar guarnides amb els seus arreus, uns motllos de fer portals de guix. A l'estable hi ha un regle, dues gavetes i un coster de pi. A la cambra damunt l'estable trobem quaranta rajoles, quatre martells, un aixà, dos tribas vells, dues escarpes, quatre escarperes, dues paletes i un broquer, un compàs i una llima, i una sort de ferramenta. I a fora de casa hi ha una escala i quatre o sis posts.⁸⁰

d. *Altres mestres de cases*

Huguet Rius, mestre de cases originari del regne de França, es casa a Sant Sadurní amb Eulàlia Nadiu, donzella, filla de Toni Nadiu, pagès, i de Jubet, muller d'aquell, tots del regne de França (1615).⁸¹

Per la seva part, *Benet Sese*, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, fa testament en aquella parròquia el 1529. Per aquell document, sabem que ha fet obres a l'Hospital de Sant Sadurní: "*Ítem vole qui sia donato quatre sous a l'Ospital de Sanct Sadorní lis quals a mi són deguts per una obra de l'Ospital*". També hi consten alguns deutes al seu favor per feines de mestre de cases: "*Ítem me deu en Mas vint-y-vuit sous per fer feyna; en Rafel Ferrer dezenou jornals de obrar*".⁸²

Esteve Boysera (escrit també Boxeda) es construeix una casa a Sant Sadurní, "*per me noviter constructam*", en terra d'Estefania Sapila, la qual li'n fa

fills de Joan Martí, pagès, de les Voltes, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 1r-1v, 14); 9-1-1624, inv. de Bertran Sogas, boter (APSS, Testaments 1585-1663, f. 1r-2v, 20).

⁷⁹ El documentem el 1631, com a testimoni del test. de Pere Ferrer, fadrí, del Mas, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 122r-122v).

⁸⁰ 3-10-1666, inv. de Rafel Boter, mestre de cases, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 55).

⁸¹ 4-1-1615, matrimoni d'Huguet Rius i Eulàlia, tots del r. de F. (APSS, matrimonis 1567-1671, p. 21, núm 2, f. 61).

⁸² 17-3-1529, test. de Benet Sese (APSS, M-1524, Testaments, f. 95r-95v).

establiment el 1562, i la declara el 1567 en el capbreu de Subirats. Esteve Boysera està casat i és pare d'almenys dos fills: *Joan* (*1568), i *Pere*. Fa acte de donació de la casa al seu fill i hereu, Pere Boysera, també mestre de cases, el 1579.⁸³ No coneixem res més d'aquesta família.

El mestre *Esteve Sanachs* (1616) és un dels encarregats de partir els béns de la casa de Bertran Sogas, juntament amb Antoni Boter, també mestre de cases (1624).⁸⁴ Està casat i té almenys una filla, de nom Lluïsa, que mor el 1616.⁸⁵

Per la seva part, *Andreu de Sau*, mestre de cases, està casat amb Ramona i habiten a la parròquia de Sant Sadurní. Coneixem la seva existència per l'òbit de la seva muller el 1575, on consta que se li feren les misses acostumades, amb sis preveres a la de sepultura, tres a la de cos present i tres a la de novena i capdany.⁸⁶

Tenim constància del mestre *Pere Volues* (1587) en la partida de baptisme d'un fill de pere Mas, mestre de cases, on consta com a padrí d'aquell.⁸⁷ El mateix passa amb Pere

Pel que fa al mestre *Pere de Mur*, habitant a la parròquia de Sant Sadurní, consta com a padrí de Pere Cauvet, fill d'Esteve Cauvet, treballador, habitant a la parròquia de Sant Sadurní (1596).⁸⁸

⁸³ 11-11-1579, acte de donació de dita casa a Pere Boysera (AHCVP, MB, P-XVI-110-4. M. f. 9r-9v).

⁸⁴ 9-1-1624, inv. de Bertran Sogas, boter: "*dexant lo partir de la casa per part d'en Rigual a \Steve/ Sanachs, mestre de cases, de la present vila, y per part d'en Sogas a Antoni Boter, altre mestre de cases de dita vila*" (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 20).

⁸⁵ Aquesta dada ens permet conèixer que Esteve Sanachs està casat i té almenys una filla. Desconeixem el nom de la muller d'aquell. Veg. Òbit de Maria Sanachs, 6-12-1616 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 265, 7, foto 316).

⁸⁶ 15-11-1575, òbit de Ramona, muller d'Andreu DE SAU, mestre de cases, hab. a la pr. de St. Sadurní; testament: no consta; sepultura: 6 pvres, cos present: 3 pvres, novena i capdany: 3 pvres (APSS, Òbits 1566-1656, f. 61, 12).

⁸⁷ 14-10-1587, baptisme de *Pere*, fill de mestre Pere Mas, mestre de cases, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Joana, muller d'aquell; PADRINS: *mestre Pere Volues, mestre de cases, hab. a la vila de St. Sadurní; i Eulàlia Pahona, viuda de Miquel Pahó, hab. a la vila de St. Sadurní*; Fou batejada per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 85-86, 15).

⁸⁸ *22-10-1596, *Pere*, fill d'Esteve Cauvet, treballador, hab. a la pr. de St. Sadurní, i de Francesca, muller d'aquell; PADRINS: *mestre Pere de Mur, mestre de cases, hab. a la pr. de St. Sadurní; i*

El *mestre Parelles*, mestre de cases, compra un vel per quatre sous a l'encant dels béns de Joan Mestre, pagès, de Sant Sadurní (1578).⁸⁹ No disposem de més informació sobre aquell.

En relació al mestre *Estasi Esteve*, consta en el matrimoni de la seva filla, Caterina Esteve, amb Lluç Mir, pagès, de Sant Sadurní (1593). No sabem si en aquell moment està viu o mort.⁹⁰

És interessant dir que els Codorniu del mas d'Anoia, de Sant Sadurní, tenen un mestre de cases ciutadà de Barcelona a la família per la part Mercader. Precisament, el matrimoni de Joan Codorniu amb Maria Mercader, ja casats el 1567, permet ampliar les relacions socials de la família Codorniu. Miquel Mercader, pagès de Collbató, i Magí Mercader, mestre de cases ciutadà de Barcelona, consten com a testimonis de les esposalles de Margarida Codorniu i Gras, filla de Joan Codorniu i Mercader (fill de Maria Mercader), juntament amb Pere Joan Martí, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès, i Bartomeu Martí, doctor en medicina.⁹¹

En relació a l'església de Sant Sadurní, s'hi fan importants reformes a partir de 1567, quan el rector d'aquella parròquia, Jaume Romeu dels Borrulls, obté el permís del bisbe de Barcelona per fer-hi obres. S'hi fa un campanar enterrat vers el 1606.⁹² Més endavant, el 1656, s'hi beneeix una campana nova. El 1669, es traslladen les relíquies de sant Sadurní i sant Venat, provinents de Montserrat, on s'hi van portar de Càller, ciutat de Sardenya.⁹³ Aquell mateix any 1699, amb el rector Gaspar Llopart, s'acorda fer les obres d'una nova església, aprofitant part

Bartomeua Salbana, viuda de mestre Guillem Salbà, sastre, de la pr. de St. Sadurní; Batejada per Joan Parera, pvre, vicari de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 131, 21).

⁸⁹ 13-2-1578, encant dels béns de Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-6v, 7).

⁹⁰ Matrimoni de Lluç Codorniu, pagès, i Caterina Esteve, donzella; mat. 21-2-1593 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 10, núm 2, foto 26, núm 46).

⁹¹ 9-9-1623, esposalles de Pau Llopart, (del mas Osset?), de Gelida, i Margarida Codorniu, del mas de Noia (APSS, esposalles, llibre I (1567-1671), 1623, f. 25v-26r, 3).

⁹² Al pis de les campanes hi ha la data de 1606.

⁹³ URPI, J. (2000): "St. Venat, l'altre patró", dins *Gàrgola*, núm 11, p. 14-15. També del mateix autor, (2005): "St. Venat, copatró de St. Sadurní", dins: *Pr. de St. Sadurní. 300 anys d'història (1705-2005)*. St. Sadurní d'Anoia: edit. Pr. de St. Sadurní d'Anoia, p. 51-52.

del mateix solar. Els prohoms o caps de casa d'aquella parròquia hauran de pagar 4000 lliures, 400 lliures cada any fins als 10 anys que es dóna de temps per acabar les obres. S'encarrega l'obra al mestre de cases *Simó Ferran*. En el contracte, es diu que se seguirà el model de l'església de Sitges, i els prohoms de la vila es comprometen a pagar 4000 lliures, repartides en 400 lliures cada any durant els deu anys que es dóna de temps per acabar-les. Les obres comencen l'1 de maig del 1699, essent batlle de Subirats Pau Mir de Vilarnau, de la parròquia de Sant Sadurní, i Jaume Notó jurat per la parròquia de Sant Sadurní.⁹⁴ L'edifici s'inaugurà el 21-4-1705, amb el vicari de Sant Sadurní Josep Romaguera.⁹⁵

Hem localitzat 6 mestres de cases i 2 picapedrers entre 1541 i 1581 que treballen a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Tots ells són d'origen francès o occità, tret d'un del qual desconeixem la seva procedència.

D'una banda, els picapedrers *Joan Puigganatges* i *Joan Saluenes*, tots dos provinents de la parròquia de Sartan, del bisbat de Llemotges, fermen una concòrdia a causa d'una discòrdia o baralla per certa quantitat de moneda (1541).

PICAPEDRERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1541	PUIGGANATGES, Joan		Llemotges, r. de França	Lavern
2	1541	SALUENES, Joan		Llemotges, r. de França	Lavern

Quadre 101. *Picapedrers de la pr. de St. Pere de Lavern, s- XVI i XVII.*

El notari decideix nomenar dos compromissaris, la figura dels quals recau en dos pagesos propietaris de mas de la parròquia, Macià Carbó, menor, de Puigfedó, i Joan Llobet, de Fontclara.⁹⁶ Aquests sentencien que Joan Saluenes ha

⁹⁴ Font: *Joventut Cristiana*, agost 1926, núm 12, p. 4. El document original és en poder de Jeroni Sastre, not. de Piera (ACAN, JeS, 1699).

⁹⁵ (ADB, Reg. Gratiarum, 1702-1710, vol. 72, f. 164).

⁹⁶ 23-2-1541, concòrdia entre Joan Puigganatges, picapedrer, de la pr. de Sartan, del b. de Llemotges, del r. de F., d'una part, amb Joan Saluenes, picapedrer, de la sobredita pr. i b., d'altra part, per una qüestió "*de certa moneda entre ells coneguda*" (APL, M-1536, f. 58r, 199).

de pagar a Joan Puiganatges 8 ducats d'or.⁹⁷ Tot i que desconeixem la qüestió del deute, “entre ells coneguda”, escriu el notari, l'existència d'aquesta baralla entre aquests dos picapedrers és suficient per corroborar l'activitat econòmica que es viu al terme de Subirats i al seu entorn, relacionada amb el món de la construcció, des de la primera meitat del segle XVI.

Trobem obres al *mas Masseguer*, del terme de la Granada, situat al límit amb la parròquia de Sant Pere de Lavern. Les encarrega Jeroni Broquetes (1541), arrendatari d'aquell mas, un cabaler de pagesos propietaris de mas de la parròquia de Sant Pere de Subirats, concretament del mas Broquetes.

MESTRES DE CASES					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1541	FABRA, Joan		Llemotges, r. de F.	Lavern
2	1564	RIBOT, Vidal		r. de F.	Lavern
3	1574	TRIU, Antoni		r. de F.	Lavern
4	1574	BOSCH, Joan		r. de F.?	Lavern
5	1581	DENGAI, Joan		r. de F.	Lavern
6	1581	Mestre Jordi			Lavern

Quadre 102. *Mestres de cases de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI i XVII.*

De forma successiva, és arrendatari d'almenys tres masos que llinden amb la parròquia de Sant Pere de Lavern: el mas del Pujol, del terme de Lavit; el mas de la Creu, del terme d'Avinyonet; i el mas Masseguer, del terme de la Granada. Aquests masos, tot i pertànyer a altres termes, per la seva situació, estan molt relacionats amb la parròquia de Sant Pere de Lavern. Jeroni Broquetes es casa amb Joana Casanovas, cabalera del mas del Pujol, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, i la família d'aquella li'n fa arrendament d'aquell mas per set anys,

⁹⁷ 20-3-1541, sentència de Macià Carbó, menor, de Puigfedó, i Joan Llobet, de Fontclara, de St. Pere de Lavern, compromissaris de l'afer entre Joan Puiganatges i Joan Saluenes (APL, M-1536, f. 60v-61r, 216).

començant el 1538, per pagar el dot de la muller d'aquell.⁹⁸ Després és arrendatari d'una part del mas de la Creu, on conviu amb els arrendadors, la família Rosell. Un cop acabat aquell contracte, Baldíria, viuda de Pere Masseguer, i els tutors de les filles d'aquell, menors d'edat, arrenden el mas Masseguer, situat just al costat del mas de la Creu, el 1541.⁹⁹ Aquell mateix any, Jeroni Broquetes, que viu a Vilafranca, inicia obres al mas Masseguer. S'hi fa construir "un estatge ho estància" per viure-hi. Contracta els serveis del mestre de cases *Joan Fabra*, oriünd del bisbat de Llemotges, del regne de França. La mà d'obra i tot el que sigui necessari per fer les obres van a càrrec de Jeroni Broquetes, l'arrendatari, i el mestre d'obres s'ha de fer la despesa de la manutenció mentre durin aquelles. El preu de les obres és de quinze ducats, equivalents a divuit lliures barceloneses.¹⁰⁰

lo dit mestra Joan Fabra se obliga y promet fer un estatge ho estància en lo mas Masaguer, situat en lo terme de Vinyonet, a par y igual de la stància que vuy és ja en dit mas ho casa, so és que la dita obra aja a donar rahó y per ygualar ab les parets y taulada ja feta, so és que tinch a pujar les parets y fer un portal pla, y una finestra, y cobrir ab tot compliment, y adobar la paret vella que dóna rahó al enfront de la paret nova, y lo dit Jerònim Broquetes se obligue en donar compliment de^b \la/ manobra y de totes coses necessàries per la dita obra, accepto emperò que lo dit mestra Joan si tinga a fer la despesa durant la dita obra.

Més és concordat entre les dites parts que per fer la dita obra lo dit Jerònim Broquetes li promet donar y pagar quinze ducats, que són devuyt liures barceloneses, y asò tots hora que la dita obra sia acabada.

L'any següent, el 1542, es firmen CCMM entre Joan Broquetes, fill de Jeroni Broquetes, i Caterina Masseguer, pubilla del mas Masseguer. Els contraents són menors d'edat, i prometen celebrar el matrimoni "dintre deu anys". Baldíria, la mare de Caterina, assegura el dot o aixovar de 60 lliures i 5 lliures en joies, que li aporta Joan Broquetes, sobre la casa i heretat de Mas Massaguer, amb la condició que si es vulgués treure dits Jeroni Broquetes i Joan Broquetes de dita

⁹⁸ 25-1-1538, cont. arrend. del mas del Pujol a Jeroni Broquetes (APL, M-1536, f. 33v-34r, 134).

⁹⁹ 23-2-1541, "Gerònim Broquetes, stant vuy en casa d'en Maceguer, de la paròquia de la Granada", ferma com a testimoni en la discòrdia entre els picapedrers Joan Puiganatges i Joan Saluenes (APL, M-1536, f. 58r, 199).

¹⁰⁰ 26-2-1541, concòrdia entre Jeroni Broquetes, hab. a Vilafranca, i Joan Fabra, mestre d'obres, per fer obres al mas Masseguer (APL, M-1536, f. 59r, 204).

heretat, que aquells “no puguen ésser foragitats ni trets de la dita casa y heretat fins a tant los sia tornat y pagat las sobreditas xexanta liuras ensemps ab las sinch liuras de joyas del sobredit dot, y totas las obras agi fetas com fahedoras, y los preus de las ditas cantitats [sian] pagades de las luhicions ho quitaments auran fets en la dita cassa y heretat”.¹⁰¹

Tres anys després, el 1545, Jeroni Broquetes compra a carta de gràcia el mas de la Creu a la família Rosell pel preu de 226 lliures;¹⁰² i el mateix any es casa amb Montserrat Mainer, de la parròquia de Sant Pere de Subirats.¹⁰³

Un altre mas que experimenta un fort creixement és *cal Martí de la Torra*, de la parròquia de Sant Pere de Lavern. En època de Marc Martí i el seu fill Francesc Martí, es fan obres d’una certa consideració, la qual cosa és símptoma de la prosperitat que viu aquell mas.

Marc Martí (1564) fa arreglar les parets de darrera el mas de la torra i les de la pallissa, i fa fer els fonaments d’una bassa d’aigua per regar. L’encarregat de fer l’obra és *Vidal Ribot*, un mestre de cases d’origen francès.¹⁰⁴ El preu de l’obra és de 8 lliures i mitja per arreglar les parets, i 7 rals per fer els fonaments de la bassa d’aigua. Vidal Ribot es posa malalt a casa de Marc Martí, de la qual malaltia tem morir, i no pot acabar l’obra, com consta en el seu testament (1564). Demana que li sigui pagat el que li correspon pel que està fet de les obres.¹⁰⁵ I també que es pagui a Marc Martí tots els treballs i despeses que s’hagin fet per ell a casa d’aquell. Marc Martí, de la Torra li fa de marmessor, juntament amb el seu veí, Jaume Carbó, de Puigfedó. Vidal Ribot fa hereva la seva ànima, la qual cosa

¹⁰¹ 27-10-1542, CCMM de Joan Broquetes i Caterina Masseguer (APL, M-1536, f. 76r-77r, 285).

¹⁰² 4-4-1545, Joan Rosell i Baltasar Rosell, fill d’aquell, venen el mas de la Creu a Jeroni Broquetes (APL, M-1536, f. 87r-87v, 356).

¹⁰³ 10-5-1545, CCMM de Jeroni Broquetes i Montserrat Mainer (APL, M-1536, f. 83r-84r, 337 i 338).

¹⁰⁴ 6-2-1564, test. de Vidal Ribot, francès (APL, M-1561, f. 35v-36r, 88): “*Jo, Vidal Ribot, mestra de casas, del loch de Blanch[...], del b. de Genes, del R. de F., detengut de malaltia corporal en casa del sènyer en March Martí, païès, de la Torra*”.

¹⁰⁵ 6-2-1564, test. de Vidal Ribot, d’origen francès o occità (APL, M-1561, f. 35v-36r, 88): “*Primo lo sènyer en March Martí me donava vuyt liures y mitga per fer les parets darrera la casa sua y les de la palissa. Més me donava de fer los fonaments de la bassa fer realle, lo qual jo li avia emprès de fer per lo dit preu, y no és acabat, farà adjudicar lo que-m tocarà per lo que està fet*”.

fa pensar que era solter, sense fills, i s'enterra a Sant Pere de Lavern. A més de les obres que fa a cal Martí de la Torre, fa altres feines, sense especificar, per diversos veïns de la zona. En el seu testament, Vidal Ribot reconeix que “en Fontanal, de la Serra” li deu “dos sous de feyna”, i en Pau Miquel, de Sant Pere de Riudebitlles, “tres sous de feyna”. També treballa en diverses rectories i esglésies. Mossèn Agustí, vicari de Santa Maria de Bellver, fa obres a la seva rectoria, i li ha de pagar “vuyt sous per la feyna m'a feta fer en la rectoria de Santa Maria de Belver”. I a més, a casa de Joan Olivella, de Sant Pere de Riudebitlles, té guardada una caixa dins la qual ha ha “sis peças de vuyt sous y una peça de setze sous”, i també hi té guardada “una quartera y mitga de forment”.¹⁰⁶ Aquesta forma de viure i de treballar desplaçant-se per diferents masos, cases i rectories és un exemple de la gran mobilitat que poden tenir els immigrants francesos, en aquest cas un mestre de cases.

Deu anys més tard, el 1574, l'hereu Francesc Martí, fill de Marc Martí de la Torre, fa fer obres importants al seu mas. Les encarrega als mestres de cases *Antoni Triu*, del regne de França, i *Joan Bosch*, sogre d'aquell. Aquestes obres consisteixen en la construcció d'un baluard, una sala amb porxo, amb la coberta i trespol, una altra sala per posar el blat amb els seus portals de pedra picada, un celler a sota amb un cup de pedra picada, i la feina d'emblanquinar a dins i a fora, així com també el pany vell de la casa davant la porta. Quan arriba el més de juny, temps de segar i batre, l'obra ja està començada, però no acabada. Per assegurar-se que la hi acabin, l'amo es compromet a donar a Antoni Triu vint-i-quatre quarteres de forment per Santa Maria Magdalena, a l'agost, amb la condició que aquell li entregui l'obra acabada en aquella data, i li'n ferma debitori. També es compromet a donar-li la mà d'obra i tot el que sigui necessari perquè Antoni Triu pugui treballar, sense aquell que hagi de parar per culpa de l'amo, excepte en el moment de batre i segar.¹⁰⁷

¹⁰⁶ 6-2-1564, test. de Vidal Ribot, francès (APL, M-1561, f. 35v-36r, 88).

¹⁰⁷ 11-6-1574, concòrdia entre Francesc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern, i Antoni Triu, mestre de cases, del r. de F. (APL, M-1570, f. 62v-63r, 142).

L'exemple mostra que una de les activitats principals a què es dediquen els masos de la parròquia és el cultiu del cereal, i també l'augment de la producció vinícola. Fora d'aquestes temporades de més feina, com la sega i el batre, que es fan el mes de juny, els masos poden fàcilment emprar mà d'obra en altres feines, com fer obres.

Anys després, Francesc Martí de la Torre (1581) continua fent obres a casa seva. Aquesta vegada, les encarrega als mestres de cases *Joan Dengai*, del regne de Fransa”, i a *mestre Jordi*. Es fa constar que les obres costen 12 lliures i 1 sou. No obstant, el debitori que ferma Francesc Martí a Joan Dengai és de 22 lliures i 1 sou, de les quals 12 lliures i 1 sou són del preu de les obres, i les 10 lliures restants d'un préstec graciós que Joan Dengai li'n féu. Francesc Martí promet pagar dites quantitats també per la festa de Santa Maria Magdalena, a l'agost.¹⁰⁸

Al mas de la Talalla, també s'hi fan obres. El masover Vicenç Alavedra (1561), deixa constància en el seu testament que ha pagat 22 lliures “per obres he fetes en la dita casa com per altres coses he bestretes y pagades per los pubills”.¹⁰⁹

Al mas de Puigfedó, el seu propietari, Macià Carbó (1562), ha fet construir una botiga a prop de casa seva per magatzemar els grans que cull de les seves propietats.¹¹⁰

Per la seva part, Joan Mestre de Rocamora també fa obres al seu molí del Coll, situat a Sant Miquel d'Olèrdola. En el seu testament (1580), reconeix que

¹⁰⁸ 22-10-1581, debitori fermat per Francesc Martí, de la Torre, a Joan Dengai, mestre d'obres del reialme de França (APL, M-1570, f. 137r, 391): “dich 22 liures 1 sou, y són dites vint-i-dues liures per les rahons següents: dotse liures y un sou per obres me aveu fetes y me aveu de fer per lo preu fet me aviu de fer vós, Juan d'en Gai, y mestre Jordi, y les altres deu, en compliment de les sobredites, són que vós, dit Juan Dengai me aveu prestades graciosament”; el document no especifica quin tipus d'obra fa.

¹⁰⁹ 29-12-1561, test. de Vicenç Alavedra, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 11r-12v, 24).

¹¹⁰ L'esmentada construcció consta en un document en poder de Francesc Mestre, not. i rector de St. Pere de Lavern, el qual es troba davant la porta d'aquella botiga, juntament amb el propietari, Macià Carbó, i Joan Prades, mestre de cases hab. a St. Pere de Riudebitlles, el qual ferma com a testimoni: “[...] a posta de sol, trobant-se lo honorable en Macià Carbó, balla del castell y terme de Sobirats [...] a la porta de la sua botiga a feta ara novament prop la sua casa de Puigfedó [...]”; 7-3-1562 (APL, M-1561, f. 17v, 8).

l'arrendatari, en Pascal, li deu una certa quantitat “sobre lo adobar del molí” i “uns pradagars”, i vol “que no sia pagat que no sia adobat” aquell molí.¹¹¹

Pau Miquel del Gorner ha fet una forta inversió en terres i bestiar, especialment ovicàpid i bover, els guanys de la qual li han permès construir-se una casa “tota obrada de nou, ab una sala (i) ab sinc cambres”, a més de la cuina, pastador, menjador, celler, galliner, estable i corral, com consta en el seu inventari, fet el 1606.¹¹²

També el 1606, al mas Bosch, de Sant Pere de Lavern, els seus propietaris, Jaume Pastaller, pare, i Jaume Pastaller, fill, tots dos pagesos de Sant Sadurní de Subirats, preveuen construir-hi un corral. Amb aquesta intenció, es comprometen a donar a l'arrendatari, Llorenç Montserrat Mir de Vilarnau, l'obra i la mà d'obra necessària, com consta en l'arrendament d'aquell mas:¹¹³

Sota aquest pacte, us hem de donar 1000 teules i 8 q. de calç. I en dita obra, nosaltres us servirem de manobres i us haurem de pagar los jornals del mestre de cases i despeses. i després de 5 anys, us haurem de pagar, a vosaltres i als vostres, tot el que haureu pagat per raó de l'obra de dit corral [...].

L'hereu del mas de Rocavert, Pau Escuder i Fontanals, ha realitzat importants obres en aquell mas. En el pati, al costat d'aquell mas, s'hi ha fet construir “la casa o apartament nou” on habita amb la seva muller i “dames” de la seva família, com consta en el seu testament (1703):

[...] y axí mateix deix y llego a la dita charíssima muller mia la habitació y estada de la casa o apartament nou que jo estich y habito ab companyia de dita ma muller y dames de ma família, que a mos gastos he feta fer y fabricar la major part de aquella dins lo pati de la casa de Rochavert y junt a la casa dita de Rochavert.

¹¹¹ 16-10-1580, test. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76).

¹¹² 11-5-1606, inv. de Pau Miquel del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 11r-17v, 34).

¹¹³ 3-4-1606, cont. arrend. del mas Bosch, de St. Pere de Lavern (AHCVP, MB, P-XVI-113-6, f. 45r-46r).

Tenim constància que es fan obres a la capella de Sant Joan Salerm. El 1565, Gabriel Martí, del mas Escardó, reconeix que té una certa quantitat de moneda “de la obra de la capella de Sant Joan Salerm”, la qual ha entregat als obrers de l’església de Sant Pere de Lavern “a obres de fer la campana de Sant Joan”.¹¹⁴

I es fan diverses obres a l’església de Sant Pere de Lavern. Per exemple, la capella del Roser. El 1602, Antoni Carbó de Puigfedó deixa 10 lliures per la construcció de la capella del Roser.¹¹⁵ Els obrers de la parròquia -Jaume Batlle de la Pujada i Francesc Milà de la Roca- i els administradors de la confraria del Roser -Francesc Mestre del Gorner i Francesc Martí de la Torra- encarreguen la construcció d’aquella capella al mestre de cases Antoni Esteva, de Vilafranca del Penedès, el 1605, pel preu és de 95 lliures.¹¹⁶

El fet que haguem documentat tots aquests mestres de cases i picapedrers, la majoria d’ells immigrants, a les parròquies de Sant Sadurní de Subirats i de Sant Pere de Lavern no vol dir que hagin de viure en aquelles parròquies. En tot cas, hi poden viure i treballar, però també treballen en diferents llocs de la localitat. Aquesta mobilitat els pot portar a viure a localitats més allunyades, com la ciutat de Barcelona. Per exemple, en el testament del pastor Pere Costan, d’origen occità, habitant a Sant Pau d’Ordal (1613), consta que el mestre de cases Pere Mouri, també d’origen francès o occità, s’estava a Sant Cugat Sesgarrigues, i ara “s’està per mestre de cases a Barcelona”.¹¹⁷

¹¹⁴ 26-8-1565, test. de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 41v, 103).

¹¹⁵ 30-10-1602, test. d’Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, GB, P-XVII-10-1): “Ítem leix y man de charitat ésser donat \als obrers/ de la sglésia parrochial de St. Pere de Labern deu lliures barceloneses a obs y charitat \del obra/ de la capella \de nostra senyora del Roser/ se li a a fer en dita sglésia”.

¹¹⁶ 27-3-1605, concòrdia per a la construcció de la capella del Roser (APL, M-1604, f. 7r-7v, 22).

¹¹⁷ 1613, 2n test. de Pere Costan, occità, pastor de cal Mata de la Plaça, de St. Pau d’Ordal (APSP, Testaments I, f. 97r-97v, 88).

X.11.4. RAJOLERS I TEULERS

Hem localitzat un total de 4 rajolers i teulers que treballen al terme de Subirats entre 1536 i 1607. Concretament, 2 estan relacionats amb la parròquia de Sant Pere de Lavern, i 2 més amb la parròquia de Sant Sadurní de Subirats.

Per obrar els terres i fer les teulades, es necessiten moltes rajoles i teules. Per aquest motiu, no és estrany que es comptabilitzin les rajoles i les teules en milers. En relació als preus, el 1534 un miler de rajoles es venen a 1 ducat, i un miler de teules a 46 sous.

Entre 1536 i 1537, trobem dos mestres rajolers i teulers a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Es tracta del mestre Pere Gibert, rajoler i teuler, natural de València, i del mestre Ferran Saboy, del qual es diu que és feiner. Tots dos resideixen a l'Arboçar, i després, almenys Pere Gibert, a Sant Pere de Lavern.

RAJOLERS i TEULERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1536, 1537	GIBERT, Pere		Ciutat de València	Lavern
2	1536	SABOY, Ferran			Lavern

Quadre 103. *Rajolers i teulers de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI i XVII.*

Miquel Mestre, de Rocamora, pagès propietari de mas de la parròquia de Sant Pere de Lavern, té en propietat un forn de rajoles i teules a la parròquia de Sant Pere de Lavern. El 1536, l'arrenda a mitges als mestres Ferran Saboy, feiner, i Pere Gibert, teuler. En el contracte, l'arrendador es compromet a portar-los tota la llenya i tota la terra que hagin de menester per fer i coure l'obra, a despeses seves. Els arrendataris s'obliguen a fer cinc o sis fornades l'any, i més si més poden. I després, el propietari promet prendre l'obra a 52 sous el miler de teules i 30 sous el miler de rajoles.¹¹⁸

¹¹⁸ 30-12-1536, cont. arrend. d'un forn de rajoles i teules (APL, M-1536, f. 4v, 24).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

L'any següent, el 1537, Pere Gibert reconeix deure a Macià Carbó de Puigfedó 10 lliures 6 sous i 10 diners d'un préstec que li va fer graciosament. Diu que les hi pagarà "quant faré les fornades de la teula", amb obligació de béns i persona, i amb escriptura de terç.¹¹⁹

A la parròquia de Sant Sadurní de Subirats trobem, entre 1533 i 1607, dos mestres rajolers i teulers. Es tracta de Francisco Ferrando i Guillem Bullit. Desconeixem la seva procedència, però tots dos treballen i resideixen a la mateixa parròquia de Sant Sadurní de Subirats.

El mestre rajoler *Francisco Ferrando*, que documentem entre 1533-1537, viu de lloguer en una casa propietat de Marc Escuder, situada a la vila de Sant Sadurní de Subirats. El 1534, aquest mestre rajoler té problemes per pagar el lloguer de la casa, de manera que a l'agost del 1535 se li dona un mes de temps perquè pagui els 3 ducats que deu, del contrari haurà de deixar la casa. En aquella, hi ha fet obres de millora que pugen a 4 lliures, de les quals s'acorda treure'n 10 sous cada any del lloguer que es farà en avant. També s'acorda que l'esmentat Ferrando haurà de posar 200 teules i la calç per arreglar la teulada. I que no pugui fer cap altra reparació sense el consentiment de l'arrendador.¹²⁰

RAJOLERS i TEULERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
3	1533, 1537	FERRANDO, Francisco			St. Sadurní
4	1607	BULLIT, Guillem			St. Sadurní

Quadre 104. *Rajolers i teulers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.*

El 1534, ferma un debitori a Macià Carbó, de Puigfedó, obrer de la parròquia de Sant Perede Lavern, de 5 lliures les quals "me aveu bestretas en l'obra de la badia de Labern en dinadas ho en dinés". Promet pagar-li dita

¹¹⁹ 17-10-1537, debitori per préstec (APL, M-1536, f. 12v, 52).

¹²⁰ 4-8-1535, concòrdia per impagament de lloguer d'una casa (APSS, M-1524, f. 71v, 234).

quantitat amb espècia, o sigui, amb obra que cou al forn de rajoles que té de Sant Sadurní.¹²¹

[...] so és, vos promet de pagar tanttots que aga cuyta la fornada de les teulas de Sant Sadurní, vos promet de donà mich miler de teules y mil ragolas, so és, de así a tres senmamas.

D'aquell mateix any 1534, trobem dos encàrrecs que es fan a aquell rajoler. En tots dos, aquell rajoler es compromet a entregar una certa quantitat d'obra que courà per un preu determinat. En el contracte, el comprador sembla com si fes un préstec al rajoler, i aquell es compromet a tornar el préstec amb obra pel valor d'aquell préstec, com expliquem tot seguit.

Ferma un contracte amb Pere Milà, pagès propietari del lloc de l'Arboçar, de la parròquia de Sant Pere Molanta, de manera que aquell rajoler es compromet a construir un forn de rajoles i teules en terres de Pere Milà, a l'Arboçar, durant el mes de març. S'acorda que el propietari ha de portar-li la pedra que necessiti per fer el forn i la llenya que hagi de menester. També li dóna 10 ducats en tres pagaments: un ducat en el moment del contracte, dos ducats quan comenci a construir el forn i la resta quan l'obra estigui cuita. A canvi, l'esmentat Ferrando li ha d'entregar quatre milers de teules i dos milers de rajoles per aquell preu.¹²²

Ferma un altre contracte amb Pere Llopart, pagès de cal Llopart de la Costa, de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Francisco Ferrando li reconeix deure 11 lliures i es compromet a pagar-li aquell deute amb obra, "so és, teule y ragola y cayró" a raó d'1 ducat el miler de rajoles i 46 sous el miler de teules, i

¹²¹ 29-10-1533, debitori per diners deixats (APSS, M-1524, f. 116v, 350).

¹²² 4-1-1534, contracte de construcció i arrendament d'un forn de rajoles (APSS, M-1524, f. 83v, 267): "[...] So és que lo dit Ferrando a de fer un forn de teula a costas y despesa suas a dit Millà, en esò que lo dit Milà li ha de portar tota la lenya que lo dit Ferrando aga menester per a coure una fornada de teule y ragola. Ítem lo dit Milà dóna al dit Ferrando per lo dit forn deu ducats ara dóna hun ducat de present e dos ducats quant comensarà de fer lo forn, y lo restant quant l'obra serà cuyta et cetera. Ítem que lo dit Ferrando a de donar al dit Milà quatre milers de teule y dos milés de ragola compresa ab lo dit preu et cetera. Ítem que lo dit Milà li ha de portar tota la pedra per fer lo forn et cetera. Ítem lo dit Ferrando a de fer lo forn per tot lo mes de mars primervinent."

tota l'obra que necessitarà Pere Llopart fins a fi de pagament. El rajoler ha de començar a coure una fornada durant els quinze dies primers i no podrà vendre obra a ningú més fins que no estigui servit l'esmentat Llopart.¹²³

El 1537, compra una partida de carn a fiar a la carnisseria de Sant Sadurní, propietat d'Elionor Ferrer, viuda de Bernat Sever Sapila. Pel valor del preu d'aquella, que puja a 5 lliures i 5 sous, s'obliga tota l'obra que pogués tenir al forn de Miquel Mestre de Lavern.¹²⁴

Pel que fa a *Guillem Bullit*, documentem aquest mestre rajoler el 1607 a Sant Sadurní de Subirats. Concretament, s'esmenta en el memorial de deutes del testament de Miquel Creus, sastre de la vila de Sant Sadurní.¹²⁵

¹²³ 12-1-1534, compravenda d'obra (APSS, M-1524, f. 101r-100v, núm 304): “[...] de la qual dita quantitat deu donar obres, so és, teule y ragola y cayró, so és, a hun ducat lo miller de la ragola, y lo miler de teule a quaranta-sys sous <<sous>>, y tout obra aurà menester lo dit Leupart fins a fí de pagua. Ítem que lo dit Ferrando a de coure una fornada de así a quinze dias dins Coresma primer vinent. Ítem que dit Ferrando no pot vendre de aquela fornada que aja ve servir per lo dit Leupart”.

¹²⁴ 1537, debitori per la compra de carn (APL, M-1536, f. 11v).

¹²⁵ 22-4-1607, test. de Miquel Creus, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r): “Més me deu en Guillem Bullit, rajoler, trenta sous, los quals són per compliment de paga de un vestit que li vení”.

X.12. LA FUSTA

Ítem vull y man que sian pagadas y satisfetas setse lliures, dich 16 ll. s., als ereus del quòndam mestra Capllonch, boter de Barcelona, qui estava, mentra vivia, devant la Font del Àngel, las quals li dech de resta de fusta li comprí [...]. (1619)¹

El negoci de la fusta dóna feina a pagesos, treballadors, serradors i traginers al terme de Subirats. Es talen arbres bons per fusta, de forma molt controlada, com podem veure en els contractes d'arrendament de masos i terres. Entre els arbres més buscats, trobem àlbers, noguers, pins, roures i alzines. Aquests arbres bons es destinen a la compravenda, construcció, fabricació de galeres, mobiliari, eines de treball, arades, premses, cups i botam.

En aquest apartat, tractem els oficis de fuster i boter, localitzats pràcticament a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats.

X.12.1. FUSTERS

Hem localitzat un total de 15 fusters que treballen al terme de Subirats, tots a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, entre 1577 i 1697.

¹ 18-10-1619, test. de Bertran Sogues, boter, natural del b. de Comenge, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 107v-108v, 126).

FUSTERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1567	MIR, Vicenç		Quadra de Vilarnau	St. Sadurní
2	1567	FONT, Pere			St. Sadurní
3	1577	AGUILERA, Onofre			St. Sadurní
4	1590	FORÉS, Montserrat Joan			St. Sadurní
5	1597	MILÀ, Miquel			St. Sadurní
6	1597	RAMONET, Jaume			St. Sadurní
7	1601	MARTÍ, Guillem			Monistrol
8	1601	CARBÓ, Segimon		St. Sadurní	St. Sadurní
9	1601	CARBÓ, Joan		St. Sadurní	St. Sadurní
10	1609	ROS, Antoni (pare)			St. Sadurní
11	1609	ROS, Antoni (fill)		St. Sadurní	St. Sadurní
12	1649	ROS, Antoni (nét)		St. Sadurní	St. Sadurní
13	1659	SALVÀ, Miquel		St. Sadurní	St. Sadurní
14	1691	FERRÉ, Jaume			St. Sadurní
15	1697	SAVER, Jaume			St. Sadurní

Quadre 105. *Fusters de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.*

D'una banda, trobem el cabaler *Vicenç Mir* (1567), fill de Joan MIR de Vilarnau, i de Violant, muller d'aquell. Consta que fa de fuster a Sant Sadurní, així com de pagès. Intervé almenys en tres padrinatges, dos de la vila de Sant Sadurní i un de la Salada, de la parròquia de Sant Pere de Lavern. Es casa amb Àngela Torrentmal, filla de Jaume Torrentmal, sastre originari de Masquefa, i germana de Perot Torrentmal, sastre de Sant Sadurní. L'esmentada Àngela participa en varis padrinatges a la vila de Sant Sadurní, entre els quals el d'una filla del seu germà Perot, i ja és viuda quan fa testament a Sant Sadurní el 1606.² El matrimoni no deu tenir fills, perquè Àngela institueix hereu el seu germà Perot Torrentmal.

² 16-8-1606, test. d'Àngela Torrentmal, viuda de Vicenç Mir, de St. Sadurní (APSS, testaments 1585-1663, f. 47v-48r).

Per la seva part, el mestre fuster *Pere Font* (1567), també Pere Joan Font, es casa dues vegades. La primera amb Yolant, amb qui té almenys dos fills: Eulàlia (1567) i Joan (1570); i la segona amb Magdalena, amb qui té almenys quatre fills: Antiga (1573), Magdalena (1576), Maria (1578) i Eulàlia (1583).³ En els padrinatges, observem com la família Font està relacionada amb pagesos propietaris de mas de la localitat (Vicenç Vallès del Pla, Llorenç Montserrat Mir de Vilarnau, Miquel Carbó de mas Arrabassador, Bartomeu Carbó de Prunamala, Joan Formosa de mas Formosa), així com també amb preveres, entre els quals un probablement de la família (Joan Font, pvre; Martí Pujol, rector de Sant Joan de Bonesvalls), un teixidor de lli (Joan Moysan) i un treballador occità (Macari Ferran), entre d'altres.

El mestre fuster *Onofre Aguilera* (1577) està casat amb Joana i habiten a la vila de Sant Sadurní. El matrimoni té almenys 3 fills: Onofre (1577), Miquel (1577) i Joan (1580).⁴ Entre els padrinatges, consten un pareire (Bartomeu Ros), un prevere (Miquel Moix), un treballador d'origen occità (Joan Moyner), la filla d'un pagès (Jonota Mestre), la muller d'un pagès (Andreua Ferrera), el seu marit (Pons Ferrer) i la seva filla (Bartomeua Ferrera), tots de Sant Sadurní.

Montserrat Joan Forés (1590), mestre fuster, també habita a la vila de Sant Sadurní. Està casat amb Caterina, i són pares d'almenys una filla, Mònica (1590).⁵ Per padrinatge, estan relacionats amb el pareire Bartomeu Ros i Gràcia Mestre, viuda del pagès propietari Joan Mestre de la Plaça.

En el testament de Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó de Puigfedó, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, consten com a testimonis els mestres fusters *Miquel Milà* (1597) i *Jaume Ramonet* (1597), tots dos habitants a la vila de Sant Sadurní.⁶ Tres mesos després, Miquel Milà (1598) fa de padrí d'un fill de Lluç

³ 10-11-1567, Eulàlia (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 4, s/n); 21-9-1570, Joan (APSS, Llibre Baptismes 1567-1605, f. 19, 12); 5-7-1573, Antiga (APSS, Baptismes 1567-1605, f. 32, 12); 18-10-1576, Magdalena (APSS, Baptismes 1567-1605, f. 46-47, 7); 10-7-1578, Maria (APSS, Baptismes 1567-1605, f. 53, 7); i 20-6-1583, Eulàlia (APSS, Baptismes 1567-1605, f. 69, 4).

⁴ 4-3-1577 (APSS, Llibre Baptismes 1567-1605, f. 48, 3); 5-3-1577 (APSS, Llibre Baptismes 1567-1605, f. 48, 3); 24-8-1580 (APSS, Llibre Baptismes 1567-1605, f. 61, 10).

⁵ 30-10-1590, bateig de Mònica Forés (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 99, 19).

⁶ 10-11-1597, 2n test. de Joana Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní, viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APSS, Testaments 1585-1663, f. 1r-3v).

Mir, pagès de Sant Sadurní, juntament amb la muller de Llorenç Montserrat Mir de Vilarnau, el qual nadó és batejat amb el nom de Miquel.⁷

El fuster *Guillem Martí* (1601) resideix a la quadra de Monistrol d'Anoia i fa de testimoni del testament del pagès d'origen occità Pere Feliu, resident en aquella mateixa quadra.⁸ *Jaume Saver* (1697), fuster de la vila de Sant Sadurní, fa de testimoni de l'inventari de Jaume Notó, pagès d'aquella vila.⁹ I *Jaume Ferré* (1691), fadrí, fuster de Sant Sadurní, és testimoni de l'inventari de Mònica Ferrer, sense que en tornem a tenir notícia.¹⁰

Pel que fa a *Miquel Salvà* (1659), fuster de Sant Sadurní, és el tercer de cinc germans, tots fills del sastre Joan Salvà i Ferrer i de Paula, segona muller d'aquell.¹¹ Dels seus germans, Jaume és l'hereu i seguirà l'ofici de sastre; Joan és pagès, es casarà, sense que coneguem la identitat de la seva muller, i tindrà almenys una filla, Magdalena; Antoni, que és menor; i Batista, que serà frare domínic.

En relació a la família Carbó, identifiquem els noms de *Joan Carbó* (1601) i *Segimon Carbó* (1601), fusters de la vila de Sant Sadurní, com els antics propietaris del mas Carbó de la Torre, venut a Pau Martí de l'Hostal entre el 1589 i 1591, a causa de l'endeutament d'aquell mas.¹² Com a fusters, consten com a testimoni en els testaments de dos occitans, Antoni Duran i Joan Rius, entre 1605 i 1611.¹³

En relació a la família Ros, trobem tres fusters, pare, fill i nét, tots tres de nom Antoni Ros. El pare, el fuster *Antoni Ros*, està casat amb Jerònima, i té

⁷ 18-2-1598, bateig de Miquel Pau, fill de Lluç Mir, pagès, de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 137-138, 3).

⁸ 24-11-1601, test. de Pere Feliu, pagès, nat. de la vila d'Aux, b. de Pàmies, r. de F., hab. a Monistrol d'Anoia (APSS, Testaments 1585-1663, f. 22r-23r).

⁹ 19-1-1697, inv. de Jaume Notó, pagès, de St. Sadurní; testimoni: Jaume Saver, fuster, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁰ 24-6-1691, inv. de Mònica Ferrer; testimoni: Jaume Ferré, fadrí, fuster (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹¹ 19-1-1659, inv. de Joan Salvà i Ferrer, sastre, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹² AHCVP, Pere Guasch, 12-3-1585, 22-11-1589, 5-12-1589, 10-9-1591.

¹³ 10-2-1605, test. d'Antoni Duran, pagès, de la pr. de Carla, b. de Plo, r. de F., testimoni Segimon Carbó, fuster, hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 37r-38v); 26-8-1611, test. de Joan Rius, criat de Francesc Vilana, sr. de Monistrol d'Anoia, testimoni Joan Carbó, fuster, de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 67v-68v).

almenys quatre fills: Antoni, que continua l'ofici de fuster, Josep Ros, argenter de Barcelona, Rafel Ros, rector de Santa Margarida del Penedès, Caterina Carbona i Mariàngela Albornar.

El seu fill, *Antoni Ros*, està casat amb Cecília, i té almenys tres filles, Jerònima, ja casada, Teresa i Cecília, a les quals darreres deixa 300 lliures en cas de casament. Fa testament el 1669, i nomena tutor dels seus fills el seu germà sacerdot i home de confiança, Rafel Ros.¹⁴ A l'inventari dels seus béns (1669), consta que té dues cases, la gran, on habita amb la seva família, i una de petita al costat, la qual està llogada a Josep Amigó, marxant de la vila de Sant Sadurní, pel preu de 5 ll. anuals.¹⁵ A la botiga on treballa, trobem les següents eines de fuster:

A la botiga:

Ítem se ha trobat un banch gros de fustajat.

Ítem sinch pots y un coster.

Ítem una sort de trosos de pots.

Ítem una serra, una aixà y la demás farramenta ordinària de una botiga de fuster.

Ítem una barrina de fusta ab sa guia per a barrinar trujas de caragols de premsa.

Ítem una cassola de premsa no acabada.

Ítem uns caragols de premsa no acabats y altre de premsa de gàbia.

Ítem una caixa comensada y no acabada.

Ítem uns cavalls per a fustajar.

Ítem una gafa de ferro per a juntar.

Un altre *Antoni Ros*, fadrí, fill d'aquell, i nét d'aquell altre, fa de testimoni del testament de Cristòfol Garriga (1649), pagès de Sant Sadurní;¹⁶ i testimoni del testament de Josep Farrer, pagès de la mateixa parròquia (1663).¹⁷

¹⁴ 7-1-1669, test. d'Antoni Ros, fuster, de la vila de St. Sadurní, fill d'Antoni Ros, fuster, i de Jerònima, muller d'aquell (APSS, testaments solts, s-XVII).

¹⁵ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 58).

¹⁶ 20-9-1649, test. de Cristòfol Garriga, pagès, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 135r).

¹⁷ 8-9-1663, test. de Josep Farrer, pagès, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 156v-157v).

X.12.2. BOTERS

A la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem dos boters de Vilafranca del Penedès que intervenen en diversos afers entre 1537 i 1541. El mestre boter *Joan Bover* consta com a testimoni de l'arrendament d'una parcel·la de bosc entre Macià Capmany, arrendador, i Pere Arnau de Bòria, treballador d'origen occità (1538),¹⁸ i també com a fiador en els CCMM entre Esteve Faja, i Magdalena Guinovart, d'origen occità, que es fan a la parròquia de Sant Pere de Lavern (1537/1538).¹⁹

Per la seva part, el mestre boter *Bartomeu Febrer*, de Vilafranca del Penedès, manté un plet contra Joan Oliver, moliner arrendatari del molí de Ribalta sobre l'arrendament d'aquell molí (1541).²⁰

A la vila de Sant Sadurní trobem quatre boters entre 1575 i 1614, tres dels quals pertanyen a una mateixa família d'immigrants francesos establerts en aquella localitat. No tenim constància dels boters que hi podrien haver en dates anteriors.

BOTERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1575	mestre ESTEVE			St. Sadurní
2	1605	SOGAS, Domingo		r. de França	St. Sadurní
3	1614	SOGAS, Bertran		St. Sadurní	St. Sadurní
4	1614	SOGAS, Domingo		St. Sadurní	St. Sadurní

Quadre 106. Boters de la pr. de St. Sadurní, s-XVI-XVII.

¹⁸ 3-11-1538, cont. arrend. d'un tros de bosc (APL, M-1536, f. 42v, 157).

¹⁹ [1537/1538], CCMM d'Esteve Faja i Magdalena Guinovart, d'origen occità (APL, M-1536, f. 32v-33r, 133).

²⁰ 3-8-1541, plet per l'cont. arrend. del molí de Ribalta (APL, M-1536, f. 64v, 231): “*Jo, Salvador Miró, de la parròquia de Sant Pere de la Bern, del terme de Avinyonet, y del b. de Barcelona, constituésch, y de facto creo, procurador meu, sert y especial, y en les coses daval escrites general, ço és lo sènyer en Joan Oliver, moliner, abitant en lo molí de Ribalta, de la parròquia y terme de la Vit, al qual do plen poder en demanar y defensar per mi, y en nom meu, qualsevol coses a el demanades per en Barthomeu Fabrer, boter, de Vilafrancha, sobre y en lo plet és entre lo dit Joan Oliver y lo dit Barthomeu Fabrer, de un cont. arrend. per mi, dit Salvador Miró, fet al dit Joan Oliver, del molí de Ribalta*”.

D'una banda, el *mestre Esteve* (1575), anomenat “lo boter de Sanct Sadorní”, compra a l'encant dels béns de Joan Poch, pagès, habitant al mas Blanc, unes calses de burell per 16 sous i 2 diners, i un llum per 2 sous i 2 diners.²¹

Per la seva part, el mestre *Bertran Sogas* (1605),²² natural del bisbat de Comenge, del regne de França, és el primer d'una família de boters instal·lada a de Sant Sadurní. Està casat amb Dominga, i són pares d'almenys 3 fills: Domingo, Maria i una altra filla.

El fill gran, *Domingo Sogas*, continua l'ofici de boter iniciat pel seu pare. Es casa amb Magdalena Notó i Solinyach, filla del mestre de cases Jordi Notó, també d'origen occità, habitant a la mateixa vila de Sant Sadurní (1611).²³

Pel testament de Magdalena Notó i Solinyach (1614), sabem que el matrimoni té almenys 3 fills: *Domingo Sogas i Notó*, també boter, i dues filles, el nom de les quals no coneixem.²⁴ L'avi, Bertran Sogas, en el seu testament, deixa les seves eines de boter al seu nét, Domingo Sogas i Notó (1619):²⁵

Ítem dex a Domingo Sogues, mon nét, totes les eynes, axí de ferro com de les damés, que jo tinch per a treballar”.

Part de la fusta de què es proveïen no només es treia de la localitat, sinó que venia de fora. Per aquest testament, sabem que l'avi Domingo Sogas comprava fusta per fer bótes al mestre Capllonch, bóter que vivia davant la font de l'Àngel, de la ciutat de Barcelona:

Ítem vull y man que sian pagadas y satisfetas setse lliures, dich 16 ll. s., als ereus del quòndam mestra Capllonch, boter de Barcelona, qui estava, mentra vivia,

²¹ 24-1-1575, inv. i encant de Joan Poch, pagès, hab. al mas Blanc (APSS, inventaris i encants, f. 1r-5v, 3).

²² El documentem per primer cop el 1605, en el memorial de deutes del test. de Miquel Vallforgas, hab. a la vila de St. Sadurní. 21-6-1605, test. de Miquel Vallforgas (APSS, Testaments 1593-1663, f. 41r-42v): “*Més me deu mestra Sogas, boter, tres lliuras y sis sous, las quals li tinch bastretas per una bóta de quatre càrregas i que me a de fer, y divuyt diners de altra part*”.

²³ 7-8-11, matrimoni de Domingo Sogas, boter, de St. Sadurní, i Magdalena Notó, donzella, filla de Jordi Notó, mestre de cases, de St. Sadurní, i d'Eulàlia Solinyach, muller d'aquell (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 20, núm 5, foto 61, núm 97).

²⁴ 1614, test. de Magdalena Notó (APSS, Testaments (1585-1663), f. 75r-76r).

²⁵ 18-10-1619, test. de Bertran Sogues, boter, natural del b. de Comenge, hab. a St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 107v-108v, 126).

OFICIS I ESTRUCTURA SOCIAL

devant la Font del Àngel, las quals li dech de resta de fusta li comprí, y estas me prometé las me reduiria a moneda bona; y quan no-s tròpia son ereu, en tal cas vull se'n sian celebradas missas y sofragis, o se'n fassa lo que aconsellerà un sedech o curat.

La família Sogas continua amb l'ofici de boter al llarg del segle XVIII a la vila de Sant Sadurní.

X.13. TREBALL DEL FERRO

Ítem una carbonera apilada sens còurer, la qual és en la eretat d'en Surià de Peralba. Ítem carbó en la eretat d'en Surià, cuit, sent sinquanta portadoras poch més o manco. (1661)¹

El treball del ferro apareix també al terme de Subirats. No hi hem documentat cap farga, però al terme veí de Sant Pere de Gelida n'hi ha una en funcionament, d'arrels medievals.² D'allà, deu provenir bona part del ferro que es treballa als pobles dels voltants. Trobem carboneres en alguns masos per treure el carbó que els ferrers i calderers fan servir a les seves fornals, com les carboneres del mas de l'Albareda, situades al sector de Sant Joan Salerm, a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Alguns d'aquests masos estan equipats amb fornals i estris per treballar el ferro, com el mas d'Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm, trobem

¹ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, ferrer, natural del Pla, el dia del seu òbit hab. a la plaça de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 49).

² La ferreria de Gelida s'estableix el 20-2-1264 per Guillem II de Cervelló, senyor del territori (Arxiu Parroquial de Gelida, Pergamí núm 4). En data de 6-9-1556, el senyor de Gelida dóna en emfiteusi les ferreries del castell de Gelida als parroquians i a la Universitat de Gelida, amb la condició que el senyor i els seus successors *donessen ferrer abte i ben expert per fer tots els instruments de ferrer*", o sigui, que el ferrer "*face, calce y adobe a quiscú de dits parrochians los instruments dels quals usen per a la agricultura y altra qualsevol instruments abtes per a dita agricultura*" i que "*faci tenalles y l'armer per als orellans dels aradres, com los predecessors farrés en dita ferreria o an acostumat fer*". Aquestes feines consisteixen en "*adentar les fals y corbells, y fer de nou destrals y legons, y calçar dits destrals y legons, y adobar tots he qualsevol altres ferraments dels quals dits parrochians usen y són abtes per a la agricultura. E assò a quiscú dels dits parrochians donant lo tal parrochià lo ferro y carbó és menester per a fer o calçar o adobar, y pagant quiscú de dits parrochians cert cens quiscun any*" (AMa, not. de Martorell. ACA-N-110-493, full solt entre els f. 199v-200r).

també fornals i diferents estris per treballar el ferro, com una manxa de forn al mas d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm, que ha fet adobar en Perot Carbó (1565);³ i dues manxes de forn al maset de la Salada, on treballa un calderer provinent de Mallorca (1561).⁴ Aquest calderer que documentem a la parròquia de Sant Pere de Lavern, com els catorze ferrers que viuen i treballen a la parròquia de Sant Sadurní, juntament amb les carboneres per fer carbó, les fornals i els estris per treballar el ferro que trobem en alguns masos, són una prova de l'activitat metal·lúrgica al terme de Subirats del cinc-cents i sis-cents.

X.13.1. FERRERS

A la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, hem documentat 15 ferrers entre 1572 i 1691. No tenim constància de ferrers d'abans de 1572.

Troblem una família de ferrers, de cognom Rovira, originaris de Santa Coloma de Farners. El mestre ferrer *Miquel Rovira*, major, documentat a Sant Sadurní des del 1572, és fill de Pere Rovira, paraire de Santa Coloma de Farners, i d'Estevena, muller d'aquell. Es casa dues vegades: la primera amb Eulàlia, amb qui té cinc fills: Nicolau (1572), Toni (1574), Miquel (1577), Pau (1582) i Joan (1584).⁵ Un cop morta Eulàlia, el 1584,⁶ el mateix any es casa en segones núpcies amb Elionor Canals, filla de Joan Canals, pagès propietari de mas de Santa Creu de Creixà, a prop de Sant Sadurní, viuda en primeres núpcies de Pere Cruset, ferrer de Sant Cugat Sesgarrigues.⁷ D'aquest segon matrimoni, neix una filla: Joana (1587). En realitat, es tracta d'un matrimoni doble: a més dels pares, tots dos viudos, es fermen els CCMM de Joana Cruset i Canals, d'11 anys, filla

³ 27-2-1565, inv. d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

⁴ 19-3-1561, inv. de Guillem Montserrat, calderer, nat. d'Artà, Mallorca, hab. al maset de la Salada, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 4v-5v, 11).

⁵ Dades extretes del Llibre de Baptismes 1567-1605 de l'APSS, fulls: 29, 38, 49, 68.

⁶ 24-2-1584, òbit d'Eulàlia, muller de Miquel Rovira, ferrer, de la pr. de St. Sadurní (APSS, òbits 1566-1656, f. 99, 3).

⁷ 22-10-1584, CCMM (AHCVP, CCMM B-24-942, 1581-1585, vol. 3, 1584-1585, núm 36bis, f. 1r-8v).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

d'aquella, amb Joan Rovira, de 10 anys, fill d'aquell.⁸ Aquell matrimoni entre menors es formalitzà. Dels fills de Miquel Rovira, major, almenys dos, Miquel Rovira menor i Joan Rovira, continuen l'ofici de ferrer del seu pare, a la vila de Sant Sadurní. La casa de Miquel Rovira, major, està situada al carrer major, al costat de la casa i la pallissa del paraire Bartomeu Ros. Més endavant, el 1592, Miquel Rovira, major, i el seu fill Joan Rovira, juntament amb Joana, la muller d'aquell fill, venen la casa i pati a Domingo Savall per 80 lliures el 1592.⁹

FERRERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1572	ROVIRA, Miquel (major)		Sta. Coloma de Farners	St. Sadurní
2	1592	ROVIRA, Miquel (menor)		St. Sadurní	St. Sadurní
3	1591	ROVIRA, Joan (fill)		St. Sadurní	St. Sadurní
4	1594	FERRER, Andreu		r. de França	St. Sadurní
5	1648	FERRER, Pau			St. Sadurní
6	1662	FERRER, Joan			St. Sadurní
7	1619, 1658	NADAL, Pere			St. Sadurní
8	1621	BADIA, Arnau		r. de França	St. Sadurní
9	1628	SAMARANC, Blasi		r. de França	St. Sadurní
10	1657	LLOPIS, Isidre			St. Sadurní
11	1660	MIQUEL, Joan		el Pla	St. Sadurní
12	1660	XIMENIS, Jeroni			St. Sadurní
13	1691	VALLS, Simó			St. Sadurní
14	1691	PALLISSER, Pere Joan			St. Sadurní
15	1695	TOBELLA, Josep			St. Sadurní

Quadre 107. *Ferrers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.*

En relació als padrinatges, la família Rovira està molt ben relacionada: amb menestrals de la mateixa vila (els paraires Joan Mas i Montserrat Jofre, el sastre Perot Torrentmal), amb pagesos propietaris de mas de la localitat (Toni

⁸ 22-10-1584, CCMM (AHCVP, CCMM B-24-942, 1581-1585, vol. 3, 1584-1585, núm 36bis, f. 1r-4v).

⁹ 10-8-1592, venda de la casa i pati per part de Miquel Rovira, major, Joan Rovira, fill d'aquell, i Joana, muller de Joan Rovira, a Domènec Savall, d'origen occità; acte en poder de Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní 1595-1597, núm 332, f. 15v-16v). Aquesta dada confirma que Joan Rovira i Joana Cruset i Canals, menors d'edat quan fermaren CCMM, es casaren.

Duran de les Comes, Pau Martí de St. Sadurní, Jaume Ferrer del mas, Jaume Batlle de la Pujada i Miquel Ramonet de Sant Llorenç d'Hortons).

Hi ha tres ferrers que comparteixen el cognom Ferrer, tots habitants a la vila de Sant Sadurní. Poden ser membres d'una mateixa família. El mestre *Andreu Ferrer* (escrit Farrer), del qual es diu “y de son art farrer”, d'origen occità, està casat dues vegades: en primeres núpcies amb Joana, amb qui té almenys 4 fills en comú: Elisabet (1603), Joana (1594), Salvador (1596) i Joan Pau (1603).¹⁰ Després, en segones núpcies, amb Àngela Savi (1609), viuda en primeres núpcies del sastre Miquel Creus II, amb qui no sabem si va tenir fills.¹¹ Pel que fa als padrinatges, està ben relacionat amb pagesos propietaris de mas (Joan Codorniu del mas, Pere Joan Parellada d'Ordal, salvador Ravella d'Ordal, Toni Duran de les Comes) i alguns occitans (els pagesos Joan Solinyach i Pere griet, el mestre de cases Jordi Notó), entre altres. El 1613, Andreu Ferrer fa de testimoni de Montserrat Lladona, muller de Joan Lladó, pagès de Sant Sadurní, viuda en primeres núpcies del vidrier Joan Rovira.¹² Per la seva part, el mestre *Pau Ferrer* (1648), de la mateixa vila, és testimoni del testament de Maria Torrens, muller del pagès Joan Calvet.¹³ I el mestre *Joan Ferrer* (1662), de la mateixa vila, és testimoni del testament de Jaume Notó, major, fill del mestre de cases Jordi Notó.¹⁴

Podem relacionar els ferrers *Pere Nadal* (1619), *Andreu Ferrer* i *Isidre Llopis* (1657) per vincles de parentiu. El mestre ferrer Pere Nadal es casa amb Àngela Savi (1619), viuda en segones núpcies del mestre ferrer Andreu Ferrer, i viuda en primeres núpcies del mestre sastre Miquel Creus II, com ja hem explicat amb anterioritat.¹⁵ Pel testament de Pere Nadal (1658), sabem que la seva filla única, Maria Nadal, probablement d'un segon matrimoni d'aquell amb una

¹⁰ Dades de l'APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 159, 114-115, 128 i 159).

¹¹ Andreu Ferrer (Farrer), ferrer, de St. Sadurní; i Àngela Savi, viuda de Miquel Creus, sastre, de St. Sadurní; mat. 10-2-1609 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 18, núm 1 foto 55, núm 84).

¹² 27-12-1613, test. de Montserrat Lladona (APSS, Testaments 1585-1663, f. 71r-71v).

¹³ 9-12-1648, test. de Maria Torrens, muller de Joan Calvet, pagès (APSS, Testaments 1585-1663, f. 133v-134r).

¹⁴ 28-6-1662, test. de Jaume Notó, major (APSS, Testaments 1585-1663, f. 146v-147r).

¹⁵ Pere Nadal, ferrer, de St. Sadurní, i Àngela Savi, viuda en segones núpcies d'Andreu Ferrer, quòndam, ferrer de St. Sadurní, i en primeres núpcies de Miquel Creus, sastre, de St. Sadurní; mat. 13-3-1619 (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 24, núm 1, foto 70, núm 117).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Elisabet, es casa amb el ferrer Isidre Llopis. Pere Nadal, per tant, és sogre d'Isidre Llopis, i aquell el seu gendre.

El mestre ferrer *Joan Miquel* (1660), natural de la parròquia del Pla, resideix a la vila de Sant Sadurní, concretament té casa a la Plaça de la vila, on treballa de ferrer. Té el taller a l'entrada, on trobem els estris i material que utilitza per treballar, que reproduïm tot seguit: ¹⁶

A la antrada:

Ítem una anclusa gran de ferro.

Ítem una anclusa patita, un caragol y banch, tot junt.

Ítem unas manxas.

Ítem tres malls grossos y sinch de patits.

Ítem sinch estanallas.

Ítem un tallant, un estaplidor, un escaira ronput, una passadora y un punxó.

Ítem tres llimas.

Ítem sinch viseras y una sola.

Ítem dos parpals.

Ítem deu punxons perforadors.

Ítem una sirdensa y un sverafoch.

Ítem una pala de posar carbó a la fornal y altra pala usada.

Ítem dos romanas patitas molt vellas.

Ítem dos canons de manxar.

Ítem tres arrobas de ferro bo.

Ítem de ferro dolent sis lliures.

Ítem 4 trulas de masca vellas y un de mola vell.

Ítem unas nuordacas, un bridall, tres botavans, dos estanallas y dos martells de ferro.

Ítem un magall nou.

Ítem dos destrals, una de nova i de vella.

Ítem una axa vella.

Ítem dos magalls vellas, una axada estreta y tres càvecha vellas bons.

Ítem un golfo gros vell.

Ítem trenta-sis ferraduras novas y alguns claus.

Ítem sinch anells de lo fornal.

[f. 2r] Ítem dos anellas vellas, una maceta y un masallet.

Ítem setse pots de pi novas.

Ítem una forquilla y dos rascles bons.

Ítem 4 estreps vellas, 2 moces de brida y anellas de gos.

Ítem dos planxas y uns molls y una mola.

Ítem unas corretxas de curatera.

Mestre Joan Miquel fa testament a Sant Sadurní (1661), pel qual sabem que està casat amb Mariàngela Ferrer i té dues filles, el nom de les quals no

¹⁶ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, ferrer, natural del Pla, el dia del seu òbit hab. a la plaça de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 49).

coneixem.¹⁷ En l'inventari dels seus béns (1661), consta que al mas de Peralba, situat a prop de Sant Joan Salerm, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, té “*una carbonera apilada sens còurer, la qual és en la eretat d'en Surià de Peralba*” i “*carbó en la eretat d'en Surià, cuit, sent sinquanta portadoras poch més o manco*”,¹⁸ carbó que deu fer servir per encendre la fornal per treballar el ferro. En quant a les seves relacions socials, fa de testimoni en els testaments dels pagesos Jacint Carbó i Pere Llorens, tots dos de Sant Sadurní (1660).¹⁹

Coneixem poca cosa dels altres ferrers que tenim documentats, tret que viuen a Sant Sadurní i que actuen com a testimonis en algun testament o inventari. Trobem dos ferrers d'origen francès o occità: el ferrer *Arnau Badia* (1621), el qual fa de testimoni del testament de Joan Codorniu major, del mas d'Anoia;²⁰ i el ferrer *Blasi Samaranc* (1628), esmentat en l'encant del moliner Joan Gaubert, també d'origen occità.²¹ Per la seva part, el ferrer *Jeroni Ximenis* (1660) fa de testimoni del testament de Pere Llorens, pagès fadrí natural de Sant Pere de Subirats que habita a Sant Sadurní.²²

Per la seva part, *Simó Valls* (1691) és testimoni de l'inventari de Mònica Ferrer. I Pere Joan Pallisser (1691) és testimoni de l'inventari del pagès Isidre Amigó, tots de la vila de Sant Sadurní.²³

I el ferrer Josep Tobella (1695), de la vila de Sant Sadurní, està casat amb Maria. En l'inventari dels seus béns, consta que a la botiga o taller de casa seva té diferents eines de ferrer i ferro, tant obrat com sense obrar:²⁴

¹⁷ 30-7-1661, test. de Joan Miquel, ferrer, nat. de la pr. del Pla, hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 150v-151v).

¹⁸ 25-8-1661, inv. de Joan Miquel, ferrer, natural del Pla, el dia del seu òbit hab. a la plaça de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 49).

¹⁹ 15-7-1660, testimoni del test. de Jacint Carbó, pagès, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 145v-146r); 6-8-1660, testimoni del test. de Pere Llorens, fadrí, pagès, natural de St. Pere de Subirats, hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 146v-147r).

²⁰ 27-1-1621, testimoni del test. de Joan Codorniu, major, del mas d'Anoia, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 97r-98r).

²¹ 27-8-1628, esmentat a l'encant de Joan Gaubert, moliner d'origen occità, hab. a la pr. de St. Sadurní: “*Ítem a Blasi Samaranc, farré, un bresol de fusta per preu de quatre sous i vuit dinés*” (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 25).

²² 6-8-1660, testimoni del test. de Pere Llorens, fadrí, pagès, natural de St. Pere de Subirats i hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 146v-147r).

²³ APSS, inventaris i encants, papers solts.

²⁴ 5-7-1695, inv. de Josep Tobella, ferrer, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v, 92).

En la botiga:

Primo se a trobat en la botiga ferro sens obrar de calitat curt dotse quintars tres robas vint-y-quatre lliures. Dich 12 qars 3 r 24 ll.

Primo se a trobat en dita botiga ferro llarch sens obrar vuit quintars tres robas deu lliures. Dich 8 qars 3 r 10 ll.

Primo una rejjorra de ferro de pes de 2 robas poch més o menos.

Ítem un cargol y^b \banch/d'estanyà de pes de una roba poch més o menos.

Ítem un banch fora de fusta.

Ítem unas manxas guarnidas ab son calaix.

Ítem se a trobat vint-y-tres càvachs comensats y sis de acabats, y una axada estreta acabada.

Ítem una fusta nova,^c \dos/ calçadas, tres que no són acabadas sens colls.

Ítem dos sèrcols de lhata nous.

Ítem tres parells llaunas novas.

Ítem farraduras novas dosentas xexanta y vuit. 268 farraduras.

Ítem quatra falsos nous.

Ítem tres botavans.

Ítem tres martellets de ferrar.

Ítem tres estanallas de ferrar.

Ítem sinch estanallas grosas.

Ítem tres martells y tres malls.

Ítem un estampidó,

uns tellants,

un escarpre

y una passadora.

A més de les eines i ferro, trobem referències a ferradures i eines de tall que està fent, com ara càvecs, aixades i destrals, tot pres a pes:

Ferro vell, so és, càvachs dolens y trosos de farraduras y altres trosos de ferro, sis robas.

Més sis destrals comensadas.

Memorial del ferro sens obrar se a trobat en casa del ferrer.

Ferro curt

Primo ferro ab barras curtas sinch robas tres lliures. 5 r 3 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas deu lliures. 4 r 10 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas y dotse lliures. 4 r 12 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas nou lliures. 4 r 9 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas sis lliures. 4 r 6 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas quinse lliures. 4 r 15 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas quinse lliures. 4 r 15 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta tres robas sinch lliures. 3 r 5 ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas. 4 r ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas. 4 r ll s

Ítem ferro de la matexa sorta quatra robas catorse lliures. 4 r 14 ll s

..... 12 q 3 r 24 ll s

Ferro llarch	
Primo ferro llarch quatre robas set lliures.	4 r 7 ll s
Ítem ferro llarch sinch robas.	5 r ll s
Ítem ferro llarch tres robas vint-y-dos lliures.	3 r 22 ll s
Ítem ferro llarch quatre robas.	4 r ll s
Ítem ferro llarch sinch robas.	5 r ll s
Ítem ferro llarch quatre robas.	4 r ll s
Ítem ferro llarch quatre robas.	4 r ll s
Ítem ferro ab trosos quatre robas set lliures.	4 r 7 ll s
.....	8 q 3 r 10 ll s
Primo se an trobat càvachs mitj fets y de altres ^a \nous/	23 càvachs
Ítem de acabats nous	6 càvachs
Ítem una axada estreta nova	1 axada
.....	30 pesas

X.13.2. CALDERERS

A la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem un calderer, *Guillem Montserrat* (1561). Habita al mas de la Salada, situat al sector de Sant Joan Salerm. És un maset llogat, propietat de la família Carbó de Sant Joan Salerm, on predomina l'aigua i el bosc. El lloc, tranquil i poc poblat, és ideal per fer-hi aquest ofici, que requereix molta aigua i ocasiona molt de soroll.

El nostre calderer, *Guillem Montserrat*, compagina l'ofici de calderer amb el de pagès, ja que té dos ases amb els seus arres i una arada per llaurar, a més de diferents sembrats de cereals i llegums: 2 q. de forment, 2 q. de mestall, 7 q. de civada, 1 q. i 6 c. de faves i 3 c. de guixes.

El mestre calderer Guillem Montserrat (1561), natural d'Artà, de l'illa de Mallorca, viu i treballa al maset de la Salada, propietat de la família Carbó, de Sant Joan Salerm. Està casat amb Coloma, amb qui té un fill comú, Guillem Montserrat, menor. A la botiga del mas de la Salada, situada a la mateixa entrada d'aquella casa, hi té diversos estris de treball relacionats amb l'ofici de calderer, així com l'aram, material amb què fa els objectes. Aquests estris i materials són els següents:

Primo una enclusa de ferro de pes de dos quintars, poch més ho mancho.
Ítem dos manxas de fornal, la una ja dolenta.
Ítem sinch martells larchs de forzar les calderes.
Ítem sis martells, entra grans y xichs, y un axolet com un cavaguet de exercolar.
Ítem quatra tenalles de ferro de forxar.
Ítem duas estachas de ferro, la una plana y l'altre redona.
Ítem un palaferro de ferro y una palaforcha de fusta per sostenir dit palferro.
Ítem unas tessores de ferro y una bima sens pichar.
Ítem uns altres ferrirons de pocha valor qui servexen al dit ofici de caldarer.
Ítem un tallador de ferro ab lo mànech de fusta y un estanyador.
Ítem un tros \de/ plom, de pes de quinze liures.
Ítem un trosset de estany qui pesa mitga liura.
Ítem una rotuanera ab lo piló de coure.
Ítem sis liures de trossos de aram vell.

Ítem devuyt liures de aram nou ab sinch pessas.
Ítem un compàs de ferro y un martellet xich sens mànech.
Ítem quatra liures de ferro vell ab dos trossos.
Ítem una lanterna de ferro ja dolenta.
Ítem tres falls de sagar ja dolentes.
Ítem uns motlos de terra de fondre aram.

Aquests estris no van ser subhastats a l'encant que seguí a l'inventari de Guillem Montserrat. Els podria haver heretat el seu fill, Guillem Montserrat, menor, per continuar l'ofici de caldarer, o tingueren un altre destí.

X.14. HOSTALERIA

Bertran Pera “àlies Deseny”, natural del regne de França, lo qual morí [...] en casa de mado Bartomeua Salvana, viuda, hostalera de la vila de Sant Sadurní. (1597)¹

El creixement de la vila de Sant Sadurní de Subirats, així com el seu emplaçament, fa possible l'existència de més d'un hostal. La vila, que creix al voltant del camí ral, és una zona de pas, amb església, mercat, carnisseria, hospital, cases notables i cases on viuen i treballen els diferents homes d'ofici. Tot plegat, dóna la sensació que és una vila molt dinàmica. Això explica la presència d'almenys vuit hostalers i un taverner en aquell lloc entre 1572 i 1659.

HOSTALERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1572	MARTÍ, Pau	de l'Hostal	St. Sadurní	St. Sadurní
2	1607	MARTÍ, Joan	de l'Hostal	St. Sadurní	St. Sadurní
3	1614	MARTÍ, Antoni	de l'Hostal	St. Sadurní	St. Sadurní
4	1596	TORRENTMAL, Perot			St. Sadurní
5	1597	FERRER, Bartomeua	Viuda Salvana		St. Sadurní
6	1595	MIR, Lluç	de la Plaça	Quadra de Vilarnau	St. Sadurní
7	1619	MIR, Bartomeu	de la Plaça	St. Sadurní	St. Sadurní
8	1659	MESTRE, Jacint		pr. St. Sadurní	St. Sadurní

Quadre 108. *Hostalers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.*

¹ 4-4-1597, òbit de Bertran Pera, “àlies Deseny”, natural del r. de F., “*lo qual morí ... en casa de mado Bartomeua Salvana, viuda, hostalera de la vila de St. Sadurní*” (APSS, Òbits 1566-1656, f. 166, 1).

D'una banda, trobem *Pau Martí*, dit de l'Hostal, el quart de set germans, tots fills de Joan Martí, pagès de Sant Sadurní, i d'Eulàlia, muller d'aquell, els quals estan relacionats amb els Martí de la Torre de la parròquia de Sant Pere de Lavern, amb qui podria haver-hi un vincle de parentiu. Pau Martí és pagès, però també hostaler, almenys a partir de 1572, quan compra *la casa de l'Hostal* i una peça de terra situada al lloc dit "Vilardell", a Jaume Batlle dit "lo Batlle de mas Queca", o sigui, de Masquefa.² Més tard, entre 1585 i 1591, fa una important inversió comprant el *mas de la Torre*, dit també *mas Carbó de la Torre* a la família Carbó de la Torre, convertint-se en un destacat propietari de mas.³ No obstant, sempre viurà a la vila de Sant Sadurní, com els seus hereus. L'esmentat hostaler pot ser parent de Climent Martí, taverner de Vilafranca del Penedès, tenint en compte les relacions de padrinatge: Caterina Martí, muller d'aquell taverner, és padrina de Maria Agna, filla comuna de Pau Martí de l'Hostal i d'Àngela, muller d'aquell.⁴ Del seu matrimoni amb Àngela, neixen almenys 11 fills: Joan (1568), albat, Maria Agna (1570), Joan (1571), Llorenç Montserrat (1575), Sadurní (1584), Bartomeu (1584), Pau, Pere Joan (1577), Caterina; Anna Jerònima (1597) i Eulàlia (1580).⁵ Fa testament el 1607, en el qual institueix hereu el seu fill Joan Martí i només anomena nou fills, sense esmentar els dos fills grans, Joan i Maria Agna, probablement morts albats.⁶ Entre els seus fills, cal esmentar Bartomeu Martí, Dr. en Medicina; Pau Martí, que compra la casa de les Voltes a Bernat Sapila el 1596; i el sacerdot Pere Joan Martí. Una de les seves filles, Anna Jerònima Martí, es casa amb Pere Mestre de la Plaça, un dels pagesos

² La compravenda de l'Hostal es fa el 10-10-1572, i el 9-2-1582, actes en poder de JoX, not. de Barcelona; consta dins la declaració de Jerònima Martina, usufructuària, viuda de Joan Martí, fill de Pau Martí, en el capbreu de Subirats de 1614, en data de 13-7-1614 (AHCVP, SA, Capbreu 1614, f. 109v-113r).

³ La venda s'efectua en diferents actes, en poder de Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès.: 12-3-1585, 22-11-1589, 5-12-1589 i 10-9-1591) (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats de 1614, f. 111v).

⁴ 10-4-1570, baptisme de Maria Agna, filla de Pau Martí, hostaler, de la vila de St. Sadurní, i d'Àngela, muller d'aquell; Padrins: Bartomeu Carbó, pagès, de Prunamala, de la pr. de St. Sadurní; i Caterina Martina, muller de Climent Martí, taverner, de Vilafranca del Pdès. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 17, 4).

⁵ Les dades són tretes de l'APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 8, 17, 23, 45, 72, 49, 135 i 60 respectivament.

⁶ 6-6-1607, test. de Pau Martí, major, de l'Hostal, de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 53r-53v, 51).

propietaris més destacats de Sant Sadurní de Subirats, nebot de Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó de Puigfedó, de Sant Pere de Lavern; estem parlant de tres propietaris importants del terme de Subirats: els Martí de l'Hostal, els Mestre de la Plaça i els Carbó de Puigfedó, units per aquest vincle de matrimoni.

Les relacions socials dels Martí de l'Hostal són molt bones, a jutjar pels padrinatges. Pau Martí és padrí de fills de diversos pagesos propietaris de mas de la localitat: Antic Duran de les Garrigues, Vicenç Codorniu del mas d'Anoia, Jaume Domènech d'Espiells i Jaume Formosa del mas d'Anoia; i fills de menestrals (Miquel Rovira, mestre ferrer). Entre els padrins dels seus fills, consten pagesos propietaris de mas, o les seves mullers (Bartomeu Carbó de Prunamala, Joan Codorniu del mas, Joan Formosa del mas, Llorenç Montserrat Mir de Vilarnau, Jaume Ferrer del mas, Pere Rosell de la Codina, Montserrat Mas de la Riera, etc.); i menestrals o homes d'ofici (els paraires Montserrat Jofre, Joan Mas i Bartomeu Ros; el taverner Climent Martí de Vilafranca del Penedès).

Entre els seus hereus, coneguts com els Martí de l'Hostal, trobem el seu fill *Joan Martí*, dit de l'Hostal, que es casa amb Jerònima, amb qui tenen almenys 10 fills en comú: Coloma (1590), Joan (1592), Francesc (1593), Maria Anna (1595), Joana (1597), Eulàlia (1599), Antoni (1601), Magdalena (1603),⁷ i Felip, esmentat el 1620 en l'inventari del béns del seu pare.⁸ I el fill i hereu d'aquell, *Antoni Martí*, dit de l'Hostal.

En resum fins aquí, entre les inversions dels acabats Martí de l'Hostal hi ha la compra d'una pairalia important que els situa en uns dels pagesos propietaris de mas més importants de la parròquia de Sant Sadurní. La seva posició econòmica els permet relacionar-se i emparentar-ses amb algunes famílies de pagesos propietaris destacades del terme de Subirats, i altres famílies importants de menestrals. Això explica que els hereus Martí tinguin famílies extenses, almenys de 10 i 11 fills.

En relació a *Bartomeua Ferrer*, coneguda també com "la viuda Salvana", és filla de Pons Ferrer, pagès, cabaler de cal Ferrer del Mas, de Sant Sadurní, i

⁷ Les dades són tretes de l'APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 98, 103, 114, 122, 133, 143, 152 i 158 respectivament.

⁸ 19-7-1620, inv. de Joan Martí de l'Hostal, de St. Sadurní (APSS, Inventaris i encants, 1r-2v).

d'Andreua, muller d'aquell. Es casa en primeres núpcies amb el sastre Joan Valtà, de la vila de Sant Sadurní, propietari d'una casa amb eixida contígua i una peça de terra de 6 jornals. Un cop viuda -Joan Valtà mor el 1577-⁹, la casa, juntament amb la peça de terra, passen a ser propietat de Bartomeua Ferrer. El 1583, aquella viuda es casa en segones núpcies amb Guillem Salvà, sastre d'origen occità habitant a la vila de Sant Sadurní,¹⁰ amb qui té almenys 7 fills: Magdalena, casada amb Batista Carbó I, fill d'Antoni Carbó de Puigfedó (1604);¹¹ Joan (1585); Joana (1586), casada amb Francesc Bertran, pagès d'origen occità habitant a Sant Sadurní;¹² Magdalena (1588); Domingo Pere (1590); Joana Jerònima (1593); i Guillem (1594).¹³ El 1595, Bartomeua Ferrer es queda novament viuda,¹⁴ raó per la qual se la coneix com "la viuda Salvana"¹⁵; al cap de dos anys, trobem que fa d'hostalera a la vila de Sant Sadurní.¹⁶ L'esmentada Bartomeua mor el 1584.¹⁷ La casa i la peça de terra de 6 jornals passen a ser del seu fill i hereu, Joan Salvà i Ferrer, també sastre com el seu pare.¹⁸

En relació als padrinatges dels seus fills, la família Salvà Ferrer està ben relacionada amb diferents pagesos propietaris (Lluc Mir, Joan Romeu dels Borrulls, Andreu Esteva de St. Llorenç d'Hortons -casat amb Joana Ferrer, germana de Bartomeua Ferrer-, Bartomeu Carbó de Prunamala), així com amb treballadors d'origen francès o occità (Ramon de Stuga, Domingo Fexant, Domingo Savall, Arnau de Sant Pere), i menestrals també d'origen francès o occità (el mestre de cases Jordi Notó, el taconador Guillem Lapeyre). Per la seva

⁹ Òbit de Joan Valtà, 26-3-1577 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 68, 2).

¹⁰ CCMM de Guillem Salvà i Bartomeua Ferrer, de la pr. de St. Sadurní (AHCVP, CCMM 1581-1585, vol. 2. (1583), núm 942).

¹¹ 11-9-1604, CCMM (AHCVP, A.M., P-XVI-233-3).

¹² 21-9-1598, CCMM (APSS, CCMM 1579-1598, f. 70r-76v).

¹³ Dades de l'APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 77, 88, 96, 109 i 116.

¹⁴ 17-5-1595, òbit de Guillem Salvà, sastre, pr. de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 159, 5).

¹⁵ Vegeu declaració de Joan Valtà, anotat al marge, amb posterioritat, "viuda Çalvana" (AHCVP, Joan Xammar, capbreu de Subirats 1567, f. 56v-57r).

¹⁶ 4-4-1597, òbit de Bertran Pera, "àlies DESENY", natural del r. de F., "lo qual morí ... en casa de mado Bartomeua Salbana, viuda, hostalera de la vila de St. Sadurní" (APSS, Òbits 1566-1656, f. 166, 1).

¹⁷ Òbit de Bartomeua, muller d'aquell, 14-12-1584 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 101, 6).

¹⁸ Consta que l'acte de donació es fa el 10-8-1607, en poder de SA, not. de Vilafranca del Pdès.; vegeu declaració de Joan Salvà, sastre, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 81v-82r).

part, l'hostalera Bartomeua Ferrer, consta en padrinatges de fills d'alguns pagesos d'origen francès o occità (Joan Solinyach, Ramon Bru, Joan Sirvent, Bernat Beuloguet, Esteve Cauvet i Pere Girbet).

Per la seva part, *Perot Torrentmal*, sastre de Sant Sadurní, és fill de Jaume Torrentmal, sastre natural de Masquefa, i d'Elisabet, muller d'aquell. És germà d'Àngela Torrentmal, la qual està casada amb Vicenç Mir, fuster i pagès de Sant Sadurní, fill de l'hereu Joan Mir del molí de Vilarnau. Àngela Torrentmal mor sense fills, i, en el seu testament (1606),¹⁹ fa hereu el seu germà Perot Torrentmal. Aquest es casa dues vegades: en primeres núpcies amb Eufraïna, amb qui no té fills, almenys que el sobrevisquin; i en segones núpcies amb Jerònima Salmoy, de Castellet, amb qui té almenys 12 fills: l'hereu Bartomeu Torrentmal (1569), que farà de pagès i es casarà amb la cabalera Elionor Tort, del mas de Ribalta; Joana (1573); Pere Pau (1575); Elisabet (1576); Jaume (1579); Eulàlia Elionor (1586), casada amb Joan Artigues i Martí, sastre de Sant Sadurní sortit de ca l'Artigues de Lavern; Francesca (1587), Jerònima (1590), Caterina (1592), Àngela, casada amb Montserrat Llopart, pagès de Sant Sadurní;²⁰ Eulàlia Jerònima (1594), casada amb el moliner Antoni Font; i Paula, casada amb el pagès Antoni Raventós, de Sant Sadurní.²¹ Dit Pere Torrentmal compra una casa amb un pati a Joan Torrens, de Sant Sadurní (1596).²² I en aquell mateix any 1596, Perot Torrentmal consta que fa d'hostaler en aquella vila.²³ El 1608 també consta que és hostaler.²⁴

¹⁹ 16-8-1606, test. d'Àngela Torrentmal, muller de Vicenç Mir, pagès, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 47v-48r).

²⁰ 10-10-1596, CCMM d'Àngela Torrentmal i Montserrat Llopart (APSS, CCMM 1579-1598, f. 49v-54r).

²¹ Les dades són tretes de l'APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 14, 33, 41, 47, 56, 79, 86, 95, 103 i 115 respectivament.

²² (AHCVP, capbreu de la rectoria de St. Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 2r-3v).

²³ 1596, òbit de Bartomeu Camps, treballador, el qual "*mor a casa de Pere Torrentmal, hostaler de la vila de St. Sadurní*" (APSS, Òbits 1566-1656, f. 164-165, 6).

²⁴ 13-1-1608, esmentat en el test. de Pere Sabater, pastor, del r. de França, hab. a la pr. de St. Sadurní. Aquell pastor fa el test. a casa de Perot Torrentmal: "*Fet fonc lo present meu test. en la parròchia de St. Sadurní de Subirats, bisbat de Barcelona, en casa de [] Torrentmal, major de dias, ostaler, a 13, de jener, de mil sis-sens y vuyt*" (APSS, Testaments 1585-1663, f. 56r-56v). No es tracta, per tant, de cap error: Perot Torrentmal era sastre i després hostaler. El seu fill, Pere, farà també de sastre a St. Sadurní; per això, en aquell test., entenem que es fa referència al pare amb l'expressió "major de dias", tot i que l'espai corresponent al nom s'hagi deixat en blanc, entenem que es tracta de Perot Torrentmal "ostaler".

A jutjar pels padrinatges dels seus fills, Perot Torrentmal està molt ben relacionat: entre altres, amb pagesos propietaris de mas (Joan Mestre de lavern, Joan Torrents de la Font, Eloi Miquel de la Llena de Gelida, Antic Duran de les Garrigues, Jeroni Romagosa del mas de Rocamora, Jaume Codorniu del mas), a més del casament del seu fill primogènit amb una cabalera del mas de Ribalta; i també amb menestrals o homes d'ofici (el paraire Bartomeu Ros; i el sabater Joan Vaquer, habitant a Barcelona).

Per la seva part, *Lluc Mir*, hostaler dit de la Plaça, és un fill cabaler de Joan Mir de Vilarnau. Pertany, per tant, a una família de pagesos propietaris de mas. És germà de l'hereu Bartomeu Mir de Vilarnau, Sebastià, Vicenç, fuster i pagès casat amb Àngela Torrentmal, i Elionor, casada amb l'hereu Antoni Rigual del Sot, de Sant Pere de Subirats. Se'l coneix amb el nom de "Lluc Mir de la Plaça" (1595),²⁵ i és hostaler (1603).²⁶ Pel seu testament, sabem que Lluc Mir es casà dues vegades: la primera amb Elisabet, amb qui tingué almenys dos fills, Joan i Paula, aquesta casada amb Joan Quer, pagès de Sant Pere de Subirats. La segona muller és Jerònima Ferrer, amb qui tingué almenys un fill comú, *Bartomeu Mir i Ferrer*, hostaler (1619)²⁷, i també pagès; aquest fill heretarà el molí de Vilarnau quan el seu cosigermà, Llorenç Montserrat Mir de Vilarnau, en no tenir fills, l'institueix hereu universal en el seu testament (1614).²⁸ Bartomeu Mir i Ferrer també serà procurador d'Elisabet d'Argençola, la qual posseeix diferents propietats a la vila de Sant Sadurní i rodalies.

²⁵ 20-4-1595, test. de Toni Barasch, occità, treballador que s'està a cal Julià, de St. Joan Salerm (APL, testaments solts, f. 1r-2v, 10): "Ítem me deu en Luch Mir de la plasa 2 reals per blat paguí a n'en Palau de Sta. Fe".

²⁶ 1603, declaració de Llorenç Jofre, pagès, de St. Sadurní: "...y me'n entrí en casa de Lluch Mir, hostaler, y al temps me asentave entorn del foch sentí un tir de padrenyal y isquí fora ab compania de dit Mir y de Pere Rigual y de dos mosos seus [...] y jo leshores me'n torní a casa de dit Mir" (AHCVP, Miquel Bartomeu, processos judicials, 355-XVII-3-16).

²⁷ 13-9-1619, test. de Bernat Husach, treballador francès, el qual està "en casa de Barthomeu Mir, ostal a ont yo vuy estic malalt jahent en lo llit". El mateix Bartomeu Mir i Ferrer n'és marmessor. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 93r-94r).

²⁸ 8-5-1614, test. de Llorenç Montserrat Mir de Vilarnau, fill de Bartomeu Mir, moliner de Vilarnau, i de Caterina, (primera) muller d'aquell (APSS, Testaments 1593-1663, f. 74r-75r). Recordem que l'hereu Bartomeu Mir, pare de Llorenç Montserrat Mir, era germà de Lluc Mir, hostaler de la Plaça, pare de Bartomeu Mir i Ferrer.

En relació a l'hostaler *Jacint Mestre* (1659), només sabem que fa de testimoni del testament del sastre Joan Salvà i Ferrer, fill del sastre Guillem Salvà i de l'hostalera Bartomeua Ferrer, "la viuda salvana".²⁹

Pel que fa als taverners, quan parlàvem dels padrinatges dels fills de Pau Martí de l'Hostal, de Sant Sadurní, hem parlat de *Climent Martí*, taverner de Vilafranca del Penedès. Precisament la muller d'aquell taverner, Caterina Martina, és padrina de Maria Agna, filla comuna de Pau Martí de l'Hostal i d'Àngela, muller d'aquell (1570).³⁰ Això ens fa pensar que l'esmentat taverner pot tenir un vincle de parentiu amb els Martí de l'Hostal de la vila de Sant Sadurní. A la vegada, Climent Martí també pot tenir un vincle de parentiu amb els Martí de la Torre, de la parròquia de Sant Pere de Lavern. La mateixa Caterina Martina és padrina d'una filla de l'hereu Marc Martí de la Torre i de Margarida Farrer, muller d'aquell, a la qual se li posa per nom Caterina (1566).³¹ I el mateix taverner és padrí de Francesca Eulàlia, filla de l'hereu Francesc Martí II de la Torre i de Joana, muller d'aquell (1571).³²

Per les relacions de padrinatge, pot tractar-se d'un fill cabaler o de la família Martí de la Torre, de Sant Pere de Lavern, o de la família Martí de l'Hostal, de la vila de Sant Sadurní, resident a Vilafranca del Penedès, on exerceix l'ofici de taverner.

²⁹ 6-6-1659, test. de Joan Salvà, sastre, de la vila de St. Sadurní; testimonis: Jaume Pagès, teixidor de lli, de la parròquia de St. Sadurní; i Jacint Mestra, hostaler, de la parròquia de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 143r-143v).

³⁰ 10-4-1570, baptisme de *Maria Agna*, filla de Pau Martí, hostaler, de la vila de St. Sadurní, i d'Àngela, muller d'aquell; Padrins: Bartomeu Carbó, pagès, de Prunamala, de la pr. de St. Sadurní; i Caterina Martina, muller de Climent Martí, taverner, de Vilafranca del Pdès. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 17, 4).

³¹ 21-7-1566, baptisme de *Caterina*, filla de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern, i de Margarida (Farrer), muller d'aquell, PADRINS: *Antoni Batlle*, teixidor de draps de llana, de la parròquia de St. Cristòfol de la Granada, (terme de la Granada); i *Caterina*, muller de Climent Martí, de Vilafranca del Pdès. (APL, Llibre de Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 143v, 517).

³² 14-1-1571, baptisme de Francesca, filla de Francesc Martí, de la Torre, i de Joana, muller d'aquell, PADRINS: Climent Martí, pagès, de Vilafranca del Pdès.; i Francesca, muller de Francesc Bernada, teixidor de draps de lli, de Vilafranca del Pdès., (APL, Llibre de Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 146r, 554).

Taverners					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1566	MARTÍ, Climent			Vilafranca Pdès.
2	1649	MAS, Ramonu		St. Sadurní	St. Sadurní

Quadre 109. *Taverners relacionats amb el terme de Subirats, s-XVI i XVII.*

D'altra banda, trobem el taverner *Ramon Mas* (1649) a la vila de Sant Sadurní. Fa de marmessor i testimoni del testament d'Arnau Tos, treballador de procedència francesa o occitana habitant a la parròquia de Sant Sadurní; fill de Ramon Tos, pagès, de la diòcesi d'Ost, de França, i de Francesca, muller d'aquell, difunts.³³

³³ 26-3-1649, Ramon Mas, "taverner de St. Sadorní", marmessor i testimoni del test. d'Arnau Tos, treballador de la pr. de St. Sadurní de Subirats, fill de Ramon Tos, pagès, de la diòcesi d'Ost, de França, i de Francesca, muller d'aquell, difunts (APSS, Testaments 1585-1663, f. 134r).

X. 15. MOLINERS

Totam illam domum et molendinum formerium, cum duobus molis ad molendum, cum cassali eiusdem molendim, cum aqua, reselosia, recho et bassia eiusdem, cum introitibus, exitibus, juribus et pertinentiis suis universis, scitum in dicta parrochia Sancti Saturnini, termini castri de Sobirats, in quadra vocata de Vilarnau, vocatum lo Molí d'en Mir. (1614)¹

Al terme de Subirats predomina el cultiu del cereal. No és estrany que hi haguem documentat uns quants molins fariners. A la parròquia de Sant Sadurní, trobem esmentats *el molí de Vilarnau* (1524), *el molí de la Via* (1569), *el molí nou de la Via* (1579), i *el molí nou* (1686), sense que sapiguem si aquest darrer es refereix també al molí nou de la Via. Trobem també *el molí de la Foradada* (1577, 1595), que els documents situen a la parròquia de Sant Sadurní, però que porta el nom del mas de la Foradada, situat a la parròquia de Sant Pere de Subirats. Aquesta indefinició ocorre també pel *molí de Vilarnau*, el qual el capbreu de 1567 situa com a casa de Vilarnau dins la parròquia de Sant Pere de Subirats, i el capbreu de 1614 com a casa i molí dins la parròquia de Sant Sadurní de Subirats. Trobem un altre molí al sector del Gorner, ja en el terme del Pla, de

¹ Escrit amb nota al marge: *molí fariner de Vilarnau*; 24-6-1614, declaració de Bartomeu Mir (i Ferrer), de Vilarnau, de la pr. de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 95r-98r).

nom *molí de Torres-besses*. A prop de Sant Sadurní trobem el mas i *molí de Ribalta* (1570) dins el terme de Lavit, que ostenta la família Tort. La família Mestre del mas de Rocamora, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, té en propietat *el molí de del Coll*, situat a la parròquia de Sant Miquel d'Olèrdola. A més, els masos i cases de la parròquia de Sant Pau d'Ordal deuen portar a moldre el gra, o part del gra, al molí fariner de Sant Sebastià dels Gorgs, per ser alou i senyoria d'aquell priorat, les rendes del qual foren trasllades al monestir de Montserrat. Aquell molí s'esmenta en alguns documents. Jaume Caralt (1536), de la parròquia de Sant Sebastià dels Gorgs, reconeix deure a Bartomeu Batlle, de la Pujada, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, terme de Subirats, 6 lliures i 4 sous per la compra de blat i altres coses, amb obligació dels seus béns, especialment d'un esplet que té en un tros de terra dins el terme de Subirats, "*prop lo molí de Sant Sebestià*".² En un altre document, s'anomena el molí de Sant Sebastià en els límit d'una peça de terra anomenada "la ixida", que posseeix la mateixa família Caralt de Sant Sebastià dels Gorgs: "*A sol ixent, afronta ab lo camí qui va de Sent Sabastià al molí*" (1545).³

Aquesta quantitat de molins fa que documentem varis propietaris com a pagesos i moliners, així com treballadors amb l'ofici de moliner, alguns dels quals són arrendataris d'algun molí.

Hem documentat 23 moliners entre 1567 i 1686 a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, i almenys tres molins: molí de Vilarnau, molí de la Via i molí de la Foradada.

Dels moliners que hem documentat, 5 són membres d'una família de pagesos propietaris, la *família Mir de Vilarnau*. Els documentem a la parròquia de Sant Sadurní en el fogatge de 1497, amb Joan Mir i Guillem Mir. No se n'esmenta la professió ni coneixem la relació que pot haver-hi entre ells. El 1508 trobem *Jaume Mir* a la parròquia de Sant Sadurní, del qual es diu que es pagès.⁴ Abans

² 20-4-1536, debitori de blat entre Jaume Caralt, de St. Sebastià dels Gorgs, i Bartomeu Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 1v, 5).

³ 30-3-1545, venda a carta de gràcia d'una p. de t. de Magdalena Caralt, viuda, i Joan, fill d'aquella, a Antoni Martí, tots de St. Sebastià dels Gorgs (APL, M-1536, f. 86v-87r, 353).

⁴ Trobem la referència en el test. de Jaume Milà, cabaler del mas de la Roca, de la pr. de St. Pere de Lavern, el qual hab. a Puigdàlber. Aquell deixa 25 lliures a la seva fillola Àngela Mir, filla de

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

d'aquella data, trobem altres Mir a la parròquia de Sant Pere de Subirats. En el fogatge de 1515, trobem esmentat Francesc Mir per la parròquia de Sant Pere de Subirats. I en aquella mateixa parròquia s'esmenta "en Planes, el moliner", sense saber a quin molí es fa referència.

MOLINERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1515	En Planes, el moliner	el moliner		St. Pere de Subirats
1	1524	MIR, Joan (moliner)		Molí de Vilarnau	Molí de Vilarnau
2	1557	MIR, Benet		Molí de Vilarnau	Molí de Vilarnau
3	1567	MIR, Bartomeu		Molí de Vilarnau	Molí de Vilarnau
4	1604	MIR, Llorenç Montserrat		Molí de vilarnau	Molí de Vilarnau
5	1614	MIR i Ferrer, Bartomeu		Molí de Vilarnau	Molí de Vilarnau
6	1592	PORTET, Pere Joan			Molí de Vilarnau
7	1611	MAS, Arnau			Molí de Vilarnau
8	1628	GAUBERT, Joan		r. de França?	Molí de Vilarnau?
9	1670, 1686	RÀFOLS, Antoni			Molí de Vilarnau
10	1557, 1569	REYNAL, Toni		r. de França	Molí de la Via
11	1577	VIDAL, Antoni Joan		r. de França?	Molí de la Via
12	1579	BIJORDAN, Guillem		r. de França	Molí nou de la Via
13	1579	ROSINYOL, Pere		r. de França	Molí de la Via
14	1580	JUTGLAR, Joan		r. de França	Molí nou de la Via
15	1604	SOLER, Domingo			Molí de la Via
16	1610	PLANES, Joan			Molí de la Via
17	1577	SOLINYACH, Joan		r. de França	Molí de la Foradada
18	1594	un moliner amb J. Solinyac			Molí de la Foradada
19	1595	BIGORDA, Joan		r. de França	Molí de la Foradada
20	1615	FONT, Antoni (moliner)		r. de França?	Pr. de Gelida
21	1567	LABORIA, Jaume		r. de França	St. Sadurní
22	1686	ROS, Pere			St. Sadurní
23	1686	GRAU, Joan			St. Sadurní

Quadre 110. *Moliners de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.*

Jaume Mir, pagès, de St. Sadurní, per noces, d'aquelles 100 ll. que li deu Francesc Milà. 1-5-1508, test. de Jaume Milà, pagès, de la Roca (AHCVP, PX, P-XVI-70-1).

A partir de 1524, trobem “*Joan Mir de Vilarnau, moliner*”, en el bateig dels seus fills Joan (1524), Toni Benet (1525) i un altre Joan (1526), a la parròquia de Sant Sadurní.⁵ Es tracta del primer Mir que trobem explícitament com a moliner. D’una manera semblant, el seu nom i ofici, “*Joan Mir, moliner*”, consta en el fogatge de 1553 per la parròquia de Sant Sadurní. Després d’ell, trobem *Benet Mir*, “pagès de la torre de Vilarnau”, del qual interpretem que és Toni Benet, batejat el 1525, fill del moliner Joan Mir de Vilarnau. El 1557, dit Benet Mir, lloga a Joan Mercé (nom i cognom il·legibles) la casa i terres que té al lloc de Vilarnau, per 5 anys, pel preu de 16 ll. anuals, pagadores per Sant Joan, amb el pacte que dit Benet Mir no hagi de pagar “lo fogatge”.⁶ Benet Mir mor el 1574 a causa d’una ferida.⁷

En el capbreu de Subirats de 1567, la declaració de les propietats dels Mir de Vilarnau van a càrrec del pagès propietari *Bartomeu Mir* (1567), el qual declara tenir la casa o mas de Vilarnau (*domum de Vilarnau*), amb els seus honors i possessions, amb 100 jornals de terra, situada a prop de les ruïnes de l’antic castell de Vilarnau (*sitam in dicta parrochia satis prope castrum de Vilarnau, dirrutum er dessabitatum*), però no fa cap referència directa al molí fariner de Vilarnau, només a la casa o mas de Vilarnau.⁸ Això no obstant, *Lluc Mir*, probablement un germà cabaler de dit Bartomeu Mir, consta com a "moliner de Vilarnau" en una partida de baptisme de 1568.⁹ I trobem esmentat el "molí de Vilarnau" en un document de 1571, concretament en l’òbit de Violant, viuda de Joan Mir "del molí de Vilarnau", pares de dit Bartomeu Mir.¹⁰ L’heretat i el molí

⁵ “Memorial de St. Sadorní dels minyons de bategar fet any MDXXIII a III de [...]” (APSS, M-1550, f. 1, núm 1 i 13.).

⁶ 1557 (APSS, M-1550, f. 248v).

⁷ 31-7-1574, òbit de Benet Mir de la torre de Vilarnau (APSS, Òbits 1566-1656, f. 50, 9).

⁸ 20-7-1567, declaració de Bartomeu Mir, de la torre de Vilarnau, dintre dels homes de la pr. de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 22r-22v, fotos 4846-4847).

⁹ 26-9-1568, bateig de Jaume Lluc, fill de Jaume Batlle, de la Pujada, i de Francesca, muller d’aquell: "Fonch padrí lo sènher en Luch Mir, moliner, de <<de>> Vilarnau, de la parròchia de St. Saturní, terme de Sobirats" (APL, M-1561, núm 532, f. 144v). Interpretem que és el que més endavant es coneixerà amb el motiu “Luch Mir de la Plasa”, per tenir la casa a la Plaça de la vila de St. Sadurní, a no ser que sigui un altre Lluc Mir; 20-4-1595, test. de Toni Barasch, occità, treballador que s’està a cal Julià, de St. Joan Salerm (APL, testaments solts, f. 1r-2v, 10): “Ítem me deu en Luch Mir de la plasa 2 reals per blat paguí a n’en Palau de Sta. Fe”.

¹⁰ 9-3-1571, òbit de Violant, viuda de Joan Mir, "del molí de Vilarnau" (APSS, Òbits 1566-1656, f. 29, 7).

passa a l'hereu *Llorenç Montserrat Mir* (els documents s'hi refereixen també amb el nom de Montserrat o Montserrat Llorenç), fill del primer matrimoni de Bartomeu Mir amb Caterina. Llorenç Montserrat Mir es casa amb Eulàlia Prats, de Sant Llorenç d'Hortons, però sembla ser que el matrimoni no tingué fills i l'herència, per via testamentària, passa al cosigermà d'aquell,

Bartomeu Mir i Ferrer, fill de Lluc Mir i de Bartomeua Ferrer, muller d'aquell (1614).¹¹ Aquest darrer hereu fa la declaració en el capbreu de Subirats de 1614, en la qual fa constar explícitament la casa i el molí fariner (domum et molendinum formerium), anomenat "*lo molí d'en Mir*", del qual molí es diu que té dues moles, casal, resclosa, racó i bassa (1614):¹²

Totam illam domum et molendinum formerium, cum duobus molis ad molendum, cum cassali eiusdem molendim, cum aqua, reselosia, recho et bassia eiusdem, cum introitibus, exitibus, juribus et pertinentiis suis universis, scitum in dicta parrochia Sancti Saturnini, termini castri de Sobirats, in quadra vocata de Vilarnau, vocatum lo Molí d'en Mir.

Bartomeu Mir i Ferrer es casa amb Elisabet (Martí?).¹³ És procurador d'Elisabet Sapila i de Torrelles (Elisabet d'Argençola de casada), la qual és propietària de la carnisseria de Sant Sadurní, entre altres propietats. Del matrimoni de Bartomeu Mir i Ferrer i Elisabet (Martí) neix Antoni Mir, prevere, diaca i beneficiat a l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona. L'hereu dels Mir és el primogènit Pau Mir (1619-1707), el qual es casa amb [] Janer, i augmenta el patrimoni considerablement amb la compra de diverses cases situades al carrer de l'Hospital. El seu fill, Pere Mir i Janer (1677-1725) es casa amb Eulàlia Ros i Mestre, pubilla de cal Ros de Sant Pere de Subirats. D'aquesta manera, la hisenda de cal Ros s'incorpora al patrimoni dels Mir de Vilarnau, i els hereus Mir esdevenen uns dels propietaris més destacats del terme de Subirats.

¹¹ 8-5-1614, test. de Llorenç Montserrat Mir, de Vilarnau (APSS, Testaments 1593-1663, f. 74r-75r).

¹² 24-6-1614, declaració de Bartomeu Mir (i Ferrer), de Vilarnau, de la pr. de St. Sadurní (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats 1614, f. 95r-98r). Afegit al marge, escrit amb posterioritat: *molí fariner de Vilarnau*.

¹³ 1622, procés judicial civil: Bartomeu Mir i Elisabet, muller seva, contra Josep de Milsocós (AHCVP, processos judicials, P-XVII-33, 1622-1623, núm 2).

Fins aquí, hem parlat dels propietaris del molí de Vilarnau. També hi trobem moliners que hi treballen, com ara *Pere Joan Portet* (1592), *Arnau Mas* (1611) *Joan Gaubert* (1628) i *Antoni Ràfols* (1670, 1686).

El moliner *Pere Joan Portet* mor el 1592, després d'haver fet testament a l'escrivania de Sant Sadurní.¹⁴ En relació a *Joan Gaubert* (1628), sabem que està casat amb Isabel, i té un germà, Ramon Gaubert, els quals s'encarreguen de l'inventari i encant dels béns d'aquell, juntament amb Bartomeu Mir de Vilarnau.¹⁵ Mor el 1592, després d'haver fet testament, no localitzat. El dia de l'enterrament, hi assistiren 2 preveres, però el dia de la novena i capdany set, a més del mestre d'estudi.¹⁶

Per la seva part, *Antoni Ràfols* fa de moliner al molí de Vilarnau (1670). Viu de lloguer en una casa de la vila de Sant Sadurní, propietat de Llúcia Ripolla, muller de Joan Ripoll, pagès de Vilafranca del Penedès, i porta una vinya també de dits Ripoll, pel preu de 40 ll., pagadores en varis terminis, fins a tres anys, les quals es fan servir per pagar els mals de dita casa i vinya (1670).¹⁷ Més endavant, consta que viu al *molí nou*, de la parròquia de Sant Sadurní, on mor el 1686. Estava casat amb Teresa Fraxedas, amb quino consta que tingués fills, la qual pren inventari dels béns d'aquell juntament amb dos moliners més, *Pere Ros* i *Joan Grau*, de la mateixa parròquia de Sant Sadurní, encarregats de restituir el dot de la dita Teresa.¹⁸

D'*Arnau Mas* (1611), només sabem que fa de testimoni del testament d'Eulàlia Prats, muller de (Llorenç) Montserrat Mir del molí de Vilarnau, i probablement treballa en aquell molí.¹⁹

El *molí de la Via* és un molí fariner que té també dues moles i rec. La propietat és compartida entre la família de Galceran Ferrer, de la vila de Sant

¹⁴ 28-6-1592, òbit de Pere Joan Portet, moliner del molí de Vilarnau. Feu test. el mateix dia a l'escrivania de St. Sadurní, no localitzat (APSS, Òbits 1566-1656, f. 131, 6).

¹⁵ 13-4-1628, inv. i encant de Joan Gaubert, moliner del molí de Vilarnau (APSS, inventaris i encants, f. 1r-1v, 22).

¹⁶ 28-6-1592, òbit de Pere Joan Portet, moliner de Vilarnau (APSS, Òbits 1566-1656, f. 131, 6).

¹⁷ 18-9-1670, inventaris i encants, papers solts, f. 1r-11v, 66).

¹⁸ 20-4-1686, inv. d'Antoni Ràfols, moliner del molí nou, de la pr. de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁹ 14-3-1611, testimoni del test. d'Eulàlia (Prats), muller de (Llorenç) Montserrat Mir de Vilarnau (APSS, Testaments 1585-1663, f. 66v-67r).

Sadurní, i la família Romeu dels Borrulls, de Santa Creu de Creixà, sufragània de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats (1567).²⁰ Limita al nord i oest amb l'hort d'en Romeu i terra de Galceran Ferrer; i al sud i est amb el camí de Sant Sadurní a la quadra de Monistrol d'Anoia. És de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Montserrat, a qui es paga un cens de 50 sous.

Hi localitzem el moliner d'origen occità *Antoni Reynal*, el qual el té arrendat per tot l'any 1557 pel preu de 34 ll., lloguer que inclou el rec, la casa i l'hort. En el contracte d'arrendament, es fa constar que l'arrendador, Rafel Ferrer, pare de Galceran Ferrer, pot moldre-hi de franc tot l'any pel lloguer i despesa de la casa.²¹ Al cap d'un any, el 1558, Antoni Romeu, dels Borrulls, lloga dit molí, amb el rec i l'hort, al dit Antoni Reynal, pel mateix preu de 34 lliures i pel mateix temps d'1 any.²² Antoni Reynal hi habita almenys fins al 1569. Està casat amb Eulàlia, amb qui té en comú dos fills: Pere (1567) i Joan Andreu (1569).²³ Pel que fa als padrinatges, està relacionat amb altres occitans que viuen a Monistrol d'Anoia (Pere Compte de Monistrol, Damià Julià Seres), i pagesos propietaris, com l'amo d'una part del molí, Toni Romeu dels Borrulls, i el vidrier Joan Rovira, que treballa al forn de vidre de Monistrol d'Anoia.

A més d'aquell, hi trobem altres moliners: els occitans *Guillem Bijordan* (1579), *Pere Rosinyol* (1581), així com *Antoni Joan Vidal* (1577), potser d'origen occità, el qual hi mor.²⁴ També *Domingo Soler* (1604), potser originàriament de procedència occità, el qual està casat amb Magdalena, amb qui té en comú un fill, Jeroni (1604), la padrina del qual és la muller de Joan Romeu dels Borrulls, juntament amb el pagès propietari Jeroni Casanovas de Cervelló. El moliner *Joan*

²⁰ Veg. delcaració de Beneta Ferrera i Galceran Ferrer, fill d'aquella: "Ítem etiam tenemus et possidemus in dicta parrochia quoddam molendum farinerium vocatum lo molí de la Via cum duobus molis (...); et predictum molendinum tenemus comuniter et pro indivisso inter nos" (AHVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 45r).

²¹ 15-8-1557, cont. arrend. del molí de la Via (APSS, M-1550, f. 257v).

²² 31-8-1558, cont. arrend. del molí de la Via (APSS, M-1550, f. 266v).

²³ Dades de l'APSS (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 4, 16).

²⁴ 13-2-1577, òbit d'Antoni Joan Vidal (APSS, Òbits 1566-1656, f. 67, 1).

Planes (1610) també hi viu; el trobem esmentat en el testament del treballador occità Pere Perull, el qual li deu 23 reals per una quartera de blat que li comprà.²⁵

Podem interpretar el terme *molí nou de la Via* (1579) com un molí de nova construcció al mateix indret o a prop del *molí de la Via*, el qual és anterior al 1557. El terme *molí nou* (1686), que consta també en la nostra documentació, pot fer referència al mateix molí nou de la Via. Hi localitzem Maria Monner, habitant al molí nou, de la parròquia de Sant Sadurní (1666).²⁶ I també hi visqué el moliner Antoni Ràfols amb la seva família (1686), com abans hem comentat.

Hem trobat almenys 6 moliners de procedència francesa o occitana: *Toni Reynal, Guillem Bijordan, Pere Rosinyol, Joan Solinyach, Joan Bigorda* i *Jaume Laboria*. No obstant, aquesta quantitat es pot ampliar, si tenim en compte els cognoms d'alguns altres (Joan Gaubert, Antoni Joan Vidal, Pere Portet, Antoni Font...).

Entre aquells immigrants, *Guillem Bijordan* (1579) (escrit també Guillem Bigorda, Bigordan, Bigordau o Rigordau), originari de la diòcesi de Combes, el qual s'està al molí nou de la Via, està casat amb Peyrona Lafont "àlies Bigordana" (1579).²⁷ Aquell nomena procurador seu *Pere Rosinyol* (1579), moliner casat que està al *molí de Martorell* (1579),²⁸ però que més endavant se'n va a viure al molí de la Via, on mor el 1581.²⁹

El 1580, el matrimoni Guillem Bijordan i Peyrona Lafont són rearrendataris del *molí nou de la Via* per part del moliner Joan Jutglar, que n'és l'arrendatari i hi viu. Li'n feren arrendament els arrendadors Joan Romeu dels Borrulls i Galceran Ferrer de Sant Sadurní, amb acte a la rectoria de Sant Sadurní. El contracte s'acaba el dia de Santa Magdalena, l'agost de l'any 1582, i Joan

²⁵ 11-6-1610, test. de Pere Perull, treballador d'origen occità, detingut en presó a casa d'en Martí de la Font, de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 66v-67r).

²⁶ 10-4-1666, consta com a padrina de Felip Josep Sadurní, fill de *Magí Batlle, pagès, de la Pujada, de la pr. de St. Pere de Lavern, i d'Anna (Poal), muller d'aquell*; Padrins: Felip Poal, fadrí, pagès, de la pr. de St. Sadurní, terme de Subirats; i "*Maria Monner, habitant al Molí Nou, de la pr. de St. Sadurní*" (APL, Llibre de Baptismes 1582-1735, f. 93r, 474).

²⁷ 20-2-1579, matrimoni de Guillem Bijordan (Bigorda) i Peyrona Lafont (també de la Font) (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 5, núm 2, foto 12, núm 23).

²⁸ 6-9-1579, Guillem Bijordan, moliner del r. de França, hab. al molí nou de la Via, fa procurador Pere Rossinyol, moliner, del r. de França, el qual s'està al molí dit de Martorell (AHCVP, Miquel Bartomeu, M-P-XVI-111-7, M, 62v-63r).

²⁹ 6-8-1581, òbit de Pere Rossinyol, moliner del molí de la Via (APSS, Òbits 1566-1656, f. 81, 2.).

Jutglar rearrenda aquell molí a Guillem Bijordan (escrit Guillermo Rigordau) i Peyrene Lafont, muller d'aquell, per 1 any i 10 mesos, pel preu de 60 ll. i 10 s., a raó de 33 ll. l'any, pagadores: a) 12 ll. el dia present; b) 15 ll. festa de Carnestoltes; 16 ll. i 10 s. a la festa de Santa Maria, d'agost; i c) 16 ll. i 10 s. a la festa de Carnestoltes de l'any 1582. Els cesmentats ònjuges accepten l'arrendament, i en un altre acte, Joan Jutglar els signa àpoca de 12 ll. que ha rebut.³⁰

Per altra part, *Joan Bigorda* (1595) és moliner del molí de la Foradada, i consta que també està casat. Pel cognom, pot estar relacionat amb Guillem Bijordan, escrit també Bigorda, entre altres maneres. També ho pot ser *Antoni Joan Vidal* (1577), ja que documentem altres Vidal d'origen occità residents a la localitat. Està casat amb Caterina, i mor el 1577.³¹

Joan Solinyach (1577) és natural del bisbat d'Aux. Està casat amb Farriola, viuen a la parròquia de Sant Sadurní i tenen almenys 6 fills: Eulàlia (1587), Toni (1589), Jeroni (1591), Vicenç (1594), Jaume (1600) i Jerònima (1604).³² L'hereu, Jeroni Solinyach, es casa amb Jerònima Estella, de Sant Esteve Sesrovires, amb qui tindrà un fill, Pau Solinyach Estella;³³ Joan Solinyach és cunyat de Jordi Notó, mestre de cases, també d'origen francès, de Pere Farrer, teixidor de lli, i de Toni Mascaró.³⁴ Està ben relacionat, a jutjar pels padrinatges dels seus fills i pels testimonis del seu testament: amb pagesos propietaris (Antoni Carbó de Puigfedó, Montserrat Esteve d'Ordal, Vicenç Vallès del Pla, Joana Mestre viuda de Jaume Carbó de Puigfedó, Jaume Raventós del Pujol, Joan Codorniu del mas, Pau Surià de Peralba i Lluc Mir de Sant Sadurní), i un donzell (Jeroni Siurana, donzell de Savall), a més d'alguns immigrants d'origen francès i

³⁰ 19-10-1580, cont. arrend. del molí de la Via per part de Joan Jutglar, moliner, hab. en dit molí, arrendatari de Joan Romeu dels Borrulls i Galceran Ferrer, als cònjuges Guillem Bijordan i Peyrona Lafont (AHCVP, MB, P-XVI-111-7. M. 62v-63r).

³¹ 13-2-1577, òbit d'Antoni Joan Vidal, moliner, molí de la Via, St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 67, 1.).

³² Dades de l'APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 85, 93, 102, 116, 150 i 160.

³³ 8-2-1623, test. de Jerònima Estella, muler de Joan Solinyach, fill (APSS, Testaments 1585-1663, f. 104v-105v).

³⁴ 19-6-1594, test. de Joan Solinyach. Fan de marmessors i tutors dels fills d'aquell: Jordi Notó, mestre de cases, Pere Ferrer i Toni Mascaró, tots cunyats seus (APSS, Testaments 1585-1663, f. 63r-64r).

occità (Toni Quaderc de Santa Maria de Lavit, el sastre Guillem Salvà, els pagesos Guillem Mauri i Pere Corejer, així com amb el mestre de cases Jordi Notó, cunyat seu). Fa testament a Sant Sadurní el 1594.³⁵

En relació al moliner *Jaume Laboria* (1567), d'origen occità, només sabem que habita a la vila de Sant Sadurní de Subirats, que està casat amb Antònia i que tenen un fill en comú, de nom Joan. Entre els padrins d'aquell, trobem l'occità Joan Gissó, habitant a la terra d'Estefania de Torrelles i de Sapila, i la muller de Bernat Martí, de la vila de Sant Sadurní.³⁶

Per la seva part, *Antoni Font* (1615), moliner natural de la parròquia de Gelida, està casat amb Eulàlia Torrentmal, viuda en primeres núpcies de Joan Artigues, cabaler de ca l'Artigues de Lavern. Fa de marmessor del testament de Jerònima Salmoy, viuda de Perot Torrentmal, sastre i hostaler de la vila de Sant Sadurní. Documentem occitans amb el cognom Font al sector de Sant Llorenç d'Hortons, del terme de Gelida, la qual cosa ens fa pensar que dit Antoni Font podria ser d'origen occità.

MOLINERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1522	MIRÓ, Salvador			Molí de Torres besses
2	1549	FERRER, Joan			Molí de Torres besses
3	1566	FERRER, Antoni			Molí de Torres besses
4	1581	FERRER, Antoni		Molí de Torres besses	Molí de Torres besses
5	1562	MESTRE, Miquel		mas de Rocamora	Molí del Coll, Olèrdola
6	1567	MESTRE, Joan		mas de Rocamora	Molí del Coll, Olèrdola
7	1573	RIUS, Felip		St. Quintí de Mediona	Molí del Coll, Olèrdola
8	1580	En Rovellats			Molí del Coll, Olèrdola
9	1580	En Pascal		r. de França	Molí del Coll, Olèrdola

Quadre 111. *Moliners relacionats amb la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI i XVII.*

³⁵ 19-6-1594, test. de Joan Solinyach, pagès i moliner, nat. del r. de F. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 63r-64r, 71).

³⁶ 31-5-1567, baptisme de Joan, fill de Jaume Laboria, moliner, hab. a la vila de St. Sadurní, i d'Antònia, muller d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 2, s/n).

El *molí de Torres besses* es troba al sector del Gorner, probablement en terres del terme del Pla, però forma part de la parròquia de Sant Pere de Lavern. Hi documentem la família Miró i la família Ferrer, com a moliners.

En relació a la família Miró, hi trobem *Salvador Miró* (1522), casat i pare de Joana (1535).³⁷ Salvador Miró s'està al molí de Torres besses almenys fins el 1540, en què compra una mula de pèl negre a Miquel Mestre de Rocamora, de la mateixa parròquia de Sant Pere de Lavern.³⁸ Salvador Miró està connectat també amb el *molí de Ribalta*, del terme de Lavit, situat a prop de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats. L'any 1541 consta que arrenda el molí de Ribalta a Joan Oliver, moliner arrendatari i habitant en aquell molí. Probablement es tracta d'un rearrendament. Salvador Miró nomena procurador seu a dit Joan Oliver per defensar, en nom seu, qualsevol cosa a ell demanada per en Bartomeu Febrer, boter de Vilafranca del Penedès, sobre el plet entre dit Oliver i dit Fabrer, sobre l'arrendament de dit molí.³⁹ No sabem com es diuen els propietaris del molí de Ribalta a la primera meitat del segle XVI. A la segona meitat, el mas i *molí de Ribalta* són propietat de la família Tort (1570).⁴⁰

El *molí de Raïm*, situat a la parròquia de Santa Maria de Lavit, o sigui, del Pla, s'esmenta el 1538, en l'arrendament del mas de la Creu. En aquell document, consta per testimoni *Bartomeu Miró*, "de Raïms".⁴¹ Pot haver-hi un vincle de parentiu entre Bartomeu Miró, de Raïm, i l'abans esmentat Salvador Miró, del molí de Torres Besses. En tot cas, el molí de Raïm s'esmenta de nou el 1566, en la venda de l'usdefruit d'una peça de terra que Antoni Castany i Joana, muller

³⁷ (APL, M-1561, Baptismes 1535-1579, f. 133r). Localitzem altres Miró que es poden relacionar amb aquesta família, però que són pagesos i viuen al mas de Palou, de Lavit: Salvador Miró (1522), casat amb Antònia, pares de Mateu (1522), el qual fill es casa amb Joana Vendrell, filla de Joan Vendrell del Gorner (11-1-1522, CCMM, AHCVP, JaB, P-XV-XXXVIII-3).

³⁸ 10-8-1540, Salvador Miró, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet, reconeix deure a Miquel Mestre, (de Rocamora), de la mateixa pr., 4 ducats i 18 s. per la compra d'una mula de pèl negre (APL, M-1536, f. 55v, 183).

³⁹ 3-8-1541, (APL, M-1536, f. 64v, 231).

⁴⁰ Al mas i molí de Ribalta, hi documentem Benet Tort i la seva família; 19-7-1570, bateig de *Benet*, fill de Bernat Tinxó, vidrier, de la pr. de St. Sadurní, i de Tomasa, muller d'aquell. PADRINS: Benet Tort, pagès, del mas de Ribalta, de la pr. de Sta. Maria de Lavit; i Magdalena Masiques, muller de Bernat Masiques, vidrier, hab. a Monistrol d'Anoia (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 18, 8).

⁴¹ 30-8-1538, cont. arrend. del mas de la Creu a Jeroni Broquetes (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152): "Testes sunt: lo sènyer en Bartomeu Miró, de Raïms, de la paròquia de Lavit, e en Pera Mestre, del Gorné, de la pr. de Lavern, terme d'Avinyonet".

d'aquell, de l'Albareda, fan a Guillem Sorribes, vicari de l'església de Sant Pere de Lavern, la qual peça de terra està situada junt al "*camí moliner que va a Raïm*".⁴²

Més endavant, al *molí de Torres besses*, hi trobem la família Ferrer, dita *del molinet*, la qual la hi documentem almenys al llarg de tres generacions.

Hi documentem *Joan Ferrer* (1549, 1553), casat, i pare d'almenys tres filles: Maria Anna (1549), Francesc (1551) i Joana (1553).⁴³ Hi trobem també el moliner *Antoni Ferrer* (1566-1581), casat amb Joana, amb qui té conjuntament almenys 8 fills: Eulàlia (1572), casada amb el pagès d'origen occità Joan Vidal, habitant a Lavern (1572); Joana (1561), Antoni (1563), Joan (1566), Francesca (1569), Joan Pau (1571), Climenta (1574) i Montserrat (1578).⁴⁴

El seu fill, *Antoni Ferrer* (1581), dit "*del molinet*", continua l'ofici de moliner del seu pare. Està casat amb Beneta Guissó (1581), filla del pagès d'origen occità Joan Guissó, habitant a la parròquia de Sant Sadurn de Subirats, i tenen almenys 10 fills: Jaume (1583), Joan (1585), Antoni (1588), Francesc (1590), Magdalena (1593), Miquel (1595), Elisabet (1596), Peronella (1598), Elisabet Beneta (1602) i Elisabet Magdalena (1605).⁴⁵

Els padrinatges mostren que la família Ferrer està ben relacionada amb pagesos propietaris de mas de la localitat (Macià Carbó, menor, de Puigfedó, Jaume Miret de Bellver, Antoni Llobet de Fontclara, Antoni Martí de la Talalla, Joan Escuder de Rocavert, Bartomeu Escuder de Rocavert, la pubilla Francesca Esteva de Figarola, Antoni Casanovas del Pujol, Joan Mateu de les Cases, Pere Mitjans de Bellver, Joan Milà de Llinda, Jaume Martí de mas Escardó, Francesc Martí de la Torre), així com treballadors d'origen occità (els pagesos Joan Blanc, habitant al mas de la Roca; Joan Lafont), així com amb menestrals i homes d'ofici (el ferrer Antoni Alleu de Sant Cugat Sesgarrigues, el tender Pere Calaf de Vilafranca del Penedès).

⁴² 10-4-1566, compravenda de terra de l'Albareda (APL, M-1561, f. 78v, 187).

⁴³ (APL, M-1561, Baptismes 1535-1579, f. 137r, 137v, 138r).

⁴⁴ En relació a Eulàlia, casada amb Joan Vidal, 26-5-1572, CCMM (APL, M-1570, f. 24v-25r, 48); en relació als altres que segueixen: APL, M-1561, Baptismes 1535-1579, f. 141r, 141v, 143v, 145r, 146v, 148r, 149v).

⁴⁵ (APL, M-1561, Baptismes 1535-1579, f. 1r, 2r, 4r, 6v, 9v, 12r, 13v, 14v, 19r, 23r).

Per la seva part, Miquel Mestre I, de Rocamora posseeix el *molí del Coll*, situat a la parròquia de Sant Miquel d'Olèrdola (1562).⁴⁶ Sobre aquella propietat, hi posa les 40 lliures del dot de la seva filla Elisabet quan aquella es casa amb Macià Capmany I de Sant Joan Salerm. No serà fins a la següent generació que el seu fill i hereu, Miquel Mestre II, recupera la propietat d'aquell molí comprant la part d'aquell a la seva germana.

A la següent generació, el seu fill i hereu, *Joan Mestre*, de Rocamora, propietari, arrenda aquella casa i heretat del *molí del coll* a *Felip Rius*, moliner de Sant Quintí de Mediona, (1573). Quatre anys després (1577), l'hipoteca als pagesos propietaris de mas Jaume Carbó de Puigfedó i Bartomeu Artigues de ca l'Artigues, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, per una fermansa li han fet d'un violari que per necessitat manllevà a Esteve Agostí i Miquel Auró, pagès de Barcelona. El 1580, trobem que hi habiten els moliners en Rovellats i en Pascal, aquest darrer probablement d'origen francès o occità, a jutjar pel seu nom.⁴⁷ I a la següent generació, el molí del Coll es perd per la família troncal de Rocamora.

⁴⁶ 26-2-1562, CCMM de Macià Capmany, de St. Joan Salerm i Elisabet Mestre, filla de Miquel Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern, i de Montserrat, muller d'aquell (APL, M-1561, f. 19v-20v). En aquells CCMM, es diu de Miquel Mestre: "lo dia de son òbit hab. en lo molí del Coll", de la pr. de St. Miquel d'Olèrdola.

⁴⁷ 3-5-1573, cont. arrend. de la casa, molí i heretat del molí del Coll, a Felip Rius (APL, M-1570, f. 46r-46v, 98). El 1580 s'hi està en Rovellats i en Pascal, com consta en el test. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76).

X. 16. TRANSPORT

Ítem vull que la dita Eullària, muller mia, tinga obligació de tenir mestra en cassa, llicensiado o capellà per adoctrinar los fills a fins ho ajan manester dits fills, y que puga ella donar lo sellari que a ella ben vist li serà. (1668)¹

A continuació, presentem una sèrie d'oficis relacionats amb les professions del transport. Alguns d'ells viuen al terme de Subirats, i altres només hi treballen, o els hem localitzat passant pel mateix terme. Entre aquests, trobem carreters i traginers.

1. CARRETERS

El carreter és aquell que té per ofici menar carros i carretes. Tot i que només n'haguem localitzat un, probablement n'hi hauria més, tenint en compte que hem documentat alguna carreta, com la que té Antoni Carbó II (1565), al seu mas de Sant Joan Salerm.

CARRETER					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1605	Un carreter de Capellades			Capellades

Quadre 112. Carreters a St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.

¹ 19-2-1668, test. de Pere Ravella, major, pagès, d'Ordal, de St. Pere de Subirats (APSP, Testaments, I, f. 181r-181v, 154).

Al rierol de la casa de Toni Romeu dels Borrulls, dins la parròquia de Sant Sadurní, es trobà mort un carreter de Capellades, de la comarca de l’Anoia. Se sabé que era carreter per informació del batlle de Vallbona. El batlle de Subirats, Gabriel Carbó de Sant Joan Salerm, aixecà acte de la mort d’aquell. Fou sepultat l’endemà, al cementiri de Sant Sadurní. A l’ofici de sepultura assistiren tres preveres, i quatre en el de cos present (1605).²

2. TRAGINERS

Els traginers realitzen el treball de transport. Els masos necessiten transportistes que carreguin les mercaderies que s’han de vendre o transportar a algun lloc. La mercaderia que transporten pot ser fusta, blat, vi, bestiar... Aquests traginers fan trajectes llargs, amb el perill que això suposa per a les seves vides i mercaderies, si tenim en compte l’existència de bandolers i lladres de camí ral.

A la parròquia de Sant Pere de Lavern, hem documentat tres traginers, un originari de Sant Feliu de Llobregat i dos de la ciutat de Barcelona.

TRAGINERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d’origen	Residència
1	1564	CALELL, Miquel		St. Feliu de Llobregat	St. Feliu Llobregat
2	1572	MAJOR, Sebrà		ciutat de Barcelona	ciutat de Barcelona
3	1592, 1607	ORIOL, Antoni		ciutat de Barcelona	ciutat de Barcelona

Quadre 113. *Traginers localitzats a la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII.*

Els germans Joan Torrents i Pere Torrents, pagesos arrendataris del mas de la Roca, de Lavern, tenen tractes amb un tragner de Sant Feliu de Llobregat, *Miquel Calell*, amic d’aquells. Aquest tragner mor en aquell mas a causa de “certs cops de coltellades” que probablement ha rebut de bandolers o lladres de camí ral (1564).³

² 24-7-1605, un home, carreter, de Capellades, és trobat mort en el rierol de cal Romeu dels Borrulls; es sepultà l’endemà, dilluns 25-7-1605 (APSS, Òbits 1566-1656, f. 221-bis, 3, foto 237).

³ 1-9-1564, test. de Miquel Calell, tragner (APL, M-1561, f. 44v-45r, 111).

Els altres dos traginers que hi hem documentat són *Sebria Major* (1572) i *Antoni Oriol* (1572). Tots dos són pagesos i traginers, i habitants a la ciutat de Barcelona. Fan de testimoni del testament d'un treballador de Macià Carbó (III) de Puigfedó. La seva presència en la parròquia de Sant Pere de Lavern ens fa pensar que probablement tenen tractes amb el mas de Puigfedó, o amb algun altre d'aquella parròquia.⁴ Probablement disposen d'animals propis i es dediquen a transportar mercaderies de diferents pagesos propietaris de mas de la localitat, com els Carbó de Puigfedó, a la ciutat de Barcelona.

Trobem també traginers que habiten i treballen de manera permanent a casa de grans propietaris. *Pere Baix* (1589), "àlies tragner", habita amb la seva família a la torre de la quadra de Monistrol d'Anoia, en aquell moment propietat del noble Francesc Vilana, propietari no només de terres i masos sinó també del forn del vidre de Monistrol d'Anoia. Pere Baix és pagès i, pel seu nom d'àlies, sabem que també fa de tragner, com consta en la partida del seu òbit a la parròquia de Sant Sadurní.⁵

TRAGINERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1568	BOSCH, Bernat			St. Sadurní
2	1580	JAQUES, Guillem		r. de França?	St. Sadurní
3	1589	BAIX, Pere			Monistrol d'Anoia
4	1592	FRON, Pere			St. Sadurní

Quadre 114. *Traginers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII.*

Altres traginers habiten a la vila de Sant Sadurní de Subirats. És el cas de *Bernat Bosch* (1568), casat amb Margarida Simosa, amb qui té almenys una filla, Caterina Bosch i Simosa. Aquesta es casa el 1568 amb l'occità Pere Masat, fill de

⁴ 13-10-1572, test. de Baltassar Rosell, pagès, de Lavern, treballador de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 26v-27r, 40).

⁵ 29-10-1589, òbit de Pere Baix, de Monistrol d'Anoia (APSS, Òbits 1566-1656, f. 123, 4). Hi consta que fa test. el 29-10-1589, i que mor a causa de la pesta, igual que la seva muller i una filla. Tots s'enterren al fossar de la pr. de St. Sadurní, i el 24-5-1591 les seves despulles es transporten al fossar de Monistrol d'Anoia.

Joan Masat, del lloc de Bassat, del bisbat de Rodés, i de Joana Ferrera, muller d'aquell.⁶

El traginer *Guillem Jaques* (1580) és probablement també de procedència occitana, a jutjar pel seu cognom. Està casat amb Margarida i són pares d'almenys una filla.⁷ No disposem de dades suficients, però el fet de viure a la vila de Sant Sadurní ens fa pensar que podria tractar-se d'un traginer que treballa pel seu compte, amb els seus propis animals.

Per la seva part, el traginer Pere Fron (1592), viudo, es casa en segones núpcies amb Margarida, viuda d'en Roig, de la parròquia de Sant Sadurní.⁸

⁶ 20-1-1568, matrimoni de Caterina Bosch i Simosa i Pere Masat (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 1, núm. 1, foto 4).

⁷ 1580, bateig de Jerònima, filla de Guillem Jaques i de Margarida (APSS, Baptismes 1567-1605, f. 61, 8).

⁸ 20-11-1592, matrimoni de Pere Fron, viudo, i Margarida Roig, viuda de [] Roig, de St. Sadurní (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 9, núm. 4, foto 26).

IX. 17. COMERÇ

Ítem altra casseta junt a la gran, ab son portal també rodó, ab ses portas de pi també ab pany y clau, la qual vuy està llogada a Joseph Amigó, marxant, per preu de sinch lliures quiscun any. (1669)¹

A continuació, presentem una sèrie d'oficis relacionats amb el comerç que hem documentat al terme de Subirats. Tots ells són de la vila de Sant Sadurní.

1. Argenter

L'argenter *Josep Ros* (1609) és fill del fuster Antoni Ros, de la vila de Sant Sadurní. El seu pare, casat amb Jerònima, va tenir almenys quatre fills: l'esmentat argenter, Antoni, que continua l'ofici de fuster, Rafel Ros, rector de Santa Margarida del Penedès, Caterina Carbona i Mariàngela Albornar.² L'argenter Josep Ros treballa i viu a la ciutat de Barcelona. No sabem si la família Ros de Sant Sadurní té vincles de parentiu amb els hereus Ros de cal Ros de Sant Pere de Subirats.

¹ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 58).

² 7-1-1609, test. d'Antoni Ros, fuster, de la vila de St. Sadurní, fill d'Antoni Ros, fuster, i de Jerònima, muller d'aquell (APSS, testaments solts, s-XVII).

COMERÇ					
Núm	Data	Nom	Professió	Lloc d'origen	Residència
1	1568	FERRER, Genís	bricoller	r. de França	Monistrol d'Anoia
2	1572	VALLÈS, Antoni	pollater		. Sadurní
3	1579	MARSAL, Joan Mariu	bricoller	r. de França	St. Sadurní
4	1597	MIR, Mateu	botiguer teles	M. de Vilarnau	St. Sadurní
5	1602	AGOSPÍ, Baltassar	mercader	Barcelona	Barcelona/St. Sadurní
6	1603	FONTANALS, Gabriel	carnisser		St. Sadurní
7	1603	PIJOAN, Francesc	corder		Barcelona/St. Sadurní
8	1603	VALLFORGAS, Miquel	revedor	Molins de Rei	St. Sadurní
9	1603	FORN, Pere	bricoller		St. Sadurní
10	1609	ROS, Josep	argenter	St. Sadurní	St. Sadurní
11	1611	SOLER, Joan	mercer	r. de França	St. Sadurní
12	1687	AMIGÓ, Josep	marxant		St. Sadurní
13	1693	FARRAN, Josep	corder		St. Sadurní

Quadre 115. *Comerç a la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.*

2. Botiguer de teles

Mateu Mir (1597), botiguer de teles, és un fill cabaler de Bartomeu Mir, del molí de Vilarnau, i de Violant Martí, segona muller d'aquell. És el tercer de set germans, tots fills d'aquell segon matrimoni: Jaume (1570), Toni (1572), Mateu (1575), Miquel (1617),³ Eulàlia (1577), Jaume (1581) i Llorenç Montserrat (1585).⁴ Consta en un padrinatge d'una filla de Joan Martí, pagès de Sant Sadurní, juntament amb Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó de Puigfedó. Fa de botiguer de teles a la vila de Sant Sadurní.⁵

³ Germà de Mateu Mir; veg. 1617, test. de B. Duffaut (APSS, Testaments 1593-1663, f. 82v).

⁴ (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 16, 24, 39, 51, 64, 79).

⁵ 8-4-1597, bateig de *Joana Magdalena*, filla de Joan Martí, pagès, de la pr. de St. Sadurní, i de Jerònima, muller d'aquell; Padrins: Mateu Mir, botiguer de teles, nat. de la pr. de St. Sadurní; i Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó, Puigfedó (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 133, 6).

3. *Bricoller*

El bricoller o bricollaire es dedica a comprar ous i aviram per tornar a vendre. En documentem tres a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, dos dels quals són de procedència francesa o occitana.

D'una banda, trobem el bricoller *Genís Ferrer* (1568), de procedència francesa o occitana, el qual mor a la quadra de Monistrol d'Anoia, de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, després de fer testament.⁶

Per la seva part, el bricoller Joan Mariu Marsal (1579), àlies "lo frare", també de procedència francesa o occitana, habita a casa del pagès propietari Galceran Ferrer, de la vila de Sant Sadurní. Mor a Sant Sadurní, després d'haver fet testament, avui no localitzat (1576). Als oficis d'enterrament i cos present, assistiren tres preveres en cadascun, i sis en els de novena i capdany respectivament. A més, es repartí menjar per dits preveres pel preu d'1 ll. 3 s. i 8 d.⁷

I el bricoller Pere Forn (1604), també habitant a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, fa de testimoni del testament del pagès Llorenç Canals, masover del mas Blanc.⁸

4. *Carnisser*

A inicis del segle XVII, trobem *Gabriel Fontanals* (1603) que és carnisser de la vila de Sant Sadurní. Ens consta esmentat en en el testament del revenedor Miquel Vallforgas (1604), el qual li deu 28 s. d'un préstec: "Més dech a n'en

⁶ 15-6-1568, òbit de Genís Ferrer, bricoller, el qual morí a casa de Bernat Masiques, vidrier de Monistrol d'Anoia (APSS, Òbits 1566-1656, f. 6, 2).

⁷ 28-9-1579, òbit de Joan Mariu Marsal, bricoller, nat. del r. de F., hab. a casa de Galceran Ferrer, de la vila de St. Sadurní (APSS, Òbits 1566-1656, f. 74-75, 2).

⁸ 9-11-1604, testimoni del test. de Llorenç Canals, pagès, hab. al mas Blanc, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 36r-37r).

Gabriel Fontanals, carnisser, de la vila de Sant Sadorní, vint-y-vuyt sous, de presta gratiosa”.⁹

També en relacions de padrinatge. Gabriel Fontanals és padrí d’un fill del mateix revenedor Miquel Vallforgas (1603); i d’un fill de Tomàs Torrens, pagès de Sant Sadurní (1603).¹⁰

5. Corder

El corder Francesc Pijoan (1603), habitant a Barcelona, consta en la relació de deutes del revenedor Miquel Vallforgas (1605), de la vila de Sant Sadurní: “Més se deurà a n’en Francesch Pijoan, corder, habitant en Barcelona, quatre lliuras y mitja, per rahó del lloguer de la casa, vinya y una pesseta de terra li tinc llogada lo dia de Sant Joan, del present mes de juny, la qual casa, pesa de terra y vinya té en la parròchia de Sant Sadorní”. Segons consta en aquell memorial, Francesc Pijoan té llogada una casa amb dues peces de terra a la parròquia de Sant Sadurní, amb la qual cosa entenem que viu i treballa en aquella parròquia, tot i que visqui també a Barcelona, o provingui d’aquella localitat.¹¹

A finals del segle XVI, trobem un altre corder a la vila de Sant Sadurní. Es tracta de Josep Farran (1693). Aquest corder actua de testimoni de l’inventari dels béns de Gabriel Oller, apotecari d’aquella mateixa vila.¹²

⁹ 21-6-1604, test. de Miquel Vallforgas, revenedor, hab. a St. Sadurní (APSS, testaments, 1585-1663, f. 41r-42r, 35).

¹⁰ 18-2-1603, bateig de *Joan Jaume Gabriel*, fill de Tomàs Torrens, pagès, hab. a la vila de St. Sadurní, i d’Elisabet, muller d’aquell; PADRINS: Gabriel Fontanal, carnisser, hab. a la vila de St. Sadurní; i Joana, donzella, filla de Montserrat Nonau, pagès, hab. a la pr. de St. Sadurní; Fou batejada per (Pere Parera, pvre, vicari) de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 158, 3). 6-4-1603, Gabriel Joan, fill de Miquel Vallforgas, revenedor, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Cecília, muller d’aquell; PADRINS: Gabriel Fontanal, carnisser, hab. a la vila de St. Sadurní; i Jerònima (Ferrer) Mir, muller de Lluç Mir, pagès, hab. a la vila de St. Sadurní; Fou batejada per Pere Parera, pvre, vicari de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 158, 5).

¹¹ 21-6-1605, test. de Miquel Vallforgas, fill de Miquel Vallforgas, pagès de la vila de Molins de Rei de Llobregat, i de Magdalena, muller d’aquell, difunts; hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 41r-42v, 36).

¹² 21-9-1693, testimoni de l’inv. de Gabriel Oller, apotecari, de St. Sadurní. Testimonis: Jaume Font, pagès; i Josep Farran, corder (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

6. *Marxant*

El marxant és un venedor ambulat. Però també podia tenir botiga, com *Josep Amigó* (1687), marxant de la vila de Sant Sadurní. Està casat amb Maria, i té fills menors. Primer, visqué de lloguer en una casa del fuster Antoni Ros, per la qual li paga un lloguer de 5 ll. l'any (1669).¹³ Però després tindrà en propietat dues cases a la mateixa vila (1687).¹⁴ Fa testament, avui no conservat, on nomena tutors dels seus fills la seva muller Maria, Josep Amigó, Jaume Amigó, Jaume Notó i Pau Mir, com consta en l'inventari dels béns d'aquell (1687).¹⁵ Dins la casa, hi té la botiga, en la qual trobem els següents productes per vendre:

[BOTIGA]
Una taula.
Un bogadó.
Una galleda.
10 pesas de veta fina
y 14 pesas de veta comuna.
Ítem 20 canas de tafatà de quart y mitg.
Ítem sis canas de tafatà de mitg pam.
Ítem 30 canas de tafatà de quart.
Ítem 60 canas de tafatà de mitg quart.
Ítem un mas de fil blau.
Ítem 5 parells de mitjas, nombre 3.
Un parell (de mitjas) nombra deu.
3 parells mitjas de stam blancas.
3 parells mitjas grisas de dos fils.
Dos dotzenas y mitjas calsonet del primer calsat .
5 parells de mitjas de llana de dona vermellas.
Una pesa y mitja de telas tanyidas.
6 parells de spardenyas.
34 barratinas negras.
9 barratinas betadas.
6 dotsenas de beynas.
Una sort de llibras de valor de 12 s.
Mitja lliura de fil de^f seró.
Dos pesas de lleba crua.
Dos dotsenas de guespas.
3 dotsenas de pintas.

¹³ 5-2-1669, inv. d'Antoni Ros, fuster, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-4v, 58).

¹⁴ 21-1-1687, inv. de Josep Amigó, marxant, de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v): "*Ítem dos casas situadas dins la vila de St. Sadurní, ab 2 portals obrint al carrer públich de aquella. Afrontan a llevant ab Alfonso Domènech, a migdie ab terra de Joseph Mir, a ponent ab Isidro Domènech y a tremontana ab lo carrer públich*".

¹⁵ 21-1-1687, inv. de Josep Amigó, marxant, de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Una dotsena y mitja de papers de agullas.
300 gafias xichs.
Mitja grossa de cordas de viola.
2 canas de faxa.
Mitja capsa de seda de sabater.
Un trobaquet.
5 dotsenas de mans de manetas.
Ítem una dotsena y mitja de granats.
Ítem dos dotsenas de fuster.
Ítem una unsa de seda.
Ítem dos pessas de tela Parma.
Ítem una pessa de Gènova.
Ítem 4 canas de estam de seda.
Ítem dos pessas de cotó blau.
Ítem una pessa de tela.
Ítem dos gorracons, un sense capsa.
Ítem 6 sachs.
Ítem una pesa sangala.
Ítem 6 cordons de seda verda.

Veiem com el marxant tracta amb productes especialment de roba i objectes de vestir. Donen fe de l'inventari els testimonis Josep Alamany, fadrí, botiguer de Terrasa; i Pau Carbó, pagès, de Sant Sadurní.

7. Mercer

El mercer és un venedor de cintes, botons, agulles i altres menuderies de la indumentària. A la vila de Sant Sadurní, trobem instal·lat el mercer *Joan Soler* (1611), de procedència francesa o occitana. Fa de testimoni del testament de la pubilla Magdalena Codorniu, muller de Jaume Domènech de Sant Benet d'Espiells.¹⁶

8. Pollater

El pollater o pollataire és un comerciant d'aviram. *Antoni Vallès* (1572), habitant a la parròquia de Sant Sadurní, és pollater. Està casat amb Anna, la qual

¹⁶ 16-8-1611, testimoni del test. de Magdalena Codorniu, muller de Jaume Domènech d'Espiells, sufragània de la pr. de St. Sadurní (APSS, testaments 1585-1663, f. 99r-100r).

documentem en un padrinatge d'un fill d'Esteve Lledó, pagès, de Monistrol d'Anoia.¹⁷

9. *Revenedor*

El revenedor es dedica al comerç de revenda. El revenedor o botiguer *Miquel Vallforgas* (1603, 1605) és natural de Molins de Rei, fill d'una família de pagesos d'aquella localitat. Està instal·lat a la vila de Sant Sadurní, on té botiga i viu de lloguer, concretament en una casa de Pere Joan Mas de la Riera, amb la seva família:¹⁸

Més tinch pagat a n'en Pere Joan Mas, de la Riera, lo lloguer de la casa ha hont estich fins lo dia de Nadal més propinent, y me resta a dèurer dit Mas, pagat lo sobredit, sinc sous y tres diners.

Miquel Vallforgas està casat amb Cecília, amb qui té almenys dos fills: Joan, que és l'hereu, i Gabriel, nascut el 1603, en el bateig del qual actuen com a padrins Gabriel Fontanals, carnisser de la vila de Sant Sadurní, i Jerònima Ferrer, muller de Lluç Mir, pagès de la mateixa vila.¹⁹

A la seva botiga, hi té queviures, com oli, tonyina i ordi, claus i altres "cosas" que li deuen i que no esmenta. Ven molt a fiar. Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó, li deu 7 ll. 16 s. "per rahó del que ha pres de ma botiga", així com en Romagosa de Lavern li deu 6 s. 7 d.; Jaume Pastaller, major, de Sant Sadurní li deu 7 s., "per los quals ne tinch penyora un llansol"; el teixidor Pere Gallego li deu 4 s.; Joan Torrens, menor, de la Font, 12 s.; Mateu Mir, de la torra de Vilarnau, 6 reals per oli "que ha pres de ma botiga"; la viuda Domènech,

¹⁷ 16-7-1572, bateig d'Antoni Antic, fill d'Esteve Lledó, pagès, de la pr. de Monistrol d'Anoia, i d'Elionor, muller d'aquell; Padrins: Antoni Ricart, vidrier, hab. a Piera; i Anna Vallesa, muller d'Antoni Vallès, pollater, hab. a la pr. de St. Sadurní. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 26, 12).

¹⁸ 21-6-1605, test. de Miquel Vallforgas, fill de Miquel Vallforgas, pagès de la vila de Molins de Rei de Llobregat, i de Magdalena, muller d'aquell, difunts; hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 41r-42v, 36).

¹⁹ 16-4-1603, bateig de *Gabriel Joan*, fill de Miquel Vallforgas, revenedor, hab. a la vila de St. Sadurní, i de Cecília, muller d'aquell (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 158, 5).

del Pas de Pilae, 2 s. 4 d. “per rahó de duas lliuras de tunyina”; Bartomeu Bosch, de la Torra, 8 s. 8 d. “per rahó de oli a pres de ma botiga”; Jerònima Mir, muller de Lluç Mir, 20 s. per un préstec graciós; en Joan Sirvent, de la Plaça de Sant Sadurní, 5 s. i mig “per cosas que ha pressas de ma botiga”; Lluç Bonet, àlies Gordi, 4 s. per resta d’ordi; en Casanovas del Pujol 4 s. 8 d. per resta d’oli; i Antoni Romeu, dels Borrulls, “un real de claus que ha pres de ma botiga”. Aquests exemples mostren que és molt habitual comprar a fiar, tant per part de famílies pageses propietàries com per gent treballadora.

10. Mercader

En relació als grans mercaders, n’hem trobat un. Es tracta de Baltassar Agospí, ciutadà de Barcelona, el qual adquireix una sèrie de propietats al terme de Subirats a causa de l’endeutament d’altres propietaris.

El documentem a Sant Sadurní des del 1602, en què compra unes propietats a la família Pastaller, el patrimoni Pastaller de la qual es ven o es disgrega entrats el segle XVII, a causa dels deutes. El 1602, Jaume Pastaller ven a carta de gràcia a Baltassar Agospí dues dependències de casa seva, anomenades “*la instància del cup de cairó y la cambra dels grans*”; el corral, la pallisa i l’era, de 6 jornals; i una peça de terra campa d’1 jornal situada al lloc de *Rocabruna*. La resta de propietats es reparteix entre: Jaume Pastaller, nét d’Antic Pastaller; Pere Joan Ferrer, nét d’Antic Pastaller; Magí Pastaller; Anna (Pastaller), viuda d’Antoni Baldrich, paraire de draps de llana de la ciutat de Barcelona, qui declara tenir el *mas Bosch*, i 3 peces de terra de 2, 3 i 4 jornals;²⁰ na Rossa; i en Martí de l’Hostal. Aquest mercader adquireix, també per pòrpia compra, una part considerable de les propietats dels hereus de Galceran Ferrer, pagesos propietaris benestants de la parròquia de Sant Sadurní, amb casa forta situada dins la mateixa vila. El 1567, la família Ferrer tenia un total de 60,5 jornals declarats, dels quals

²⁰ Acte fet el 10-1-1562, CCMM de Jaume Pastaller, nét de dit Pastaller, Montserrat Roig, notari de vilafrañca. Declaració de Jaume Pastaller, nét d’Antic Pastaller. (AHCVP, Simeó Argenter, Capbreu de Subirats 1614, f. 63v-64r).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

27,5 jornals eren camp, 2 jornals vinya, 2 jornals oliveres i 29 jornals parcel·les no especificades. Tenien en propietat també el mas Aixertell, i la meitat del molí de la Via, compartit amb la família Romeu dels Borrulls. Baltassar Agospí adquireix totes aquestes propietats per compravenda. És l'adquisició més important que fa a Sant Sadurní, a jutjar per la declaració de totes les seves propietats en el capbreu de Subirats de 1614.²¹ Hem d'entendre que la família Ferrer ven també a causa de l'endeutament.

MERCADERS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1602	AGOSPÍ, Baltassar		Barcelona	Barcelona/St. Sadurní

Quadre 121. *Mercaders del terme de Subirats, s-XVI i XVII.*

D'aquesta manera, aquell mercader, amb part de les propietats de la família Pasteller, i la casa i terres de la família Ferrer, es converteix en un dels propietaris més destacats de la parròquia de Sant Sadurní, i a la vegada del terme de Subirats. Amb la casa forta dels Ferrer de Sant Sadurní, tindrà doble residència, tant en aquella localitat com a la ciutat de Barcelona.

²¹ 7-6-1614, declaració de Baltassar Agospí, mercader, de la ciutat de Barcelona (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 89r-93r, 36). Amb el temps, la casa forta dels Ferrer serà adquirida per la família Mir, de Vilarnau, els descendents de la qual la tindran fins a finals del segle XX. A l'actualitat, la casa en qüestió es coneix amb el nom de *cal Guineu*.

X. 18. ALTRES PROFESSIONS

Ítem vull que la dita Eullària, muller mia, tinga obligació de tenir mestra en cassa, llicensiado o capellà per adoctrinar los fills a fins ho ajan manester dits fills, y que puga ella donar lo sellari que a ella ben vist li serà.
(1668)¹

A continuació, presentem una sèrie d'oficis relacionats amb les professions liberals que hem documentat al terme de Subirats. Entre ells, trobem mestres de minyons, doctors en Dret, doctors en Medicina, etc.

X.18.1. MESTRES DE MINYONS

En una societat eminentment agrària, com la del cinc-cents i sis-cents, l'índex d'analfabetisme deuria ser molt elevat entre la població. En trobem constància en alguns documents. El pagès Joan Llusà (1608), habitant a cal Romeu dels Borrulls, de la parròquia de Santa Creu de Creixà, sufragània de Sant Sadurní de Subirats, nebot del pagès propietari de mas Joan Escuder de Rocavert, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, reconeix no saber escriure en un debitori

¹ 19-2-1668, test. de Pere Ravella, major, d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 181r-181v, 154).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

d'un préstec de 10 lliures que li ha fet Mateu Olivella de la parròquia de Sant Pere de Lavern:²

Y perquè és ver y no sé escriure, de voluntat mia vos ne fas fer lo present albarà y debitori, de voluntat mia, per mi, Juan Modolell, prevere y rector de Sant Pere de Labern, terme de Subirats y bisbat de Barcelona, vuy, al primer del mes de juny, de mil sis-cents y vuit.

El mateix ocorre amb un fill cabaler de cal Parellada d'Ordal. En el procés judicial contra Joan Parellada (1637), d'Ordal, detingut per passejar-se per Vilafranca del Penedès amb arma de foc, en contra de les crides reials, un escrivà ferma la declaració d'aquell "*per no saber d'escriure lo sobredit Joan Parellada*".³ No és estrany, doncs, que alguns pagesos propietaris mostrin interès en què els seus fills estudiïn i aprenguin a llegir, escriure i comptar. En les seves últimes voluntats, l'hereu Joan Codorniu (1621), menor, del mas d'Anoia, de la parròquia de Sant Sadurní, assigne tutors als seus fills, encara menors, i els encarrega la responsabilitat de la seva educació. Els demana que "*los fassen aprendre de llegir, scriure y comptar*":

Elegesch curadors [dels] fils y béns meus alsⁱ \dits/ reverent mossèn Vicens Codorniu, prevere y rector de Pax, [oncle] de dits infants; als honorables en Joan Codorniu, mon pare; y a Pau [Surià], mon sogre; pagesos, de la parròchia de Sant Saturní, bisbat de Barcelona; als [quals com] més charament puc prec que lo càrrech de dita tutela y cura accepten [y que les per]sones y béns de dits fils meus regesquen y llealment governen, pregant-los encarídament que los fassen aprendre de llegir, scriure y comptar, lo que [de ells] plenament confio.

Per la seva part, Josep Farrer (1663), pagès de la parròquia de Sant Sadurní, nomena marmessors i tutors dels seus fills Antoni Carbó de Prunamala i

² 1-6-1608, debitori de Joan Llusà, pagès, hab. al mas d'en Romeu dels Borrulls, de St.a Creu de Creixà, sufragània de la pr. de St. Sadurní de Subirats, reconeix deure a Mateu Olivella, hab. al mas de Figarola, de St. Pere de Lavern, 10 ll. d'un préstec graciós (APL, M-1604, f. 24v, 56).

³ 25-5-1637, el fisc contra Joan Parellada, Ordal (AHCVP, GB, P-XVII-87-17. Judicial civil): "*Jo, Thomas Marrugat, firmo la present deposició per no saber d'escriure lo sobredit Joan Parellada*".

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Antoni Ros, fuster de Sant Sadurní, com a homes de confiança “*per la bona educació de mos fills y govern de ma hisenda*”:⁴

Elegesch per curadors per la bona educació de mos fills y govern de ma hisenda, y juntament marmasors de la mia ànima (y de aquest mon últim y derrer testament executors) lo honorable Anthoni Carbó, de Prunamala, pagès, y lo honorable Anthoni Ros, fuster, tots de la parròchia de Sant Sadorní; als quals encelms, don^b y conferesch plen [*f. 157r*] poder (y líbera facultat) per a què pugan cumplir aquesta mia última y derrera voluntat segons dejús trobaran escrit y per mi ordenat.

El mateix disposa el cirurgià de Sant Sadurní, Llorenç Puig (1663), en el seu testament. Encarrega als marmessors i tutors de la seva filla, els quals són els pagesos propietaris de mas Pau Rosell de la Costa, Pau Llopart de la Costa i Gabriel Paxó de Cantallops, homes de la seva confiança, “*la bona educació de ma filla*”, la pubilleta Maria Madrona:⁵

Elegesch per curadors y mermasors de aquest mon últim (y derrer) testament (executors), y de la bona educació de ma filla, lo honorable Pau Rosell, pagès, de Sant Pau de Ordal, y Pau Lleopart, pagès, de Subirats; y Gabriel Paxó, pagès, de Cantallops; als quals encelms, y a un en absència dels altres, dono (y conferesch) plen poder (y líbera facultat) per a (què pugan) cumplir ma última (y derrera) voluntat (segons dejús trobaran escrit y per mi ordenat).

El cirurgià Llorenç Puig deu pensar i confiar en el mestre de minyons de Sant Sadurní, Jaume Bosch, perquè aquest ferma com a testimoni en el testament d'aquell. I alguns pagesos propietaris benestants es poden permetre tenir a casa seva un mestre particular que tingui cura de l'educació dels seus fills. L'hereu Pere Ravella (1668), de cal Ravella d'Ordal, amb casa també a Vilafranca del Penedès, vol que, quan no hi sigui, la seva viuda i usufructuària Eulàlia Pedrola, cabalera d'una important família de pagesos propietaris de Castellbisbal, tingui l'obligació de col·locar a casa seva un mestre, llicenciat o capellà per ensenyar els seus fills:⁶

⁴ 8-9-1663, test. de Josep Farrer, pagès de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 156v-157v).

⁵ 28-9-1663, test. de Llorenç Puig, cirurgià, hab. a la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 158r-158v).

⁶ 19-2-1668, test. de Pere Ravella, major, pagès, d'Ordal (APSP, Testaments, I, f. 181r-181v, 154).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Ítem vull que la dita Eullària, muller mia, tinga obligació de tenir mestra en casa, llicensiado o capellà per adoctrinar los fills a fins ho ajan manester dits fills, y que puga ella donar lo sellari que a ella ben vist li serà.

Les persones apropiades per a l'educació dels fills poden ser el mestre de minyons, el llicenciat o el capellà. Precisament, els eclesiàstics, els quals sabien llegir i escriure, i que sovint exercien les funcions de notari, podien també ocupar-se de l'ensenyament, i no només de la doctrina. L'esmentat Pere Ravella, un pare preocupat per l'educació i futur dels seus fills, deixa 1000 lliures a cadascun dels seus fills Pere, Esteve i Joan, en fet de matrimoni, amb pacte que si estudien rebin 25 lliures cada any, calçats i vestits fins a 18 anys, i a partir dels 18 anys s'hagin de treure llurs despeses de les dites 1000 lliures. Un dels seus fills cabalers, Pere Ravella i Pedrola, serà doctor en Dret i es casarà amb Maria Soler i Vendrell, filla de l'apotecari Aleix Soler, de Vilafranca del Penedès, lloc on residirà i exercirà la carrera de dret.⁷ Hem trobat 11 mestres de minyons entre 1580 i 1690 a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, com mostrem en el quadre següent:

MESTRES DE MINYONS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1580	LAMOR, Joan			St. Sadurní
2	1585	SOLER, Joaquim			St. Sadurní
3	1610	RIERA, Joan			St. Sadurní
4	1611	OLIVER, Gabriel			St. Sadurní
5	1632	POCH, Jeroni			St. Sadurní
6	1634, 1635	VIDAL, Jaume			St. Sadurní
7	1649	SENANT, Miquel Joan			St. Sadurní
8	1659, 1661	ALSAMORA, Isidre			St. Sadurní
9	1663	BOSCH, Jaume			St. Sadurní
10	1666	COMENGE, Jacint			St. Sadurní
11	1670	TOMÀS, Pau			St. Sadurní
12	1690	ALMIRALL, Antoni			St. Sadurní

Quadre 116. *Mestres de minyons de pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII.*

⁷ 10-6-1691, CCMM de Pere Ravella i Pedrola, de cal Ravella d'Ordal, i Maria Soler i Vendrell, de Vilafranca del Pdès (AHCVP, P.S., P-XVII-288-3, f. 198r-203v).

Sabem poc d'ells. En tot cas, com a homes de confiança, la majoria participen com a testimonis de diferents actes notariais, entre els quals predominen els testaments i els inventaris. El primer d'ells és *Joan Lamor* (1580), del qual es diu que és “*mestre dels studis de dita vila de Sanct Sadurní*”. Consta en el padrinatge d'un fill del vidrier Arnau Sants, habitant a la mateixa parròquia, juntament amb la muller del paraire Montserrat Jofre.⁸

Cinc anys després, trobem *Joaquim Soler* (1585), també mestre d'estudi d'aquella parròquia, igualment en un padrinatge, aquesta vegada d'una filla del teixidor de lli Pere Llorens, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, juntament amb una filla de l'hereu Bartomeu Domènech, de mas Canals, de Sant Joan Sesrovires, de la parròquia de Pere de Subirats.

En el primer quart del segle XVII, apareixen com a mestres d'escola a Sant Sadurní *Joan Riera* (1610) i *Gabriel Oliver* (1611), cadascun com a testimoni d'un testament: Joan Riera com a testimoni del testament de Jeroni Noguera, natural de Sant Pere de Riudebitlles;⁹ i Gabriel Oliver del testament d'Antoni Bosch, bracer occità habitant a Sant Sadurní.¹⁰

Vint anys després, constatem la presència de *Jeroni Poch* (1632), mestre de la vila de Sant Sadurní, també com a testimoni d'un testament, el del sastre Jaume Creus II, juntament amb el boter Domingo Sogues.¹¹ I la de *Jaume Vidal* (1634, 1635), “mestre de minyons” de la mateixa vila, també com a testimoni en dos documents.¹²

⁸ 14-9-1580, baptisme de *Joan Pau*, fill d'Arnau St.s, vidrier, hab. a la pr. de St. Sadurní, i de Jonota, muller d'aquell; PADRINS: Joan Lamor, “mestre dels studis de dita vila de Sanct Sadurní”; i Àngela Jofrena, viuda del quòndam Montserrat Jofre, paraire de la vila. de St. Sadurní; Fou batejat per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 61, 11).

⁹ 18-2-1610, test. de Jeroni Noguera, de la vila de St. Pere de Riudebitlles (APSS, Testaments 1585-1663, f. 57v-58r).

¹⁰ 7-2-1611, test. d'Antoni Bosch, bracer, natural del r. de F. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 77v-78r).

¹¹ 12-3-1632, test. de Jaume Creus II, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 125v-126r).

¹² 25-1-1634, testimoni d'un document de Joan Selles, restor de St. Pau d'Ordal, conforme Rafel Subirats, rector de St. Sadurní, li ha entregat el seu test. (APSP, Testaments I, f. 133r-133v, 123); i

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Quinze anys després, a la mateixa vila trobem el mestre de minyons Miquel Joan Senant (1649), com a testimoni del testament de l'hereu Pere Surià de Peralba, de la parròquia de Sant Sadurní.¹³

A la segona meitat del sis-cents, ens consten cinc mestres de minyons de la parròquia de Sant Sadurní: *Isidre Alsamora* (1659, 1661); *Jaume Bosch* (1663); *Jacint Comenge* (1666); *Pau Tomàs* (1670); i *Antoni Almirall* (1690). Tots ells fermen com a testimonis en un document notarial de pagesos i menestrals de la mateixa localitat.¹⁴

Alguns d'aquests mestres de minyons presenten una certa mobilitat. L'abans esmentat Antoni Almirall, que trobem com a mestre de minyons de la vila de Sant Sadurní el 1690, nou anys abans consta com a mestre de minyons de la localitat veïna de Sant Llorenç d'Hortons (1681). Aquest mestre de minyons deu tenir una gran amistat amb la família Mata del Racó, de Sant Pau d'Ordal, ja que el seu nom consta com a testimoni del testament de l'hereu Josep Mata del Racó.¹⁵ Podria ser que s'hagués encarregat de l'educació dels fills d'aquell. Deu tenir també una especial amistat amb la família Gatell, teixidors de lli de Sant Sadurní, perquè fa de testimoni de l'inventari dels béns de Pere Gatell, teixidor de lli (1690), i també en els capítols matrimonials del fill d'aquell, de nom també

24-5-1635, testimoni del test. de Antoni Font, pastor de Prunamala, d'origen occità (APSS, Testaments 1585-1663, f. 130v).

¹³ 2-6-1649, testimoni del test. de Pere Surià de Peralba, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 134v-135r).

¹⁴ *Isidre Alsamora*, testimoni del test. de Joan Salvà I, sastre de St. Sadurní, 1659 (APSS, Testaments 1585-1663, f. 144r), i del test. d'Antoni Carbó de la pr. de St. Sadurní, 10-1-1661 (APSS, Testaments 1585-1663, f. 148r-148v). *Jaume Bosch*, testimoni del test. de Llorenç Puig, cirurgià de St. Sadurní, 28-9-1663 (APSS, Testaments 1585-1663, f. 158r-158v). *Jacint Comenge*, testimoni del test. de Jaume Ferrer del mas, major, 12-8-1666 (APSS, testaments solts, XVII). *Pau Tomàs* com a testimoni de l'acte de cancel.lació d'un debitori d'un parell de vaques que Josep Sabater tenia deixades a Francesc Salvà, pagès de la vila de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 3r). I *Antoni Almirall*, testimoni de l'inventari de Pere Gatell, teixidor de lli de St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

¹⁵ 24-8-1681, consta com a testimoni del test. de Josep Mata del Racó, pagès, de la parròquia de St. Pau d'Ordal, terme de Subirats, fill del quòndam Jaume Mata del Racó i Magdalena, viuda d'aquell (APSS, Testaments, II, f. 107r-108r, 92): "*Testimonis cridats y pregats, y per dit testador coneguts són: Antoni Aumirall, de St. Llorens, mestra de minyons; y Miquel Gibert, pagès, hab. en St. Pau de Ordal*".

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Pere Gatell, amb Maria Canals, viuda de Jaume Notó, tots de Sant Sadurní (1702).¹⁶

A la parròquia de Sant Pau d'Ordal, trobem un mestre de minyons, *Andreu Bertran* (1635), el qual habita en aquella mateixa localitat.

MESTRES DE MINYONS					
Núm	Data	Nom	Àlies	Lloc d'origen	Residència
1	1635	BERTRAN, Andreu			St. Pau d'Ordal

Quadre 117. *Mestres de minyons de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI i XVII.*

El trobem fent de testimoni d'una procura que fa Eulàlia Pastaller al seu marit Joan Pau Mata, pagès, de la parròquia de Sant Pere de Subirats.¹⁷

X.18.2. METGES, CIRURGIANS I APOTECARIS

Hem documentat 3 metges, 3 cirurgians i 1 apotecari a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats entre 1604 i 1693.

METGES, CIRURGIANS I APOTECARIS					
Núm	Data	Nom	Tipus	Lloc d'origen	Residència
1	1604	ROX, Benet	Dr. Medicina		St. Sadurní
2	1617	MARTÍ, Bartomeu	Dr. Medicina	St. Sadurní	St. Sadurní
3	1656	DUSEI, Enric	Metge		St. Sadurní
4	1663	PUIG, Llorens	Cirurgià		St. Sadurní
5	1686	VIDAL, Francesc	Cirurgià		St. Sadurní
6	1690	BORRÀS, Anton	Cirurgià		St. Sadurní
7	1693	OLLER, Gabriel	Apotecari		St. Sadurní

Quadre 118. *Metges i cirurgians de la pr. de St. Sadurní, s-XVI i XVII.*

¹⁶ 4-5-1702, CCMM de Pere Gatell i Maria Canals (ACAN, JeS, CCMM, 1700-1704, 2-94, f. 313r-317v).

¹⁷ 25-8-1635, testimoni acte de procura d'Eulàlia Pastaller a Joan Pau Mata, marit seu, de St. Pere de Subirats: "Pro ut predicta in [f. 132r] dicto procuracionis instrumento in quo fuerunt testes honor Andreas Bertran, magister puerorum, et Cucuphas Grages, famulus^d infrascripti rectoris, omnes hab.is in dicta parrochia Sancti Pauli de Ordal" (APSP, Testaments, II, f. 131r-132r, 131).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

El doctor en medicina *Bartomeu Martí* (1617) és un dels onze fills de Pau Martí, major, de l'Hostal, de la vila de Sant Sadurní. Les rendes del pare, que ostenta en propietat la casa de l'Hostal i el mas de la Torre, a més d'altres propietats, li permeten donar estudis als seus fills cabalers. A Bartomeu Martí, el pare li lliga en testament 100 lliures i la manutenció durant cinc anys per estudiar, amb la qual cosa s'entén que mentre estudiï no ha de treballar en el negoci familiar (1607).¹⁸ Bartomeu Martí, estudia medicina i consta que és doctor en medicina el 1617. El trobem fent de testimoni en dos testaments, el de l'occità Bernat Duffaut (1617), i el de l'hereu Jaume Ferrer del mas (1631).¹⁹

Benet Rox (1604) és un altre doctor en medicina que documentem. Només sabem que fa de testimoni del testament d'Antic Duran, d'Espiells.²⁰ Per la seva part, el metge *Enric Dusei* (1656) fa de testimoni del testament de la propietària Beneta Tarrats, viuda de Pere Catusus, pagès d'origen occità, de la parròquia de Sant Sadurní de Subirats.²¹

Hem documentat tres metges cirurgians, tots ells habitants a la vila de Sant Sadurní, entre 1663 i 1690.

En primer lloc, *Francesc Vidal* (1686), el qual fa de marmessor del testament de Josep d'Espeleta, alferes de la companyia de Don Adrià Balldelgorlarde, el qual s'està a Sant Sadurní.²²

També trobem el cirurgià *Antoni Borràs* (1690), el qual fa de testimoni de l'inventari dels béns de Joan Batlle, de la vila de Sant Sadurní, juntament amb l'hereu Josep Romeu dels Borrulls.²³

Pel que fa a *Llorenç Puig* (1663), pel seu testament, sabem que està casat amb Joana Maria, amb qui té una filla en comú, Maria Madrona. A casa seva, s'hi

¹⁸ 6-6-1607, test. de Pau Martí, major, de l'Hostal, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 53r-53v, 51).

¹⁹ 21-7-1617, testimoni del test. de Bernat Duffaut, fr., hab. a casa de Mateu Mir de Dalt, de la vila de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 81v-82v, 94); 24-1-1631, testimoni del test. de Jaume Ferrer del mas (APSS, Testaments 1585-1663, f. 117v-121r).

²⁰ 13-5-1604, test. d'Antic Duran, d'Espiells (APSS, testaments solts, s-XVII).

²¹ 24-8-1656, testimoni del test. de Beneta Catusus (Tarrat de soltera), viuda de Pere Catusus, pagès, de la pr. de St. Sadurní de Subirats (APSS, Testaments 1585-1663, f. 135v-136r).

²² 26-2-1686, marmessor del test. de Josep d'Espeleta, alferes, de la companyia de Don Adrià Balldelgorlarde (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

²³ 29-9-1690, testimoni de l'inv. de Joan Batlle, St. Sadurní (APSS, inventaris i encants, f. 1r-2v).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

està Jaume Escolfet, amb la seva muller, Maria, i la seva filla, Maria Escolfet, a qui Llorenç Puig li deixa 10 lliures en cas de casament.²⁴ Pel cognom Puig, aquest cirurgià podria estar relacionat amb els Puig propietaris del mas Gosset, però la documentació no ens ho permet afirmar.²⁵

Troblem un apotecari, Gabriel Oller, el qual mor el 1693. Consta que està casat amb Madrona, la qual pren inventari dels béns d'aquell (1693). La botiga d'apotecari està situada a l'entrada de casa seva, on trobem els següents estris relacionats amb aquell ofici:

Primo en la entrada:

Una botiga de apotecari ab sos pots y capsas, ampollas ab sas medicinas, tantas quantas sian ab son taulell, calaxos, balansas y pesos y demás necessari per dita botiga.

Dos mortés de coura, un de gran y un de patit, ab sas mans.

Tres mortés de pedra.

Dos parols de aram, un de mitjanser y un de patit.

Dos casas, una de mitjansera y una de patita.

Tres banchs de spallera usats

y una taula

y una pastera.

Dos cadiretas de spart.

Dos escambells.

\Una troneta de criatura/.

Juntament amb aquells estris de l'ofici d'apotecari, crida l'atenció la pastera per fer el pa i la troneta de criatura. Destaquem també els tres bancs d'espallera, els dos escambells i les dues cadires d'esparg per seure, els quals tant podien servir per seure la família com les visites i clients.

²⁴ 28-9-1663, test. de Llorenç Puig, cirurgià, hab. a la vila de St. Sadurní. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 158r-158v).

²⁵ El mas Gosset, de 100 jornals d'extensió declarats (1567, 1614), va ser comprat pel sacerdot Bernat Puig, rector de St. Pere de Subirats, a Gabriel Mascort i Caterina, muller d'aquell, el 1592. Dit prevere en fa donació a Francesc Puig, germà d'aquell, el 1600. Francesc Puig el declara en el capbreu de Subirats de 1614 (AHCVP, Capbreu 1614, Simeó Argenter, f. 5r-6v).

X.18.3. DRET I LLEIS

Quan parlàvem de les relacions familiars en aquest treball de tesi, hem vist que una de les sortides dels fills cabalers de pagesos propietaris era estudiar. Entre els estudis que hem documentat al terme de Subirats, hi ha els de dret i lleis, amb un jurista, un jurisperit, un notari, un doctor en dret, i un causídic.

DRET I LLEIS					
Núm	Data	Nom	Tipus	Lloc d'origen	Residència
1	1524	BORRULL, Guillem	jurista	cal Romeu dels Borrulls, St. Sadurní de Subirats	-
2	1596	MAS, Antoni	notari	cal Mas de la Riera, St. Sadurní de Subirats	Vilafranca
3	1591	MARTÍ, Pau	causídic	cal Martí de la Costa, St. Pau d'Ordal	Barcelona
4	1614	GUILERA, Batista	jurisperit	mas de la Rovira, St. Pere de Subirats	Vilafranca
5	1691	RAVELLA, Pere	dr. en Dret	cal Ravella d'Ordal, St. Pere de Subirats	Vilafranca

Quadre 119. *Homes de Dret i Lleis del terme de Subirats, s-XVI i XVII.*

En relació al lloc d'origen d'aquests cabalers, dos, el notari i el doctor en medicina, són fills de la parròquia de Sant Sadurní; el jurista és de la família Romeu dels Borrulls, de la parròquia de Santa Creu de Creixà, a prop de Sant Sadurní; el jurisperit i el doctor en dret són d'Ordal, de la parròquia de Sant Pere de Subirats; i el causídic és de la parròquia de Sant Pau d'Ordal.

El jurista²⁶ *Guillem Borrull* (o Burrull) és un cabaler sortit del mas dels Borrulls, de Santa Creu de Creixà, sufragània de la parròquia de Sant Sadurní. Per via testamentària, crea una causa pia per donzelles maridar, com podem veure en

²⁶ Jurista: persona que exerceix el dret, tant en l'ordre pràctic, amb la judicatura o l'advocacia, com en l'especulatiu, fent estudis jurídics. Veg. Diccionari Jurídic Català, Barcelona: Col·legi d'advocats, p. 192.

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

els capítols matrimonials d'Eulàlia Carbó de Puigfedó, a qui li corresponen 10 lliures per ser donzella per maridar del llinatge d'aquell (1524).²⁷

El jurisperit²⁸ *Batista Guilera* (1614) és un fill cabaler de Batista Guilera i de Mateua, muller d'aquell, del mas de la Rovira, de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Probablement a causa de la mort del seu germà, Pau Francesc Guilera, el jurispèrit es converteix en hereu universal dels béns del seu pare, com consta en la seva declaració en el capbreu de Subirats de 1614.²⁹

Pel que fa a *Antoni Mas* (1596), és un dels nou fills de Montserrat Mas, del mas de la Riera, de Sant Sadurní, i de Violant, muller d'aquell. Estudia Dret i exerceix de notari a Vilafranca del Penedès entre els anys 1596 i 1627. És padrí d'una filla de Pere Joan Mas, hereu del mas de la Riera, juntament amb Elisabet Guasch, muller del notari Pere Guasch de Vilafranca del Penedès (1596).³⁰

En relació a *Pere Ravella i Pedrola* (1691), Dr. en Dret, és un fill cabaler de Pere Ravella d'Ordal i d'Eulàlia Pedrola, muller d'aquell. Es casat amb Maria Soler i Vendrell, filla d'aleix soler, apotecari de Vilafranca del Penedès.³¹

El cabaler *Pau Martí* (1591), fill de Joan Martí, de cal Martí de la Costa, i d'Isabel, muller d'aquell, de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, és causídic i habita a Barcelona. Es casà amb Antiga, amb qui tingué dos fills en comú: Pau, el primogènit, i Joanet. És víctima d'un atac dels bandolers al camí ral, a Ordal, i mor a conseqüència de les ferides, després d'haver fet testament (1591).³² En el memorial de deutes per cobrar, consten els noms de persones importants: don

²⁷ 5-11-1524, CCMM de Joan Coll, de St. Pere de Ribes, i Eulàlia Carbó, donzella, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoB, P-XVI-XIII-6, f. 1r-4r, 1).

²⁸ Segons el diccionari jurídic català, jurisperit és qui coneix profundament el dret, entès en qüestions de dret. També s'anomena juriconsult. Veg. Diccionari Jurídic Català (1989), Col·legi d'Advocats de Barcelona, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 192.

²⁹ 5-8-1614, declaració de Batista Guilera, jurispèrit, hab. a Vilafranca del Pdès. (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 36v-37v). En aquell capbreu de 1614, consta que el seu pare, Batista Guilera, fa test. a St. Cugat Sesgarriques el 1604.

³⁰ 7-10-1596, bateig d'*Elisabet Marianna*, filla de Pere Joan Mas, del mas de la Riera, de la pr. de St. Sadurní, i d'Elionor, muller d'aquell; PADRINS: Antoni Mas, not. de Vilafranca del Penedès, "onclo paternal de dita Elisabet Maria Anna"; i Elisabet Guasch, muller de Pere Guasch, not. de Vilafranca del Pdès. (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 130, 20).

³¹ 10-6-1691, CCMM de Pere Ravella i Pedrola, cabaler de cal Ravella d'Ordal, i Maria Soler i Vendrell, de Vilafranca del Pdès. (AHCVP, JS, P-XVII-288-1, f. 33r-44v; també el mateix a f. 135r-143v).

³² 20-9-1591, test. de Pau Martí, causídic, cabaler de cal Martí de la Costa, de St. Pau d'Ordal, hab. a Barcelona (APSP, Testaments I, f. 41r-42v, 33).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Joan de Josa i els seus vassalls, que li deuen “dosentas y tantas liuras”; dona Caterina d’Alentorn, 21 lliures, 27 reals; la sra. Colomera, 25 lliures d’una part i 13 lliures d’una altra part; i els de Caldes, 27 ducats d’una part, 17 ducats i 6 ducats, i en Vall de Vilella 4 lliures i 17 sous. Porta amb ell dos llibres de censals i violaris. I entre els tutors dels seus fills, consta dona Marquesa de Salbà, senyora de Gelida.

X. 19. FÀMULS, CRIATS I MAJORDOMS

Testimonis cridats y pregats a la ferma de aquest meu testament per mi dit testador són: Barthomeu Vendrell, treballador, y Juan Peyroli, estranger y criat del rector de Sant Saturní. (1620)¹

Els fàmuls, criats i majordoms formen part del servei domèstic que trobem a les cases dels senyors. També en trobem al servei d'eclesiàstics i pagesos benestants. Les referències a aquests servents són més aviat escasses en la documentació que hem consultat. S'esmenten en alguns testaments -en qualitat de testimonis o perquè se'ls fa algun llegat-, partides de baptisme, relacions de padrinatge, registres de matrimonis, capítols matrimonials, etc. Alguns d'ells són originaris del regne de França. També sabem que alguns deixen aquell ofici un cop es casen, per fer de pagès. Entre altres, trobem els immigrants d'origen occità Pere Compte i Pere Catasus, com anirem explicant.

A continuació, mostrem el servei domèstic que hem anat documentant, segons el seu lloc de treball.

¹ 25-6-1620, test. de Jordi Notó, mestre de cases d'origen occità, hab. a la vila de St. Sadurní (APSP, Testaments 1585-1663, f. 25r-25v, 19).

a) *Torre de Monistrol d'Anoia*

A la torre o quadra de Monistrol, trobem una sèrie de servents domèstics entre 1567 i 1611.

Pere Compte, d'origen occità, fa de majordom de la torre de Monistrol, segons consta en un padrinatge (1567).² Es casa amb la viuda Joana Durana, de Gelida, el 1570.³ El matrimoni s'instal·la a la mateixa quadra de Monistrol (1571).⁴ Més endavant, se'n van a viure a les Crosses, de la parròquia de Martorell, on ell farà de pagès. Són pares d'almenys un fill, Pere Joan, batejat a sant Sadurní (1575).⁵

L'occità *Joan Rius* fa de criat de Francesc Vilana, sr. de Monistrol. Pel seu testament (1611), sabem que és originari del bisbat de Comenge, i que resideix en aquella quadra: “Yo, Juan Rius, criat de don Francesch Vilana, per ara resident en la quadra de Monistrol de Noya”. Nomena marmessors testamentaris Francesc Vilana, sr. de Monistrol, i Mariana Vilana, muller d'aquell.⁶ Mor solter i fa hereus Déu i la seva ànima.

Entre les deixes de Joan Rius, consten dues criades de la mateixa torre de Monistrol, *Jerònima* i *Caterina*, a les quals deixa 4 reals pels seus bons serveis: “*Primerament deix a Hierònima y a Chaterina, criadas de casa de don Francesch Vilana, a quiscuna de ellas per bons servisis, quatre reals*”.

² 1567, bateig de Pere, fill de (il·legible) i d'Eulàlia, muller d'aquell. Padri: (Pere) Compte, majordom, hab. a la casa de Monistrol d'Anoia, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 4, s/n).

³ 1-9-1570, matrimoni de Pere Compte, majordom, i Joana Durana, viuda, de Gelida (APSS, matrimonis (1567-1671), p. 2, núm. 1, foto 4).

⁴ Consta en una relació de padrinatge. El 6-12-1571, es bateja *Joana*, filla de Pere Nurigat, pagès, de la pr. de St. Sadurní. La padrina és “Joana Compte, muller de Pere Compte, hab. a la torre de Monistrol de Noya” (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 23, 16).

⁵ El 7-2-1575, en el bateig del seu fill, Pere Joan, consta que el matrimoni resideix a Martorell: “*Pere Compte, pagès, hab. a Martorell, i de Joana, muller d'aquell*” (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 39, 4).

⁶ 26-8-1611, test. de Joan Rius, criat de Francesc Vilana, sr. de Monistrol; fill de Domingo Rius, pagès, i de Caterina, muller d'aquell, del bisbat de Comenge, del r. de F. (APSS, Testaments 1585-1663, f. 67v-68v): “*E primerament elegesch marmessors, \y en son cas y lloc curadors/, e de aquest meu test. executors los honorables Senyors Don Francesch Vilana y Misenyora Dona Maciana Vilana, marit y muller*”.

A més d'aquestes dues criades, en relació al servei femení, consta la viuda *madò Ravella* (1611), també al servei de Francesc Vilana. Per via testamentària, Pere Feliu, pagès d'origen occità habitant a la quadra de Monistrol, li deixa 20 reals pels bons serveis que rebé d'aquella.⁷

b) *Casa Gralla, torre de St. Joan*

Pau Bartomeu és fàmul de Francesc de Gralla i Desplà, sr. de Subirats. Fa de testimoni en la declaració de Macià Carbó III, batlle de Subirats, en el capbreu de Subirats de 1567.⁸

Pere Catusus (escrit també Carasus, Cadasus, Casasus), natural de Paréac, del bisbat de Tarbes, és fàmul de Josep de Milsocós, sr. de Subirats. Fa de testimoni de la declaració de Joan Ferrer, de la Riba, en el capbreu de Subirats de 1614.⁹ Arriba a Subirats pels volts de 1583, amb 14 anys, i el 1622, amb 39 anys, es casa amb Beneta Tarrat, natural de la parròquia de Freixenet, del bisbat de Vic.¹⁰ Ella és pubilla, i ell dona nom al mas on habiten, "can Catusus".¹¹

El mateix any 1614, trobem un altre fàmul de Josep de Milsocós, de nom *Josep Calulla*, que fa de testimoni de la declaració de Jaume Rosell de les Codines, de Sant Pere de Subirats.

c) *Rectoria de Sant Sadurní*

Joan Peyrolí (1619), estranger, fa de criat del rector de Sant Sadurní. Ferma per testimoni en la publicació del testament d'Esteve Alba, pagès d'origen

⁷ 24-11-1601, test. de Pere Feliu, pagès de Monistrol, natural d'Aux, del r. de F. (APSS, testaments 1585-1663, f. 22r-23r): "*Ítem deix dels altres béns meus a madò [en blanc] Ravella, viuda, hab. en dita quadra de Monistrol de Noya, en servei del dit Il.lustre Senyor Vilana, per los bons serveis que de ella tinch rebuts, vint reals*".

⁸ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern, batlle de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93r-95r, foto 4991): "Pau Bartomeu familiaris dicti domini".

⁹ 10-7-1614, declaració de Joan Ferrer, de la Riba, de St. Pere de Subirats (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 34r-34v): "Testes huius rei sunt Hieronimus Vergos, miles, et Petrus Carasus, familiares diti nobilis dompni Josephi de Milsocós".

¹⁰ 18-5-1622, amonestació de Pere Catusus (ACCB, expedient de dispensa d'amonestacions del bisbat de Barcelona, núm 160, f. 1r-2v).

¹¹ Aquest mas no consta en el capbreu de Subirats de 1614, almenys amb aquest nom. Tampoc no hi consta cap declarant amb el cognom "Tarrat". O bé el mas és d'una altra senyoria, i no es fa constar en aquell capbreu, o bé es crea en una data posterior a 1614.

occità, habitant a la parròquia de Sant Sadurní.¹² També fa de testimoni del testament de Jordi Notó, mestre de cases d'origen occità, habitant a la vila de Sant Sadurní (1620).¹³ I de la publicació del testament de Pere Joan del Riu, pagès d'origen occità, habitant en aquella mateixa parròquia de Sant Sadurní (1623).¹⁴

d) *Criats de cases i masos*

Trobem algunes persones que responen a la categoria professional de “criat de casa” o “criada de casa”, sense esmentar el lloc concret on treballen. Poden treballar en alguna casa o mas de famílies benestants, si no ho fan a la rectoria de la parròquia.

Entre el servei masculí, a Sant Sadurní trobem *Miquel Ferrer* (1611), “criat de casa”, fa de testimoni del testament d'Antoni Bosch, bracer d'origen occità, habitant a Sant Sadurní.¹⁵ També *Antoni Ros*, “criat de casa” de la parròquia de Sant Sadurní, fa de testimoni del testament del sastre Pere Torrentmal, de la vila de Sant Sadurní.¹⁶ I *Francesc Torrentmal*, “criat de casa”, consta com a testimoni en dos testaments: en el de Beneta (Vendrell), viuda d'Antoni Martí, teixidor de lli de Sant Sadurní (1624);¹⁷ i en el testament de Joan Ribas, pagès habitant a la quadra de Monistrol (1625).¹⁸

Alguns pagesos propietaris de mas mostren una gran estima per alguns dels seus criats o treballadors, considerats com una extensió de la seva família. Per això, alguns d'ells els contemplen en els seus testaments. Les deixes que els fan són per col·locació de matrimoni, o en senyal d'agraïment pels bons serveis rebuts.

¹² 23-4-1619, publicació del test. d'Esteve Alba, pagès d'origen occità, hab. a St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 91v-92r).

¹³ 25-6-1620, test. de Jordi Notó, mestre de cases d'origen occità, hab. a la vila de St. Sadurní (APSP, Testaments 1585-1663, f. 25r-25v, 19).

¹⁴ 12-1-1623, publicació del test. de Pere Joan del Riu, pagès d'origen occità, hab. a la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 102r).

¹⁵ 7-2-1611, test. d'Antoni Bosch, bracer, del r. de F.; *testimonis: Miquel Ferrer, criat de casa; i Gabriel Oliver, mestre d'escola* (APSS, Testaments 1585-1663, f. 77v-78r).

¹⁶ 17-10-1615, test. de Pere Torrentmal, sastre, de St. Sadurní; *testimonis: Antoni Ros, criat de casa; i Domingo Sogues, pastor, hab. s a St Sadurní* (APSS, Testaments 1585-1663, f. 78r-79r).

¹⁷ 4-1-1624, test. de Beneta (Vendrell), viuda d'Antoni Martí, teixidor de lli, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 116v-117v).

¹⁸ 10-9-1625, test. de Joan Ribas, pagès, hab. a la quadra de Monistrol d'Anoia (APSS, Testaments 1585-1663, f. 112v-113v).

Joan Mestre (1572), del Gorner, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, vol que *Joan Serra*, criat de casa d'aquell, sigui mantingut i alimentat a casa seva tot el temps de la seva vida natural, treballant bé i honestament en aquella casa. I si el volen treure, li hauran de pagar la soldada des de tot el temps que ha treballat a la casa, que puja a 20 o 25 lliures. També en aquella mateixa parròquia, Pere Joan Escuder (1684), de Rocavert, deixa a la viuda *Eulàlia Milana*, “qui està per majordoma en ma casa”, a més de la soldada que se li deu, “una dobla en or o lo just valor de aquella” a ses lliures voluntats.¹⁹ I Pau Escuder i Fontanals (1703), vol que es faci “un vestit de dol” per “la criada que lo dia de mon òbit se asertarà estar en ma casa”, i que l'hagi de pagar l'hereu d'aquell, que en aquest cas és Josep Escuder i Fontanals, germà d'aquell.²⁰ Per la seva part, Joan Codorniu (1621), major, del Mas de Noia, de Sant Sadurní, deixa 20 lliures a *Eulàlia Codorniu* “criada de casa”, en cas de col.locatió.²¹ Aproximadament un any i mig més tard, la jove d'aquell mas, Jerònima Surià Jofre (1622), viuda de Joan Codorniu, menor, deixa a la mateixa criada una sort de robes, les quals serviran per fer l'aixovar d'aquella per quan es casi:²²

Ítem vull y man que a Eulària Codorniu, criada de casa, per los bons servisis li sien donades unas faldilles de mitja llana blaves y narengades, un gipó de cotonina narengat, unas mànegas de xamellot nerangat y una camisa de bri nova de las mias, les quals coses tinc y posehesch y las hi deix y llec.

Per aquests dos testaments, sabem que dita Eulàlia és filla de Nicolau Codorniu, de Vallbona, probablement un cabaler sortit de cal Codorniu del mas.

Hi ha noies joves que entren a servir a casa d'un pagès propietari, o d'una família benestant. És el que s'anomena anar a servir o fer de criada. Eren filles de gent humil, de petits pagesos propietaris, o de cabalers sortits de masos benestants que han descendit en l'escala social. Aquestes joves criades, amb la soldada que

¹⁹ 24-2-1684, 3r test. de Pere Joan Escuder, de Rocavert, de St. Pere de Lavern (APL, Francesc Morera, P-XVII-200-1, f. 293r-294v, 5).

²⁰ 17-10-1703, test. de Pau Escuder i Fontanals, fill i hereu de Pere Joan Escuder, de Rocavert, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Josep Soler, P-XVII-289-1, f. 7r-11v).

²¹ 27-1-1621, test. de Joan Codorniu, major, del mas d'Anoia, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 97r-98r).

²² 22-7-1622, test. de Jerònima (Surià Jofre), viuda de Joan Codorniu, menor, del mas d'Anoia, de la pr. de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 100r-101r).

guanyen, les deixes dels amos, i potser el que els donin els seus pares, familiars i amics, es poden fer un dot i aixovar per poder-se casar.²³ Les ajudes per col·locació de matrimoni també les fan els senyors. Rafela de Cardona (1574) dóna el dot de 45 lliures a la seva criada *Joana Solls*, la qual es vol casar amb Pere Biella, u pagès d'origen occità que treballa en terres del mas Pont, de la parròquia de Sant Pere de Lavern. Aquella nobla li fa arribar aquell dot per mans de Miquel Casanovas, pagès propietari del mas Pont.²⁴

CRIATS I MAJORDOMS					
Núm	Data	Nom	Professió	Lloc d'origen	Residència
1	1567	BARTOMEU, Pau	fàmul		torre de St. Joan
2	1614	CATUSUS, Pere	fàmul	r. de França	torre de St. Joan
3	1614	CALULLA, Josep	fàmul		torre de St. Joan
4	1570, 1575	COMPTE, Pere	majordom	r. de França	torre de Monistrol
5	1601	RAVELLA, madò	“en servei de”		torre de Monistrol
6	1601	Jerònima	criada		torre de Monistrol
7	1601	Caterina	criada		torre de Monistrol
8	1611	RIUS, Joan	criat	r. de França	torre de Monistrol
9	1574	SOLLS, Joana	criada		casa R. de Cardona
10	1619	PEYROLÍ, Joan		estranger	rectoria St. Sadurní
11	1611	FERRER, Miquel	criat de casa		pr. de St. Sadurní
12	1611	ROS, Antoni	criat de casa		pr. de St. Sadurní
13	1624, 1625	TORRENTMAL, Francesc	criat de casa		pr. de St. Sadurní
14	1621	CODORNIU, Eulàlia	criada		cal Codorniu del mas
15	1572	SERRA, Joan	criat de casa		mas de Rocavert
16	1684	MILANA, Eulàlia	majordoma		mas de Rocavert
17	1703	La criada que hi haurà a casa	criada		mas de Rocavert

Quadre 120. *Fàmuls, criats i majordoms del terme de Subirats, s-XVI i XVII.*

²³ Veg. l'apartat V.1.4. *Les cabaleres*, p. 219, del capítol V. *Les relacions familiars*, d'aquest treball de tesi.

²⁴ 30-1-1574, CCMM de Pere Biella, pagès d'origen occità, hab. a la pr. de St. Pere de Lavern, i Joana Solls, criada de Rafaela de Cardona (APL, M-1570, f. 56r-56v).

X. 20. ELS PRIVILEGIATS

Dimecres, a IIII, del mes de janer, de dit any MDXXXVIII, fonch bataiat en Lorens Montserrat, fill del magnífich mosèn Gaspar de Monbui, \y de la senyora Heleonor, muller sua/, senyors de Savall. (1548)¹

Sota la denominació de privilegiats, incloem l'estament dels nobles, aristòcrates, donzells, cavallers i ciutadans honrats que resideixen o estan molt relacionats amb el terme de Subirats. També hi agrupem aquells mercaders que han adquirit grans propietats al mateix terme.

X.20.1. NOBLES, ARISTÒCRATES, DONZELLS, CAVALLERS I CIUTADANS HONRATS

En el fogatge de 1497, consten una sèrie de nobles i cavallers domiciliats al terme de Subirats. En comptem cinc, dels quals dos són a la parròquia de Sant Pere de Subirats i tres a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats. No consta cap noble o cavaller a les parròquies de Sant Pere de Lavern i Sant Pau d'Ordal, aquesta última de domini alodial del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.

¹ 14-1-1548, bateig de Llorenç Montserrat de Montbui, de Savall, pr. de St. Pere de Subirats (APL, M-1561, f. 136v, 375).

Seguint aquell fogatge, en relació a la parròquia de Sant Pere de Subirats, trobem la senyora Elionor de Montcada (1497), la qual habita probablement a la torre de Sant Joan Sesrovires, situada a sota el castell de Subirats. I mossèn Montbui (1497), donzell o cavaller, senyor de la quadra de Savall.

En relació a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, hi ha mossèn Francesc Quintana (1497), del qual només sabem que és donzell o cavaller. I mossèn Pere de Subirats (1497), o sigui, Pere de Barberà àlies de Subirats, del qual en parlem més endavant.

No es parla d'altres nobles i cavallers, que sabem que existien, els quals s'haurien traslladat a viure a altres indrets, com la ciutat de Barcelona o la vila de Vilafranca del Penedès, o bé s'haurien emparentat amb altres nissagues, o s'haurien extingit biològicament.

En el fogatge de 1515, consta només un cavaller que resideixi al terme de Subirats. Es tracta de mossèn Miquel de Montbui, senyor de la quadra de Savall, de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Els senyors d'aquella quadra continuen residint-hi almenys fins a la segona meitat del segle XVI; en el fogatge de 1553, hi resideix el "militar" Franci Amat, senyor de Savall.

Sembla que a partir de 1515, tots els altres nobles i cavallers hagin desaparegut del terme de Subirats, almenys com a residents. Això no vol dir que hagin desaparegut totalment. Alguns segueixen tenint-hi casa i propietats alodials, i poden compartir doble residència, a fora i a dins el terme. Entre aquests nobles i cavallers, hem identificat els Despalau, Barberà, Gralla, Sapila i Masdovelles, aquests darrers tenint béns dels Vilarnau. A continuació, parlem de tots aquests senyors.

a) *Montbui, Amat, Siurana*

En relació als senyors de la quadra de Savall, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, tenim constància dels cavallers *mossèn Montbui* en el fogatge de 1497, i *Miquel de Montbui* en el fogatge de 1515. Tots ells habiten en aquella mateixa quadra. Hi trobem també Gaspar de Montbui, casat amb Elionor, pares de

Llorenç Montserrat de Montbui, aquest darrer nascut el 1548.² Després, en el fogatge de 1553, hi consta el militar Francesc Amat de Palou i de Fluvià, senyor de Savall. I més endavant, el donzell Jeroni Siurana, casat amb Isabel, el qual arrenda aquell mas a Joan Carbó i Segismon Carbó, de la Torre, per cinc anys (1585).³

b) *Despalau*

En relació als *Despalau* (escrit també *Dezpalau*), trobem el cavaller *Dalmaci Despalau*, resident a Sant Sadurní, el qual documentem entre 1484-1505. Féu diferents establiments a Subirats el 1484.⁴ El 1503, Dalmaci Despalau (*Dalmasius Dezpalau*) declara tenir un hort, on abans hi havia hagut una casa construïda, a la vila de Sant Sadurní, alou de l'església de Sant Sadurní, pel qual es paga 2 s. de cens per Sant Pere i Feliu.⁵

El seu fill, *Miquel Despalau*, entre 1518-1528, fa diferents establiments de masos i peces de terra de domini alodial directe d'aquell, tot dins la parròquia de Sant Sadurní. El 1518, estableix al pagès Joan Martí una peça de terra, d'extensió no detallada, tde pertinències del mas Esperó, de la parròquia de Sant Sadurní.⁶ Estableix el mas Aixertell (1518) a Rafael Ferrer; el mas Puig o de les Pujades (1518) a Antoni Romeu dels Borrulls; els masos Brugal i Martí (1519) a Miquel Mestre de Rocamora; i el mas Arrabassador (1528) a Joan Carbó.⁷ Els lligítims

² 4-1-1548, baptisme de Llorenç Montserrat, fill de Gaspar de Montbui i d'Elionor, muller d'aquell, senyors de Savall (APL, Llibre de Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 136v, 375).

³ 26-12-1585, cont. arrend. de la casa i quadra de Savall, de St. Pere de Subirats (APL, M-1570, f. 187v-188r, 576).

⁴ 1567 declaració de Beneta i Galceran Ferrer, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 33v-34r).

⁵ 1503, declaració del cavaller Dalmaci Despalau, de St. Sadurní (AHCVP, Bernat Vila, capbreu de la rectoria de Sant Sadurní, 1503-1505, núm 331).

⁶ 10-3-1518, acte en poder de Jaume Vallformosa, prevere, vicari de St. Sadurní. Vegeu declaració de Pere Canals i Elisabet (Martí), propietària, muller d'aquell, dins (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 128v-129v).

⁷ Els establiments són els següents: a) 8-3-1518, *mas Aixertell*, a Rafael Ferrer, en poder de Joan Roger, vicari de St. Pere de Lavern, dins declaració de Beneta Ferrera i Galceran Ferrer, fill d'aquella, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 42r-46r, foto 4885-4893); b) 8-3-1518, *mas Puig o de les Pujades*, a Antoni Romeu dels Borrulls, en poder de Joan Roger, vicari de St. Pere de Lavern, dins declaració de Joan Romeu dels Borrulls (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 65v, foto 4934); c) 15-1-1519, *mas Brugal i mas Martí*, ròncs, a Miquel

drets dels dominis alodials directes dels Despalau passen a Francesc de Gralla i Desplà, successor legal d'aquells, per dret de compra, com consta en vàries declaracions del capbreu de Subirats de 1567.

c) *Barberà*

En relació als *Barberà*, hem esmentat amb anterioritat *Pere de Subirats* (1497), el qual identifiquem amb *Pere de Barberà, àlies de Subirats*, propietari de diferents delmes i cases a Sant Sadurní. Ens consta que, abans de 1531, Pere de Barberà era castlà de Subirats, i vengué els seus delmes particulars a Francesc de Gralla i Desplà (1531).⁸ Entre les seves propietats, hi havia la casa de Pere de Barberà, juntament amb el corral i el terreny anomenat *lo ferriginal*, tot situat a la vila de Sant Sadurní. El corral i una part de *lo ferriginal* es parcel·la i s'urbanitza, com consta en el capbreu de 1567 de Francesc de Gralla i Desplà.⁹ Per tant, aquesta part fou adquirida per Francesc de Gralla i Desplà.

La casa senyorial dels Barberà era una “gran casa” (“*illam magnam domum*”), una part de la qual, dividida en dues cases amb un portal cadascuna que donen al carrer, serà venuda per *Joan Dionís de Barberà* a Pere Mestre, el 1547. A partir d'aquell moment, per la seva ubicació, el comprador pren el nom de Pere Mestre de la Plaça.¹⁰ Quatre anys després, el 1551, el mateix Pere Mestre de la Plaça compra a Perot Sapila, cavaller i ciutadà de Barcelona, una altra casa

Mestre de Rocamora, en poder de Jaume Vallformosa, rector de St. Sadurní, dins declaració de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 89v-91v, foto 4982); i d) 28-3-1528, *mas Arrabassador* a Joan Carbó, en poder de Joan Montserrat, vicari de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 49v-50v).

⁸ Citat dins LLORAC, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*. Vilafranca del Penedès: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Subirats, p. 117.

⁹ Entre els límits de la casa i hort contigu de Jaume Batlle, àlies “lo Batlle de Masqueca”, consta al nord amb una peça de terra de Rafael Ferrer; al sud amb el camí ral; a l'est amb “lo Ferriginal”, de mossèn Pere de Barberà, on avui hi ha construïda la casa de Lluç Mir (*ab oriente in Ferriginali magnifici Petri de Barbarà, ubi nunc est constructa quedam domus d'en Mir*); i a l'oest amb honors de Jaume Faiol, on abans hi havia el corral de Pere de Barberà (“*qui solebat esse ovili dicti magnifici Petri de Barbarà*”; vegeu declaració de Jaume Balle, de Masquefa (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 57r-58r). El 1567, el sr. de Subirats és Francesc de Gralla i Desplà.

¹⁰ La “gran casa” de Joan Dionís de Barberà que compra Pere Mestre de la Plaça limita a l'est amb la casa de Lluç Mir; vegeu declaració de Pere Mestre, de la Plaça, 11-8-1596. (AHCVP, Pere Guasch i Antoni Castells, notaris de Vilafranca, capbreu de la rectoria de Sant Sadurní (1595-1597), núm 332, f. 17r).

situada a la mateixa plaça de la vila, al costat de les cases anteriors. Totes tres cases juntes sumen quatre portals. En la declaració de Pere Mestre de la Plaça (1567), consta que aquesta gran casa o “hospici” (*hospiti*), abans havia estat dividida en quatre cases, i que ara tornava a ser una de sola.¹¹ Es tracta d’una casa forta, amb torre circular, que havia estat propietat de Joan Dionís de Barberà,¹² de domini alodial directe de l’església de Sant Sadurní, i per totes aquestes cases juntes es paga un cens de 10 sous.

Trobem altres Barberà. *Dionísia de Barberà* (1527) fa establiment del mas Escuder, derruït i deshabitat, de 10 jornals, a Antoni Romeu dels Borrulls.¹³ *Dionísia de Barberà* i *Joan Dionís de Barberà i de Subirats* venen un terç d’un delme d’Ordal a Francesc de Gralla i Desplà, algunes peces de terra del qual estaven situades a St. Sadurní i a St. Pere de Lavern (1542). Trobem també *Francesc de Barberà i de Subirats* (1578), habitant a la parròquia de Santa Fe.¹⁴

d) *Gralla, Montcada, Milsocós, Ramon*

Pel que fa a la família Gralla, el 1513, Ferran II ven a *Miquel Joan de Gralla* diferents censos, drets emfitèutics i terres al terme de Subirats, per 30.000 sous.¹⁵ És diputat del Braç Militar de la Generalitat de Catalunya (1491-1494), mestre racional del Principat de Catalunya (1501-1520), mestre sala de la Cort del Rei, general dels Reals Exèrcits, ambaixador davant la Cort del Rei de França i i senyor de Grealó. El 1517, Carles I li concedeix el privilegi de cavaller, a Brussel·les, i el 1521, li ven el castell i terme de Subirats, juntament amb la seva

¹¹ Veg. la declaració de Pere Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 61v-65r, fotos 4926-4933).

¹² La imatge més antiga d’aquesta torre circular consta dibuixada en una aquarel·la de Jaume Mir i Molins (1862-1874), hereu de cal Guineu, de St. Sadurní. Veg. QUEROL ROVIRA, C. (2010): *Atles de can Guineu (1400-1865). St. Sadurní d’Anoia i Subirats en la cartografia i els dibuixos de Jaume Mir Molins*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana.

¹³ 16-12-1527, establiment del mas Escuder per Dionísia de Barberà, acte en poder de Gaspar Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès.; veg. declaració de Joan Romeu dels Borrulls, de Sta. Creu de Creixà (AHCVP, JoX, capbreu 1567, f. 65v, foto 4934).

¹⁴ 27-2-1578, cont. arrend. d’un molí fariner que posseeix a St. Quintí de Mediona (AHCVP, MB, P-XVI-110-2, M, 48v-49v). Pels cognoms, interpretem que es tracta de la mateixa família.

¹⁵ 22-3-1521 (ACA, Cancelleria, Reg. 3886, p. 19 i 54).

senyoria civil i criminal, per 1795 lliures.¹⁶ Tot i ser senyor de Subirats, la seva residència oficial era la casa dels Desplà a Barcelona, coneguda després com la casa Gralla, situada al carrer de la Portaferriça. El 1506, es casa amb Anna Desplà i de Corbera, senyora d'Esponellà i Desgüell. El seu fill i hereu, Francesc de Gralla i Desplà, el succeeix com a mestre racional, és senyor de Subirats i ambaixador a Roma. Remodela la casa Gralla de Barcelona, i també la casa Gralla de Sant Joan, situada a Sant Joan Sesrovires, a la parròquia de Sant Pere de Subirats, la seva residència de Subirats. Compra el delme del mas de Peralba, del cavaller Sant Just, per 500 lliures (1513); el delme de Vilarnau, de Joan Miquel de Montbui, per 200 ll.; i els altres delmes que hem esmentat a diferents senyors particulars. El 1527 es casa amb Guiomar d'Hostalric-Sabastida i obté el privilegi de noblesa a Bolonya el 1530.

La seva filla, Lucrècia de Gralla i d'Hostalric, casada amb Francesc de Montcada i de Cardona, primer Marquès d'Aitona, tingué disset fills. A causa d'una sentència de 1567 en relació a la jurisdicció del terme de Subirats, es veu obligada a otorgar la retrovenda del castell de Subirats amb el seu terme i jurisdicció, però es reserva la casa Gralla de Sant Joan i els delmes particulars que el seu pare comprà, situats dins el terme de Subirats.¹⁷ Aquests delmes es compraren entre 1531-1542 a Galcerà de Barberà, Miquel de Montbui, Dionísia Joana i Joan Dionís de Subirats i de Barberà.

Més endavant, el 27-1-1611, el seu fill i hereu, Gastó de Montcada i de Gralla, segon Marquès d'Aitona i virrei de Sardenya, ven a Josep de Milsocós els delmes particulars que posseïa a Subirats i la casa Gralla de Sant Joan. El 1592, Josep de Milsocós havia adquirit el mas de Rocavert, de la parròquia de Sant Pere de Lavern, propietat del marquès de Sentmenat, per un acte de permuta de senyoria establert entre ell i Miquel de Salbà i de Vallseca, sr. de Santiga, regent de la Cancelleria de Barcelona i hereu de Raimon Vicenç de Semmenat, ciutadà

¹⁶ 22-3-1521 (ACA, Cancelleria, Reg. 3886, p. 19 i 54).

¹⁷ Sentència de 1567 (ACA, Cancelleria, Reg. 4258). 9-5-1569, confirmació de la venda del castell i terme de Subirats, amb la seva jurisdicció civil i criminal (Arxiu patrimonial de cal Mata del Racó; citat dins LLORAC, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*, p. 118.

de Barcelona i marquès de Sentmenat, el 1592.¹⁸ L'esmentat Josep de Milsocós, sr. de Subirats, és qui encarrega el capbreu de Subirats de 1614. El patrimoni passa a la seva filla, Agnès de Milsocós, la qual es casa amb Josep de Ramon (1619). A partir d'aquell moment, la *casa Gralla* de Sant Joan pren el nom de *torre d'en Ramon*.¹⁹ Tots són ciutadans de Barcelona.

e) Vilarnau i Masdovelles

La quadra o castell de Vilarnau, situada situada a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, i estroba en runes a la segona meitat del segle XVI. En la declaració de les propietats de Bartomeu Mir, pagès de Vilarnau, en el capbreu de Subirats de 1567, consta que el seu mas de Vilarnau està situat a prop del castell de Vilarnau, derruït i deshabitat (*satis prope castrum de Vilarnau, dirrutum et dessabitatum*), anomenat també “castell vell de Vilarnau” (*castro veteri de Vilarnau*).²⁰ La quadra de Vilarnau era una de les residències dels Vilarnau, una família de cavallers que tenim documentada, de forma incompleta, almenys des del segle XIV: Albert de Vilarnau (1386); Arnau de Vilarnau (1401), fundador del benefici de Sant Bartomeu; Galceran de Vilarnau (1478, 1479); Elisabet, muller d'aquell (1478); i Elionor de Vilarnau (1503). La quadra passa a ser alou de Lluís de Masdovelles i de Vilafranca, probablement per via de matrimoni, el qual la declara en els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, a més d'altres dominis alodials situats dins el mateix terme de Subirats. El cavaller Lluís de Masdovelles i de Vilafranca té residència a la vila de Vilafranca del Penedès.

¹⁸ 25-4-1592, acte de permuta de senyoria, en poder de l'Antic Servat, notari de Barcelona; veg. (AHCVP, capbreu de Subirats de 1614, SA, f. 162r-163r): “...in quibusquidem censibus vos succeditis in vim permutationis factis inter vos et Illustrisimem dominum michaellem de Çalbà et de vallesica, regentem cancellariam Barcinone, herede dicti de Semanat...”.

¹⁹ Veg. LLORAC, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*, p. 228.

²⁰ 1567, declaració de Bartomeu Mir, pagès, de Vilarnau (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 70r-71v).

f) *Gualbes, Rocabertí, Peguera, Vilana*

En relació a la quadra de Monistrol d'Anoia, aquella s'estableix al monestir de l'orde de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron el 1476.²¹ El 1530, aquell monestir ven aquella quadra a Frederic Honorat de Gualbes i de Vallseca, vicecanceller de Catalunya, compra la quadra de Monistrol d'Anoia al monestir dels Jeronis de la Vall d'Hebron de Barcelona.²² Frederic Honorat de Gualbes, ciutadà de Barcelona, és fill de Miquel de Gualbes († 1489), donzell. Es casa amb Estefania Sapila († 1557), i són pares d'almenys cinc fills: Anna (o Joana; casada amb Pere de Rocabertí, baró de Cabrenys); Jerònima (religiosa); Isabel (casada amb L. Vilana, regent de la cancelleria de Mallorca); Gaspar; i Caterina (casada amb Joan Sunyer, Dr. del Reial Consell, fill de Gabriel Sunyer, donzell).²³ Per disposició testamentària, la propietat de la quadra de Monistrol passa a mans d'Estefania Sapila, viuda de Frederic Honorat de Gualbes,²⁴ i posteriorment a Anna (o Joana) de Gualbes i Sapila, filla primogènita d'aquells.²⁵

Anna de Gualbes i Sapila, muller de Perot de Rocabertí, baró de Cabrenys, n'és la propietària quan el 1563 fa arrendament del forn de vidre a Bernat Masiques. Per voluntat testamentària, el seu fill, Francesc de Rocabertí i de Gualbes, hereu universal per línia paterna, hereta el senyoriu de Cabrenys; i la seva filla, Estefania de Rocabertí i de Gualbes, monja carmelita, hereva universal per línia materna, hereta la quadra de Monistrol d'Anoia. A més, Anna de Gualbes

²¹ L'establiment data de l'11-7-1476, com consta en una instància del Marquès de Monistrol (Arxiu municipal de St. Sadurní d'Anoia). Citat dins LLORAC, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*. Vilafranca del Pdès.: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Subirats, p. 117.

²² 5-9-1530 compra la quadra de Monistrol d'Anoia al monestir dels Jeronis de la Vall d'Hebron de Barcelona (AHSS, Arxiu històric de St. Sadurní, Instància del Marquès de Monistrol; citat dins LLORAC, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*. Vilafranca del Penedès: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Subirats, p. 117.

²³ Veg. FARGAS PEÑARROCHA, M. A. (1997): *Família i Poder a Catalunya, 1516-1626*, Barcelona: Fundació Noguera, p. 457).

²⁴ ACA, Secc. Patrimonials, Monistrol, perg. 955, test. de Frederic Honorat de Gualbes, 1532. El dot d'Estefania Sapila estava posat sobre l'heretat de Monistrol d'Anoia.

²⁵ 1557, test. d'Estefania de Gualbes (de soltera Estefania Sapila) (AHPB, Francesc Sunyer, not. *Primus liber test.orum*, llig. 29, ff. 153r-157r).

i Sapila vincula com a fideïcomissari segon en dret de successió el seu nebot Francesc Vilana, fill d'Isabel de Gualbes i Sapila, germana d'aquella.

Per una concòrdia establerta entre els dos germans, Estefania transfereix al seu germà Francesc l'heretat de Monistrol a canvi de 200 escuts. D'aquesta manera, Francesc de Rocabertí i de Gualbes posseeix la baronia de Cabrenys i la quadra de Monistrol d'Anoia.

Francesc de Rocabertí i de Gualbes, casat amb Eleonor de Peguera, no té descendència. El 1582, ven el senyoriu de Cabrenys a Isabel Sunyer, familiar d'aquell.²⁶ I mor aquell mateix any, sense fills. Per voluntat testamentària, deixa l'heretat de Monistrol d'Anoia a la lliure voluntat de la seva muller, Elionor de Peguera (1582).²⁷ Elionor de Peguera, de casada Elionor de Rocabertí, consta en un padrinatge a la parròquia de Sant Sadurní, concretament d'una filla de Joan Formosa, menor, i de Caterina, muller d'aquell (1589).²⁸

Aquesta senyora perd l'herència i diferents crèdits a favor de Francesc Vilana i de Gualbes, el qual li reclama el seu vincle de successió en aquella herència en un procés judicial entre 1594 i 1595.²⁹ La instrucció de la causa fou iniciada pel jutge Lluís de Peguera, doctor del Reial Consell, familiar d'Eleonor de Peguera. Després de renunciar aquell jutge a la seva instrucció, al·legant motius personals, la causa és continuada per diferents jutges (Lluís Jover, Rafel Rubí i Joan Areny), els quals, al seu torn, també hi renunciaven per diferents motius. Finalment, la causa és continuada pel Dr. Oliba, el qual dicta la sentència

²⁶ Isabel Sunyer compra el senyoriu de Cabrenys a Francesc de Rocabertí el 1582, el mateix any en què aquell mor, i el 1624 el revèn a Berenguer de Peguera (AHCB, Secc. Not. I-50, s. f., 1624; i III-16, s.f., 1624); citat dins FARGAS, M. A. (1997) *Família i poder a Catalunya...*, p. 211, la qual autora comenta: "Si Isabel Sunyer era, però, a la darrerria del cinc-cents la propietària del senyoriu, era perquè feia quaranta anys que el senyor de Cabrenys (Pere de Rocabertí) s'havia casat amb una Gualbes, (Anna de Gualbes i Sapila), cunyada d'un Sunyer". Caterina de Gualbes i Sapila, germana d'Anna de Gualbes i Sapila, es casà amb Joan Sunyer, Dr. del Reial Consell.

²⁷ AHPB, not. Onofre Alonso, Test.os sueltos, llig. 12, s. f. Test. de Francesc de Rocabertí, 1582.

²⁸ *25-1-1589, *Paula Magdalena*, filla de Joan Formosa, menor, del mas Masseguer, i de Caterina, muller d'aquell; PADRINS: Jaume Margarit, pagès, de la par. de St. Pere de Masquefa; i Elionor de Rocabertí, muller de Joan de Rocabertí; fou batejat per Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní (APSS, Llibre de Baptismes 1567-1605, f. 90, 1). En el document, consta escrit que Elionor és muller de Joan de Rocabertí, no consta Francesc de Rocabertí, potser per error del not.

²⁹ Com hem dit amb anterioritat, Francesc Vilana i de Gualbes era nebot d'Anna de Gualbes i Sapila, i fideïcomissari segon del test. d'aquella. La instrucció de la causa judicial fou iniciada pel jutge Lluís de Peguera, dr. del Reial Consell, familiar d'Eleonor de Peguera. Aquest jutge casa una filla amb un fill de Francesc Vilana.

favorable a Francesc Vilana. L'herència puja a 8000 ducats, i inclou la *Quadra de Monistrol d'Anoia*, diverses cases a Barcelona i el *mas de Santa Creu del Penedès*.³⁰ Per aquest motiu, trobem els Vilana com a senyors de la quadra de Monistrol.

Un fill de Francesc Vilana, de nom també Francesc, es casa amb Maria o Mariana de Peguera, filla del primer jutge instructor, Lluís de Peguera, el qual esdevé consogre del mateix Vilana.³¹ Sabem que a la torre de Monistrol d'Anoia viu Joana Vilana, viuda de [] Vilana, segons consta el 1557.³² Més endavant, documentem Jeroni Vilana, senyor de Monistrol, i Magdalena, muller d'aquell, com a pares d'una nena que mor albada a casa de Bernat Masiques, vidrier de Monistrol (1567).³³ La quadra de Monistrol passa de Francesc Vilana, casat amb Mariana de Peguera, al seu fill Felip Vilana i de Peguera, casat amb Maria de Boixadors, tots residents a la ciutat de Barcelona. Aquests darrers deuen ser els que participen com a marmessors del testament de Joan Rius (1611), criat de la torre de Monistrol d'Anoia.³⁴

g) *Sapila, Argençola*

La família *Sapila* té propietats al terme de Subirats, però no consta en cap dels tres fogatges amb què treballam. Els *Sapila* són una família de ciutadans honrats de Barcelona molt ben relacionada amb els cercles socialment dominants - ciutadans honrats, cavallers i membres de l'aristocràcia-, amb els quals s'emparenten. Formen part d'una de les velles oligarquies d'aquella ciutat. Alguns

³⁰ ACA, G. RV, 12, s.f.

³¹ Maria Adela Fargas comenta al respecte: "No tardà Vilana a entrar en tractes matrimonials amb el jutge relator de la causa, Lluís de Peguera, que esdevingué sogre del fill d'en Vilana" (FARGAS, M. A. p. 143-144, la qual cita la font: AHPB, Antoni Joan Fita, not., *Llibre setè de testaments*, llig. 38, ff. 50r-51v, test. de Marianna Vilana i Peguera, 1624).

³² APSS, fulls diversos. Consta escrit "Joana Vilana".

³³ †17-12-1567, una albada, filla de Jeroni Vilana, sr. de Monistrol, i de Magdalena, muller d'aquell. Mor a casa de Bernat Masiques, vidrier, hab. al forn de Monistrol d'Anoia (APSS, Òbits 1566-1656, f. 5, 5).

³⁴ 26-8-1611, test. de Joan Rius, criat de Francesc Vilana, sr. de Monistrol (APSS, Testaments 1585-1663, f. 67v-68v): "*E primerament elegesch marmesors, \y en son cas y lloc curadors/, e de aquest meu test. executors los honorables Senyors Don Francesch Vilana y Misenyora Dona Maciana Vilana, marit y muller*".

diataris personals de membres de la classe dirigent de l'època en fan ressò.³⁵ Maria Adela Fargas posa de manifest la seva política matrimonial i la seva influència. En el seu estudi, afirma no tenir constància que aquella família tingués algun tipus de residència fora de la ciutat comtal.³⁶

El nostre treball permet relacionar la família Sapila amb el terme de Subirats. Els Sapila posseeixen diferents propietats a la parròquia de Sant Sadurn de Subirats, entre les quals destaca la casa de les Voltes amb les seves terres, i els masos Blanc, Fraser i de Renda,³⁷ i “la casa gran” d’Estefania Sapila, muller del donzell Francesc d’Argençola, amb la carnisseria i un gran hort murallat al darrera, com consta en els límits de propietats d’alguns declarants del capbreu de Subirats de 1567, com la casa que declara Joan Torrents, de Sant Sadurní, alou d’aquella senyora.³⁸ I a la parròquia de Sant Pere de Lavern, consta que posseeixen el *mas d’en Martí de la Torre*, anomenat antigament *lo mas Gostemps*, i anteriorment *lo mas d’en Bover*, el qual Bernat Sever Sapila ven a Francesc Martí de la Torre el 1520;³⁹ i el *mas Pont*, pel qual es paguen 30 s. de cens als “hereus del sr. Sever Sapila” (1540).⁴⁰ Francesc d’Argençola, resident a Barcelona, com a propietari dels béns de la seva viuda, Estefania Sapila, declara tenir el mas Blanc, de 60 jornals, i diferents peces de terra que fan uns 15 jornals, tot situat a la parròquia de Sant Sadurní (1614).⁴¹

El primer Sapila que trobem és Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, el qual es casa amb Elionor Ferrer (1485), filla de Perot Ferrer, donzell d’aquella ciutat. Té en propietat la casa de les Voltes, abans d’en Ripoll. El seu

³⁵ Veg. SIMON, A. (1991): *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona.

³⁶ Escriu Fargas: “Només pel que fa a catorze famílies, no hem trobat cap indicati de residència externa a Barcelona. Es tractava de famílies originàries de la vella oligarquia baixmedieval, com ara els Fivaller, Dusai o Sapila...”. FARGAS, M. A. (1997): *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*. Barcelona: Fundació Noguera.

³⁷ 1559, Perot Sapila fa arrendament dels masos Blanc, Fraser i de Renda (APSS, Manual 1505).

³⁸ 1567, declaració de Joan Torrents, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, Capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 53r-53v).

³⁹ Acte de venda 9-9-1520, en poder de Pere Celitons, notari de Barcelona; veg. declaració de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 85v-86v).

⁴⁰ Aquesta contribució consta en una venda feta per Macià Carbó, de Puigfedó, a Vicenç Casanovas, pare de Miquel Casanovas, 13-11-1540, Joan Vilar, not. de Barcelona; veg. declaració de Miquel Casanovas, del mas Pont (AHVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 70r-71v).

⁴¹ 11-6-1614, declaració de Francesc d’Argençola, donzell, de Barcelona (AHCVP. Capbreu 1614, Simeó Argenter, f. 86r-87r).

fill, Perot Sapila i Ferrer, es casa amb Estefania de Torrelles, filla de Jeroni de Torrelles, sr. de la Roca del Vallès. La seva filla, Elisabet Sapila i de Torrelles, es casa primer amb Ramon de Torrelles, cosí germà d'aquella, i després amb el donzell Francesc d'Argençola.

El 1596, Francesca Sapila, com a viuda usufructuària de Berenguer Benet Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, i Gervasi Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, fill d'aquells, i hereu dels béns del seu pare, venen la *casa de les Voltes*, juntament amb unes peces de terra, a Pau Martí, menor, fill de Pau Martí, major, de l'Hostal, de Sant Sadurní.⁴²

Per la seva part, Francesc d'Argençola ven als jurats del terme de Subirats la carnisseria, juntament amb una altra que posseeix al *pla de les carnisseries*, situada a la parròquia de Sant Pere de Subirats, pel preu de 300 lliures (1610),⁴³ i la "casa gran" o torre d'Estefania Sapila i l'hort a Antoni Raventós de Sant Sadurní (1618).⁴⁴

⁴² Sabem que Berenguer Benet Sapila és fill d'Esteve Sapila i Vilanova i de Beatriu Dusai, muller d'aquell. De moment, no hem pogut esbrinar el vincle de parentiu existent entre Esteve Sapila i Vilanova i Bernat Sever Sapila. 28-3-1596, acte de venda en poder d'Antoni Batlle (1590-1620), notari de Barcelona. Dit Pau Martí de les Voltes compra també a dits Sapila unes peces de terra situades darrera la dita casa, del campanar i del cementiri, i al lloc dit "la Quarosa" i "Vilardell". Veg. la declaració dels tutors dels fills pubills de Pau Martí, menor, de les Voltes (AHCVP, Simeó Argenter, Capbreu de Subirats 1614, f. 114v).

⁴³ 26-3-1610, acte de compravenda de dites carnisseries. (AHCVP, Simeó Argenter, P-BE, 1609-1610, f.45r-47v).

⁴⁴ 22-12-1618. (AHCVP, Lluís Argenter, P-XVII, f. 244v-245v).

OFICIS I ESTRUCTURURA SOCIAL

Núm	Data	Nom	Condicció	Origen	Residència
1	1484,1505	DESPALAU, Dalmaci	cavaller		St. Sadurní
2	1505	VILARNAU, Elionor			
3	1497	MONTCADA, Elionor de			St. P. Sub.
4	1497	MONTBUI, mossèn	cavaller	Savall	St. P. Sub
5	1497	QUINTANA, Francesc	cavaller		St. Sadurní
6	1497	BARBERÀ, Pere de	cavaller		St. Sadurní
7	1497	FABRA, mossèn	cavaller		St. Sadurní
8	1485,1510	SAPILA, Bernat Sever	ciutadà honrat		Barcelona
9	1528,1559	SAPILA, Perot			Barcelona
10	1550	SAPILA, Elisabet			
11	1513	GRALLA, Miquel Joan de	cavaller		Barcelona
12	1513,1567	GRALLA, Francesc de	noble		Barcelona
13	1530	GUALBES, Frederic H. de	noble		Barcelona
14	1557	VILANA, Joana	viuda	Barcelona	Monistrol d'A.
15	1568	GRALLA, Lucrècia de	sra. Subirats		Barcelona
16	1607,1611	MONTCADA, Gastó de	marquès		Barcelona
17	1611,1614	MILSOCÓS, Josep	sr. Subirats		Barcelona
18	1619	MILSOCÓS, Agnès	sra. Subirats		Barcelona
19	1619	RAMON, Josep de	castlà Sedó		Barcelona
20	1515	MONTBUI, Miquel de	cavaller	Savall	St. P. Sub
21	1518	DESPALAU, Miquel	cavaller	St. Sadurní	St. Sadurní
22	1527,1542	BARBERÀ, Dionísia de			
23	1542,1547	BARBERÀ, Joan Dionís de	cavaller		
24	1553	AMAT, Franci	cavaller		St. P. Sub
25	1610,1618	ARGENÇOLA, Francesc	cavaller		Barcelona
26	1614	SAPILA, Gervasi	ciutadà honrat		Barcelona

Quadre 121. Nobles, aristòcrates, cavallers i ciutadans honrats, s- XVI i XVII.

XI. RÈGIM DE LA PROPIETAT DE LA TERRA I CULTIUS

Ítem més lo dit Rosel se atura dos jornals de terra, lo un anomenat la cortarada, lo quoad afronta ab lo camí qui va a la Granada a migjorn; ab dit Rosell a sol ponent; ab la senyora Barbarana a tramontana; ab lo camí qui va al Gorné et cetera. L'altra corterada afronta a sol yxent, e migjorn e tremontana, ab dit Rosel; a ponent, ab lo sènyer en Monsarat de Senta Fe et cetera. (1538)¹

XI.1. ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT DE LA TERRA

La terra, en una societat eminentment agrària, és la base principal de la riquesa. Per tractar l'estructura de la propietat de la terra es fa imprescindible la consulta dels capbreus. Aquestes sèries documentals constitueixen una font d'informació rellevant per la quantitat de declaracions que contenen dels pagesos emfiteutes que contenen, i per l'exhaustivitat en què aquestes declaracions normalment estan preses.² Els pagesos emfiteutes poden declarar masos i diferents peces de terra o parcel·les. En aquest apartat, analitzem l'estructura de la propietat de la terra al terme de Subirats, i més concretament a la parròquia de Sant Pere de

¹ 30-8-1538, cont. arrend. del mas de la Creu, de Joan Rosell i Baltassar Rosell, pare i fill, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1536, f. 40v-41v, 152).

² Anotem les referències d'aquests capbreus a l'apartat de *Fonts documentals* d'aquest treball.

Lavern, a partir de les declaracions que consten en els capbreus de Subirats de 1567 i de 1614. En alguns casos, com a material de suport, hem utilitzat també la documentació coetània consultada sobre aquesta localitat. Ens centrem bàsicament en l'estudi dels masos, els tipus de terra, la seva extensió i en què consisteix la seva explotació.

XI.1.1. MULTIPLICITAT D'UNITATS METROLÒGIQUES

Si bé els capbreus són una font d'informació important i obligada per l'estudi de la propietat de la terra, aquests presenten també una sèrie de dificultats. No sempre són explícits a l'hora d'establir el tipus de terra, la seva extensió i l'ús a què es dedica. No sempre es fa constar l'extensió de les peces de terra o parcel·les, i quan es fa, s'utilitzen diferents unitats de superfície i longitud. A aquesta multiplicitat de mesures cal afegir el fet que moltes d'elles tenen una equivalència diferent segons la localitat. Tots aquests fets plantegen dificultats d'interpretació per conèixer la superfície o dimensió de les terres declarades.

A més, tractant-se de documents de renda senyorial, partim de la convicció que devia existir un cert volum d'ocultació i frau que, tot i ser difícil de conèixer, convé tenir present a l'hora de fer les nostres interpretacions. D'entrada, detectem un percentatge considerable de peces o parcel·les de terra declarades de les quals no es diu ni la seva extensió ni a què es dediquen. Hem dotat d'un valor numèric estimatiu per aquests casos a fi de poder contrastar d'una banda la superfície declarada i de l'altra la superfície estimada de les peces de terra que es confessen, i oferir dades més compactes.

Per a l'estudi i conversió de les diferents unitats de superfície i longitud de l'època, hem seguit bàsicament el llibre d'Alsina, Feliu i Marquet³ i el de Francesc

³ ALSINA, C., FELIU, G, i G. MARQUET (1990): *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Barcelona: Curial edicions; (1996): *Diccionari de mesures catalanes*. Barcelona: Curial edicions.

Teixidó,⁴ que prenen com a base una mateixa font: els llibres d'enquestes sobre pesos, mides i mesures de 1587-1594, fets a partir de les corts de Montsó.⁵

A partir dels capbreus consultats, al terme de Subirats trobem usades les unitats de superfície i longitud agràries següents: *jornal*, *mojada*, *quartera de sembradura*, *quarterada*, *quartà (cortà)*, *cana i pam*, i *home de cavadura*.

El jornal (jornalia) és una mesura de superfície agrària que correspon a l'extensió de terra que es pot treballar en un dia. Es poden establir diferències entre l'agent treballador (persona, mul, parella de bous), el tipus de lloc (camp, prat, vinya) i l'activitat (cavar, llaurar, sembrar, segar, plantar, regar, etc.). Així, en relació al cavar trobem el *jornal de cavar*, que és l'extensió que ocupa el treball de cavar d'un dia d'un home (home de cavadura). En relació al llaurar, hom parla de *jornal de bous* o *jovada (iugerum)* i *jornal de mules*, equivalent a l'extensió de terra que es llaura normalment amb un parell de bous o un parell de mules. A Subirats, a la parròquia de Sant Sadurní, al lloc anomenat "lo Vilardell", hi ha una peça de terra campa de 2 jornals de llaurar de mules (*duo jornalía arationis mularum*);⁶ també una peça de terra campa plantada d'oliveres, situada a *lo camp de la capella*, parròquia de St. Sadurní, de 2 jornals de bous (*duo iugera*).⁷

El *jornal* o *jornal de terra* equival a la mujada a Barcelona, i es redueix a 4.896,50 m², segons el llibre d'Alsina *et altres*, o a 4.964,744 m², segons la revisió que en fa Francesc Teixidó en el seu treball. En relació al jornal de terra dedicat al cultiu de la vinya (*jornal de vinya*), l'enquesta de 1587-1594 el fixa a Vilanova i la Geltrú en uns 1800 ceps plantats a marc real, o sigui, a 7 pams, i ocupen una superfície de 3.332 m², segons el llibre d'Alsina *et altres*.

⁴ TEIXIDÓ, F. (2008-2009): *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i Comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*, vols. I, II. Fundació Noguera, estudis 46. Barcelona: Pagès editors.

⁵ A finals del segle XVI, davant la immensa diversitat de mides, pesos i mesures, i els valors que es donaven a aquestes per les diferents localitats catalanes, es plantejà la seva unificació a les corts de Montsó de 1585. El resultat fou un recull d'enquestes, realitzades poble a poble, per assolir aquell objectiu, que es feren durant els anys 1587-1594.

⁶ 1614, declaració de Pau Canals i Àngela (Romeu i Martí), muller d'aquell, propietària, néta d'Antoni Martí, de l'Hostal, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 59v-61v).

⁷ 7-6-1614, declaració de Baltassar Aguspí, mercader, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 89r-93r): "*totam illam aliam petiam terre campam olivaram plantatam inse duo iugera terre*".

La *mujada* (*modiata*, *modius agri*) correspon originàriament a l'extensió de terra que hom pot sembrar amb un muig (*modius*) de gra, en relació a la sembradura. En relació al llaurar, és un tros de terra que es considera que poden llaurar un parell de bous en un dia. L'enquesta o llibre de pesos, mides i mesures de 1587-1594 parla de *mujada* només per la zona de Barcelona (Baix Llobregat, Barcelonès, Maresme, Vallès), però, segons Francesc Teixidó, es podria utilitzar a més pobles de la influència de Barcelona. Els capbreus de Subirats de 1567 i 1614 mostren com la *mujada*, amb els submúltiples de *mitja mujada* (*semodiata*) i *quarterada*, equivalents a $\frac{1}{2}$ i $\frac{1}{4}$ de la *mujada*, és una unitat mètrica viva a l'època al terme de Subirats, Sant Pere d'Avinyonet, Santa Fe i la Granada. Segons el llibre de pesos, mides i mesures de 1587-1594, la *mujada* de Barcelona és també anomenada *jornal* o *jornal de terra* al segle XVI a Barcelona, i equival al *jornal* de Vilafranca del Penedès, de Vilanova i la Geltrú i d'Igualada. Segons aquesta mateixa font, l'equivalència de la *mujada* a Barcelona és de 25 destres en quatre caires (25 x 25 destres), que es tradueix en 4.964,744 m², quantitat que ofereix Francesc Teixidó en el seu treball. La *mujada* o *jornal de terra* a la vegueria de Vilafranca del Penedès també equival a 25 destres en quatre caires, segons aquesta mateixa font, per la qual cosa es pot reduir a 4.964,744 m². No obstant, Jaume Codina utilitza per la *mujada* la reducció de 4.896,50 m², probablement seguint el llibre d'Alsina *et altres*. Aquesta darrera quantitat de 4.896,50 m² és la mateixa que Alsina *et altres* ofereixen pel *jornal* de Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú i Igualada, i la *mujada* de Barcelona.

La *quartera* (*quartera* de sembradura), com a mesura superficial agrària, correspon a l'extensió de terra que es pot sembrar amb una *quartera* de gra. L'apreciació de l'extensió del terreny mesurat amb *quarteres* de sembradura, i els seus múltiples i submúltiples, permet també una gran variació, segons les característiques geogràfiques del lloc, l'ús i costum de la zona i l'habilitat del sembrador. El mètode de mesurar un camp consistia en què un mesurador especialista, proveït dels recipients per mesurar gra (*quartera*, *quartà*, *picotí*, etc.), sembrava el camp, a ús i costum del lloc, i anava numerant la quantitat de recipients usats, començant per les mesures més grans fins a les més petites, aquestes darreres emprades a ull a mesura que el terreny que quedava per sembrar es feia més reduït.

Les seves equivalències poden variar segons el lloc. La quartera equival, en general, a 12 quartans (cortans). En el seu llibre, Alsina *et altres* senyalen que, en les localitats on habitualment es fa servir el jornal, la quartera té una importància més relativa. En relació a Subirats, la quartera de sembradura consta com a mesura superficial en la documentació consultada, però en menys quantitat que el jornal i la mujada. Normalment consta en peces de terra, i els seus submúltiples de *mitja quartera* i *quartà* (cortà) en peces petites i horts. Entre altres, una peça de terra de 2 quarteres de sembradura a prop del mas d'en Carbó, de Sant Joan Salerm (1567);⁸ una peça de terra de 2 quartans de sembradura (Macià Campmany, de St. Joan Salerm, Lavern);⁹ mitja quartera de sembradura (hort de Marc Martí, de la Torre, Lavern).¹⁰ En els horts, algunes vegades es fa constar que els quartans de sembradura són de cànem, prenent com a referència aquell cultiu: 9 cortans de sembradura de cànem (hort de Joan Formosa, pagès, de Sant Sadurní (1567)).¹¹ Giménez Blasco troba la quartera generalment per feixes i peces en relació al Maresme.

Segons l'enquesta o llibre de pesos, mides i mesures de 1587-1594, la quartera de sembradura de Barcelona és igual a ½ mujada. Equival a 2.448,2503m², si s'igualava a ½ mujada, i a 2.901,6300 si s'igualava a 1.200 canes². Les canes és una unitat de superfície que consta en moltes localitats i que trobem també a la vegueria de Vilafranca del Penedès. Seguint l'obra d'Alsina *et altres*, l'equivalència corresponent per la quartera a Igualada i a Vilafranca del Penedès és de 2.962,0806 m², equivalent a 1.225 canes². En el nostre treball, hem pres l'equivalència corresponent de la quartera en aquestes localitats, és a dir, 2.962,0806 m².

⁸ 1567, declaració d'Antonia Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 88r-89v): "*quedam petia terre continentin duarum quarteriarum seminature parum plus vel minus*".

⁹ 1567, declaració de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 85v): "*Item quendam ortum de pertinentijs dicte petie terre seminature medie quarteria parum plus vel minus*".

¹⁰ 1567, declaració de Macià Campmany, St. Joan Salerm, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 72r-74v): "*Item quendam petia terra continentin duorum qurtanorum seminature parum plus vel minus*";

¹¹ 1567, declaració de Joan Formosa, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 58v-59r): "*totum illum ortum seminature octo aut novem cortanorum seminis canapi sive canem*".

La *quarterada* (*corturada*) és una mesura de superfície agrària pròpia de l'Alt Penedès. Equival a 2/3 parts del jornal, que es redueixen a 2.281 m², segons Alsina *et altres*. La trobem també a les Illes Balears amb uns altres valors. La quarterada es divideix en 4 quartons o 16 horts, i el quartó en 4 horts.

El *quartó* (*cortó*) o *quartó de terra*, anomenat també *quarta* o *quarta de terra*, perquè es divideix en 4 horts, és una mesura superficial agrària de valor variable segons la localitat. Al Penedès i a Vilanova i la Geltrú, el quartó equival a ¼ de mojada o 506,25 canes², o sigui, 1.224,12 m². Equival també a ¼ part de la quarterada, o sigui, a 4 horts.

L'*home de cavadura* és l'extensió del tros de terra que pot cavar un home en un dia. Els treballs de Joan Giménez Blasco i d'Alexandra Capdevila posen en evidència que aquesta expressió és mol usual al Maresme. Per aquella localitat, Giménez Blasco troba que es pot trobar una equivalència amb el *jornal de cavar* de Montpalau, estimat en 400 m² segons l'obra d'Alsina *et altres*. L'enquesta de 1587-1594 no parla d'aquesta mesura a la vegueria de Vilafranca del Penedès. No obstant, els capbreus de Subirats de 1567 i 1614 mostren que és una mesura de superfície agrària viva al terme de Subirats. Hem constatat 6 casos a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats, tots referents a peces de terra plantades de vinya: 2 vinyes al Coll del Salt, una de 6 homes de cavadura¹² i l'altra de 5 homes de cavadura;¹³ una vinya al Coll de Duhí, de 12 homes de cavadura;¹⁴ una vinya al Camp de la Perera, de 10 homes de cavadura;¹⁵ una vinya situada a St. Sadurní, de 10 homes de cavadura,¹⁶ i una altra de 30 homes de cavadura.¹⁷

¹² Una vinya, de 6 homes de cavadura (*fodiature sex hominum*); 1614, declaració de Montserrat Ferrer, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 52r).

¹³ Una vinya, de 5 homes de cavadura (*fodiature quinque hominum*); 1614, declaració de Magdalena (Nurigat), viuda Joan Aparíssia, pagès, de St. Sadurní (AHCVP,SA,capbreu 1614, f. 62r).

¹⁴ Una vinya, de 12 homes de cavadura (*fodiature duodecim hominum*); 1614, declaració de Miquel Martí i Caterina (Torrens), de la Font, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 100r-100v).

¹⁵ Una vinya, de 10 homes de cavadura (*fodiature duodecim hominum*); 1614, declaració de Jordi Notó, mestre de cases, St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 56r).

¹⁶ Una vinya, de 10 homes de cavadura (*fodiature decim hominum*); 1567, declaració de Joan Torrens, major, pagès, de St. Sadurní (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, núm 731, f. 34r-37v).

La *cana* i el *pam*. La *cana* és una mida pròpia de Catalunya, de les Illes Balears i de la Catalunya Nord, equival a 8 pams o 6 peus (o passos). A Barcelona i a la vegueria de Vilafranca del Penedès, el valor de la cana en metres és de 1,555 m, seguint les obres d'Alsina *et altres* i Teixidó. La cana era la mida fonamental en els amidaments. Consistia en un bastó de fusta, una canya o cinta de roba on hi havia marcades les divisions en *mitja cana*, *pams* i *quarts de pam*. Tenint en compte la seva llargada, s'utilitzava sovint la *mitja cana*, una barra dividida en 4 pams. L'especialista que cana, o sigui, que amida amb canes, es diu canador o acanador. Era un ofici important perquè la majoria de les mesures agràries (jornal, quartera, etc.), van ser normalitzades en quantitats fixes de canes quadrades, les quals variaven també segons la localitat. La cana local s'utilitzava a molts llocs de Catalunya, però s'acostumava a utilitzar la *cana destra* (anomenada també *destre*) de Barcelona, que equivalia a 12 *pams destres* de 0,235 m cadascun, i que en total feia 2,8184 m.

Seguint Alsina *et altres*, els patrons de longitud igual a la cana anaven marcats en pams, que a Catalunya equival a 1/8 de la cana, o sigui, 19,437 cm, 0,194375 m, 0.037782 m². L'amplada d'un camí de bast es feia de 12 pams, i la del camí de carro era de 14 pams. El pam destre, mida pròpia de Catalunya, és igual a 1/12 de la cana destra (anomenada també *destre*), o sigui, 0,23318 m. (Teixidó indica 23,487 cm, o sigui, 0,23487 m a Barcelona), 5 pams destres equivalen a 6 pams de cana. A la vegueria de Vilafranca del Penedès, i, per tant, a la zona de Subirats, el pam equival a 19,437 cm en relació a mides de roba i altres coses, i el pam destre, com a mida de terra, equival a 1/12 de *destre*, equivalent a 23,487 cm, com consta en l'obra de Teixidó.

En els capbreus de Subirats de 1567 i 1614, trobem la cana i el pam usualment en les mides de sòl urbà, especialment horts i patis, tots ells situats a la vila de Sant Sadurní de Subirats i al nucli de cases de Sant Pau d'Ordal. Així, per exemple, a Sant Sadurní, trobem la casa de Joan Font (1567), amb un pati o hort contigu tancat per una paret de tàpia, de 15 canes de longitud i 23 pams d'amplitud; o

¹⁷ Una pesca de terra de vinya, de 30 homes de cavadura (*triginta hominum fodiatore*); 1614, declaració de Jerònima Martina, viuda de Joan Martí, major, de l'Hostal, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 110v).

un tros de pati o hort contiguu a la casa de Domènec Savall, anomenat “l’hort d’en Savall” (1614),¹⁸ una peça de terra de 15 canes de llarg per 12 canes d’ample, tancada amb una paret, situada al cap de la vila, al costat de la casa de la viuda d’Antoni Ros. A Sant Pau d’Ordal, Pau Mata, de la Plaça (1567), declara dos patis o solars de terra contiguus situats a la mateixa plaça de Sant Pau d’Ordal, un de 2 canes de latitud per 16 canes de longitud, situat al costat de l’era d’aquella casa, i l’altre de 18 canes de latitud per 3 canes de longitud, conegut amb el nom de “vall vell”, perquè toca a un mur vell que hi ha en aquella plaça, situat al nord.

Fins aquí, hem explicat les diferents unitats de superfície agrària que hem localitzat a Subirats pel segle XVI a partir bàsicament de la informació que ens proporcionen els capbreus de Subirats de 1567 i 1614. A fi de facilitar l’estudi de l’extensió de les diferents peces de terra o parcel·les que confessen els declarants davant els capbrevadors del terme, hem de fer la conversió d’aquestes diferents mesures agràries a una mateixa unitat de superfície i longitud expressada en metres quadrats. Com hem dit, per fer-ho, hem consultat l’obra d’Alsina, Feliu i Marquet, de 1990, així com l’aportació més recent de Francesc Teixidó, de 2008 i 2009, basades totes dues en l’enquesta o llibre de pesos, mides i mesures de 1587-1594.

Unitats de superfície	m i m ²	localitat
1 jornal	4.964,744 m ²	Vilafranca del Penedès
1 jornal de vinya	3.332 m ²	Vilanova i la Geltrú
1 mujada	4.964,744 m ²	Vilafranca del Penedès
1 quartera de sembradura:	2.962,0806 m ²	Vilafranca del Penedès
1 quarterada (corterada):	2.281 m ²	Alt Penedès
1 quartó (cortó):	1.224,12 m ²	Penedès
1 home de cavadura:	400 m ²	Montpalau (Mataró)
1 cana:	1,555 m	Vilafranca del Penedès
1 pam destre	0,23318 m	Vilafranca del Penedès

Quadre 122. Unitats de superfície expressades en cm, m i m² en el nostre treball.

¹⁸ 15-6-1614, declaració de Domingo Savall, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 95r): “*totum illum ortum parietibus clausium, longitudinis quindecim canarum et latitudinis duodecim canarum, scitum in capite dicti loci Sancti Saturnini, vocatum l’ort d’en Savall*”.

En el nostre treball, com hem explicat abans per separat, per a la superfície del *jornal de terra* i la *mujada*, hem utilitzat l'equivalència d'aquestes unitats a la zona de Barcelona que proposa Francesc Teixidó en la seva obra, és a dir, 4.964,744 m². En relació a la vinya, el jornal de terra es calcula pel nombre de ceps que es poden plantar en una extensió determinada; Alsina, Feliu i Marquet senyalen que 1800 ceps plantats equivalen a 3.332 m² a Vilanova i la Geltrú.

Per la *quartera*, hem utilitzat l'equivalència corresponent a Vilafranca del Penedès, 2.962,0806 m², seguint l'obra d'Alsina *et altres*. Per l'*home de cavadura*, utilitzem, encara que amb una certa prudència, la mida del *jornal de cavar* de Montpalau, al Maresme, estimat en 400 m², segons l'obra d'Alsina *et altres*, perquè no hem trobat cap més referència al respecte. Per la *cana*, utilitzem la mida expressada en metres a Barcelona i a la vegueria de Vilafranca del Penedès, 1,555 m, seguint també les obres d'Alsina *et altres* i Teixidó. La *quarterada (corterada)* de l'Alt Penedès equival a 2.281 m², i el *quartó (cortó)*, al Penedès i a Vilanova i la Geltrú, equival a 1.224,12 m², seguint l'obra d'Alsina *et altres*.

XI.1.2. ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT A LA PARRÒQUIA DE SANT PERE DE LAVERN

En aquest apartat analitzem l'estructura de la propietat a la parròquia de Sant Pere de Lavern a partir de les declaracions dels seus homes i dels forasters que consten en els capbreus de Subirats de 1567 i de 1614. Partint d'aquestes confessions que es fan davant els capbrevadors, comencem amb un inventari i anàlisi dels masos habitats i deshabitats o rònecs, seguim amb l'anàlisi dels tipus de peces de terra o parcel·les que es confessen.

XI.1.2.1. ELS MASOS HABITATS

Els masos habitats acostumen a presentar-se de forma genèrica, seguint un formulisme més o menys estereotipat. Així, sense precisar, normalment s'hi fa

constar “*cum terris, honoribus et possessionibus eiusdem tam cultis quam heremis*”. En alguns casos, es continua dient “*et tam in plano quam in monte exintetibus*” (Martí de la Talalla, 1567, f. 77v). O si conté algun mas rònec alevat. És el cas del *mas de Puigfedó*: “*inquo quidem manso sunt alevati et unitis mansus vocatus del toroch et alter vocatus de puigdenia et alter vocatus lo casal, diruti et desabitati*” (Carbó de Puigfedó, 1567, f. 91v).¹⁹ Trobem aquestes mateixes imprecisions tant en el capbreu de Subirats de 1567 com en el de 1614.

Com mostren en el quadre 119, tenim documentats 30 masos habitats situats a la parròquia de Sant Pere de Lavern, al segle XVI. D'aquests, 23 masos estan dins el terme de Subirats, i 7 corresponen a altres termes.

En relació als dominis alodials, dels 30 masos habitats que hem localitzat, 13 masos són de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats (*mas Font, mas Campmany de St. Joan Salerm, mas Suau, mas de la Martinoia, mas Escardó, mas del Pujol, mas de l'Albareda, mas Carbó de St. Joan Salerm, mas de la Salada, mas de la Pujada, mas de Fontclara, mas de Puigfedó i mas Palau*); 3 són de domini alodial directe del priorat de St. Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Sta. Maria de Montserrat (*mas de Figarola, mas de la Roca, mas Martí de la Torre i mas de Rocamora*); 1 del del benefici de l'Anunciada, fundat al convent de Sta. Clara de Vilafranca del Penedès (*mas Artigues*); 1 del benefici de Sta. Eugènia, fundat a la Pia Almoïna de Barcelona (*mas Oliver*); 1 del benefici de Sant Antoni (*mas Cartró de la Riera*).

Troblem 2 masos que són de domini alodial directe del senyor de Subirats, però consta que paguen delme o cens per una part d'aquells a altres senyories: el *mas Pont*, de domini alodial directe del senyor de Subirats, paga un cens als hereus de Perot Sapila, cavaller, ciutadà de Barcelona; i el *mas de la Talalla*, també de domini alodial directe del senyor de Subirats, paga delme d'una peça de terra de 9 jornals, de pertinències d'aquell mas, al benefici de Sta. Eugènia, fundat a la Pia Almoïna de Barcelona.

¹⁹ 10-9-1567, declaració de Macià Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, capbreu de Subirats de 1567, f. 91v-95r).

Troblem 1 mas que és de domini alodial directe de Raimon Vicenç de Semmenat, el qual, a partir de 1592, per permuta de senyoria, passa a Josep de Milsocós, que a partir de 1611 serà senyor de Subirats, però per designi de Raimon Vicenç de Semmenat, es paga també cens a la comunitat de pvres de Vilafranca del Penedès.

Troblem 1 mas que és de domini alodial directe del senyor de Monistrol (*mas Bosch*).

Desconeixem les senyories alodials directes de 7 masos, els quals són de la parròquia de Sant Pere de Lavern, però no són del terme de Subirats (mas Cortei, mas de la Creu, i els del sector de la quadra del Gorner: Mestre de Baix, Mestre de Dalt, Pau Vendrell i Toni Miquel).

En relació als censos, aquests es poden pagar en dos terminis: per Sant Pere i Feliu, a l'agost, i per la festa de Nadal. Els que es paguen a la festa de Sant Pere i Feliu es satisfan amb cereal: amb ordi i forment. Els que es paguen a la festa de Nadal, es paguen amb animals alats (gallines i pollastres), o bé amb una quantitat monetària o el valor d'aquella (sous i diners).

Dels 24 masos situats dins el terme de Subirats, 2 masos no consten declarats en el capbreu de 1567, però sí en el capbreu de 1614; es tracta del *mas Palau, de Sant Joan Salerm*, i del *mas Escuder de Rocavert*. En relació a l'extensió, declarada comptem amb 7 masos dels quals no coneixem l'extensió.

A partir de la documentació consultada, hem localitzat 30 masies a la parròquia de Sant Pere de Lavern. D'aquestes, 24 masies estan situades dins el terme de Subirats. Les altres 6, tot i constar la seva pertinença a la parròquia de Sant Pere de Lavern, no estan situades dins el terme de Subirats.

Dels 24 masos situats dins el terme de Subirats, 2 no consten en el capbreu de Subirats de 1567: el *mas Palau, de Sant Joan Salerm*, i el *mas Escuder de Rocavert*. En canvi, sí que es fan constar en el capbreu de Subirats de 1614. Un d'ells, el *mas Escuder de Rocavert*, pertany a una altra senyoria, com ja hem explicat amb anterioritat en el nostre treball. De l'altra, el *mas Palau, de Sant Joan Salerm*, tenim constància de la seva existència almenys des d'inicis del segle XVI.

D'aquests 24 masos, un, el *mas Bosch*, consta com a derruït i deshabitat en els capbreus de 1567 i 1614; però, per un testimoni de l'època, sabem que estigué habitat en una data anterior a 1567.

Només en 15 d'aquests 24 masos, es declara la seva extensió, la qual està expressada en jornals. Seguint en ordre ascendent, de menor a major, l'extensió declarada més petita és de 12 jornals (*mas de la Pujada*), i la declarada de la més gran és de 150 jornals (*mas Escardó*). Al mig, trobem 1 mas de 19 jornals (*mas d'en Palau, de Sant Joan Salerm*); 4 masos de 20 jornals (*mas Font, mas de n'Artigues, mas Suau i mas Bosch*); 1 mas de 30 jornals (*mas de la Martinoia*); 2 masos de 40 jornals (*mas de l'Albareda i mas de Rocamora*); 1 de 45 jornals (*mas del Pujol*); 2 de 50 jornals (*mas Martí de la Torre i mas de Fontclara*); i 2 de 60 jornals (*mas de Figarola i mas Oliver*).

No es declara l'extensió en 9 dels 24 masos: *mas Pont, mas d'en Campmany de Sant Joan Salerm, mas de la Salada, mas de la Roca, mas de la Talalla, mas d'en Carbó de Sant Joan Salerm, mas de Puigfedó, mas d'en Cartró de la Riera i mas de Rocavert*.

No tenim constància de l'extensió dels 7 masos que pertanyen a la parròquia de Sant Pere de Lavern però que estan situats dins altres termes. Aquests masos són: *el Cortei*, del terme de la Granada; *la Creu*, del terme de Sant Pere d'Avinyonet; i del sector de la *quadra del Gorner: casa Mestre de Baix, casa Mestre de Dalt, casa de Pau Vendrell, casa de Pau Miquel i casa de Toni Miquel*.

En alguns casos, sabem com han pervingut aquells masos als declarants o propietaris. Alguns van ser adquirits per compravenda. Francesc Martí compra el *mas d'en Martí de la Torre* a Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona (1520).²⁰ Macià Carbó I i Macià Carbó II, de Puigfedó, compren 5 masos: el *mas Arnau àlies de ses Oliveres* (1516) i el *mas de Prunamala* (1517) a Jaume Carbonell, pagès, ciutadà de Barcelona; el *mas Oliveres* (o *mas Oliver*) a Jaume Oliveres (abans de 1525), i el *mas d'en Bertran, de St. Joan Salerm* i el *maset de la Salada*, a Joan Bertran (abans de 1534); alguns d'aquests masos es cedeixen en CCMM a fills

²⁰ 9-9-1520, acte de venda, en poder de Pere Celitons, notari de Barcelona; vegeu declaració de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 85v-86v).

cabalers del mas de Puigfedó. Jaume Martí, de la Talalla compra el *mas dels Martins* o *mas de la Martinoia*, a Francesc Gribau (1520). Pau Miquel, del Gorner, compra el mas de Pau Vendrell, del Gorner (1595), i el mas de Toni i Francesc Miquel, del Gorner (1599).

XI.1.2.2. ELS MASOS RÒNECS O MASOS DERRUÏTS I DESHABITATS

La consulta dels capbreus ens ha posat al descobert l'existència de 27 masos rònecs situats a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Aquest tipus de documentació no sempre aclareix si el mas que es defineix com a derruït i deshabitat és un mas rònec, del qual no en queda cap vestigi, o es tracta d'un mas en ruïnes. Normalment s'acostuma a presentar com a peça de terra on abans hi havia edificat el mas. Per exemple, el *mas Bogia*, propietat de la família Escuder de Rocavert, documentat el 1538 com una gran peça de terra on abans era construït aquell mas: "*sive magna petia terre inqua dictus mansus Bogia antiquitus erat constructus, fundatus et edificatus*".²¹ Es pot presentar també com a "peça de terra o mas", on abans o antigament solia ésser construït aquell mas; per exemple, el *mas Raspays*, de Joan Mestre del Gorner: "*Et predictam petiam terre sive mansum*", "*quandam petiam terre inqua antiquitus solibat esse constructus mansus vocatus Raspajys*".²² En el cas del mas rònec anomenat *Solyom*, la peça de terra on abans havia estat construït es diu que és terra campa. També es pot llegir el concepte "*nunc dirrutum et deshabitatum*" o "*totaliter dirrutum et deshabitatum*", com veiem en alguns casos. No obstant, aquest llenguatge no ens ajuda a saber si en queden o no vestigis. Ens cal més informació.²³

²¹ 1538, declaració de Bartomeu Escuder, de Rocavert, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JLI, capbreu del monestir de Montserrat (1538-1545), núm 5, f. 84v).

²² 1538, declaració de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 122r-123r).

²³ A la pr. de St. Pere de Subirats, el mas rònec dit "mas de na Ponsa", derruït i deshabitat, a inicis del segle XVII s'hi fa referència com "lo Cassalot de na Ponsa", donant a entendre potser que les ruïnes són encara visibles. 30-11-1617, declaració de Jaume Rigual, del Pujol, de St. Pere de Subirats (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 43r-46r).

En alguns casos, el declarant es compromet a reedificar el mas rònec i tenir-lo habitat i afocat. Per exemple, el *mas Gabiol*, la meitat del qual compra Miquel Mestre I, de Rocamora, a Galceran Cartró, de la Riera, el 1535. En la declaració del seu nét, Joan Mestre, en el capbreu de Subirats de 1567, llegim: “*quendam mansum vocatum gabiol dirutum et desabitatum*”, amb la seva terra o quintana “*inqua dictus mansus solebat esse constructus et edificatus*”. Però en deuen quedar algunes restes, ja que Joan Mestre es compromet a reedificar el mas i tenir-lo habitat i afocat abans de 15 anys:²⁴

[...] et promitto vobis que infra quindecim annos tenebo dictum mansum habitatum et affocatum et redificabo illum de novo sine dilatione infra dictum tempus [...]

S’hi van fer les obres, ja que, passats nou anys, el 1576, apareix habitat per Pere d’en Biella, amb la seva esposa Joana Solls, i el seu fill.²⁵ De fet, en el lloc d’aquell mas, que consta encara derruït i deshabitat el 1614, sembla que s’hi construï un corral, com es veu en la declaració de Francesc Romagosa, de Rocamora:²⁶

[...] totum illum mansum vocatum lo mas Gabiol dirutum et deshabitatum in quo nunc est constructum et edificatum quoddam ovile sive corral cum terris, honoribus et possessionibus [...]

Hi ha algun mas que consta com a rònec, però amb indicis d’haver estat habitat amb anterioritat. Abans hem parlat del *mas Bosch*, el qual consta com a derruït i deshabitat en els capbreus de 1567 i 1614, però, per un testimoni de l’època, sabem que estigué habitat al segle XVI, en una data anterior a 1567.²⁷

Hi ha masos que segueixen la sort contrària. El *mas Suau*, habitat el 1567, apareix amenaçant ruïnes cinc anys després, a la mort del propietari, el 1572: una

²⁴ 1567, declaració de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

²⁵ 1-4-1576, bateig de Pere Guillem, fill de Pere d’en Biella, pagès, i de Joana (Solls), muller d’aquell, “qui estan al mas Gabiol, d’en Janot Mestra” (APL, Baptismes 1535-1579, M-1561, f. 148v, 598).

²⁶ 1614, declaració de Francesc Romagosa, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 163v-165v).

²⁷ Vegeu l’estudi sobre aquest mas en el capítol VI “Els masos i les cases”, concretament el punt VI.1. “Masos i cases de la pr. de St. Pere de Lavern”, d’aquest treball de tesi.

casa “mal obrada y quasi tota derrocada y foradada”;²⁸ quaranta anys més tard, el 1614, consta que està derruït i deshabitat, i Joan Cartró l’erigeix de bell nou, amb el nom de *mas Cartró*:²⁹

[...] totum ipsum mansum meum in quo meum teneor facere domicilium pro nunch diructum et deshabitatum pro me nunch noviter juxtum erigere et edificare [...] dictum lo mas Cartró.

Dels 27 masos rònecs que hem localitzats, 18 són de domini alodial directe del senyor de Subirats, Francesc de Gralla i Desplà; 7 són del domini alodial directe del priorat de St. Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Sta. Maria de Montserrat; un del del benefici de l’Anunciada, fundat al convent de Sta. Clara de Vilafranca del Penedès; i un comparteix senyoria: part és del senyor de Subirats i part del benefici de Sta. Eugènia, fundat a la Pia Almoïna de Barcelona.

En relació als censos, aquests es poden pagar en dos terminis: per Sant Pere i Feliu, a l’agost, i per la festa de Nadal. Normalment, els censos que es paguen a la festa de Sant Pere i Feliu es satisfan amb cereals (amb ordi i forment), però en tres casos es satisfan amb una quantitat monetària o el valor d’aquella (*mas Racó*, 20 s; *mas Tristany*, 5 sous; *mas Grimosachs*, 12 sous). Els censos que es paguen a la festa de Nadal, es paguen amb animals alats (gallines i capons), o bé amb una quantitat monetària o el valor d’aquella (sous).

Tenim constància dels establiments d’uns quants masos: *mas Viciana*, establiment de 1484 a Nadal Martí, de la Talalla, pel prior del priorat de St. Sebastià dels Gorgs; *mas Brugal* i *mas Martí*, establiment fet el 1519 per Miquel Despalau a Miquel Mestre, de Rocamora; el *mas Martí de Raspays*, l’establiment, o ratificació d’establiment, del qual data de 1534, fet per Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, a Antònia Montserrada, muller de Bartomeu Martí, de mas Escardó. Alguns d’aquests masos són establiments fets al segle XV, com l’abans esmentat *mas*

²⁸ 1-6-1572, inv. d’Antoni Cartró, pubill, del mas Suau, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 25v-26r: 49).

²⁹ 1614, declaració de Joan Cartró, del mas Cartró, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 166r-166v).

Viciana. Altres són establiments, o ratificació d'establiment, fets al segle XVI, com l'esmentat *mas Martí de Raspays*.

Alguns masos rònecs són comprats al segle XVI. Hem trobat els compradors següents: Macià Carbó III, de Puigfedó; Bartomeu Jofre, de Renardes; i Miquel Mestre I, de Rocamora. Macià Carbó III, de Puigfedó, compra el *mas de ses Oliveres* a Jaume Carbonell, ciutadà de Barcelona, el 1516; i compra a carta de gràcia el *mas d'en Mata* a Pere Font, del mas Font, en una data anterior a 1567. Bartomeu Jofre, de Renardes, el 1578 compra a Antoni Castany i Mariagna, muller d'aquell, del mas de l'Albareda, a carta de gràcia una peça de terra anomenada *les planes dels torrents*, de 8 jornals, on consta que hi havia un mas rònec. El 1535, Miquel Mestre I compra a Galceran Cartró, de la riera, la meitat del *mas Gabiol*.

Joan Mestre, de Dalt, compra el *mas Raspays* a Joan Esbert, del Gorner (1565); l'esmentat Joan Mestre acaba sent propietari de la casa i terres de Joan Esbert.

En 15 d'aquests masos, es declara la seva superfície. Aquesta està expressada en quatre unitats metrològiques: cortons, mojudes, quarteres i jornals. Aquestes dades es refereixen a la superfície de la terra declarada, o peça de terra declarada, en la qual es fa constar que hi havia edificat el mas. No obstant, no podem afirmar que aquestes dades es refereixin a la superfície total que tindrien aquests masos rònecs, com explicarem més endavant. En tot cas, les tenim en compte per establir un ordre ascendent, de menor a major, en relació a l'extensió que consta en les declaracions. D'acord amb aquestes declaracions, el mas amb l'extensió més petita és d'1 cortó (*mas rònec sense nom, de Macià Campmany, de St. Joan Salerm*), i el mas amb l'extensió més gran és de 62 jornals (*mas Grimosachs, de St. Joan Salerm*), que, com ja hem dit amb anterioritat, està repartit entre dues famílies, una en té 50 jornals i l'altra 12 jornals.

Entremig, trobem: 1 mas de 8 jornals (*mas situat a les planes dels torrents, aplevat al mas de l'Albareda*); 1 mas de 10 jornals (*mas Torras*); 1 mas de 12 mojudes (*mas Rossell*); 1 mas de 12 jornals (*mas Racó i d'en Raventós*); 1 mas de 14 jornals (*mas Bogia, al qual hem de sumar 35 jornals dels prats de Bogia, com explicarem*); 1 mas de 18 quarteres (*mas de ses Oliveres*); 1 mas de 20 jornals (*mas*

Barons); 1 mas de 25 jornals (*mas Martí de Raspays*); 1 mas de 40 jornals (*mas Raspall*); 1 mas de 45 jornals (*mas Gabiol*); i 2 masos de 50 jornals (*mas Tristany* i *mas del Troch*).

No es declara l'extensió en 12 masos: *mas d'en Mata*, *mas Granolles*, *mas Viciàna*, *mas Soler*, *mas Sausies*, *mas Brugal*, *mas Martí*, *lo Casal*, *mas de Puigdènia*, *mas Estanyolet*, *mas Estanyol* i *mas Guimarosa*.

Tenint en compte el nombre de masos per propietari, seguint un ordre ascendent, de menor a major quantitat, trobem: 13 propietaris en tenen només un (un propietari desconegut té el mas de Grimosachs el 1567, les terres del qual consten més tard repartides entre la família Cuscó de la Granada i la família Julià del mas d'en Campmany de Sant Joan Salerm, a inicis del segle XVII; Pere Font, del mas Font, té hipotecat el mas rònec anomenat *mas d'en Mata* o *mas de la Mata* a Macià Carbó III, de Puigfedó; Macià Campmany, del mas Campmany, que té un mas rònec del qual no consta el nom; Jaume Martí, de la Talalla; Joana Llobet, de Fontclara; Joan Escuder, de Rocavert; Gabriel Martí, de mas Escardó; Bartomeu Jofre, del mas de l'Albareda; Pau Vendrell, del Gorner; Francesc Mestre, de cal Mestre de Baix; Joan Mestre, de cal Mestre de Dalt; i Marc Martí, de la Torre); 3 propietaris en tenen 2 (Joan Torrens, del mas de la Roca; Jaume Batlle, de la Pujada; i els pubills Carbó, de St. Joan Salerm); 2 propietaris en tenen 4 (Joan Mestre, de Rocamora; i Macià Carbó III, de Puigfedó, el qual, a més, posseeix el mas d'en Mata que Pere Font l'hi ha hipotecat).

Els propietaris de Lavern que posseeixen més masos rònecs són Joan Mestre, de Rocamora, i Macià Carbó III, de Puigfedó, amb un total de 4 masos rònecs.

En relació a l'extensió d'un mas rònec, indiquem en el nostre treball la superfície declarada de la peça de terra on es diu que abans hi havia edificat el mas. No obstant, convé fer algunes consideracions al respecte. No és el mateix declarar una peça de terra on abans hi havia construït el mas que una peça de terra de pertinències d'aquell mas. Les terres d'un mas rònec poden estar repartides entre més d'un propietari; és a dir, es poden alienar, vendre i comprar. Trobem 5 exemples d'això: *mas Gabiol*, *mas Bogia*, *mas Raspays* (o *mas Martí de Raspays*), *mas Barons* i *mas Grimosachs*. El 1535, Miquel Mestre I, de Rocamora, compra a Galceran

Cartró, de la Riera, la meitat del *mas Gabiol*. En l'acte de compravenda, es diu que aquesta meitat té una extensió de 20 jornals.³⁰ D'altra banda, El mateix comprador adquireix l'altra meitat en una data no precisada.³¹ El seu nét, Joan Mestre, declara el mas Gabiol en el capbreu de Subirats de 1567, i es diu que té una extensió de 45 jornals.

El 1538, Bartomeu Escuder, de Rocavert, declara tenir una peça de terra de 14 jornals d'extensió on abans hi havia edificat el *mas de Bogia*.³² Amb aquesta informació, podem creure que l'extensió del mas Bogia és de 14 jornals. No obstant, per altres documents, sabem que un altre propietari posseeix una extensió important de terra que havia estat d'aquell mas. Bernat Sala, de Sant Joan Salerm, tenia una gran peça de terra anomenada *prats de Bogia*, de 35 jornals (continente inse triginta quinque jornalía), que limita a l'oest amb el *mas de Bogia*, mitjançant el camí que va del mas de Rocavert a la vila de Sant Sadurní. El 1529, la ven a Miquel Mestre I, de Rocamora,³³ i aquesta terra es fa constar en la declaració del seu nét en el capbreu de Subirats de 1567. Sabem que aquesta peça de terra havia estat de pertinències del mas de Bogia,³⁴ del qual mas pren el nom. En aquest cas, podem afirmar amb més seguretat que la superfície del mas de Bogia era d'uns 50 jornals, extensió molt superior als 14 jornals abans esmentats. No obstant, la informació de què disposem també ens fa dubtar a l'hora de fer afirmacions. Pensem en els drets senyorials. Joan Mestre declara que els 35 jornals de terra que Pere Mestre comprà a Bernat Sala són de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà; mentre que en una data

³⁰ 24-10-1535, acte de venda de la meitat del mas Gabiol, en poder de Jaume Montserrat, not. de Vilafranca del Pdès. (ACT, Lavern, perg. núm 34).

³¹ El venedor és Bartomeu Huguet. No tenim constància ni del notari ni de la data: "... in quo venditionis instrumento de dicto manso per Barthomeum Uguet Michaeli Mestre, avo meo, facto instrumento publico in pergamenno aparato acto die et anno in eo contentis"; vegeu: 1567, declaració de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89r-91v).

³² Declaració de Bartomeu Escuder (AHCVP, Joan Llopis, capbreu del monestir de Montserrat (1538-1545), núm 5, f. 84v).

³³ 1567, declaració de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 89v-91v).

³⁴ Esmentat en els límits d'una peça de terra de pertinències del mas de Puig de Rovira: "*ab oriente, ab occidente et a certio in honore d'en scuder de rochavert, et a certio in honoribus d'en mestre qui fuerunt d'en bernat sala de pertinentijs mansi de bogia*"; dins: 1567, declaració de Macià Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 91v-95r).

anterior, el 1538, Bartomeu Escuder declara que els 14 jornals del *mas de Bogia* són de domini alodial directe del priorat de Sant Sebastià dels Gorgs. La terra d'un mas ròneg podia ser adquirida per més d'un pagès de mas, com veiem amb el mas de Bogia, repartit entre dues pagesies: els Escuder de Rocavert, i els Sala de Sant Joan Salerm, i després Mestre, de Rocamora. No obstant, no coincideixen els senyors alodials directes d'aquelles terres. Aquest exemple fa que actuem amb prudència a l'hora de fer afirmacions sobre l'extensió de la superfície d'un mas ròneg.

Jaume Martí, de mas Escardó, posseeix el mas ròneg anomenat *mas Raspays* o *mas Martí de Raspays*, de 40 jornals d'extensió. A la seva mort, el seu fill dona a la seva mare, Antònia Montserratada, com a restitució de dot, un bosc de 20 jornals de pertinències d'aquell mas ròneg. L'esmentada Antònia Montserratada, com a propietària, i Llorenç Ferran, de la Granada, segon marit d'aquella, declaren aquest bosc en el capbreu de Subirats de 1567. Per tant, el *mas Raspays* s'ha dividit en dues parts de 20 jornals cadascuna. A partir d'aquest moment, els Martí, de mas Escardó, i els Ferran, de la Granada, declaren les seves parts per separat.

El *mas Barons* està repartit entre almenys dos propietaris. El 1567, Pau Vendrell, del Gorner, declara posseir el *mas Barons*, de 20 jornals d'extensió, i una peça de terra contigua a aquell mas, anomenada "*l'hort*", de 4 mojudes d'extensió, tot de domini alodial directe de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats. Joan Busquets, de la Granada, entre els anys 1582 i 1590, ven a Gabriel Martí, de mas Escardó, una peça de terra anomenada *la plana del mas Barons*, de 15 jornals, entre bosc i muntanya, situada al lloc anomenat *mas Barons*. La pregunta que ens fem és si aquesta peça de terra de 15 jornals formava part originàriament dels 20 jornals del mas Barons. En cas de ser així, pot ser que Joan Busquets hagués comprat aquella peça de terra a Pau Vendrell, en una data posterior a 1567, ja que no la fa constar en la seva declaració en el capbreu de Subirats d'aquell any. Per la seva part, Pau Miquel, del Gorner, compra tota la casa i heretat de Pau Vendrell, del Gorner, el 1595; i també a la viuda de Gabriel Martí, de mas Escardó, quatre peces de terra que havien format part de l'heretat de Pau Vendrell, del Gorner (1588, 1600, 1602). Però aquestes vendes no inclouen *la plana del mas Barons*, la qual declara Jaume Martí, de mas Escardó, el 1614. Mas Barons segueix, per tant, dividit.

El *mas Grimosachs* consta en els límits d'una peça de terra de Macià Campmany, el *camp ça rovira*, en la declaració d'aquell del capbreu de Subirats de 1567.³⁵ No obstant, no sabem qui és el propietari del mas abans de 1607. En aquella data, Antoni Cuscó, de la Granada, confessa tenir una peça de terra de 50 jornals on hi havia edificat el mas Grimosachs. El seu fill, Felip Cuscó, declara en el capbreu de Subirats de 1614 aquella peça de terra, de la qual es diu que és part campa i part boscosa, que en aquell moment es coneix com el *bosc d'en Cuscó (nunc vero dicitur nemus d'en Coscó)*, i que abans hi havia edificat el mas Grimosachs.³⁶ El 1607, s'estableix una peça de terra de 12 jornals, de pertinències d'aquell mas, a Damià Julià Seres, del mas d'en Campmany, de St. Joan Salerm, la qual consta en la declaració d'aquell en el mateix capbreu de Subirats de 1614.³⁷ Si sumem les dues peces de terra anteriorment esmentades, la superfície del mas Grimosachs és de 62 jornals. D'aquesta manera, d'acord amb aquestes dades, el mas Grimosachs es constitueix en un dels més extensos de la parròquia de Sant Pere de Lavern. ó confessa tenir una gran peça de terra de 50 jornals, part campa i part boscosa, que es coneix com El mas és de domini alodial directe del senyor de Subirats, a qui es paga un cens de 6 sous, més 6 sous que paga Macià Campmany per una peça de terra de les mateixes pertinències, tot per Sant Pere i Feliu, al mes d'agost.

³⁵ Consta en els límits del *camp ça rovira*: “*a meridie in honoribus djen Coscó rasa quandam mediante, ad occidente in honoribus mansi Grimosachs*”; 1567, declaració de Macià Campmany, de St. Joan Salerm (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 73r).

³⁶ 1614, declaració de Felip Cuscó, de la Granada (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 184v-185r): “*in qua antiquitus erat constructus mansus Grimosachs, nunc vero dicitur nemus d'en Coscó*”;

³⁷ 1614, declaració de Damià Julià Seres i Antoni Julià Seres, fill d'aquell, de St. Joan Salerm (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 152r-155r).

Núm	MAS HABITAT	EXTENSIÓ	CENS	TERMINI	Alou	Data	Declarant
1	mas Font	20 j	15 s 6 d	Nadal	Sr. Subirats		Pere FONT
2	mas Pont	-	6 d, 30 s	Nadal -	Sr. Subirats Sever Sapila		Miquel CASANOVES
3	mas de Figarola	60	n/c	n/c	St Sebastià G.		Benet ALMIRALL
4	mas Campmany,St. Joan Salerm	n/c	43 s, 4 q ordi, 5 gallines	St. P i F Nadal	Sr. Subirats		Macià CAMPMANY
5	mas Artigues	20	50 s		Sta. Clara		Bart. ARTIGUES
6	mas Suau (mas Cartró)	20	1 q ordi, 1 q form,2 gallines	St. P i F Nadal	Sr. Subirats		Antoni CARTRÓ i Caterina
7	mas de la Roca	-	6 q ordi, 6 q form	-	St Sebastià G.	1492	Joan TORRENS i Coloma NADAL
8	mas de la Talalla	n/c	4 q ordi, 2 gallines	St. P i F Nadal	sr. Subirats/ b. Sta. Eugènia		Jaume MARTÍ
9	mas de la Martinoia	30 j	3 q ordi	St. P i F	sr. Subirats		Jaume MARTÍ
10	mas Escardó	150 j	2 q form, 2 gallines	St. P i F Nadal	sr. Subirats	1534	Gabriel MARTÍ
11	mas del Pujol	45 j	1q8c ordi, 3 gallines	St. P i F Nadal	sr. Subirats		Antoni CASANOVES
12	mas de l'Albareda	40 j	3,5q ordi,3 gallines	St. P i F Nadal	sr. Subirats		Antoni CASTANY i Joana (ESBERT)
13	mas Carbó de St. J. S.	+ 37 j	-	-	sr. Subirats		Pubills CARBÓ
14	mas de la Salada	-	1 gallina	Nadal	sr. Subirats		Pubills CARBÓ
15	mas Martí de la Torre	50 j	26 s	-	St Sebastià G.		
16	mas Batlle de la Pujada	12 j	6 , 1 gallina, 1 pollastre 1 q. ordi	Nadal St. P. i F.	sr. Subirats		Joana, vda, i Jaume BATLLE, fill
17	mas de Fontclara	50 j	30 S	ST. P. I F.	sr. Subirats	1152	Joana vda OLIVELLA
18	mas de Rocamora	40 j	-	-	St Sebastià G.		Joan MESTRE

Núm	MAS HABITAT	EXTENSIÓ	CENS	TERMINI	Alou	Data	Declarant
19	mas de Puigfedó	n/c	27 s	Nadal	sr. Subirats		Macià CARBÓ III
20	mas Oliver	60 j	15 s	n/c	Pia Almoina		
21	mas Cartró de la Riera	-	30 s	n/c	b. St. Antoni		
22	mas Palau, de St. Joan S.	(19 j)	20 s	Nadal	Sr. Subirats		Pubills PALAU
23	mas de Rocavert	-	7 q. 2 capons, 20 s		RVSemmenat c.pvres.Vilaf.		Bartomeu ESCUDER
22	mas Bosch	20 j	12 s		Sr. Monistrol		Antic PASTELLER
24	mas Cortei (la Granada)	-	-	-	-		-
25	la Creu (Avinyonet)	-	-	-	-		-
26	Mestre de Baix (Gorner)	-	-	-	-		Francesc MESTRE
27	Mestre de Dalt (Gorner)	-	-	-	-		Joan MESTRE
28	Pau Vendrell (Gorner)	-	-	-	-		Pau VENDRELL
29	Pau Miquel (Gorner)	-	-	-	-		Pau MIQUEL
30	Toni Miquel (Gorner)	-	-	-	-		Toni MIQUEL

Quadre 123. *Masos habitats de la pr. de St. Pere de Lavern, 1567.*

Núm	MAS RÒNEC	EXTENSIO	CENS	TERMINI	Alou	Aglevat	Data	Declarant
1	Mas d'en Mata (-	2 gallines	Nadal	Sr. Subirats	mas Font		Pere FONT
2	mas rònec sense nom	1 cortó	-	-	St Sebastià G.	m. Campmany		M. CAMPMANY
3	mas Racó i d'en Raventós	12 j	20 s	St. P i F	Sr. Subirats	m. de la Roca		Joan TORRENS i Coloma NADAL
4	mas Granolles	.			St.Sebastià G.			
5	mas Viciana	-	n/c		St.Sebastià G.	m d la Talalla	1484	Jaume MARTÍ
6	mas Martí de Raspays	25 j	2 q form	St. P i F	Sr. Subirats	mas Escardó	1534	Gabriel MARTÍ
7	mas Rossell	12 mj	1 q ordi	St. P i F	Sr. Subirats	m d la Pujada		Jaume BATLLE
8	mas Tristany	50 j	5 s	St. P i F				
9	mas Soler	-	-		Sr. Subirats/ b. Sta. Eugènia	m d Fontclara		Joana OLIVELLA
10	mas Gabiol	45 j	9 s 1 p capons	Nadal	Sr. Subirats	mas Rocamora	1534	Joan MESTRE
11	mas Sausies	-			St.Sebastià G.			
12	mas Brugal	-	2 c forment	St. P i F	Sr. Subirats		1519	
13	mas Martí	-						
14	mas Bogia	14 j (+35 j)	3 q ordi 1 q form 4 gallines i 4 sous	St. P. i F. Nadal	Sr. Subirats	m d Rocavert		Joan ESCUDER

Núm.	MAS RÒNEC	EXTENSIÓ	CENS	TERMINI	Alou	Aglevat	Data	Declarant
15	mas dit <i>lo Casal</i>	-	27 s	Nadal	Sr. Subirats	m d Puigfedó		Macià CARBÓ III
16	mas de Puigdènia	-						
17	mas del Troch	50 j	8 s	Nadal	Sta. Clara V.			Bartomeu Jofre, a c. de gràcia 1578 Pubills CARBÓ
18	mas de ses Oliveres	8 q	3 q form		St.Sebastià G.	mas Puigfedó		
19	planes dels torrents	8 j	3 q 6 c ordi 3 gallines	St. P i F Nadal	Sr. Subirats	Mas Albareda		
20	mas Estanyolet	-	1,5 q form	St. P i F	Sr. Subirats	mas Carbó, St. Joan S.		Pubills CARBÓ
21	mas Estanyol	-	-	-	St.Sebastià G.			
22	mas Barons	20 j	4 gallines	Nadal	Sr. Subirats	Vendrell, del Gorner		Pau VENDRELL del Gorner
23	mas Guimarosa	-	4 gallines	Nadal	Sr. Subirats	Mestre de Baix		Fr. MESTRE, del Gorner
24	mas Raspays	40 j	2 q ordi	St. P i F	Sr. Subirats	Mestre de Dalt		Joan MESTRE, del Gorner
25	mas Torras	10 j	2 q ordi 1 q form	St. P i F	Sr. Subirats	Martí de la Torre; d. mas Cortei		Marc Martí dóna a Joana, filla, i Antoni Batlle
26	mas Soliom	7 j	-	-	St.Sebastià G.	J. Broquetes		P.J. BUSQUET)
27	Mas Grimosachs	62 j (50 j i 12 j)	6 s 6 s	St. P i F	Sr. Subirats			en CUSCÓ, de la Granada, i D.Julià

Quadre 124 Masos rònecs de la pr. de St. Pere de Lavern, 1567.

XI.1.3. ELS TIPUS DE TERRA

En aquest apartat, inventariem i analitzem els tipus de terra de la propietat agrària que hem trobat bàsicament en els capbreus consultats del terme de Subirats. Avaluarem la seva extensió i analitzarem en què consisteix la seva explotació. La font d'informació principal que hem utilitzat han estat bàsicament els capbreus consultats sobre el terme de Subirats, tant laics com eclesiàstics, especialment els capbreus de 1567 i 1614. En alguns casos, també hem consultat altres documents de l'època, com ara inventaris, contractes de conreu i actes de compravenda de terres.

Els capbreus consultats pel terme de Subirats enumeren 9 tipus de variants per definir les parcel·les o terres (peces de terra) de la propietat agrària. Aquestes variants de terra són: *montanyosa*, *boscosa*, *erma*, *campa*, *feixa*, *peça* (peça de terra, en sentit genèric), *vinya*, *horta* i *garriga*. També trobem terres que són combinacions d'algunes d'aquestes variants, i que nosaltres hem respectat tal com apareixen en els capbreus: *peça-horta*, *cultiva-erma*, *campa-vinya*, *campa-garriga*, *erma-boscosa*, *boscosa-montanyosa*, *campa-erma-montanyosa*, *cultiva-erma-montanyosa*, *boscosa-erma-montanyosa*, *campa-erma-garriga-montanyosa* i *campa-erma-boscosa-montanyosa*. Com veiem, els tipus de terra *erma*, *montanyosa* i *garriga* només consten en combinació amb altres variants.

En relació a la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem 8 tipus de terra: *boscosa*, *campa*, *horta*, *peça*, *peça-horta*, *culta-erma*, *campa-vinya* i *campa-boscosa*. Seguint aquestes mateixes fonts, hem de ressaltar que no consta en cap moment la *feixa*; no obstant, sabem que n'hi ha per la documentació de l'època consultada. Alguns d'aquests tipus de terra plantegen dificultats d'interpretació. Per exemple, les feixes, les terres campes i les "peces", com han advertit alguns investigadors.¹ Els capbreus també diferencien entre terra *erma* i *garriga*, o *boscosa* i *montanyosa*,

¹ Veg. els treballs de Joan GIMÉNEZ BLASCO (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat; i CAPDEVILA, A. (2010): *Entre la vinya i el comerç: els orígens de l'expansió econòmica del Maresme a l'època moderna*. Girona: Documenta Universitària.

apreciació que es veu clarament quan apareixen combinades, diferenciació que mantenim en el nostre treball.

XI.1.3.1. TERRA MUNTANYOSA

La terra muntanyosa que es declara al terme de Subirats acostuma a formar part d'altres tipus de terra. La trobem en terra *boscosa-muntanyosa*, *boscosa-erma-muntanyosa*, *campa-erma-muntanyosa*, *cultiva-erma-muntanyosa*, *campa-ermagarriga-muntanyosa* i *campa-erma-boscosa-muntanyosa*.

A la parròquia de Sant Pere de Lavern només es declara formant part del tipus *boscosa-muntanyosa*; es tracta de *la plana de mas Barons*, de 15 jornals (Jaume Martí, de mas Escardó, 1567).² en trobem a la parròquia de Sant Pere de Lavern, a la parròquia de Sant Pere de Subirats i a la parròquia de Sant Pau d'Ordal. A Sant Pere de Subirats, trobem *lo bosch Serola*, de 12 jornals, de pertinències del mas Pons, rònec (Jaume Parellada, mas Parellada, 1567).³

A la parròquia de Sant Pere de Subirats és on hi ha més terra de muntanya. En trobem formant part de varis tipus: a) *boscosa-muntanyosa*: trobem *lo bosch Serola*, de 12 jornals, de pertinències del mas Pons, rònec (Jaume Parellada, mas Parellada, 1567);⁴ o una peça de terra d'extensió no declarada que és dins les afrontacions del mas Bosch (Francesc Bosch, 1567).⁵ b) *boscosa-erma-muntanyosa*: Pere Figueres (1567) declara la terra del mas Figueres, de Sant Pere de Subirats de forma conjunta, com a *boscosa-erma-muntanyosa*, una extensió total de 200 jornals; c) *campa-erma-muntanyosa*: trobem, al lloc anomenat *lo prat*, 24 jornals dels 32 jornals que comprèn

² 1567, declaració de Gabriel Martí, de mas Escardó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 80r-81v): “totam illam aliam *petiam terre partim montanea et partim bosquinam nominatam la plana de mas Barons*”.

³ 1567, declaració de Joan Parellada, del mas Parellada, St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 17r19r): “totam illam aliam *petiam terre bosquinam sive montanyosa vocatam lo bosch serola, de pertinentiis dicti mansi Pons*”.

⁴ 1567, declaració de Joan Parellada, del mas Parellada, St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 17r19r): “totam illam aliam *petiam terre bosquinam sive montanyosa vocatam lo bosch serola, de pertinentiis dicti mansi Pons*”.

⁵ 1567, declaració de Francesc Bosch, St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 19v-20r).

el mas *Ponset*, de Sant Pere de Subirats (Jaume Domènech, 1567);⁶ d) *campa-ermagarriga-muntanyosa*: es declaren 15 jornals al lloc anomenat *la Rovira*, on la muntanya està plantada de roures (et montaneam rouribus plantatam) (Antoni Ros, mas Ros, 1614);⁷ e) el mateix Antoni Ros declara 30 jornals de terra *campa-ermaboscosa-muntanyosa*, al lloc anomenat *lo alzinar*, comprat pel seu pare el 1566.⁸

XI.1.3.2. TERRA BOSCOsa

Trobem una massa forestal considerable al terme de Subirats, especialment a la parròquia de Sant Pere de Subirats.

En les declaracions d'alguns propietaris de la parròquia de Sant Pere de Lavern consten terres boscoses d'extensió considerable. Per exemple, Jaume Martí I (1567), del mas Escardó, té una peça de terra boscosa (*petie terre sive nemus*) situada a la parròquia de Lavern, que fou de pertinències del mas rònc anomenat *mas Raspall*, de 20 jornals d'extensió, la qual serà entregada a la seva viuda, Antònia, en restitució de dot.⁹ Jaume Martí II, del mas Escardó (1614), declara tenir una peça de terra dita "la plana del mas Barons", de 15 jornals d'extensió, que és part muntanya i part bosc.¹⁰ Antoni Martí, de la Talalla (1567), declara tenir una peça de terra d'1 jornal d'extensió situada a prop del bosc de la Talalla (*prope nemus de la Talaya*).¹¹ També trobem una peça de terra dita *lo bosch de Sant Joan Salerm*, i antigament *lo*

⁶ 1567, declaració de Joan Parellada, del mas Parellada, St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 17r19r): "totam illam aliam *petiam terre bosquinam sive muntanyosa vocatam lo bosch serola, de pertinentiis dicti mansi Pons*".

⁷ 1614, declaració d'Antoni Ros, de St. Pere de Subirats (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 40r-43v).

⁸ 1614, declaració d'Antoni Ros, de St. Pere de Subirats (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 40r-43v).

⁹ 1567, declaració d'Antònia Montserrat, propietària, i de Llorenç Ferran, marit d'aquella, de la Granada (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 110r-110v).

¹⁰ La compra a Joan Busquets, de la Granada; acte de compravenda, a carta de gràcia, en data de 20-11-1582, Pere Guasch, notari de Vilafranca del Penedès; i 3-12-1590, Pere Guasch, notari de Vilafranca del Penedès; 1614, declaració de Jaume Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 172v-174r).

¹¹ 1567, declaració d'Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 76v-77v).

bosch proper a la riera del mas Grimosachs, tingut per Pere Capellades i Cristòfol Capellades, fills d'Antoni Capellades, de la Granada, alou directe del senyor de Subirats (1567).¹²

Com ja hem comentat, trobem peces de terra boscosa combinades amb altres tipus. A la parròquia de Lavern, només trobem la combinatòria *campa-boscosa*.

1. BOSCO

Troblem alguns boscos que es declaren en el capbreu de 1567, situats a la parròquia de St. Pere de Lavern.

Quan s'esmenta l'extensió del bosc, s'acostuma a emprar majoritàriament el jornal, però trobem casos en què s'expressa en mojudes.

Els declarants que confessen tenir bosc en el capbreu de Subirats de 1567 són:

Llorenç Ferran i Antònia Montserrada, de la Granada (20 j)

Esteve Mateu, de Sta. Fe (4 jornals)

Pere Mestre, de Sta. Fe (1 j)

Baltasar Montserrat, de Sta. Fe (1,5 j)

Pere Capellades (5 mj)

I meitat camp i meitat bosc:

Pere Mestre, de Sta. Fe (1 j)

La unitat de superfície utilitzada per expressar la superfície de les peces de terra boscoses acostuma a ser el jornal i, amb menys quantitat, la mojada.

En relació al bosc, trobem alguns casos mesurats amb jornals (una peça de terra *sive nemus*, de 20 jornals, de pertinències del mas Raspays, propietat d'Antònia Montserrada, viuda de Jaume Martí, de mas Escardó; una peça de terra situada al lloc anomenat *lo alzinar*, de 4 jornals, de la parròquia de Lavern, propietat d'Esteve Mateu, de Sta. Fe; una peça de terra dita *lo bosch més enllà*, d'1 jornal, a la parròquia

¹² 1567, declaració de Pere Capellades i Cristòfol Capellades, de la Granada (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 116v-117r).

de Lavern, de Pere Mestre, de Sta. Fe; una peça de terra dita *alzinar* situada al lloc anomenat *la quadra de Vilanova*, d'1,5 jornals, a la parròquia de Lavern, de Baltasar Montserrat, de Sta. Fe). Trobem també la mojada, concretament una peça de terra dita *lo bosch de Sant Joan Salerm*, de 5 mojudes, de Pere Capellades, de la Granada.

El nom de *rovira* designa un tipus de bosc format bàsicament per roures, o alzines, i el d'*alzinar* per alzines. Hi ha peces de terra que duen per nom o estan situades en un lloc anomenat “alzinar”, “les alzinetes”, “la rovira”. Pot tractar-se de boscos on ha intervingut la mà de l'home per seleccionar els arbres que produeixen glans, els roures i les alzines. Amb la informació de què disposem, desconeixem si amb aquest nom es designa només un indret, on hi poden haver només aquestes espècies arbòries, o s'hi dediquen altres cultius, o bé hi conviuen ambdues coses. Comptabilitzem aquestes peces de terra com a boscoses, tenint en compte la toponímia i el lloc on estan situades, la major part al sector del Gorner i la quadra de Vilanova. Aquestes peces de terra són: una peça de terra dita *les alzinetes del Gorner*, de 3 j, propietat de Gabriel Miquel, de Sta. Fe; una peça de terra dita *l'alzinar* situada al lloc anomenat *la quadra de Vilanova*, d'1,5 jornals, de Baltasar Montserrat, de Sta. Fe; una peça de terra situada al lloc anomenat *l'alzinar*, a la quadra de Vilanova, d'Esteve Mateu, de Sta. Fe.

Hi ha peces de terra que són part camp i part boscosa. Trobem *lo bosquet*, d'1 jornal, de Pere Mestre, de Sta. Fe, situada al sector del Gorner. Antoni Castellet, de la Granada, declara una peça de terra “partim campam et partim aratoriam” (1567), de 3 jornals, situat entre el Gorner i St. Joan Salerm; la mateixa peça de terra es declara el 1614 com a part camp i part boscosa.¹³

¹³ 1567, declaració d'Antoni Castellet, de la Granada (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 119v-120r, foto 5037-5038); i 1614, declaració de Joana Castellet, viuda d'Antoni Castellet (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 190r).

A la parròquia de Sant Pere de Subirats hi ha una massa boscosa important. Trobem *lo bosch Monmany de Villalonga, d'extensió no declarada* (Joan Parellada, mas Parellada, 1567);¹⁴

En relació a la terra *erma-boscosa*, no trobem cap exemple declarat a la parròquia de Sant Pere de Lavern. En canvi, a la parròquia de Sant Pere de Subirats en trobem vàries: una peça de terra anomenada *catal ses benes*, d'extensió no declarada, la qual limita amb el terme d'Olesa i amb la serra de Puigserola (Montserrat Ravella, Ordal, 1567);¹⁵

Ens trobem amb declaracions també imprecises sobre l'extensió de l'erm i el bosc. Montserrat Ravella (1567) declara una peça de terra meitat erma i meitat boscosa, situada als límits del terme d'Olesa i la serra de Puigserola, per la qual es paga un cens d'un parell de gallines al senyor de Subirats. No en consta l'extensió, ni en el capbreu de 1567 ni en el de 1614. Això dificulta conèixer l'extensió total del bosc i erm.

XI.1.3.3. TERRA GARRIGA

No trobem cap terra de garriga a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Els únics casos que es declaren són a la parròquia de Sant Pere de Subirats, en combinació amb altres tipus de terra: *campa-garriga* i *campa-erma-garriga-muntanyosa*. De terra *campa-garriga* trobem una peça de terra de 20 jornals situada a *la Costa* (Llorenç Llopart, St. Pere de Subirats, 1567). En relació a la segona, consulteu terra muntanyosa d'aquest apartat.

¹⁴ 1567, declaració de Joan Parellada, del mas Parellada, St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 17r-19r): “*totam illam aliam petiam terre nemus sive bosch vocatam lo bosch Monmany de Villalonga*”.

¹⁵ 1567, declaració de Montserrat Ravella, d'Ordal, de St. Pere de Subirats (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 10v-12r).

XI.1.3.4. TERRA ERMA

La terra erma que es declara al terme de Subirats apareix en combinació amb altres tipus: *erma-boscosa*, *campa-erma-muntanyosa*, *cultiva-erma-muntanyosa*, *boscosa-erma-muntanyosa*, *campa-erma-garriga-muntanyosa* i *campa-erma-boscosa-muntanyosa*. La major part d'aquests tipus es troben a la parròquia de Sant Pere de Subirats. A la parròquia de Sant Pere de Lavern, només trobem terra erma en els tipus *cultiva-erma* i *campa-erma*, com comentarem més endavant.

XI.1.3.5. LES FEIXES

Alcover i Moll defineixen les *feixes* com trossos de terra de superfície plana o horitzontal, en forma de terrassa o de llarguera, situats en els costers de les terres muntanyoses o costerudes. Estan limitades per marges o parets de pedra que contenen la terra. Poques vegades, la forma de les feixes consta en els documents que hem consultat. En el sentit de forma allargada i poc ampla, podem entendre les dues “feixes primes” situades sobre “lo matoll”, que Andreu Mascaró té empenyorades a Montserrat Vidal, del mas Vidal, de Sant Pere de Subirats, el 1578;¹⁶ i la “feixa llarga” de Jaume Martí, de la Talalla (1568). Poden ser menys extenses o petites, com, a jutjar pel nom, “les feixetes” que té a parts el mateix Jaume Martí de la Talalla, en les quals, juntes, hi ha sembrat un jornal de civada (1568).¹⁷

Joan Giménez Blasco creu que la feixa correspon més aviat a aquest tipus d'estructura física de la terra i no tant a un determinat tipus de conreu. Troba també que els conreus que s'hi poden destinar són els cereals, llegums o hortalisses, en aquest últim cas si poden ser regades.¹⁸ En aquest sentit, els documents que hem consultat no sempre són explícits. En els capbreus, si es fan constar les feixes,

¹⁶ 11-11-1578, venda a carta de gràcia d'unes terres d'Andreu Mascaró (APL, M-1568, f. 44r, 69).

¹⁷ 9-4-1568, inv. de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 1r-3r, 1).

¹⁸ GIMÉNEZ BLASCO, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat.

s'acostumen a anomenar aquestes com a peces de terra, sense especificar el cultiu a què es dediquen. Així trobem la “feixa de les Gavarreres”, de Joan Guilera, de cal Guilera, de Sant Pau d'Ordal, de 6 jornals d'extensió, i la “feixa dels Garrigals”, de 2 jornals, sense esmentar què s'hi cultiva (1567, 1614). En un debitori, trobem la “feixa d'en Lopiz”, de 2 jornals, situada a Sant Pau d'Ordal, de la qual només es diu que és meitat erma i meitat culta.¹⁹

Els capbreus de Subirats de 1567 i 1614 no fan constar cap feixa a la parròquia de Sant Pere de Lavern; tot i així, tenim constància que n'hi ha per altres documents, com els inventaris. Aquests inventaris permeten entreveure que un dels conreus més habituals a les feixes és el cerealític. Per exemple, en dues feixes del mas de la Talalla (1568) hi ha cereals sembrats: mestall espeltós, ordi, espelta i civada, concretament: un jornal de mestall espeltós a la “feixa llarga”; tres jornals d'ordi repartits entre el “camp de les figueres”, el “camp de na Caralta” i a “la feixa llarga”; i 2 jornals i mig d'espelta entre “la feixa llarga” i el mateix “mas de la Talalla”. I també un jornal de civada a “les feixetas”, que té a parts a la sisena amb Pere Joan Almirall, del veí mas de Figarola.²⁰

En alguns debitoris i documents d'arrendament de terres s'hi fan constar feixes. Les condicions de parceria que hi consten fan pensar que el tipus de conreu més habitual és el del cereal. Nadal Milà, de la Roca (1542), empenyora a Bartomeu Batlle, de la Pujada, una peça de terra anomenada “lo camp de la feixa”, de 2 jornals d'extensió. Nadal Milà ha de pagar-li la sisena part del que hi cultivi mentre la tingui empenyorada.²¹ Tractant-se d'un camp, i donant-ne parts a la sisena, el conreu que s'hi pot fer acostuma a ser de cereal. El mateix trobem en Andreu Mascaró (1578), del mas Mascaró, de Sant Pere de Subirats, qui empenyora a Montserrat Vidal, de cal Vidal, de la mateixa parròquia, dues “feixes primes” situades sobre “lo Matoll” per tres esplets, i li ha de donar parts també a la sisena.²² En canvi, Perot Figueres

¹⁹ 14-11-1570, debitori de Joan Traver, d'Avinyonet, a Jaume Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 9r-9v, 10).

²⁰ 9-4-1568, inv. de Jaume Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 1r-3r, 1).

²¹ 16-2-1542, venda a carta de gràcia d'una peça de terra de Nadal Milà, de la Roca, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 70v, 258).

²² 11-11-1578, venda a carta de gràcia d'unes terres d'Andreu Mascaró (APL, M-1568, f. 44r, 69).

(1580), també de Sant Pere de Subirats, empenyora a Pau Vidal, de la mateixa parròquia, “*una feixa del mas Ferrer*”, d’un jornal i mig, també a parts, de 13 dues, però sense concretar-ne res més.²³

Trobem feixes situades en zones de regadiu. Al mas de la Verdera, de la parròquia de Sant Pere de Subirats, consta *la feixa més baixa de la bassa de la bovera*.²⁴ En aquest cas, pot estar destinada al cultiu d’hortalisses, si es pot regar, o al de llegums.

Podem concloure que els conreus que es destinen a les feixes poden ser, segons la situació, cereals, llegums i hortalisses, en cas que es puguin regar.

XI.1.3.6. TERRA CAMPA I CAMP

El diccionari d’Alcover i Moll distingeix entre *terra campa* i *camp*. Segons dits autors, la *terra campa* és un espai de conreu on no hi ha ni arbres ni vinya;²⁵ i el *camp* és un espai de terra plana destinat al cultiu de sembradura i arbres fruiters.²⁶ En aquest sentit, Giménez Blasco creu que a les peces de terra campa s’hi troben bàsicament els cultius de cereals i de llegums.²⁷ Tot i així, admet que s’hi poden trobar altres cultius, com arbres i hort. En aquest sentit, en el capbreu de Subirats de 1614 hem trobat una peça de terra campa de la qual es diu explícitament que està plantada d’oliveres.²⁸ Trobem diverses referències al tipus de terra *campa* i *camp*. Com a *camp* (*campadis*), expressat com a tipus de terra: entre altres, a Lavern, en terres

²³ 8-9-1580, debitori de 12 ll. i empenyament d’una peça de terra de Perot Figueres, de St. Pere de Subirats (APL, M-1568, f. 46v, 93).

²⁴ 21-5-1614, declaració de Joan Raventós, de la Verdera, de St. Pere de Subirats (AHCVP, SA, Capbreu de Subirats de 1614, f. 37v-38v).

²⁵ DCVB, p. 890.

²⁶ DCVB, p. 889.

²⁷ GIMÉNEZ BLASCO, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat.

²⁸ 7-6-1614, declaració de Baltasar Aguspí, mercader, de St. Sadurní (AHCVP, SA, capbreu de Subirats 1614, f. 89r-93r): “*totam illam aliam petiam terre campam olivaram plantatam inse duo iugera terre*”, situada al lloc anomenat *lo camp de la capella*, a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats.

dels Carbó de Puigfedó, el camp d'en Prohensal: *quedam petia terra et sunt duo journalia terra... ratione eiusdem campadis vocate d'en prohensal*.²⁹

Atenent els noms de les peces de terra, algunes porten el nom de “camp”. A La parròquia de Lavern trobem: *lo camp de Savall* (4 j), *lo camp de Sta. Maria* (n/c) (mas Pont); *lo camp del Coll* (3 j) (mas de Figarola); *lo camp de l'Albareda* (6 j), *la Clota o camp d'en Curiella* (15 j), *lo camp sa Rovira* (4 j) (mas d'en Campmany); *lo camp d'en Bernada* (5 j) (*el Pujol*); *lo camp de l'alou* (mas de Puigfedó); *lo camp de la riera* (2 j) (Pere Mestre, Sta. Fe). Ens preguntem si són realment camps, o peces de terra campa.

En cap cas es fa constar el tipus de conreu a què es dediquen aquestes terres. No obstant, l'estudi d'altres documents de l'època que hem consultat posa en evidència que un dels cultius més generalitzats a les peces de terra campa és el cerealític. En els contractes d'arrendament, ho podem comprovar pels tractes de parts de fruit que hi consten, i en alguns casos es diu clarament. Posem alguns exemples: Pere Esbert, de l'Albareda, deixa a parts a la sisena un tros de terra campa dita “lo camp de la Gordiola”, de 3 jornals (1539);³⁰ Bartomeu Batlle, de mas Cortei, deixa a parts a la setena una peça de terra campa situada al lloc anomenat “la plana”, de 2 jornals (1542);³¹ Marc Martí, de la Torra, deixa a parts a la setena “so és, de set quarteres una”, un camp anomenat “lo camp lo més prop del Mas de la Mata”, i vol que s'hi sembri forment (1544);³² o “lo camp del pla”, una peça de terra “o camp” que Bartomeu Batlle, de la Pujada, compra a carta de gràcia a Andreu Vendrell, d'Avinyonet, el qual l'ha de treballar a parts a la sisena, pagadores per Sant Pere i Feliu (1546).³³ En els inventaris, si es fan constar els sembrats, la majoria dels camps estan sembrats de cereal: a la Talalla (1565), consta forment a *lo camp davant la*

²⁹ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 91v-95r).

³⁰ 22-12-1539, debitori de Pere Esbert, de l'Albareda, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 24r, 98).

³¹ 22-4-1542, contracte d'arrendament d'una peça de terra de Bartomeu Batlle, de la Granada (APL, M-1536, f. 72v, 267).

³² 2-12-1544, arrendament peça de terra de Marc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 81r, 328).

³³ 14-12-1546, venda d'Andreu Vendrell, d'Avinyonet, a bartomeu Batlle, de la Pujada, d'una peça de terra (APL, M-1536, f. 105r, 439).

porta i lo camp del sàlser, ordi al camp de les figueres, civada al camp de les figueres i lo camp de na Caralta, espelta a lo camp de la Talalla i al camp de l'om. A més del cultiu dels cereals, també hi pot haver cultiu de llegums també poden haver-hi lleguminoses: faves, guixes, pèsols i veges a *lo camp davall la rectoria de Lavern,* i guixes al *camp de la vinya.* El nom d'aquest darrer camp indica que també hi pot haver vinya plantada: *camp de la vinya.*

En els capbreus de 1567 i 1614 consten també peces de terra que són meitat culta i meitat erma, sense especificar el tipus de conreu que s'hi fa. A la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem 6 jornals al mas Artigues; i "lo camp de l'alou", de 8 jornals, al mas de Puigfedó. En tot cas, podem pensar que una part del camp està a guaret.

Hi ha peces de terra que són combinació tipus de terra diferent. Trobem una peça de terra que és *meitat camp i meitat vinya,* de 12 jornals, de la família Carbó, de Puigfedó; es tracta d'una peça de terra amb conreu compartit: vinya i, probablement, cereal. Trobem una altra peça de terra *camp* a la parròquia de Sant Pere de Subirats, situada al lloc anomenat *la vinyassa,* (*apud locum dictum la vinyassa*), venuda per Andreu Mascaró a Jaume Rigual del Pujol, el 1580;³⁴ el nom del lloc pot referir-se a un cultiu anterior, la vinya, o bé que en dita peça de terra *camp* s'hi comparteixi el cultiu de la vinya. Això ens fa pensar que una part d'alguns camps es dedica al cultiu del cereal i l'altra al de la vinya.

XI.1.3.7. HORTA

Totes les cases i masos acostumen a tenir hort. Trobem horts d'extensió considerable a Sant Sadurní, alguns d'ells situats en zones amb abundància d'aigua. Els capbreus que hem consultat ens deixen constància d'alguns horts situats dins la parròquia de Sant Pere de Lavern. De tots els declarants de dita parròquia que

³⁴ 1614, declaració de Jaume Rigual, del Pujol, fill, de St. Pere de Subirats (AHCVP, 1614, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 43r-46r): "*petiam terra campam apud locum dictum la vinyassa*", de 3 jornals, comprada a Andreu Mascaró el 18-1-1580, notari Miquel Bartomeu, not. de Vilafranca.

consten en els capbreus de 1567 i 1614, només cinc confessen tenir hort. No obstant, de forma indirecta en els mateixos capbreus, o per altres documents, com els inventaris, sabem que hi ha més horts. Els declarants de Sant Pere de Lavern del capbreu de Subirats de 1567 que confessen tenir hort són els següents:

Macià Campmany, de St. Joan Salerm (+ d'1 j)

Antoni Casanoves, del Pujol (3 j)

Marc Martí, de la Torre (0,5 q)

Macià Carbó III, de Puigfedó (2 j)

Pau Vendrell, del Gorner (4 mojudes)

Macià Campmany, de St. Joan Salerm, declara una peça de terra dita "lo hort de l'Albareda", d'extensió no detallada, per la qual es paga 1,5 quartera d'ordi per St. Pere i Feliu al senyor de Subirats; i un hort situat a prop de casa seva (quadam aliam petiam terre sive ortum), d'1 jornal d'extensió, sense fer constar ni senyoria ni cens.

Antoni Casanoves, del Pujol, declara un hort de 3 jornals, entre terra culta i erma (quendam ortum continentem inse tria jornalía parum plus vel minus intercultam et heremam).³⁵ Es diu que es té per domini directe i alodial de Francesc de Gralla i Desplà, senyor de Subirats, però no consta cap cens (1567). En canvi, en el capbreu de 1614 consta "ad censum predictum" per Sant Pere i Feliu, a l'agost; el cens predit, de la p d t declarada immediatament anterior (lo camp d'en Bernada) el cobrarien els hereus d'en Calendraix de Vilafranca, 1 gallina, (declaració Vicenç Casanoves, del Pujol, 1614, f. 148r-149v).

Marc Martí, de la Torre, declara un hort de pertinències d'una peça de terra que comprà a carta de gràcia a la família Olivella de Fontclara (Item quendam ortum de pertinentys dicte petie terre), d'extensió de 0,5 quarteres de sembradura, alou directe del senyor de Subirats, sense especificar-ne el cens, per la qual es paga delma al benefici de Sta. Eugènia de Barcelona. Macià Carbó III, de Puigfedó, declara una peça de terra amb un hort contigu (illam petia terre una cum quodam orto eidem contiguo), de 2 jornals, alou directe del benefici de Sta. Eugènia de Barcelona, per la

³⁵ 1567, declaració d'Antoni Casanoves, del Pujol, de Lavit, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 81v-82v).

qual es paga 18 diners a cert termini. Pau Vendrell, del Gorner, declara tenir una peça de terra de 4 mojudes dita “l’hort”, inclosa en el cens del mas rònec anomenat “mas Barons”, de 4 gallines per Nadal, alou directe del senyor de Subirats.

Algunes vegades, els horts s’esmenten indirectament en els capbreus; per exemple, en les afrontacions d’algunes peces de terra. En els límits d’una peça de terra de Pau Vendrell, del Gorner, de 10 jornals, a l’oest, trobem “in camino per quem itur a dicto loco del Gorner al pas y a las ortes” (1567).³⁶ L’hort de mas Oliver (1567), amb un marge (*margin de orto dicti mansi Oliver*), propietat de la família Carbó, de Puigfedó, consta en els límits d’un camp anomenat “lo Prat”, de 8 jornals, que Pere Font, del mas Font, té hipotecat a dita família Carbó.³⁷ L’hort d’en Cartró, del mas Cartró de la Riera, de Lavern, esmentat en els límits del mas de Rocamora, al nord.³⁸

Hi ha horts que no consten en el capbreu de Subirats de 1567, però es declaren en el de 1614. Al mas de Fontclara, hi ha un hort de 6 cortans de sembradura, comprès dins les afrontacions d’aquell mas, el qual es declara en el capbreu de 1614, però no consta en el capbreu de 1567.³⁹ Pot ser que ja existís el 1567, i que es fes constar conjuntament dins la gleba de terra de 50 jornals que es declara que té el mas.

Troblem també indirectament alguna construcció per treure i emmagatzemar aigua amb la finalitat de regar terres per poder obtenir productes d’horta, com una sèquia i una bassa. Al sud d’una peça de terra dita *les alzines del Puch*, de Joan Mestre, de cal Mestre de Dalt, del Gorner, trobem el límit “ab la sèquia y bassa de la viuda Mestre”, de cal Mestre de Baix, del Gorner (1567).⁴⁰

³⁶ 1567, declaració de Pau Vendrell, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 111v-112v, foto 5023).

³⁷ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, núm 731, f. 93r): “ab oriente in quodam margine de orto dicti mansi Oliver”.

³⁸ 1567, declaració de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, núm 731, f. 89v-91v, foto 4983): “*et a certio in torrente qui discurrit ab orto d’en Cartró ad riarium de labern et partim in dicta riarium de labern*”.

³⁹ 1614, declaració de Jaume Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern (AHCVP, SA, capbreu de Subirats de 1614, f. 156r-157v).

⁴⁰ 1567, declaració de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 122r-123r, foto 5042-5044).

El terme “hort” pot constar com a topònim. Trobem una peça de terra de 16 jornals situada al lloc anomenat *l'ort*, a prop del Gorner, a la parròquia de Lavern, propietat de Pere Miquel, de Sta. Fe, i que limita al sud amb la riera.⁴¹

Aquests horts acostumen a estar situats en zones amb possibilitat de ser regades. Els dos horts que declara Macià Campmany estan situats a prop del seu mas, un entre la capella de St. Joan Salerm i la riera de Lavern; a prop d'aquell mas, vers la riera de ca l'Escuder, hi ha una zona amb molta aigua, que en aquell temps potser ja deuen aprofitar per regar. L'hort d'Antoni Casanoves, del Pujol, de 3 jornals, està situat en una zona amb molta abundància d'aigua; limita: al nord amb l'hort d'en Casanoves del mas Pont, al sud amb el torrent que va de la font del Pujol a la riera de Lavern, i a l'est amb terres del mas de la Salada, i a l'oest amb terres del mas del Pujol. L'hort de Macià Carbó III, de Puigfedó, de 2 jornals, està situat també a prop d'una zona amb aigua: entre els seus límits trobem, al sud, la riera de Lavern i el torrent que va del mas de Peralba a la riera de Lavern. L'hort que declara Pau Vendrell, del Gorner, limita al sud amb la riera que ve de la Salada. La casa Mestre de Dalt, del Gorner, no confessa tenir cap hort, però es declara una peça de terra dita “les alzines del Puch”, que limita, al sud, “ab la sèquia y bassa de la viuda Mestre”, de cal Mestre de Baix, del Gorner.

Quan s'esmenta l'extensió dels horts, aquesta es fa constar amb jornals, mojudes o bé amb quarteres de sembradura. La referència de la sembradura pot ser el cànem. Joan Formosa (1567), del mas Maseguer, de Sant Sadurní, té un hort situat a prop la riera de Sant Pere de Riudebitlles, de 8 o 9 cortans de sembradura de cànem.⁴²

Tot i que en els capbreus no s'esmenti el cultiu a què es dediquen, en aquests horts no només s'hi fan hortalisses i productes d'horta, també s'hi pot plantar cànem, lli i blat, com explicarem més endavant.

⁴¹ 1567, declaració de Pere Miquel, de Sta. Fe (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 126r-127r, foto 5050-5052).

⁴² 1567, declaració de Joan Formosa (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 58v-59r): “totum illum ortum seminare octo aut novem cortanorum seminis canapi sive canem”.

XI.1.3.8. PECES DE TERRA

La denominació *peça de terra*, utilitzada de forma genèrica, és la més esmentada en els capbreus de 1567 i 1614. I és la que més abunda en les declaracions dels homes de la la parròquia de Sant Pere de Lavern.

Usada d'aquesta manera, de forma genèrica, els capbreus no determinen sempre la seva utilització. No obstant, pot donar-se el cas que la utilització d'una determinada peça de terra es faci constar en un capbreu i no en un altre. Per exemple, en el capbreu de 1567, Pau Guilera, del mas de la Serra, de Sant Pau d'Ordal confessa tenir el mas on habita i 4 peces de terra, de les quals només en dos casos s'informa sobre la seva extensió –una de 10 i una altra entre 9 i 10 jornals-, sense donar cap més detall. En canvi, en la confessió de la seva filla, la pubilla Joana Guilera, en el capbreu de 1614, on consten les mateixes propietats, es precisa una mica més. En aquell, llegim: la peça de terra dita “lo Bugatell”, de 10 jornals, és meitat camp i meitat erma; la peça de terra dita “la caseta d'en Rigual” té 40 jornals i és meitat camp i meitat erma. La peça de terra dita “la carrera molinera”, és erma. Però de la peça de terra dita de pertinences del “mas Camp”, d'entre 9 i 10 jornals d'extensió, no se'n diu tampoc res més.

Trobem també que s'utilitza sovint el terme “peça de terra” seguit sistemàticament de l'adjectiu *camp*, *erma*, *boscosa*, o d'altres com “*de vinya plantada*”, etc. En aquest sentit, Joan Giménez Blasco creu que el terme “peça de terra” s'hauria d'interpretar com un espai agrícola que no té una utilització específica, en contraposició a altres accepcions ben definides com les vinyes o les hortes.⁴³

⁴³ GIMÉNEZ BLASCO, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat.

XI.1.3.9. VINYA

La vinya acostuma a constar com a peça de terra de vinya plantada. A vegades també consta pel locatiu: *lo vinyet*, *la vinyassa*, etc. Per exemple, la família Guilera de Baix, de Sant Pau d'Ordal, posseeixen varies peces de terra anomenades cadascuna d'elles "*lo vinyet*", una de 2 jornals, una altra de 5 jornals i dues de 8 jornals cadascuna (1538, 1567).

El tipus de terra anomenada *peça* (peça de terra), en sentit genèric, és la que està més representada a la parròquia de Sant Pere de Lavern. Amb 1.385.227 m² declarats, la peça de terra ocupa el 57,8% de la superfície total de terra, més de la meitat de la mostra estudiada. No sabem ben bé a què es dedicava. Giménez Blasco creu que no tindria una utilització específica o ben definida, i que podria destinar-se a cultius estacionals o de temporada, segons la situació dels guarets i les necessitats del propietari.⁴⁴

Després de la peça, és remarcable la quantitat de terra *boscosa* en aquesta segons meitat del segle XVI. La superfície declarada és de 298.365 m², i representa un 14% del total de la superfície de terra declarada a Lavern. En aquest recompte, hem inclòs els *alzinars* i les *rovires* que els propietaris declaren; és un tipus de bosc, a vegades producte de l'acció humana, que proporciona glans, amb el dubte de si només hi dediquen aquest tipus de cultiu. Són peces la superfície de les quals oscil·la entre 1,5 jornals i 5 jornals, segons les confessions. Estan situades al sector del Goner, la quadra de Vilanova i Sant Joan Salerm, zones on el bosc és bastant abundant. Els propietaris declaren peces de bosc que oscil·len entre 1 jornal i 20 jornals.

Ressaltem la importància de la terra *campa*, amb 253.202m² declarats, que representa un 11,8% de la superfície total, i un 11,6% de totes les terres declarades.

⁴⁴ Giménez Blasco, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat, p. 277.

RÈGIM DE LA PROPIETAT DE LA TERRA I CULTIUS

1567	TIPUS	Núm. p. de terra declarades	%	Superfície no declarada	%	Superfície declarada	%
1	Muntanyosa	-					
2	Boscosa	9	9,4			298.365	14
3	Campa	11	11,6	1	20	253.202	11,8
4	Erma	-		-		-	
5	Feixa	-		-		-	
6	Horta	5	5,3	1	20	41.199	2
7	Peça	64	67,4	3	60	1.385.227	64,8
8	Vinya	-		-		-	
9	Peça-horta	1	1,05			9.930	0,5
10	Cultiva-erma	1	1,05			29.789	1,4
11	Campa-erma	1	1,05			39.718	1,8
12	Campa- vinya	1	1,05			59.577	2,8
13	Erma- boscosa	-					
14	Muntanyosa- boscosa	1				74.471	
15	Campa- boscosa	2	2,1			19.859	0,9
	TOTAL	96	100	5		2.211.337	100

Quadre 125. Peces de terra de la pr. de St. Pere de Lavern en m² (1567).

A aquesta dada, hi hem d'afegir la terra campà que apareix agrupada en els tipus campà-erma, campà-vinya i campà-boscosa. La terra campà ha avançat a costa del bosc i de l'erm, aquest darrer molt poc representat a la parròquia, com explicarem més endavant. Indiscutiblement la terra campà és un dels tipus de terra cultivada més importants de la parròquia de Lavern. Aquest fet va estretament lligat amb el cultiu del cereal. Tot i així, a la terra campà hi poden haver altres cultius, com ja hem explicat amb anterioritat. Segons la definició d'Alcover i Moll, la terra campà és un

indret de conreu on no hi ha ni arbres ni vinya. Això permet interpretar que s'hi poden fer cereals i lleguminoses, segons Giménez Blasco.⁴⁵ La consulta de la documentació coetània permet corroborar aquesta hipòtesi. En alguns contractes d'arrendament es permet la pràctica del restoble, o sigui, sembrar en anys seguits, però només amb llegums,⁴⁶ o llegums, faves i farratges,⁴⁷ i no amb grans d'aresta, o sigui, gra que fes espiga. Hem de recordar també que dins d'aquest tipus de terra campa hem inclòs aquelles terres que consten com a camps en els capbreus consultats (*lo camp de Savall, lo camp de Santa Maria, lo camp de l'alou, etc.*), les quals poden dedicar-se a altres cultius, a més del cereal. Segons Alcover i Moll, el *camp* és un espai de terra plana destinat al cultiu de sembradura i arbres fruiters.⁴⁸ cultius, com arbres i hort.

En quart lloc, trobem la terra *campa-vinya*, que ocupa una extensió de 59.577 m², i representa el 2,8% del total. Tenint en compte que una part d'aquesta terra, o la meitat en alguns casos, correspon a terra campa, aquesta dada corrobora la importància de la terra campa a Lavern a la segona meitat del cinc-cents. La vinya hi fa acte de presència, però compartint part de parcel·la amb la terra campa. Des de la primera meitat del segle XVI, els documents de la parròquia mostren com la vinya ha anat guanyant terreny al bosc i a l'erm, però el seu cultiu és pràcticament marginal si tenim en compte les dades amb què treballem. Només un propietari, Macià Carbó III, de Puigfedó, declara tenir vinya en el capbreu de Subirats de 1567, concretament una peça de terra *campa-vinya* dita *la plana*, de 12 jornals.⁴⁹ No obstant, sabem que la vinya està present en més d'un mas de Lavern. La descripció d'aquest conreu consta en alguns contractes d'arrendament. I, de forma indirecta, en els inventaris, els quals mostren els cellers equipats amb els estris necessaris per fer vi. Fins i tot, ho podem

⁴⁵ GIMÉNEZ BLASCO, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat; p. 273.

⁴⁶ 21-4-1568, arrendament mas de la Martinoia (APL, M-1561, f. 112r, 248): "Ni pugan restoblar nignas terras del dit mas sinó aolament per fer legum".

⁴⁷ 3-2-1585, arrendament del mas de Figarola (APL, M-1570, f. 148r-148v, 442): "[...] y que no puga restoblar sinó ab legums, faves y farratjes"; arrendament mas de Figarola

⁴⁸ DCVB, p. 889.

⁴⁹ 1567, declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 91v-95r): "[...] una est de vinea plantata partim et partim campa".

comprovar indirectament en els límits de terres que consten en els capbreus de Subirats de 1567 i de 1614. El mateix Macià Carbó declara una peça de terra que és “prop la vinya d’en Julià Seres”, o sigui, del mas Campmany, de Sant Joan Salerm. No obstant, Macià Campmany no fa constar cap vinya en la seva declaració de 1567. Tampoc no es declara en el capbreu de 1614, tot i que la mateixa família Carbó de Puigfedó la segueix fent constar en els límits d’una peça de terra de la seva propietat.⁵⁰ Per aquests límits, aquesta coincideix amb una peça de terra de 6 jornals situada al voltant de la capella de Sant Joan Salerm (*coram capella Sancti Joanni*), que Macià Campmany declara el 1567, sense nom, i que es continua declarant el 1614. Això ens fa pensar que possiblement sota la denominació de peça de terra s’hi amaga el cultiu de la vinya.

L’horta constitueix el 5,3% de les terres declarades, i representa el 2% de la superfície total de la terra. És un percentatge petit, però significatiu, especialment si es té en compte l’extensió d’alguns d’aquests horts en particular. Les parcel·les declarades oscil·len entre la mitja quartera i les quatre mujades. Els horts més grans declarats són l’hort de Pau Vendrell del Gorner, de 4 mujades (19.859m²), i l’hort del mas del Pujol, de 3 jornals (14.890m²). Es tracta d’horts considerablement grans. Macià Campmany, de Sant Joan Salerm, té dos horts, un d’1 jornal i un altre la superfície del qual no es declara. Tots aquests horts estan situats en llocs amb abundància d’aigua. La consulta de la documentació de l’època ens constata que a la parròquia hi ha més horts. De forma directa i indirecta, els inventaris mostren objectes relacionats amb l’hort i l’existència d’horts de secà, entre altres. Podem afirmar que era habitual que tots els masos tinguessin un hort. De la mateixa manera que hem explicat abans per la vinya, els capbreus consultats, en les afrontacions de terres, mostren l’existència d’horts, alguns d’ells ben equipats, com el de la viuda de Joan Mestre, de Baix, del Gorner, “ab la sèquia y bassa”.⁵¹

⁵⁰ 1614, declaració de Marianna Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, Capbreu 1614, SA, f. 169v): “[...] *aliam petiam terre inse unum jornale et media continentur scita prope petiam terre vinea plantatam Juliani Seres, cultoris, que fuit d’en Capmany, et terminatur dicta petia terre ab omnibus partibus cum honore dicti Damiani Juliani Seres*”.

⁵¹ 1567, declaració de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 122r-123r, foto 5042-5044).

L'hort d'Antoni Casanoves, del Pujol, de 3 jornals, és una peça de terra cultiva-erma de regadiu,⁵² amb la qual cosa podem entendre que es practica el sistema de guaret. Els tipus de terra campa-erma i culta-erma estan en una situació poc significativa; no arriben al 2% de les terres declarades ni de la superfície total. Podem constatar que la terra erma és pràcticament irrellevant a la parròquia, i només consta en les dues formes suara esmentades, en combinació amb la terra cultiva i la terra campa. El fet que consti en aquests dos darrers tipus de terra, ens fa creure que en aquelles terres s'hi practica el guaret, deixant en repòs una part del camp i terra cultiva.

⁵² 1567, declaració d'Antoni Casanoves, del Pujol, de Lavit, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 81v-82v): "quendam ortem continentem inse tria jornalía parum plus vel minus inter cultam et heremam".

XI.2. ELS CONTRACTES D'ARRENDAMENT

Jo, Macià Carbó, trebalador, de la paròquia de Sant Pere de la Bern, del terme de Sobirats, del bisbat de Barsa<<sa>>lona, de bon grat ett serta siència etcetera, leyse lo mas de Prunamala \am totes sas pertenesas etc./ asetuat en la paròquia de Sant Sadorní, del dit terme, a vós, sènyer en Bernat Broquetas, de la paròquia de Sant Sadorní, del terme y dit bisbat. (1526)¹

La documentació consultada ens permet estudiar diferents tipus de contractes d'arrendament. D'una banda, trobem a) contractes d'arrendament de peces de terra; i b) contractes d'arrendament de mas. L'arrendador és qui dona en arrendament les terres o masos. L'arrendatari és el que rep o pren en arrendament les terres o masos. En el cas dels masos, l'arrendatari es denomina també masover.

Els contractes d'arrendament de mas estan pensats per regular els acords i condicions que s'estableixen entre la part arrendadora i la part arrendatària en relació a l'explotació d'un mas, o d'una part d'aquest. Per això, la redacció acostuma a fer-se de forma detallada amb la finalitat d'evitar conflictes.

¹ 2-3-1526, cont. arrend. del mas de Prunamala, de la pr. de St. Sadurní, de Macià Carbó I, de Puigfedó, de la pr. de St. Pere de Lavern (APSS, papers solts, 1502-1526).

Hi consta el temps de durada, les condicions de l'acabament del contracte, les parts de fruits que s'han de donar en relació als conreus que s'hi practiquen -cereals, vinya, oliveres, arbres fruiters, llegums, etc.-, els cultius que queden francs de parts, els tractes sobre la palla i sobre els adobs, l'ús del bosc, l'aprofitament de les aglans, les condicions dels censos i prestacions, la rompuda de noves terres, l'assegurança de les millores, les reserves de l'amo o propietari, etc.

Al final del contracte, normalment usant formulismes estereotipats, les parts implicades es comprometen a respectar i complir els pactes acordats amb obligació dels seus béns i escriptura de terç. En alguns casos, l'arrendatari té també l'obligació de posar una fermança com a garantia de seguretat pel compliment del contracte.

Posem per cas l'arrendament del mas Pujol (1538), en què els tutors dels fills pupils de Joan Casanoves i l'arrendatari "se oblligan fer, aber y tenir en santa pau poseir les damont ditas capitulacions".² I l'arrendament del mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, on es fa constar que l'arrendatari "per maior seguretat de les ditas cosas sia obligat donar una fermança bona a coneguda de dits curadós, la qual fermança se aia de obligar en fer, aver y tenir les dites cosas ab son principal y sens ell".³

Els contractes d'arrendament de mas permeten a una part de la pagesia accedir al treball de la terra. La mostra estudiada permet veure com entre aquests pagesos habitualment hi ha pagesos petits, pagesos no propietaris o fills cabalers de mas, tots ells de diversa procedència. També hi constatem la presència de pagesos propietaris de mas que troben en aquest sistema d'explotació de la terra una manera d'invertir o d'assegurar un capital prestat.

² 25-1-1538, cont. arrend. del Pujol, pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 33v-34r, 134).

³ 18-2-1565, cont. arrend. del mas Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561 f. 53r-53v, 137).

XI.2.1. CONTRACTES D'ARRENDAMENT DE MAS

El nostre treball parteix d'una mostra de 31 contractes d'arrendament de mas del terme de Subirats. D'aquests, 4 corresponen a la parròquia de Sant Sadurní; 2 a la parròquia de Sant Pere de Subirats; i 25 a la parròquia de Sant Pere de Lavern.

Disposem també de 4 contractes d'arrendament de masos propers a la parròquia de Sant Pere de Lavern que, si bé són d'altres termes i parròquies, estant connectats amb famílies del terme de Subirats: 1 de Santa Fe; 1 de Santa Maria de Lavit (el Pla); 1 de Sant Sebastià dels Gorgs; i 1 de Gelida).

Núm.	MAS	ANYS	ARRENDATARI
1	Prunamala (1526)	9	Bernat Broquetes, Subirats
2	mas Blanc, Fraser i de Renda (1535)	5	Joan Ferrer, St. Sadurní
3	mas Blanc, Fraser i de Renda (1559)	3	Joan Canals, St. Sadurní
4	casa de Francesc d'Argençola (1580)	3	Francesc d'Argençola

Quadre 126. *Contractes d'arrendament de mas, pr. de St. Sadurní, s- XVI.*

Núm.	MAS	ANYS	ARRENDATARI
1	mas Mascaró (1584)	5	Toni Mascaró i Joan Raventós
2	Savall (1585)	5	Joan Carbó i Segismó Carbó

Quadre 127. *Contractes d'arrendament de mas, pr. de St. Pere de Sub., s- XVI.*

RÈGIM DE LA PROPIETAT DE LA TERRAI CULTIUS

Núm.	MAS	ANYS	ARRENDATARI
1	mas Pont (1540)	5	Gaspar Artigues, Lavern
2	mas Pont (1585)	5	Miquel Pagès
3	el Pujol (1538)	7	Jeroni Broquetes, Subirats
4	la Creu (1538)	9	Jeroni Broquetes, Subirats
5	la Creu (1541)	9	Jaume Gili, de Miralles
6	mas Carbó, St. J. Salerm (1565)	5	Bart. Julià, l'Hosp. Llinda
7	mas Carbó, St. J. Salerm (1569)	5	Bartomeu Julià
8	mas Carbó, St. J. Salerm (1583)	5	Joan Torrents, de Gelida
9	mas Palau, St. J. Salerm (1566)	4	Joana Abelló (pot posar-hi estadant)
10	mas Palau, St. J. Salerm (1567)	1	rellogat a Joan Torrents, Gelida
11	mas Palau, St. J. Salerm (1567)	2	Joan Torrents i Elisabet, Gelida
12	mas Palau, St. J. Salerm (1581)	1	Bartomeu Olivella
13	mas Palau, St. J. Salerm (1585)	1	Salvador Garau
14	mas de la Martinoia (1568)	5	B. Artigues, m. Artigues (pot p. estadant)
15	mas de la Martinoia (1582)	5	Jeroni Ferrei
16	mas de Fontclara (1588)	3	Jaume Borbó i Jaume Gostemps
17	mas Gabiol (1578)	1	Joan Ferrer, St. Sadurní, 40 ll
18	mas Gabiol (1578)	1	Lluc Fexes
19	mas Artigues (1579)	4	Jaume Milà, cb. (la meitat)
20	mas Artigues (1586)	3	Gaspar Tribui, Urgell
21	la Talalla (1578)0	3	Lluc Fexes
22	la Roca (1546)	2	Francesc Martí i Marc Martí
23	mas de Figarola (1585)	3	Domingo Prats
24	mas de Figarola (1585)	1	Jaume Ràfol, dels tutors Pau Almirall
25	mas Cortei		Francesc Martí, marit i Joan Roca

Quadre 128. *Contractes d'arrendament de mas, pr. de St. Pere de Lavern, s XVI.*

Núm	MAS	ANYS	ARRENDATARI
1	mas Térmens	4	Joan Serra
2	mas Monttragull	3	Domingo Prats
3	mas Sardà de Palou, (1584)	5	Salvador Carafi
4	mas a Santa Fe (1574)	5	Perot Raspall, de Sta. Fe

Quadre 129. *Contractes d'arrendament de masos forans, s XVI.*

Trobem contractes que corresponen a un mateix mas o masos, dos dels quals corresponen a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats i els altres restants a la parròquia de Sant Pere de Lavern:

- a) Per la parròquia de Sant Sadurní: 2 contractes dels masos Blanc, Fraser i de Renda (1535, 1557).
- b) Per la parròquia de Lavern: 2 contractes del mas Pont (1540, 1585); 2 de la Creu (1538, 1541); 2 del mas de la Martinoia (1568, 1582); 2 del mas Gabiol (1578, 1578), 2 del mas Artigues (1579, 1586); 2 del mas de Figarola (1585, 1585); 3 del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, i del maset de la Salada (1565, 1569, 1583); i 5 del mas Palau, de Sant Joan Salerm (1566, 1567, 1567, 1581, 1585).

XI.2.2. ELS ARRENDATARIS

Hi ha diferents tipus d'arrendataris. D'una banda, pagesos sense terra, els quals veuen en l'arrendament una manera d'accedir al treball de la terra. Aquests pagesos poden ser treballadors que venen d'altres contrades, bé siguin de Catalunya o de fora, com ara de terres franceses o occitanes.

a) treballadors francesos o occitans i d'altres llocs

En alguns casos, ens ha quedat constància d'aquells treballadors pels seus testaments. Giralt Llobador (1566), treballador originari del bisbat de Cahors, habitant al Gorner, reconeix portar diferents peces de terra a parts. No disposem dels contractes d'arrendament d'aquestes terres, ni tampoc sabem si es van escripturar; en tot cas, ens n'ha quedat constància en el testament d'aquell. Giralt Llobador porta terres d'almenys tres propietaris: d'Antoni Cartró de cal Cartró, de Joan Esbert del Gorner, tots dos de la parròquia de Sant Pere de Lavern; i de mossèn Sanjust dels Botins, de la parròquia veïna de Santa Fe. D'Antoni Cartró, porta quatre jornals de terra, dels quals diu que té "pagades les parts", i un jornal d'ordi pel qual parteix a la sisena. De Joan Esbert del Gorner té quatre jornals de forment, pagadors també a la sisena; i de mossèn Santjust dels Botins un jornal plantat de xeixa, també a la sisena, en el qual ha de fer-hi un altre esplet. A més, dit Llobador té deixats a Francesc Mayner, també d'origen francès, dos jornals de terra de cal Cartró, a parts a la sisena, en els quals dit Llobador hi volia sembrar xeixa i dit Mayner hi ha sembrat ordi i civada. Aquesta terra la té per una obligació a favor seu fermada per Antoni Cartró.⁴

b) fills cabalers de pagesos propietaris

Troblem també fills cabalers de pagesos propietaris de mas, molts dels quals es lloguen com a treballadors en un mas per reunir diners. Alguns d'aquests es casen, formen una família i normalment entren de masovers en un mas. Però no tots els masovers han d'estar casats. Joan Ferrer és fill cabaler de Rafel Ferrer de Sant Sadurní, un dels pagesos propietaris més grans d'aquella localitat. Aquest cabaler és arrendatari dels masos Blanc, Fraser i de Renda, propietat de la quadra de Monistrol d'Anoia. L'arrendament es fa per temps de

⁴ 1-12-1566, testament de Giralt Llobador, hab. al Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 86r-86v, núm 208).

cinc anys (1535). En el contracte, es fa constar que és “fil d'en Rafel Ferrer”, la qual cosa ens fa pensar que accedeix a aquella masoveria sense estar casat encara, sota l'empara del seu propi pare.

c) pagesos propietaris

També hi ha pagesos propietaris de mas que accedeixen a l'arrendament d'un mas, no per treballar-lo directament, sinó per deixar-lo en arrendament a un tercer. En alguns contractes consta que dits pagesos estan obligats “en tenir estadant” en dit mas. Els tutors de Jaume Martí, de la Talalla, arrenden el mas Martinoi (1568) a Bartomeu Artigues, hereu de ca l'Artigues, amb aquesta condició: “y que sia obligat en tenir estadant en lo dit mas”.⁵

Els tutors dels fills pupils de Pere Palau, de Sant Joan Salerm, arrenden el mas Palau (1566) a Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella, pubilla del mas de Fontclara, per quatre anys. En el contracte, es contempla la possibilitat que dita Joana pugui tenir estadant en dit mas. Al cap d'un any, dita Joana Llobet arrenda la casa i les terres a Joan Torrents (1567), el qual hi va a viure amb la seva família, i conviuen amb la viuda de Pere Palau i els seus fills. Un any més tard, els tutors dels dits pupils desobliguen dita Joana Llobet de l'arrendament de dit mas, i l'arrenden a dit Joan Torrents i a la seva muller Elisabet, els quals ja hi habiten, pels dos anys que queden del contracte d'arrendament inicial.⁶

⁵ 21-4-1568, cont. arrend. del mas Martinoi a Bartomeu Artigues, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 112r, 248).

⁶ 27-12-1566, cont. arrend. del mas Palau, de St. Joan Salerm, a Joana Llobet, de Fontclara, de St. Pere de Lavern, per quatre anys (APL, M-1561, f. 89r-89v, 214); dita Joana Llobet arrenda el mas Palau a Joan Torrents, per un any, 31-3-1567 (APL, M-1561, f. 91r-91v, 220): “*fins a tant que la dita madona Joana Olivella tinga estadant en la dita casa*”. Els tutors dels pubills Palau desobliguen la dita Joana dels dos anys que falten del dit lloguer (21-11-1567, APL, M-1561, f. 103v, 239), i arrenden el mas Palau a Joan Torrents i a Joana, muller d'aquell, que ja hi habiten, per dos anys (21-11-1567, APL, M-1561, f. 103v-104r, 240).

XI.2.2.1. PAGESOS ARRENDATARIS DE MÉS D'UN MAS

A continuació, exposem diferents casos de pagesos arrendataris de mas que tenen més d'una masoveria. En uns casos es tracta de masovers que simultàniament tenen més d'una masoveria. En altres casos, masovers que en acabar un contracte se'n van com arrendataris en una altra masoveria. Trobem casos en què suposem que hi ha cancel·lació de contracte previ al canvi de masoveria. En tot cas, observem l'existència de mobilitat entre masovers.

Joan Torrents, de Gelida, i la seva muller, Elisabet, són estadants del mas Palau, de Sant Joan Salerm, amb contracte d'arrendament fet el 1567, per un any. L'han arrendat de mà de Joana Abelló, viuda de Fontclara, que a la vegada el té en arrendament per 4 anys, de mà dels tutors dels fills pupils d'aquell mas, fet el 1566. D'aquests quatre anys, dita Joana n'ha gastat dos, i després cancel·la l'arrendament que li havien fet els dits tutors. Aquests mateixos tutors fan arrendament del mas als dits estadants, Joan Torrents i Elisabet, pels dos anys que queden d'aquell contracte inicial fet a la dita Joana Abelló, el 1567, i que finalitza el 1569. Al cap de setze anys, el 1583, Joan Torrents és arrendatari del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, i el maset de la Salada, de mà de Gabriel Carbó, per cinc anys. Per tant, es tracta d'un pagès originari d'un altre terme, Gelida, que amb la seva muller, fa d'estadant d'un mas per un any; a continuació, acaben sent arrendataris del mateix mas per dos anys més, a causa de la cancel·lació de contracte a nom d'un tercer; i setze anys més tard el trobem com arrendatari de dos masos veïns, propietat d'un altre amo. És un exemple de mobilitat pagesa entre masoveries de dos propietaris diferents situades en un mateix sector, Sant Joan Salerm.

Jeroni Broquetes és un altre exemple d'arrendatari de mas que porta més d'una masoveria de diferents propietaris. És un fill cabaler originari del terme de Sant Pere de Subirats, que el 1538 és arrendatari del mas del Pujol per set anys, el qual arrendament es fa per pagar el dot de la seva futura muller, Joana Casanoves, com hem explicat amb anterioritat. El mateix any 1538, consta com

arrendatari d'un altre mas, el mas de la Creu, per nou anys. Es tracta d'un mateix pagès que actua com arrendatari de dos masos, els contractes dels quals s'inicien el mateix any. Tres anys més tard, el 1541, al mas de la Creu, el segon mas, trobem un nou arrendatari, Jaume Gili, provinent de Miralles, el contracte del qual el fa el propietari, i el mateix Jeroni Broquetes habita i actua en un altre mas, el mas Massaguer. No sabem si aquests contractes es cancel·len abans de temps. En tot cas, Jeroni Broquetes és un exemple de mobilitat entre masovers. En tres anys, el trobem actuant en tres masoveries diferents, també molt properes al sector de Sant Joan Salerm.

Domingo Prats ferma com arrendatari de dos masos habitats pels seus propietaris, per temps de tres anys. El trobem el 1584 com arrendatari del mas de Montragull, de Sant Sebastià dels Gorgs, per tres anys; i un any més tard, el 1585, com arrendatari del mas de Figarola, de Lavern, també per tres anys. No sabem on estableix la seva residència. Per la seva part, el 1559, Joan Canals, de Sant Sadurní, ferma com arrendatari de tres masos: el mas Blanc, el mas Fraser i el mas de Renda, tots propietat de Perot Sapila, cavaller, habitant a Barcelona i a la vila de Sant Sadurní. El contracte es fa per tres anys.

XI.2.2.2. PAGESOS QUE ARRENDEN CONJUNTAMENT UN MAS

El 1579, Francesc Artigues, de Lavern, cabaler del mas Artigues, amb consentiment del seu germà, Bartomeu Artigues, l'hereu, fa arrendament de la meitat del mas a Jaume Milà, de Lavern, cabaler del mas de la Roca, per quatre anys. Tots dos es comprometen a portar l'heretat a mitges, i dit Jaume Milà es compromet a "participar en la despessa de la mare del dit Artigues y de la encartada, emperò estant ditas donas en casa". L'encartada pot ser germana de dits Artigues, però desconeixem si està promesa amb dit Jaume Milà.

Joana Martina, hereva de la meitat del mas Cortei, fa arrendament de la seva part a Francesc Martí, marit seu, i a Joan Roca, treballador d'origen occità (1585). Ambdós arrendataris treballen a mitges la meitat de dita heretat. Toni

Mascaró i Joan Raventós arrenden el mas Mascaró, propietat de Bartomeu Mascaró, de Sant Pere de Subirats, per cinc anys (1584).

Hi ha pagesos propietaris de mas que arrenden altres masos, i els treballen a mitges amb un altre, o el relloguen a un altre. Francesc Martí, de la Torre, té arrendat el mas de Montragull, de Sant sebastià dels Gorgs (1584). A la vegada, l'arrenda a Domingo Prats per tres anys, amb la condició que el treballin a mitges.

XI.2.3. DURADA DEL CONTRACTE D'ARRENDAMENT

Els contractes d'arrendament de mas de la mostra que estudiem presenten una certa diversitat en relació a la durada de l'arrendament. Aquesta oscil·la entre 1 any i 9 anys. Les formes més habituals són 5 a (11 casos), 3 a (6 casos), 1 a (6 casos), 4 a (3 casos) i 9 a (3 casos).

- a) *1 any*: mas Palau de St. J. Salerm (1567);
- b) *2 anys*: mas de la Roca (1546); mas Palau, de Sant Joan Salerm (1567), per cancel·lació del contracte amb l'arrendatari anterior;
- c) *3 anys*: mas de Prunamala (1526); mas Blanc, Fraser i de Renda (1559); mas Artigues (1586); la Talalla (1578); mas Montragull; casa de Francesc d'Argençola (1580);
- d) *4 anys*: mas Palau (1566); mas Artigues (1579); mas Térmens; .
- e) *5 anys*: masos Blanc, Fraser i de Renda (1535); mas Pont (1540, 1585); mas Martinoi (1568); mas Carbó, de St. J. Salerm (1565, 1569, 1583); mas Sardà de Palou (1584); i mas a Santa Fe (1574); mas Mascaró (1584); Savall (1585);
- f) *7 anys*: mas del Pujol (1538).
- g) *9 anys*: mas de Prunamala (1527); la Creu (1538, 1541).

El contracte d'arrendament de mas més antic de què disposem data del 1526. Macià Carbó (I), de Puigfedó, arrenda el mas de Prunamala a Bernat Broquetas, de Sant Sadurní. Hi ha bosc, herm i blats. Es reserva el corral per tancar-hi moltons i altres bèsties, i el dret de pastura dels herms, i el contracte es fa per una durada de 9 anys. El mas és pràcticament un bosc, i hi ha molta feina per treure terra nova.

La durada més habitual és de 5 anys, en 11 casos. Segueixen els contractes de 3 i 1 anys, en 6 casos cadascun. I després, els contractes de 4 i 9 anys, amb 3 casos cadascun.

No obstant, segons un pagès coetani de la segona meitat del segle XVII, la durada habitual d'arrendament de terres era per “tres anys” (1671):⁷ *“diu que veu que las pessas de terra ordinàriament en dit terme se arrendan per tres anys y segons las parts se anen a més y a menys, però la consuetud ordinària és per tres anys en dit terme”*.

XI.2.3.1. MOBILITAT DELS MASOVERS

Els treballs de Rosa Congost i Carme Sanmartí posen en qüestió la creença exagerada dels lligams entre el masover i la terra. Rosa Congost, en el seu estudi sobre contractes de masoveria del segle XIX per les comarques gironines, troba una gran mobilitat dels masovers per aquelles terres.⁸ Per la seva banda, Carme Sanmartí destaca també aquesta mobilitat per la comarca del Bages, a partir del seu estudi d'una sèrie de contractes de masoveria del mas Sanmartí datats entre 1793 i 1917.⁹ A partir de la mostra que analitzem, el nostre treball posa en evidència la mobilitat del pagès arrendatari o masover ja en el segle XVI al terme de Subirats.

⁷ 1671, declaració de Pere Joan Rigual, hab. a St. Sadurní, fill cabaler de Jacint Rigual del Pujol, de St. Pere de Subirats (AHCVP, processos judicials, 1671, P-XVII-82).

⁸ CONGOST, R. (1990): *Els propietaris i els altres*. Vic: Ed. Eumo; p. 176-178.

⁹ SANMARTÍ, C. (1993): *La pagesia benestant a la Catalunya Central. L'exemple del mas Sanmartí*. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa; p. 208.

Alguns contractes preveuen la possibilitat que el masover se'n vagi abans de temps. El masover del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, si vol deixar la casa i l'heretat el primer any, ha d'avisar un mes abans que acabi l'any (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565):

A més, és pactat que si lo dit Julià volrà dexar la dita casa y heretat lo primer any, que-n puga fer donant-los-ne rahó un mes abans que acab lo dit any, y no altrament.

Aquest fet evidencia la gran mobilitat dels masovers. Carme Sanmartí també apunta aquesta possibilitat en el seu treball, i afirma que si aquesta circumstància no hagués estat freqüent, potser no hi hagués hagut la necessitat de preveure-la en els contractes.¹⁰

A la Creu, els canvis semblen bastant freqüents. El mas es lloga a Jeroni Broquetes, naturals de Sant Pere de Subirats, per nou anys (la Creu, 1538). No obstant, l'esmentat masover marxa abans d'acabar el contracte, ja que el 1541 habita al mas Massaguer, de la Granada, situat al costat mateix de la Creu,¹¹ i també s'està a Vilafranca del Penedès, mentre fa obres en dit mas Massaguer.¹² El mateix any 1541, la Creu es torna a llogar per nou anys; aquesta vegada, a Jaume Gili, de Miralles (la Creu, 1541). No sabem si dit Jaume Gili acaba el contracte; en tot cas, el 1545 el mas de la Creu es ven a carta de gràcia a l'anteriorment esmentat Jeroni Broquetes per 226 lliures.¹³

La majoria dels contractes evidencia la possibilitat que el masover se'n pugui anar el darrer any del contracte. Per exemple, es dicten disposicions

¹⁰ SANMARTÍ, C. (1993): *La pagesia benestant...*, op. cit., p. 208.

¹¹ 23-2-1541, ferma com a testimoni en un document, precisament conjuntament amb l'amo de la Creu: "Testimonis en asò (demanats): lo sènyer en Johan Rosell, de la Creu, de la paròquia de Labern; e Gerònim Broquetes, stant vuy en casa d'en Maceguer, de la paròquia de la Granada" (APL, M-1536, f. 58r, 199).

¹² 26-2-1541, "*Jerònim Broquetes, pagès, de Vilafrancha*", concòrdia amb Joan Fabra, mestre de cases, per unes obres al mas Massaguer (APL, M-1536, f. 59r, 204).

¹³ 4-4-1545, "*Joan Rocell y Baltasar Rocell, fill seu, venen tota la sua^b casa y heretat al dit Jerònim Broquetes, y asò per lo preu de dos-centes y vint-y-sis liures*" (APL, M-1536, f. 87r-87v, 356).

explícites pel darrer any sobre qui ha de pagar els censos, o què cal fer amb la palla i els fems del mas.

A la Creu, el masover no està obligat a pagar els censos i prestacions de la casa el darrer any de contracte: “se obliga lo dit Jauma Gili en pagar tots los sobredits sensos lo primer any que comensarà, emperò ab tal pacte que lo derrer no sia tingut ni obligat en pagar ninguna cosa dels sobredits sensos” (la Creu, 1541). El contracte no té continuïtat, i s’entén que el masover se’n va.

En relació a la palla, s’acostuma a dir que el darrer any el masover haurà de deixar tota la palla dels esplets que es colliran en les terres, tal com va trobar-la el primer any. Ho podem veure al mas Gabiol, arrendat a Joan Ferrer, de Sant Sadurní, per un any (mas Gabiol, 1578):

[...] y quant vosne anireu agau de dexar tota la palla de tots los splets cullireu en les ditas terras vos deix, so és, lo derrer any [...].

També al mas Carbó, de Sant Joan Salerm (1565), en què el masover és obligat a deixar tant la palla com els fems que llavors hi haurà a la casa (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565):

Més li dexen tota la palla y los fems són en la dita heretat, ab pacte que quant se’n n’irà aia a dexar tota la palla y los fems seran lavós en la dita casa y heretat.

No obstant, trobem casos de masovers que renoven el contracte. Tot i les indicacions sobre la palla i els fems expressades en el contracte abans esmentat del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, el masover, Bartomeu Julià, natural del barri de l’Hospital d’Olesa de Bonesvalls, renova el contracte per cinc anys més; o sigui, s’hi està des del gener de 1565 al gener de 1569, i del gener de 1570 fins el gener de 1575.

Hi poden haver pagesos que siguin arrendataris de masos diferents durant el mateix període de temps. Francesc Martí, de la Torre, fa arrendament a Domingo Prats del mas de Montragull a mitges per tres anys, comptadors a partir del Nadal de 1584. Però trobem també que la família Almirall, de

Figarola, fa arrendament a dit Domingo Prats de tot el mas de Figarola des del Nadal de 1584 al Nadal de 1587.

XI.2.4. CONDICIONS DELS CONTRACTES

L'anàlisi dels contractes d'arrendament de mas que estudiem mostra els temes següents:

1. *Treballar la terra a ús i costum de bon pagès*

En tots els contractes apareix l'obligació que l'arrendatari o masover hagi de treballar la terra a ús i costum de bon pagès. Aquesta idea s'expressa de diferents maneres; entre d'altres: “a hús e costum de bon laurador” (mas Pont, 1540; el Pujol, 1540); “a ús y costum de bon conressador” (heretat de Santa Fe, de Francesc Martí, de la Torre, 1574; mas de la Talalla, 1578); “a ús y costum de bon pagès” (Prunamala, 1526; la Creu, 1538, 1541); i “ha usansa de bon conresador” (mas de la Martinoia, 1582); “aga de conrar dits masos y terras a hús (y) costum de bon pagès” (mas Blanc, Fraser i de Renda, 1535); “perquè aquelles conree y aposse en sort y manera que bon cultivador deu fer y apossar” (mas Blanc, Fraser i de Renda, 1559).

Aquesta obligació significa que l'arrendatari o masover ha de treballar la terra “de la manera que l'experiència ha ensenyat que és més favorable”, amb paraules de Maspons i Anglasell.¹⁴ L'incompliment d'aquesta clàusula per part del masover o arrendatari pot ser motiu perquè el propietari el pugui treure del mas i escindir el contracte. Podem observar aquesta condició explícitament en

¹⁴ MASPONS i ANGLASELL, F (1962): “El contracte de masoveria”, dins *Miscel·lània Borrell i Soler, Recull d'estudis oferts a la memòria d'Antoni Ma. Borrell i Soler*, Societat Catalana d'Estudis Jurídics, econòmics i socials, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona: IEC, p. 254.

dos contractes, un del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, i del maset de la Salada (1583):

Ítem és estat pactat per lo dit (Gabriel) Carbó (que) no puga treure de dita heretat ni per ell ni per altre, acàs que trobàs qui li das més, al dit (Joan) Torrents de dita heretat per lo temps de sinc anys ja dits, conresant emperò a ús de bon conresador.

I un altre contracte del mas Pont (1585):

Y és estat pactat que en lo temps dels dits sinc anys no pugam traure lo dit Michel de casa ni per ells ni per altre, conresant ell emperò a ús y costum de bon conresador.

Si s'incompleix aquesta norma, en cap cas consta que el propietari pugui fer treballar la terra a un altre a costa del masover o arrendatari. Carme Sanmartí, en canvi, troba aquesta possibilitat en sis contractes del mas Sanmartí pels segles XIX i XX.¹⁵

S'insisteix en què l'arrendatari faci les feines "a temps degut". Ho trobem en feines com llaurar, sembrar, segar, tragar les garbes, batre o collir olives. Per exemple, que sembri els guarets i culli les olives "en tems degut" (mas Palau, 1581); que tragini les garbes i les bati "en lo temps degut" (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583).

És important fixar-se també en la data de redacció i aplicació del contracte. En un cas en què el contracte es redacta al mes de març, per un any, l'amo vol que es comenci a aplicar de seguida, "perquè (l'arrendatari) o aja de conresar a ús y costum de bon conresador"; o sigui, perquè es pugui sembrar a temps degut (mas Cortei, 1585). L'ordi i la civada es poden sembrar encara al març, però per altres grans ja comença a ser tardà.

En un contracte, trobem la preocupació per llaurar la terra "a temps degut", per evitar l'efecte de l'escalivada: "y que y aja de dar-vos rellas a temps

¹⁵ En contractes de masoveria del mas Sanmartí del segle XIX i XX, corresponents als anys 1886, 1888, 1893, 1899 i 1903, Carme Sanmartí troba que en cas que el masover no compleixi aquest pacte, l'amo pot fer treballar la terra a un altre a costa del masover. Veg. SANMARTÍ, C. (1993): *La pagesia benestant...*, op. cit.

degut, so és, que no y aja scalivada” (mas Cortei, 1585).¹⁶ Si la terra està seca i fa un ruixat, és preferible esperar-se uns dies per llaurar-la. Altrament, si es llaura en aquestes condicions, es barreja la terra seca amb la humida i es produeix l’escalivada. Això és dolent especialment pel sembrat.

2. Poder fer treballar la terra a un altre, en cas de malaltia o altres motius

Fer les feines a temps degut implica atendre altres possibilitats. Per exemple, que l’arrendatari no pugui treballar la terra per si mateix, bé sigui per malaltia o altres motius. Alguns contractes inclouen la clàusula que l’arrendatari pugui donar a menar a la feina a un altre a costes seves. Això es veu especialment en les feines de sembrar, tragar i batre les garbes. En un cas, s’indica que si l’arrendatari no pot sembrar, que ho pugui fer sembrar a parts o a mitges (mas Térmens, 1583). En un altre cas, trobem que si no tragina les garbes ni bat el blat a temps degut, que ho pugui donar a fer a costes i despeses seves: “si en lo temps degut no las tragina ni batia, lo dit Torrents o puga fer fer ab ses costas y despeses” (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583).

En un contracte trobem que la feina de batre va a càrrec de l’amo (mas Cortei, 1585). Si l’amo no bat a temps degut, els arrendataris, en aquest cas dos, ho poden fer batre “a costas suas”, i l’amo “los aja de pagar els treballs”. En relació a la palla, si bat l’amo, la palla és seva; però si els dos arrendataris ho han de fer batre, es diu “que tinga atensió lo dits Moriscot y Bernat de aturar-se palla per lo vallor dels treballs y auran pres”. O sigui, la palla serveix per pagar la feina.¹⁷

En contractes on trobem dos arrendataris, normalment els tractes van a mitges entre ambdues parts. Francesc Artigues i Jaume Milà, arrendataris de la meitat del mas Artigues, estableixen que si un dels dos “caygués malalt” o “per

¹⁶ 4-3-1585, cont. arrend. de mas Cortei (APL, M-1570, f. 173r, 525).

¹⁷ 4-3-1585, cont. arrend. de mas Cortei (APL, M-1570, f. 173r, 525).

altra cossa se suchseís”, que tant l’un com l’altre puguin llogar “un altre per a treballar”, o “lo que serà menester” (mas Artigues, 1579).

Francesc Martí, de la Torre, propietari de mas, és també arrendatari del mas d’en Serra, de Montargull. Estableix aquest mas a Domingo Prats, de Sant Sebastià dels Gorgs. Els tractes van a mitges, amb pacte “que si acàs lo dit Prats no abasta per fer las feynas necessàrias, so és, cavar la vinya, segar y cobrir formigués, que lo dit Martí aja de pagar la mitat y lo podar, y de los pactes sosdits lo dit Prats aja de pagar la mitat conforme dit Martí” (Montargull, 1584).

Francesc Martí, de la Torre, i Joan Roca, treballador, són arrendataris de la meitat del mas Cortei, a parts iguals. Entre altres acords, estableixen que dit Roca s’hi estarà com a masover i si tingués mosso per treballar, dit Martí haurà de pagar la meitat de la despesa i soldada de dit mosso (mas Cortei, 1585).

Francesc Martí, i el seu fill Marc Martí, de la Torre, són arrendataris del mas de la Roca a mitges amb l’amo, Nadal Milà. Entre els pactes, la feina de segar va a mitges, i la de batre a càrrec dels dos arrendataris (la Roca, 1546).

3. *Acords sobre les parts de fruits*

La mostra de contractes d’arrendament de mas que estudiem presenta una notable diversitat en relació als acords sobre les parts de fruits que el pagès arrendatari ha de donar a l’arrendador. Trobem diferents fórmules de parceria segons siguin parts de fruits expressades de forma genèrica, o concretades en cereals, vinya, olivera, llegums, aglans o altres fruits. A continuació presentem tot el sistema de parts de fruits que hem recollit a partir de la mostra de contractes d’arrendament estudiada.

3.1. *blats*

Els blats o cereals són el principal cultiu de tots els masos. Per això, en tots els contractes consten les parts de fruit d’aquest cultiu que l’arrendatari ha

de donar al propietari del mas. Quan es fa referència als cereals de forma genèrica, s'utilitza el terme “grans”, “tots els grans” o “tots los blats”. En alguns casos es fa distinció entre “els formens” i “los altres grans” (mas de la Talalla, 1582; mas Gabiol, 1582).

La fórmula més estesa és partir els grans a la sisena. O sigui, de cada sis mesures de gra, una és per l'amo i cinc són pel qui treballa la terra.

Es poden partir tots els grans a la sisena (mas Pont (1540, 1585); mas Palau, de Sant Joan Salerm (1567); mas Mascaró, 1584; mas Gabiol, 1578; el Cortei, 1585). O tots els blats a la sisena, a excepció de la civada i l'espelta, que es parteixen a la cinquena (el Pujol, 1538).

En dos contractes del mas Carbó, de Sant Joan Salerm (1565, 1569), no consta ni els tipus de blats que s'hi fan, ni com es parteixen. No obstant, sabem que hi ha civada pels objectes que els amos deixen al masover: “una sivadera de fusta de pi que està a la establa per tenir la sivada de les mulas” (mas Carbó, de Sant Joan, i el maset de la Salada, 1565, 1569). En un altre contracte de dit mas (1583), es diu que es deixen tots els grans a la sisena, i aquests consisteixen en forment, civada, espelta i “altres grans” (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583). I més endavant, en un altre acte que remet al contracte del 1583, s'esmenta el cultiu de l'ordi (1586). El mateix tracte es fa en l'arrendament d'una peça de terra de dita heretat (1584), en què es deixen les parts dels sembrats a la sisena.¹⁸

En un contracte, es diu que els “blats de aresta” es parteixen a la sisena, i “tots los grans que s'i colliran dels forments” van a la cinquena (mas de Figarola, 1585).

Partir tot el blat que es culli a la cinquena és també bastant freqüent. Així consta en el contracte d'arrendament de 1535 dels masos Blanc, Fraser i de Renda que estableix Elionor Sapila a Joan Ferrer per “tots els blats”, o sigui, forment, mestalls, ordis, civades i espelta. Però no pels altres blats, o sigui, llegums, veces, melca, sebes, alls, fruites, cànems i l'hort -s'especifica que

¹⁸ 7-8-1584, cont. arrend. d'una p. de t. del mas de Gabriel Carbó, de St. Joan Salerm, a Gaspar Tribuí (APL, M-1570, f. 156v, 478): “Ítem a parts a la sisena y que se ajan de avaluar las ditas parts a la Magdalena del any tindrà sembrat”.

aquest és franc-, dels quals fruits l'arrendadora “no y pot demanar res de tot lo dit tems (de cinc anys) al dit Johan (Ferrer)”.

En el contracte d'arrendament dels mateixos masos de 1557, Pere Sapila estableix que l'arrendatari, Joan Canals, ha de posar en guaret tots els camps per poder-los sembrar. Després, de tot el que es culli, o sigui, “de tots los blats e altres lavors”, ha de pagar primer el delme i la primícia, i després, de tot el que quedi, s'ha de partir a la cinquena, tant del que es farà net com dels “baleigs”. I es fa constar que tot s'ha de fer sense frau, o sigui, “bé y degudament, y sense engany”: “Ítem és pactat y concordat que lo dit sènyor en Joan Canals en satisfació de dites terres do y pac bé y degudament de tot lo que en aquelles cullirà o culliran, ço és, de tots los blats e altres lavors pagar y satisfer lo delma e la primícia, e del que restarà de sinc quarteres una, ço és, a saber que rest vers lo dit Joan Canals quatre quarteres e la una sia del dit mossèn Çapila, tant del que s farà net com encara dels baleigs bé y degudament y sens engany” (mas Blanc, mas Fraser i mas de Renda, 1559).

Els arrendataris de Savall, pare i fill, parteixen els grans a la cinquena, pagant primer el delme al sr. de Savall, abans que les parts. Els principals grans que s'hi sembren són: forment, ordi i civada, entre “altres grans” (Savall, 1585). No obstant, en un contracte de terres fet amb anterioritat en dita heretat, s'havia partit el forment a la sisena: Joan d'Albi (1572), treballador d'origen occità, havia treballat quatre jornals de formiguers a Savall, dels quals dos eren nous i dos restobles, tots sembrats de forment, i havia de pagar la sisena part dels fruits.¹⁹

En un contracte del mas de la Talalla, Jaume Martí fa partir “tot lo gra” que es collirà a la cinquena (la Talalla, 1578). Quatre anys més tard, en un altre contracte del mateix mas, s'indica que el que es parteix a la cinquena són “els formens”, però “tots los altres grans” van a la sisena (1582).

¹⁹ 23-11-1572, testament de Joan d'Albi, treballador, d'origen occità, hab. a St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 37v-38r, 70).

A la cinquena també es parteixen els forments a ca l'Artigues (1586), i a la sisena tots els altres blats: mestall, civada, ordi i espelta.

A la Creu, en el contracte de 1538, per nou anys, es parteixen “tots los blats” a la cinquena, i es diu què s’hi sembra: forment, mestall, ordi, civada, espelta i mill; en aquest cas, el masover ha de pagar els censos de gra i d’aviram, o sigui, de blat i ordi, i de gallines (la Creu, 1538). En un altre contracte del mateix mas, de 1541, fet també per nou anys, només es diu que totes les terres de conreu s’han de partir a la cinquena i a la sisena, sense indicar quins tipus de conreu es parteixen d’una manera o de l’altra, a excepció de les terres que el masover tregui noves, les quals estaran franques de parts durant quatre esplets (la Creu, 1541).

En tots els casos en què les terres es parteixen a mitges, la llavor es posa a mitges entre l’amo i el masover.²⁰ Però en relació a la feina i despesa dels treballadors, els contractes presenten algunes variacions.

Al mas de la Roca (1546), la llavor es posa a mitges, i els blats es parteixen a mitges. Però es contempla la possibilitat que l’amo pugui demanar parts a la cinquena el darrer any del contracte, a llibertat seva. En relació a la feina, el segar va a mitges, però el batre va a càrrec del masover (la Roca, 1546).

En un contracte del mas Palau, de Sant Joan Salerm, es deixa un camp a mitges, amb la llavor a mitges, però l’arrendatari ha de posar “tots los treballs, so és laurar, segua, batre, axercolar, ab despeses pròpies”, i batre al mateix mas (mas Palau, 1581).

Al mas de Montragull (1584), Francesc Martí deixa a Domingo Prats tots els grans i les fruites a mitges durant els 3 anys del contracte. Entre els grans que van a mitges hi ha les guixes, mill i mescla. La llavor i la despesa de la feina també va a mitges. En cas que el masover, Domingo Prats, no pugui fer tota la feina, si han de llogar algú, la despesa també va a mitges: “So és, a mitjas de tots grans s’i collirà y Déu y darà, tant de grans com de fruitas, en tal emperò pacte

²⁰ Carme Sanmartí fa la mateixa observació per contractes del segle XVIII, XIX i XX pel mas Sanmartí. Veg. SANMARTÍ, C. (1993): *La pagesia benestant...*, *op. cit.*

que lo dit Martí aja de posar la hu cap de Joan la cantitat de lavor y la mitat de lo forment bo, y la mitat dels gastos, so és, que si acàs lo dit Prats no abasta per fer las feynas necessàrias, so és, cavar la vinya, segar y cobrir formigués, que lo dit Martí aja de pagar la mitat y lo podar, y de los pactes sosdits lo dit Prats aja de pagar la mitat conforme dit Martí” (Montragull, 1584). En relació al llaurar, el contracte preveu que es pugui llogar un bover, i la seva despesa i manutenció es resol de la següent manera: durant el primer any, Francesc Martí paga 3 lliures amb diners comptants si el sou del bover és de 8 lliures l’any, i en cas que sigui més alt, Francesc Martí ha de pagar-ne tres parts i el masover la que fa quatre. En relació a la manutenció de dit bover, el primer any Francesc Martí paga 2 quarteres i 9 quartans de forment, 3 barralons i 2 cortans de vi, i 13 sous per companatge. Després, i fins al final de l’arrendament, dit Martí li ha de pagar tota la soldada i manutenció de dit bover: “(després del primer any), tot lo temps del dit arrendament, lo susdit Martí aja de pagar tota la soldada del dit bover y sis corteres de forment per despesa de dit bover, pagadores avent batut, y duas cargas de vi pagadoras en aver varamat, y trente sous ab dinés per companatjos, pagadós al principi del any, y asò per cada any, contadós de la Magdalena qui ve en aban. Y que lo dit Martí li aja de dar per tot lo temps dels tres anys dos cortans d’oli”. En relació a l’estada del bover, dit Martí, a més de la manutenció, li ha de parar un llit i la muda d’aquell: “que lo dit Martí aja de dar un lit per lo bover, so és, un lansol cada volta l’aurà de mudar, y una flasada” (Montragull, 1584).

En alguns contractes, es parteixen tots els blats a la setena, però es posen condicions al masover, com ara pagar totes les despeses i treballs, o les contribucions dels censos i de les talles. El mas de Prunamala es deixa “a part a la setena, so és, de set quortera una, so és, de tots blats”, i els censos i talles van a càrrec del masover, a excepció de les talles dels tres primers anys (Prunamala, 1526).

Al mas Palau, de Sant Joan Salerm (1581), la terra que es deixa a parts a la setena de tots els grans, les feines i treballs van a càrrec de l’arrendatari, en

Bartomeu Olivella, de Fontclara: “totes les altres terres a la setena de qualsevulla gra s’i sembraran en dites terres, y també ha totes despeses y treballs del dit Olivella”. En relació al batre, l’arrendatari pot emportar-se el blat que va a parts a casa seva, o sigui, al mas de Fontclara. Però el blat que és sembrat i treballat a mitges amb l’amo s’ha de batre al mateix mas Palau (mas Palau, de Sant Joan Salerm, 1581).

A l’arrendament del mas Pont (1540), que es fa per cinc anys, es parteixen “tots blats” a la sisena. Però si el masover treu formiguers, el primer any ha de partir a la setena, i després a la sisena “com los altres camps”. I si treu terres, el primer any és franc de parts, i després ha de partir a la sisena. Les contribucions de censos van a càrrec del masover.

Francesc Martí i Joan Roca, arrendataris de mas Cortei (1585), paguen la sisena part de qualssevol grans a l’arrendador, i no li han de pagar res de les fruites, glans i vinya. Un cop pagada aquesta sisena part, tot el que es culli, “tant grans com fruita y glans y fruit de la vinya”, es parteix entre ells dos “per iguals parts”.

3.2. *restobles*

Hi ha masos en què no es permet restoblar cap terra; o sigui, no es permet sembrar un mateix camp amb el mateix cereal o la mateixa llavor que es sembrà l’any anterior. Aquesta clàusula, s’especifica en l’arrendament dels masos Blanc, Fraser i de Renda (1535), on es pot llegir clarament que l’arrendatari “no a de restoblar ninguns cams de dits masos”. En el contracte del mas Artigues (1585), no es permet restoblar “aquest any”, o sigui, el primer any de contracte. En altres masos, trobem que no es permet restoblar a no ser que sigui amb llegums (mas Martinoi, 1568), o llegums, faves i ferratges (Figarola, 1585). S’entén que amb el canvi de cultiu, els llegums i els ferratges enriqueixen la terra amb els seus nudrents, i no la desgasten, com succeiria si es tornés a sembrar per segon any consecutiu amb el mateix cereal.

3.3. *formiguers*

El sistema de fer formiguers és un dels més habituals per obtenir adob pels camps. Per aquest motiu, no és estrany que en alguns contractes es tracti de regular si es poden fer i on es poden fer. La brossa per fer formiguers es pot treure del bosc, torrents i marges o voreres. A cal Sardà, de Sant Julià (1584), es permet al masover que pugui “afformigarar de la brosa de dita heretat”, o sigui, “reura brosa per possar per los camps que són ja coltivats” (cal Sardà, de Sant Julià, 1584). Alguns contractes, però, només permeten fer formiguers a les voreres dels cultius; són els anomenats *formiguers de vorera*. Es fan a les voreres de marges, aprofitant la terra atapeïda de gram i d’arrels d’herbes, la brossa i la fullaraca d’arbustos i d’arbres grans.

En el contracte de la Martinoia (1568), no es permet fer formiguers a tota l’heretat, només a algunes voreres dels conreus. Al mas Carbó, de Sant Joan Salerm (1569), es permet que el llogater del maset de la Salada només pugui “fer formigués en les voreres del róurer” (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1569); posteriorment, en un altre contracte del mas Carbó, es permet al masover que pugui “raure brosa y posar(-la) per los conreus y coltivots de la dita heretat” (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583).

Al mas de Figarola (1585), es permet fer formiguers en un saió o tros de terra o saió a les voreres d’un camp: “y que puga aformigarar un sayó o un y mix de todas las voradadas que puga aformigarar” (Figarola, 1585).²¹

3.4. *Treure terres noves*

En alguns contractes, es permet que el masover pugui treure terres noves. Per exemple, es permet treure terres noves al mas de la Creu (1538, 1541), i, amb condicions, al mas de Figarola (1585a).

²¹ Un *celló* o *seió* és un tros de terra que es recorre cavant, fent herba, etc. Veg. DCVB, p. 104.

En el contracte de 1538 del mas de la Creu, per nou anys, els amos donen permís al masover, Jeroni Broquetes, per treure terres noves i les hi deixen franques de parts la primera collita, i els formiguers durant tres collites: “Ítem més an pactat dist Rosels e dit Broquetes, que si cas serà dit Jerònim traya teres noves, que dites teres sien franques lo primer esplet, e si traya formigués, que dist formigués sien francs tres esplets” (la Creu, 1538). En el contracte de 1541 del mateix mas, també per nou anys, els amos permeten a Jaume Gili que tregui terres noves i les hi deixen franques durant quatre collites: “y les terres que treurà lo dit Jauma Gili en la dita eretat que los aga a tenir quatra splets franchas, y si lo dit Jauma Gili avia finits los dits nou anys y no avia acabats los dits quatra esplets en les dites terres, que puga acabar dits quatra esplets pagant lo cens de les tals terres, si’n faran” (la Creu, 1541).

En el contracte de 1585a del mas de Figarola, l’amo permet que el masover tregui terres noves només en un cellós o saiós, o sigui, en els trossos de terra que es trobin al voltant dels camps que estiguin sembrats, amb la finalitat de fer formiguers per poder adobar dits camps: “ni pot treure terras novas sinó un salló entorm dells sembrats per aformigarar y posar en los camps” (Figarola, 1585a).

Però no tots els contractes permeten que el masover tregui terres noves. La clàusula que no es puguin treure s’expressa, per exemple, en el contracte del mas Pont de 1585: “y que no puga treura terras novas” (mas Pont, 1585).

3.5. *La vinya*

Alguns contractes que fan esment del conreu de la vinya inclouen explícitament *l’obligació de treballar-la a ús i costum de bon pagès* per part del masover (mas Blanc, 1559; el Cortei, 1585). Aquesta obligació consisteix en fer degudament les feines de podar, cavar, magencar²² i esporgar la vinya, a cost i

²² Donar una segona cavada a la vinya, DCVB, p. 117.

despesa del masover (el Pujol, 1538; el Cortei, 1585), a més de tenir en conreu el mallol que es plantarà (Figarola, 1585).

A més de cavar, podar, magencar i esporgar, en alguns casos s'esmenta l'obligació de fer colgats. El sistema de colgar consisteix en posar en terra una redolta del cep de manera que tregui l'ull o el cap un tros més enllà perquè formi un nou cep.²³ Aquest sistema s'aplica per replantar ceps, especialment en els trossos de la vinya on aquests falten. El masover de Francesc Martí, de la Torre, està obligat a "fer alguns culgats segons se'n poran fer y faltaran en la dita vinya" (heretat de Santa Fe, 1574). El mateix ha de fer el masover de Perot Sapila, obligat a plantar tres mil mallols cada any durant els tres anys del contracte: "Y no res manco sia tingut de fer culgats en dita vinya si'n faltaran" (mas Blanc, mas Fraser i mas de Renda, 1559). A mas Cortei (1585), s'esmenta l'obligació de "manajar y aplegar" ceps en tota la part d'heretat que s'ha arrendat.

Alguns contractes expressen l'obligació de plantar vinya. Entre la terminologia utilitzada, consta: bancs de vinya, claveres i mallols. El banc és una tira de ceps.²⁴ La clavera és el clot que es fa entre cep i cep, per plantar els ceps.²⁵ El mallol o maiol és el plançó de cep, o sigui, el cep jove que es planta el primer any, i designa també la vinya jove que és plantada el primer any. Plantar a mallol és plantar els ceps de manera que hi hagi igual distància d'una tira a l'altra.²⁶

A la Creu (1538), el masover ha de plantar tres tires de 24 a 25 ceps cadascuna. Tenint en compte que el contracte es fa per nou anys, el masover ha de plantar vint-i-set tires de ceps, i, si vol, pot plantar tota la vinya en un sol any: "se obbliga a plantar tres bancs de vinya cada any, de XXIII fins en XXV claveres; emperò, si cas serà, que lo dit Broquetes volia plantar dita vinya tota en un any, que la poga plantar a sa coneguda" (la Creu, 1538). A Figarola (1585), el

²³ DCVB, p. 268.

²⁴ DCVB, p. 257.

²⁵ DCVB, p. 206.

²⁶ DCVB, p. 175.

masover, Domingo Prats, ha de plantar 100 claveres cada any durant els tres anys del contracte, allà on els curadors “ben vist los serà”, o sigui, un total de 300 claveres.

El masover de Perot Sapila (1559), està obligat a plantar mil mallols cada any durant els tres anys del contracte, o sigui, tres mil mallols: “Ítem és pactat y concordat que lo dit Canals sia tingut y obligat de plantar cascun any consecutivament a la dita vinya mil mallols bé y degudament com se pertany a bon conreador, los quals <<quals>> mallols dins los tres anys prenen summa de tres mília mallols”, i fer els colgats pertinents (mas Blanc, mas Fraser i mas de Renda, 1559).

3.5.1. *Acords sobre partir la vinya*

Les parts del fruit de la vinya es poden pagar tant en raïms com en most, un cop premsat el raïm, o en vi, amb càrregues.

a) *franca de parts*

En cinc contractes, la vinya es deixa franca de parts. Trobem aquest tracte a la primera meitat del segle XVI, en l’arrendament del mas Pont, amb la finalitat de plantar vinya, ja que hi consta l’obligació que el masover “age de plantar tres bancals de mayol tots anys en dita vinya del matex anfront del altre” (mas Pont, 1540).

La vinya també és franca de parts en l’arrendament de l’heretat que la família Térmens posseeix a Gelida, amb la condició que l’arrendatari hagi de pagar la contribució de 18 lliures de tall i un parell de gallines com adjutori de cens (mas Térmens, 1583).

Joana Martina, propietària de la meitat del mas Cortei, també deixa la vinya franca de parts, igual que la fruita i els aglans (mas Cortei, 1585).

I a Savall, es deixen la vinya, la fruita i l'hort franques de parts (Savall, 1585).

b) *partir a mitges*

Les parts poden pagar-se a mitges. En alguns contractes, la vinya va a mitges, com les olives, els aglans i altres fruites, i a cost i despeses del masover, o sigui, tota la feina de podar, cavar, esmagencar i esporgar va a càrrec del masover (el Pujol, 1538; mas de Figarola, 1585). En un contracte, es diu que els fruits que es colliran s'han de partir a mitges, i entre aquests fruits es fan constar els raïms de penjar i les panses, així com els alls (mas Blanc, mas Fraser i mas de Renda, 1559).

En alguns contractes en què la vinya va a mitges, a cost i despeses del masover, els censos i càrrecs també van a compte del masover (el Pujol, 1538).

c) *al terç*

L'oli pot partir-se al terç, com el vi (mas de Figarola, 1585).

d) *al quart*

Al mas Artigues, en el contracte de 1586, la vinya es parteix al quart, i es fa amb càrregues de verema: “Ítem és pactat que la vinya la té al quart, so és, que de quatre càrregues de verema tres per lo dit Gaspar (Tribuy) y una per los dits Artigas” (ca l'Artigues, 1586).

e) *al quart i després al terç*

En un contracte del mas Pont (1585), de cinc anys de durada, la vinya es parteix al quart els dos primers anys, i al terç els tres anys següents (mas Pont, 1585).

f) *partir a la cinquena*

El masover del mas de la Talalla (1578) ha de partir la vinya a la cinquena, igual que el gra: “tot lo gra se cullirà en la dita heretat me agau de pagar a la sinquena part, axí de la vinya com de les altres terras”. Al mas de la Martinoia (1582), la vinya també es parteix a la cinquena: “a la sinquena part, axí de la vinya com de les altres terres” (la Martinoia, 1578).

En el contracte d'arrendament del mas de la Roca, es parteixen totes les terres i tots els fruits a mitges amb l'amo, excepte “la vinya e vi, que no va a miges” (la Roca, 1546).

Hi ha contractes en què no es fa esment del cultiu de la vinya. Això pot ser perquè no n'hi ha de plantada, perquè l'amo se la reservi per ell, o perquè formi part d'algunes terres que ja estan arrendades. Al mas de Prunamala (1526), sembla que hi predomini el bosc i l'erm, doncs es parla de la reserva de l'amo sobre els pins, roures i alzines i el dret de pasturar els erms; també es parla de treure rompudes i de les parts del cultiu del cereal, però no s'hi esmenta la vinya, potser perquè el mas no en té de plantada. En el contracte del mas Mascaró (1585), s'anomena el cultiu del cereal i el de l'oli, però no hi consta el de la vinya; pot donar-se el cas que el mas en tingui, i que l'amo l'hagi arrendada a un altre, o que se l'hagi reservada per ell. Al mas Térmens (1583), l'amo es reserva “una vinya que y a” a la muntanya, i “la vinya vella” que hi ha direcció al Puig, la qual pot ser la mateixa vinya, pel qual motiu no es parla de donar parts.

3.6. *most i vi*

Alguns contractes expressen l'obligació de premsar els raïms i partir amb vi o most, a raig de cup. Quan es parteix amb vi, les parts es mesuren amb càrregues.

En un contracte del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, el vi es parteix al quart, o sigui, “de quatre càrregues de vi una”, i l'oli també també al quart, “de quatre cortans” un (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583).

Perot Sapila (1559) obliga el seu masover a collir, portar i premsar la verema a la casa que té a la vila de Sant Sadurní, i partir el vi most i el remost a raig de cup, i que cadascú pugui fer allò que vulgui amb la seva part. El masover ha de donar a l'amo quatre càrregues “de les primeres resaygües”, i les restants “resaygües” siguin perl'empru de dit masover: “la altra quantitat de verema, lo dit Canals haia de portar a la casa de Sanct Sadorní y allí fer lo vi most que serà. E fet lo vi, sia partit a raig de cup; e lo remost per lo semblant, a ffi que cascu puga fer lo que ben vist li sia de la sua part. E que lo dit Canals haia e sia tingut de donar quatre càrregas de las primeras resaygües al dit mossèn Çapila, com las restants resaygües sian y restan per a son empru. Y que haia a tenir lo dit Canals la dita vinya a ús y a costum de bon conreador” (mas Blanc, mas Fraser, mas de Renda, 1559).

3.7. *Olives i oli*

El fruit de l'olivera tant es pot partir amb olives com amb oli. Aquesta distinció depèn del contracte.

En relació a les olives, els contractes que s'hi refereixen acostumen a partir-les a mitges. En aquests casos, la feina va a càrrec de l'arrendatari, i en alguns contractes s'insisteix en què es cullin “en temps degut” (mas Palau, 1581).

En tres contractes, les olives van a mitges, a l'igual que les aglans i tota altra mena de fruita, tal com figues, etc. (el Pujol, 1538; la Roca, 1546; mas Palau, 1581). Quan es parteix a mitges, la feina de collir-les acostuma a ser a costa de l'arrendatari (el Pujol, 1538; mas Palau, 1581).

El fruit de l'olivera es pot partir també amb oli, o sigui, un cop les olives ja estan premsades. En aquest cas, les parts es mesuren amb cortans, i es poden partir al terç (mas Mascaró, 1584); al terç, igual que el vi (mas de Figarola, 1585); o al quart, també igual que el vi (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583; mas Palau, de Sant Joan Salerm, 1585). En el cas del dit mas Carbó (1583), l'amo deixa al masover totes les oliveres, excepte vuit soques que estan més a prop del mas. Hem de dir que la casa està equipada amb un trull i una quilma d'oli.

En dos contractes del mas Palau (1566, 1567) consta que de les olives s'ha de pagar tres cortans i mig d'oli bo, net i clar a la festa de Nadal. En un altre contracte del mateix mas (1581), es diu que les olives es parteixen a mitges i la feina de plegar-les va a càrrec de l'arrendatari, com ja hem dit. Quatre anys després (1585), com hem dit, el mateix mas parteix l'oli al quart.

En dos contractes, l'oli es parteix al terç (mas Mascaró, 1584; mas de Figarola, 1585). En el cas del mas de Figarola (1585), l'oli es parteix igual que el vi, al terç.

Només en un contracte, es diu que l'oli és franc de parts, juntament amb els aglans, les figues i els anous, i es fa constar que és perquè el masover ja paga 8 lliures i mitja d'adjutori de cens (ca l'Artigues, 1586).

3.8.) *Els llegums*

En el contracte del mas Pont, de 1585, es diu que el masover ha de pagar parts dels llegums en dita heretat si “n'i collia més de una cortera y mitja”, sense dir com es partiran (mas Pont, 1585).

En canvi, al mas Artigues (1586), el masover té els llegums francs de parts. I a canvi de l'adjutori que paga de cens, també té franques de parts "totas las fruitas" que, segons es diu, són l'oli, els aglans, les figues i les anous, així com l'estada de la casa.

3.9. *Altres fruits*

Al mas Blanc (1559), el masover ha de pagar delme i primícia del lli, cànem i alls que s'hi cullin, i del que en restarà, ha de pagar-ne la meitat a l'amo, el sr. Sapila.

3.10. *Els aglans*

Els aglans són el fruit dels roures i de les alzines. Suposen una font d'aliment important pel bestiar porcí. Per aquest motiu, es fan constar en els contractes d'arrendament de masos. En el contracte d'arrendament dels masos Blanc, Fraser i de Renda (1535), es fa constar de manera indirecta, amb la clàusula que prohibeix "taliar roures ny alsinas que sian glaniés".

En alguns contractes, els aglans van a mitges. Es poden partir a mitges, juntament amb altres fruits. Al mas de la Roca, es parteixen a mitges els aglans, la fruita i les olives (la Roca, 1546). Al mas Palau, també van a mitges, com les olives i una part del blat (mas Palau, 1581).

En altres contractes, es deixen francs de parts, com ja hem vist amb anterioritat. Per exemple, al mas Artigues (1586), els aglans, les figues i els anous i l'oli es deixen francs de parts perquè el masover ja paga 8 lliures i mitja d'adjutori de cens.

3.11 *Terres franques de parts*

En alguns contractes, l'amo deixa tots els aglans al masover francs de parts. Al mas Cortei, els aglans estan francs de parts, igual que la fruita i la vinya (mas Cortei, 1585).

Al mas Artigues (1586), també són francs de parts, juntament amb l'oli, les figues i les anous, i l'estada de la casa, i tot perquè el masover ja paga 8 lliures i mitja d'adjutori de cens.

Al mas Gabiol, es distingeix entre els aglans dels roures que són a les terres que es deixen a parts, i els aglans dels altres roures. Els primers són tots pel masover, i els aglans dels altres roures s'han de guardar per l'amo, que "per so li dóna les glans sobreditas de las ditas terras té a parts" (mas Gabiol, 1578). En un altre contracte del mateix mas Gabiol, es diu que l'amo deixa "tots los roures que s'escauen dret a les oliveres y dret al torrent", amb la qual cosa hem d'entendre que li deixa el fruit de dit roures, o sigui, els aglans (mas Gabiol, 1582).

En un contracte del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, es deixen a l'arrendatari els aglans dels roures i de les alzines. I es permet que l'estadant del mas en pugui collir per engreixar un porc: "Ítem li dex todas las aglans, tant de alsina com de roure, si·s vol sian en la dita heretat, si·s vol sian en lo mas septo que lo estadant del mas se'n puga aturar per engraxar un bacó". També es diu que l'arrendatari està obligat a engreixar un porc per l'amo cada any, de Nadal a Nadal, i que l'amo està obligat a pagar el porc: "que lo dit Carbó sia obligat de pagar lo bacó per jo, solls de criar-lo" (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583).

Les terres que es treuen noves o rompen, o sigui, les que es llauren i es fan conreables per primer cop, poden estar franques de parts durant un cert temps.

A Prunamala, les rompudes són franques durant "un esplet y un restoble", o sigui, la primera collita i el segon any de sembrar-hi la mateixa llavor. El contracte es fa per nou anys (Prunamala, 1526).

En l'arrendament de la Creu de 1538, també per 9 anys, el masover podrà tenir les terres noves franques el primer esplet (la Creu, 1538). En un altre contracte de dit mas, de 1541, es diu que les terres noves que es trauran seran franques durant quatre esplets, però els censos i la despesa dels amos ha d'anar a càrrec del masover, estant i treballant aquells "en casa" (la Creu, 1541).

En relació als formiguers, a la Creu (1538), els que es treguin també es deixen francs durant tres esplets.

Al mas Pont, en el contracte de 1540, les terres que es treguin “a remades” es deixen franques de parts el primer any, i després es té “tot a la sisena”. A més, si es treuen terres el darrer any, “axí formigués com a remades”, el masover pot collir dos esplets. Més endavant, en el contracte de 1585, del mateix mas, s’expressa la voluntat que el masover no pugui treure terres noves: “que no puga treura terras novas” (mas Pont, 1585).

A Savall (1585), la fruita i l’hort, així com la vinya, com ja hem dit, són francs de parts.

Trobem un cas en què el propietari fa arrendament del mas i l’heretat al seu cunyat per satisfer un violari de preu de 100 lliures creat per pagar el dot de la seva germana, com es diu que consta en els capítols matrimonials d’aquella. Es tracta del mas Térmens, de Gelida, que Jaume Térmens arrenda a Joan Serra, de Monragull, de Sant Sebastià dels Gorgs (1583). El propietari es reserva l’ús de la casa per fer-hi habitació, una vinya, les oliveres prop del torrent, dues cabres i el dret de criar un porc a l’estable.

El mas i la resta de l’heretat, juntament amb la muntanya i la carniceria de què disposa la família Térmens, s’arrenden a dit Joan Serra per quatre anys, tot franc de parts. La condició és que, durant aquest temps, l’arrendatari ha d’assumir les pensions del dit violari, els talls que cauen sobre el mas i el pagament anual de 18 lliures i un parell de gallines com adjutori de cens. A canvi de dit arrendament, Joan Serra es compromet a no demanar al seu cunyat, Jaume Térmens les 100 lliures del preu del dit violari, que consten com a pagament del dot de la germana d’aquell.

11. *Soldades i despeses*

Hi ha contractes en què s’estableix que l’arrendatari ha de pagar la soldada i la despesa d’alguns membres de la família del propietari del mas, treballant però per utilitat de la casa.

El masover de la Creu es fa càrrec dels censos, mals i càrrecs de l'heretat, així com de la soldada del fill de l'amo, mentre aquest treballi per la casa, i la despesa d'aquell i la seva muller. En un primer contracte, Jeroni Broquetes, masover, ha de pagar a Baltasar Rosell, de la Creu, la soldada del primer any, que puja a 6 lliures, i la despesa d'aquell i la seva muller mentre duri el contracte (la Creu, 1538):

Ítem més dit Broquetes dóna de soldada an Baltazar per un any VI liures, e comensarà dit any a Tots Sants primer vinent et cetera. [...] Més dit Jerònim (Broquetes) té a fer la despesa a madó Catarina Rosela, moler de dit Baltazar, de carn, panatge e de vi, e lo dit Rosel li té a donà cada any per sa despesa sinc corteras de forment, mesura barsalonesa.

En un altre contracte del mateix mas, el masover té l'obligació de pagar la despesa del fill de l'amo i de la muller d'aquell, estant i treballant tots dos al mas, i als fills d'aquells si en tindran, durant el temps del contracte. Si el fill de l'amo se'n va a treballar fora del mas, l'arrendatari no està obligat a pagar-li la despesa (la Creu, 1541):

D'altra part, lo dit Jauma Gili promet y se obliga a fer la despesa de dit Baltazar Rosell y a la muller, stant y trabalant en casa, y a fills seus, si n'i aurà, y asò durant dits nou anys; y si lo dit Rosell volrà anar a trabalar fora la dita casa y eretat, que y puga anar sense ell la despesa. Y la dita Catarina, muller de dit Baltazar Rosell, se atura la filada, so és tot lo que guanyarà a filar dins lo dit temps.

L'arrendatari de la meitat del mas Artigues ha de participar en la despesa de la mare i la germana de l'amo, estant i treballant aquestes en dit mas. I en cas que elles se n'anessin, no tindria cap obligació de pagar-los res. S'obliga també a pagar 40 sous a la muller de Bartomeu Artigues, l'hereu, pel servei que farà durant els quatre anys de l'arrendament, pagadors 10 sous cada any (mas Artigues, 1579).

En els contractes d'arrendament dels masos que van a mitges, la soldada dels feiners que s'hagin de llogar també va a mitges entre l'amo i l'arrendatari.

Al mas de la Roca, l'amo es compromet a ajudar l'arrendatari en la meitat de la feina de segar, i els arrendataris, que són dos, han de batre els blats a llurs despeses, i partir a mitges amb l'amo (la Roca, 1546).

En el mas Artigues, l'arrendatari ha de pagar la meitat de la despesa dels feiners quan s'hagin de tenir, i els grans per menjar també es posaran a mitges “per fer milós los grans se possaran per menjar” (mas Artigues, 1579).

Al Cortei (1585), el marit de la mestressa, que té arrendada la propietat a mitges amb el masover, es compromet a fer la despesa de dit masover i a pagar-li sis lliures de soldada cada any. En cas que el masover tingui mosso, el marit de la mestressa es compromet a pagar la meitat de la despesa i de la soldada de dit mosso (el Cortei, 1585).

5. *Bosc i llenya*

En la majoria dels contractes, l'amo es reserva la utilització exclusiva dels arbres bons per fusta, especialment pins bons, roures i alzines, amb la prohibició explícita que el masover no els pugui tallar “a la soca”; en tot cas, només se li permet podar-los i esporgar-los, sense danyar-los, sempre que sigui per fer llenya pel propi empriu o obra de casa seva, o sigui, perquè la família pugui escalfar-se, fer el menjar i coure el pa. I no es permet mai que la llenya sigui per vendre.

Les maneres de redactar aquests acords són diverses. En l'arrendament dels masos Blanc, Fraser i de Renda (1559), de Sant Sadurní, s'incideix en què el masover només pugui llenyar al bosc pel forn i per la llar: “mossèn Parot (Sapila) done y consent lo empriu de la casa del dit mas Blanc ensemps ab lo empriu de la lenya del bosc de dit mas solament per lo forn e per la lar, e no en altra manera” (mas Blanc, Fraser i de Renda, 1559). Entès en aquest mateix sentit, en un contracte de la Creu, no es permet “lenyar si no per obra de la casa” (la Creu, 1541). En dos contractes del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, també es

diu que el masover no pot “lenyar si no tant solament per son empriu y mester de la dita casa” (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565/1569).

Alguns contractes posen l'èmfasi en què el masover no pugui tallar arbres bons per fusta: “que ... púgua lenyar, pusca no tali arbres a la soca que sien bons per fusta” (mas Pont, 1540); que “puga lenyar per la proveció, ab tal que no tria arbres que sian bons per fusta” (mas Térmens, 1583); “Y axí dit puga fer lenya per son empriu, no gastant arbres” (Figarola, 1585).

A vegades es concreta quins arbres es poden tallar, i quins no, especialment els pins grans, roures i alzines, i també arbres fruiters. Al mas de Prunamala (1526), es diu que el masover “no púgua talar pins qui sian bos per a fusta”, ni roures ni alzines, només esporgar i tallar els altres pins: “He qui púgua sporgar tots altres pins y taliar, setat qui no sian roures o alsines” (Prunamala, 1526). Als masos Blanc, Fraser i de Renda, es prohibeix tallar roures i alzines glaners, ni bons per fusta, ni pins: “Ítem és pactat entre les parts que lo dit Johan (Ferrer) pugua leniar per enpriu de casa am pacte no aga a taliar roures ni alsinas que sian glaniés y ni bons per a fusta ni pins *etcetera*.” (mas Blanc, Fraser i de Renda, 1535). En el segon contracte dels mateixos masos, es posa l'incís en la prohibició de tallar roures: “Més que no sia tallat ningun roure per lo dit empriu de lenyar” (mas Blanc, Fraser i de Renda, 1559). I al mas Pont (1585), cap arbre bo per fusta: “y no tall arbres si no per son empriu, no tallant alsinas ni roures ni altres arbres bons per fusta” (mas Pont, 1585). També al mas Artigues (1586): “que puga fer formigués y pendre lenya per son empriu septat que no puga tallar ni xollar los rouras entorn de casa ni a la rovira dels rouras” (ca l'Artigues, 1586).

La prohibició pot comprendre, com ja hem dit, els arbres fruiters: “Ítem dit Prats no pot tallar arbres fruités ni bons per a fusta, sinó que pot tallar lenya per empriu de sa casa” (Figarola, 1585); “no tallant arbres bons per a fusta ni arbres que fasan fruita, si no sporgar y adobar roures (y) alsines” (cal Sardà, de Sant Julià, 1584).

En alguns casos, s'incideix que el masover no talli llenya en perjudici dels arbres, amb voluntat explícita de protegir el seu bon creixement: “que pugui leyar leia per son empriu de casa, que no sia daii dells arbres” (la Martinoia, 1582); “que pugui tallar llenya per son enpriu, no guastant arbres bons per a fusta ni farides” (Savall, 1585).

I també en la prohibició de fer llenya per vendre: “que pugui fer leya per son empriu y no per vendre, emperò que no pugui tallar arbres que sien bons per a ffusta” (mas Gabiol, 1582).

No obstant, no tots els contractes tracten el tema de la utilització del bosc i la llenya. Només es posa l'èmfasi en les parts de fruit, la palla, el bestiar... (el Pujol, 1538; la Creu, 1538; mas Palau, 1566/1567/1567); mas de la Martinoia, 1568; mas de Santa Fe, 1574).

6. *La palla*

En alguns contractes, es preveu que quan el masover se n'hagi d'anar, aquest haurà de deixar tota la palla dels esplets que es colliran en dites terres el darrer any (mas Gabiol, 1578; mas Artigues, 1586). Al contracte de 1586 del mas Artigues llegim: “Ítem que las pallas que s'i trobaran quant dit Artigas se'n nirà sian de dit Gaspar, y que lo matex quant se'n nirà dit Gaspar sian de dit Artigas” (mas Artigues, 1586). Aquesta clàusula corrobora el fet de la mobilitat dels masovers. O sigui, un mas es pot arrendar per diferents motius i durant un temps determinat. Més enllà d'aquest temps, el contracte s'escindeix, i el masover ha d'abandonar el mas, a no ser que se li renovi.

A l'inici del contracte, al mas Carbó, de Sant Joan Salerm, la palla i els fems són del masover, amb la condició que el darrer any hagi de deixar tant la palla com els fems que llavors hi haurà a la casa (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565). El mateix consta en un altre contracte de dit mas (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1583):

Ítem és estat tractat entre las parts que lo primer any lo dit Torrents se puga aturar la palla tant dels fadrins com de la que's cullirà ab ma heretat, tinga libertat de aturar-se lo traginant, emperò las garbas y batent lo blat, y que lo dit *Gabriel Carbó* lo derrer any puga fer lo matex \per dit *Gabriel Carbó*/, traginant las garbas y batent-las-y si en lo temps degut no las treginaua ni batia lo dit Torrents o puga fer fer ab ses costas y despeses.

Al mas Blanc (1559), el masover ha de donar a l'amo 12 càrregues de palla cada any, de pes de quatre quintars cadascuna, i les ha de transportar a la casa que l'amo, Pere Sapila, té a la vila de Sant Sadurní. En cas que l'amo vulgués posar una o dues bèsties i un home durant el temps de batre, i el masover hi posés altres bèsties, el masover hauria de donar la meitat de la palla a l'amo, i també hauria d'alimentar tant les bèsties com l'home durant el temps del batre (mas Blanc, 1559).

En un contracte d'arrendament de terra (mas Cortei, 1585), es diu que l'amo ha de batre i que la palla sigui per l'amo. En cas que l'amo no batés a temps degut, els treballadors ho poden fer batre a costa seva, de manera que l'amo els hagi de pagar el treball, però es diu que s'aturin la palla pel valor del treball:

Y lo dit Balla aja de batre, y que la palla sia del dit Balla. Y a cas que a temps degut lo dit Balle no batés, los dit Moriscot y Bernat pugan fer batre a costas suas y que lo Balle los aja de pagar los treballs y que tinga atensió lo dits Moriscot y Bernat de aturar-se palla per lo vallor dels treballs y auran pres, y de qualsevol manera ajan de batre en la hera de dit Balla.

La palla i el pallot serveixen també com adob. Trobem dos contractes, tots dos del mateix mas de Figarola, en què l'amo no deixa treure la palla dels camps, obliga al masover a escampar els adobs i pallot del batre pels camps: “y que la palla no la puga treura de las terras” (Figarola, 1585b); “que aja de batre los blats en la hera de dita casa y los adops y pallot aja de possar per los camps de dita heretat” (Figarola, 1585a).

7. *Bestiar, herbes i pastures*

Macià Carbó, de Puigfedó, amo del mas de Prunamala (1526), es reserva el corral de dit mas per tancar-hi “los moltos y altres bèstias”, i el dret de pasturar pels erms de dita propietat. A la Talalla, l’amo també es reserva les herbes, i a canvi promet llaurar dos dies a costa seva per l’arrendatari (la Talalla, 1578).

En canvi, al mas Palau, de Sant Joan Salerm, les herbes es deixen a l’arrendatari. Aquest és un propietari de mas, Bartomeu Olivella, de Fontclara, qui ha arrendat el mas per un any (mas Palau, de Sant Joan Salerm, 1581).

8. *Aviram i ous*

L’aviram o bestiar de ploma són una font important d’aliment per la família i pels feiners que treballen al mas. A la vegada, són també una font d’ingressos, ja que es poden vendre o bescanviar per altres productes. La seva cura està reservada bàsicament a les dones. En el contracte d’arrendament del mas Artigues, es permet que la viuda de Bartomeu Artigues I “pugui tenir gualines y poder vendre algunes per comprar-se sabates y calzes, y també ella en tenir ous per casa, lo que s puga fer” (mas Artigues, 1579).

L’aviram també serveix per pagar censos. Aquest tipus de cens consta en alguns contractes. El masover del mas Térmens (1583) ha de pagar un parell de gallines al sr. de Gelida. El masover del Cortei (1585) paga tots els censos que es satisfan amb aviram, que consisteixen en 6 gallines i 2 capons cada any, amb la condició que totes les gallines que es criïn en dita heretat siguin seves.

9. *Altres bèsties*

Jaume Térmens es reserva dues cabres i el dret de criar un porc a l’estable, pel propi consum (mas Térmens, 1583).

Al Cortei, el masover pot criar un porc per ell, sense haver de pagar res, però tots els altres porcs s'han de partir a mitges entre Francesc Martí, de la Torre, marit de la mestressa, i el masover (el Cortei, 1585).²⁷

10. *Animals de tir*

En els casos en què l'arrendament del mas és a mitges entre l'amo i el masover, els bous per llaurar també van a mitges.

Nadal Milà, de la Roca, té un parell de bous, dels quals en ven un, el més petit, a Francesc Martí i Marc Martí, de la Torre, pare i fill, arrendataris de dit mas. L'arrendament es fa a mitges entre l'amo i els dos arrendataris, i els dos bous van a risc i pèrdua d'ambdues parts. En cas que l'amo vengui el seu bou, aquest té l'obligació de comprar-ne un altre tan bo com aquell (la Roca, 1546).

Els bous per llaurar el Cortei també van a mitges entre Francesc Martí, de la Torre, marit de la mestressa, i el masover. Dit Francesc Martí, de la Torre, posa un parell de bous, de preu 26 ducats, equivalents a trenta-una lliures i quatre sous, i el masover n'ha de pagar quinze lliures i dotze sous (el Cortei, 1585).

11. *Compromís de tenir només un masover i cap més arrendatari*

Un propietari de mas pot tenir un masover, i altres peces de terra arrendades a diferents particulars, a part de les que té el masover. Al mas Artigues, l'amo es compromet amb el masover que durant els tres anys del contracte no tindrà cap altre conreador en el mas: "Ítem que en los tres splets que dit Gaspar a de conresar, dits Artigas li prometen que ningú no conresarà en dita heretat" (ca l'Artigues, 1586).

²⁷ El nom de *el Cortei* significa "assoll" de porcs. Amb els topònims *el Cortei* i *els Corteis*, es designa el nom del mas i el de les terres d'aquell indret. Aquests noms provenen precisament dels assolls destinats a la cria de porcs, activitat documentada en aquella zona des de temps medievals. Veg. el capbreu de l'església de St. Cugat Sessgarrigues, segle XV, còpia de l'original, datada de mitjans segle XIX, conservada a l'arxiu parroquial de la rectoria de dita població.

XI.2.5. RESERVES DE TERRA I ÚS DE L'EDIFICI DEL MAS

La mostra estudiada evidencia que s'arrenden diferents tipus de masos. Per exemple, el mas principal de la família propietària (mas Carbó, de Sant Joan Salerm; mas Palau, de Sant Joan Salerm; la Creu; mas Artigues; mas Pont). Masos que es compren (Prunamala) o són propietat d'una família que no hi resideix (mas Blanc, Savall). També masos més petits que depenen d'altres masos, com el maset de la Salada, que depèn del mas Carbó, de Sant Joan Salerm, o el mas de la Martinoia, que depèn del mas de la Talalla. Masos ròncs que s'han reconstruït, aplevats a un altre mas, com el mas Gabiol, que depèn del mas de Rocamora. Masos que s'han venut al propietari d'un altre mas, que passen a dependre del mas comprador, com el mas de Prunamala, que passa a dependre del mas de Puigfedó. O masos la família propietària dels quals no hi resideix, com els masos Blanc, Fraser i de Renda, propietat de la família Sapila, (1535, 1559), cavallers amb residència a Sant Sadurní i a Barcelona; o el mas de Savall, propietat del cavaller Jeroni Siurana (1585), amb residència a Barcelona.

Els masos comprats per un altre mas no acostumen a estar explotats directament pel nou propietari, sinó per un masover. Per això, una de les principals obligacions del masover és d'habitar-hi. Trobem un exemple en el mas de Prunamala. Macià Carbó, de Puigfedó, l'adquireix per pròpia compra el 1517,²⁸ i l'arrenda a Bernat Broquetes amb la condició que l'hagi d'habitar i que no el pugui deixar mentre durant el temps del contracte, que és per nou anys: "Ett lo dit Broquetas i ha de fer foch y estada" (Prunamala, 1526).

Quan la família propietària, o els tutors, arrenden el seu mas principal, el masover normalment també té l'obligació d'habitar-hi. Per exemple, Domingo Prats, arrendatari del mas de Figarola, propietat de la família Almirall, té l'obligació explícita "de estar en dita casa del Almirall", quan els tutors dels béns de Pau Almirall li'n fan arrendament per tres anys (Figarola, 1585a).

²⁸ 17-9-1517, acte compravenda en poder de Joan Martorell, notari de Barcelona; veg. declaració de Bartomeu Carbó (AHVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 52r).

L'amo és fora, no sabem per què, però en cas que tornés, el masover està obligat a deixar l'ús de la casa: “Y acàs que dit Pau Almirall tornàs, agüés de buydar la casa dit Prats per empriu de dit Pau Almirall” (Figarola, 1585a). Potser dit Domingo Prats no deu acabar el contracte, perquè els curadors fan arrendament del mas a Jaume Ràfol per un any el mateix any (Figarola, 1585b).

Si l'arrendatari és un propietari de mas, te l'obligació de buscar un estadant que habiti en el mas llogat. Tant en un cas com en l'altre, el masover o estadant pot compartir casa amb els mateixos propietaris del mas arrendat.

Els tutors dels fills de Jaume Martí, de la Talalla, arrenden el mas de la Martinoia a Bartomeu Artigues, propietari del mas Artigues, de la mateixa localitat de Lavern, el qual té l'obligació de posar estadant o masover en aquell mas: “y que sia obligat en tenir estadant en lo dit mas” (mas de la Martinoia, 1568).

Els tutors dels fills de Joana Casanovas, viuda de Pere Palau, arrenden el mas Palau, de Sant Joan Salerm, a Joana Abelló, propietària del mas de Fontclara, amb l'obligació que també hi posi estadant: “y que la dita madona Joana Palau aia a pagar lo fogatge fins a tant que la dita madona Joana Olivella tinga estadant en la dita casa, y en continent que tinga estadant la dita madona Joana Palau no sia obligada pagar dit fogatge” (mas Palau, de Sant Joan Salerm, 1566).

En casos en què el propietari arrenda el seu mas principal, pot passar que l'hagi de buidar dins un temps prudencial. Això no impedeix que el propietari no pugui reservar -seuna habitació, o el dret d'ús de la casa, i part de les terres de cultiu. En el contracte d'arrendament del mas Pont de l'any 1585, que es fa per cinc anys, començant el Nadal de 1584, s'obliga el fill del propietari, Bartomeu Casanoves, a “buidar la casa” abans de la festa de la Magdalena de l'any 1585. El mateix trobem en el contracte del mas de la Creu de l'any 1541, en què el masover, Jaume Gili, vol que els propietaris buidin la casa abans de Nadal, i els pot treure de la casa, en cas que no ho facin: “Més, vol lo dit Jauma Gili que lo dit Joan Rosell y Margarida, muller sua, sien tinguts y obligats en buydar la casa

de así a la festa de Nadal primer vinent, altrament lo dit Gili los puga traure de casa”. Joan Rosell i la seva muller, Margarida, se’n va a viure a Vilafranca, i deixen l’ús de la casa pel masover.

Els propietaris del mas poden reservar-se unes peces de terra, i el dret d’habitació i ús de la casa, compartint aquesta amb el masover o estadant.

En relació al mas de la Creu, tot i que els propietaris, Joan Rosell i la seva muller Margarida, se’n vagin a viure a Vilafranca del Penedès, el fill i hereu d’aquells, Baltasar Rosell, i la seva muller Caterina, poden romandre al mas, convivint amb el masover. En aquest cas, el masover ha de fer-los la despesa, a ells i als fills d’aquells, si n’hi haurà, i pagar una soldada a dit Bartomeu Rosell, estant i treballant aquell a la casa. En el contracte de 1538, es diu que el masover li ha de pagar sis lliures de soldada durant un any, i la despesa, a ell i a la muller d’aquell, de “carn, panatge e de vi”, donant-los cada any cinc quarteres de forment per dita despesa (la Creu, 1538). En el contracte de 1541, es desobliga el masover de fer la despesa i pagar la soldada a dit Bartomeu Rosell si aquest se’n vol anar a treballar fora del mas, i es permet a Caterina, la seva muller, que es quedi per ella tot el que guanyarà de filar (la Creu, 1541).

Els tutors dels fills de Pere Palau, de Sant Joan Salerm, es reserven una habitació i l’ús del mas per la viuda, Joana Casanovas, i els fills d’aquella: “Més se reserven y aturen una cambra y tot lo empriu de casa per abitar la dita madona Joana Palau y les suas criaturas” (mas Palau, de Sant Joan Salerm, 1566, 1567).

Jaume Térmens, de Gelida, es veu obligat a arrendar el seu mas i carnisseria al seu cunyat, Joan Serra, per poder pagar el dot de la seva germana. En el contracte, es reserva les oliveres del torrent fins a l’hort, una vinya, un camp, la muntanya, dues cabres, el dret de poder engreixar un porc a l’estable i “lo empriu de casa per estar, so és, que en las ditas cambras puga estar” (mas Térmens, 1583).

En un contracte d’arrendament del mas de la Martinoia (1582), fet per cinc anys, el propietari es reserva el dret que al cap dels quatre anys pugui

recuperar la casa pel seu empriu, i que el masover l'hagi de buidar: “en cas que lo dit Jaume Martí a menester dit mas al cap dells quatre anys, so és, per son empriu, que en tal cas lo dit Gerònim (Ferrei) aga de buydar dit mas” (la Martinoia, 1582).

Pot donar-se el cas que el propietari, tot i marxar del mas, es reservi el dret de tornar-hi a viure, per causes majors, com ara una epidèmia de pesta. Joan Rosell, de la Creu, i la seva muller Margarida se'n van a viure a Vilafranca del Penedès, pel qual motiu arrenden el mas (1538, 1541). No obstant, es reserven dues peces de terra, que juntes fan dos jornals, i l'habitació del cap de l'escala per tenir-hi la seva somera i els seus bous. I també es reserven el dret de poder tornar a viure al mas en cas que hi hagi una epidèmia de pesta a Vilafranca del Penedès (1541):

Ítem més lo dit Rosel se atura una cambra, la del cap de l'ascala, per lo servey de somera, e per posar sos bous e si cas serà que \dit/ Rosel se'n anàs estar a Vilafranca, ni si en dita vila y venia pestilència ni altra malaltia, que se'n poga vanir està en casa, emperò que no és perquè dita pestilència no sia escalfada *et cetera*.

Miquel Casanoves i Bartomeu Casanoves, pare i fill, arrenden a Miquel Pagès el mas Pont per cinc anys (1585), i es reserven unes peces de terra. Aquesta reserva consisteix en un jornal i mig al costat de la vinya, per fer mill, i que el treball de guaretar-la, o sigui, de llaurar-la i sembrar-la, es pagui del mateix mill, i el dret de poder conrear cada any dos jornals de terra, “no de las millós terras ni de las més dolentas” (mas Pont, 1585). Com acabem de dir, es posa l'obligació que el masover hagi de treballar dites peces de terra i cobrar el seu treball del mateix fruit que se'n traurà. Els propietaris asseguren al masover les millores que pugui fer al mas, amb la qual cosa entenem que el masover hi deu habitar. A més, en el contracte, no consta que els propietaris es reservin el dret d'habitació en dit mas, per la qual cosa podem pensar que potser viuen en un altre lloc.

Quan els tutors dels fills d'Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm, arrenden el mas Carbó a Bartomeu Julià (1565), la viuda, Magdalena Sala, es reserva “una cambra en la dita casa, y la estada del pastor fins a la festa de la Magdalena primer vinent”. Els tutors deixen la resta del mas al masover, amb una sèrie d'objectes, dels quals fan inventari. Per la seva part, el masover es compromet a tenir-los “en bona custòdia y tractar-o tot bé y útil de dits pubills, y dar-ne bo y leal compta y restituir acabat lo dit temps dells dits sinch anys” (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565). En un contracte posterior del mateix mas, Gabriel Carbó es reserva l'habitació del cap de l'escala per posar-hi coses, però no es diu que sigui per viure-hi. En aquest cas, el propietari sembla habitar en un altre lloc, almenys durant el temps del contracte de dit arrendament (mas Carbó, Sant Joan Salerm, 1583):

Ítem que lo dit *Gabriel* Carbó se atura una cambra, la qual està al cap de la escala, so és, per tenir alí tancat lo que li aparexará y no gents per habitar-y.

Francesc Artigues, cabaler, amb permís del seu germà, Bartomeu Artigues, propietari del mas Artigues, fa arrendament de dit mas a Jaume Milà, cabaler de la Roca, a mitges. En el contracte, es deixa a dit Milà una habitació en dit mas, amb un llit parat, i el dret d'ús de la casa amb l'obligació que tracti totes les coses “bé y degudament”, i participi en la despesa de la mare i germana de dit Artigues, mentre aquestes visquin en dita casa (mas Artigues, 1579):

Ítem més e-stat tractat entre Francesch Artigues y Jaume Millà que lo Francesch Artigues li promet donar lit en què puga jaure, so és, lansolls, flasada y les altres coses nessesàries per lo lit conforme la facultat del dit Francesch.

Ítem lo dit Francesch Artigues promet dexar al sobredit Jaume Millà una cambra perquè lo dit Milà puga tenir allí totes ses coses tancades, y si lo dit Milà vollrà tenir un lit en dita cambra, lo y puga tenir, no que lo sobredit Francesch Artigues sie tingut en donar-li cosa nyguna. [...] Ítem lo sobredit Jaume Milà és content en participar en la despessa de la mare del dit Artigues y de la encartada, emperò estant ditas donas en casa [...]. Y lo sobredit Francesch Artigues dexe tot lo empriu de casa al sobredit Jaume Milà bé y degudament.

En un altre contracte del mateix mas Artigues, de 1586, l'amo dóna l'estada de la casa franca al masover, i li assegura les obres que faci a la casa i la pallissa, però "que en temps de pesta no puga entrar ni en casa ni palisa" (ca l'Artigues, 1586).

En un contracte, l'amo es reserva l'ús del corral per tancar el ramat. Es tracta del mas de Prunamala, comprat per Macià Carbó I, de Puigfedó. La família Carbó disposa de ramat propi, i es reserva el corral "per tancar los moltos y altres bèstias" i els erms per pasturar el ramat: "y que púgua pasturar per los herms" (Prunamala, 1526).

XI.2.6. OBJECTES I ESTRIS DE TREBALL

En alguns contractes, l'amo deixa objectes i eines de treball al masover o arrendatari. Entre altres, en el contracte d'arrendament de ca l'Artigues (1586), l'arrendador deixa al masover totes les bótes, excepte una de quatre càrregues i mitja que es reserva l'amo, i totes les eines de treball, excepte la destral. Per la seva part, Miquel Casanovas, del mas Pont, deixa a Miquel Pagès, masover, "una rella que pesa 23 lliuras, y que sia obligat a tornar-la del matex pes" (mas Pont, 1585).

XI.2.7. OBRES I MILLORES

Alguns contractes contempen la possibilitat que el masover faci obres i millores al mas. En tots aquests casos, els propietaris es fan càrrec del cost de les obres i les millores i les asseguren sobre la casa i l'heretat. Aquesta clàusula consta en varis contractes de la mostra. En l'arrendament del mas del Pujol, la família Casanoves assegura a l'arrendatari, Jeroni Broquetes, durant els set anys del contracte, "tost miloraments que [...] farà en dita eretat" (el Pujol, 1538).

RÈGIM DE LA PROPIETAT DE LA TERRA I CULTIUS

Jaume Martí, de la Talalla, permet a Jeroni Ferrei que faci les obres més necessàries al mas de la Martinoia, i les hi assegura sobre dit mas (la Martinoia, 1582):

Y és estat tractat entre les dites parts que lo dit Jaume Martí dóna facultat al dit Gerònim Ferrei que pugui obrar en dit mas las hobres que seran ara de present més nessesàrias, y lo dit Martí li asegura les hobres farà en dit mas.

L'amo del mas Mascaró, que ha arrendat el mas a dos masovers per iguals parts, els assegura sobre la casa i heretat les millores que hi poguessin fer, amb la condició "que no pugau ser trets de casa que no siau satisfets del que bestraureu" (mas Mascaró, 1584).

Els amos del mas Pont asseguren a Miquel Pagès "totas las milloras farà" en dit mas (mas Pont, 1585). El mateix observem al mas Carbó, de Sant Joan Salerm, on es concreta que l'arrendatari haurà de pagar la despesa dels treballadors en cas que s'hagin de fer obres (mas Carbó, Sant Joan Salerm, 1583):

Ítem que lo dit Torrents tinga llibertat que si per cas si agués de fer alguna obra necessària la pugui fer fer, y que lo dit Carbó o aja de pagar y lo dit Torrents aja de fer la despesa.

En relació al celler, l'amo li deixa el cup, una bóta grossa i tota la vaixel·la. En cas que s'hagués d'arreglar la vaixel·la, o encimentar el cup i la bóta grossa, l'amo ha de pagar la feina del mestre, i el masover la despesa del menjar (mas Carbó, Sant Joan Salerm, 1583):

Ítem lo dit *Gabriel* Carbó li dexa tota la vexella té en lo seller per tenir lo vi, so és, lo cup y una bóta grossa y tota la vexella, en tal pacte que si se a de adobar la vexella susdita, so és, posar algun sèrcol o simentar lo cup o bóta, lo dit Carbó aja de pagar lo mestre y lo Torrents aja de fer la despesa.

En canvi, a Figarola, el masover està obligat a arreglar la vaixel·la "prima" i la mestressa la vaixel·la "grossa" (Figarola, 1585a).

En un contracte del mas Artigues, l'amo assegura sobre les parts de fruits les obres que el masover pugui fer al mas i a la pallissa durant el temps del contracte, que comença a partir de Nadal, amb l'obligació d'avisar l'amo: "Ítem és pactat que tot lo que fa adobar en casa y a la palisa que u adobara abans de Nadal primer vinent, y a cas que res s'i gastàs després que lo que bastrauran se pogan retenir donant-ly primer rahó a dit Artigas" (mas Artigues, 1586). En aquest cas, l'amo no disposa de diners, ja que pacta amb el masover que aquest li deixi 10 lliures, les quals li assegura també sobre les parts que es colliran, i que s'encarregui de la manutenció anual de la seva mare, Magdalena Artigues, la qual consisteix en 3 quarteres de forment, 2 quarteres d'ordi, 2 càrregues de vi, 25 sous i calçar-la i vestir-la segons el seu estament, amb la condició que si li pot tornar les 10 lliures abans de la Magdalena, o sigui, abans de la collita, el masover li ha de donar les parts.

XI.2.8. PREU DEL LLOGUER

Els propietaris o arrendadors d'un mas poden cobrar al masover o arrendatari un lloguer anual. E aquests casos, el preu del lloguer acostuma a constar al principi del contracte, jutament amb el nom del masover o arrendatari i el temps de durada de l'arrendament.

Hi ha casos en què l'arrendament del mas es fa en pública subhasta, o sigui, a l'encant públic, al més donant. Amb aquest sistema, es parteix d'un preu inicial i es busca un arrendatari o masover al més donant. Aquest sistema s'aplica especialment quan el mas està en mans de tutors. En la nostra mostra, tenim constància d'això en l'arrendament de tres masos, i en els tres casos el mas està en mans de tutors (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565; la Martinoia, 1568; Figarola, 1585).

Els tutors dels fills d'Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm, encanten l'heretat a la plaça de Vilafranca, al més donant, i es lliura a Bartomeu Julià

perquè “no se ha trobat més”. L’arrendament es fa per cinc anys pel preu de 24 lliures pel primer any i 26 lliures per cadascun dels quatre anys restants (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1565):

La qual casa y heretat és estada encantada en la dita parròchia y terme al més donant per en Joan de Vasia, misatgé de Vilafrancha, y no se ha trobat més; per so, és estada liurada al dit Bartomeu Julià per lo dit preu, ab los dits pactes. Y axí mateix se n ha feta crida en Vilafrancha de Penadès per los lochs acostumats.

Un cop finalitzat el contracte, els tutors el renoven al mateix masover per cinc anys més. Aquesta vegada, el preu és de l’arrendament és de 30 lliures anuals, pagadores a la festa de Nadal (mas Carbó, de Sant Joan Salerm, 1569).

Els tutors dels fills de Jaume Martí, de la Talalla, fan encantar el mas de la Martinoia al més donant. Aquesta vegada, l’arrendatari és un propietari de mas de la mateixa localitat, Bartomeu Artigues, del mas Artigues, i el mas s’arrenda per cinc anys, pel preu de 8 lliures anuals pagadores també a la festa de Nadal. En el contracte es fa constar que el “mas és estat encantat per Onoffre Vilafaro, missatgé jurat del dit terme de Sobirats”, i es senyala que “y no se ha trobat qui més y aga dat” (mas de la Martinoia, 1568).

El mas de Figarola és encantat el 1585 amb consentiment dels curadors “dats y creats per la justícia” dels béns de Pau Almirall. El mas es lloga a Domingo Prats per tres anys, pel preu de 20 lliures anuals pagadores en dos terminis, la meitat a Nadal i l’altra meitat al juny: “ab tots los pactes continguts en lo albarà se donà al corrador qui encantava dita casa, so és, que per dit arrendament a de pagar dit Prats a la dita Joana y curadós quiscun any vint lliures, dic 20 lliures, pagadoras, so és, lo Nadal qui ve de 1585 la mitat de la paga, y l’altra mitat lo Sant Joan de juny de dit any de 1585, y las otras duas pagas per lo matex orde de las otras duas anyadas” (Figarola, 1585a). El contracte fet a Domingo Prats es deu anul·lar per causes que desconeixem, ja que a finals de l’any 1585 els mateixos curadors, assignats per la justícia, arrenden el mas a Jaume Ràfol, per un any, amb el consentiment del batlle de

Subirats, Bartomeu Vidal (Figarola, 1585b). En aquest segon arrendament del mas, no hi consta el preu del lloguer.

En altres contractes, només consta el preu del lloguer del mas.

Francesc Martí, de la Torre, fa pagar 6 lliures pel lloguer de la casa i terres que té a Santa Fe (1574). El masover pot pagar el lloguer en dos pagaments anuals de 3 lliures, cada mig any, fins al final dels 5 anys que dura el contracte.

Joan Mestre (1578) fa pagar 40 lliures per l'arrendament del mas Gabiol, per temps d'un any, pagadores en tres terminis: 8 sous el dia del contracte, 20 sous el mes de gener, i 40 sous a la festa de Sant Joan (mas Gabiol, 1578). Antiga Sardana (1584) demana 14 lliures anuals pel lloguer de cal Sardà, de Sant Julià, pagadores en dos terminis, o sigui, la meitat cada mig any, per Sant Joan i per Nadal: “y las pagas de mix a mix any, so és, la primer(a) a Sant Joan de juny primer vinent, y l'altra al Nadal après del Sant Joan de 1585, y las altras axí consevinaran” (cal Sardà, de Sant Julià, 1584).

Francesc Artigues demana 18 lliures pels guarets del primer any de l'arrendament a Jaume Milà, a qui lloga la meitat del mas Artigues per 4 anys; i 16 lliures i mitja per tots els anys que dit Milà collirà sembrats en dita heretat. Parlen de pagar a mitges la llavor que es sembrarà. La collita dels esplets o sembrats no es parteix amb fruits, sinó amb una quantitat monetària pagadora cada any (mas Artigues, 1579).

XI.2.9. LLOC ON ES PAGUEN ELS BLATS

Alguns contractes especifiquen que els blats es parteixin a l'era. En el contracte d'arrendament del mas Palau (1567), de Sant Joan Salerm, es diu que

tots els grans es paguen a la sisena i es concreta que el lloc on es parteix és “a la era”.²⁹

En els casos de contractes d'arrendament de terres, s'acostuma a obligar a batre el gra a l'era de l'amo. En un contracte de mas Cortei (1585), escrit en interlineat, llegim: “y de qualsevol manera ajan de batre en la hera de dit Balla”.³⁰

XI.2.10. CAUSES DE L'ARRENDAMENT DE MASOS

a) per defunció del cap de casa, amb fills menors

Pot donar-se el cas que mori l'amo, i deixi la viuda amb fills i filles menors, o només filles, i falti la mà d'un home al mas. Pel bé de la família, permet que els tutors puguin arrendar el mas, o conrear-lo.

L'any 1565 mor Antoni Carbó II de Sant Joan Salerm, el cap de casa. Ha deixat la viuda, Magdalena Sala, i dos fills menors, Gabriel i Joan. Els tutors dels menors i aquella, que també n'és tutora, i tots ells són també marmessors testamentaris del difunt, lloguen el mas. El notari escriu que “la dita Magdalena Carbona dexa la tenensa y domini de la dita casa y heretat y se'n va de casa per no poder sustentar los traballs y gastos de la dita casa y heretat”.³¹ La viuda es casa en segones núpcies amb Bartomeu Mateu de les Cases de Lavit, un dels tutors dels seus fills. El mateix dia dels capítols matrimonials, es pacta el casament de l'hereu Gabriel Carbó, menor, amb Clementa Mateu, una filla

²⁹ 21-11-1567, arrendament mas Palau a Joana Olivella, de Fontclara (APL, M-1561, f. 103v-104r, 240): “[...] y del que Déu y donarà en los explets de las terras de la dita heretat agan y sian tinguts a pagar a la sisena part a la era, de tots y qualsevol spècie de grans culliran en la dita heretat”.

³⁰ 1585, cont. arrend. de mas Cortei (APL, M-1570, f. 173r, 525).

³¹ 27-2-1565, cont. arrend. mas Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54r, 140).

d'aquell, també menor.³² I conjuntament amb els tutors dels menors, lloga l'heretat del seu difunt marit, amb la reserva d'una habitació, i se'n van tots a viure a casa de Bartomeu Mateu de les Cases.

Joan Mestre (1580), pagès, de Rocamora, de Lavern, està malalt. En el seu testament, permet que els tutors dels fills d'aquell, que coincideixen amb els marmessors, puguin arrendar la seva heretat, o conrear-la, pel bé de les seves tres filles:

[...] y que los curadós pugen arrendar ma eretat ho conresar aquella, y asò del millor modo sia vist de mas filles [...].

Dit Joan Mestre té un germà, Bartomeu, nascut el 1556, el qual està condemnat a remar a gal·leres. Permet que, si en pugués sortir, que els tutors li puguin arrendar l'heretat per 5 anys, tenint en compte que la pugui augmentar: *“Ítem vull que en cas que mon germà Barthomeu isqués de galera y volgués arrendar ma eretat per sinch anys, que los marmesors la-y agen de arrendar la meitat mancho del que y trobaran, tenint compte el en aumentar esta eretat, etcètera”*.³³

b) arrendament d'una part de l'heretat

28-8-1585. Referència a una sentència del veguer de Vilafranca amb la qual Joana Martina, muller de Francesc Martí, és hereva d'una part de l'heretat del difunt Bartomeu Batlle, del Cortei. Fa lloguer de dita part a l'esmentat Francesc Martí i al treballador d'origen occità Joan Roca.³⁴

³² 7-3-1565, CCMM de Bartomeu Mateu de les Cases, de Lavit, viudo, i Magdalena Sala, viuda d'Antoni Carbó II de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 59r-59v, 146); i el mateix dia 7-3-1565, CCMM de Gabriel Carbó, menor, i Clementa Mateu, menor (APL, M-1561, f. 60r-60v, 147).

³³ El fet de condemnar algú a remar a galeres podia ser a causa de la possessió d'armes de foc. Veg. document “Atemptats”, al meu ordinador. La majoria d'aquestes condempnes són per armes de foc. També per tenir dones en amistat i donar-los menjar i beure; veg. document “Processos 2007” al meu ordinador.

³⁴ 28-8-1585, cont. arrend. mas del Cortei (APL, M-1570, f. 177r, 540).

c) perquè l'amo resideix a la vila o ciutat

Entre els masos d'arrendament d'un mas pot ser que l'amo resideixi lluny, en una vila o ciutat.

Joan Rosell, de la Creu, i el seu fill Baltasar Rosell arrenden el mas de la Creu per nou anys. La seva intenció és anar a viure a Vilafranca del Penedès. Com hem comentat amb anterioritat, el pare es reserva el dret de poder tornar a viure al mas, especialment si hi hagués alguna epidèmia (la Creu, 1538):

[...] e si cas serà que \dit/ Rosel se'n anàs estar a Vilafranca, ni si en dita vila y venia pestilència ni altra malaltia, que se'n poga vanir està en casa, emperò que no és perquè dita pestilència no sia masa escalfada *et cetera*.

Al mas continuen vivint-hi els hereus, o sigui, el seu fill, Baltassar Rosell, i Caterina, la muller d'aquell. Durant els nou anys, l'arrendatari té l'obligació de fer-los la despesa "de carn, panatge e de vi", i a fills seus, si n'hi hauran, i l'amo, Joan Rosell, li ha de donar 5 quarteres de forment "per sa despesa", amb l'obligació que treballin "en casa". (la Creu, 1538, 1541).

Vicenç Casanovas (1540), del mas del Pujol, arrenda el mas Pont a Gaspar Artigues, cabaler de ca l'Artigues de Lavern, per 5 anys, perquè se'n va a viure a la ciutat de Barcelona.³⁵

Joan Serra, del mas de Monragull, de Sant Sebastià dels Gorgs, fa arrendament del seu mas a Francesc Martí, de la Torre, per 3 anys (1584). El motiu de l'arrendament és perquè dit Serra s'ha casat amb la germana de Jaume Térmens, de Gelida, i s'ha traslladat a viure al mas Térmens, el qual mas podrà explotar per 3 anys en compensació de la part del dot promès a la seva muller (1583). L'arrendatari, Francesc Martí, arrenda el mas de Monragull a un tercer, Joan Roca, que hi residirà com a masover pel mateix temps.

El mas de Figarola s'arrenda perquè l'amo, Pau Almirall, ha marxat. No s'explica per què ha hagut de marxar ni a on ha anat. Però "la justícia", amb el

³⁵ 12-1-1540, cont. arrend. del mas Pont, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 24v, 99).

consentiment del batlle de Subirats, Bartomeu Vidal, assigna tres curadors dels béns de dit propietari -Miquel Almirall, de Sant Joan Samora; Pere Joan Almirall, de Sant Jaume Sesoliveres; i Toni Batlle, del Cortei, de Sant Cristòfol de la Granada; i Gabriel Mitjans, de Masquefa-, i aquests fan arrendament de dit mas a Domingo Prats, per tres anys, de 1584 a 1587: “Y acàs que dit Pau Almirall tornàs, agués de buydar la casa dit Prats per empriu de dit Pau Almirall” (Figarola, 1585a). Potser dit Domingo Prats no deu acabar el contracte, perquè el mas s’arrenda el 1585 a Jaume Ràfol per un any (Figarola, 1585b).

d) perquè l’amo té altres propietats

Francesc Martí (1574), de la Torre , a més del mas de la Torre, de Lavern, té una casa amb terres situada a la parròquia de Santa Fe, i l’arrenda a Perot Raspall, habitant en dita localitat.

e) Per endeutament dels propietaris

L’endeutament és probablement la causa més freqüent dels arrendaments de masos i terres. Però els notaris no sempre deixen constància d’aquest motiu en els contractes d’arrendament.

El propietari, per endeutament, arrenda el seu mas a un pagès que li ha fet de creditor. Part dels guanys de dit arrendament són per pagar el deute al prestador, i el deute que pugui haver contret amb un altre pagès.

Joan Mata (1603), pagès, del mas del Racó, de Sant Pau d’Ordal, juntament amb la seva muller Francesca i llur fill i hereu Jaume, de 15 anys d’edat, arrenden el mas del Racó a Pau Rossell, pagès de Subirats, per cinc anys i cinc esplets, a comptar des del dia de Nadal. Entre els pactes i condicions del contracte, el notari fa constar que dits Mata no podran treure de la casa i heretat dit arrendatari fins que primer no li hagin tornat les 170 lliures que dit Rossell els ha deixat en un préstec graciós. En un altre document, dits Mata reconeixen

deure a dit Rossell: a) 450 lliures, com consta en un acte del dia 20-11-1602; b) 125 lliures que dit Rossell els ha prestat “graciosament y de bon amor”; i c) les 170 lliures que els prestà i que hem esmentat amb anterioritat. Fermen escriptura de terç amb les obligacions acostumades.³⁶

Dit Joan Mata (1604) deu també a Joan Vidal, pagès de la Joncosa, terme del Montmell, 71 lliures i 10 sous, com a resta i complement d'un debitori de 490 lliures, i per satisfer-lo li assigna 4 esplets que ha de cobrar de Pau Rossell, de Subirats, per l'esmentat arrendament del seu mas del Racó, i fa constar “*que ell està prompte y aparellat en pagar ditas parts a dit Vidal del modo y manera és obligat en pagar a dit Mata*”.³⁷

Joan Rosell i Baltasar Rosell, de la Creu, es veuen obligats a arrendar el mas per endeutament, per nou anys. Entre les condicions, l'arrendatari o masover haurà de fer la despesa a la família de Baltasar Rosell amb la condició que dit Rosell estigui i treballi “en casa”. El masover podrà també assumir els deutes que la família Rosell hagi contret amb altres creditors, i fer-se també “creador sobre la dita casa. Dits Rosell li ho asseguruen sobre la seva casa i heretat (la Creu, 1541).

f) *per pagar un dot*

La família Casanoves, del Pujol, arrenden l'heretat a Jeroni Broquetes per set anys. El motiu és per poder pagar les 30 lliures del dot de Joana Casanoves, muller esdevenidora de dit Jeroni Broquetes (el Pujol, 1538):

Ítem, més ab altra carta, los damont dist lexen dita casa y eretat al damont dit Jherònim per lo dot de na Joana Casanoves, moler esdevenidora sua, e asò per lo tems e espay de set anys, que no l'an pogan traure, axí com consta en los capítols matrimoniales fest en poder del vicari de Sobirats, e asò per la soma de XXX lliures, moneda barsalonesa *et cetera*.

³⁶ 13-12-1603, cont. arrend. del mas del Racó, de St. Pau d'Ordal (AHVP, MB, P-XVI-112-7, f. 29r-31r).

³⁷ 10-1-1604, debitori de Joan Mata, del Racó, de St. Pau d'Ordal, a Joan Vidal, de la Joncosa, del Montmell (AHVP, MB, P-XVI-112-8, f. 46v-47r).

Els tutors dels fills d'Antoni Casanoves, del Pujol, arrenden el mas a Jeroni Broquetes, de la parròquia de Subirats, per set anys, per pagar "lo dot de na Joana Casanoves, moler esdevenidora sua". El contracte es fa el 1538.

Jaume Térmens, de Gelida, es veu obligat a arrendar el seu mas i carnicessia al seu cunyat, Joan Serra, per poder satisfer les pensions d'un violari durant dos anys i mig, que s'havia emprès per pagar el dot de la seva germana, com consta en els capítols matrimonials d'aquella amb dit Joan Serra. Es reserva les oliveres del torrent fins a l'hort, una vinya, un camp, la muntanya, dues cabres, el dret de poder engreixar un porc a l'estable i "lo empriu de casa per estar, so és, que en las ditas cambras puga estar" (mas Termes, 1583).

g) per falta d'home

Pot donar-se el cas que l'amo del mas s'hagi mort i la viuda es vegi obligada a arrendar el mas. Antiga sardana, viuda de Gabriel Sardà, arrenda el mas o "casa d'en Sardà, de Sant Julià" a Salvador Carafi, boter, per 5 anys, "conforme consta per una provisió feta per la real audiència" (cal Sardà, de Sant Julià, 1584).

XI.2.11. PREVISIÓ DE CONFLICTES

Tant l'amo com el masover han de respectar els acords del contracte d'arrendament. Per això, tots els contractes que s'escriuren acaben amb l'ús d'uns formulismes més o menys estereotipats en què les parts implicades es comprometen a respectar i complir els pactes amb obligació dels seus béns, escriptura de terç i jurament. En alguns casos, es fa constar una multa o pena amb una quantitat monetària que es pagaria en cas d'incompliment dels acords.

És pràcticament unànime la presència de la clàusula en què el propietari es compromet a no treure de la casa i terres l'arrendatari durant el temps

estipulat en el contracte. Però existeixen factors que poden contribuir a treure l'arrendatari del mas i rescindir el contracte. Alguns contractes s'hi refereixen explícitament amb la voluntat de protegir tant els interessos de l'arrendador com els de l'arrendatari i evitar possibles discòrdies. Legalment, els pactes dels contractes tenien força de compliment obligat. Trobem contractes en què l'incompliment dels acords es penalitza amb una multa. La figura de la pena o multa s'imposa de mutu acord entre les dues parts, de manera que la part complidora pot exigir a la part incomplidora l'abonament de la multa per via judicial, per mitjà de la força executora de l'oficial o agent, que actuava en nom del veguer. Cada part respon amb obligació dels seus béns i escriptura de terç. En alguns casos, poden aparèixer fiadors o fermances com a garantia de seguretat del compliment dels pactes i de l'abonament de la pena que ha de pagar la part que incompleix els pactes. En un cas de la mostra estudiada, aquesta pena arriba fins a 50 lliures per a la part que incompleixi allò que s'ha promès. Es tracta d'una quantitat molt alta, com explicarem més endavant.

Al mas Artigues, en el contracte de 1586, trobem que si una de les parts es desdiu del contracte, aquesta haurà de pagar una multa de 10 ducats a la part obedient, sense comptar les despeses que s'hi poguessin ocasionar: “Ítem és pactat que lo qui·s desdirà de tots los sobredits pactes que aja de pagar deu ducats de penes al obedient, septo las despeses que s'i farian” (mas Artigues, 1586).

Al mas de la Creu, en el contracte de 1538, les dues parts s'imposen una pena de 10 lliures, de la qual la meitat es paga a l'oficial que farà l'execució i l'altra meitat a la part obedient: “e ab pena de X liures, la mitat a lo oficial qui farà la execució, e l'altra mitat a la part obedient” (la Creu, 1538). El contracte, però, fet inicialment per nou anys a Jeroni Broquetes, es degué rescindir per algun motiu, ja que al cap de dos anys, el 1541, es ferma un nou contracte d'arrendament a un altre masover. En aquest nou contracte, les dues parts s'imposen una pena molt més alta, 50 lliures per aquell que incompleixi els pactes promesos: “En asò, se obliguen la una part y l'altra ab jurament tenir y

servar, e ab pena de sinquanta liures barsaloneses, la mitad al oficial farà la execució, l'altra mitat a la part obedient, ab obligació de tots sos béns, ab escriptura de ters y selari de procurador sinch sous, segons més largament lezar dit ni entendre a seguratat de la una part y l'altra" (la Creu, 1541). Es tracta d'una quantitat pecuniària molt elevada, tenint en compte el context de dificultats econòmiques de l'època. De les 10 lliures del primer contracte es passa a les 50 lliures del segon contracte. Aquest augment de la pena, en 40 lliures, pot explicar-se perquè el primer contracte s'escindí abans del termini establert. Com podem veure, en el segon contracte, l'incompliment dels pactes, o sigui, de la paraula donada, és més castigat per les dues parts.

En el contracte de 1559 del mas Blanc, tant l'amo com el masover juren els acords amb obligació dels seus béns. Però és el propi masover, Joan Canals, qui s'imposa la pena, de 20 sous, en cas d'incompliment del contracte dins el termini establert: "E lo dit sènyer en Joan Canals ne obliga tots sos béns aguts e per haver, e o jure; e no resmenys se posa pena de XX sous si las ditas cosas no complís dins lo dit temps, las quals penas de bon grat se impose; e no resmenys vol ésser obligat, com de present se obliga, en complir totes e sengles coses en dita capitulació contengudes" (mas Blanc, 1559).

En alguns casos, l'arrendatari té també l'obligació de posar una fermança com a garantia de seguretat pel compliment del contracte. En l'arrendament del mas d'Antoni Carbó (1565), de Sant Joan Salerm, es fa constar que l'arrendatari "per maior seguretat de les ditas cosas sia obligat donar una fermança bona a coneguda de dits curadós, la qual fermança se aia de obligar en fer, aver y tenir les dites cosas ab son principal y sens ell".³⁸

Un dels dos arrendataris del mas Cortei (1585) és Francesc Martí, de la Torre, marit de l'arrendadora. L'altre és Joan Roca, treballador d'origen occità. En el contracte, s'estableix que "a cas que li fassen qüestions, lo dit Martí aja de bo".

³⁸ 18-2-1565, cont. arrend. del mas d'Antoni Carbó, de St. Joan Salerm (APL, M-1561 f. 53r-53v, 137).

a) *no poder treure l'arrendatari per un altre ni per major ni menor preu*

En tots els contractes, l'arrendador es compromet a no treure l'arrendatari ni per un altre, ni per major ni menor preu, fins que s'hagi acabat el temps del contracte. En un contracte, es diu que el propietari no podrà treure l'arrendatari "ni per ell ni per altre" (mas Tèrmens, 1583). En un altre contracte, la viuda Sardà, de Sant Julià, diu que no podrà treure el masover "ni per ella ni per altra, encara que s'casàs", durant els cinc anys del contracte (cal Sardà, de Sant Julià, 1584).

Al mas Artigues (1586), l'amo es compromet a no treure el masover del mas ni per propi ús ni per venda, ni per raó major ni menor, ni per major ni menor lloguer.

b) *no poder deixar el mas*

En un cas, el propietari es compromet a no treure l'arrendatari del mas, i aquest a no marxar fins que s'hagi acabat el temps del contracte. Es tracta de l'arrendament del mas de Prunamala, de Macià Carbó, de Puigfedó:

Et ipsem qui lo dict Carbó no y púgua traure lo dict Broquetas per altri per major preu ny minor, ny \ni qui lo dict Broquetas no púgua/ dexar fins qui aga comptat lo tems *et cetera*.

c) *per maltractes i desavinences*

Alguns contractes de mas contempen la possibilitat de maltractes i desavinences, especialment en cas que els masovers haguessin de compartir casa amb els amos. Són mesures per protegir els propietaris del mas que, per un motiu o altre, s'han vist obligats a arrendar les seves propietats i la casa on habiten. Els tutors dels fills de la viuda Joana Palau, de Sant Joan Salerm (1567), es reserven una habitació i tot l'ús de la casa per dita viuda i els fills d'aquella, i

el dret de fer fora de la casa i de les terres els estadants o masovers en cas que no tractessin bé la dita viuda:

Més és pactat entre les dites parts que en cas que los dits Torrents no tractassen bé y honestament la dita madona Joana Palau, so és, que la maltractassen, que·l·ls puguen traure de casa y fer-ne a ses planas voluntats com feyen abans que lo present loguer no fos fet

Alguns contractes preveuen un arbitratge per motiu de discòrdia o conflicte entre ambdues parts. En l'arrendament del mas Artigues, efectuat entre Francesc Artigues i Jaume Milà (1579), es preveu la possibilitat d'un conflicte entre ambdues parts. En tal cas, es preveu l'actuació de dues persones, una per cada part, que parteixin les terres i allò que sigui necessari: "Ítem en cas que les sobredites dues parts no ·s poguesen avenir, en tal cas puguen elegir una persona per cada part per a partir les terres y lo que serà menester" (mas Artigues, 1579).

d) que no puguin treure el masover per mort de l'amo

Aquest pot recollir la preocupació de com actuar en cas de la mort de l'amo o arrendador.

I què pot passar si l'amo mor. En casos d'endeutament, i per donar major seguretat, l'amo es compromet en què en cas de morir ell, que els seus hereus no puguin treure l'arrendatari fins

En cas de mort de l'amo, casos en què la causa de l'arrendament del mas és per endeutament, l'amo o arrendador deixa escrit que, en cas de mort, els seus hereus hagin de respectar aquesta clàusula i no puguin treure l'arrendatari fins que no sigui primer satisfet de tot allò que se li degui.

e) *per venda o donació*

Francesc Martí (1574), de la Torre, es compromet a no treure l'arrendatari de la seva heretat de Santa Fe a no ser que sigui "per venda o donació" d'aquella:

[...] prometent-vos jo, dit Francesch Martí, no traure-us de la dita casa y terras durant los dit(s) sinch anys \per maior ni per menor preu per qualsevol altra persona/, si ja no era per venda o per donació y no en altra manera.

Com la majoria de les famílies de pagesos de mas, la família de Francesc Martí de la Torre és extensa. Ell es casa tres vegades i és pare de tretze fills. Aquest fet explica que es reservi dita heretat per vendre-la, en cas de necessitat, o donar-la en testament o en col·locació d'un fill o filla en matrimoni.

f) *per son empriu*

Jaume Martí (1582), de la Talalla, arrenda el mas de la Martinoia a Jeroni Ferrei per cinc anys. El primer pacte que s'acorda és que si l'amo necessita el mas "per son empriu" al cap de quatre anys, que l'arrendatari hagi de "buydar dit mas". En aquest cas, només es parla de deixar l'ús de la casa, i no de deixar de treballar les terres.³⁹

g) *fins que sigui totalment satisfet*

En cas que el masover o arrendatari fes millores a la casa o pagués alguns mals, l'amo li'n fa assegurança sobre la casa i l'heretat i es compromet que no pugui ser tret de la casa fins que no li sigui pagat tot el que hagi pagat. Per

³⁹ 30-1-1582, cont. arrend. del mas de la Martinoia, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 138r, 396): "que en cas que lo dit Jaume Martí a menester dit mas al cap dells quatre anys, so és, per son empriu, que en tal cas lo dit Gerònim aga de buydar dit mas".

RÈGIM DE LA PROPIETAT DE LA TERRAI CULTIUS

exemple, al mas Mascaró: “Ítem és estat pactat que acàs^f los dits Thoni Mascaró y Joan Reventós fessem algunas milloras en la casa o aguesen de pagar alguns malls, jo vo·ls aseguro sobre la dita casa y heretat, y que no pugau ser trets de casa que no siau satisfets del que bestraureu” (mas Mascaró, 1584).

XII. EL CAPITAL I EL CRÈDIT

[...] per a que puga manllevar o enpenyar tant a sensal, cambi o violari o prest y graciosament qualsevols quantitats de diners [...]. (1645)¹

XII.1. L'ÚS DEL CAPITAL I EL CRÈDIT EN EL MÓN AGRARI

En una societat preindustrial, amb una economia de subsistència, com és la dels dos primers segles moderns, els pagesos produeixen bàsicament per a l'autoabastiment del propi mas o casa. Una part de la producció agrària es dedica a aquesta finalitat, i, en cas d'haver-hi excedents, aquests es destinen al mercat.

No tots els masos, però, tenen el mateix poder adquisitiu. Entre els pagesos propietaris, n'hi ha de grassos, els quals dominen una gran extensió de terra, i n'hi ha de petits, amb menys recursos. Els primers corresponen a la pagesia benestant, la qual, amb anterioritat, havia anat acumulant terres amb la incorporació de diferents masos rònecs, com hem explicat quan parlàvem del règim de propietat de la terra, des de la nostra localitat.²

A la parròquia de Sant Pere de Lavern, hem trobat diverses famílies de pagesos benestants. entre les quals, destaca la família Carbó de Puigfedó. Però no és l'única. També hi ha les famílies Escuder de Rocavert, Batlle de la Pujada, Mestre de Rocamora i Martí de la Torre, sense deixar de banda els Mestre del

¹ 7-9-1645, acte de procura per quitar deutes per part de Jaume Llopart i Jerònima Martina, de St. Pau d'Ordal, a Francesc Martí, de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 104r, 456).

² Remetem al capítol XI *Règim de la propietat de la terra*, d'aquest treball de tesi, p. 1575.

Gorner o els Martí del mas Escardó. Per contra, unes altres són més senzilles, com els Cartró del mas Suau, o els propietaris del mas Palau de Sant Joan Salerm.

Seguint el comportament de les famílies benestants, algunes generen capital a partir de la venda dels excedents agraris, com el cereal i la vinya, o altres negocis, com la cria de bestiar, l'explotació del bosc, el cultiu del cànem, la mel, els forns de teules i rajoles o els molins fariners, tal com hem anat explicant en els capítols anteriors.

Algunes d'aquestes famílies també generen riquesa invertint els guanys obtinguts en activitats creditícies i prestatàries: préstecs generosos, censals morts, violaris, deutoris a crèdit, finançament de negocis, etc.

A la vegada, una part del capital que generen aquestes activitats econòmiques es pot invertir en obres de millora del mas, en la compra de béns immobles, i en pagar els dots i llegendes dels fills cabalers. A més poder adquisitiu, l'hereu pot aspirar més alt en el seu casament i els germans cabalers es poden col·locar millor.

L'estudi de cas sobre la família Mestre de Rocamora, entre 1478-1580, serveix d'exemple del que estem explicant.

L'hereu Joan Mestre (1478), de Rocamora, és propietari del mas de Rocamora i del mas Gabiol, situats a la parròquia de Sant Pere de Lavern, i del mas Canyet, de la parròquia de Sant Sadurní. A la generació següent, no sabem si per herència o per compra, el seu fill-hereu, Pere Mestre, té a més el mas Via i unes cases contigües a Sant Sadurní. A l'altra generació, el seu fill-hereu, Miquel Mestre I, ja sense el seu pare, divideix les propietats per dotar els seus dos germans, de manera que ell es queda el mas de Rocamora i el mas Gabiol, la seva germana cabalera, Francina Mestre, es casa amb Jaume Escuder de Rocavert i rep per dot la casa i heretat de Sant Sadurní; i el seu germà cabaler, Pere Mestre, quan es casa amb Francesca, rep per dot el mas Via de Sant Sadurní. Per la seva part, l'esmentada cabalera Francina Mestre, convertida en mestressa de ca l'Escuder de Rocavert,³ ven la casa de Sant Sadurní al seu germà Pere Mestre, i aquest, juntament amb el seu fill-hereu Joan Mestre, compra la casa de Joan de Barbarà,

³ El seu marit, Jaume Escuder, és cabaler quan fermen CCMM. Després, és hereu de ca l'Escuder.

situada a la Plaça d'aquella localitat; d'aquí l'apel·latiu "Mestre de la Plaça", i es converteix en una de les famílies principals de Sant Sadurní. Recordem també que es farà enterrar dins la capella de Nostra Senyora del Roser de l'església de Sant Sadurní, com ja hem explicat amb anterioritat.

Ens trobem amb una família troncal que parteix d'un patrimoni gran el qual, amb la reproducció intergeneracional, i per les vicissituds de la vida, es veu obligada a dividir a la següent generació per dotar els dos fills cabalers. Per tant, la família troncal de Lavern es veu obligada a començar de nou. Reprenent el fil de la família troncal de Lavern, Miquel Mestre I de Rocamora adquireix el molí del Coll, situat a la parròquia de Sant Miquel d'Olèrdola, i sobre aquella propietat posa les 40 lliures del dot de la seva filla Elisabet quan aquella es casa amb Macià Capmany I de Sant Joan Salerm, probablement per no poder-lo satisfer amb moneda comptant. No serà fins a la generació següent que el seu fill hereu, Miquel Mestre II, recupera aquell molí comprant la part de la seva germana. A la generació següent, el seu fill hereu, Joan Mestre, arrenda aquell molí (1573), i, quatre anys després (1577), l'hipoteca a Jaume Carbó de Puigfedó i Bartomeu Artigues, de Lavern, per una fermansa que aquells li han fet d'un violari que, per necessitat, manllevà a Esteve Agostí i Miquel Auró, pagesos ciutadans de Barcelona. Té un germà condemnat a remar a galeres, no sabem per quin motiu, i les vicissituds de la vida han fet que el mas estés endeutat. A la següent generació, el molí del Coll es perd definitivament. Amb Joana Mestre i Torrents, la família troncal acaba en pubilla, i entra un cabaler de la família Romagosa del Lledoner per via de casament.

Aquest estudi de cas serveix per mostrar com la família ha de tornar a començar generació rere generació, fet que porta necessàriament a l'endeutament. Com explica Joan Antoni Padrós, els treballs del qual seguim de ben a prop en aquest apartat, l'explotació agrària és inseparable de l'endeutament.⁴ El pagès té pànic a l'endeutament, el qual a la vegada és inevitable, i es resisteix a perdre la

⁴ Veg. PADRÓS, J. A. (1997): "Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la vall d'en Bas (segle XVI)", a *Recerques*, núm 35, p. 7-25. El treball de Joan Antoni Padrós dedicat als masos i al crèdit, és un punt de partida i de comparació per la nostra investigació. Aquest autor fa un buidatge sistemàtic de diferents fonts curials i notariales –notaria del Malloll i Arxiu Històric Comarcal d'Olot– per endinsar-se en el món dels masos i el crèdit del segle XVI.

propietat de la terra. Comença amb una hipoteca sobre alguna propietat, i pot acabar perdent-la, com el cas que hem explicat del molí del Coll, els propietaris del qual l'acaben perdent amb la seva venda definitiva, després d'arrendar-lo i hipotecar-lo diverses vegades.

L'endeutament en el món agrari és un fet creixent al llarg dels segles XVI i XVII. Famílies pageses es veuen obligades a vendre terres per arrendar-les seguidament, empenyoren collites futures o els béns de què disposen per accedir al crèdit. I molt sovint es veuen obligades a fraccionar el seu patrimoni amb vendes a carta de gràcia o a perpetuïtat. O trobar estratègies, com la política matrimonial, per conservar la propietat.

Tot això ens porta a dir que la família es resisteix a perdre els béns mobles, a vendre parts del seu patrimoni, i també a col·locar malament els seus fills. Els pagesos propietaris es resisteixen a perdre les terres i la casa, però l'endeutament és un risc inevitable. Enric Tello troba diferents factors que porten necessàriament a l'endeutament: la reproducció de les explotacions pageses; la reposició del gra i bestiar; la pressió fiscal; i la reproducció intergeneracional, que, com abans ja hem dit, obliga part de la pagesia a començar cada vegada des del principi, adquirint terra i habitatge, amb l'afegit de pagar dots i llegítimes.⁵ A aquests factors, Joan Antoni Padrós afegeix la vulnerabilitat de les collites, per maltempsades, plagues, etc.; el control monopolista del mercat, i les perversions del comerç del gra i del crèdit.

La composició de la família és un factor important. Normalment, les famílies de pagesos propietaris de mas acostumen a tenir bastants fills. És una estratègia per assegurar la continuïtat del patrimoni en mans de la família, tenint en compte que la mortalitat infantil era elevada. Tenir més fills volia dir tenir més opcions, i també ampliar el ventall de les relacions socials amb la seva col·locació en matrimoni, però això implica també pagar més dots i llegítimes, i a vegades cal recórrer a l'endeutament. Per exemple, per pagar dots es demanen diners en préstec. La viuda Enfrosina Vendrell (1562), mare d'Antoni Carbó II, de Sant

⁵ TELLO, E. (1990): "Vendre per pagar. La comercialització forçada a l'Urgell i a la Segarra al final del segle XVIII, *Recerques*, núm 23, p. 141-160.

Joan Salerm, es veu obligada a demanar 10 lliures a Gabriel Riera, de Sant Llorenç, i 2 lliures a Montserrat Miquel, de Santa Fe, per pagar el dot d'una filla.⁶ Altres maneres d'accedir al crèdit per pagar dots era amb la creació d'un censal mort.

L'endeutament no és necessàriament dolent ni irreversible. Pere Gifre avisa que no sempre s'ha d'interpretar les vendes de censals, vendes a carta de gràcia, i les vendes a perpetuïtat com l'actuació d'un pagès en crisi.⁷ Aquestes accions podien ser una manera d'accedir al crèdit per tal d'invertir, i podien estar relacionats amb una voluntat explícita d'incrementar la renda de la terra en un moment d'alça de preus i d'augment del consum, com comenta Eva Serra seguint Pere Gifre.⁸ En tot cas, cal parlar de diversos endeutaments.

Els orígens de l'endeutament són molt diversos, com expliquem en els següents fulls. Entre les causes, trobem bàsicament les responsabilitats derivades de la reproducció familiar. Els fills segons s'han de col·locar en matrimoni, i això suposa una despesa econòmica per la família, sobretot per les cabaleres. Els camps també s'han de treballar; per tant, s'han de renovar les llavors per sembrar i el bestiar de treball. La carestia de blats, ocasionada per les males collites a causa de les maltempsades, són un important motiu d'endeutament per comprar cereals per poder menjar. I n'hi poden haver d'altres, com les pressions fiscals o militars.

En els següents fulls, intentarem explicar els tipus d'endeutament que practiquen els habitants de la localitat que estudiem. Analitzarem les causes que porten a aquest endeutament, veurem quins són els principals creditors i quins són els habituals deutors, i com s'incrementa la distància entre els creditors i els deutors. Per tant, podrem observar les relacions d'endeutament entre famílies

⁶ Aquests crèdits consten dins el testament d'Antoni Carbó II (1562), de St. Joan Salerm; 19-3-1562 (APL, M-1561, f. 18r-19r, 39): "Primo, dech al sènyer en Montserrat Miquel, de Sancta Fe, cunyat meu, II liures, per presta del dot de ma germana.

Ítem dech a n'an Gabriel Riera, de Sant Lorens, X liures, dich X liures, les qualls ella avia prestadas a ma mara \sancta glòria sia/ per pagar lo dot de ma germana".

⁷ Al respecte, veg. GIFRE, P. (1999b): "Mercat de la terra i formació de patrimonis agraris (1486-1720). Una primera aproximació", dins R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Abadia de Montserrat. Girona: Universitat de Girona, p. 185-228.

⁸ Veg. SERRA, E. (2008): "La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII). Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 543.

pageses, i la distància entre la solidesa d'uns masos i la feblesa dels altres. I com l'acumulació de deutes pot portar fàcilment a la ruïna d'algunes famílies i a la consegüent venda de les seves propietats. Precisament aquest mercat forçat de la terra a causa de l'endeutament és la base de la formació de grans patrimonis agraris de la localitat. Entre aquests grans propietaris agraris, veurem la presència d'alguns pagesos enriquits, com els Carbó de Puigfedó, Escuder de Rocavert o els Martí de la Torre. També veurem el declivi per endeutament d'algunes d'aquestes cases grans, com el mas de Puigfedó, que es dispersa. O com menestrals enriquits i mercaders absorbeixen patrimonis, com els Martí de l'Hostal, que compren el mas Carbó de la Torre; o el mercader de Barcelona, Baltassar Agospí, el patrimoni de Rafael Ferrer de Sant Sadurní.

XII.2. EL PRÉSTEC GENERÓS

[...] las quals vint liuras lo dit Bartomeu Balla li dexa sens degun escrúpol de consciència, so és, que no-n perprèn res de goanys. (1544)¹

El préstec és un contracte segons el qual una persona o una entitat rep d'una altra una quantitat determinada de diners, o una altra cosa, amb l'obligació de tornar-ho en uns terminis i condicions determinats.² En principi, són deutoris per préstec, i els analitzem de forma separada dels deutoris perquè, en aquest cas, allò que es presta són diners.

XII.2.1. DEBITORIS PER DINERS PRESTATS GENEROSAMENT

Molts d'aquests deutoris de diners que graciosament, generosament o amigable es presten eren en realitat préstecs encoberts. En moltes ocasions, probablement la quantitat de moneda escripturada no corresponia als diners deixats, sinó a una quantitat superior a la real que inclouria un cert tipus d'interès encobert, difícil de detectar. I tot per camuflar activitats creditícies. Precisament la prohibició de la usura feia que no hi poguessin haver operacions de crèdit

¹ 12-4-1544, deutor de préstec sense interès, creditor Bartomeu Batlle de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 79r, 299).

² Veg. Diccionari Jurídic català, Enciclopèdia Catalana, p. 248.

diferents dels censals sense camuflatge.³ Ho podem observar en un préstec on es diu precisament que es fa sense interès, contra el que habitualment no deu fer aquell creditor: l'hereu Bartomeu Batlle de la Pujada, creditor habitual en molts documents, presta 20 lliures a un serrador, Benet Torrents, “las quals vint liuras lo dit Bartomeu Balla li dexa sens degun escrúpol de consciència, so és, que no·n perprèn res de goanys” (1544).⁴

Hi poden haver persones que hagin de recórrer a préstecs amb interessos alts, tot i que encoberts, perquè no troben un comprador de censals que els faciliti diners en aquell altre sistema.

XII.2.2. MANERES DE PAGAR UN PRÉSTEC GENERÓS

En relació a les 20 vendes a cartes de gràcia que hem documentat, en 6 casos es deixa pagar amb parts de fruit. En les 14 vendes restants, no es fa constar.

a) *amb parts de fruit*

Marc Martí de la Torra, deixa a Pere Font del mas Font 4 ducats i 3 sous, i els posen sobre un camp, el qual es treballarà a parts fins que es solucioni el deute. Les parts són de 7 quarteres una. I si Pere Font vulgués quitar el deute després de la primera collita, s'haurà de tassar el que restarà d'aquell deute (1544).⁵

El deute que contreu Joan Rosell de la Creu (1545), amb Jaume Gili, habitant a casa d'aquell, d'11 lliures i 12 sous, és per un préstec i “mals de la casa” que Jaume Gili ha pagats. Li promet de pagar per Santa Maria propvinent, però s'obliga les parts de blats sembrats en les terres de la Creu (1545).⁶ Al cap de

³ Sobre préstecs encoberts, veg. PADRÓS, J. A. (1997): “Els masos i el crèdit...”, *op. cit.*, p. 16-18.

⁴ 12-4-1544, debitori de préstec sense interès, creditor Bartomeu Batlle de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 79r, 299).

⁵ 2-12-1544, debitori per préstec, prestador Marc Martí de la Torre, a Pere Font, del mas Font, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 81r, 328).

⁶ 22-1-1545, debitori per préstec i mals de casa, Rosell de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 82v, 335).

tres mesos, vendran el mas de la Creu a carta de gràcia a Jeroni Broquetes (1545).⁷

XII.3. CAUSES DELS PRÉSTECES

Quan es fan constar, entre les causes dels deutoris de diners prestats hi ha treure mals, pagar pensions endarrerides de censals, pagar dots, treure algú de la presó, pagar un enterrament, entre altres. A continuació, exposem les causes dels préstecs generosos que hem trobat segons la nostra documentació.

XII.3.1. No consta el motiu

A vegades, no es diu la causa del préstec graciós. En el memorial de deutes que s'inclou en alguns testaments, el testador fa un recordatori dels deutes que té i també dels crèdits o quantitats prestades, de les quals és creditor.

Pere Esbert de l'Albareda (1545) reconeix deure a Francesc Martí de la Torre 7 lliures i 14 sous, per un préstec amigable (“per rahó de amicable prest, y de diners prestats”), per la qual quantitat “enpenyora dos jornals de terra”, de la seva heretat, sense explicar cap condició. Cada any es quiten 2 sous. El deute es contreu el 1545 i es cancel·la el 1563, al cap de divuit anys.⁸ Francesc Martí de la Torre ja li ha deixat diners en diverses ocasions, algunes per comprar blat, amb la qual cosa va poder entrar lliurement a pasturar les herbes de l'Albareda, i en altres a obtenir algun camp a parts de fruit, estratègies que formaven part de la política expansionista del mas de la Torre, iniciada ja en temps del seu pare, Marc Martí, i que culmina amb la incorporació d'almenys dos masos: mas Cortei, del terme de la Granada i parròquia de Sant Pere de Lavern, i el mas de Llinda, de Sant Sebastià dels Gorgs.

⁷ 4-4-1545, compravenda de mas a carta de gràcia, mas de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 87r-87v, 356 i 357).

⁸ 28-7-1545, deutor per préstec amigable i diners prestats, Pere Esbert de l'Albareda (APL, M-1536, f. 90r, 366).

Joan Artigues, de Lavern, ferma debitori a Joan Cartró, mosso de Bartomeu Escuder de Rocavert, de 6 lliures i 10 sous, valent 5 ducats i 10 sous, per un préstec graciós. La cancel.lació es fa al cap d'un any, el setembre de 1538.⁹ No es fa constar el motiu pel qual demana els diners prestats.

Els propietaris de la Creu, Joan Rosell i Baltassar Rosell, tornen a contreure deute, aquesta vegada adquirint un préstec generós de 10 lliures i 18 sous de mà de Joan Font, del mas Font, “los quals generosament nos aveu prestades”, pagador en dos terminis: a) la meitat a la festa de Santa Maria d'agost primervinent; i b) la segona meitat a la mateixa festa de l'any següent (1540).¹⁰ Tampoc no expliquen el motiu del préstec.

El pubill Benet Almirall de Figarola, reconeix que deu diferents debitoris de presta graciosa: “Primo dech a n'an Jauma Milà, de la Rocha, quatra ducats de presta graciosa. Ítem dech a n'an Joan Serra, mosso del sènyer en Joan Mestre, del Gorner, dos ducats de presta graciosa” (1577).¹¹

XII.3.2. Pagar dots

Una de les principals despeses de les famílies és pagar els dots de les filles. Una manera de fer diners, o tenir-ne, són les comandes o préstecs.

Enfrosina Vendrell, mare d'Antoni Carbó II, de Sant Joan Salerm, demana 10 lliures a Gabriel Riera, de Sant Llorenç, per pagar el dot d'una filla, i també Montserrat Miquel, de Santa Fe, li deixà dues lliures, com consta en el testament d'Antoni Carbó II (1562).¹²

Montserrat Forés de la Creu reconeix que Andreu Llopart, sogre d'aquell, li ha prestat 34 lliures, de presta graciosa, per pagar el dot de la germana d'aquell:

⁹ 23-9-1537, debitori per préstec graciós (APL, M-1536, f. 11v, 48).

¹⁰ 13-2-1540, debitori per préstec generós (APL, M-1536, f. 26r, 107).

¹¹ 12-4-1577, test. de Benet Almirall, de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 99v-100r, 233).

¹² 19-3-1562, test. d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 18r-19r, 39): “Primo, dech al sènyer en Montserrat Miquel, de Sancta Fe, cunyat meu, II liures, per presta del dot de ma germana. Ítem dech a n'an Gabriel Riera, de Sant Lorens, X liures, dich X liures, les qualls ella avia prestadas a ma mara \sancta glòria sia/ per pagar lo dot de ma germana”.

“per pagar lo dot a madona Anna Canalls, muller del sènyer en Montserrat Canalls, germana mia” (1576).¹³

Joan Mestre I del Gorner reconeix que ha de donar 30 lliures “a la viuda Riba per rahó del dot que jo havia de donar” (1581).¹⁴

XII.3.3. Treure algú de la presó

Andreu Vendrell (1546), de Sant Pere d'Avinyonet, com a procurador de Pere Vendrell, del mateix lloc, reconeix deure a Bartomeu Batlle, de la Pujada, 15 ducats, valent 18 lliures, que li ha manllevat per a treure Pere Vendrell de la presó de la ciutat de Barcelona, per la seva fermansa com a tres 3 fiadors: Pere Batlle, Pau Traver i Jaume Ràfols, tots de la parròquia i terme d'Avinyonet, i Jaume Martí de la Talalla. Per més seguretat, s'obliga els seus béns i especialment un parell de bous. El debitori es cancel·la al cap de 5 anys, el 1552.¹⁵

XII.3.4. Finançar negocis

El sacerdot Macià Carbó de Puigfedó (1578), beneficiat a l'església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès, presta “graciosament y sens interès nigú” 100 ducats, de valor 120 lliures, a Guillem Calsape i Guillem Salvà, treballadors d'origen occità, habitants al terme de Subirats, perquè aquells volen anar a França a comprar roba i mercaderia:

[...] tenint intent y avent determenat de anar en lo dit regne de França per portar capes gasconas y altres robes y mercaderies, tenint necessitat de alguna quantitat de peccúnies per millor fer nostre negoci y viatge.

¹³ 1-2-1576, test. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 87r-87v, 188).

¹⁴ 23-2-1581, test. de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 54r-55r, 118).

¹⁵ 30-12-1546, debitori de préstec per treure un pres per fermances (APL, M-1536, f. 105v, 441).

Els deutors prometen tornar el préstec per Sant Joan, el juny primer vinent, o sigui, al cap de mig any, amb obligació dels seus béns i persona.¹⁶

XII.3.5. Pagar l'enterrament

Àngela Ravella (1606), viuda de Sebastià Ravella, pagès de Vilafranca, com a usufructuària, reconeix deure a Antoni Ravella d'Ordal 30 lliures i 12 sous que ella i el seu difunt marit devien a Salvador Ravella, pare d'aquell. Part d'aquests diners són pel pagament del dret de creus de l'enterrament: *“compta de Salvador Ravella, que sia al cel, havia pagat per son germà y per sa cunyada, primo li havia prestades deu lliures, més li prestà quant morí sinch lliures, més per dret de les creus tres lliures, més per les tovalloles trenta-vuyt sous, més dues quarteras de blat havia comprades de na Mata a sinquanta-sis sous, val sinch lliures dotze sous; més per dues quarteras y quatra cortans forment que li havia comprat los de Barcelona, a preu està quatre sous val sinch lliures dos sous”*. Promet pagar-li dites 30 lliures i 12 sous quan ell vulgui, de paraula o per escrit, amb escriptura de terç i obligació de persona i béns al for del batlle o veguer de Vilafranca.¹⁷

XII.4. DEBITORIS DE GRA DE PRESTA

Alguns deutoris de gra són de préstec graciós. A vegades, es posa preu a la quartera de gra que es presta. Si tenim en compte el mes del deutor, pot tractar-se de gra per sembrar. Les persones que presten o venen aquestes quantitats de cereals acostumen a ser pagesos propietaris de mas, masovers, els rectors i alguns mercaders. Coneixem bona part d'aquests deutoris pels testaments, especialment de pagesos propietaris, on es fan constar en el memorial de deutes. A continuació, n'exposem alguns casos.

¹⁶ 11-11-1578, préstec graciós de Macià Carbó, pvre, a dos occitans (APL, M-1570, f. 121r-121v, 311).

¹⁷ 11-6-1606, deutor d'Àngela Ravella a Antoni Ravella, d'Ordal, de St. Pere de Subirats (AHCVP, MB, P-XVI-114-1, núm 15, f. 9v).

Joan Mestre I (1572), del Gorner, reconeix que li deuen varies partides de gra de préstec gracios: Macià Capmany, de Sant Joan Salerm, li deu 2 quarteres i mitja de forment “de presta graciosa”. Nicolau Onyó, també de Sant Joan Salerm, 6 cortans de forment “de presta”. Joan Vendrell, de la Plaça, d’Avinyó, 2 quarteres de forment “de presta”, Margarida Martina, viuda, de Sant Sebastià dels Gorgs, 6 cortans de forment “de presta”. Montserrat Forés, masover de la Creu, li deu 6 cortans de forment “de presta”; i la viuda d’Antoni Cartró, del Mas Suau, de Lavern, li deu 18 sous per mitja quartera de forment “li prestí”. En Fexes, de Morvedra, 2 quarteres de forment “de presta”. Bartomeu Esbert 6 cortans de forment “de presta”. Mateu Bargalló, de Sant Pere de Riudebitlles, 2 quarteres de forment i 6 cortans de civada “de presta”. Joan Mestre I (1572) presta també gra a familiars: a Francesc Mestre, nebot d’aquell, 6 quarteres de forment o més “de presta”. A Pere Joan Mestre, del Pont, 3 quarteres de forment “de presta”.¹⁸

Aquest gra de presta pot tractar-se de gra per sembrar, tenint en compte que el testament es fa al mes de setembre (el testament de Joan Mestre data del 26-9-1572). Normalment els mesos de sembra són entre l’octubre i el desembre, i com a molt tardà entre el gener i el març. Tant els uns com els altres es cullen el juny.

El mateix Joan Mestre I (1581), al mes de febrer, reconeix que ha deixat “prestades” diferents partides de gra: 2 quarteres de forment a en Febrer, de Sant Cugat Sescarrigues; 4 quarteres de civada a en Sàbet, dels Piells; 2 quarteres de forment a en Cadavall, de Manresa.¹⁹

Gabriel Martí (1574), del mas Escardó, fa memòria que Bartomeu Esbert li deu 3 cortans de forment de presta graciosa, i també 6 cortans de civada, i reconeix tenir-ne albarans. També li deuen Jonot Seriol, el seu cunyat, 3 quarteres de civada, de les quals diu “no y a preu”; i Gabriel Carbó, de Sant Joan Salerm, 1 quartera de forment pel preu d’1 lliura i 6 sous.²⁰

¹⁸ 26-9-1572, test. de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 24r-25v, 38).

¹⁹ 23-2-1581, test. de Joan Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 54r-55r, 118).

²⁰ 3-11-1574, test. de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 54r-55r, 118).

Montserrat Forés (1576), masover de la Creu, reconeix deure a Andreu Llopart, sogre d'aquell, 4 quarteres de forment “de presta graciosa”, i a Gabriel Martí, del mas Escardó, 2 quarteres de forment “de presta graciosa”.²¹

Joan Simon (1569), pagès del bisbat d'Urgell, habitant a cal Mestre de Baix del Gorner, en el seu testament reconeix varis deutoris a favor seu de blat i diners prestats. Antoni Raspay, dels Horts, li deu 15 lliures i 10 sous i 2 quarteres de forment de presta graciosa. En Pau Vandrell, del Gorner, li deu 12 lliures 6 sous, sense especificar de què, i Pere Joan Mestre, del Pont, 5 lliures; en Pere Bargalló, de la Llacuna, 3 lliures, per raó de blat i de diners prestats. Madona Tosquella, vídua, i el seu fill, de Sant Quintí, 13 lliures, per raó de forment que els ha venut. En Martí “lo jova”, de la Sala, de la del Pla, 30 sous de presta graciosa. I Miquel Saumell, del mas Pujó, de la parròquia de Sant Quintí, 10 lliures, i 10 sous per resta de major quantitat, sense especificar de què.²²

XII.5. ELS CREDITORS

Hi ha persones que prestin diners, les quals procedeixen de diferents àmbits. D'una banda, trobem els eclesiàstics i els obrers de la parròquia; d'una altra els pagesos propietaris benestants, com els Carbó de Puigfedó, els Escuder de Rocavert o els Mestre del Gorner; i de l'altra, també pagesos i treballadors solters, molts d'ells de procedència occitana, que fan préstecs especialment als pagesos propietaris.

XII.5.1. L'ESGLÉSIA

L'església ven blat i deixa diners. L'hem documentada venent blat en èpoques de carestia als jurats de les quatre parròquies de la universitat de Subirats. I també com a creditora en alguns préstecs graciosos. D'una banda, trobem

²¹ 1-2-1576, test. de Montserrat Forés, de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 87r-87v, 188).

²² 15-7-1569, test. de Joan Simon, del bisbat d'Urgell, hab. a cal Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 124v-125v, 279).

eclesiàstics, com rectors i beneficiaris d'una església, i de l'altra els obrers de la parròquia, que actuen en nom d'aquella rectoria o església.

a) *Eclesiàstics*

Hem documentat els casos de Francesc Mestre, rector de Sant Pere de Lavern, i de Macià Carbó de Puigfedó, beneficiat a l'església de Santa Maria de Vilafranca.

Francesc Mestre (1566), rector de Lavern, deixa 1 lliura 12 sous 6 diners “de presta graciosa” a Joan d'Albi, treballador, francès, de cal Martí, de la Torre, “per comprar una capa gascona”.²³

Macià Carbó de Puigfedó (1578), beneficiat a Santa Maria de Vilafranca del Penedès, també fa préstecs graciosos, com el que amb anterioritat hem esmentat sobre el finançament d'una activitat comercial de dos occitans del terme de Subirats, que volien anar a França a proveir-se de roba i mercaderia per vendre.²⁴

b) *Els obrers de la parròquia*

Els obrers d'una parròquia podien fer de creditors, en nom de la rectoria o església. Els obrers són membres de la mateixa pagesia benestant de la localitat escollits per un any, i els seus noms a vegades es van repetint en diferents grups.

L'any 1578, són obrers de la parròquia de Sant Pere de Lavern Jaume Carbó de Puigfedó i Miquel Casanovas del mas Pont. Entre les seves activitats creditores, deixen diners i compren pensions de censals morts. En aquest apartat, esmentem els préstecs.

Ambdós fan un préstec graciós, “de diners de la dita sglésia”, de 8 lliures a Joan Jofre, pare, i Joan Jofre, fill, del mas de Peralba, de Sant Sadurní de Subirats, els quals les prometen tornar a la festa de Santa Magdalena primer vinent, i posen

²³ 18-3-1566, test. de Joan d'Albi, treballador d'origen occità, hab. a cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 77v, 183).

²⁴ 11-11-1578, préstec graciós de Macià Carbó, pvre, a dos occitans (APL, M-1570, f. 121r-121v, 311).

per fermança Joan Jofre, pagès, del Pla.²⁵ La quantitat que fan constar com a préstec pot incloure l'interès del préstec de forma encoberta.

XII.5.2. PAGESOS PROPIETARIS BENESTANTS

Ens movem en el món de la ruralia, i molts credits o prestadors són pagesos propietaris benestants de la localitat. Al sector de Sant Pere de Lavern, trobem Bartomeu Batlle de la Pujada, Marc i Francesc Martí de la Torre, Macià Carbó de Puigfedó, Bartomeu Escuder de Rocavert, Joan Mestre del Gornier i els Ravella d'Ordal. I alguns hereus d'aquells continuen actuant com a creditors al llarg dels dos segles moderns.

No repetirem els casos que abans ja hem comentat. En tot cas, dir que Joan Mestre I presta diners a diferents particulars, com Joan Sàbet, “qui està a Montargull”, a qui deu 2 lliures i 8 sous “de presta graciosa”; a Montserrat Canals, “qui estava a Sant Sebastià”, 8 sous “de presta”; i la mateixa quantitat a en Batlle d'Avinyó o a Miquel Traver de les Gunyoles. Només es fa constar que són préstecs graciosos.

XII.5.3. MERCADERS I BOTIGUERS

Miquel Vallforgas (1605), oriünd de Molins de Rei, botiguer de Sant Sadurní, ven productes de la seva botiga sovint a crèdit, i fa i rep “préstecs graciosos”.²⁶ Miquel Vallforgas viu amb la seva muller, Cecília, i els seus fills. Entre els productes que venen a la botiga hi ha queviures: oli, tonyina, ordi, claus, i altres “coses”. Ho sabem en funció dels crèdits que li deuen, que detallem a continuació:

²⁵ 4-5-1578, préstec graciós per part dels obrers de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 109r, 277).

²⁶ 21-6-1605, test. de Miquel Vallforgas, botiguer, hab. a la vila de Sant Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 41r-42v, 36).

Primo me deu la senyora Marianna Carbona, de Labern, set lliuras y setze sous, per rahó del que ha pres de ma botiga.

Més me deu en^d [] Romagossa, de la parròchia de Labern, sis sous y set diners per rahó del que ha pres de ma botiga.

Més me deu^e [] Canyat, moliner, cunyat de ma muller, tres lliuras, moneda barcelonesa, de presta gratiosa.

[f. 42v] Més me deu mestra Sogas, boter, tres lliuras y sis sous, las quals li tinch bastretas per una bóta de quatre càrregas i que me a de fer, y divuyt diners de altra part.

Més me deu en Jaume Pastaller, major de dias, set sous per los quals ne tinch penyora un llansol.

Més me deu mestre Pere Gallego, texidor, quatre sous per rahó del que ha pres de ma botiga.

Més me deu Joan Torrens, de la Font, menor de dias, dotze sous per rahó de presta gratiosa.

Més me deu en Mateu Mir, de la Torra de Vilarnau, sis reals per rahó de oli que ha pres de ma botiga.

Més me a fet bo en Joan Rovira, habitant en la parròchia de Sant Llorens de Ortons, per un bover que està malalt en la casa de la viuda Domènech, del Pas de Pilas, tretze sous.

Més me deu dita viuda Domènech, de dit Pas de Pilas, dos sous y quatre diners per rahó de duas lliuras de tunyina.

Més me deu Barthomeu Bosch, de la Torra, vuyt sous y vuyt per rahó de oli a pres de ma botiga.

Més tinch pagat a n'en Pere Joan Mas, de la Riera, lo lloguer de la casa ha hont estich fins lo dia de Nadal més propvinent, y me resta a dèurer dit Mas, pagat lo sobredit, sinc sous y tres diners.

Més me deu madò Hierònima Mir, muller de Lluch Mir, vint sous per rahó de presta gratiosa.

Més me deu en Joan Sirvent, de la Plasa de Sant Sadorní, sinc sous y mig per cosas que ha pressas de ma botiga.

Més me deu en Lluch Bonet, àlias Gordi, quatre sous de resta de ordi que ha pres de ma casa.

Més me deu en Miquel Casanovas, habitant en la parròchia de Labern, sinc sous, los quals tinc pagat per ell a mestre Jordi Notó.

Més deu l'altra Casanovas del Pujol quatre sous y vuyt diners per resta de oli que ha pres de ma botiga.

Més deu Antoni Romeu, dels Borrulls, un real de claus que ha pres de ma botiga.^f

Aquests debitoris són un exemple del viure dia a dia de la gent de la localitat. Entre els deutors, hi ha els mateixos pagesos benestants del terme i les seves mestresses, i menestrals o mestres d'ofici, com el vidrier Lluc Bonet, i pagesos petits, com Joan Sirvent de la Plaça. Tots van a cal Vallforgas, bé comprant a fiar o a manllevar diners.

XII.5.4. PRÉSTECES “GRACIOSOS”

Ens trobem amb una gran quantitat de treballadors, la majoria d'origen occità, que deixen diners a altri, per exemple a pagesos propietaris i a cavallers de la localitat. És a dir, fan préstecs “graciosos”, en principi sense interès.

No s'acostuma a dir el motiu d'aquells préstecs. Pot ser que el pagès propietari els inverteixi per finançar els negocis d'aquell, i faci de banquer. O simplement guardi diners de soldades dels treballadors, tractant-se aquests de persones que passen per diferents cases a causa de les feines eventuais. Algunes d'aquestes quantitats són importants, com 20 lliures i 35 lliures. A continuació, esmentem els casos de pagesos i treballadors occitans que presten diners “graciosament”, d'acord amb la documentació consultada, en la seva major part testaments. Convé dir que tots ells són solters, almenys a l'hora de testar. I coneixem la seva identitat tant pels seus testaments com pels testaments d'alguns pagesos deutors. Són pagesos i treballadors del Gorner, cal Martí de la Torre, ca l'Olivella de Fontclara, el mas de Figarola, cal Batlle de la Pujada, cal Carbó de Puigfedó...

Entre els treballadors occitans, trobem els següents:

Joan Mestre I (1572), del Gorner, reconeix deure 35 lliures a un tal Joan, qui estava amb en Salelles de Sant Pere de Riudebitlles, i que ara està amb en Rafeques d'aquell mateix lloc, “les qualls ell graciosament me a prestades”. El mateix Joan Mestre I també reconeix que deu 20 lliures a en Joan “lo cox”, qui està amb ell, “les qualls ell graciosament me a prestades”.²⁷ Però Joan Mestre I també fa de prestador, com hem esmentat amb anterioritat, de diferents treballadors de la localitat. I un altre pagès occità d'aquell mas, Joan del Peix (1575), reconeix que Jonot Soler de Puigdàlber, fill de Montserrat Soler, li deu 1 lliura i 16 sous de presta graciosa.²⁸

²⁷ 26-9-1572, test. de Joan Mestre I, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 24r-25v, 38).

²⁸ 11-8-1575, test. de Joan del Peix, pagès, d'origen occità (APL, M-1570, f. 79v-80r, 174).

Joan d'Albi (1572), treballador occità habitant a cal Martí de la Torre, té 4 jornals de formiguers a l'heretat de Savall, dels quals 2 són nous i 2 restobles, tots sembrats de forment, i ha de pagar la sisena part del que Déu li'n donarà. Reconeix que el senyor de Savall, que identifiquem amb Llorenç de Montbui, li deu 5 lliures "de presta", les quals diu "tinch-me de acabar de les ditas parts". Per tant, aquests préstecs podien ser avaluats monetàriament, però es tornaven, almenys alguns, amb espècies o parts de collita. També altres li deuen diners de presta, com l'hereu Francesc Martí de la Torre, que li deu 5 sous de presta; i en Joan, mosso de Marc Martí de la Torre, 5 sous de presta.²⁹

Antoni Malestany (1575), pagès d'origen occità habitant a casa del pubill Magí Puig de Fontclara, reconeix que aquell li deu 19 lliures i 16 sous "de presta gratiosa"; i Antoni Batlle del Cortei 5 lliures i 10 sous, de les quals es diu que són "part de presta y part de feyna".³⁰

Antoni Perdiguier (1575), treballador occità de casa de Jaume Batlle de la Pujada, de Lavern, paga les seves exèquies fúnebres amb un préstec que li deuen:³¹

Ítem me deu lo sènyer n'Antoni Balla, pagès, olim texidor de lana, del mas del Cortey, de la parròchia de Sant Cristòfol de la Granada, vint liures barceloneses, les qualls a agut tres anys a la festa de la verga Maria de agost prop pasada que jo li prestí graciosament, y no-n tinch scrit nigú. Vull que quant se faran les mias absèquias, que los dits marmassors meus y demanan dit Antoni Balla.

Per la seva part, Pere Blesco (1575), pagès occità que s'està a casa del pubill Benet Almirall, de Figarola, fa memòria dels següents crèdits: Jaume Febrer de Clariana li deu 3 lliures per raó de presta per un restoble que li ha venut; Jonot Martorell de Sant Cugat Sescarrigues, 30 lliures de "presta gratiosa", amb obligació feta davant de notari, i també reconeix tenir-ne un albarà en la seva

²⁹ 23-11-1572. Test. de Joan d'Albi, treballador d'origen occità, hab. a cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 37v-38r, 70).

³⁰ 29-7-1575, test. d'Antoni Malestany, pagès, d'origen occità, casat, hab. al mas de Fontclara, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 75r-75v, 167).

³¹ 25-9-1575, test. d'Antoni Perdiguier, treballador, francès (APL, M-1570, f. 82v-83r, 181).

bossa; i el pubill Benet Almirall de Figarola, amo d'aquell, li deu 3 lliures i 18 sous entre presta i jornals de segar.³²

Hi ha altres treballadors i pagesos no propietaris que reconeixen que els deuen diners per diferents raons: de presta graciosa, venda de gra, per uns formiguers, etc. En alguns casos no s'especifica el motiu. A continuació, exposem els següents casos que hem documentat:

L'abans esmentat Benet Almirall (1577) de Figarola reconeix que deu a Joan Serra, mosso de Joan Mestre del Gorner, 2 ducats de presta graciosa.³³

En Pauses deu 11 lliures "de presta" a Joan d'Albi (1566), treballador occità de cal Martí, de la Torre, sense especificar-ne el perquè.³⁴

Per la seva part, Pau Fontanal (1575), masover de la casa de Jaume Martí de la Talalla, fa memòria dels següents crèdits al seu favor, la majoria de jornals de feina i de diners i blats prestats:³⁵

Primo me deu lo sènher en Bartomeu Scuder, de la Bern, quatra sous y mig.
Ítem me deu en Jonot Scuder, germà seu, vint sous, dich 1 liura.
Ítem lo sènher en *Gabriel* Carbó, de Sant Joan Salerm, VII sous VI diners.
Ítem <<Ítem>> me deu lo sènher en Miquel Casanovas XII sous^h \de presta/.
Més me deu sinch dies de sagnar.
Ítem deu en Lorens Fosalba una quartera de forment de presta y jo li dech un sou.
Ítem lo sènher en Joan Joffre, de Paralba, lo jove, me deu quatorza sous de presta.
Ítem lo sènher en March Miquel me deu una quartera de formentⁱ \carmalada/ de presta.
Ítem lo sènher en Magí Puig setze sous, dich XVI sous, per resta de sivada.
Ítem me deu en Garau, de Piarola, quatra sous de presta graciosa.
Ítem lo sènher en Fosalba, de Manuellas, me deu mitga quartera de forment y sa mara me deu deu sous per rahó de una cabra li he venuda. Les quinze quarteras jo dich que tinch són compresas en las prestadas.

Un altre treballador de cal Mestre del Gorner, Joan Simon (1569), del bisbat d'Urgell, ha de cobrar diferents deutes per venda de gra o per diners prestats graciosament a diferents pagesos propietaris: en Martí "lo jove", del mas

³² 31-7-1575, test. de Pere Blesco, pagès, francès (APL, M-1570, f. 76v-77r, 170).

³³ 12-4-1577, test. de Benet Almirall, de Figarola, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 99v-100r, 233).

³⁴ 18-3-1566, test. de Joan d'Albi, treballador d'origen occità, hab. a cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 77v, 183).

³⁵ 24-7-1576, test. de Pau Fontanal, pagès, fadrí, hab. a la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 94v-95r, 204).

de la Sala, del Pla, li deu 30 sous “de presta graciosa”; Pere Bargalló, de la Llacuna, li deu 3 lliures “per rahó de blat y de diners prestats”; i la viuda Tosquella” i el seu fill, de Sant Quintí de Mediona, li deuen 13 lliures per forment que els ha venut.³⁶

Baltassar Rosell (1572), pagès de Macià Carbó III de Puigfedó, fa constar diferents quantitats monetàries que ha deixat de presta graciosa a dos pagesos propietaris de mas: a Joan Mestre, pagès, de Lavern, 10 lliures i 16 sous “de presta graciosa”, de la qual té albarà en poder de Jaume Carbó de Puigfedó; i a Bartomeu Artigues, pagès, de Lavern, 8 lliures i 10 sous “de presta graciosa”, de les quals “tinch albarà de la meytat”. I també a alguns parents, com Pere Rosell, sabater de Vilafranca, el qual li deu 2 lliures i 10 sous “prestats”, dels quals diu “tinch-ne albarà”.³⁷

³⁶ 15-7-1569, test. de Joan Simon, del bisbat d'Urgell, hab. a cal Mestre, del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 124v-125v, 279).

³⁷ 13-10-1572, test. de Baltassar Rosell, treballador de Macià Carbó III, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 26v-27r, 40).

XII.6. ELS DEBITORIS

[...] *en veritat regonech deure a vós, Johan Font, de dita perròquia e terme, vint-huna liure, XIII sous, moneda de Barcelona, per reó d'un parell de bous, de pèl vermèl e moren, que de vós e comprats e rebuts.* (1536)¹

Els debitoris són documents notariais on consta l'existència d'un deute. Una persona reconeix haver rebut alguna cosa d'un altre sense haver deixat res a canvi. I no s'hi fan constar interessos ni pensions.

Molts d'aquests debitoris eren en realitat préstecs encoberts. Teòricament eren préstecs sense interès, però encobrien un cert tipus d'interès. Ignasi Terrades s'hi refereix com a préstecs sense hipoteca, en els quals el prestador deixava menys diners dels escripturats.² D'aquesta manera s'esquivava la usura, prohibida per l'església. En aquest sentit, en els debitoris per diners deixats o prestats es fa constar sovint l'expressió "graciosament". Però no tots els debitoris són per diners prestats, com veurem, ni tots els debitoris estan comptabilitzats en moneda. I quan apareix la monetarització de la cosa que es deu, potser no sempre es devia pagar

¹ 5-6-1536, compravenda de bestiar de tir, comprador Antoni Capmany, de St. Joan Salerm (APL, M-1536, f. 1v, 6).

² TERRADES, I. (1992): "Tradició i crisi en el món rural català", manuscrit, p. 221; citat dins SANMARTÍ, C. (1992): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central...*, op. cit., p. 330.

en diners. El diner, “d’escassa circulació”, ens diu Jaume Codina, probablement “servia a la pràctica com element de comparació amb altres béns materials”.³

Hi ha molts tipus de deutoris i es contreuen per diversos motius. A primer cop d’ull, sembla que tothom compri sense pagar, o sigui, a fiar. La gent compra a crèdit, deixa a deure coses, s’endeuta. Joan Antoni Padrós, en el seu treball sobre la vall d’en Bas, observa que és un fet generalitzat a l’època que estudiem.⁴

Trobem deutoris escripturats en manuals i protocols notariais per compra de blats, bestiar, herbes, roba i draps, rajoles i teules, carn, roba, oli, objectes diversos...; però també deutoris per diners prestats de forma amigable o graciosa, per terceres persones, per pagar un dot, etc.

Tothom practica el deutori, bé sigui venent o comprant. Entre els actors dels deutoris trobem molts pagesos, bé siguin propietaris grans, mitjans o petits, masovers o jornalers. Tot i partir d’una economia de subsistència, el pagès també s’acaba encarant amb el deutori, com ressalta Francesc Garcia Oliver en el seu treball sobre la pagesia catalana.⁵

En els deutoris que estan relacionats amb les operacions crediticiomercantils, per exemple les vendes de cereals i les vendes de bestiar, s’hi acostuma a fer constar una quantitat monetària. Els interessos encoberts dels deutoris per venda de gra estaven en funció de les oscil·lacions estacionals.⁶

A diferència dels censals, que són de caràcter indefinit o perpetu, normalment en els deutoris es fa constar la data del pagament, i s’acostuma a fer coincidir amb una festivitat: per sant Joan, sant Pere i Feliu, santa Maria d’agost, santa Magdalena, sant Miquel, Pasqua, Carnestoltes, etc.

³ CODINA, J. (2003): *Els testaments de Sant Boi (segles XIV-XV)*. Barcelona: Viena Editorial/Ajuntament de Sant Boi de Llobregat, p. 22.

⁴ Veg. PADRÓS, J. A. (1997): “Els masos i el crèdit. Moments de l’endeutament a la vall d’en Bas (segle XVI)”, a *Recerques*, núm 35, p. 7-25.

⁵ GARCIA OLIVER, F. (2006): “Pautes de consum i nivells de vida de la pagesia catalana: la casa i l’interior domèstic”. Dins BOLÓS, J., JARNE, A. i E. VICEDO (eds.) (2006): *Condicions de vida al món rural. V Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, p. 47-66.

⁶ Alguns consideren que els interessos dels deutoris serien més alts que el 5% dels interessos del censal. En cas de recobriment de la cosa venuda, podien assolir el 16’6%. I troben préstecs de gra amb possibles interessos eventuais d’un 50%; veg. FERRER i ALÓS, Ll. (1983): “Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (Segle XVIII)”, *Estudis d’Història Agrària*, 4, p. 101-128.

Normalment, el deutor s'obliga en béns i persona, fent escriptura de terç davant la justícia, amb la promesa de pagar el deute. Per donar seguretat o garantia del cobrament del deute, s'acostuma a exigir un fiador, anomenat també fermança, o més d'un. Per exemple, quan Pere Joan Mata de la Plaça compra 8 quarteres de forment a Jaume de Copons, donzell de Vilafranca, per 24 lliures i 6 diners, posa com a fiadors tres persones: Pere Rosell, Salvador Ravella i Amador Raventós de la Codina (1584).⁷ Un cas molt diferent és el de Bartomeu Artigues, el qual, per la compra de 2 quarteres de forment al mateix Jaume de Copons, pel preu de 6 lliures i 4 sous, no té fiador, i empenyora una cadena d'or que pesa 7 lliures.⁸

En cas d'impagament, es passa a l'embargament i subhasta dels béns del deutor morós, i si aquell no respon, es busca la fermança, i també pot acabar en embargament de béns. Algunes vegades, un debitori podia generar molta documentació notarial, fins i tot arribar als tribunals i a l'empresonament; en queden rastres en els processos judicials que trobem en els notaris públics de la localitat.

Coneixem només aquells deutes o debitoris de compravenda que s'han escripturat. Probablement n'hi havia molts altres que no es feien constar per escrit davant de notari. I també podria ser que, en alguns casos, el debitori només fos la constatació d'un deute davant notari que s'hagués efectuat molt abans entre les dues parts, però que difícilment ho podrem saber.

A continuació, parlarem de forma general dels diferents tipus de debitoris que hem anat documentant. En aquest apartat, no pretenem fer un estudi ni exhaustiu ni quantitatiu sobre el tema, sinó deixar constància d'un mecanisme d'endeutament molt habitual a l'època. Prenem com a referència el manual de 1536 de la parròquia de Sant Pere de Lavern, entre els anys 1536-1547, i complementem les dades a partir d'altres debitoris que hem anat documentant per etapes posteriors.

⁷ 24-3-1584, debitori de cereals (AHCVP, MB, P-XVI-111-3, f. 18v).

⁸ 17-3-1584, debitori de cereals (AHCVP, MB, P-XVI-111-3, f. 11v).

XII.6.1. TIPUS DE DEBITORIS

Els deutoris que documentem al manual de 1536 de la parròquia de Sant Pere de Lavern són diversos. Alguns no s'especifiquen, només es fa constar una certa quantitat en moneda que es deu, amb la qual cosa interpretem que poden ser préstecs encoberts, aparentment sense interès, ja que la usura estava prohibida per l'església, fet a tenir molt en compte tractant-se d'un manual de notari eclesiàstic. Com hem dit abans, trobem deutoris per compra de blats, bestiar, herbes, rajoles i teules, carn, roba, oli, cases d'abelles, armes, etc. Els més habituals són els deutoris relacionats amb el comerç dels cereals i del bestiar, que són els que analitzem a continuació.

XII.6.1.1. DEBITORIS DE CEREALS

Els deutoris per compravenda de cereals són els que més abunden en la nostra documentació consultada. Com ja hem explicat en l'apartat del cultiu dels cereals d'aquest treball de tesi, hem localitzat 60 deutoris de compravenda de cereals en el manual de 1536, dels quals 30 corresponen a la compravenda de forment. I en 31 ocasions s'esmenta el terme "blat" en sentit genèric, algunes vegades compartint deutori amb altres cereals. Després segueixen els deutoris de civada i ordi, més o menys en la mateixa proporció; d'aquests, destaca la venda de 40 quarteres de civada a Pere Esbert de l'Albareda (1537) pel preu de 13 lliures, i la de 26 quarteres de civada a Salvador Miró, a 6 sous i 8 diners la quartera, el venedor dels quals és el pagès propietari de mas Jaume Mascaró (1537), de la parròquia de Sant Pere de Subirats, un dels màxims proveïdors de cereal d'aquell període. I ja en menor quantitat, trobem els deutoris per mestalls, com expliquem més detalladament en aquell apartat de la producció agrària.

La documentació ens mostra que la majoria dels venedors de cereals d'aquell període són pagesos propietaris de mas, entre els quals n'identifiquem 14. Per sobre de tots, destaca l'anteriorment esmentat Jaume Mascaró de Sant

Pere de Subirats, seguit d'altres pagesos propietaris de la parròquia de Sant Pere de Lavern: Macià Carbó de Puigfedó, Bartomeu Batlle de la Pujada, Marc Martí de la Torre i Bartomeu Escuder de Rocavert, per esmentar els que més s'anomenen.

L'església també té un paper molt destacat en els rectors de Sant Pere de Lavern, Garau Vidal i Francesc Mestre, i el vicari de l'església de Sant Sadurní de Subirats, Carles Andral, d'origen occità, el qual és arrendatari de les rendes de la rectoria d'aquella parròquia.

També té un paper rellevant el majordom d'Elionor Ferrer, viuda de Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona amb residència a Sant Sadurní i propietats al terme de Subirats. Aquests deutors han estat clau per identificar la família Sapila com a proveïdora de blats, i també, com veurem, de carn.

Pel que fa als compradors, la majoria són de la mateixa localitat, i de masos de la rodalia, i alguns també són proveïdors. Concretament destaca Pere Esbert, que compra grans quantitats de cereal són per llavor o sembrar, que és el mateix. Recordem que en el període 1539-1541 hi ha molta carestia de blat per les males collites a causa de les maltempsades.

Una part dels deutors de cereals són de *blats de presta*. Jeroni Broquetes ferma deutor a Antoni Llopart, de Subirats, de 12 ducats, equivalents a 14 lliures i 8 sous "los quals són per raó de blats de presta" (1541).⁹ El prestatari és l'hereu Antoni Llopart de la Costa, de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Tot i l'avaluació monetària, es veu que els blats són "de presta", potser retornables amb espècie. Jeroni Broquetes és un cabaler sortit del mas Broquetes de Sant Pere de Subirats. És arrendatari del mas Masseguer, a prop del mas de la Creu, i viu a Vilafranca mentre duren les obres de construcció d'una habitació que fa en aquell mas amb motiu del seu imminent casament amb la pubilla de la casa. Porta molta terra, entre la qual hi ha el mas de la Creu, que ha comprat a carta de gràcia a la família Rosell. El coneixem gràcies a l'arrendament d'aquell mas i als deutors de cereals. Deu morir al cap de pocs anys perquè al 1547 es parla d'ell en passat.

⁹ 27-3-1541, deutor de blat, de Jeroni Broquetes, de St. Pere de Subirats (APL, M-1536, f. 61v, 218).

Mereix una atenció especial l'endeutament causat pel *dèficit blader*. En èpoques de carestia, per poca producció a causa de la sequia i les maltempades, augmenten els deutoris de blats entre els particulars del terme. Pel període comprès entre 1578-1580, la pròpia universitat s'endeuta per comprar blat als majoristes i distribuir-lo entre els particulars del terme que el necessitin comprar. Els jurats de les quatre parròquies fan de fiadors dels particulars que en compren, cadascun dels de la seva respectiva parròquia, sota pena de 50 sous i escriptura de terç, amb obligació dels seus béns. Se segueix una política proteccionista per beneficiar els particulars del terme: el preu de venda és el mateix que el preu de compra pels particulars del terme, i dos sous més cara la quartera pels particulars forans.

Els principals venedors per aquell període són Joana Colomera (1578), viuda de Pere Colomer, mercader de la ciutat de Barcelona, a la qual els documents s'hi refereixen com "la viuda Colomera"; i alguns rectors: Pau Arlès, rector de Sant Cugat Sesgarrigues (1580); i Antoni Palau (1580), rector de Sant Pere d'Avinyonet.

La universitat signa diferents deutoris de compravenda de blats:

- a) 15-2-1578, a la viuda Colomera: 136 ll 12 s i 6 d per la compra de 44'5 q de forment, a 45 s/q; 24'5 q d'ordi, a 20 s/q; i 14 q de mestall, a 30 s/q. El termini venç per Sant Joan, el juny vinent.¹⁰
- b) 25-1-1580, a Antoni Palau, rector de Sant Pere d'Avinyonet: 150 ll per 50 q de forment a 3 ll/q. El termini és a la festa de Santa Maria Magdalena, el juliol vinent. El deute es cancel·la el dia 8 d'abril de 1581, al cap d'un any i dos mesos.¹¹
- c) 25-1-1580, a Pau Arlès, rector de Sant Cugat Sesgarrigues: 50 ll i 18 s, de les quals 31 ll 10 s són per la compra de 10,5 q de forment, i 20 ll 8 s per 17 q d'ordi.¹²

¹⁰ 15-2-1578, deutor de forment (AHVP, MB, P- XVI-110-2, M, 43v-44r).

¹¹ 25-1-1580, deutor de forment (AHVP, MB, P-XVI-110-4, M, 34v-35r).

¹² 25-1-1580, deutor de forment (AHVP, MB, P-XVI-110-4, M, 35v-36r).

A causa d'aquest endeutament, el març de 1580 es reuneix el consell general i el batlle de Subirats, Lluç Mir de Vilarnau, nomena dos síndics –els jurats Montserrat Ravella i Pau Martí- perquè vinguin un censal mort de 350 lliures.¹³

El dèficit blader i el perill al contagi per mals de pesta fa que la universitat dicti mesures restrictives sobre el lloc per moldre el gra a fi de controlar i assegurar la producció de farina al terme de Subirats. El 31-7-1589, els jurats obliguen a tots els pagesos del terme a anar a moldre el gra al molí de Vilarnau sota pena de 3 lliures, i si molen en un altre molí hauran de pagar el dret al molí de Vilarnau. El moliner Llorenç Mir de Vilarnau ha de moldre i fer farina per tots els homes del terme de Subirats, sota pena també de 3 lliures si mol per algú de fora. Ha de moldre a 8 diners el quarter per tot el mes d'agost, i en els mesos següents ha de moldre a 6 diners el quarter. I no s'obliga a moldre per cap contagiós.¹⁴

L'endeutament per part de la universitat de Subirats continua en altres períodes de dèficit blader. El segle XVII s'inicia amb males collites. Per exemple, el 1606, els síndics procuradors de la universitat de Subirats –Montserrat Esteve i Antoni Ravella, d'Ordal- s'endeuten amb els jurats de la universitat de Vilafranca per 310 lliures, diners que fan servir per comprar 100 quarteres de forment a la universitat de Sitges.¹⁵ La compra d'aquell forment es fa el dia 27 de maig de 1606, i l'endemà els quatre jurats de la universitat de Subirats s'encarreguen de vendre'l entre els caps de casa del terme de Subirats. En total, consten vint deutors. El preu de venda del forment és de 3 lliures 4 sous i 6 diners la quartera.¹⁶

¹³ 17-3-1580, nomenament de síndics (AHCVP, MB, P-XVI-104-4, M, 46r-48v).

¹⁴ 31-7-1589, obligació de moldre al molí de Vilarnau (AHCVP, MB, P-XVI-109-7).

¹⁵ 27-5-1606, deutor per compra de forment (AHCVP, MB, P-XVI-113-6, f. 87r-v)

¹⁶ Els vint deutors estan fets en poder del mateix not., MB, compresos en el mateix manual; veg. (AHCVP, MB, P-XVI-113-6, f. 88r-92r).

XII.6.1.1.1. Els principals proveïdors de blats

Entre els principals proveïdors de blats hi ha eclesiàstics, pagesos propietaris benestants, mercaders i botiguers, cavallers i ciutadans honrats.

XII.6.1.1.2. L'Església

Els eclesiàstics són també els principals proveïdors de cereals, bé sigui com a laïques i privades persones o com a rectors i beneficiats d'alguna església.

Pel període comprès entre 1536-1547 hem documentat el vicari de Sant Sadurní, Carles Andral, arrendatari de les rendes d'aquella parròquia, que ven cereals a diferents particulars de Subirats, com abans ja hem comentat. I també el rector de Lavern, Francesc Mestre.

A la segona meitat del segle XVI, trobem Pau Arlès, rector de Sant Cugat Sescarrigues (1580); i Antoni Palau (1580), rector de Sant Pere d'Avinyonet, que venen importants quantitats de gra a la universitat de Subirats, com també hem comentat.

Cap a finals d'aquell segle, ens consta un altre sacerdot, Miquel Llordella, que, com a laica i privada persona, ven a Lluc Mir de Sant Sadurní 20 cargues de vi, a 19 sous/carga (1595).¹⁷

A tots aquests eclesiàstics, cal esmentar els rectors de les parròquies de Subirats, tot i que no ho tinguem documentat directament, però sí indirectament amb la quantitat de cereals que guarden a les "botigues" i graners de les seves respectives rectories. En són un exemple "la botiga vella de baig del blat" i "la botiga nova sobra de la stabla" de la rectoria de Lavern (1624). El rector Joan Modolell hi guarda 45 quarteres de blat vell i 22 quarteres d'ordi, en una, i en l'altra 20 quarteres de blat nou, 13 quarteres de mestalls, mesclats entre segolós, ordiós i espeltós, 64 quarteres de civada i 22 quarteres d'ordi.

A la botiga dels grans de la rectoria de Sant Pere de Subirats, el rector Bernat Puig té en diferents graners 25 quarteres de blat, 13 quarteres de blat, 4

¹⁷ 30-1-1595, debitori de vi (AHCVP, MB, P-XVI-112-2, f. 20r-20v).

quarteres de pisana,¹⁸ 36 quarteres de civada, 2 quarteres de sègol, 20 quarteres de mestall segolós, 10 quarteres d'ordi, a més d'1,5 quarteres de faves i 0,5 quartera de guixes.

Tots aquests grans provenen del cobrament del delma i primícia, i també de les parts de terres que tenen en arrendament. És evident que bona part d'aquells grans es destina a la seva venda al mercat local.

XII.6.1.1.3. Pagesos propietaris benestants

En relació als pagesos propietaris que venen blat, aquests acostumen a ser de la mateixa localitat.¹⁹ En destacàvem uns 14 pel període de 1536-1547, entre els quals hi havia les famílies Mascaró de la Costa, Carbó de Puigfedó, Escuder de Rocavert i Martí de la Torre.²⁰ El patrimoni Mascaró de la Costa es divideix entre diferents familiars i compravendes a partir de la segona meitat del segle XVI. El patrimoni Carbó va decaient seguida la mort d'Antoni Carbó, el 1602, amb diferents litigis entre el fill gran, Batista Carbó, i els tutors dels seus germanastres, i especialment a partir de la mort de l'hereu Baltassar Carbó i Sardà, el 1622, just un any després de casar-se, amb la consegüent restitució de dot de la seva viudam, Eulàlia Batlle de la Pujada. Però el mas es manté de la mà de Mateu Olivella, primer com arrendatari de les terres de la Casa Gran i després com a gendre de la viuda Marianna Sardà, entre 1623-1635. No obstant això, no es podrà evitar la divisió de les propietats de la família entre els fills d'Antoni Carbó per impossibilitat de pagar els dots. De Mateu Olivella, tenim tres deutoris com a venedor de blat entre 1600-1606.²¹ El 1600, ven el forment a 48 sous/quartera; i el 1606 ven el blat a 37 sous/quartera. En el seu codicil (1641), consten diferents

¹⁸ Varietat de blat, *Triticum dicoccum*, la farina del qual és inferior a la de la xeixa, però és millor per a fer midó (DCVB).

¹⁹ N'hem parlat amb més detall a l'apartat del cultiu dels cereals, dins el capítol *La producció agrària* d'aquest treball de tesi.

²⁰ Veg. el capítol VIII. *La producció agrària i bestiar*, concretament l'apartat VIII.1.1. *Els cereals a la primera meitat del segle XVI al terme de Subirats*, p. 1058.

²¹ Documentem 3 deutoris a diferents particulars (AHCVP, MB, 1581, P-XVI-112-5, f. 38r-38v, 61r); 10-11-1606 (APL, M-1604, f. 19r, 38).

1075/1581 i 25/5/1581; 1584, P-XVI-111-3, f. 9r-9v, 11v, 18v, 20v-21r).

crèdits de cereals al seu favor.²² Els seus negocis li permeten dotar la seva filla i la seva néta amb dots molt alts: 400 lliures a cadascuna. I els beneficiaris són els Escuder de Rocavert i els Vallès del Pla.

Dels Escuder de Rocavert, no en tenim documentació a partir de la segona meitat del segle XVI, com tampoc de les vendes de cereals de la família Martí de la Torre. No obstant, els Martí de la Torre fan obres a casa seva per guardar els cereals i el vi, conseqüència de la seva política expansionista dels conreus, especialment cerealítics: “una altra sala per tenir los blats” (1574).²³ Hi ha més botigues del gra repartides entre els masos, com les que documentem al llarg del segle XVII, que confirmen que els excedents del gra es destinen a la venda.²⁴

Documentem també Salvador Ravella d’Ordal com a venedor de cereals en 4 deutoris a diferents pagesos de Subirats.²⁵ El febrer de 1590, ven el forment a 44 sous/quartera, l’ordi a 22 sous/quartera, la civada a 16 sous/quartera, i el mestall segolós a 4 sous/quartera. A l’abril d’aquell any, ven el forment tres i quatre sous més barat, a 40 sous/quartera i 41 sous/quartera.

XII.6.1.1.4. Mercaders i botiguers

En relació als mercaders i botiguers, hem destacat el paper de *Joana Colomera* (1578), viuda de *Pere Colomer*, mercader de la ciutat de Barcelona, proveïdora de la universitat de Subirats aprofitant l’endeutament per dèficit blader a què ens hem referit amb anterioritat.

²² 18-2-1641, codicil de Mateu Olivella, pagès, de la Casa Gran, de St. Pere de Lavern (APSP, Testaments, I, f. 140r-143v, 129): “Ítem dexo y dono a mos parens tot lo gra que jo’ls avia dexat perquè penguin a Déu per ma ànima, y no vull se’ls ne sia demanat res de dit gra [...]. Ítem deu en Romagossa, de Lavern, 4 corteres de blat, y 4 corteres de civada, y vint-y-set sous. Ítem Ramon Ribas, està a la Talaya, deu 4 corteres de blat. Ítem deu Agostí Nogués, que està a la Talaya, una cortera de blat. Ítem deu en Pau Guilera, de Sant Pau de Ordal, 2 ll. 16 de corteres de civada. Ítem deu na Torta, de Sant Sadorní, vint-y-sis lliures 10 s. Ítem en^f Bargajó, nabot de na Torta, deu deu lliures de blat ha fet de bo per na Torta de Sant Sadorní. Ítem n’Amat, de Sant Sebastià, deu sis corteres de^s civada, y de blat vuit corteres”.

²³ 11-6-1574, obres a cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 62v-63r.)

²⁴ Veg. el capítol VIII. *La producció agrària i bestiar*, concretament l’apartat VIII.1. *Els cereals*, p. 1053, d’aquest treball de tesi.

²⁵ Documentem 4 deutoris a diferents particulars (AHCVP, MB, P-XVI-111-7, f. 17v, 56r, 56v-57r, 68v).

Baltassar Agospí és un altre mercader de Barcelona que documentem a Sant Sadurní entre 1590-1664. Compra la casa de Galcerà Ferrer de Sant Sadurní, així com les terres i masos d'aquell, la qual cosa el converteix en un dels propietaris més importants del terme de Subirats.²⁶

Entre 1595-1606, documentem 7 deutoris de compravenda de cereals a diferents particulars de Subirats dels quals ell és venedor.²⁷ El gener de 1595 ven el mestall espeltós a 30 sous/quartera i l'ordi a 20 sous/quartera, i l'abril i maig d'aquell mateix any el mestall espeltós a 24 sous/quartera. El 1600 ven faves i sègol, sense que consti el preu per quartera. I el gener de 1606, el mestall espeltós a 40 sous/quartera, i el mestall segolós a 5 sous/quartera.

Un altre negociant de Barcelona que ven gra a Subirats és *Vicenç Llopart*.²⁸ El documentem entre 1595-1603.²⁹ L'any 1595, ven el forment a 40 sous/quartera, la civada a 15 sous/quartera, l'ordi a 20 sous/quartera i el mestall espeltós a 22 sous/quartera. I el 1603, ven l'ordi a 21 sous/quartera, venda aquesta que fa conjuntament amb *Baltassar Agospí*.³⁰

Per la seva part, *Miquel Masana*, botiguer de tela i mercader de la ciutat de Barcelona, també ven cereals a Subirats. Documentem 10 deutoris de l'any 1600.

³¹ Entre el febrer i abril d'aquell any, ven el mestall espeltós a 30 sous/quartera, i l'ordi a 24 sous/quartera.

²⁶ *Baltassar Agospí* fa la declaració d'aquestes propietats en el capbreu de Subirats de 1614, on consta l'any de compra d'unes terres el 1602. No sabem, però, quan adquirí la resta. La família Ferrer tenia un total de 60,5 jornals declarats, dels quals 27,5 jornals eren camp, 2 jornals vinya, 2 jornals oliveres i 29 jornals parcel·les no especificades. Tenien en propietat també el mas Aixertell, i la meitat del molí de la Via, compartit amb la família Romeu dels Borrulls. Totes aquestes propietats adquireix *Baltassar Agospí* per compravenda. 7-6-1614, declaració de *Baltassar Agospí* (AHCVP, Simeó Argenter, capbreu de Subirats 1614, f. 89r-93r, 36).

²⁷ Documentem 7 deutoris a diferents particulars (AHCVP, MB, 1595, P-XVI-112-2, f. 15v, 41v-42r, 31r-31v; 1600, P-XVI-112-5, f. 17v-18r, 19r-19v; 1603, P-XVI-112-7, f. 37r-37v; 1606, P-XVI-113-6, f. 92v).

²⁸ Desconeixem la procedència de *Vicenç Llopart*. No sabem, per tant, si té algun vincle de parentiu amb les famílies *Llopart* de les Alzines i *Llopart* de la Costa, al terme de Subirats; o amb les famílies *Llopart* de Baix i *Llopart* de Dalt del terme de Gelida.

²⁹ Documentem 9 deutoris a diferents particulars: 7 l'any 1595 (AHCVP, MB, 1595, P-XVI-112-2, f. 16v-17r, 17r-17v, 17v, 19v-20r, 20v, 21r, 21r); 1 l'any 1598 (P-XVI-112-4, f. 14r), i un l'any 1603, conjuntament amb *Baltassar Agospí* (P-XVI-112-7, f. 3v-4r).

³⁰ 30-12-1603 (AHCVP, MB, M-P-XVI-112-6, f. 3v-4r).

³¹ Documentem 10 deutoris, tots del 1606: (AHCVP, MB, P-XVI-112-5, f. 34v, 34v-35r, 35r, 35r, 41v-42r, 48r-48v, 48v, 48v, 24r-24v, 51v); i 10-11-1606 (APL, M-1604, f. 19r, 38).

De Vilafranca del Penedès, constatem dos negociants: *Jaume Palau*, mercader, i *Bàrtomeu Sàbat*, revededor.

El mercader Jaume Palau és arrendatari del delme de grans i porcells de Lucrècia de Gralla i d'Hostalrich, marquesa d'Aitona (1590), per la qual cosa fa diferents cobraments a diferents pagesos de Subirats.³²

Com a mercader de gra, documentem 6 deutoris. Al març ven el forment entre 40 i 41 sous/quartera, la civada a 16 sous/quartera el mestall segolós a 41 sous/quartera i el mestall ordiós a 31 sous/quartera. I al maig, el mestall espeltós a 30 sous/quartera i el mestall segolós a 38 sous/quartera, i l'ordi a 22 sous/quartera. Per tant, els preus oscil·len a la baixa entre el març i el maig.³³

I en relació a Bartomeu Sàbat, revededor de Vilafranca, tenim dos deutoris de gener i febrer del 1598 en què ven el mestall espeltós a 32 sous/quartera i el forment a 48 sous/quartera.³⁴

Fixem-nos, fins aquí, com els preus dels blats són més cars entre el gener i el març, i més barats a l'abril i el maig, probablement perquè part d'aquells primers és per sembrar.

XII.6.1.1.5. Cavallers i ciutadans honrats

A més de la família Sapila com a proveïdora de blats, que abans ja hem esmentat en la persona d'Elionor Ferrer, viuda de Bernat Sever Sapila, ciutadà honrat de Barcelona, trobem alguns donzells de Vilafranca que actuen com a proveïdors de blat en períodes de carestia de cereals.

Documentem *Joan de Copons*, el qual actua com a venedor en 6 deutoris fermats a particulars del terme de Subirats entre 1581-1584, en què ven el forment a 3 lliures i 2 sous/quartera.³⁵

³² 15-1-1590, arrendatari del delme de grans i porcell de "la comtessa d'Aitona" (AHCVP, MB, P-XVI-111-7, M, 8v).

³³ Documentem 6 deutoris, tots del 1590 (AHCVP, MB, P-XVI-111-7, f. 24v-25r, 25r, 25v, 32r, 38r, 71r).

³⁴ Documentem 2 deutoris, tots del 1598 (AHCVP, MB, P-XVI-112-4, f. 13r-13v; i 19r).

³⁵ Documentem 6 deutoris a diferents particulars (AHCVP, MB, 1581, P-XVI-111-1, 1075/1581 i 25/5/1581; 1584, P-XVI-111-3, f. 9r-9v, 11v, 18v, 20v-21r).

I també *Francesc de Montserrat*, donzell de Barcelona que ven el forment a 40 sous/quartera a Vicenç Mir, pagès de Lavern, l'abril de 1590.³⁶

XII.6.1.2. DEBITORIS DE BESTIAR

Després dels cereals, els deutoris més abundants són els relacionats amb el comerç de bestiar. En el manual de 1536 trobem 54 deutoris de bestiar. Entre aquests, 47 de bestiar de tir, 5 d'ovicàpid, i 1 de porcí. Però també en trobem 1 per la compra d'un perdigot, comprat per Joan Col, de Martorell, a Joan Vidal de Sant Pere de Subirats, pel preu de 35 sous (1541);³⁷ el compra el març i es compromet a pagar-lo fins al juliol vinent.

Troblem 5 deutoris per *bestiar oviàpid*. En alguns casos, són vendes a mig guany i a mitja pèrdua, i el deutor es paga i es parteix el guany quan el comprador ha venut el bestiar. D'aquesta manera, Marc Martí de la Torre entra com a creditor al mas del Cortei, propietat de Bartomeu Batlle. L'endeutament d'aquell propietari acabarà amb la venda definitiva del mas Cortei a Marc Martí, el qual casarà una filla amb un fill d'aquell, i li donarà per dot la meitat d'aquell mas.

Hem de dir que els 5 deutoris que trobem de venda de bestiar oviàpid, tots són de pagesos de masos de la localitat que compren bestiar als mateixos venedors: Marc Martí i Francesc Martí de la Torre, pare i fill. La cria de bestiar destinada a la venda forma part de la política d'inversió d'aquella família.

Francesc Martí de la Torre: ven "bestiar cabró" per 24 lliures, equivalents a 20 ducats d'or, pagadors en tres terminis de 8 lliures cadascun –per Sant Joan, Santa Margarida i per Sant Lluç-, a Salvador Crestià de les Gunyoles (1539);³⁸ 30

³⁶ 3-4-1590 (AHCVP, MB, 1581, P-XVI-111-3, 43r).

³⁷ 14-3-1541, deutor de bestiar, perdigot (APL, M-1536, f. 59v-60r, 210).

³⁸ 28-4-1539, venda de bestiar, Francesc Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 17v, 65).

moltons per 9 ducats i 6 sous a Pere Mestre del Gorner (1539);³⁹ 36 moltons, a 16 sous la peça, per 24 ducats d'or, al mateix Pere Mestre del Gorner (1541);⁴⁰

El seu pare, Marc Martí, ven: 32 borregues a mig guany i mitja pèrdua a Bartomeu Batlle, de mas Cortei, per 14,5 ll, a pagar quan el bestiar es vengui (1545), el document es cancel·la cinc mesos després, el 17-5-1546;⁴¹ i també al mateix comprador, Bartomeu Batlle del Cortei, per la venda de bestiar de llana, 26 lliures i 4 sous, el qual promet pagar-les al cap de 3 mesos, al mes d'agost (1546),⁴² però el debitori no es cancel·la fins al cap de quatre anys, el 5-2-1550.⁴³

D'aquests deutoris, en un cas es paga a terminis -24 lliures en tres terminis de 8 lliures cadascun, per Sant Joan, Santa Margarida i Sant Lluç; en un cas, el debitori es cancel·la al cap de cinc mesos, però la cancel·lació d'un altre debitori del mateix comprador no es fa fins al cap de quatre anys, la qual cosa indica que no podia assumir l'endeutament, i el portarà a perdre el mas al cap d'un temps.

En relació als deutoris de *bestiar de tir*, trobem 47 casos. Els bous és el que més es ven, en 23 casos, seguit de les mules 11 casos, someres 5 casos, i ases 3 casos. En menor quantitat, trobem el rossí i l'euga, amb 2 casos cadascun, i el matxo en 1 cas.

Entre els venedors de bestiar de tir, especialment de bous, trobem Miquel Mestre de Rocamora, Joan Font del mas Font, Bartomeu Cartró de la Roca i Macià Carbó. També trobem Carles Andral, vicari de Sant Sadurní, i Joan Bertran, majordom d'Elionor Sapila, de Sant Sadurní.

En principi, el bestiar es deixa pagar a terminis, normalment en dos o tres pagaments. En un cas, el venedor, Miquel Mestre de Rocamora (1540), deixa que el comprador d'un parell de bous, Bartomeu Torrens de Sant Pere de Subirats,

³⁹ 14-10-1539, venda de bestiar, Francesc Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 22v, 88).

⁴⁰ 6-5-1541, venda de bestiar, Francesc Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 62v, 225).

⁴¹ 1-12-1545, venda de bestiar, Marc Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 94r, 380).

⁴² 18-5-1546, debitori bestiar de llana, venedor Marc Martí de la Torre, comprador Bartomeu Batlle, del mas Cortei (APL, M-1536, f. 100r, 418).

⁴³ 5-2-1550, cancel·lació debitori bestiar de llana, venedor Marc Martí de la Torre, comprador Bartomeu Batlle, del mas Cortei (APL, M-1536, f. 100r, 419).

pagui el debitori, de 18 lliures, 4 lliures cada festa de Santa Maria d'agost, fins a acabar el pagament, o sigui, en 4 anys i mig.

El deute que contreu Gaspar Masó, de Sant Cugat, amb Macià carbó de Puigfedó, per la compra d'un bou, de preu 1 ducat 5 lliures i 12 sous, es deixa pagar endos terminis. El venedor li exigeix que pagui el primer termini en el moment present de fer la venda, i li deixa pagar amb un ducat o nou cortans d'oli, i les restants 5 lliures i 12 sous les ha de pagar fins a la festa de Santa Maria d'agost.⁴⁴ En realitat, el deute no es va cancel·lar fins al cap de 17 anys, el 6-10-1554.⁴⁵

Destaquem també el cas de Joan Rosell de la Creu, que inverteix en animals de tir per treballar el mas, amb deutoris. Per exemple, compra un parell de bous a Joan Font del mas Font pel preu de 17 lliures i 4 sous, i es compromet a pagar-los amb tots els blats que es culliran en les seves terres, “tant forment com mestal, ordi e sivada e espelta”, tots els anys fins que aquella suma sigui pagada i s'obliga els bous (1538).⁴⁶ Més endavant, compra un altre parell de bous a mitges amb Jeroni Broquetes, i li ferma debitori d'11 lliures (1542).⁴⁷ Tenen molts deutes i al cap de tres anys, el 1545, vendran el mas a Jeroni Broquetes per 226 lliures.⁴⁸ Però Joan Rosell encara actua el 1546, concretament com a deutor de dos deutoris, un de 8 lliures i un altre de 20 lliures, tots dos per la compra d'un rossí, de blat i de diners de presta, a Joan Esbert del Gorner.⁴⁹

En relació als *deutoris per bestiar porcí*, en trobem un per la compra d'una truja (1539). Els compradors són Antoni Capmany i Macià Capmany, pare i fill, de Sant Joan Salerm, i el venedor Bartomeu Ràfols de Sant Salvador de les Gunyoles. El preu és d'1 lliura i 12 sous, pagador per Santa Maria d'agost.⁵⁰ Si comparem aquell preu amb altres, trobem que anys després, el 1565, a l'encant dels béns d'Antoni Carbó de Sant Joan Salerm, es ven una truja amb dos

⁴⁴ 2-1-1539, debitori bestiar, un bou (APL, M-1536, f. 14v-15r, 57).

⁴⁵ 6-10-1554, cancel·lació de debitori de bestiar, un bou (APL, M-1536, f. 5v, 29).

⁴⁶ 19-8-1538, debitori per compra de bestiar, parella de bous (APL, M-1536, f. 39r, 150).

⁴⁷ 1-6-1542, debitori per compra de bestiar de tir (APL, M-1536, f. 73r, 271).

⁴⁸ 4-4-1545, venda del mas de la Creu a Jeroni Broquetes (APL, M-1536, 87r-87v, 356).

⁴⁹ 23-7-1546, debitori bestiar de tir, blat i diners presta (APL, M-1536, f. 101r, 423; f. 101v, 425).

⁵⁰ 1-4-1539, debitori de bestiar, truja (APL, M-1536, f. 50v, 173).

porcellets per 2 lliures 15 sous a Gabriel Martí del mas Escardó (1565).⁵¹ I els 2 “porcassots” d’Antoni Martí de la Talalla s’avaluen per 2 lliures 10 sous cadascun,⁵² i es venen a l’encant per 6 lliures al batlle de Subirats Macià Carbó de Puigfedó.⁵³ I en el testament de Pere Mestre del Gorner (1563) consta que li deuen un bacó de preu 4 lliures i 6 sous (1563).⁵⁴ 1 Ducat (24 sous) és el que Macià Alavedra de la Talalla paga per dos porcells (1561).⁵⁵

XII.6.1.3. ALTRES DEBITORIS

Hem dit repetidament que hi ha diferents tipus de debitoris, a més dels de cereals i bestiar. Algunes vegades, no es diu la causa, i en altres s’expressa canviant-ne el sentit, en consonància amb la prohibició de l’usura. A continuació, comentem alguns casos d’aquests altres debitoris.

En el cas següent, Toni Capmany, de Sant Joan Salerm, deu 2 lliures i 4 sous a Bartomeu Escuder de Rocavert, sense explicar la causa del debitori, “li promet apagar o tornar a les mesos primervinent”. Per tant, no es concreta una data, es deixa pagar sense acotar un termini concret. Tampoc no queda clar si és un debitori o un préstec encobert, i amb què es pot pagar o tornar. Acaba el debitori dient que també li deu una quartera de forment, i, com abans, a pagar o tornar a les “mesos” següents (1536).⁵⁶

El rajoler Francesc Ferrando deu a Pere Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, 2 lliures i 15 sous, equivalents a 2 ducats i 7 sous, per un miler de teules que aquell li ha comprades i que les hi ha d’entregar al forn d’en Miquel Mestre de Lavern, del qual és arrendatari. En realitat, el venedor és el rajoler i el comprador el pagès propietari de Sant Sadurní. Però s’inverteixen els termes i es

⁵¹ 21-10-1565 encant d’Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 54v-57r, 139).

⁵² 9-4-1568, inventari d’Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

⁵³ 19-4-1568, encant d’Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 109r-109v, 245).

⁵⁴ 13-1-1563 (APL, M-1561, f. 24r-25r, 58).

⁵⁵ 29-12-1561, test. de Macià Alavedra, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 11r-12v, 24).

⁵⁶ 13-11-1536, debitori de diners i forment (APL, M-1536. f. 4r, 21).

fa constar que el rajoler li deu aquella quantitat de moneda (1537).⁵⁷ El document esmenta que Pere Mestre és germà de Miquel Mestre, l'amo del forn, amb la qual cosa hem pogut relacionar la família Mestre de Rocamora de Lavern amb els Mestre de la Plaça de Sant Sadurní, sortits d'aquell mas de Lavern.

El següent debitori és per no poder pagar pensions de censal endarrerides, i acaba amb l'empenyorament d'una peça de terra. El deutor és Pere Esbert de l'Albareda (1546), víctima de l'endeutament, com podem comprovar en repetides ocasions. En total deu 14 pensions endarrerides de censal mort, a 1 sou per pensió, a Bartomeu Batlle de la Pujada, i posa com a penyora un camp a parts a la cinquena, en cas que no li pogués pagar aquell deute.⁵⁸

Trobem també un debitori per la compra d'una ballesta per part de Pere Esbert de l'Albareda a Macià Carbó de Puigfedó. El preu són 26 sous, i es compromet a pagar-los-hi a la festa de Sant Pere i Feliu (1539).⁵⁹ Com a comparació, un arc de ballesta es ven a l'encant per 18 sous (1565).⁶⁰

XII.6.1.4. MANERES DE PAGAR UN DEBITORI

Tot i que s'acostumi a avaluar el deute amb una quantitat monetària, no sempre vol dir que el deutor l'hagi de pagar amb diners. Abans hem dit que no sembla que corrin tants diners. La moneda de referència era la lliura, i també es feia servir el ducat, però hi ha altres maneres de pagar un debitori. D'acord amb la nostra documentació, hem trobat les següents.

XII.6.1.4.1. Amb diners o espècie

El deutor pot pagar el deute amb diners o amb espècies. Es podia pagar una part amb moneda i una altra part amb espècies.

⁵⁷ 5-8-1537, debitori de teules (APL, M-1536, f. 10r, 44).

⁵⁸ 29-9-1546, debitori per pensions de censal mort amb penyora d'una peça de terra, Pere Esbert, de l'Albareda, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 103v, 433).

⁵⁹ 1-12-1539, debitori d'armes, una ballesta (APL, M-1536, f. 23v, 95).

⁶⁰ 18-3-1565, encant d'Antoni Carbó II, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 62r-63r, 152).

Macià Carbó de Puigfedó (1537) deixa que Gaspar Masó, de Sant Cugat, pagui el bou que li compra, que costa 1 ducat 5 lliures i 12 sous, en dos terminis, de manera que el primer termini l'ha de pagar el mateix moment de la venda, i es diu que pot triar en fer-ho amb diners o amb espècies, o sigui, amb un ducat o nou cortans d'oli, i les restants 5 lliures i 12 sous fins a Santa Maria d'agost (1539).⁶¹ Amb nota al marge, escrit amb posterioritat, es fa constar la cancel·lació del debitori, la qual es va fer 17 anys més tard, el 6-10-1554, com hem comentat amb anterioritat. En un altre debitori, en aquest cas per la compra d'un ase de preu 12 lliures, s'acorda que el comprador pagui "sis liures per la vendició del ase, las otras sis ab blat ho ab dinés" (1539). El venedor és el mateix Macià Carbó del cas anterior, i el comprador és Pere Gibert, un rajoler provinent de València que ha llogat, juntament amb Francesc Ferrando, altre rajoler, el forn de rajoles de Miquel Mestre de Rocamora. Pràcticament no deu tenir massa més que el que porta posat perquè reconeix a Macià Carbó que també li deu "tota la roba que tinch en lo lit".⁶²

XII.6.1.4.2. Amb espècie

Els cereals, especialment el blat, es fan servir com a moneda de canvi per pagar deutors. En tenim un exemple en el parell de bous que compra Joan Rosell de la Creu a Joan Font del mas Font pel preu de 17 lliures i 4 sous. Aquell deutor es compromet a pagar-los-hi amb tots els blats que collirà a les seves terres, com ja hem comentat amb anterioritat. Aquests blats són "tant forment com mestal, ordi e sivada e espelta", i ho pagarà d'aquesta manera "tots los anys fins dita soma sia pagada" (1538).⁶³

XII.6.1.4.3. Tornar amb espècie

En alguns deutors, majoritàriament de blats, no es fa constar cap avaluació monetària, o sigui, es deixen a deure sense preu.

⁶¹ 2-1-1539, debitori bestiar, un bou (APL, M-1536, f. 14v-15r, 57).

⁶² 24-10-1539, debitori de bestiar, un ase (APL, M-1536, f. 23r, 91).

⁶³ 19-8-1538, debitori per compra de bestiar, parella de bous (APL, M-1536, f. 39r, 150).

En els següents dos casos, el comprador promet tornar el forment que compra al venedor, que en tots ells és Joan Cartró, mosso de ca l'Escuder: Joan Rovira (1538), de la parròquia del Pla, li “promet tornà” les 2 quarteres de forment que li ha comprat, per Santa Maria d'agost;⁶⁴ i un mes més tard, Antoni Sobirà (1538), menor, del Pla, que també li ha comprat 2 quarteres de forment, les hi “promet tornar” fins a Sant Pere i Feliu.⁶⁵

Per la seva part, Pere Esbert de l'Albareda (1545) compra 6 quarteres de forment a Antoni Llopart de Sant Pere de Subirats. No s'avaluen monetàriament. Promet de pagar-les a la festa de Sant Pere i Sant Feliu primer vinent tornant-li altres 6 quarteres de forment.⁶⁶ El contracte es cancel·la 4 mesos més tard, el juliol 1545.

En alguns casos, es fa l'avaluació monetària dels blats i es diu que són blats de presta. Jeroni Broquetes ferma debitori a Antoni Llopart, de Subirats, de 12 ducats, equivalents a 14 lliures 8 sous, “los quals són per raó de blats de presta”.⁶⁷ És una monetarització del deute, però el que es deu són els blats que s'han prestat. Tot i l'avaluació monetària, entenem que els blats són retornables amb espècie. És el que es diu tornar “gra per gra” o “blat per blat”, com consta en altres documents. Joan Llopart (1603), menor, de les Alzines, de Sant Benet Despiells, de la parròquia de Sant Sadurní, en el seu testament reconeix deure al rector de Sant Llorenç d'Hortons, terme de Gelida, “quatre quarteras de forment a tornar gra per gra”, i a Joan Font, del mateix Sant Llorenç d'Hortons, “sis quarteras de forment a tornar blat per blat”.⁶⁸

XII.6.1.4.4. Amb parts de fruit o empenyorament d'un bé immoble

Pere Esbert de l'Albareda ferma debitori a Joan Font de 3 lliures per comprar ordi i forment, i les hi pensa pagar de la següent manera: li fa arrendament d'un tros de terra campa, de 3 jornals, a parts a la sisena, per un any.

⁶⁴ 31-2-1538, debitori de forment de Joan Rovira a Joanot Cartró (APL, M-1536, f. 13r, 54).

⁶⁵ 24-4-1538, debitori de forment d'Antoni Sobirà a Joanot Cartró (APL, M-1536, f. 37v-38r, 143).

⁶⁶ 16-3-1545, debitori de forment (APL, M-1536, f. 86v, 351) i cancel·lació el 16-7-1545, 352)

⁶⁷ 27-3-1541, debitori de blats de presta (APL, M-1536, f.61v, 218).

⁶⁸ 1600, test. Joan Llopart, menor, les Alzines (APSS, Testaments 1585-1663, f. 103v-104v).

Si durant aquest temps, l'esmentat Esbert no li ha tornat les 3 lliures, Pere Font podrà tenir la terra a penyora i no li haurà de donar parts, fins que el deutor no li pagui les 3 lliures, instant-la cada any d'1 sou (1539).⁶⁹ El cas mostra que el deutor no té diners per comprar blats, i els manlleua amb un debitori. Pensa pagar el debitori amb l'arrendament d'una terra de conreu a parts de fruit per un any. En principi, el deute s'hauria de cobrar de dites parts de fruit, però hi ha inseguretats. Al llarg de l'any poden passar moltes coses, per exemple una maltempada que faci minvar la collita, o que es contreguin més deutes. Si el deute no s'arriba a pagar durant aquell termini, representa que s'hipoteca la terra fins que el deutor no solucioni el deute. Un cop pagat, es cancel·la el contracte d'arrendament i el debitori dels diners. De fet, són dos tipus de documents en un, de forma que el contracte d'arrendament està inclòs dins el debitori. El pagès es resisteix a vendre la terra. El cas mostra com la terra no es ven, s'usa per fer una transacció comercial, i es pot hipotecar amb condicions. De fet, amb anterioritat, Pere Esbert fa una transacció comercial similar. Gairebé un any abans, arrenda al masover de la Creu, Jeroni Broquetes, una peça de terra a parts a la sinquena per un any pel preu de 2 quarteres de forment, a 16 sous la quartera, de manera que es pagaran amb les parts de fruit que donarà aquella terra. És un arrendament i un debitori a la vegada perquè l'arrendador rep una quantitat de cereal i la soluciona amb les parts de fruit del camp que arrenda, i escriu el notari, en veu de l'arrendador: “la quol dita soma vós promé pagar en la forma següent: so és, que de les parts que perceyran de ditas terras vós mateix los pagareu” (1538).⁷⁰ Pere Esbert no disposa de diner líquid i utilitza una peça de terra per fer una transacció comercial: comprar cereals. Arrenda una peça de terra de conreu i ferma debitori de forment.

XII.6.1.4.5. Amb el dret de pastura

En el cas següent, el debitori de Pere Esbert de l'Albareda puja a 7 lliures i és per blat i diners prestats. Per pagar el deute, Francesc Martí podrà pasturar el

⁶⁹ 22-12-1539, debitori per comprar cereals (APL, M-1536, f. 24r, 98).

⁷⁰ 15-3-1538, cont. arrend. de p. de t. i debitori de forment (APL, M-1536, f. 30r, 124).

bestiar per les terres de l'Albareda amb la condició que es quitin 7 lliures 12 sous cada any. Es posa per fermança en Vallès de Lavit, i el cost d'aquella, 28 sous, la paga Francesc Martí per l'esmentat Esbert (1542).⁷¹ L'Albareda és un mas amb molts deutes, i l'amo no té diners comptants. El preu del deute és donar llibertat a l'altre de pasturar el ramat per les seves terres, sense que això suposi un impediment pel ramat del deutor.

XII.6.1.4.6. Amb diners i material per obrar

Les rajoles i les teules serveixen en més d'una ocasió com a moneda de canvi per pagar deutes. Per exemple, els drets de sepultura. Aquests poden estipular-se en moneda i pagar-se de diferents maneres. Miquel Mestre III, del Mas Mestre o de Rocamora, per pagar els drets de sepultura de la seva difunta muller Magdalena, al rector de Lavern, reconeix haver-li entregat “un ducat y cent rajolles y sinquanta teulas” (1563).⁷²

XII.6.1.5. LES OBLIGACIONS DELS DEBITORIS

Les obligacions de béns que a vegades es fan constar en un debitori poden ser un indicatiu més a favor de la hipòtesi que no sempre circulen diners comptants. A continuació podem observar algunes d'aquestes obligacions, com ara les rajoles i teules del forn, formiguers, els sembrats d'un camp...

Quan el rajoler Francesc Ferrando ferma debitori a Joan Bertran, majordom d'Elionor Sapila, per la compra de carn a la carnisseria de Sant Sadurní per valor de 5 lliures i 5 sous, s'obliga els seus béns, especialment l'obra que té al

⁷¹ 25-1-1542, debitori de blat, de l'Albareda, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 69v, 250).

⁷² 28-1-1563, test. Miquel Mestre III, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 25v-28r, 60). El deute consta en el memorial de deutes del testador. De fet, no és una carta de debitori, com les que analitzem en aquest apartat, però l'hem considerat per corroborar la hipòtesi que no sempre corrien diners en aquella època.

forn de rajoles i teules: “tota altra obra podria tenir en lo forn d’en Miquel Mestre de la Bern” (1537).⁷³

Els formiguers són un altre bé moble que consta en algunes obligacions de debitori. El treballador Leonart, un occità que s’està a casa d’Antoni Capmany de Sant Joan Salerm, compra a Bartomeu Batlle blat per 3 lliures 4 sous i 6 diners a Bartomeu Batlle, i s’obliga “un tros de formigués” que té en aquell mas (1542).⁷⁴ Per la seva part, Pere Esbert de l’Albareda també s’obliga la seva part de formiguers en un debitori que contreu amb Andreu Batlle de Lavern. Aquell li ha deixat 1 ducat per la compra d’una quartera i mitja de forment per llavor, pagador a la festa de Sant Pere i Sant Feliu primervinent (1544).⁷⁵ Joan Rosell, de la Creu, reconeix deure a Jaume Gili, habitant a casa de l’esmentat Rosell, 11 lliures i 12 sous, per un préstec i “mals de la casa” que Jaume Gili ha pagats, pagadors a la festa de Santa Maria d’agost primervinent, amb obligació de les parts de blats sembrats en les terres de la Creu (1545).⁷⁶ I Andreu Vendrell (1546), de Sant Pere d’Avinyonet, s’obliga un parell de bous com a garantia del debitori de 15 ducats, valent 18 lliures, per treure Pere Vendrell de la presó, per la seva fermansa com a fiador.⁷⁷

XII.6.1.6. SUMA D’ALTRES PRÉSTECES

A vegades, el nou préstec que s’adquireix és la suma d’altres préstecs anteriors que aquell cancel·la, en cas d’haver estat escripturats. El debitori de 16 lliures que els pubills de Fontclara, Joan Llobet i la seva muller Mariana Abelló, contreuen amb Mateu Casapa significa la cancel·lació d’un préstec anterior de 33 lliures amb el mateix creditor (1539).⁷⁸

⁷³ 2-9-1537, debitori de carn (APL, M-1536, f. 10v, 45).

⁷⁴ 6-2-1542, debitori de blat (APL, M-1536, f. 70r, 256).

⁷⁵ 21-11-1544, debitori per diners de presta per la compra de forment de llavor (APL, M-1536, f. 81r, 326).

⁷⁶ 22-1-1545, debitori per préstec i mals, mas de la Creu, Lavern (APL, M-1536, f. 82v, 335).

⁷⁷ 30-12-1546, debitori per préstec per treure un pres per fermances (APL, M-1536, f. 105v, 441).

⁷⁸ 14-4-1539, debitori per préstec i cancel·lació d’un préstec anterior (APL, M-1536, f. 17r, 63).

XII.7. ELS CENSALS

Ítem ab dos llibres que aport trobaran lo que-m deuen y lo que jo dech. Ítem trobaran un llibre de y en lo (qual) estan continuats los censals y violaris que jo tinch. (1591)¹

A vegades, el que es compra i es ven és el diner mateix, com una mercaderia més. Entre aquestes operacions, trobem el censal.

El censal és una institució jurídica i consisteix en l'obligació de pagar indefinidament una pensió anual a una persona o entitat com a contrapartida o remuneració d'un capital donat. És com un préstec legal, sancionat pels notaris, i les pensions anuals que es paguen són les rendes o interessos que dona aquell capital.

Remarquem que el seu caràcter era indefinit, o sigui, es podia allargar considerablement. Això era així especialment a causa de la freqüència de les encarregacions, o sigui, del traspàs del censal a una altra persona o entitat, la qual podia o bé assumir el deute i fer-se càrrec de pagar les pensions, o rebre-les en propietat i ser el propietari del censal.

La seva pràctica es remunta a l'Edat Medieval,² i estava ben vista per l'Església perquè aquesta considerava que no hi havia usura. Precisament perquè

¹ 20-9-1591, test. de Pau Martí, cabaler, de cal Martí de la Costa, de St. Pau d'Ordal, causídic de Barcelona (APSP, Testaments I, f. 41r-42v, 33).

² Al segle XIV ja estava instituït, però se'n troben també en dates anteriors; vegeu GARCÍA SANZ, A. (1961): "El censal", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXXVII, p. 294.

la usura estava prohibida, el mecanisme lingüístic que es fa servir és una mica rebuscat.

El comprador o censalista és el prestador o inversor que presta o deixa una quantitat de diners a canvi del cobrament d'una pensió anual. Els diners que deixa és el preu o propietat del censal. Allò que compra és la pensió anual, o sigui, la renda que li produeix aquella quantitat de diners que deixa.

Normalment el preu s'expressa en lliures, i la pensió en sous. I la xifra del preu de la pensió, expressada en sous, coincideix amb el preu del censal mort, expressat en lliures. Així, un censal mort de preu o propietat de 15 lliures pagaria una pensió de 15 sous.

El venedor o censatari és el deutor, i és qui obté el préstec; és a dir, qui contreu el deute i es compromet a pagar una pensió anual amb obligació dels seus béns i persona. Representa que ven una pensió per una quantitat de diners que rep en préstec, que és el preu del censal.

El pagament de les pensions acostumava a ser de per vida, i el deute passava als hereus. La llució o quitament del censal depenia del venedor o censatari, sense que el comprador o censalista tingués dret a reclamar el capital. Tot plegat feia que pogués resultar una càrrega eterna. D'aquí que se l'anomenés també *censal mort*.

A vegades, vénen de tan enrera que ni es troben els actes de creació. El 1562, Pere Palau de Sant Joan Salerm llueix un censal mort a Macià Carbó III de Puigfedó pel preu de 3 lliures que pesava sobre una peça de terra anomenada "la pròpia", i que s'havia creat en temps de Bernat Sala, l'antic propietari que documentem a inicis del cinc-cents. El censal passà a la família Casanovas amb la compra de la casa i terres de Bernat Sala que Antoni Casanovas del Pujol feu a l'encant públic el 1534, i després a Pere Palau per via de matrimoni entre aquell i Joana Casanovas, filla d'Antoni Casanovas;³ per tant, el censal ja s'havia creat amb anterioritat, en temps de l'avi del censalista, Macià Carbó I de Puigfedó, de

³ 17-5-1534, presa de possessió de la casa de Bernat Sala de St. Joan Salerm per part d'Antoni Casanovas (APSS, M-1505, f. 125v).

manera que, amb el pas del temps, el 1562 ningú sabia quan es va crear ni on és l'acte: “no s'és trobat ni s sabem a hont és”.⁴

La seva llarga durada és el que el diferencia del *violari*. Aquest consisteix en la venda d'una pensió vitalícia per un determinat preu. El préstec s'extingeix després de la vida d'una o dues persones, sense retorn del capital, com veurem més endavant.

El censal és una obligació personal que no afecta els béns immobles, a no ser que s'hagin utilitzat aquests per garantir el seu acompliment. La diferència amb el cens consignatiu és que aquest grava amb càrrega un bé immoble.⁵

Les pensions constituïen el nucli del censal. Malgrat el seu caràcter indefinit, el censatari estava obligat a garantir les pensions amb fiadors o amb propietats en un període de temps entre els dos i els cinc anys. Eren les pensions, el que es garantia, no el capital que s'invertia en el censal. Si no es complia, s'havia de pagar una pena igual a l'import del capital del censal, o sigui, de la seva lluçió. Aquest recurs obligava el censatari a lluir-lo a curt termini.⁶

Tot i que el percentatge de les pensions podia variar, normalment l'interès era del 5% per l'època que estudiem, fins al 1750. A partir d'aquella data, la llei ordena reduir l'interès al 3%.⁷

El censal es lluçia, quitava o redimia amb el retorn íntegre del capital. Les condicions de la lluçió es fixaven en el moment de la seva creació. S'acostumava a quitar d'una sola vegada, però la lluçió també es podia pactar en diferents pagaments.

⁴ 24-6-1562, lluçió d'un censal mort del mas Palau, de St. Joan Salerm, pel preu de 3 lliures (APL, M-1561, f. 21v, 46).

⁵ El cens consignatiu, segons el Codi Civil espanyol, és un contracte segons el qual el propietari d'un immoble imposa sobre aquell un gravamen de pensió perpètua o per temps indefinit en compensació del capital que ha rebut en diner; vegeu PUIG FERRIOL, Ll. i ROCA i TRIAS, E. (1984): *Institucions del dret civil de Catalunya*. Barcelona: Edit. Bosch, p. 134.

⁶ GARCÍA SANZ, A. (1961): “El censal”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXXVII, p. 288.

⁷ En relació al crèdit, vegeu: FERRER i ALÒS FERRER i ALÒS, Ll. (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (Segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 492-494; (1983): “Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (Segle XVIII)”, *Estudis d'Història Agrària*, 4, p. 101-128; (1991): “Família, iglesia y matrimonio en el campesinado acomodado catalán (Ss. XVIII-XIX)”, *Boletín de la ADEH*, IX (1), p. 27-64. També TELLO, E. (1995): “La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària”, *Recerques*, 18, p. 47-72.

XII.7.1. CAUSES DE LA CREACIÓ D'UN CENSAL

Un censal mort es pot crear per diversos motius. En relació a la documentació consultada, podem conèixer la causa de la creació d'un censal quan s'explicita en el document. Les que hem trobat són les següents:

XII.7.1.1. FUNDACIONS D'ANIVERSARIS D'ÀNIMES

La fundació de misses d'aniversaris d'ànimes és una de les causes més generalitzades per la creació d'un censal mort.

Són habituals les deixes testamentàries per fundar aniversaris en les diferents esglésies de la localitat. Es fan pel repòs i salut de l'ànima del difunt, la dels seus pares i la d'aquells amb qui se sent obligat. La fundació consisteix en posar una quantitat de diners en una església o monestir perquè es col·loqui a for de censal en lloc "bo i segur", i la pensió que generin serveix per pagar la missa anual perpètua del difunt.⁸ A continuació, exposem alguns exemples:

Joan d'Albi (1566), treballador d'origen occità de cal Martí de la Torre, habitant a la parròquia de Sant Pere de Lavern, deixa en testament 20 lliures per la seva ànima, i el que sobri vol que es destini per misses. Fa hereus Déu i la seva ànima, i que els seus béns es subhastin i s'esmercin a for de censal per obra d'una missa perpètua celebradora tots els dijous de l'any a l'altar major de Sant Pere de l'església de Sant Pere de Lavern.⁹

Un altre immigrant, en aquest cas originari del bisbat d'Urgell, Joan Simon (1569), habitant a cal Mestre del Gorner, funda en el seu testament un aniversari per la seva ànima, la dels seus pares i dels seus predecessors, i per totes les ànimes de purgatori, pel qual aniversari deixa 30 lliures dels seus béns, les quals vol que s'inverteixin a for de censal mort en lloc bo i segur pels seus marmessors, entre

⁸ Per més informació sobre el tema, vegeu el punt "misses d'aniversari" de l'apartat V.2.3.6. "Altres misses", que consten en els testaments, del capítol "Les relacions familiars".

⁹ 18-3-1566, test. de Joan d'Albi, treballador d'origen occità, de cal Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 77v, 183).

els quals hi ha Francesc Mestre, rector de Lavern, i la renda o pensió d'aquell, de 30 sous, serveixi per celebrar aquell aniversari i emprar-hi els capellans per cantar-lo "segons la suficiència de dits trenta sous, y per tant com bastaran". L'encarregat de pagar aquell aniversari és el seu hereu, el propietari del mas on treballava, Joan Mestre del Gorner, i els hereus d'aquell.¹⁰

En el següent cas, es tracta d'un amo que hipoteca una peça de terra per fundar un aniversari per l'ànima d'un treballador del mas. Antoni Raventós de la Verdera (1596) hipoteca una peça de terra anomenada "la Plana", de 20 jornals, com a garantia d'un censal mort per pagar un aniversari a la capella de Santa Maria de Monistrol d'Anoia per l'ànima de Guillem Vernia, treballador, de preu 30 lliures i de pensió 30 sous (1596).¹¹ No sabem si aquell treballador va fer testament, ja que pertany a una parròquia l'arxiu de la qual es va cremar durant la guerra civil. Pot tractar-se d'un gest d'afecte i amor de l'hereu del mas envers el seu treballador. Hem documentat casos de disposicions testamentàries de pagesos propietaris de mas que es preocupen pel futur d'algun treballador o criat per quant aquell no hi sigui, obligant l'hereu del mas a complir-les.¹²

El següent cas fa referència a un pagès petit de la vila de Sant Sadurní, Joan Nurigat (1617). En el moment de fer testament, institueix hereu el seu fill menor d'edat, de nom també Joan. El pare preveu que el fill es pugui morir, i que es puguin morir també els altres hereus d'acord amb la successió en la seva herència que estableix en el seu testament. Arribat el cas que no quedés ningú viu d'aquells, vol que dels seus béns s'hagi de fundar un aniversari de propietat o preu 50 lliures i de pensió anual 50 sous a l'església de Sant Sadurní de Subirats per repòs i salut de la seva ànima i la dels seus. I que el rector ho pugui fer encara que sigui venent "alguns tros" de les propietats d'aquell.¹³

¹⁰ 15-7-1569, test. de Joan Simon, del bisbat d'Urgell, hab. a cal Mestre, del Gorner (APL, M-1561, f. 124v-125v, 279).

¹¹ 1596, declaració d'Antoni Raventós de la Verdera, Sant Pere de Subirats (AHCVP, capbreu de la rectoria de Sant Sadurní de Subirats (1595-1597), núm 332, f. 37r-38r). Es fa constar que va comprar aquella peça de terra al cavaller Jeroni Siurana, de la quadra de Savall, i Elisabet, muller d'aquell, propietària, el 25-11-1586.

¹² Per a més informació, vegeu l'apartat *Els testaments dels hereus* d'aquest treball de tesi, concretament el punt *Preocupació pels criats, treballadors i persones de confiança*.

¹³ 3-10-1617, test. de Joan Nurigat, pagès, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 84v-86r).

Destaquem també les fundacions d'aniversaris d'alguns sacerdots del terme de Subirats.

Jaume Romeu dels Borrulls, rector de Sant Sadurní (1595), funda un aniversari cantat a l'església de Sant Sadurní, el dia de Sant Jaume, pel qual assigna un censal de preu de 32 lliures i de pensió anual de 32 sous.¹⁴

Vicenç Codorniu i Gras, de cal Codorniu del mas d'Anoia, beneficiat a Santa Maria de Vilafranca del Penedès (1641), funda 10 misses baixes perpètuas a l'església de St. Genís de Pacs, d'on fou rector, celebrades els dies de Sant Cristòfol i Sant Vicenç, per les quals assigna un censal ja creat de 10 lliures de preu i 10 sous de renda o pensió anual.¹⁵

També Joan Modolell, rector de Sant Pere de Lavern (1607), funda un aniversari per la seva ànima a l'església de Sant Pere de Lavern amb un censal de 12 lliures de preu i 12 sous de pensió anual, fet amb tots els detalls:¹⁶

Per la seva part, Rafel Castell, rector de Sant Pere de Lavern (1631), funda dos aniversaris cantats a l'església de Sant Pere de Lavern cada any el mateix dia en què ell morirà i "conforme se acostumen de celebrar los demás aniversaris en dita sglésia", o sigui, amonestar-lo el diumenge abans a peu d'altar i amb toc de campanes, pels quals diposita 24 lliures a la caixa de l'obra perquè s'esmercin a for de censal.¹⁷

XII.7.1.2. FUNDACIONS DE CAUSES PIES PER DONZELLES MARIDAR I FILLS ESTUDIAR

Els testaments d'alguns sacerdots preveuen la fundació de causes pies per donzelles maridar i fills estudiar. L'instrument jurídic que s'utilitza per fer aquestes inversions és el censal mort.

¹⁴ 22-9-1595, test. de Joan Romeu, rector de St. Sadurní (APSS, PGu, Testaments (1593-1601), P-XVI-171-3). El rector predit vol que l'aniversari que ha fundat s'amonesti sempre el diumenge abans.

¹⁵ 18-3-1641, test. de Vicenç Codorniu, pvre (AHCVP, JoX, P-XVII-149-2).

¹⁶ 4-12-1624, segon test. de Joan Modolell, rector de St. Pere de Lavern (AHCVP, AM, P-XVI-236-1 (1621-1627)).

¹⁷ 28-6-1631, test. de Rafel Castell, rector de St. Pere de Lavern (AHCVP, JaB, testaments (1627-1631), P-XVII-87-1).

Tenim documentats alguns sacerdos que fan aquests llegats: Jaume Romeu dels Borrulls (1595), rector de Sant Sadurní; Francesc Pandis (1668), rector de Sant Pere de Lavern; i Joan Mas i Duran, rector de Sant Pere d'Avinyonet (1707).¹⁸

Destaquem especialment el cas de Jaume Romeu dels Borrulls, rector de Sant Sadurní (1595).¹⁹ Aquell sacerdot, per disposició testamentària, vol que després de la seva mort es vinguin els seus béns a l'encant públic al més donant i que es creïn censals morts a raó de 20.000 per 1000, en lloc bo i segur. Funda una causa pia per donzelles maridar i fills estudiar, els beneficiaris de la qual seran els que neixin al mas dels Borrulls. Si passats els anys no hi ha donzelles per casar, i les pensions arriben a 100 lliures, vol que s'inverteixin en censals també per dita causa pia. I si amb el temps, els censals donen un rèdit de 100 lliures anuals, vol que es destinin 50 lliures per casar una filla i l'altra meitat per estudiar un fill a fi que es mantingui en l'estudi fins a cantar missa. I així successivament, de manera que es vagin multiplicant aquelles quantitats inicials.²⁰

XII.7.1.3. AJUDAR A ESTUDIAR I A PRENDRE ALGUN ESTAMENT BO

Hem vist com els testaments d'alguns hereus preveuen la possibilitat que algun fill estudiés, a càrrec dels béns del testador, i obligant el fill-hereu a pagar els estudis. Però en cap d'ells constava el sistema de finançament, tant per pagar els estudis com per la manutenció de l'estudiant. Carme Sanmartí, en el seu estudi sobre la família Sanmartí, al Bages, troba que en aquests casos el sistema habitual era la creació de censal i amb les pensions d'aquell es creava un benefici eclesiàstic.²¹ Probablement, aquest instrument jurídic del censal hauria estat el sistema de finançament utilitzat pels hereus de la nostra zona d'estudi a què ens hem referit, de la mateixa manera que ho

¹⁸ Tractem el tema de les causes pies més extensament a l'apartat dels fills cabalers d'aquest treball de tesi.

¹⁹ En relació

²⁰ 22-9-1595, test. de Jaume Romeu, pvre, rector de St. Sadurní de Subirats (AHCVP, PGu, Testaments (1593-1601), P-XVI-171-3).

²¹ Carme Sanmartí troba l'ús d'aquest instrument jurídic amb aquesta finalitat en dos hereus del mas pels anys 1761 i 1783. Vegeu SANMARTÍ, C. (1992): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central...*, op. cit., p. 318-319.

feien alguns sacerdots amb aquella mateixa finalitat amb la fundació de causes pies, que abans hem comentat.

Troblem el cas d'un eclesiàstic que llega un censal al fill d'un particular de la parròquia per ajudar-lo a estudiar. Climent Brugaroles (1668), rector de Sant Pere de Subirats, fa un important llegat a la família de Bernat Font, un pagès d'aquella parròquia. I al fill d'aquell, Francesc Font, li llega un censal que té col·locat a casa d'en Rosell de la Llana, pagès, de Gelida, perquè amb les pensions d'aquell pugui alimentar-se, estudiar, prendre algun estament bo, o treballar a casa del seu pare. En cas que aquell noi no volgués estudiar, o morís sense descendència, vol que aquell censal pervingui al pare del noi, o a l'hereu d'aquell.²² D'aquesta manera, aquell sacerdot ajuda el jove d'una família a la qual l'uneix l'agraïment i l'amistat.

XII.7.1.4. PAGAR DOTS

La via del censal és un dels procediments que es fan servir per pagar dots, com podem comprovar en els casos següents que hem documentat.

Antoni Romeu dels Borrulls ha d'endeutar-se per pagar el dot d'una filla, de nom Elisabet, que puja a 250 lliures, que es casa amb Francesc Martí i Ferrer, hereu de cal Martí de la Torre, de Sant Pere de Lavern.²³ Juntament amb la seva muller Elisabet i el seu fill-hereu Joan Romeu, els Romeu venen un censal mort de preu i propietat 100 lliures i de pensió de 100 sous anuals a Pau Martí, de l'Hostal, de Sant Sadurní (1591). Com a garantia, posen tres fiadors i hipotequen dos masos, situats a la parròquia de Sant Sadurní: a) el "mas Pujades", anomenat també "la casa nova", on fan residència; i el "mas Molins", derruït i deshabitat.²⁴ D'aquesta manera, aconsegueixen 100 lliures de crèdit, però en necessiten 150 lliures més. Amb aquesta intenció, Antoni Romeu ven un violari al seu germà Jaume Romeu, rector de Sant Sadurní, de preu de 150 lliures i de pensió de 15 lliures anuals, a for de 7000 sous per 1000 sous, durant la vida de l'esmentat

²² 4-4-1668, test. de Climent Brugaroles, rector de St. Pere de Subirats (APSP, Testaments, I, f. 183r-183v, 156).

²³ 9-3-1591, venda de censal (AHCVP, PGu, P-XVI, 1590-1591, núm 23, f. 48r-49v).

²⁴ 17-6-1591 (AHCVP, Pere Guasch, M-1591, 872, B-19, f. 188v-191r).

Antoni Romeu, venedor, de Jaume Romeu, comprador, i de Joan Romeu, fill d'aquell.²⁵

També el mateix any 1591, Pau Martí de l'Hostal deixa 100 lliures a for de censal mort a Jaume Ferrer II del Mas, del mas Garrigues de Sant Sadurní de Subirats, per pagar una part del dot de Magdalena Ferrer, germana d'aquell, com consta en els capítols matrimonials d'aquella amb Antic Duran. La pensió d'aquell censal és de 100 sous anuals. Es posen sis fiadors: Antoni Duran, d'Espiells; Montserrat Ravella, d'Ordal, i Salvador Ravella, fill d'aquell; Jaume Raventós, del Pujol; Francesc Milà, de la Roca; i Pere Joan Mas, de la Riera. I com a garantia, Jaume Ferrer hipoteca el seu mas de les Garrigues.²⁶

La família Ravella d'Ordal practica sovint el sistema del censal per pagar part de dots de cabalers i cabaleres d'aquell mas. A continuació, expliquem tres exemples.

Antoni Ravella II (1653) paga el dot de la seva filla Maria Ravella, de 220 dobles d'or, amb 120 "ab diners comptants", i 100 lliures amb un censal mort ja creat de preu de mil cent lliures i pensió anual de cinquanta-sinc lliures, a for de vint mil per mil, que paga la Universitat de la vila de Sitges el primer dia de febrer (1653). En cas de lluïció de dot, el marit, el blanquer Ramon Damià, o l'hereu d'aquell, haurà de restituir la moneda que, en cas de lluïció del censal, aquell haurà cobrada, i es vol que es faci constar en l'època de la lluïció d'aquell censal.²⁷

Per la seva part, Pere Ravella (1673) d'Ordal assigna a la seva filla Teresa Ravella un dot de 2500 lliures, de les quals 1575 lliures es paguen "en dinés contans" en tres pagaments, i les restants amb 4 censals morts ja creats:

1) un de preu de 700 lliures i pensió de 35 lliures, que presta la Universitat de Gelida. Pertany a Pere Ravella com hereu d'Antoni Ravella (creat per ell a la rectoria de Gelida, 22-2-1651);

²⁵ 9-3-1591, venda de violari (AHCVP, PGu, P-XVI, 1590-1591, núm 23, f. 48r-49v).

²⁶ 20-12-1591 (AHCVP, PGu, *vigesimumprimum protocollum seu manuale*, 918. P-XVI-157.1, f. 148v-149v).

²⁷ 11-11-1653, CCMM de Ramon Damià, blanquer de Vilafranca del Pdès, i Maria Ravella d'Ordal (AHCVP, JeM, P-XVII-141-1, f. 1r-6v).

2) un altre de preu de 150 lliures i pensió de 7,5 lliures, que presta Ramon Marrugat, pagès de Vilafranca, el 9-maig, tenint els béns d'Amador Raventós, pagès, de la Codina. Pertany a Pere Ravella com hereu d'Antoni Ravella, pare d'aquell, i a aquest com hereu d'Antoni Ravella, pare i avi d'aquells respectivament. L'esmentat Antoni Ravella, avi, el creà a Amador Raventós i Jaume Raventós, pare i fill, del Pujol, de Sant Pau d'Ordal, el 2-6-1612);

3) un altre de preu de 100 lliures i pensió de 5 lliures que presta Josep Soler, notari de Vilafranca del Penedès. Pertany a Pere Ravella per títol de donació *insolutum* que li féu Joan Carreras, Dr. en Medicina de Vilafranca del Penedès, com a usufructuari de la seva muller Maria Soler, propietària, en la concòrdia entre dits cònjuges Carreras i Pere Ravella, feta el 1668;

4) i un altre de preu de 25 lliures i pensió de 25 sous que presta Francesc Artigues, forner de Vilafranca. Pertany a Pere Ravella per títol de creació a Isidre Martí i Josep Martí, pare i fill, pagesos de Sant Pere de Riudebitlles, el 1668.²⁸

Per acabar aquests exemples de cal Ravella d'Ordal, Maria Soler i Vendrell (1691) aporta a Pere Ravella i Pedrola, Dr. en Dret, fill cabaler de Pere Ravella d'Ordal, un dot de 1988 lliures 10 sous i 9 diners, la qual quantitat és el resultat de la suma de la venda d'una sort d'or i plata que féu el seu pare, i drets que té sobre les propietats dels béns que foren dels seus avis materns. Es paga en 4 pagaments: a) 733 lliures, 7 sous i 6 diners "ab diners comptans; b) 617 lliures i 10 sous amb 3 "canvis", 1 censal i 1 debitori. Els canvis són: un de 275 lliures, un de 110 lliures del corder Pere Balaguer de Vilafranca, i un altre de 110 lliures de l'hereu Francesc Cerdà de St. Vicenç de Morrocurt; el censal mort és de 70 lliures de preu i 70 lliures de pensió, que presta el calderer Felip Ribera de Vilafranca. I el violari és de 52 lliures i 10 sous de preu, i pensió de 7 lliures i 10 sous, que presta el sastre Josep Serra de Vilafranca.²⁹

Amb aquests exemples, observem que els hereus Ravella són uns dels principals creditors a nivell del Penedès.

²⁸ 27-5-1673, CCMM de Gaspar Esteva Bartomeu, de Vilafranca del Pdès, i Teresa Ravella, d'Ordal (AHCVP, Ramon Bartomeu, P-XVII-329-1, f. 1r-6v).

²⁹ 10-6-1691, CCMM de Pere Ravella i Pedrola, d'Ordal, i Maria Soler i Vendrell, de Vilafranca del Pdès (AHCVP, JS, P-XVII-288-1, f. 33r-44v; també f. 135r-143v).

XII.7.1.5. IMPAGAMENT D'UN DEBITORI

Una causa per contreure un censal mort és a partir d'un deute impagat; o sigui, fora dels terminis pactats. Hom podia acordar que el deute es reconvertis en un censal mort. En aquests casos, el deutor signava àpoca d'una quantitat de diners que o bé a) no rebia, perquè el preu del censal corresponia a la mateixa quantitat de la despesa contreta amb anterioritat; o b) rebia parcialment, cosa que passava quan el preu del censal era superior, en què només podia obtenir la part complementària del deute impagat fins a la quantitat total del preu del censal.

Un exemple del primer cas trobem en Joan Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, per impagament d'una mula. Aquell compra un censal a Arnald Janer, pagès de Sant Sebastià dels Gorgs, de preu 24 lliures i pensió anual de 24 sous, l'1-3-1578. Per entendre'ns, el comprador o censalista és el que presta, en aquest cas Joan Mestre, i el venedor o censatari és el deutor, en aquest cas Arnald Janer. S'estableix que el termini de la pensió serà per la festa de Sant Joan, a comptar des del juny de l'any passat. El venedor, Arnald Janer, signa àpoca al comprador, Joan Mestre, de les 24 lliures del preu del censal. Però el comprador, Joan Mestre, es reté aquesta quantitat perquè era el preu d'una mula de pèl castany que Arnald Janer li havia comprat el 10-7-1576, i que encara li devia.³⁰ Així doncs, aquell deute pendent de cobrar s'ha convertit en un censal, de forma que el venedor, Arnald Janer, haurà de pagar una pensió de 26 sous anuals fins a la lluitació del censal mort.³¹

³⁰ L'acte del deutor de compravenda de la mula és del 10-7-1576 en poder de Miquel Bartomeu, com consta dins l'acte de conversió d'aquell deute en censal mort, d'1-3-1578, en poder del mateix notari, en data d'1-3-1578 (AHCVP. MB. P-XVI-110-2. M. 53r-53v). En relació als preus de compravenda de mules, els preus podien oscil·lar segons l'edat i condicions de l'animal; així, trobem preus de 9 ll (1587); 21 ll i 12 s (1578); 24 ll (1578); 32 ducats equivalents a 30 ll i 8 s (1578). Són preus cars; en relació als preus del bestiar, vegeu l'apartat VIII.10 "El bestiar", dins el capítol VIII "La producció agrària i bestiar" d'aquest treball de tesi.

³¹ 1-3-1578, Joan Mestre, de la Plaça, de St. Sadurní (AHCVP. MB. P-XVI-110-2. M. 53r-53v).

XII.7.1.6. IMPAGAMENT D'UN PRÉSTEC

Són aquells censals que es creen perquè no es pot assumir el retorn d'un préstec gràcies en els terminis concertats. Es cancel·la aquell deute i es reconverteix en un censal mort.

En el següent cas, els deutors, Bernat Miquel i la seva muller Montserrat, de Sant Sadurní, cancel·len un préstec generós de 13 lliures a Lluç Mir, “*per nos vobis debitas rahone gratiosi mutui nobis facti*”, i acte seguit li venen un censal mort d'igual preu i de pensió anual de 13 sous. En la venda, s'obliguen una parcel·la de 2 jornals “*partim culta et partim vitibus plantata*” que tenen a Sant Sadurní, i en un altre instrument es fa constar època dels diners rebuts (1578).³²

XII.7.1.7. COMPRA D'UN BÉ IMMOBLE

El 1579, Pere Ferrer, teixidor de lli de Sant Sadurní, compra a Pau Martí de l'Hostal una casa dins aquella vila pel preu de 87 lliures, pagadores: a) 17 lliures de comptants, per Sant Joan, el juny propvenent; i b) 80 lliures amb la creació d'un censal mort del mateix preu, a for de 20 mil sous per mil sous de pensió anual a favor de Pau Martí, el prestador. Els límits de dita casa són: al nord amb el carrer públic; al sud amb l'era de l'esmentat Pau Martí; a l'est amb la casa d'Antoni Carbonell, músic, de Sant Sadurní; i a l'oest amb la pallissa i l'era de l'esmentat Pau Martí.³³

Montserrat Ferrer (1603), teixidor de lli de Sant Sadurní, compra a Gaspar Gosset, mercer, i la seva muller Maria, de Sant Sadurní, una peça de terra, part camp i part vinya, de 2 jornals situada a *la plana de coll de sal* pel preu de 30 lliures i 14 sous, i en un altre document, els venedors en fermen època de rebuda. Al matrimoni Gosset els interessava vendre la terra perquè era una donació del primer marit de Maria, el pagès Joan Rius, feta el 15-5-1594, i no volien

³² 21-8-1578, venda d'un censal (AHCVP, MB, P-XVI-110-2. M. 98v-99v).

³³ 19-12-1579, venda d'una casa (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 310r-310v).

problemes amb un germà d'aquell, Pere Joan Rius, que pretenia els seus drets sobre aquella peça de terra. Montserrat Ferrer paga aquella terra venent-los un censal mort de preu de 10 lliures i de pensió anual de 10 sous; i es compromet a pagar les restants 12 lliures en dues meitats: 6 lliures per la festa d'adoració del Reis, i 6 lliures per la Santa Creu del mes de setembre. A continuació, es ferma l'acte de creació d'aquell censal a for de 20.000 sous de preu per 1000 sous de pensió anual, i s'obliga especialment la dita peça de terra.³⁴

XII.572. ELS PRINCIPALS CREDITORS

Entre els creditors que hem documentat, trobem l'església, cavallers, els pagesos propietaris benestants de la localitat, i mercaders i ciutadans honrats d'altres viles i ciutats, alguns d'ells afincats al terme de Subirats.

XII.7.2.1. L'ESGLÉSIA

D'una banda, trobem eclesiàstics, i de l'altra els obrers que actuen en nom d'una parròquia.

a) Els eclesiàstics

Poden ser els mateixos rectors de la parròquia, i altres membres de l'Església que actuen com a persones laiques i privades.

Documentem Esteve Solanes (1591), prevere d'origen occità, habitant a la rectoria de Sant Sadurní, on mor el 1593, que col·loca alguns censals actuant "com a laica i privada persona". Joan Bru (1591), teixidor de lli de la parròquia de Sant Sadurní, li ven un censal mort de preu de 20 lliures i de pensió de 20 sous, i com a garantia hipoteca una peça de vinya de 20 homes de cavadura, al lloc anomenat "la sanaleta", a Sant Sadurní.³⁵

³⁴ 22-11-1603, venda de terra i creació d'un censal mort (AHCVP. MB. P-XVI-112-8. f. 12v-13r).

³⁵ 22-7-1591, venda d'un censal mort (AHCVP, PGu, 918, P-XVI-157.1, f. 197r-200r).

També el censal que paga cada any Joan Sala, blanquer, de pensió de 5 lliures, a la rectoria de Sant Pau d'Ordal en temps del rector Antoni Guilera (1604).³⁶

El rector de Sant Pere de Lavern, Francesc Pandis, posseeix molts censals com a laica i privada persona. El documentem com a rector de Lavern almenys des del 1692 i fins el 1728. En l'inventari dels seus béns, es fa una relació de tots els censals que té distribuïts en nom propi, i de les pensions de censals que pertanyen a la rectoria de Sant Pere de Lavern.³⁷ Com a persona privada, té 10 censals distribuïts majoritàriament entre pagesos propietaris de la localitat, tret de dos, un que compra a un espardenyer de Sant Sadurní i un altre a les monges del monestir de Pedralbes. El capital que té invertit en censals puja a 2.224 lliures. Els de preu més alt són de 500 lliures, i els compra un a les monges de Pedralbes i un altre a Esteve Pagès de Sant Sebastià dels Gorgs. Després en segueix un de preu de 300 lliures comprat a Sadurní Font i Argemí Pagès de Sant Sadurní; dos de 250 lliures venuts un al mas de Prunamala i un altre a Felip Romagosa del mas de Rocamora; un de 130 lliures a Francesc Carbó, espardenyer de Sant Sadurní; un de 100 lliures a Josep Escuder de Rocavert, i un altre de 101 lliures a Jaume Martí de la Talalla; un altre de 67 lliures a Agustí Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní; i un altre de 26 lliures a Pau Marrugat de l'Albareda.

El valor de les pensions d'aquests censals no són proporcionals al seu preu. Per exemple, els dos censals de 500 lliures de preu li rendeixen de pensió 25 lliures cadascun; el de 300 lliures li dona 15 lliures; els de 250 lliures, un 7 lliures i 10 sous, i l'altre 7 lliures i 20 sous; el de 100 lliures i 101 lliures donen 5 lliures, i 5 lliures i 2 sous respectivament; el de 67 lliures dona una pensió de 3 lliures i 7 sous; i el de 26 lliures una pensió d'1 lliura i 6 sous.

³⁶ 6-9-1604, inventari d'Antoni Guilera, rector de St. Pau d'Ordal (AHCVP, FJR, P-XVI-197-1, f. 1r-5v, 1): "Ítem un acte de pregamí fahent per un censal que Joan Sala, blancher, fa quiscun any a la rectoria, de penió de V ll."

³⁷ L'inventari de Josep Miracle, rector de St. Pere de Lavern, data del primer quart del segle XVIII, concretament de 24-12-1728 (APL, inventaris i encants, documents solts, f. 1r-4v, 40). Surt una mica per sobre del període que estudiem, però l'hem tingut present perquè és il·lustratiu del gran paper de l'Església com a creditora, i perquè, en tractar-se de censals morts, aquests s'allarguen en el temps de manera indefinida i molts d'ells poden venir d'abans, com el que paguen els hereus del mas de Prunamala, de 250 lliures de preu.

La suma d'aquestes pensions anuals és de 99 lliures i 55 sous. A més, té guardades de pensions anteriors un capital de 536 lliures i 11 sous. La suma de totes aquestes pensions és d'unes 639 lliures.

De les pensions de censals de la rectoria, la majoria per celebracions de misses i aniversaris, hi ha acumulades 426 lliures 1 sou i 9 diners. I Francesc Milà de la Roca, obrer de la parròquia, guarda en custòdia 333 lliures 11 sous a casa seva. A més, de diners deixats en dipòsit, el sacerdot Pau Fontanals, de Vilafranca del Penedès, té 40 dobles d'or, equivalents a 5 lliures i 22 sous cadascuna, que fan unes 244 lliures; i la mare priora del convent de les carmelites de Vilafranca del Penedès té en dipòsit 8 dobles d'or, equivalents a unes 48 lliures.

Tot plegat, es tracta d'una gran quantitat de diners que administra el rector i que demostra el gran paper que juga l'Església com a creditora.

b) *Obrers d'una parròquia*

Els obrers d'una parròquia podien fer de creditors en nom de la rectoria o església, com hem comentat amb anterioritat quan parlàvem del préstec graciós.

En l'ús del censal, trobem documentats els obrers de la parròquia de Sant Pere de Lavern per l'any 1578, Jaume Carbó de Puigfedó i Miquel Casanovas del mas Pont.

El 14-2-1578, Pau Palau i Elisabet Casanovas, muller d'aquell, de Sant Joan Salerm, venen un censal mort de preu de 16 lliures a Jaume Carbó i Miquel Casanoves, obrers de l'església de Sant Pere de Lavern, en nom de dita església "a obs de il·luminar la làntia del Sant Sagrament del cos preciós de Jesucrist". La pensió d'aquell censal consisteix en "dos cortans de oli bo, net y saborós a mesura del terme de Sobirats, de censall mort". I aquests cortans d'oli són "nuus de tots domini y senyoria", però amb les forces de censal mort. S'obliguen una peça de terra de 3 jornals dita "la pròpia", de la seva heretat de Sant Joan Salerm.³⁸ Aquesta parcel·la de terra ja havia estat gravada amb anterioritat per un altre censal venut per Bernat Sala, l'antic propietari del mas, a Macià Carbó de Puigfedó. Pere

³⁸ 14-2-1578, venda d'un censal mort als obrers de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 108v-109r, 262).

EL CAPITAL I EL CRÈDIT

Palau el quita el 1562; precisament setze anys després posa aquella mateixa peça de terra com a garantia per aquest nou censal venut als obrers de Lavern.

XII.7.2.2. PAGESOS PROPIETARIS BENESTANTS

Entre els pagesos propietaris benestants de la localitat, trobem els següents:

a) *La família Carbó de Puigfedó*

Alguns hereus de la família Carbó de Puigfedó presten diners en forma de censal, com ja hem vist amb anterioritat.

Hem documentat els hereus Macià Carbó I, Macià Carbó II, Macià Carbó III, i el seu fill Jaume Carbó. Els trobem actuant en la mateixa localitat, i els censataris són pagesos dels masos de la ruralia.

Tenim documentats 9 censals morts que els hereus de Puigfedó compren a diferents pagesos de la localitat. La compra de censals forma part de la política d'inversions que efectua aquell mas i que, juntament amb les vendes de cereals i bestiar, així com préstecs de diners, fan que augmentin els seus ingressos.

ANY	CENSALISTA	CENSATARI	Preu	Pensió	Lluïció
1536	Macià Carbó II (menor)	Pere Ràfols, mas Vendrell	14 ll	-	-
1536	Macià Carbó I	Gaspar Esteve, Figarola	25 ll	-	-
1540	Macià Carbó II	Pere Font, mas Font	12 ll	-	-
1561	Macià Carbó	Pere Palau, St. Joan Salerm	40 ll	-	1562
1562	Macià Carbó I (comprador)	Bernat Sala, St. Joan Salerm,	3 ll	20 s	1562
	i Macià Carbó III (cancel·la)	després Pere Palau			-
1562	Macià Carbó III	Pere Esbert, l'Albareda	-	1 ll 12 s	
1566	Macià Carbó II i III	Bartomeu Artigues	-	35 s	-
1550/68	Macià Carbó III	Antoni Castany, l'Albareda	-	32 s	-
1578	Jaume Carbó	Bartomeu Carbó, Prunamala	-	10 ll	-

Quadre 130. *Censals comprats pels Carbó de Puigfedó, s-XVI.*

El primer que documentem és el comprat a Bartomeu Ràfols i la seva muller Andreua, del mas Vendrell, de les Gunyoles (1536), pel preu de 14 lliures. El matrimoni s'hi obliga tots els seus béns.³⁹

El censal que es compra a Gaspar Esteve de Figarola, es deixa lluir en quatre pagaments de 6 lliures i 6 sous cada pagament (1536).⁴⁰

Pere Esbert (1562), de l'Albareda, reconeix a Macià Carbó III que li paga un censal de pensió 1 lliura i 12 sous, el qual ve de temps enrera. Fins el dia del seu testament, reconeix que té totes les pensions pagades, però “y a molt temps que no m'a fet albarà”.⁴¹ Si a més, atenem l'observació que es fa en la lluçió del censal de Pere Palau (1562), que creà Bernat Sala, de Sant Joan Salerm, on es diu que l'acte “no s'és trobat ni s sabem a hont és”,⁴² dóna la sensació que la família Carbó tenen molts censals i que els més antics estan una mica descontrolats.

Anys més tard, les pensions de censals que rep la família serviran per pagar part dels drets d'un fill d'aquell mas que pretén tenir sobre les propietats d'aquell. Antoni Carbó de Puigfedó hereta un fill del seu segon matrimoni, de nom Baltasar Carbó, en detriment del fill gran fruit del seu primer matrimoni, de nom Batista Carbó, a qui li deixa 100 lliures per drets de llegítima en testament (1602).⁴³ Això encén els ànims de Batista Carbó, el qual no es té “per content de les dites cent lliures, pretenent tenir molts altres drets en los dits béns, en los quals lo quòndam son pare no'l podia perjudicar”, i s'inicia un procés judicial que acaba amb una concòrdia el 1603 entre Batista Carbó i els tutors dels fills pupils del seu difunt pare, que són precisament la madrastra d'aquell, la viuda Marianna Sardà, i el germà d'aquella, Jeroni Sardà. Es convé que aquells li donin 645 lliures, de les quals 300 lliures es paguen amb preus i pensions de censals que rep l'heretat de Puigfedó de diverses persones, i 350 lliures amb diners comptants, més quatre

³⁹ 18-4-1536, censal mort, censalista Macià Carbó de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 1r, 3, 4).

⁴⁰ 19-9-1536, censal mort, censalista Macià Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 3r, 15)

⁴¹ 12-1-1562, test. de Pere Esbert, de l'Albareda, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 14r-14v, 31).

⁴² 24-6-1562, lluçió d'un censal mort del mas Palau, de St. Joan Salerm, pel preu de 3 ll. (APL, M-1561, f. 21v, 46).

⁴³ 30-10-1602, test. d'Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, MB, P-XVII-10-1).

EL CAPITAL I EL CRÈDIT

quarteres de blat i el guany de 4 jornals sembrats de blat per aquell mateix any, perquè “si no’s feia la present concòrdia si’spera haver grans plets i qüestions hi en perill no’s destruís tota la huniversal heretat”.⁴⁴ Probablement, aquell deute no es va acabar de pagar, o es devia compensar en part amb un mas i terres de l’heretat perquè anys després, el 1688, els hereus de Batista Carbó i els hereus de Puigfedó han d’arribar a una nova concòrdia per establir definitivament els límits de les seves propietats.⁴⁵

Jaume Carbó segueix la política econòmica de la família, com a comprador de pensions de censals morts. N’hem documentat un comprat a Bartomeu Carbó de Prunamala, de pensió de 10 lliures anuals, pagadores per Sant Jordi. El venedor es devia endarrerir en els pagaments perquè l’octubre del 1578 li paga 30 lliures per tres pensions.⁴⁶

b) *La família Ravella, de cal Ravella d’Ordal*

Els Ravella són una família de pagesos rics d’Ordal, de la parròquia de Sant Pere de Subirats. Els trobem com a creditors en 5 creacions de censals morts. En un altre cas, el censal forma part del dot de la muller d’un cabaler doctor en dret sortit d’aquell mas.

ANY	CENSALISTA	CENSATARI	Preu	Pensió	Lluició
1612	Antoni Ravella I	Amador Raventós, el Pujol	150 ll	7,5 ll	-
1651	Antoni Ravella II	Universitat de Gelida	700 ll	35 ll	-
a.1653	Antoni Ravella II	Universitat de Sitges	1100 ll	55 ll	-
1668	Pere Ravella	-	100 ll	5 ll	-
1668	Pere Ravella	Isidre Martí, St.P.Riudebitlles	25 ll	25 s	-
1691	Maria Soler, muller de Pere Ravella i Pedrola, cb	Josep Serra, sastre de Vilaf.	52 ll 10 s	7 ll 10 s	-

Quadre 131. *Censals comprats pels Ravella d’Ordal, s-XVII.*

Com ja hem comentat, els Ravella usen aquests censals com a complement per pagar dots de fills cabalers d’aquell mas.

⁴⁴ 1603 (AHCVP, processos judicials, civil, MB, 1603).

⁴⁵ 27-10-1688, concòrdia entre Batista Carbó, Jaume Carbó i els hereus de Joan Romagosa, processos judicials (AHCVP, JT, P-XVII-111).

⁴⁶ 5-10-1578, pagament de tres pensions de censal mort, venedor Bartomeu Carbó, de Prunamala, comprador Jaume Carbó, de Puigfedó (AHCVP, MB, P-XVI-110-3).

c) *Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm*

Antoni Carbó I (1537), de Sant Joan Salerm, compra un censal mort a Antoni Carbó i Miquel Carbó, pare i fill, del Mas Cuquet, de la parròquia de Sant Sadurní. Els censataris s'obliguen els seus béns, de forma que Antoni Carbó els podrà forçar a quitar aquell censal passat un any, quan ell voldrà, i podrà vendre i desalienar llurs béns fins a lluir aquell censal.⁴⁷

d) *Joana Batlle, viuda de Bartomeu Batlle de la Pujada*

Joana Batlle, viuda de Bartomeu Batlle de la Pujada, presta diners i compra censals, seguint la política creditícia del seu difunt marit.

Pere Font, del mas Font, ha de fer front als deutes del mas. No li queda més remei que contreure diferents hipoteques sobre el seu mas. Sabem que Joana Batlle li presta diners per pagar deutes i aquell li empenyora la seva heretat. No coneixem la quantitat monetària que li presta Joana Batlle, ni a quant puja l'endeutament de Pere Font. Aquest reconeix no tenir àpoca dels diners que aquella li ha pagat per ell, però els li assegura sobre la seva heretat. Un altre prestador d'aquell és el seu fill Jonot Font. El seu pare li deixa en testament 40 lliures, i vol també que li siguin tornades 10 lliures que aquell li prestà graciosament. Per tant, el seu fill Jonot també presta diners al seu pare i empenyora que li féu de la seva heretat.

El 1565, el sastre de Sant Cugat Sesgarrigues, Jeroni Raventós, fill cabaler del mas de la Verdera, de Sant Pere de Subirats, ven un censal mort a la viuda Batlle, de preu de 50 lliures i pensió de 50 sous anuals. En el contracte, es posen sis fiadors, parents d'aquell sastre: Joan Raventós i Antoni Raventós, pare i fill, de la Verdera, germà i nebot d'aquell sastre; Joan Raventós del Sepulcre, d'Olèrdola;

⁴⁷ []-11-1537, censal mort, comprador Antoni Carbó, St. Joan Salerm (APL, M-1536, f. 29v, 123): “e vós, dit Toni Carbó e Miquel Carbó, para y fil, me feu loc y seció sobra tost vostros béns mobbles y enmobbles, e asò en hobbligació de aquels, que jo vos poga forsar a quità dit sensal pasat que sia un any tota hora y quanta que-m plaurà, e asò que poga vendre, desalienà de vostros béns fins a tant^a dit censal sia luït”.

Pere Raventós del mas de Cabrafich; Pere Raventós del mas de les Piques, d'Olivella; i Pere Preses del Palou, de Sant Andreu de la Barca.⁴⁸ El seu germà hereu del mas de la Verdera es reté 23 lliures de les 50 lliures del censal mort que Jeroni Raventós ven a Joana Batlle, amb diners comptants, sense que consti el perquè, i li ferma àpoca i carta d'indemnitat, amb la qual promet tenir indemne l'esmentat Jeroni Raventós tant del preu com de les pensions durant el temps que duri aquell censal.⁴⁹

e) *Pau Martí de l'Hostal*

Pau Martí, anomenat de l'Hostal, de Sant Sadurní de Subirats, es dedica a la compravenda de cases i terres.

El 1578, ven a Bartomeu Belvey, sastre de Vilafranca del Penedès, una casa situada a la Plaça de Vilafranca, pel preu de 60 lliures, pagadores 12 lliures cada mig any, fins que s'hagi acabat de pagar.⁵⁰ El 1579, ven una altra casa, aquesta dins la vila de Sant Sadurní, a Pere Ferrer, teixidor de lli d'aquella localitat, pel preu de 87 lliures, pagadores: a) 17 lliures de comptants, per Sant Joan, el juny propinent; i b) 80 lliures amb la creació d'un censal mort d'igual quantitat, com ja hem comentat amb anterioritat.⁵¹

Més endavant, el 1582 compra l'Hostal de Sant Sadurní a Jaume Batlle, pagès anomenat de Masquefa.⁵² I entre 1585-1591 compra el mas de la Torra a la família Carbó de la Torra, a carta de gràcia primer i el dret de retrocompra després.⁵³

⁴⁸ 12-4-1565, venda censal mort (APL, M-1561, f. 68v-70r).

⁴⁹ 26-7-1565, àpoca i carta d'indemnitat de les 23 lliures (APL, M-1561, f. 70v, 167).

⁵⁰ 19-7-1578, acte de venda (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 61r).

⁵¹ 19-12-1579, acte de venda (AHCVP, PX, M-1578-1579, 556, f. 310r-310v).

⁵² La compravenda de l'Hostal es fa el 9-2-1582, acte en poder de Joan Xammar, not. de Barcelona; consta dins la declaració de Jerònima Martina, usufructuària, viuda de Joan Martí, fill de Pau Martí, en el capbreu de Subirats de 1614, en data de 13-7-1614 (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 109v-113r).

⁵³ Actes en poder de Pere Guasch, not. de Vilafranca, emesos en diferents dates: 12-3-1585; 22-11-1589; 5-12-1589; i 10-9-1591); consta dins la declaració de Jerònima Martina, usufructuària, viuda de Joan Martí, fill de Pau Martí, en el capbreu de Subirats de 1614, en data de 13-7-1614 (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 111v).

L'hem trobat també comprant una pensió de 100 sous d'un censal mort de preu de 100 lliures que col·loca a Antoni Romeu dels Borrulls, el qual s'endeuta per pagar el dot de la seva filla Elisabet, que es casa amb Francesc Martí de la Torre, el 1591.⁵⁴

I el mateix any 1591, compra una altra pensió de 100 sous d'un altre censal mort de preu de 100 lliures que col·loca a Jaume Ferrer del mas, de Sant Sadurní de Subirats per pagar una part del dot de la seva germana Magdalena Ferrer, com consta en els capítols matrimonials d'aquella amb Antic Duran. Fiadors: Antoni Duran, d'Espiells; Montserrat Ravella, d'Ordal, i Salvador Ravella, fill d'aquell; Jaume Raventós, del Pujol; Francesc Milà, de la Roca; i Pere Joan Mas, de la Riera. Hipoteca el seu mas de les Garrigues.⁵⁵

f) *Mateu Olivella de Fontclara, després Maria Escuder i Olivella, muller de Francesc Vallès del Pla*

Mateu Olivella és un cabaler sortit del mas de Fontclara. Està casat en segones núpcies amb Paula Carbó i Sardà, filla d'Antoni Carbó de Puigfedó i Mariana Sardà, muller d'aquell, la qual muller té assegurat el seu dot de 350 lliures sobre el mas de Puigfedó. Una filla del primer matrimoni d'aquell, Jerònima Olivella i Roig, es casa amb l'hereu Joan Escuder II de Rocavert (1619); i una filla d'aquells, Maria Escuder i Olivella, néta de Mateu Olivella, es casa amb l'hereu Francesc Vallès del Pla (1638). Mateu Olivella dóna per dot a aquesta néta 400 lliures, que sumades a les 300 lliures del pare d'aquella fan 700 lliures. Aquesta néta és hereva del seu avi (1641);⁵⁶ i com a tal és propietària d'un censal mort que la Casa Gran de Puigfedó feia al seu avi, i ara a ella els hereus de Marianna Carbó de Puigfedó, que són les filles de Marianna Carbó. Desconeixem

⁵⁴ 17-6-1591, venda censal mort (AHCVP, PGu, M-1591, 872, B-19, f. 188v-191r).

⁵⁵ 20-12-1591 (AHCVP, PGu, *vigesimumprimum protocollum seu manuelle*, 918. P-XVI-157.1, f. 148v-149v).

⁵⁶ “Maria Vallès [...], hereva del quòndam Matheu Olivella, hab. en la Casa Gran lo dia de son òbit, parròquia de Sant Pere de la Vern, com consta en poder de Miquel (Bartomeu), notari de Vilafranca de Panadès, en lo mes de març de 1641”; dins document 16-12-1651, època de cobrament pensions de censal mort (APL, M-1604, f. 117r-117v, 507).

el preu d'aquell censal, però deuria ser bastant elevat, ja que la pensió anual és de 65 lliures i 17 sous. El marit d'aquella, Francesc Vallès del Pla, ferma època de rebuda als pagesos Pau Mitjans –segons marit de Paula Carbó i Sardà-, Bonaventura Burdons i Joan Romagosa –fill i hereu d'Àngela Carbó i Sardà-, de 131 lliures i 14 sous de dues pensions d'aquell censal mort, les quals són pels anys 1649 i 1650.⁵⁷

XII.7.2.3. CAVALLERS I CIUTADANS HONRATS

Tenim dos casos de prestació de pensió de censal a la família Sapila, donzells residents a Barcelona amb casa i terres a Sant Sadurní, i diferents masos arreu del terme de Subirats.

El primer cas correspon als censataris Antoni Carbó I i Enfrosina Vendrell, muller d'aquell, de Sant Joan Salerm. El preu i propietat del censal és de 50 lliures, i la pensió de 50 sous. cancel·len aquell censal i el venen a Simeó Esteve, d'Ordal, amb la hipoteca del mas de la Salada, en data de 16-11-1543.⁵⁸

El censatari és Llorenç Llopart, pagès del terme de Subirats.

Bartomeu Ros (1591), paraire de draps de llana de Sant Sadurní, com a procurador de [en blanc] Sapila, donzell resident a Barcelona, ferma època a Llorenç Llopart, pagès del terme de Subirats, de 5 ll. 12 s. i 6 d. de pensions degudes dels anys 1589, 1590 i 1591, d'un censal mort de pensió anual 37 s. i 6 d., que Llorenç Llopart presta cada any a l'esmentat Sapila.⁵⁹

⁵⁷ “Maria Vallès [...], hereva del quòndam Matheu Olivella, hab. en la Casa Gran lo dia de son òbit, parròquia de Sant Pere de la Vern, com consta en poder de Miquel (Bartomeu), notari de Vilafranca de Panadès, en lo mes de març de 1641”; dins document 16-12-1651, època de cobrament pensions de censal mort (APL, M-1604, f. 117r-117v, 507).

⁵⁸ Acte en poder de Joan Llopis, notari de Vilafranca (AHCVP, JLI, P-XVI).

⁵⁹ 1-12-1591, censal mort, censalista [] Sapila, donzell, ciutadà de Barcelona (AHCVP, MB, P-XVI-112-1. M. 2r-v).

XII.8. LES VENDES A CARTA DE GRÀCIA

[...] posats en alguna necessitat per passar aquesta present vida, y no aiam trobat modo ni manera millor de que poguésem ésser sostenguts, sinó per via de venda, ab carta de gràcia, de una pesa de terra [...]. (1542)¹

Quan un pagès ven, normalment ho fa a carta de gràcia. La venda a carta de gràcia és un contracte en què el propietari ven una parcel·la de terra o mas però es reserva el dret de retrovenda o recompra, o sigui, de recuperar allò que es ven.

Es tracta d'una hipoteca o empenyorament. Aquests contractes es podien utilitzar com a garantia d'un préstec de caràcter usuari, i l'interès era el fruit o l'ús del que es venia, com fa constar el comprador Bartomeu Cartró del mas de la Roca en el cas següent (1541):

Y vol lo dit Cartró que lo que Déu donarà en los splets de la dita peça de terra, pagar la sisena, que lo restant que sia venut y que aja a servir per quitar dit empenyorament.

En aquests casos, com explicarem més endavant, el deutor es converteix en parcer del comprador.

Abans de perdre la terra, hi havia molts recursos per tal de frenar o endarrerir-ne el procés, com la venda a carta de gràcia, amb el dret de retrovenda.

¹ 21-1-1542, venda d'una peça de terra del mas de la Creu, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet, a Simó Miquel, de Sta. Fe (APL, M-1536, f. 69r, 249).

XII.8.1. LES VENDES A CARTA DE GRÀCIA QUE HEM DOCUMENTAT

Hem documentat 20 vendes a carta de gràcia en relació a la parròquia de Sant Pere de Lavern emeses entre els anys 1538-1586, com mostrem en el **quadre 1**. D'aquestes, 13 consten en el manual de 1536 de la parròquia de Sant Pere de Lavern, compreses entre els anys 1538-1546. Les 6 vendes restants corresponen al període 1557-1586, una de les quals és una revenda, i són de la mateixa parròquia de Sant Pere de Lavern.

Com veurem, tots els compradors són pagesos propietaris de mas, a excepció de dos cabalers i d'un majordom de la senyora Elionor Ferrer, viuda de Bernat Sever Sapila, donzell i ciutadà honrat de Barcelona, afincat a Subirats.

Tots els venedors són pagesos propietaris de mas de la localitat i rodalia que s'endeuten per pagar esplets, quitar debitoris, sembrar, treure un fill de la presó, o per altres causes que no anomenen.

XII.8.2. CARACTERÍSTIQUES DE LES VENDES A CARTA DE GRÀCIA

El contracte s'acaba quan es retorna el preu de la venda, o sigui, quan es quita o llueix. Es caracteritza per ser un contracte temporal, indivisible i transferible.

En relació al temps de durada, només en 1 dels 20 contractes es fa constar que és per tres anys (tres esplets).² En els altres casos, interpretem que el contracte es podia allargar en el temps de forma indefinida. Precisament en un d'aquells el comprador fa constar “que tota hora que li tornaran” el preu de la venda, es restituirà la peça de terra, donant a entendre que es pot allargar temporalment (1546).³ En un altre cas, el comprador deixa que els venedors puguin “quitar y

² 15-3-1541, venda a carta de gràcia de terra, Pere Vendrell i Salvadora, de St. Pere d'Avinyonet, a Bartomeu Cartró, de la Roca, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 60r-60v, 212).

³ 13-11-1546, venda a carta de gràcia de terra, d'Antoni Miquel del Gorner a Pere Valls del Gorner, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 104v-105r, 438).

luir” les 40 lliures que els ha pagat “a tornar franchament y libera”, o sigui, amb el temps que calgui. La compravenda es va fer el 1542, i es va cancel·lar el 1580, trenta-vuit anys després.⁴

En sis casos consta la data de la cancel·lació del contracte: a) un, que està emès el 1542, es cancel·la el 1580, com acabem de dir;⁵ b) un altre emès el 1542 es cancel·la el 1554, dotze anys després;⁶ c) un emès el 1545, es cancel·la el 1573, al cap de vint-i-vuit anys;⁷ d) un emès el 1557 es cancel·la al cap de cinc anys, el 1562;⁸ e) un emès el 1562 es cancel·la el 1575, al cap de 13 anys; i f) un altre, que és una revenda feta el 1570, es cancel·la el 1575, al cap de 5 anys.

En relació al caràcter indivisible del contracte, en cap de les 18 vendes a carta de gràcia que hem documentat consta que es pugui recuperar la terra per parts, amb la qual cosa entenem que s’ha de fer de forma global, d’acord amb la naturalesa d’aquest tipus de contracte.

En canvi, disposem d’un cas en què la venda es fa després de cancel·lar dos deutoris anteriors, tots dos escripturats. No sabem si en realitat, aquella nova venda significa l’agrupació d’aquells dos deutoris anteriors, dels quals no es diu el preu. El de la nova venda és de 34 lliures i mitja (1538).⁹

En relació al caràcter transmissible del contracte, aquest es fa constar en un cas, en què els venedors són Andreu Vendrell i Salvadora, de Sant Pere d’Avinyonet (1538). El comprador, o sigui, el prestador, a més de comprar les dues feixes de terra, en el contracte s’ha acordat que també pot fer habitació a la casa dels venedors, i tot per 34 lliures i mitja. En cas de discòrdia amb aquells dos

⁴ 2-3-1542, venda a carta de gràcia de terra, de Pere Vendrell i Salvadora, de St. Pere d’Avinyonet, a Bartomeu Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 71r, 261); cancel·lació de l’acte el 1580 (APL, M-1536, f. 71r, 262).

⁵ 2-3-1542, venda a carta de gràcia de terra, Pere Vendrell i Salvadora, de St. Pere d’Avinyonet, a Bartomeu Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 71r, 261); cancel·lació de l’acte el 1580 (APL, M-1536, f. 71r, 262).

⁶ 6-12-1542, venda a carta de gràcia de terra, Nadal Milà, de la Roca a Bartomeu Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (APL, M-1536, f. 70v, 258); cancel·lació el 28-2-1554 (APL, M-1536, f. 70v, 260).

⁷ 30-3-1545, venda a carta de gràcia de terra, Magdalena Caralt, de St. Sebastià dels Gorgs, a Antoni Martí, de St. Sebastià dels Gorgs (APL, M-1536, f. 86v-87r, 353); cancel·lació de l’acte el 21-10-1573 (APL, M-1536, f. 86v, 354).

⁸ Data venda 2-5-1557; data cancel·lació 27-12-1562; dins (APL, M-1561, f. 23v, 57).

⁹ 18-3-1538, venda a carta de gràcia de dues feixes de terra de Pere Vendrell i Salvadora, del Pujol, d’Avinyó (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

venedors, o si aquells dos vulguessin anar-se'n, els venedors li haurien de tornar l'import de la venda, 34 lliures, o altrament el comprador podrà empenyorar les dites feixes de terra "an aquella persona qui ventajarà".¹⁰

L'interès dels diners deixats no estava concretat, per la qual cosa hi podien haver abusos. Normalment es tassava allò que es venia per sota del preu del mercat. Guillem Maria de Brocà i Joan Amell consideren que el preu vindria a ser entre les dues tercers parts i la meitat.¹¹ I segons Lluís Puig i Encarna Roca, la venda es podia declarar nul·la si el preu era inferior a la meitat del que seria el just, perquè hi hauria hagut usura.¹²

El preu es podia augmentar amb l'anomenada addició, o sigui, una quantitat que rebia el venedor i que aquell havia de retornar quan es cancel·lava el contracte. Carme Sanmartí troba que l'addició podia respondre a una nova necessitat de crèdit per part del venedor, quantitat aquesta que es corresponia amb l'augment de la cosa venuda.¹³

El pagès no es despenia amb facilitat de les seves propietats. En cas de dificultats, abans de perdre la terra, hi havia molts recursos per tal de frenar o endarrerir-ne el procés. Primer aspirava a obtenir crèdit amb el censal, després aspirava al debitori, i en circumstàncies més extremes a la venda a carta de gràcia, conservant el dret de retrovenda o recompra, o sigui, el dret de quitar i lluir el bé immoble venut. D'aquesta manera, el pagès encara conservava l'esperança de recuperar el bé immoble venut. Si les dificultats augmentaven, la pèrdua de la propietat es convertia en definitiva amb la venda del dret de retrovenda. Era l'últim graó que convertia aquella venda a carta de gràcia en venda perpètua. Padrós opina que les vendes a carta de gràcia són més decisives per explicar la pèrdua de la propietat de la terra que no pas el censal.¹⁴

¹⁰ 18-3-1538, venda a carta de gràcia de dues feixes de terra de Pere Vendrell i Salvadora, muller d'aquell, d'Avinyonet (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

¹¹ BROCÀ, G. Ma. i AMELL, J (1880): *Instituciones del derecho civil catalan vigente*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa, p. 275.

¹² PUIG FERRIOL, Ll. i ROCA i TRIAS, E. (1984): *Institucions del dret civil de Catalunya*. Barcelona: Edit. Bosch, p. 93-95.

¹³ SANMARTÍ, C. (1992): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L'exemple del Mas Sanmartí*. Tesi de Doctorat. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat d'Història. Departament d'Història Contemporània, p. 348.

¹⁴ PADRÓS, J. (1997), "Els masos i el crèdit...", *op cit.*, p. 7-25.

Amb la venda a carta de gràcia, el venedor veia disminuïda les seves rendes. La compra esdevenia perpètua quan el comprador acabava adquirint el dret de retrovenda, és a dir, de lluir i quitar.

XII.8.3. CAUSES DE LES VENDES A CARTA DE GRÀCIA

En relació als contractes que estudiem, en 13 dels 20 casos el notari no fa constar la causa de la venda a carta de gràcia. En els 7 casos restants, es fa constar alguna de les causes que comentem tot seguit.

A vegades, els venedors diuen que fan la venda a carta de gràcia perquè no han trobat una altra manera de poder-ho solucionar, frase més o menys estereotipada que consta en 3 dels 19 contractes que hem documentat.¹⁵

Les causes que hem trobat de les vendes a carta de gràcia que estudiem, quan es fan constar, són les següents:

a) *Quitar debitoris*

En algunes vendes, el motiu és per quitar dos debitoris anteriors. Els esposos Pere Vendrell i Salvadora (1538), del Pujol, del terme d'Avinyonet, fan venda a carta de gràcia a Andreu Vendrell de dues parcel·les per quitar dos debitoris anteriors. En el *document*, s'anomenen els dos contractes escripturats amb anterioritat, i s'anul·len amb la quantitat del preu de la nova venda, que és de 34 lliures i mitja: “que lo qui és en poder de mosèn Jaume Miquel anichi l'altro qui és en poder de mosèn Babau, notari de Vilafranca, e asò per la soma de XXX

¹⁵ Entre altres: a) 4-9-1566, venda a carta de gràcia de Margarida Milana, viuda, a Marc Martí de la Torre (APL, M-1561, f. 81r-81v, 200): “[...] de nostre bon grat y certa sciència y espontànea voluntat molts modos y vias cortats per poder sembrar y com no aiam trobat modo ni manera mancho danyos per los dits pubills que és la venda ab carta de gràcia mitgensan daval escrita [...]”; b) 15-1-1570, revenda a carta de gràcia de Magí Puig i Joana Llobet i Abelló, pubilla, a Nicolau Onyó (APL, M-1561, f. 129r, 292): “[...] y cercats molts modos y maneres per poder pagar la dita dot y no ajan trobat modo ni manera, mancho danyos per nosaltres y per los successors nostres que és estat per la revenda carta de gràcia de poder rembre mitgenSt.”; c) 1-12-1562, venda a carta de gràcia de Pere Palau i Joana a Antoni Olivella de Fontclara (APL, M-1561, f. 22v-23r, 49): “[...] molts altres modos y vestigis çercats per los qualls nos poguessen remediari de nostres necessitats, y com no aiam trobat modo ni manera mancho danyós que és per la venda de la terra daval escrita carta de gràcia miggenSt. *et cetera*, per so, per nosaltres y los successors nostres, fem venda, carta de gràcia mitgenSt., a vós [...]”.

quatre lliuras e miga. No es fa constar el motiu pel qual es van crear aquells dos deutoris anteriors, però la venda a carta de gràcia que es fa és per quitar aquells deutoris, com hem explicat.¹⁶

La pubilla Joana Casanovas i el seu marit Pere Palau (1562), de Sant Joan Salerm, fermen deutori a Joan Romeu dels Borrulls de 9 lliures per la compra d'un rossí, i posen com a fiador Antoni Olivella de Fontclara. L'acte es fa a l'escrivania de Sant Pere de Lavern, però el deutori ja constava en un acte fet amb anterioritat a l'escrivania de Sant Sadurní de Subirats, del qual no es fa constar la data.¹⁷ Fixem-nos que s'ha escrit dues vegades en dos llocs diferents el mateix deutori. Per pagar aquell deute, l'1 de desembre de 1562 els cònjuges Palau venen a Antoni Olivella de Fontclara a carta de gràcia una peça de terra d'un jornal i mig anomenada "lo camp sobre la era d'Antoni Carbó" pel preu de 9 lliures, el mateix valor d'aquell deutori.¹⁸ Però sobre aquell camp ja hi pesa un altre empenyorament, o sigui, una altra venda a carta de gràcia feta amb anterioritat, el 1557, a Antoni Carbó de Sant Joan Salerm pel preu de 5 lliures, i que es quitarà el 27 de desembre de 1562, o sigui, vint-i-sis dies després de l'empenyorament fet a Antoni Olivella de Fontclara. En realitat, part de les 9 lliures que Antoni Olivella els deixà es van fer servir per quitar l'empenyorament fet a Antoni Carbó, concretament quedaven per pagar 4 lliures i 4 sous del preu total de 5 lliures, ja que es quitaven cada any 2 sous.¹⁹

Però el deutori de les 9 lliures que costà el rossí no es degué pagar, perquè dos anys després, el 1564, Antoni Olivella de Fontclara l'ha de pagar per força de cort a Joan Romeu dels Borrulls com a fiador dels cònjuges Palau, i el mateix dia es cancel·la el deutori fermat el 1562.²⁰

¹⁶ 18-3-1538, venda a carta de gràcia de dues feixes de terra de Pere Vendrell i Salvadora, del Pujol, d'Avinyó (APL, M-1536, f. 35r-36r, 138).

¹⁷ 1-12-1562, deutori per compra de bestiar de llana, de Francesc Martí, de la Torre, venedor, a Pere Mestre, del Gorner, comprador, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 23r, 52).

¹⁸ 1-12-1562 venda a carta de gràcia (APL, M-1561, f. 23v, 54).

¹⁹ 27-12-1562, lluïció de venda a carta de gràcia d'una peça de terra de Pere Palau i Joana, de St. Joan Salerm, a Antoni Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 23v, 57).

²⁰ 4-3-1564, època i cancel·lació de deutori, de la família Palau, de St. Joan Salerm, per part de Joan Romeu dels Borrulls, com a fermaça, a Antoni Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 23v, 55 i 56).

Quatre anys després, el 1566, de la voluntat del fill del fiador, Bartomeu Olivella de Fontclara, es cancel·la el debitori anterior fermat pels cònjuges Palau el 1562.

L'acumulació de deutes pot portar fàcilment a la ruïna d'algunes famílies i a la consegüent venda de les seves propietats. L'endeutament continuat dels Rosell del mas de la Creu força aquella família de propietaris a vendre la seva heretat el 1545. El comprador és el pagès Jeroni Broquetes, un cabaler sortit de cal Broquetes de Sant Pere de Subirats, el qual havia estat arrendatari del mas de la Creu amb anterioritat (1538), i ara està casat amb una filla del veí mas Masseguer. La venda del mas no és definitiva, sinó que es fa a carta de gràcia. Això vol dir que els propietaris tenen el dret de retrocompra, i volen que es quitin 8 sous anuals del preu d'aquella venda. Els venedors continuen vivint en el mateix mas.²¹

b) Per pagar una part dels guarets d'un mas

Joan Rosell i Baltassar Rosell, propietaris de la Creu, anul·len el contracte d'arrendament d'aquell mas a Jeroni Broquetes, amb la condició que li hauran de pagar 34 lliures pels guarets que hi té, pagadores 17 lliures a Santa Maria d'agost, primervinent, i les restants 17 lliures empenyorant un tros de terra de 3 jornals de dita heretat, la qual l'esmentat Jeroni Broquetes podrà cultivar fins que dits Rosell, o llurs hereus, li abonin la quantitat total, traient cada any 1 sou (1539).

c) Per pagar el dot d'una filla

Antoni Olivella de Fontclara havia comprat a carta de gràcia un altre camp, aquest de 3 jornals, als cònjuges Palau l'1 de desembre de 1562. Vuit anys més tard, el 15 de gener de 1570, la seva viuda, la pubilla Joana Llobet i Abelló, i el segon marit d'aquella, Magí Puig, revenen aquell camp a carta de gràcia per poder pagar el dot de Margarida Olivella i Llobet, filla d'aquella, la qual es casa amb Pere Bonet, àlies Gordí, vidrier de Sant Sadurní (1570). El comprador és

²¹ 4-4-1545, venda a carta de gràcia del mas de la Creu a Jeroni Broquetes, hab. al mas Masseguer, de St. Cristòfol de la Granada (APL, M-1536, f. 87r-87v, 356).

Nicolau Onyó, veí de Sant Joan Salerm,²² i la revenda es fa per 14 lliures i 6 sous, que era el capital pendent de pagar del preu original de 15 lliures, havent-se quitat 2 sous per any.²³ Aquesta revenda es cancel·la cinc anys més tard, el 6 de febrer de 1575.²⁴

d) *Per poder sembrar*

No obstant, hi podien haver moltes causes. Per exemple, Marc Martí de la Torre (1566) compra a carta de gràcia 16 jornals de terra al lloc anomenat “lo banchal”, del mas de Llinda, meitat culta i meitat erma, per 35 ll, i les paga amb 12 quarteres de forment a 50 s/q; venen la terra: Margarida, viuda de Joan Milà de Llinda, Jeroni, fill i hereu, menor, i Antoni Milà, teixidor de draps de lli de St. Cugat, com a tutors de Jeroni Milà, hereu, i la venen “per poder sembrar”, fent constar que no han trobat una altra manera de poder-ho fer, frase més o menys estereotipada que correspon a molts d’aquestes vendes a carta de gràcia.²⁵

No sabem quan ni com va ser, però amb el temps trobem un Jaume Martí (*1569), fill de Francesc Martí i Ferrer i nét de Marc Martí de la Torre, com a propietari del mas de Llinda.²⁶

L’adquisició de masos per la via del crèdit és una estratègia que la família Martí de la Torre ja practicava des de temps de Marc Martí: amb els seus negocis (venda de ramats a mitges, etc.), aconsegueix incorporar el mas del Cortei, i després donar-ne la meitat per dot a la seva filla Joana Martí.

²² Nicolau Onyó, natural de St. Joan Samora, està casat amb Francina Capmany, filla de Macià Capmany, de St. Joan Salerm (CCMM 7-10-1567), i s’estan, de moment, a l’apartament de cal Capmany de St. Joan Salerm, fins a cobrament de dot per part de la seva muller.

²³ 15-1-1570, revenda a carta de gràcia (APL, M-1561, f. 129r, 292).

²⁴ 6-2-1575, cancel·lació de la revenda a carta de gràcia (APL, M-1561, f. 129r, 293).

²⁵ 4-9-1566, venda a carta de gràcia peça de terra de Llinda a Marc Martí de la Torre, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 81r-81v, 200). L’acte es cancel·la l’1-11-1568.

²⁶ 14-4-[1618-1625], CCMM de Salvador Surià i d’Elisabet Martí, filla de Francesc Martí III, de la Torre, de St. Pere de Lavern, (AHCVP, PGu, P-XVI-170-1, CCMM 1618-1625): “Ítem en Jaume Martí, de Llinda, de la parròchia de St. Sebastià dels Gorchs, germà carnal del dit Francesch Martí y honcle de la dita Elizabeth, donzella”.

e) *Treure un fill de la presó*

La pubilla Joana Llobet i Abelló (1586), de Fontclara, com a procuradora del seu fill-hereu Bartomeu Olivella, ven a carta de gràcia a Jaume Martí III de la Talalla un guaret de 6 jornals a la plana de la figuera grossa per treure un fill de la presó.²⁷

f) *Per preservar el dret d'evicció*

En una de les vendes de dues peces de terra que el matrimoni Pere Vendrell i Salvadora, muller d'aquell, fan a carta de gràcia a Bartomeu Batlle de la Pujada, pel preu de 40 lliures, dita Salvadora no volia fermar l'empenyament per preservar el seu dot (1542). Per aquest motiu, dos comerciants de Vilafranca del Penedès, l'assaonador Pere Cordella i el blanquer Bartomeu Sanon, fermen carta d'indemnitat a dita Salvadora, amb la qual cosa l'eximeixen de qualsevol obligació per preservar el seu dret d'evicció. A canvi d'assumir aquesta responsabilitat, el matrimoni els "donen loch" sobre dites dues parcel·les, o sigui, els dona dret a l'explotació d'aquelles, o donar-la en explotació a altri, de manera que aquells comerciants quitin les 40 lliures amb els esplets que tindran, pagant a Bartomeu Batlle de la Pujada les parts acordades a la sisena.²⁸ En certa manera, és com una revenda amb la qual la mestressa del mas assegura el seu dot en cas d'impagament.

XII.8.4. IDENTITAT DELS CREDITORS

Els creditors acostumen a ser els pagesos propietaris benestants de la ruralia. Amb aquest tipus de contracte, ampliaven les seves propietats a costa dels

²⁷ 1586, venda a carta de gràcia d'un guaret, del mas de Fontclara, a Jaume Martí III, de la Talalla, tots de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 198r, 611)

²⁸ 2-3-1542, venda a carta de gràcia de dues peces de terra, Pere Vendrell i Salvadora, d'Avinyó (APL, M-1536, f. 71v, 263).

altres integrants de la comunitat. Aquest fet accentuava la diferenciació en el si de la pagesia.

En relació als 19 contractes de venda a carta de gràcia que estudiem, en 16 casos els compradors que trobem són pagesos propietaris de mas benestants, en dos casos el comprador és un fill cabaler de pagesos propietaris, i també en 1 cas el comprador és un majordom de la senyora Elionor Ferrer, viuda de Bernat Sever Sapila, que actua en nom propi.

Entre els pagesos propietaris creditors (els compradors), destaca sobretot Bartomeu Batlle de la Pujada i la seva muller Joana. Bartomeu Batlle consta com a creditor en 5 contractes de venda a carta de gràcia, de diferents deutors, també pagesos de la localitat. En tots aquests 5 contractes, el deutor es converteix en parcer del creditor, com expliquem més endavant.

La seva muller, Joana Batlle, anomenada també la viuda Batlle, segueix la política de la casa Batlle de prestar diners, comprar censals i també cartes de gràcia. Un dels masos on actua és el mas Font, de Lavern.

Pere Font, del mas Font, ha de fer front als mals del seu mas i no li queda més remei que endeutar-se. Pel seu testament (1572), sabem que Joana Batlle de la Pujada li presta diners per pagar deutes i aquell li empenyora la seva heretat. No coneixem la quantitat monetària que li presta Joana Batlle, ni a quant puja l'endeutament de Pere Font. Aquest diu que no té època dels diners que aquella li ha pagat per ell, però els hi assegura sobre la seva heretat.²⁹

Ítem fas memòria com no tinch èpocha del que-s té pagat a madona Joana Balla, vídua, del que ha pagat per mi dells diners del preu del empenyorament li he fet de la mia heretat. Vull que si en Jonot, mon fill, o vol quitar, que u tinga ell sobre la dita mia heretat com o té la dita Balla".

L'endeutament continuat de la família Font acabarà amb la venda del mas el 1590, quan serà adquirit definitivament per Antoni Carbó de Puigfedó, com explicarem més endavant.

Entre els altres compradors, consta Marc Martí de la Torre, que ja hem documentat entre els creditors de deutoris. També Jaume Martí III de la Talalla

²⁹ 6-7-1572, test. de Pere Font, del mas Font, St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 29v-30r, 55).

que presta diners a la seva veïna, la pubilla Joana Llobet i Abelló de Fontclara, per treure un fill d'aquella de la presó. I Bartomeu Cartró de la Roca és també un dels creditors dels propietaris del mas de la Creu, que ja hem vist com contreïen diferents deutors, fins al punt que han de vendre el mas el 1545, com expliquem més endavant.

Trobem també Andreu Vendrell, que presta diners als esposos Pere Vendrell i Salvadora, del mas del Pujol d'Avinyonet, els quals també són venedors d'una carta de gràcia a Bartomeu Batlle de la Pujada. En el contracte de venda, Andreu Vendrell adquireix el dret de fer habitació en aquell mas del Pujol. Per altra banda, també trobem els pagesos propietaris Simeó Miquel del Gorner, que presta diners als propietaris del mas de la Creu; i Pere Valls del Gorner que ho fa a Antoni Miquel també d'aquella mateixa quadra, sense que en constin els motius. Per la seva part, Antoni Carbó, de Sant Joan Salerm, que compra a Pere Palau i a Joana Casanovas, pubilla i muller d'aquell. També Antoni Olivella de Fontclara, que compra dues peces de terra als cònjuges Palau, és condemnat per fiança a pagar un rossí, i la seva viuda revèn una peça de terra comprada a dits cònjuges per pagar el dot d'una filla.

XII.8.5. LES VENDES A CARTA DE GRÀCIA ES PODEN ENCADENAR

En algun cas, l'empenyorament respon a una cadena d'empenyoraments al mateix comprador. El comprador ja té diners posats sobre la mateixa terra que s'empenyora, que no s'han pagat o totalment o parcial, de manera que es fa un nou contracte d'empenyorament que cancel·la l'acte anterior. El cas del mas de la Creu n'és un exemple. Els propietaris, Joan Rosell i Baltassar Rosell (1542), pare i fill, empenyoren de nou el camp de "la quarterada" al mateix comprador, Simeó Miquel de Santa Fe, per 15 lliures i 20 diners. Dos anys abans, ja li havien hipotecat el mateix camp pel mateix preu, i li quedaven a pagar 7 lliures i 4 sous.

Les restants 8 lliures i 20 diners les pagà Simeó Soler per aquells venedors. Per tant, No es parla de donar parts de fruit.³⁰

El cas dels cònjuges Palau respon a una altra cadena d'endeutaments. Fermen deutoris que no poden pagar, venen a carta de gràcia dues vegades el mateix camp. Probablement per l'endeutament, el mas es vendrà definitivament abans de 1631.

XII.8.6. ELS PACTES DE LA VENDA A CARTA DE GRÀCIA

La venda inclou el dret de redimir allò que s'ha venut, i això obliga a prendre mesures per evitar conflictes quan es retorni al venedor. És un contracte, i s'estableixen una sèrie d'acords o pactes. Carme Sanmartí comenta que els pactes es fan per garantir els drets del comprador i compaginar-los amb la lògica del sistema de conreus per evitar-ne la destrucció.³¹ De fet, són pactes importants sobre qui ha de pagar les contribucions de censos senyorials, si es poden talar arbres, qui ha de treballar la terra i quines parts de fruit es donen, quan es podrà quitar anualment del preu de la venda, quan es podrà lluir, etc. A continuació, exposem els pactes que hem trobat d'acord amb els contractes de venda que hem estudiat.

a) *El pagament de les contribucions dels censos*

En relació als drets de senyoria, en 5 casos es fa referència al pagament dels censos. Aquests, algunes vegades van a càrrec dels venedors, o els assumeix els compradors.

En un cas es diu que aquells van a càrrec del venedor, que en aquest cas són Joan Rosell i Baltassar Rosell de la Creu, pare i fill (1542): “Més, que los dits Rosells sien tinguts y obligats en pagar tots anys los sensos si'n farà”.

³⁰ 21-1-1542, venda a carta de gràcia d'un camp, de Joan Rosell i Baltassar Rosell, de la Creu, pr. de St. Pere de Lavern, terme d'Avinyonet (APL, M-1536, f. 69r, 249).

³¹ SANMARTÍ, C. (1992): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central...*, op. cit., p. 359.

En un altre, el comprador ha de donar als dos venedors, el matrimoni Pere Vendrell i Salvadora, 1 sou anual, valent 6 diners, com adjutori del cens (1538): “Ítem, més lo dit Andreu doni per los censos y càrech al dit Pera Vandrel I sou, VI dinés per ajudà cada any *et cetera*”.

En el tercer cas (1557), el pagament del cens va a càrrec del comprador, Antoni Carbó de Sant Joan Salerm, i consisteix en 3 cortans d'oli pagadors al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, traslladat al monestir de Montserrat.

En dos casos es diu que el comprador ha de satisfer un adjutori de cens. Antoni Martí de Sant Sebastià, paga 2 cortans d'oli d'adjutori de cens d'una parcel·la que fa “tres quartos”, la qual deu ser part d'una peça de terra més gran, a jutjar per l'adjutori de cens (1545). I Jaume Martí de la Talalla ha de satisfer cada any mitja quartera d'ordi de cens (1546).

En la venda que fa la viuda Margarida Milana, com usufructuària, a Marc Martí de la Torre de 12 jornals d'una parcel·la part erma i part culta, el comprador ha de pagar cada any una quartera de civada a dita venedora, com adjutori de cens. No es diu la quantitat del cens, només “a cert cens”, que es paga al priorat de Sant Sebastià dels Gorgs (1566).

b) *Les parts de fruit*

Trobem casos en què el venedor es converteix en parcer del comprador de la terra que es ven. És a dir, la persona que ven la terra a carta de gràcia pot ser la mateixa que la segueixi treballant a canvi d'un lloguer, que són unes determinades parts del fruit que aquella terra dóna.

Jaume Batlle de la Pujada compra varies terres a carta de gràcia a diferents particulars i aquells venedors fan de parcers de les terres venudes. Detectem 5 vendes fetes a aquell comprador entre 1541-1546, que comentem tot seguit.

Bartomeu Caralt (1541), del mas, de la parròquia de Sant Sebastià dels Gorgs, ven a carta de gràcia a Bartomeu Batlle de la Pujada una peça de terra situada dins la parròquia de Sant Pere de Lavern, pel preu de 9 ducats, valent 10

lliures i 6 sous. No es diu el motiu de la venda. El comprador la hi deixa a parts a la quarta de tots els fruits.³²

El mateix trobem en la venda a carta de gràcia que fa Nadal Milà (1542) de la Roca a Bartomeu Batlle de la Pujada, d'una peça de terra de 2 jornals, en el lloc anomenat "lo camp de la Fexa". El preu és d'11 lliures. El comprador la hi deixa treballar a la sisena part dels fruits.³³

Les condicions són les mateixes quan Pere Vendrell i la seva muller Salvadora (1542), d'Avinyonet, venen a carta de gràcia al mateix comprador, Bartomeu Batlle, dues peces de terra de 7 jornals, per 40 lliures. Els venedors es converteixen en parcers d'aquelles terres i han de donar parts a la sisena. La venda es cancel·la el 1580, després de 38 anys.³⁴

També Andreu Vendrell (1546), quan li ven a carta de gràcia "el camp del pla" per 5 lliures i 4 sous, a parts a la sisena.

I Jaume Paxó (1542), de Cantallops, quan ven al mateix comprador, a carta de gràcia, un tros de formiguer de 2 jornals i mig situat a la parròquia d'Avinyonet, al lloc anomenat "lo camp dels ribots". El preu convingut són de 16 lliures i el venedor podrà lluir aquell empenyorament pagant 5 lliures cada any. I es parteix de forma gradual en funció del compliment del pagament. O sigui, es parteix a la sisena el primer esplet; si li paga les 5 lliures convingudes, els altres esplets es parteixen a la vuitena; i després de pagar altres 5 lliures, es parteix a la desena.³⁵

³² 6-9-1541, venda a carta de gràcia d'una peça de terra de Bartomeu Caralt, de St. Sebastià dels Gorgs, a Bartomeu Batlle, de la Pujada, de St. Pere de Lavern (M-1536, f. 65v, 233).

³³ 16-2-1542, venda a carta de gràcia de terra (M-1536, f. 70v, 258).

³⁴ 2-3-1542, venda a carta de gràcia de 2 peces de terra, lo camp gran" i "les fexes davant la porta, venedors Pere Vendrell i Salvadora, del mas del Pujol, St. Pere d'Avinyonet (APL, M-1536, f. 71r, 261). Segueix la cancel·lació de la venda, 24-7-1580 (APL, M-1536, f. 70v, 262).

³⁵ 3-4-1542, venda a carta de gràcia, venedor Jaume Paxó, comprador Bartomeu Batlle de la Pujada (APL, M-1536, f. 72r, 266): "Ab altra carta, lo dit Barthomeu Balla dexa la dita terra ho formigués al dit Jauma Paxó a parts, so és que del que Déu y donarà li aga a respondre a la sisena, y que si lo dit Jauma^e \Paxó/, tulit lo primer esplet, li dóne sinch liures, los esplets qui vindran no li aga a respondre sinó a la vuytena, y dades altres sinch liures li aga a respondre a la desena del que Déu y donarà".

c) *Que no es puguin talar arbres*

Quan Margarida Milana, com usufructuària, ven a Marc Martí de la Torre 12 jornals d'una parcel·la part erma i part culta, s'acorda que el comprador no pugui talar "niguna spècia de arbres en la dita peça de terra, tant en la conressedissa com en la erma" (1566).

d) *Allotjament al mas*

Pere Vendrell i Salvadora deixen una habitació al comprador de dues parcel·les, Andreu Vendrell, i tot l'empriu de la casa, de manera que pugui proveir-se de fusta i llenya verda o seca, pel preu de la venda (1538).

e) *El quitament anual del preu*

En la majoria dels casos, s'estableix el dret de poder quitar una quantitat de diners anualment del preu de la venda. Aquest quitament pot variar segons els tractes: 1 sou anual (Joan i Baltassar Rosell, de 17 ll, 1539; Pere Palau i Joana, de 9 lliures, 1562).

2 sous (Simeó Miquel, de 15 lliures 20 diners, 1542; Pere Palau i Joana, de 9 lliures, 1562; Pere Palau i Joana, de 15 lliures (1562); Joan i Baltassar Rosell, de 17 lliures, 1541; Magdalena Caralt i Joan, de 24 lliures, 1546; Antoni Miquel, de 16 lliures, 1546); Margarida Milana, viuda, de 35 lliures, 1566).

3 sous (Jaume Paxó, 1542).

4 sous (Andreu Vendrell, de 5 lliures 5 sous, 1546).

6 sous (Nadal Milà, d'11 lliures, 1542; Pere Vendrell i Salvadora, de 40 lliures, 1542).

8 sous (Joan i Baltassar Rosell, la Creu, de 226 lliures, 1545).

6 diners (Joan i Baltassar Rosell, de 12 lliures, 1541, 1541; Magdalena Caralt i Joan, de 5 lliures, 1545).

f) *Durada del contracte*

Si els venedors volen quitar la terra, i el comprador li ha tret partit, o sigui, que l'ha posada en funcionament, que la pugui tenir per tres esplets. (Joan Rosell i Baltassar Rosell a Bartomeu Cartró, 1541).

Que les fermances puguin obligar al venedor a pagar el deute 5 lliures cada any, i el tercer any 6 lliures, per tant, en tres anys (Jaume Paxó, 1542).

Que el comprador pugui treure terra i cultivar-la fins que sigui pagat. Joan Rosell i Baltassar Rosell de la Creu, venen a carta de gràcia una parcel·la de 3 jornals, meitat culta i erma, a Antoni Broquetes amb aquestes condicions (1539). I quan la tornen a vendre, em aquest cas a Joan Bertran, majordom d'Elionor Sapila, ho fan amb les mateixes condicions que tenia l'anterior comprador (1541).

g) *Condicions de la quitació*

S'acostuma a posar una clàusula en què el venedor pot recuperar la terra tornant els diners, sempre que no estigui sembrada ni cultivada, o sigui, després de la collita. És el cas de Joan i Baltassar Rosell, de la Creu (1542).

O que no estigui sembrada ni hi hagi collita d'olives, i que es pugui recuperar la terra després de la collita (Pere Palau i Joana a Antoni Olivella, 1562).

Si seran sembrades les terres venudes, no es podran quitar fins que el comprador no hagi collit l'esplet; i si seran goretades, que el comprador pugui cultivar-les fins que hagi collit l'esplet (Pere Vendrell i Salvadora, 1538).

Núm	DATA	VENEDOR	LLOC	COMPRADOR	LLOC	COSA VENUDA	PREU	CAUSA	PARTS FRUIT	PER ANY	LLUÏCIÓ
1	18/3/1538	Pere Vendrell i Salvadora	el Pujol, Avinyonet	Andreu Vendrell	Avinyonet	2 feixes terra 1 ort regadiu	34,5 ll	quitar debitoris		-	
2	21/8/1539	Joan i Baltasar Rosell	la Creu	Jeroni Broquetes (cb)	Lavern	1 p. de terra, 3j	17 ll	pagar part guarets		2 s	a. 1541
3	15/3/1541	Joan i Baltasar Rosell	la Creu	Bartomeu Cartró	la Roca	1 p. de terra, 8-9 j	12 ll			6 d	
4	25/2/1541	Joan i Baltasar Rosell	la Creu	Joan Bertran, (majordom)	St. Sadurní	1 p. de terra, 3 j	17 ll			1 s	
5	21/1/1542	Joan i Baltasar Rosell	la Creu	Simeó Miquel	Sta. Fe	1 p. de terra , 1,5 j	15 ll 20 d			2 s	
6	6/9/1541	Bartomeu Caralt	el mas, St. Sebastià	Bartomeu Batlle	la Pujada	1 p. de terra formiguers	9 D (10 ll 6s)		1/4 fruits		
7	16/2/1542	Nadal Milà	la Roca	Bartomeu Batlle	la Pujada	1 p. de terra, 2 j	11 ll		1/6 fruits	6 s	28/2/1554
8	2/3/1542	Pere Vendrell i Salvadora	el Pujol, Avinyonet	Bartomeu Batlle	la Pujada	2 p. de terra, 7 j (1 camp, 1 feixes)	40 ll		1/6 fruits	6 s	24/7/1580
9	3/4/1542	Jaume Paxó	Cantallops	Bartomeu Batlle	la Pujada	1 tros formiguer	16 ll		1/6, 1/8, 1/10	3 s	
10	4/4/1545	Joan i Baltasar Rosell	la Creu	Jeroni Broquetes	mas Masseguer	mas de la Creu	226 ll	pagar els creditors		8 s	
11	30/3/1545	Magdalena Caralt i Joan, fill d'aquella	el mas, St. Sebastià	Antoni Martí	St. Sebastià	1 p. de terra, 3 de 3 quartans	5 ll			6 d	21/10/1573
12	11/3/1546	Magdalena Caralt i Joan, fill d'aquella	el mas, St. Sebastià	Jaume Martí	La Talalla	1 p. de terra, 10 j	24 ll			2 s	
13	13/11/1546	Antoni Miquel	el Gorner	Pere Valls	El Gorner	1 p. de terra, 6 j	16 ll			2 s	
14	14/12/1546	Andreu Vendrell		Bartomeu Batlle	la Pujada	1 p. de terra	5 ll 5 s		1/6 fruits	4 s	
15	2/5/1557	Pere Palau i Joana	St. Joan Salerm	Antoni Carbó	St. J. Salerm	1 p. de terra, 1,5 j	5 ll				27/12/1562
16	1/12/1562	Pere Palau i Joana	St. Joan Salerm	Antoni Olivella	Fontclara	1 p. de terra, 1,5 j	9 ll	quitar deb. bestiar		1 s	
17	1/12/1562	Pere Palau i Joana	St. Joan Salerm	Antoni Olivella	Fontclara	1 p. de terra, 3 j	15 ll			2 s	6/2/1575
18	4/9/1566	Margarida Milana (vda usufructuària)	Llinda	Marc Martí	la Torre	1. p. de terra, 12 j	35 ll (12q formt)	per sembrar		2 s	
19	15/1/1570	Magí Puig i Joana	Fontclara	Nicolau Onyó (cb)	St. J. Salerm	1 p. de terra, 3 j (revenda a cdg)	14 ll 6 s	dotar una filla		2 s	6-2-1575
20	24/7/1586	Joana Llobet i Abelló	Fontclara	Jaume Martí III	la Talalla	1 p. de terra part vinya /solevat, 6j	6 ll	treure fill de la presó	1/6 grans		

Quadre 132. *Vendes a carta de gràcia de la pr. de St. Pere de Lavern (1538-1586).*

XII.9. ELS VIOLARIS

Joan Salbà, fadrí sastre, se obliga a quitar un violari que la casa dels pubills Carbons feyen quiscun any a Francesc Sariol, texidor de lli, penció quiscun any 7 ll. 10 s. (1646)¹

El *violari* consisteix en la venda d'una pensió vitalícia per un preu determinat. El préstec s'extingeix després de la vida d'una o dues persones, sense retorn del capital. Aquest període de temps més curt del violari era la principal diferència amb la llarga durada del censal. A causa d'això, els interessos d'aquest sistema de crèdit era substancialment superior al dels censals.

Trobem algunes compravendes de violaris entre els pagesos propietaris, que responen a causes diverses.

XII.9.1. CAUSES DELS VIOLARIS

XII.9.1.1. Pagar dots

Antoni Romeu dels Borrulls hagué d'endeutar-se per pagar el dot de la seva filla Elisabet, que pujava a 250 lliures, com hem comentat quan parlàvem dels censals. Juntament amb la seva esposa i el seu fill-hereu, havia venut una

¹ 9-4-1568, inv. d'Antoni Martí, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 106r-108v, 244).

pensió de censal mort de 100 sous anuals i de 100 lliures de preu a Pau Martí de l'Hostal, de Sant Sadurní (1591). I aconseguix les 150 lliures restants venen un violari al seu germà Jaume Romeu, rector de Sant Sadurní, pel preu de 150 lliures i pensió de 15 lliures anuals, a for de 7000 sous per 1000 sous. El temps de durada era per tota la vida dels venedors, Antoni Romeu i el seu fill Joan Romeu, i durant la vida del comprador, Jaume Romeu, germà i oncle respectiu d'aquells.²

XII.9.1.2. Finançar negocis

Jeroni Raventós (1564), cabaler del mas de la Verdera, fa de sastre a Sant Cugat Sesgarrigues. Ven un violari (1564) a Francesc Mas, botiguer de Vilafranca. Contreu aquell deute per finançar el seu negoci, però desconeixem el preu i pensió d'aquell violari pel mal estat del document. Com a fiadors, posa tres familiars d'aquell: el seu germà-hereu Joan Raventós de la Verdera; Joan Raventós del Sepulcre, d'Olèrdola; i Pere Raventós del mas de les Piques, d'Olivella.³

XII.9.1.3. No consta el motiu

No sempre coneixem els motius pels quals es contreu un violari, però els deutors que el practiquen sempre busquen diners ràpids.

Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó des del 1602, ha de recórrer al violari per buscar finançament en moments difícils del mas. Ven un violari a un tal Font, ciutadà de Barcelona, de pensió anual de 30 lliures, en una data anterior a 1608. En aquell any, té dificultats per pagar la pensió i recorre al frare Joan Fontanilles, de l'orde de Sant Jeroni de la vall d'Hebron, el qual paga les 30 lliures per ella. Dita Marianna Sardà promet pagar-li el deute amb blat a la

² 9-3-1591 venda d'un censal mort, de Pau Martí, de l'Hostal, comprador, a Antoni Romeu, dels Borrullers, venedor, de Sta. Creu de Creixà, pr. de St. Sadurní (AHCVP, PeGu, P-XVI, 1590-1591, núm 23, f. 48r-49v).

³ 22-8-1564, cobertes de pergami del Manual (AHCVP, PX, Manual 1578-1579, 556).

feita de Nostra Senyora d'agost primer vinent, amb les obligacions acostumades.⁴ No sabem el motiu d'aquell deute, però és evident que la casa de Puigfedó necessita diners. Seguida la mort del seu marit, el 1602, comença un litigi als tribunals amb el fill gran de Puigfedó, Batista Carbó, el qual no és esmentat en el testament del seu pare i reclama els seus drets sobre les propietats d'aquell davant els tribunals. El 1603 s'estableix una concòrdia entre ambdues parts, de manera que la casa de Puigfedó li ha de pagar 645 lliures, de les quals 350 lliures amb diners comptants i blat, i 300 lliures es amb preus i pensions de censals que rep l'heretat de Puigfedó de diverses persones, com ja hem explicat quan parlàvem dels censals.⁵ Probablement, aquell deute és el desencadenant d'una sèrie de deutes que contreu la "casa gran", un dels quals deu ser el violari de què parlem, amb un interès molt alt.

XII.9.2. PRINCIPALS PRESTADORS

XII.9.2.1. L'Església

L'Església actua com un dels principals prestadors. Trobem rectors i vicaris com a laiques i privades persones.

Troblem mossèn Palau (1583), rector d'Avinyó; Jaume Romeu (1591), rector de Sant Sadurní, com abans ja hem comentat; i Pere Parera (1604), vicari d'aquella mateixa parròquia. I també un frare de l'orde de Sant Jeroni de la vall d'Hebron, de fra Joan Fontanilles.

Vicenç Serra i Jaume Serra (1604), pare i fill, pagesos de Sant Llorenç d'Hortons, venen a Pere Parera, vicari de la rectoria de Sant Sadurní, com a laica i privada person, un violari de preu de 52 lliures, a for de 7.000 sous de preu per cada 1.000 sous de pensió anual, o sigui, de 7 lliures i 10 sous de pensió anual. La pensió es paga per la festa de Santa Maria de febrer, durant la vida natural de

⁴ 10-6-1608, debitori per pagar la pensió d'un violari, deutor Marianna Sardà, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 24v-25r, 57).

⁵ 1603, concòrdia entre Batista Carbó, de Puigfedó, i Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, processos judicials, civil, MB, 1603).

Pere Parera, comprador, i Gaspar Llopart, fill de Montserrat Llopart, pagès de Sant Sadurní, i Àngela, muller d'aquell, i altres persones segons la seva voluntat després de mort. Posa com a fiadors Pere Carbonell i Simó Carbonell, pagesos de Sant Llorenç d'Hortons. També ferma pena de 50 sous, en cas d'incompliment, amb escriptura de terç davant la justícia.⁶

La viuda Marianna Sardà (1608), de Puigfedó, busca crèdit a l'Església, concretament al frare Joan Fontanilles, de l'orde de Sant Jeroni de la vall d'Hebron, per finançar les 30 lliures de la pensió anual d'un violari ja creat que no pot assumir, i les hi promet pagar amb blat, com ja hem comentat amb anterioritat.

Mossèn Palau (1583), rector d'Avinyó, deixa o presta 100 lliures en forma de violari a Joan Serra de Monragull, de Sant Sebastià dels Gorgs. En els capítols matrimonials entre aquell i una germana de Jaume Termes de Gelida, per pagar el dot d'aquella germana, es pacta que l'esmentat Jaume Termes es faci càrrec del pagament de les pensions d'aquell violari durant dos anys i mig, i li deixa l'usdefruit del mas Termes i la carnisseria que té a Gelida per 4 anys, entre 1583-1587, amb una sèrie de reserves, com expliquem més endavant.⁷

XII.9.2.2. Pagesos propietaris benestants

Jaume Escuder (1644), cabaler solter de Rocavert, és creditor d'un violari prestat a Francesc Martí, pagès de Llinda, de Sant Sebastià dels Gorgs. Desconeixem el preu d'aquell, però la pensió anual és de 8 lliures, a raó de 15 lliures per 100 lliures. S'extingirà després de les vides de Jaume Escuder i Vicenç Olivella. Francesc Martí s'obliga els seus béns amb escriptura de terç.⁸ També trobem dos pagesos propietaris de Barcelona: Esteve Agostí i Miquel Auró. Són creditors d'un violari que els ha manllevat Joan Mestre de Rocamora (1577), del qual són fiadors Jaume Carbó de Puigfedó i Bartomeu Artigues de ca l'Artigues de

⁶ 1604, venda d'un violari, Vicenç i Jaume Serra, de St. Llorenç d'Hortons, venedors, i Pere Parera, vicari de St. Sadurní, comprador (AHCVP, MB, P-XVI-112-8. f. 70v).

⁷ 14-12-1583, cont. arrend. del mas Termes i carnisseria de Gelida a Joan Serra de Monragull, de St. Sebastià dels Gorgs (APL, M-1570, f. 145r-145v, 433).

⁸ 15-8-1644, venda d'un violari, de Jaume Escuder, de Rocavert, comprador, a Francesc Martí, de Llinda, de St. Sebastià dels Gorgs, venedor (APL, M-1604, f. 97v, 435).

Lavern. Joan Mestre els promet que quitarà aquell violari dins un any; i en cas que no ho pogués pagar, si per força de dret la justícia els ho fes pagar com a fiadors, els eximeix de qualsevol dany que poguessin tenir, posant com a garantia el lloguer del molí del Coll de Sant Miquel d'Olèrdola, fins que fossin totalment satisfets.⁹ De fet, Joan Mestre ja tenia donat en arrendament el molí del Coll des del 1573,¹⁰ i també consta que el té arrendat el 1580.¹¹ Probablement ja deuria haver quitat aquell violari perquè no consta en el memorial de deutes del seu testament (1580).¹²

XII.9.2.3. Comerciants i botiguers

Alguns comerciants i botiguers presten diners també en forma de violaris. Per exemple, el botiguer de Vilafranca Francesc Mas. L'hem esmentat abans, quan parlàvem del violari que li venia el sastre de Sant Cugat Jeroni Raventós (1564), cabaler del mas de la Verdera, el preu i pensió del qual desconeixem.¹³

Hi ha teixidors de lli que presten diners en forma de violari, com Francesc Sariol. La casa dels pubills Carbó de Sant Joan Salerm li paga una pensió anual de 7 lliures i 10 sous (1641), com expliquem més endavant.¹⁴

També constatem la presència de “don Pedro Vila” com a creditor d'un violari prestat a l'hereu Bartomeu Olivella de Fontclara, de Lavern (1606), com expliquem tot seguit.¹⁵

⁹ 25-2-1577, venda d'un violari, venedor Joan Mestre, de Rocamora, compradors Esteve Agostí i Miquel Auró, pagesos ciutadans de Barcelona (APL, M-1570, f. 97r, 218).

¹⁰ 3-5-1573, cont. arrend. del molí del Coll; arrendador Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern; arrendatari Felip Rius, moliner, de St. Quintí de Mediona (APL, M-1570, f. 46r-46v, 98).

¹¹ Arrendataris del molí del Coll: en Rovellats i en Pascal; dins relació de deutes del test. de Joan Mestre, de Rocamora, 16-10-1580 (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76).

¹² 16-10-1580, test. de Joan Mestre, de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76).

¹³ 22-8-1564, cobertes de pergami del Manual (AHCVP, PX, Manual 1578-1579, 556).

¹⁴ Acte en poder de Francesc Rigual, notari de Vilafranca del Pdès; consta dins 9-4-1646 (APL, M-1604, f. 105v, 471).

¹⁵ 16-1-1606, venda d'un violari, don Pedro Vila, comprador, i Bartomeu Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern, venedor (APL, M-1604, f. 3v, 8). Desconeixem qui pot ser don Pedro Vila.

XII.9.3. Deutors de violaris

Entre els deutors de violaris, trobem pagesos propietaris de mas, o les seves viudes. Hem comentat el cas de Joan Mestre de Rocamora (1577), deutor d'un violari, pel qual posa com a garantia el lloguer del molí del Coll als fiadors. També hem comentat el cas de la viuda Marianna Sardà de Puigfedó (1608). Abans, en temps del seu marit i hereus anteriors, hem vist com aquell mas actuava de prestador i creditor. Ara, entrats al segle XVII, per diferents litigis i necessitat econòmica, la casa troncal de Puigfedó és deutora d'altres creditors, entre els quals hi ha la venda de violaris amb un alt interès, com abans hem comentat.

Hem parlat també de Francesc Martí de Llinda, cosí dels Martí de la Torre de Lavern, com a deutor del cabaler solter Jaume Escuder de Rocavert (1644).

Hem parlat també del violari que Joan Serra de Monragull, de Sant Sebastià dels Gorgs, manlleua a mossèn Palau (1583), rector d'Avinyó, de preu de 100 lliures, del qual Jaume Termes de Gelida s'encarrega de les pensinos de dos anys i mig per pagar el dot de la seva germana, com s'acorda en els capítols que aquella ferma amb l'esmentat Joan Serra. Hem dit també que li arrenda la seva heretat de Gelida, juntament amb la carnisseria, per quatre anys, entre 1583-1587, sense posar preu en aquell arrendament, ja que es tracta de pagar el dot de la seva germana. Però sí que hi posa una sèrie de reserves: Jaume Termes es queda una vinya, un camp, les oliveres del torrent fins a l'hort, l'empriu de la casa i poder criar un porc.

Altres pagesos de mas, com els Olivella de Fontclara, també practiquen el violari. La casa de Fontclara no pot assumir el pagament de les pensions d'un violari que s'havia contret amb un tal "don Pedro Vila", de 10 lliures de pensió anual (1606). El deute de les pensions impagades puja a 33 lliures, i l'assumeix Gabriel Carbó de Sant Joan Salerm com a fermança o fiador de l'hereu Bartomeu Olivella de Fontclara. Però qui en realitat les paga és Gaspar Domènec de Lavern, tenint el mas de Fontclara, probablement en arrendament, i es diu que ho fa amb

diners comptants. Gabriel Carbó en ferma àpoca per entregar-les a don Pedro Vila.¹⁶

Per motius que desconeixem, el 13-4-1641, la casa Carbó de Sant Joan Salerm vengué un violari de pensió 7 lliures i 10 sous al sastre Francesc Sariol, creditor.¹⁷ Cinc anys més tard, el 9-4-1646, essent ja mort l'hereu Antoni Carbó i Llopart, marit de Madrona Salbà i Almasquer, els tutors dels fills pubills d'aquells –per Joan Rosell de cal Rosell de Subirats, Jaume Guilera de Lavern i la mateixa Madrona Salbà– acorden traspasar un crèdit d'un censal mort que tenen al seu favor a Joan Salbà i Almasquer, deutor, a canvi que aquell quiti el deute del debitori abans esmentat.¹⁸ Entenem que l'acte és un exemple de bona administració per part dels tutors dels pubills Carbó. Probablement aquell censal que pagava la família Salbà a la família Carbó, el preu i pensió del qual desconeixem, es degué crear per pagar part del dot de la mestressa Magdalena Salbà i Almasquer, de 250 lliures.

¹⁶ 16-1-1606, venda dun violari, entre don Pedro Vila, comprador, i Bartomeu Olivella, de Fontclara, de St. Pere de Lavern, venedor (APL, M-1604, f. 3v, 8).

¹⁷ L'acte és en poder de Francesc Rigual, not. de Vilafranca del Pdès, en data de 13-4-1641 (AHCVP, F.Rigual, Decimum octavum manuale, 1640-1641, BE-I).

¹⁸ 9-4-1646, traspàs d'un censal per pagar un violari (APL, M-1604, f. 105v, 471).

XII.10. MASOS ENDEUTATS

Ítem vull y man que lo que jo tinc sobre de la casa d'en Vendrell o puga dar Joana Martina, muller mia, a qui ben vist li serà, de mos fills o fillas. (1585)¹

Les relacions d'endeutament entre pagesos confirmen l'existència d'un continuat traspàs de parcel·les i masos, fruit de l'existència d'un mercat forçat de la terra derivat de l'endeutament. Aquest endeutament és la base decisiva de la formació de la gran propietat agrària de la zona.

El pagès es resisteix a perdre la terra. Quan necessita crèdit, prova primer amb el debitori, després busca un censaler que els compri un censal, i continua amb el violari, amb un interès molt més alt. La venda a carta de gràcia és l'últim recurs a què s'arriba. I finalment, amb la venda del dret de retrovenda, es ven la terra a perpetuïtat.

Alguns pagesos i particulars aconseguixen incorporar terres i masos al seu patrimoni mitjançant aquesta política d'inversió. La pèrdua de la terra o mas per uns suposa la riquesa per uns altres. Els compradors poden ser altres pagesos propietaris de mas, menestrals enriquits, etc.

¹ 22-10-1585, tercer test. de Gabriel Martí, del mas Escardó, de la pr. de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 181v-182v, 555).

A continuació, mostrem els casos que hem documentat de masos endeutats, dels quals alguns acaben venuts a causa de l'endeutament. La llista es pot ampliar amb la consulta de més documentació.

1. MAS DE LA CREU

Joan Rosell i Baltasar Rosell, pare i fill, del mas de la Creu, contreen diferents deutes, com hem anat veient. Alguns són per compra de forment per sembrar (1537); altres per inversions en bestiar de tir, comprant amb debitori, com el parell de bous que Joan Rosell compra a Joan Font del mas Font, i es compromet a pagar-los amb tots els blats que es culliran en les seves terres (1538). També compren un parell de bous a mitges amb Jeroni Broquetes, i li fermen debitori d'11 ll. (1542). Guillem de Padern presta diners amigablement a Joan Rosell, poca quantitat, 2 ll., que se sumen al deute del mas (1538).

Arrenden el mas a Jeroni Broquetes, suposem per pagar deutes, de manera que aquell ha de pagar soldada a Baltasar Rosell i fer la despesa de Caterina Rosella, muller d'aquell (1538). I després li anul·len el contracte amb la condició que li hauran de pagar 34 ll. pels guarets que hi té, la meitat de les quals empenyorant una parcel·la de 3 jornals, meitat culta i erma, que Jeroni Broquetes podrà cultivar fins que sigui pagat del deute (1539). I amb les mateixes condicions tornen a vendre a carta de gràcia aquella mateixa parcel·la a Joan Bertran, majordom d'Elionor Sapila (1541). Adquireixen préstecs generosos, com el de 10 ll. i 18 sous de Joan Font, del mas Font, sense que es digui el perquè (1540). Empenyoren el camp de "la quarterada" a Simeó Miquel de Santa Fe, per 15 ll. i 20 d. (1542), i dos anys abans ja li havien hipotecat el mateix camp pel mateix preu, i li quedaren a deure 7 ll. i 4 s. Lloguen l'heretat a Jaume Gili de Miralles, per 9 anys, de manera que aquell faci la despesa a Baltasar Rosell i Caterina, la seva muller, i que pagui deutes (1541). I reconeixen deure-li 11 ll. i 12 s. per un préstec i mals de la casa que aquell ha pagats per ells, i aquells s'obliguen les parts dels blats que tenen sembrats al mas (1545).

I a causa dels mals de la casa, al cap de tres mesos, vendran el mas de la Creu a carta de gràcia a Jeroni Broquetes, un cabaler sortit del mas Broquetes, de Sant Pere de Subirats, que ha fet de masover de varis masos, entre els quals hi havia el mas de la Creu, i que ara, quan fa la compra d'aquell mas, s'està al mas Maseguer, l'indant amb el mas de la Creu. El preu de la venda és de 226 ll. Com que és una venda a carta de gràcia, la legislació permet als venedors el dret de retrovenda. Dits Rosell asseguren totes les millores que el comprador faci en l'heretat i, prometen que no l'en trauran "fins a tant que li sia tornat so del seu", o sigui, fins que no li paguin el cost de la venda més el preu de les millores que hi hagi fet. En un altre instrument, els venedors li fermen àpoca de rebuda de les 226 ll. de la venda.² L'endeutament continuat dels amos de la Creu els ha portat a vendre'l a carta de gràcia.

2. MAS PALAU

El mas Palau, de Sant Joan Salerm, és un dels masos més endeutats. Abans havia estat propietat de Bernat Sala, i la casa i part de les terres van ser adquirides a l'encant públic per Antoni Casanovas del Pujol (1534).³ Aquella propietat es va donar per dot a Joana Casanovas, filla cabalera d'aquell, suposem que en els CCMM d'aquella amb el seu primer marit, Pere Palau, cabaler del mas Palau de Santa Fe. La família Palau contreu diferents deutes, els quals es paguen amb hipoteques que es carreguen sobre les terres d'aquell mas. Tenim constància de la hipoteca de dues peces de terra de la seva propietat, una de 5 o 6 jornals plantada d'oliveres, i l'altra de 2 jornals, a la pubilla Joana Llobet, mestressa del mas de Fontclara (1562).⁴

² 4-4-1545, venda a carta de gràcia del mas de la Creu a Jeroni Broquetes, hab. al mas Maseguer (APL, M-1536, f. 87r-87v, 356 i 357).

³ 17-5-1534, presa de possessió de la casa de Bernat Sala de St. Joan Salerm per part d'Antoni Casanovas, del Pujol, de la pr. de St. Pere de Lavern, terme de Lavit (APSS, M-1505, f. 125v).

⁴ 1-12-1562, acte d'empenyorament en poder de Francesc Mestre, pvre, rector i not. de Sant Pere de Lavern; veg. declaració de Joana Llobet, viuda d'Antoni Olivella, 1567 (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 88r-89v).

Amb la mort del cap de casa el 1564, la pubilla ha quedat viuda amb tres fills menors i un mas amb càrrecs i empenyoraments. Per fer front a aquesta situació, dos anys més tard, el 1566, la viuda i els altres dos tutors dels fills pupils decideixen donar en arrendament “aquella casa y heretat de Sant Joan Salerm” a la pubilla Joana Llobet, de Fontclara, una de les creditores, per 4 anys. El contracte permet que la viuda i els seus fills puguin romandre a la casa, tot i preveure la possibilitat que l’arrendatària hi instal·li un altre estadant (1566).⁵

Dos anys després, el 1568, s’aplica l’estratègia del matrimoni doble. La pubilla viuda es casa en segones núpcies amb un pagès viudo, Joan Salvi, originari d’Olot i resident a Sant Cristòfol de Begues, pare d’una filla. El mateix dia dels CCMM, el fill hereu d’aquella, Pau Palau i Casanovas, menor, ferma CCMM amb la filla d’aquell. El nuvi té 20 anys, i la núvia, de la qual no consta l’edat, és només una nena. El matrimoni no es pot celebrar fins al cap de set anys, i aquell no es realitzà mai.

L’entrada del nou pubill significa que aquell ha de fer-se càrrec de la gestió del patrimoni de la muller, o sigui, treballar pel profit de la casa, fer el mateix treball que un hereu, sense ser-ho. La viuda el vol protegir, en cas que ella el premori, i li garanteix totes les millores i despeses que aquell faci pel mas, de manera que no en pugui ser tret fins que aquelles despeses no li siguin totalment pagades, sempre que les pugui fer constar amb àpoques o albarans. Joan Salvi la premor, i en el seu testament deixa al seu fillastre, i hereu del mas, Pau Palau i Casanovas, “tots los deutes” que ell ha pagat, o sigui, els mals i crèdits que aquell testador té pagats per la casa, els quals pugen a 40 ll. En la memòria de deutes, consta que té pagats alguns deutes de la casa dels quals no té albarans. Per aquest memorial, sabem que els principals creditors eren dos pagesos propietaris de mas de la mateixa parròquia de Lavern: Magí Puig, del mas de Fontclara, i Macià Capmany, de Sant Joan Salerm (1574):⁶

⁵ 1566, cont. arrend. del mas Palau, de St. Joan Salerm (APL, M-1561, f. 89r-89v, 216).

⁶ 31-5-1574, testament de Joan Salvi, pubill, del mas Palau, de St. Joan Salerm (APL, M-1570, f. 61v-62r, 141).

Ítem pos en memòria alguns deutes que jo he pagats y no·n tinch albarans:
Primo a n'an Pera Martí, de la Sala, tinch pagat II liures IIII sous per part del que la casa li devia, y no·n tinch albarà.
Ítem tinch pagat a n'an [Yamanyo] III liures XII sous per part del que li devia la casa, y no·n tinch albarà.
Ítem tinch pagats los censos fa la casa al priorat de Sant Sebastià a mossèn Pera Riu, mercader, de Vilafrancha, arrendador de dites rendes de Sant Sebastià, dos anys, y no m'a fet may albarà.
Ítem tinch pagat al cunyat d'en Raxach tres quarteres de forment per dos anys per una quartera y mitga quiscun any, y no m'a fet albarà.
Ítem tinch pagat al sènyer en Magí Puig VII liures I sou per lo quitament del camp de la era d'en Antoni Carbó, quòndam.
Ítem tinch pagat al sènyer en Macià Capmany VII liures per lo quitament de les terres tenia penyora de la heretat de madona Joana, muller mia.

Amb els anys, Pau Ramon Ferrer i Palau, hereu de la família Palau, decideix vendre el mas a Gabriel Carbó II, de Sant Joan Salerm, propietari de la hisenda veïna, per 300 ll. (1631).⁷

3. MAS DE PAU VENDRELL DEL GORNER

Gabriel Martí (1574), del mas Escardó, fa constar en el seu segon testament que ha deixat a Pau Vendrell, del Gorner, una certa quantitat monetària, i aquests diners estan posats sobre una peça de terra de Pau Vendrell, segons consta en una acta d'empenyorament en poder de Joan Bartomeu, notari de Vilafranca. I en una altra acta, en poder de l'escrivania de la rectoria de Sta. Fe, es fa constar que li ha deixat 5 ll. més, les quals s'han de de posar sobre aquella peça

⁷ La compra s'esmenta dins els CCMM de Gabriel Carbó II, de St. Joan Salerm, i Beneta Almasquer, viuda de Joan Salvà, sastre de St. Martí Sarroca, 12-4-1631 (AHCVP, AM, P-XVII-49-1, f. 1r-3v): "Ítem més se reserva dit donador per a testar y liberament disposar de tot aquell mas, ab todas sas terra, honors, propietats y possessions anomenat *lo mas Ferrer*, lo qual ell dit donador per títol de sa pròpria compra que de aquell ne féu de Pau Ferrer, dit *lo musich*, de la vila de Sant Sadorní de Subirats, per preu de tres-centes lliures, moneda barcelonesa, com de dita compra apar y consta ab acta rebut y testifficat conforme se assereix, en poder del discret mossèn Antoni Mas, quòndam, burgès y not. de la present vila, té y posseheix en dita parròquia, prop la sua casa y heretat".

de terra i fer-les constar en l'esmentat acte d'empenyorament.⁸ En el seu tercer testament, Gabriel Martí (1585) institueix usufructuària la seva muller dels seus béns d'aquell, i deixa que aquella pugui decidir per qui serà allò que ell té sobre "la casa d'en Vendrell":⁹

Ítem vull y man que lo que jo tinc sobre de la casa d'en Vendrell o puga dar Joana Martina, muller mia, a qui ben vist li serà, de mos fills o fillas.

I amb nota al marge, afegeix que deixa la part que té sobre la casa d'en Vendrell del Gorner al seu fill Pau, amb la condició que es casi amb una de les filles Vendrell, que entri com hereu en aquella casa i que hagi de dotar una altra de les filles Vendrell amb 100 ll. I si no vulgués fer res d'això, l'empenyorament de la casa Vendrell serà de l'hereu de Gabriel Martí, i a l'esmentat Pau només se li donaran 25 ll. per col·locació de matrimoni:

Dex a n'an Pau, fill meu y de mado Joana, muller mia, de aquella cantitat que tinc sobre de la casa d'en Vendrell, del Gorner, ab los pactes següents: que vull que lo dit mon fill Pau aja de pendre una de las fillas de dit Vendrell, entrant emperò en la casa, o a cas que no-s vulla fer, que aja de dotar a una de las fillas de dit Vendrell per col·locació de matrimoni y esent hereu de la casa sent lliuras la una de las dos menors a coneguda de sa mara y dell matex; pro a cas que no volgués fer ninguna de las sobreditas cosas, en tal cas lo empenyorament torne a mon hereu universal, donant-li dit hereu vint-y-sinc lliuras al dit Pau en temps de nupcias. Las cartas del empenyorament són en casa, si no una en poder de mossèn Guasch, notari de Vilafranca.

4. MAS FONT

A la segona meitat del segle XVI, el mas Font és un mas en recessió, a causa de l'endeutament. L'hereu Pere Font ha acumulat molts deutes, entre els quals hi ha la venda de pensions de censals morts, amb la consegüent hipoteca de

⁸ 3-11-1574, segon testament de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 67r-68v, 155).

⁹ 22-10-1585, tercer testament de Gabriel Martí, del mas Escardó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1570, f. 181v-182v, 555).

terres, a diversos particulars: Macià Carbó III de Puigfedó; la viuda Joana Batlle, de la Pujada; i Antic Pastaller, de Sant Sadurní.

D'una banda, Pere Font ha venut a carta de gràcia a Macià Carbó III, de Puigfedó, batlle de Subirats, el mas rònec anomenat *mas de la Mata*, aglevat al mas Font, pel preu de 78 ll., en una data anterior a 1567.¹⁰ També li ha venut en el mateix empenyorament tres peces de terra: a) una peça de terra de 8 jornals anomenada “lo Prat”; b) una altra anomenada “les Valtreres”, de 2 jornals, per 50 ll.; i c) una altra de pertinències del mas Font, de 2 mojudes.¹¹ L'esmentat Pere Font ha venut també a carta de gràcia a Antic Pasteller, de Sant Sadurní, una peça de terra anomenada “lo Micas”, de pertinències del mas Font, de 8 jornals.¹² El 1567, només té el mas Font amb una gleua de terra de 20 jornals on aquell mas és edificat. I es continua gravant la propietat amb hipoteques. Pere Font, en el memorial de deutes del seu testament de 1572, reconeix deure diners a la viuda Joana Batlle, del mas de la Pujada, a qui té empenyorada la seva heretat:¹³ “*Ítem fas memòria com no tinch àpocha del que-s té pagat a madona Joana Balla, vídua, del que ha pagat per mi dells diners del preu del empenyorament li he fet de la mia heretat. Vull que si en Jonot, mon fill, o vol quitar, que u tinga ell sobre la dita mia heretat com o té la dita Balla*”. El seu nét, Bartomeu Font, menor d'edat, hereta la propietat amb els mals. Els esforços del marmessor, Joan Font, oncle i tutor, no poden evitar l'esfondrament del mas. Aquell acaba essent venut definitivament a Antoni Carbó, de Puigfedó, el qual el compra a Bartomeu Font pel preu de 139 ll., el 1590, i s'encarrega dels censals morts i cartes de gràcia que gravaven aquella heretat.¹⁴

¹⁰ No consta la data del document, en poder de Joan Bartomeu, not. de Vilafranca del Pdès; veg. declaració de Macià Carbó III, de Puigfedó (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 93r).

¹¹ El comprador és Macià Carbó III, pare de Jaume Carbó i d'Antoni Carbó, de Puigfedó. Les dates de les compravendes no consten, sols “die et anno in his contentis”; veg. declaració de Pere Font, del mas Font (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f. 69r-70r).

¹² No consta la data dels instruments de compravenda, sols “die et anno in eo contentis”; veg. declaració de Pere Font, del mas Font (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats de 1567, f.69r-70r). Veg. també la declaració d'Antic Pasteller i Jaume Pasteller, fill d'aquell: “... et est dicta petia terra que quidem petia terre fuit nobis impignorata per dictum Petrum Font” (AHCVP, JoX, capbreu de Subirats 1567, f. 47r-49v).

¹³ Testament de Pere Font, 6-7-1572 (APL, Francesc Mestre, pvre, M-1570, f. 29v.30r, 55).

¹⁴ 11-4-1590, venda del mas Font a Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, MB, P-XVI-111-7-M. 48r-50v).

5. MAS ARRABASSADOR

Jaume Carbó i Rovira (1585), del mas Cuquet o Arrabassador, no té diners per pagar el dot de la seva germana Jerònima Carbó i Rovira, i les 50 ll. que Miquel Carbó, pare seu, llegà a aquella en testament. L'any anterior, va haver de vendre el mas Arrabassador, de 100 jornals, a Bartomeu Carbó de Prunamala pel preu de 439 ll. i 10 s.,¹⁵ a causa dels deutes acumulats. Ara, compensa el dot de la seva germana, que es casa amb el cabaler Jaume Artigues i Martí, donant-li terres, les quals podrà disposar a ses lliures voluntats, amb o sense fills (1585).¹⁶ Les peces de terra són: a) un camp de 3 jornals plantat d'oliveres, figueres i altres arbres, sobre el qual hi ha les 50 ll. de previsió de dot que el seu pare li deixà en testament; b) un tros d'hort de dos cortans de cànem de sembradura, que és part de l'hort del mas Cuquet i que serveix "per la sort de dita casa", pel qual ha de pagar 1 s. com adjutori de cens; i c) una p. de terra d'extensió uns 20 homes de cavadura que és "per a obs de fer vinya", pel qual ha de pagar 1 sou com adjutori de cens.

6. MAS DE PRUNAMALA

Bartomeu Carbó, de Prunamala, de la parròquia de Sant Sadurní, compra el mas Arrabassador a Jaume Carbó i Rovira, d'aquella mateixa parròquia, el 1584, pel preu de 439 ll. 10 s. El seu fill, Pere Joan Carbó II de Prunamala, mor intestat el 1593, i deixa almenys dos fills menors: l'hereu Pau i un altre fill, si viu, de nom Pere Joan, de dos anys d'edat. A Prunamala, hi ha també una germana del pare soltera, de nom Eulàlia, de 13 anys d'edat. La mare d'aquells, Montserrat, deu ser morta perquè no actua en cap dels documents que trobem. Per manament

¹⁵ 24-8-1584, venda del mas Arrabassador, de St. Sadurní (AHCVP, MB, còpia de 1759; també MB, P-XVI-117-2, 1591-1593, 834, f. 56r-58r).

¹⁶ 16-11-1585, CCMM de Jaume Artigues i Martí, pagès, cabaler de ca l'Artigues, de St. Pere de Lavern; i Jerònima Carbó i Rovira, cabalera del mas Cuquet o Arrabassador, de St. Sadurní (AHCVP, PG, P-XVI-165-1).

del batlle de Subirats, el 23-7-1594 es trien dos tutors per aquells fills pubills, càrrec que recau en les persones d'Antoni Carbó de Puigfedó i Pere Pons d'Orpí. A causa de l'endeutament, el 24-11-1594 els tutors dels pubills de Prunamala decideixen vendre perpètuament el mas Arrabassador a Pere Joan Mestre de la Plaça, de Sant Sadurní, pel preu de 485 ll. El comprador es fa càrrec de 7 censals morts que pesen sobre aquella heretat, els quals són els següents:

- a) Un censal de preu 90 ll. i pensió 90 s. venut per Bartomeu Carbó a Jaume Carbó del mas Arrabassador, el mateix dia de la venda del mas, el 28-8-1584, pel qual s'hipoteca.
- b) Un censal de preu 50 ll. i pensió 50 s. que Miquel Carbó i Eulàlia, del mas Arrabassador, vengueren a Bartomeu Carbó, i ara prestaven als pubills Carbó de Prunamala, creat el 3-2-1563.
- c) Un censal mort de 50 ll. i pensió 50 s. que Jaume Carbó i els seus hereus prestaven al rector de Santa Maria de Lavit.
- d) Un censal mort de 20 ll. i pensió 20 s. que Jaume Carbó prestava a Macià Carbó de Puigfedó, i ara prestaven dits pubills Carbó als hereus de Macià Carbó de Puigfedó, sense l'any de creació.
- e) Un censal mort de 40 ll. i pensió 40 s. venut per Jaume Carbó a Joan Mestre de St. Sadurní, pare de Pere Joan Mestre de la Plaça, creat el 20-8-1558.
- f) Un censal mort de 200 ll. i pensió 200 s. venut per Bartomeu Carbó a Joan Mestre, pare de Pere Joan Mestre de la Plaça, creat el 20-5-1575.
- g) Un censal mort de 35 ll. i pensió 35 s. venut per Miquel Carbó i Jaume Carbó, fill d'aquell, del mas Arrabassador a Joan Mestre, pare de Pere Joan Mestre de la Plaça, creat el 3-2-1582.

D'aquests censals, 6 els pagaven els pubills Carbó, bé sigui perquè ja estaven creats pels antics amos del mas Arrabassador o perquè els havia creat l'avi de dits pubills Carbó. La suma de tots els 7 censals és de 485 ll., que es correspon amb el preu de la venda d'aquell mas. Per tant, la venda del mas

Arrabassador només ha servit per cancel·lar els deutes que els Carbó de Prunamala tenien sobre aquella heretat, tres dels quals ja cobrava el comprador, Pere Joan Mestre de la Plaça. De la venda, la marquesa d'Aitona, senyora de Subirats, per dret de senyoria, rep 11 ll. de lluïisme.¹⁷

L'endeutament continuat del mas de Prunamala fa que no hi hagi diners per dotar Eulàlia Carbó i Ferrer, tia del pubill Pau Carbó, el 1600. En els CCMM d'aquella amb Joan Soteres, de Santa Maria de Bellver, els tutors diuen que no es troba “de present en dita heretat y béns ninguns diners comptans ni modo per a fer-los ab commoditat”.¹⁸ Per no deixar-la indotada, i per impedir la venda i alienació del mas de Prunamala, en els CCMM entre ella i Joan Soteres, els tutors els deixen la casa i heretat perquè hi facin estada i la cultivin fins que siguin “íntegrament pagats” d'aquell dot i aixovar. El valor del dot és de 300 ll., de les quals 120 ll. li van ser assignades en testament pel seu pare, i les 180 ll. restants les hi dona Antoni Carbó de Puigfedó, tutor i parent seu “molt proprinch en grau de consanguinitat”. Si el seu nebot hereu, quan arribés a la majoria d'edat, volgués recuperar el mas, els hauria d'abonar les millores que hi haguessin fet, presentant les èpoques pertinents, i tots els crèdits que haguessin quitat, a excepció dels censals que haguessin quitat. D'aquests últims, els hauria de pagar les pensions i crear-los de nou a llur favor.

Per la seva part, Pau Carbó es casa amb Magdalena Santacana, de Sant Pere de Riudebitlles (1616), i la parella viu a la casa del pare d'aquella, sobre la qual ella té el seu dot de 300 ll. El seu germà li compensa amb l'ús de la casa i unes terres, amb les mateixes condicions que abans hem explicat pel mas de Prunamala. Probablement, Pau Carbó, o els seus, recuperen el mas de Prunamala fins arribar, en la línia de successió directa, a Sadurní Vallès i Carbó, a la segona meitat del segle XVII. La família continua tenint dificultats econòmiques per col·locar dots a causa dels censals i altres dèbits a què està obligat el mas. A inicis del segle XVIII, el fill hereu d'aquell, Ramon Vallès i Domènech, dona per dot a

¹⁷ El lluïisme o foriscapi és el dret que es paga al senyor del domini alodial directe per alienació dels masos i terres donats en emfiteusi.

¹⁸ 23-9-1600, CCMM de Joan Soteres i Eulàlia Carbó i Ferrer, de Prunamala, de St. Sadurní (AHCVP, PGu, P-XVI-167-1, núm 28, f. 1r-8v).

la seva germana Margarida, i aquella l'aporta al seu futur marit, Francesc Rovira, i al seu futur sogre, Damià Rovira, amb les condicions següents: que el mantinguin a la casa, si es queda solter, que paguin el dot de 300 ll. de la seva germana Maria Rosa, i que puguin lluir i quitar censals i crèdits, i reivindicar terres venudes a carta de gràcia.¹⁹ En realitat, es tracta d'una nova venda encoberta en forma de matrimoni. S'intenta evitar la pèrdua definitiva del mas donant-lo per dot a perpetuïtat a una filla de la casa, el marit i el sogre de la qual es fan càrrec de tots els deutes, inclòs dotar els altres fills. La línia Rovira es manté fins a la segona meitat del segle XIX.

7. MAS DE PUIGFEDÓ

Les propietats que declara Macià Carbó III el 1567 sumen més de 239,5 jornals, ja que hem de tenir present que a aquesta quantitat cal sumar el mas rònc anomenat *mas d'en Mata*, i el *mas Cartró de la riera*, dels quals no consta l'extensió. Si sumem els 20 jornals del *mas Font*, que compra Antoni Carbó, el 1590, l'extensió de les propietats acumulades per la família Carbó, de Puigfedó, a finals del segle XVI sumen més de 259 jornals i mig. Amb aquesta extensió, la família Carbó, de Puigfedó, és la que acumula més propietats de la parròquia de Sant Pere de Lavern; d'aquí el sobrenom de *la casa gran* que es comença a utilitzar a finals del segle XVI.

Entrats al segle XVII, la casa de Puigfedó entra en declivi a causa de l'endeutament. Són diverses les causes d'aquest endeutament, entre les quals trobem retorns de dot i pagaments de dots i llegendes que el mas no pot suportar. Les pensions de censals que rep la família serviran per pagar part dels drets d'un fill d'aquell mas, Batista Carbó, el qual té sobre les propietats d'aquell. Antoni Carbó de Puigfedó hereta un fill del seu segon matrimoni amb Marianna Sardà, de nom Baltassar Carbó i Sardà, en detriment del fill primogènit nascut del seu

¹⁹ 18-2-1715, CCMM de Francesc Rovira, de Monistrol d'Anoia, i Margarida Vallès i Domènech, de Prunamala, de St. Sadurní (ACAN, JeS, CCMM 1715-1725, 2-98, f. 101r-110v).

primer matrimoni amb Montserrat, de nom Batista Carbó, al qual darrer li deixa només 100 ll. per drets de llegítima en testament (1602).²⁰

La viuda Marianna Sardà ha de recórrer al violari per buscar finançament en moments difícils del mas. Ven un violari a un tal Font, ciutadà de Barcelona, de pensió anual de 30 ll., en una data anterior a 1608. En aquell any, té dificultats per pagar la pensió i recorre al frare Joan Fontanilles, de l'orde de Sant Jeroni de la vall d'Hebron, el qual paga les 30 ll. per ella. L'esmentada Marianna Sardà promet pagar-li el deute amb blat a la festa de Nostra Senyora d'agost primer vinent, amb les obligacions acostumades.²¹

No sabem el motiu d'aquell deute, però és evident que la casa de Puigfedó necessita diners. Seguida la mort del seu marit, el 1602, comença un litigi als tribunals amb el fill gran de Puigfedó, Batista Carbó, el qual no és esmentat en el testament del seu pare i reclama els seus drets sobre les propietats d'aquell davant els tribunals. El procés judicial es resol en part amb una concòrdia el 1603, de manera que la casa de Puigfedó li ha de pagar 645 ll., de les quals 350 ll. amb diners comptants i blat, i 300 ll. es amb preus i pensions de censals que rep l'heretat de Puigfedó de diverses persones, com ja hem explicat quan parlàvem dels censals.²² Els tutors dels fills pupils del quòndam Antoni Carbó i la viuda Marianna Sardà, que eren precisament aquella viuda i el seu germà, Jeroni Sardà, admetien que “si no·s feia la present concòrdia si·spera haver grans plets i qüestions hi en perill no·s destruí tota la huniversal heretat”.²³ Probablement, aquell deute no es va acabar de pagar, o es devia compensar en part amb un mas i terres de l'heretat perquè anys després, el 1688, els hereus de Batista Carbó i els hereus de Puigfedó han d'arribar a una nova concòrdia per establir definitivament els límits de les seves propietats.²⁴

²⁰ 30-10-1602, test. d'Antoni Carbó, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (AHCVP, MB, P-XVII-10-1).

²¹ 10-6-1608, violari, deutor Marianna Sardà, de Puigfedó, de St. Pere de Lavern (APL, M-1604, f. 24v-25r, 57).

²² 1603 (AHCVP, processos judicials, civil, MB, 1603).

²³ 1603 (AHCVP, processos judicials, civil, MB, 1603).

²⁴ 27-10-1688, concòrdia entre Batista Carbó, Jaume Carbó i els hereus de Joan Romagosa, processos judicials (AHCVP, JT, P-XVII-111).

Davant la impossibilitat de pagar els dots a les seves filles, la viuda Marianna Sardà, amb el consentiment de l'hereu, Baltassar Carbó, convenen utilitzar la modalitat del pagament compensat. En no poder-se fer efectiu, es compensa amb la cessió d'un mas fins que el dot estigui pagat, o fins que els donadors els el puguin pagar. Els dots estaven estipulats en unes 350 ll., de les quals 200 ll. els era assignat pel testament del seu pare i les 150 ll. per augment de la mare. A Marianna Carbó i Sardà (1617), quan es casa amb Jeroni Miquel, li assignen el dot sobre el mas Oliver, on residiran.²⁵ El dot de Magdalena Carbó i Sardà (1627), de 350 ll.,²⁶ casada amb Lluís Duran i Fuster, de St. Esteve Sesrovires, no sabem si es cobra, però se li assigna la Casa Gran a la mort de Baltassar Carbó, sense descendència. La casa de Puigfedó no pot pagar el dot d'Àngela Carbó (1632), estimat en 350 ll., quan ferma CCMM amb Gaspar Llopart de Sant Sadurní, i li donen 100 ll. amb les parts de fruit de la Casa Gran de Puigfedó i del mas Oliver; 50 ll. en joies dotals; i les restants 200 ll., “per no trobar-se en possibilitat per pagar-li dites dos-centes lliures”, les hi asseguren sobre el mas Font. El dot de Paula Carbó i Sardà, casada amb Mateu Olivella i Llobet, cabaler de Fontclara, està posat sobre el mas de Puigfedó. A aquest cabaler, la casa de Puigfedó li paga censals amb pensions molt altes, els quals contribueixen a l'endeutament del mas, com hem explicat a l'apartat dels censals.

A això, cal afegir dos retorns de dot per falta de descendència: a) el retorn de dot de Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó de Puigfedó, de 312 ll., per part del seu cunyat, el quòndam Antoni Carbó, de Puigfedó (1586);²⁷ i el d'Eulàlia Batlle, de la Pujada, viuda de Baltassar Carbó de Puigfedó, de 300 ll., que haurà d'assumir la viuda Marianna Sardà (1624).²⁸

²⁵ 4-4-1617, CCMM de Jeroni Miquel i Marianna Carbó i Sardà, de Puigfedó, de la pr. de St. Pere de Lavern (AHCVP, GB, P-XVII-9-1, f. 1r-5r).

²⁶ 1-8-1627, CCMM de Lluís Duran, de St. Esteve Sesrovires, i Magdalena Carbó i Sardà, de Puigfedó (AHCVP, PM, P-ME-I-SR, f. 1r-6v).

²⁷ 23-9-1586, restitució de dot de Joana Mestre de la Plaça, viuda de Jaume Carbó de Puigfedó (AHCVP, Miquel Bartomeu, P-XVI-III-6).

²⁸ 25-10-1622, Òbit de Baltasar Carbó. El 1624 es procedeix a fer un inventari de les robes i caixes d'Eulàlia Batlle, i es reclama la restitució del dot, de 300 ll. (Biblioteca UB, Plça Universitat, Reserva; Ivris responsum pro Marianna Carbó, vidua relictæ Antoni Carbó; 07Ms 1959-64; Laurentij Deu, 1624; núm 64, p. 399-402).

El pagament de censals i violaris, les restitucions de dot, les compensacions dels dots amb masos i terres i la impossibilitat de pagar els deutes contribueixen a la ruïna de la família i a la disgregació del patrimoni de Puigfedó al llarg de la segona meitat del segle XVII, i a la venda definitiva del mas de Puigfedó a inicis del segle XVIII.²⁹

8. MAS CARBÓ DE LA TORRE

Joan Carbó de la Torre, de la parròquia de Sant Sadurní, juntament amb la seva tercera muller, Paula Mascaró, i Segimon Carbó, fill i hereu nascut del segon matrimoni d'aquell, venen el mas de la Torre a Pau Martí, major, de l'Hostal, de Sant Sadurní, a carta de gràcia. La venda es fa en diferents actes, entre 1585 i 1591.³⁰ També signen la venda els germans de Joan Carbó: l'eclésiàstic Montserrat Carbó, rector de l'església del Monmell, i el pagès Antoni Carbó; i també els fills cabalers d'aquell i de Paula Mascaró: Jaume Carbó, Pau Carbó i Joan Carbó, pagesos. Els deutes acumulats acaben amb el patrimoni familiar dels Carbó de la Torre. En aquest cas, un hostaler inverteix en els negocis agraris, adquirint aquella heretat. L'últim hereu dels Carbó de la Torre, Segimon Carbó, acaba exercint de fuster a la vila de Sant Sadurní.

9. CASA DE GALCERAN FERRER DE SANT SADURNÍ

A finals del segle XVI, la família Ferrer es veu obligada a vendre, primer peces de terra soltes, i després totes les propietats, inclosa la casa forta que tenen davant el camí real a la vila de Sant Sadurní. Tot i que no hem pogut fer-ne el

²⁹ 2-4-1726, venda del mas de Puigfedó per part de Francesc i Josep Duran, pare i fill, a Ramon Ravella, d'Ordal (ACAN, J.S. 1726).

³⁰ Venda del mas de la Torre a carta de gràcia a Pau Martí de l'Hostal, de St. Sadurní (AHCVP, Pere Guasch, 12-3-1585, 22-11-1589, 5-12-1589, 10-9-1591); declaració de Jerònima Martí, viuda de Joan Martí, major, de l'Hostal, de St. Sadurní, 13-7-1614 (AHCVP, SA, capbreu 1614, f. 109v-113r, núm 46).

seguiment, per falta de documentació, les vendes degueren fer-se a causa de l'endeutament de la família Ferrer. Degué ser una de les vendes més importants que es feren a la parròquia de Sant Sadurní, a jutjar per les seves propietats.

Sabem que Galceran Ferrer i Montserrat Puigjaner, muller d'aquell, i el seu fill i hereu, Pere Ferrer i Puigjaner, venen diverses propietats a Baltassar Aguspí, mercader de Barcelona, a partir de 1602. Des d'inicis del segle XVII, la casa, juntament amb una part considerable de les terres de la família Ferrer, passa a mans de Baltassar Aguspí, el qual en fa la declaració en el capbreu de Subirats de 1614. En aquella declaració, afirma haver-les adquirides per pròpia compra.³¹

³¹ Amb el temps, la casa serà adquirida per la família Mir, de Vilarnau, els descendents de la qual la tindran fins a finals del segle XX. La casa es coneix amb el nom de *cal Guineu*.

XIII. CONCLUSIONS

L'estructura del nostre treball, dividit en diferents capítols que funcionen de forma independent, però tots interrelacionats, obeeix a una voluntat metodològica d'oferir una visió de conjunt. Cadascun d'ells són peces d'un trencaclosques que, juntes, ens aporten una mica de llum sobre la realitat socioeconòmica dels segles XVI i XVII, des del món local.

El nostre treball s'ha fet des de sota, des de la localitat. Sens dubte, la història local ens ha estat molt útil per conèixer aspectes socials i econòmics de la zona que hem estudiat, però també per analitzar i comprendre qüestions més generals a escala catalana, fent comparacions amb altres indrets i comarques, com proposà Josep Fontana. I en aquest sentit, hem establert també un diàleg entre els fenòmens locals i els generals, com proposa l'antropòleg Ignasi Terrades.

L'ús de la documentació d'àmbit local ens ha permès tractar temes i aspectes fonamentals. Així, hem pogut conèixer de prop els habitants i les seves relacions socials, els masos i les cases, les preocupacions dels testadors, els testimonis materials de la vida domèstica, els principals productes agraris, l'activitat ramadera, els sistemes de conreu, la dieta alimentària, el món dels oficis, la importància de l'activitat tèxtil, vidriera i de la construcció, l'ús del capital i el crèdit, i els perills de l'endeutament continuat, entre altres. I ho hem fet sense perdre de vista la comparació i generalització a nivell de les quatre parròquies del terme de Subirats, dins el marc del Penedès i de les terres catalanes, en la mesura del possible.

El nostre treball ha posat en evidència el potencial que ofereix l'anàlisi històrica centrada en espais reduïts, o sigui, la microhistòria, un exponent de la qual el constitueixen els treballs exhaustius sobre el Born d'Albert García Espuche; la importància i diversitat de possibilitats de l'ús i estudi de la

CONCLUSIONS

documentació d'arxius notariaus, sacramentals i patrimonials. No obstant, tota aquesta documentació ens ha arribat fragmentada, la qual cosa no ens ha permès fer un treball de tipus quantitatiu, només qualitatiu.

La selecció i anàlisi de les fonts documentals dels arxius notariaus, eclesiàstics i patrimonials de la localitat avalen el resultat de la recerca. A la vegada, posa de manifest les grans possibilitats que ofereix aquest tipus de documentació, no sempre de fàcil accés, per a la historiografia en general i la història agrària en particular.

L'estructura que hem donat a la nostra investigació i les conclusions finals a què hem arribat, després del nostre estudi microhistòric, ens porten a destacar que les dues hipòtesis inicials s'han verificat. La seva verificació ha estat possible gràcies al seguiment dels nostres objectius específics, orientats vers el compliment dels dos objectius generals que hem formulat, totalment imprescindibles i en consonància amb les dues hipòtesis inicials.

VERIFICACIÓ DE LES HIPÒTESIS I JUSTIFICACIÓ DELS OBJETIUS

PRIMERA HIPÒTESI

En relació a la primera hipòtesi inicial –*La primera meitat del segle XVI marca l'inici d'un creixement social i econòmic important en el terme de Subirats, malgrat l'estancament que reflecteixen els fogatges*–, la nostra investigació ha demostrat que a la primera meitat del segle XVI es produeix un desenvolupament econòmic important al terme de Subirats. Aquesta activitat econòmica va de bracet amb una transformació demogràfica i social, com hem demostrat a partir dels estudis microhistòrics.

Les causes, les hem de buscar abans. En el vuit demogràfic anterior i les condicions econòmiques del camp català, que milloren a partir de la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486), la qual suposà el punt final de les guerres entre pagesos i senyors, de més d'un segle i quart de durada.

CONCLUSIONS

Aquells fets propicien feina i incentiven l'entrada d'immigrants, els quals ajuden a repoblar i augmentar la població, com observem a Subirats des d'inicis del segle XVI. El pagès gras de mas surt reforçat amb aquella Sentència, en esdevenir emfiteuta, segons Eva Serra. Però ha de declarar en els capbreus dels senyors, que continuen tenint la propietat alodial de les terres, i fer constar que és home propi, soliu i afocat, com observem en les declaracions dels capbreus senyorials que hem consultat, tant laics com eclesiàstics.

Al terme de Subirats no hi ha hagut un noble que absorbís el domini alodial directe de tot el territori. Hem demostrat que el domini alodial de les terres es divideix entre diverses senyories, laiques i eclesiàstiques. D'una banda, trobem el senyor del castell de Subirats, a més de diferents nobles i cavallers – Montbui, Fabra, Vilarnau, Despalau, Barberà, Gualbes, Semmenat, Sapila, entre altres–; i d'altra banda, els eclesiàstics: rectories i esglésies del terme, monestir de Sant Cugat del Vallès, priorat de Sant Sebastià dels Gorgs –les rendes del qual es traslladaren al monestir de Santa Maria de Montserrat–, monestir de Sant Pere de les Puel·les, i diversos beneficis fundats en diferents institucions eclesiàstiques (benefici de l'Anunciada, fundat al convent de Santa Clara de Vilafranca del Penedès; benefici de Santa Eugènia, fundat a la Pia Almoïna de Barcelona; benefici de Sant Antoni; benefici de Nostra Senyora de Vilarnau, traslladat a l'església parroquial de Sant Sadurní de Subirats; etc.). Hem demostrat com part dels alous particulars es van incorporant, per dret de compra i de permuta, al domini del senyor de Subirats. Hi ha senyories compartides, i no sempre estan clars els límits entre aquelles.

Hem vist també com alguns pagesos propietaris de mas tenen terres en alou franc des d'antic, segons mostren, amb documents vells que consten en els seus arxius, en els capbreus de Subirats de 1567 i 1614. D'aquesta manera, fan front a les pretensions i litigis del senyor de Subirats, que en volia el domini. En són un exemple els casos que trobem a la parròquia de Sant Pere de Subirats; entre altres, els Esteve i els Parellada d'Ordal i els Ros de Subirats.

CONCLUSIONS

La incorporació de masos rònecs al domini útil d'aquells pagesos, que els havien aplegat a partir d'una clàusula addicional de 1488, permeté l'ampliació de les explotacions agrícoles i l'estabilització d'una classe pagesa. Això es compleix per tot el terme de Subirats. Només per la parròquia de Sant Pere de Lavern, trobem l'existència de 27 masos rònecs aplegats a les propietats de diferents pagesos de masos veïns, alguns dels quals practiquen una política clarament expansionista: destaquen els Carbó de Puigfedó, Mestre de Rocamora i Mestre del Gorner. No sempre coneixem l'extensió d'aquests masos rònecs, part de les terres dels quals estan repartides entre diferents propietaris. Hem demostrat que els pagesos propietaris de Subirats van sortir beneficiats amb aquella clàusula de 1488 perquè pogueren estendre els seus dominis, i obtenir més beneficis econòmics. En opinió de Gaspar Feliu, els pagesos quedaren en una millor disposició que els senyors per apropiar-se dels beneficis del creixement econòmic.

L'extensió dels masos és variable. Tot Subirats està esquitxat de masos habitats, a més dels nuclis de població agregada que trobem a Sant Sadurní i a Sant Pau d'Ordal, en menor quantitat. Per parròquies, n'hem trobat 31 a Sant Pere de Lavern; 25 a Sant Pere de Subirats; 18 a Sant Sadurní; i 8 a Sant Pau d'Ordal.

No sempre coneixem l'extensió dels masos i quan es declara, s'acostuma a expressar en jornals. En aquests casos, l'extensió varia entre 10 jornals –els masos més petits– i 150-200 jornals –els masos més grans–. Entremig d'això, destaquen els masos de 20, 30, 40, 50 i 60 jornals. Els masos han pervingut als declarants per drets d'establiment antics i nous, o han estat adquirits per compravenda. Entre altres, destaca el mas de Puigfedó, els hereus del qual practiquen una política expansionista adquirint almenys 6 masos pel sistema de compravenda entre 1516-1590.

Hem constatat com els masos van estenent la seva àrea de cultiu amb les rompudes de noves terres guanyades al bosc i a l'erm, cosa que els permet incrementar els beneficis econòmics. Malgrat tot, hem vist també com la tècnica

CONCLUSIONS

de cultiu, basada en el guaret, no permet practicar una agricultura intensiva, sinó extensiva. L'activitat agrària i el bestiar són factors de vital importància en el creixement de l'economia del terme de Subirats, però no són els únics. Destaquem també la importància del treball del tèxtil, el vidre i la construcció com activitats econòmiques complementàries. El creixement econòmic té com a conseqüència també l'augment demogràfic.

Per tant, l'estancament demogràfic que reflecteixen els fogatges no és exacte. El fet que aquests fogatges tinguin una orientació fiscal, i només s'hi esmentin els caps de casa, o sigui, els titulars del foc, i no el nombre total dels membres de la família, resta credibilitat, pel que fa a l'anàlisi demogràfica, a aquesta font d'informació. Els treballadors i pagesos no propietaris no consten en els fogatges perquè no eren controlats a efectes del fisc, ni tampoc hi consta la població immigrant. D'aquí, la importància d'altres fonts que aportin dades sobre la població. La documentació que hem utilitzat des de la localitat avala aquesta afirmació.

A més dels fogatges, destaquem la importància de l'estudi dels documents notariaus de diversa procedència, conservats en els arxius comarcals, eclesiàstics i patrimonials privats. Tots ells mostren l'existència de treballadors temporers i persones pobres que, d'altra manera, no apareixen.

La consulta dels documents ens ha permès posar nom i ofici a alguns d'aquests treballadors que no consten en els fogatges però que tenen un protagonisme important en la societat i en l'economia de la localitat.

SEGONA HIPÒTESI

En relació a la segona hipòtesi –*La immigració, majoritàriament francesa o occitana, contribueix al creixement social i econòmic del terme de Subirats als segles XVI i XVII*–, el buidatge de la documentació consultada posa en evidència l'allau d'immigrants de procedència occitana i francesa al terme de Subirats. Això

CONCLUSIONS

no és un fet aïllat, sinó que està en consonància amb el que s'experimenta en altres territoris de Catalunya. La bibliografia consultada evidencia la generalització d'aquest fenomen.

La documentació consultada confirma que l'afluència d'immigrants francesos o occitans al terme de Subirats, a la primera meitat del segle XVI, és fruit de l'atractiu del creixement econòmic del Penedès. Ja en el fogatge de 1515 trobem indicis de la presència d'aquella immigració a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats. Es tracta de "mossèn Pere Gascó, vicari" i "Guillem, el regidor gascó", la professió dels quals revela un cert prestigi social. Aquesta anotació és important, però insuficient. Només per la primera meitat del segle XVI, el manual notarial de 1536 de Sant Pere de Lavern revela una setantena d'immigrants francesos en aquella parròquia, alguns dels quals s'hi instal·len, o habiten en les parròquies de les rodalies.

La incidència d'immigrants al terme de Subirats, dins el marc del Penedès, confirma l'existència d'unes *condicions socials i econòmiques favorables* que ho permeten, ja des dels mateixos inicis del segle XVI. En primer lloc, trobem una gran activitat agrària al terme. El manual de 1536 mostra com els masos van estenent la seva àrea de cultiu amb les rompudes de terres noves guanyades al bosc i a l'erm. Això genera molt treball, i en molts contractes d'arrendament de peces de terra consta el nom de francesos o occitans com arrendataris. La documentació consultada permet comprovar-ho al sector de Sant Joan Salerm i l'església de Lavern. Es tracta d'un factor favorable, tant per la demografia com per l'economia. Aquest fet prova que hi ha una recuperació econòmica i que es detecta a inicis del segle XVI.

L'existència de tombes i confraries d'estrangers constitueix un indicatiu important de la intensitat de la immigració francesa o occitana a la zona, la qual deixa empremta també en la toponímia.

L'existència el 1540 d'un "vas dels estrangers" al cementiri de Sant Pere de Lavern indica que abans d'aquella data ja hi havia un col·lectiu important de

CONCLUSIONS

francesos o occitans que residien en aquella parròquia. I el seu pas deixà rastre en la toponímia de la localitat, com comprovem en el capbreu de 1567. Aquest col·lectiu d'immigrants o bé es mantindrà o anirà augmentant progressivament al llarg del segle XVI i primera meitat del segle XVII. Prova d'això són les confraries d'estrangers sota la invocació d'un sant: de Santa Maria i Sant Jaume a Sant Sadurní (1600); i de Sant Antoni i Sant Martí a Sant Pere de Lavern (1617). Aquest no és un fet aïllat; en constatem també als pobles de la rodalia: a Vilafranca del Penedès, sota la invocació de l'Anunciació (1601); i a Sant Cugat Sesgarrigues, sota la invocació de Sant Marçal i Santa Eulàlia (1617). I a Sant Sadurní localitzem també un "vas dels estrangers", documentat el 1623.

Els sectors professionals on més sobresurten aquests immigrants francesos o occitans són l'agricultura, el sacerdoci i el món dels oficis, especialment dels sectors tèxtil, vidrier, de la construcció i de la ferreria. No sempre es detalla l'ocupació professional dels immigrants. El que més abunda són els pagesos, treballadors i pastors.

Destaca l'elevat nombre de preveres francesos; només entre 1536-1548 en trobem 18 a Sant Pere de Lavern, pràcticament el doble dels que s'han trobat a Vilafranca per tot el segle XVI. El contrast és més gran si afegim que un mínim de 6 preveres resideixen a la rectoria de Sant Pere de Lavern, dels quals 3 intervenen en la redacció del manual de 1536. Són persones qualificades, amb estudis, que s'estableixen en algunes parròquies com a vicaris, o arrendataris de les rendes d'algunes esglésies, com la de Sant Sadurní.

Hem trobat homes d'ofici dedicats al treball del tèxtil, el vidre, la construcció i la ferreria, entre altres, localitzats principalment a la parròquia de Sant Sadurní. Aquests immigrants, amb la seva multiplicitat de professions, contribueixen al creixement social i econòmic del terme de Subirats i del conjunt del Penedès.

La documentació consultada constata l'allau de francesos o occitans i el pes en el desenvolupament de l'economia de la primera meitat del segle XVI. No obstant això, no podem elaborar dades quantitatives més enllà de les que ens

CONCLUSIONS

proporcionen els mateixos documents.

Encara que en minoria, constatem la presència d'altres immigrants provinents de Catalunya, València, Andorra i Mallorca, des de la primera meitat del segle XVI.

REALITAT SOCIAL I ECONÒMICA

La verificació de les dues hipòtesis inicials d'investigació han mostrat que s'han donat les condicions adequades a la primera meitat del segle XVI perquè es produeixi una recuperació social i econòmica. Com a conseqüència, es produeixen diversos canvis, tant en les activitats econòmiques com en l'estructura social en els segles XVI i XVII.

En relació als oficis i estructura social, hem comprovat que, al llarg d'aquells dos segles moderns, els habitants del terme de Subirats realitzen diferents activitats i oficis, en resposta a les necessitats socials i en consonància amb el desenvolupament econòmic d'aquell indret.

La societat del segle XVI i XVII és eminentment agrària. La majoria dels habitants del terme de Subirats d'aquella època són pagesos o desenvolupen algun tipus de professió relacionada amb la pagesia, amb una economia basada en l'autoconsum, on la terra és la base de la riquesa.

L'ofici de pagès, amb les seves diferents manifestacions, és lògicament el més nombrós en una societat preindustrial com la del cinc-cents i sis-cents, però no és l'únic. Les mateixes feines del camp són variades. No només hi trobem el cultiu de la terra, sinó també l'explotació forestal, la caça i la ramaderia com a activitats relacionades amb el mas i la vida a pagès, amb les seves diverses especialitzacions: *bovers, mulaters, serradors, traginers, pastors*, etc.

No sempre està clar què s'entén per treballador als segles XVI i XVII. A vegades, els documents diferencien *treballador* i *pagès*. Tot i que el terme

CONCLUSIONS

treballador pot fer referència a pagesos no propietaris que van a jornal, com els bracers, pagesos que porten terra a parts, com els parcers, o assalariats sense especialització, també l'hem trobat com a sinònim de *pagès*, concretament en relació a un pagès propietari de mas benestant de 1526. A vegades, la condició de “treballador” es confon amb la de “mosso”.

Entre el sector primari, trobem una gran quantitat d'immigrants francesos o occitans. *La immigració francesa o occitana proporciona mà d'obra barata als pagesos propietaris de les terres.* Tots els immigrants francesos que es dedicaven al sector de l'agricultura són mossos, jornalers i parcers, al servei dels pagesos de mas. No obstant, alguns, per via de matrimoni, entren com a pubills en un mas. N'és un exemple Pere Catusus (Cadasus o Casasus), casat amb la pubilla Beneta Tarrat, de Sant Sadurní, el 1622. El nombre de francesos o occitans que es dedicaven a aquest sector podria augmentar si tenim en compte que no sempre s'especifica la seva ocupació professional.

En relació a la producció agrària, *un dels canvis que observem des de la primera meitat del segle XVI és l'augment de la superfície conreada.* L'abundància de mà d'obra barata, entre la qual hi ha la immigració, majoritàriament francesa o occitana, fa que s'incrementi la producció agrària. La principal manera d'incrementar-la era posant noves terres en conreu, amb les rompudes. Això només es podia fer d'una manera: guanyant terra al bosc i a l'erm.

Predomina el cultiu del cereal, que s'estén guanyant terra al bosc. En trobem de diferents tipus. Però la documentació de l'època moderna no sempre distingeix de forma explícita els termes gra, blat i forment, la qual cosa comporta una certa dificultat a l'hora d'interpretar-la.

El blat, amb la seva variant de forment, és el cereal més cultivat en els dos segles moderns. El segueix la civada i l'ordi, esmentats aproximadament amb la mateixa quantitat. Després trobem els mestalls, amb les barreges o combinació de

CONCLUSIONS

dos tipus de cereals: blat i ordi (blat ordiós i mestall ordiós), mestall i espelta (mestall espeltós), mestall i sègol (mestall segolós), i de mestall i mill. Les quantitats de mestalls augmenten a finals del segle XVI i al llarg del XVII.

El cultiu de l'espelta està força representat. El mill es cultiva en poca quantitat. Amb menys quantitat, trobem els blats menuts: guixes i faves. I els alls, que es compten per forcs.

Hem constatat com els preus del blat fluctuaven en funció de les males collites a causa de la sequia i maltempsades.

Entre les lleguminoses, documentem les lleties, de forma testimonial, al darrer quart del cinc-cents (1578). I la panolla, també testimonial, a inicis del sis-cents amb “un pom de panolla” (1604).

L'augment de la superfície conreada estimula la construcció de noves instal·lacions per emmagatzemar les collites. Les sales i botigues del gra per guardar les collites, que trobem a finals de la segona meitat del cinc-cents i al llarg del sis-cents, són un indicatiu de l'augment del cultiu de cereals. L'existència d'almenys sis molins bladers constaten la importància del cultiu del cereal al terme de Subirats i rodalies. No obstant, entre les eines de treball de la sega, destaquem que no trobem dalles, sinó dalls, durant aquests dos primers segles moderns.

Tot i la predominància del cereal, el cultiu de la vinya es va estenent al llarg del segle XVI i XVII. Aquesta creix a expenses de les terres incultes, i no pas del cereal, el qual continua essent el cultiu majoritari, segons el cadastre de 1717. En aquella data, a Sant Sadurní és on hi havia més vinya plantada, en relació a les altres parròquies de Subirats. Es cultivava el raïm negre, potser més que el blanc. Les varietats de vi eren vi most, remost, vermell, blanc i claret. A inicis del sis-cents, constatem el moscatell (1614). A més de vi, se'n feien panses i raïm per penjar.

CONCLUSIONS

Es troben cellers ben equipats. I alguns masos amb estris per fer aiguardent o aigües destil·lades (alambins, trompes...), la qual cosa demostra que una part del vi es destina a cremar a les olles de destil·lar, a partir de la segona meitat del cinc-cents (1565). Trobem premses de raïm a partir de la segona meitat del disset, i els tipus, quan es detallen, són de gàbia i de cargol (a Sant Pere de Lavern, Sant Sadurní i Sant Jaume Sesoliveres). Tots els cups que tenim documentats per al segle XVI, des del 1561 fins el 1589, són sempre de fusta, amb cèrcols i congrenys. No n'hem trobat cap fet d'argamassa ni de cairons fins a la segona meitat del segle XVII.

L'olivera era un cultiu minoritari a Subirats. El cultiu de l'olivera forma part de la tríada mediterrània, juntament amb el blat i la vinya, des de temps antics. Constatem oliveres en molts masos, i tecnologia per treballar i guardar l'oli: trulls (amb pastera, corró de pedra, clàvia de ferro grossa i caixa de fusta encastada), quilmes, gerres olieres... Les trobem esparses en un camp i en feixes compartint cultiu; a prop d'un mas; i també terra campa plantada d'oliveres (1567). No obstant, el seu cultiu és minoritari a l'indret que estudiem, en comparació amb el blat i la vinya.

Els arbres fruiters més habituals que trobem al terme de Subirats durant els dos segles moderns són figueres, ametllers i noguers. Amb menys quantitat, també hi ha pereres, presseguers, tarongers, magraners i codonyers. Però n'hi poden haver d'altres; a vegades, els documents s'hi refereixen amb l'apel·latiu "arbres fruiters" de forma genèrica, sense esmentar-ne el tipus, en alguns contractes d'arrendament de masos i inventaris on s'anomenen els interiors d'alguns horts de la vila de Sant Sadurní.

Totes les cases i masos tenen horts. Les cases i masos tenen horts en règim d'autosuficiència. Aquests acostumen a estar en llocs amb abundància d'aigua per regar, bé sigui a prop de les cases o d'un torrent. Hi ha pagesos propietaris de mas que tenen horts d'extensió considerable, amb basses i tecnologia per regar, els

CONCLUSIONS

excedents dels productes dels quals es destinen al mercat local. Els horts més grans són de famílies senyorials –Sapila, Gualbes, Gralla...–, les quals disposen d'hortolans.

El cultiu de les abelles i la producció de mel està força estès per tot el terme de Subirats al llarg d'aquells dos segles moderns. Ho testimonien els objectes que trobem als masos i cases. Les cases d'abelles o arnes són un bé molt preuat, com constaten alguns testaments i CCMM. Se'n treu mel i cera per fer ciris, vinoles i candeles, usats per a la il·luminació a les cases i en els actes litúrgics.

Amb les rompudes, es redueix la superfície del bosc. En relació al bosc i l'aprofitament de la fusta, *els contractes d'arrendament de masos i terres contenen clàusules per preservar la tala d'arbres bons per fusta.* Especialment de pins grossos, roures i alzines, aquests dos últims molt apreciats pel seu fruit, els aglans, per alimentar els porcs. La seva fusta es destinava a la construcció de cases -com les que s'edificaven a la vila de Sant Sadurní-, i a la fabricació de galeres a les reials drassanes de Barcelona, així com mobiliari i eines de treball. També se'n feia carbó a les carboneres, escampades pels masos del terme, que es feia servir a les cases i a les ferreries.

La nostra tesi ha demostrat la importància que tenia la ramaderia al sector que estudiem, especialment els ramats d'ovicàprids. En relació a la ramaderia, anotem les següents conclusions.

La cria de bestiar era una font de riquesa indispensable: proporcionava aliment, ajut en les feines del camp i tracció, i adobs per a la terra. Normalment els masos de Subirats estaven proveïts de bestiar divers. La relació del tipus d'animals que s'hi troben inclou: bestiar boví, bestiar de llana o ovis, bestiar equí, bestiar porcí i bestiar de ploma o aviram. A inicis del segle XVII, constatem la presència d'indiots al terme de Subirats.

CONCLUSIONS

Les vaques criadores són molt valorades per la seva activitat reproductiva la producció de llet, un dels aliments imprescindibles de l'alimentació, principalment dels nens, i per l'obtenció de formatge, mantega i mató. Aquesta varietat de productes que genera converteixen les vaques criadores en una font d'aliment familiar, i a més permet de vendre l'excedent al mercat local. Així, la possessió d'una o varies vaques criadores proporcionava una font d'ingressos per a la família. No és aventurat pensar que quan una vaca, per la seva edat, donés menys llet, o gens de llet, passés a convertir-se en una vaca llauradora.

El bestiar de llana o ovicàpid estava a l'abast de molts masos, en propietat o amb contracte agropecuari, normalment a mig guany i a mitja pèrdua. Alguns pagesos propietaris tenen ramats d'ovelles i moltons que oscil·len entre 10, 20, 70, 80, 90, 140 i 300 caps. Són destacables els ramats d'Isidre Batlle de la Pujada (1657) amb 80 borrecs; Pau Miquel del Gorner (1604), amb 90 moltons, 71 ovelles, i 30 cabres, tot repartit a guany; Pere Miquel del mas Escardó (1629), amb 140 borrecs deixats a guany; i Jaume Carbó de Puigfedó (1586), amb 300 bèsties de llana.

Les herbes i pastures eren un recurs important destinat a l'aliment del bestiar, i, quan resultaven insuficients, s'havien de comprar o llogar. Entre els principals arrendataris d'herbes, trobem els pagesos propietaris Antoni Capmany, Marc Martí de la Torre i el seu fill Francesc Martí, la qual cosa indica indirectament que tenien un nombre considerable de bestiar.

Amb les rompudes, es redueix la superfície de les pastures. Les incursions de bestiar en camps i vinyes particulars provoquen conflictes entre pagesos i pastors al terme de Subirats, les quals es denuncien a l'Audiència.

El bestiar de tir o de bast compleix la funció de tracció i de treball al camp. En aquesta categoria incloem el *bestiar boví*, amb els bous i les vaques "lauradores", el *bestiar equí*, o de peu rodó, integrat per: bestiar mular –muls, mules i matxos–; bestiar asiní –ases (també burros o rucs) i someres (la femella de l'ase)–; i bestiar cavallí –cavalls o rossins, egües i poltres–. Aquests animals eren

CONCLUSIONS

utilitzats per llaurar la terra, trepitjar les espigues de blat i estovar la palla.

Trobem masos equipats de forma variable amb bous, mules i vaques llauradores fins a finals del segle XVII, amb un avenç del bestiar mular a finals d'aquell segle. Les arades per llaurar estan presents en la majoria de les cases i masos. Eren estirades per bous i mules en la seva major part, i en menor instància per vaques llauradores, les quals trobem fins a finals del sis-cents. El bestiar cavallí és pràcticament inexistent en els dos primers segles moderns (1536-1696). Hi ha pagesos i masos amb bestiar de tir a mitges a causa de l'elevat cost dels bous i mules.

La majoria dels masos criaven porcs en propietat o repartits a guany, normalment a mitges. Oscil·len entre 1, 2 i 3, els que menys. I 10 i 20 porcs, els que més, part dels quals estan repartits a guany. Destaca l'hereu Jaume Carbó, de Puigfedó (1586), amb 20 porcs. La carn de porc, així com els productes manufacturats de les parts d'aquell, són molt apreciats. Amb la carn i la sang del porc se'n feien botifarres. La seva elaboració comportava un treball minuciós. Les cases de l'època disposaven dels estris necessaris per a l'elaboració de les botifarres.

La sal és un element bàsic per a la conservació de la carn. Per això és habitual trobar sal a les cases per a salar la carn del porc. El recipient on es sala la carn de porc és el *salador*.

Els treballadors d'un mas que criaven un porc a títol personal estaven obligats a donar-ne parts –la part que corresponia amb espècia i botifarres– al propietari del mas on treballaven. De la mateixa manera, el pagès propietari havia de pagar el carnalatge al senyor delmer, com consta en els capbreus, per bé que no sabem si realment es satisfia.

És normal trobar a les cases i masos cabres i aviram relacionats amb el consum domèstic o autosuficient. Normalment, aquests animals estaven a càrrec de la mestressa. En aquests casos, el nombre de cabres oscil·lava entre 1, 2 i 3 caps. Per l'aviram, la tònica dominant era una dotzena de gallines i un gall. Per

CONCLUSIONS

sobre d'aquesta xifra, trobem 40 gallines al mas de Rocamora (1688). A inicis del disset, trobem indiots, entre 1, 18 i 40 caps el que més. Com més aviram, més excedents per satisfer el mercat local amb carn i ous.

A més dels oficis relacionats amb l'agricultura, trobem altres oficis a l'indret que estudiem. Entre aquests, tenen un paper destacat els relacionats amb el sector tèxtil.

El treball del tèxtil genera un creixement social i econòmic important al terme de Subirats. Entre els homes d'ofici s'estableixen relacions socials i vincles de parentiu, una pràctica que també constatem entre els homes d'ofici i els pagesos propietaris de mas o residents a la vila de Sant Sadurní. La manufactura del tèxtil i la confecció està present a les cases i masos del terme de Subirats del cinc-cents i del sis-cents. Els inventaris mostren com a la majoria de les cases i masos del terme hi ha materials i estris vinculats amb l'àmbit del tèxtil. Abunda el bestiar de llana o ovicàpid, que proporciona llana, part de la qual era per a l'autoconsum i l'excedent per a bastir el mercat local de paraires i comerciants. Es cultiva cànem, i, en menor proporció, es cultiva lli. Trobem debanadores, pintes, estris per filar, fil i badies de cànem -en bri o estopa-, així com algun teler, entre altres. Les teles més habituals són de llana, cànem, lli, i cotó.

Trobem diferents brodats, puntes a l'agulla i els fusells o puntes de coixí. Moltes dones treballaven a casa en algun dels processos d'aquest sector: filar, brodar, cosir i fer puntes. Això representava un ajut important per l'economia domèstica. Entre els estris de cosir i planxar que hi ha repartits per les cases, trobem agulles de fer mitja, tisores, didals i torradores de camises. Documentem els fusells o puntes de coixí des de la primera meitat del segle XVI, concretament en una casa de Sant Llorenç d'Hortons (1529, "una fusera amb nou fusos amb fil"). En comparació, constatem que Joan Giménez Blasco les documenta a la primera meitat del segle XVII a Mataró.

CONCLUSIONS

La vila de Sant Sadurní de Subirats agrupava la majoria dels oficis dedicats a la manufactura tèxtil. Bona part dels teixidors de lli, paraires, sastres i botiguers de teles estaven instal·lats a la parròquia de Sant Sadurní de Subirats. En menor quantitat, també en trobem a les parròquies de Sant Pere de Lavern, Sant Pau d'Ordal i Sant Pere de Subirats, tot i que la seva presència és gairebé testimonial.

La immigració francesa o occitana també ocupa un lloc rellevant en la manufactura tèxtil. Constatem almenys 9 teixidors de lli i 4 sastres que eren de procedència francesa o occitana instal·lats a la vila de Sant Sadurní de Subirats. Aquestes quantitats poden augmentar, a jutjar pel cognom d'alguns altres. En menys quantitat, n'hi havia que provenien d'altres llocs de Catalunya.

Fills cabalers de pagesos propietaris de mas de les parròquies del terme de Subirats i rodalies es van instal·lar a la vila de Sant Sadurní com a paraires, teixidors de lli o sastres. I, a la inversa, trobem el cas d'un teixidor de lli de Sant Sadurní, Antoni Martí, casat i amb fills, que se'n va a viure a Carinyena, Aragó, sense que en coneguem els motius.

Tot el que hem constatat fins aquí ens permet parlar de la importància de les relacions socials i vincles de parentiu que s'estableixen entre els habitants del terme de Subirats, bé siguin pagesos o menestrals.

L'heterogeneïtat de les persones que comparteixen un mateix ofici afavoreix les relacions socials i vincles de parentiu entre menestrals. Hem corroborat els vincles familiars entre teixidors de lli, paraires, sastres, sabaters, mestres de cases, vidriers, carnisers, ferrers... La reconstrucció de famílies ho posa de manifest. Entre altres, el mestre teixidor Pere Gallego es casa amb una filla de Pere Ferrer, teixidor de lli; per tant, Pere Gallego és cunyat de Pere Joan Ferrer i Carbó, també teixidor de lli, fill de Pere Ferrer; Pere Gallego és també marmessor i testimoni del testament de Montserrat Carbó, cabalera del mas Arrabassador; aquesta és germana de la sogra d'aquell, i viuda en primeres núpcies de Joan Rovira, vidrier,

CONCLUSIONS

i casada en segones núpcies amb Joan Lladó, pagès. El teixidor de lli Joan Solinyach (1585) és cunyat de Jordi Notó, mestre de cases, Pere Ferrer, teixidor de lli, i Toni Mascaró, pagès. L'abans esmentat Pere Joan Ferrer i Carbó, teixidor de lli, es casa en primeres núpcies amb la pubilla viuda del mas Palau, de Sant Joan Salerm, Elisabet Beneta Palau i Jofre; i en segones núpcies amb Francesca Fontanals, filla de Gabriel Fontanals, carnisser de Sant Sadurní. Maria Creus és filla de Joan, un sastre de Vilafranca del qual desconeixem el cognom, viuda en primeres núpcies de Maties Carol, també sastre de Vilafranca, i muller en segones núpcies de Jaume Creus, major, sastre de Sant Sadurní. Entre els marmessors del testament de mestre Joan Ramon Bru (1599), consta Bartomeu Ros, paraire, i com a testimonis consten dos mestres teixidors de lli habitants a la vila de Sant Sadurní: Andreu Farrer i Domingo de Faur. Un cop vidu, Joan Ramon Bru està "encartat" amb Jerònima Severac, soltera, filla del mestre Bernat Severac, teixidor de lli, de Sant Andreu de la Barca; aquest fet demostra que també s'emparenten amb famílies de menestrals d'altres localitats. Fixem-nos que alguns d'aquests són de procedència francesa o occitana.

Els pares volien el millor per als seus fills. Es preocupaven pel seu futur, i una de les opcions de matrimoni de les filles era casar-les amb homes d'ofici, preferentment amb els del sector tèxtil. Hem comprovat relacions socials i vincles de parentiu entre menestrals i pagesos propietaris de mas. Hi ha pagesos propietaris de mas que casaven filles cabaleres amb menestrals, especialment del sector tèxtil i vidrier. Entre altres, Elisabet Capmany, cabalera d'Antoni Capmany, de Sant Joan Salerm, es casa amb Joan Mas, paraire de Sant Sadurní; Joana Martí, cabalera de Marc Martí, de la Torre, de Sant Pere de Lavern, es casa amb Antoni Batlle, teixidor de llana, de mas Cortei, el qual deixa aquell ofici per dedicar-se al de pagès. També trobem vincles de parentiu entre pagesos propietaris i vidriers, com el cas de la cabalera Margarida Olivella i Llobet, de Fontclara, amb Pere Bonet II, "àlias Gordí", (també anomenat Pere Guardi), vidrier d'origen occità, habitant a Sant Sadurní.

CONCLUSIONS

Tot l'explicat fins aquí ens porta a reprendre el tema de la recuperació econòmica. Entre altres, s'inverteix en la compra de propietats agrícoles i s'activa la construcció.

Signe de prosperitat en l'exercici d'un ofici és dedicar part dels guanys a la compra de propietats. D'aquesta manera, no solament es millora l'economia familiar sinó que es contribueix al creixement econòmic de la localitat.

Alguns menestrals posseïen propietats agrícoles. A més de dedicar-se a un ofici, alguns menestrals treballaven també la terra que tenien en propietat o en arrendament, algunes d'extensió considerable. O invertien en la compra de propietats agrícoles. Alguns sastres, com Miquel Creus, tenien vinya, camps de sembrats, cultivaven cànem, i venien els excedents de vi, blat, pa i llavor de cànem. El sastre Jaume Notó tenia més de trenta jornals de vinya. I l'hostaler Pau Martí, major, dit "de l'Hostal", comprà el mas de la Torre a la família Carbó, de la parròquia de Sant Sadurní. La causa de la venda fou l'endeutament continuat d'aquella família.

De bracet

La construcció activà l'economia, i a la inversa, possibilità l'aparició de nous oficis i incentivà la immigració, principalment de francesos i occitans que s'integraren a la localitat. Al llarg dels segles XVI i XVII, senyors, pagesos propietaris i homes d'ofici s'arreglaven les seves cases i masos d'acord amb les seves necessitats, o se'n construïen de nous. Fruit d'aquesta dinàmica constructora, la vila de Sant Sadurní es convertí en el nucli de cases agregat més gran del terme, i un dels més poblats del Penedès. Les importants obres d'engrandiment i reforma, com ara porxos, sales i botigues de gra, cellers, basses per regar, etc., que trobem en diversos masos de la parròquia de Sant Pere de Lavern i rodalies –mas Masseguer (1545), cal Martí de la Torre (1564, 1574)– mostren la recuperació econòmica que s'experimentà a partir de la primera meitat del segle XVI, empena que continuà al llarg del segle XVII –obres a l'església de Lavern (1602) i a l'església de Sant Sadurní (1699), al mas de Rocavert (1699),

CONCLUSIONS

construcció de la casa de Pau Miquel del Gorner (1606), construcció del mas de la Riera a Sant Sadurní (a. 1567), etc.–. Precisament aquest creixement va estimular la creació de forns de calç, teules i rajoles –de pagesos propietaris de mas benestants que acostumaven a deixar-los en arrendament– i l’aparició de diversos oficis vinculats amb l’activitat constructora –mestres de cases, picapedrers, rajolers i teulers–. En aquest sector, trobem una gran presència d’immigrants francesos o occitans, i també de les terres catalanes, com la ciutat de València. A la vegada, dóna feina a carreters i traginers per transportar els materials de construcció: guix de les guixeres de Viloví, pedres de les pedreres, grava i sorra del riu i la riera, calç dels forns, fusta del bosc, etc. L’activitat econòmica va de bracet amb la transformació demogràfica i social, com hem demostrat a partir de l’estudi microhistòric.

A més de les activitats del tèxtil i la constructora, constatem també el treball del vidre.

La manufactura vidriera està representada al terme de Subirats amb tres forns vidriers. Constatem tres forns de vidre –el forn de Monistrol d’Anoia (1534), propietat de Frederic Honorat de Gualbes i els seus successors; el forn d’en Mestre de la Plaça (1612), de la parròquia de Sant Sadurní; i el forn d’Ordal (1591), present en la toponímia de l’època (*bosc del vidrier*)–, i almenys 19 mestres vidriers documentats entre 1534-1662. Alguns d’aquests vidriers vénen de llocs amb una important activitat vítrica, com Barcelona, el Maresme, l’Anoia i el Camp de Tarragona; i altres provenen del regne de França. Bona part de les sorts de vidre que trobem per les cases i masos es fan en aquests obradors. Els propietaris d’aquests forns són cavallers i pagesos propietaris benestants.

Al llarg de la nostra tesi, hem vist com els testaments i els CCMM constitueixen un bon material per obtenir informació diversa sobre la societat i l’economia, i són els documents que més informació aporten sobre la família, la base de l’estructura social. De la mà del notari, els inventaris ens han permès entrar a les cases i conèixer el nivell de vida dels seus habitants.

CONCLUSIONS

Entre les responsabilitats dels caps de casa hi ha mantenir i assegurar la continuïtat del patrimoni, i si pot ser engrandir-lo; vetllar per la seguretat dels seus membres, i la col·locació dels fills en matrimoni.

Les famílies troncal de pagesos propietaris acostumaven a tenir molts fills. La reconstrucció de famílies que hem efectuat, encara que incompleta, posa en evidència l'elevat nombre de fills dels pagesos propietaris de mas benestants. Es tracta de famílies extenses, entre 7 i 12 fills, o més. Aquests fills no sempre eren fruit d'un sol matrimoni. Els hereus acostumaven a tenir més d'una muller, atès l'elevat nombre de mortalitat femenina, especialment en el part. Entre altres, ho constatem en les famílies Escuder de Rocavert, Carbó de Puigfedó i Mestre de Rocamora.

Reduir el nombre de naixements en una família suposava un risc a l'hora de garantir la continuïtat de la mateixa tenint en compte l'alt nivell de mortalitat infantil a l'edat moderna. La documentació consultada no ens ha permès conèixer tots els fills nascuts i quants d'aquells van morir albats.

En comparació amb les famílies de pagesos propietaris de mas benestants, les famílies dels pagesos petits no acostumaven a ser tan extenses. Ho constatem en famílies de pagesos arrendataris no propietaris, normalment cabalers fills de pagesos propietaris de mas, com Jeroni Broquetes, arrendatari del mas de la Creu i del mas Masseguer, del qual comptabilitzem només un fill. O Vicenç Alavedra, arrendatari del mas de la Talalla, amb dues filles.

Tampoc no acostumaven a ser extenses les famílies dels homes d'ofici o menestrals. Aquests tenien entre 3 i 5 fills. Per exemple, a la vila de Sant Sadurní, el sastre Jaume Creus tenia 3 fills; els sastres Miquel Creus I i Miquel Creus II, i el sabater Montserrat Casanovas en tenien 5; els mestres de cases Esteve Boter, amb 4 fills, i Antoni Boter, també tenien 5 fills, igual que el fuster Pere Font. No obstant, hi havia menestrals que en tenien més, com alguns sastres: Guillem Salvà, amb 7 fills; i Pere Torrentmal, amb 10 fills, en aquest cas tots del seu segon matrimoni.

Els testaments i els CCMM són un testimoni de la cultura social de l'època

CONCLUSIONS

per mantenir i assegurar la continuïtat del patrimoni, i si pot ser engrandir-lo, vetllar per la seguretat dels seus membres, i la col·locació dels fills en matrimoni. Trobem aquests documents en tots els estaments socials, fins i tot en els més senzills.

Els testaments complin dues funcions importants. D'una banda a) evitar la formació de conflictes *post mortem*; i de l'altra, b) aconseguir la salvació de l'ànima del testador, després de la seva mort. La por a la mort, a l'infern i al purgatori –en una societat profundament marcada per la religió– influïa en el testador, el qual entregava una bona part dels seus diners en fundacions de misses i sufragis per la seva ànima i per la d'altres amb qui tenia obligació. La fundació de misses d'aniversari d'ànimes eren la causa més generalitzada per a la creació d'un censal mort. L'hereu es convertia en censatari, per aquesta causa, i podia redimir el censal pagant la quantitat del capital que constava en la fundació, a l'Església. A la vegada, aquest capital es tornava a invertir a for de censal.

La malaltia corporal era la causa majoritària per fer testament. Ho constatem en un 81% dels testadors de la mostra estudiada, seguida de la d'estar sa de cos i d'enteniment, en un 12%. També trobem exemples de codicils que ho demostren.

Els marmessors eren persones de confiança del testador. Entre els familiars propers, normalment el càrrec requeia en una figura masculina. Només entre el grup de familiars propers, també trobem dones, encara que amb menor mesura, com la mare o la muller.

El més habitual és que el testador elegís dues persones, normalment de la família o del seu cercle de veïns, amics i coneguts perquè vigilessin el compliment de les seves últimes voluntats i les duguessin a terme. En menys quantitat, trobem casos de tres i quatre marmessors. En el cas d'un hereu novici, trobem que no hi ha elecció de marmessors, per entrar, segons es diu, en religió. Aquesta decisió contrasta amb la d'un hereu de mas, en què elegeix la quantitat de set marmessors, potser per la responsabilitat que comportava aquella herència.

CONCLUSIONS

Els cabalers solters acostumaven a elegir per marmessors algun membre de la seva família, i a instituir hereu el pare, el germà, el nebot o algun altre membre de la seva família. En pocs casos, s'institueixen com hereus Déu i l'ànima.

Els treballadors solters occitans acostumaven a elegir com a marmessors l'amo del mas on treballaven i el rector de la parròquia on s'estaven. La majoria d'aquells instituïen hereu el mateix amo marmessor, o bé Déu i l'ànima. En els testaments en què el testador nomenava hereu universal Déu i la seva ànima, la seva principal funció era liquidar el patrimoni hereditari.

La majoria dels testadors dedicaven una part considerable dels seus béns a pagar l'enterrament i les misses per la seva ànima. Això és així en tots els estaments socials. Les misses per l'ànima són per al testador i per a l'ànima d'aquelles persones per qui té obligació, si escau: pares, cònjuge, fills, etc. La finalitat és, s'afirma, aconseguir el repòs i la salvació de la seva ànima, la remissió dels seus pecats, i d'aquelles persones per qui té obligació.

Les quantitats que es deixaven per l'ànima eren bàsicament per celebrar els oficis de sepultura o enterrament, novena i capdany. No obstant, en alguns testaments es diu també que eren per misses, sacrificis, almoines i causes pies, com expressa Joana Mestre, viuda de Jaume Carbó de Puigfedó (1597).

Les deixes per l'ànima s'expressen generalment en moneda. La moneda de referència és la lliura. Les quantitats que es deixaven acostumen a ser elevades. Seguint els testaments que estudiem, les quantitats més habituals, quan es fan constar, són de 5 lliures, 10 lliures, 15 lliures i 20 lliures. Però n'hi ha de 6 ll., 7 ll., 8 ll., 12 ll., 15 ll., 18 ll., 20 ll., 25 ll., 30 ll., 35 ll., 50 ll., 80 ll., fins a 100 ll. i 120 ll. Aquestes quantitats estan relacionades tant amb la fe com amb el poder adquisitiu del testador.

Entre els qui es deixaven les quantitats més altes, hi ha pagesos propietaris de mas, mestresses, alguns cabalers que han fet fortuna, i alguns sacerdots. Per exemple, 100 lliures, com fa Salvador Raventós de la Codina (1542) de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, o Pau Escuder de Rocavert (1703) de la parròquia

CONCLUSIONS

de Sant Pere de Lavern, quantitat igualada per alguns cabalers, com Mateu Olivella, de Fontclara, en el seu segon testament, i Esteve Petit de Begues, o la mestressa Anna Botines, muller de Josep Martí de la Costa de St. Pau d'Ordal (1658), però superada per la mestressa Magdalena Canyelles, muller d'Antoni Artigues de ca l'Artigues, que es deixa 120 lliures (1699).

Entre les quantitats més baixes, trobem treballadors occitans, entre 4 i 16 lliures, tots ells solters.

Tot i que les deixes per l'ànima s'acostumaven a expressar amb un valor monetari, aquest era més aviat una referència, ja que no sempre corrien diners comptants. Algunes de les deixes per l'ànima es pagaven amb deutoris que el testador tenia pendents de cobrar, o amb un bé moble. En uns altres casos, les quantitats es deixaven triar per un altre, normalment els marmessors, sense especificar-les.

A més de les deixes per l'ànima, el testador acostumava a fer altres llegats o deixes per misses, bé fos a l'església de la parròquia o a altres institucions eclesiàstiques. Partint dels testaments de la mostra, hem trobat diferents tipus de misses. Convé dir que les misses poden ser resades o cantades. Les misses resades són més senzilles, i de menor cost econòmic. Les misses cantades són més llúides, amb l'assistència de més sacerdots, i requereixen més despeses. Atenem-nos a la terminologia escrita en els documents consultats, trobem els següents tipus de missa: misses d'aniversaris, trentenaris, de rèquiem, resades, baixes, de terç, de repòs, d'ànimes; de la trinitat, de les 5 plagues, dels 7 goigs de la verge Maria; i per alguna obligació.

Les deixes testamentàries als bacins i altars de les esglésies i monestirs mostren el gran fervor religiós de l'època, així com la voluntat de redimir els pecats i salvar l'ànima dels testadors.

Les donacions "per amor de Déu" a l'Església ens permeten determinar el nombre d'altars i bacins. A més de les donacions per misses que hem anomenat anteriorment, són habituals les donacions als bacins i altars de les esglésies i capelles. Cal distingir entre les esglésies i capelles de les quatre parròquies del

CONCLUSIONS

terme de Subirats, i les esglésies i capelles de fora el terme de Subirats. És difícil precisar el nombre d'altars i bacins, ja que aquest varia en funció dels altars i capelles que es van creant. Els testaments ens permeten determinar també l'existència de confraries. És destacable també els llegats que es fan als bacins dels cristians captius, per alliberar aquells presos en mans dels corsaris turcs.

Les donacions als altars i bacins són quantitats més petites que les deixes per l'ànima. Les deixes a les esglésies acostumen a ser quantitats petites expressades en sous, diners i reals, i també en lliures, encara que en menor quantitat. Oscil·len entre 1-50 sous; 2-6 diners; 1-50reals; i 2-40 lliures.

Els testadors feien caritats i donacions a convents i monestirs per misses per les seves ànimes i les dels qui tenien obligació. També a hospitals. Entre els donadors, hi havia molts habitants de procedència francesa o occitana. Alguns d'aquests hospitals tenien bacins a les esglésies del terme de Subirats.

Trobem persones laiques que s'enterraven dins l'església. Fer-se enterrar dins l'església era un dret reservat als preveres, especialment als rectors de la parròquia. Comprovem també que era un dret reservat a algunes persones laiques, de famílies respectables de la parròquia: pagesos propietaris benestants, i alguns menestrals. Alguns d'ells, tant pagesos propietaris com menestrals, eren confreres d'una confraria: del Sant Crist, del Roser... És un signe d'estatus i de distinció. Alguns d'ells deixaven quantitats molt elevades per l'ànima i a l'església, les més altes de 100, 200 i 400 lliures.

Fins i tot trobem una família de pagesos benestants enriquits, els Ravella d'Ordal, que es van fer construir un panteó dins l'església de Sant Esteve d'Ordal, en terres de la seva propietat.

En relació a l'heretament, constatem com a predominant el sistema d'unigenitura.

Els pagesos propietaris de mas i les famílies benestants practicaven majoritàriament l'heretament desigual. La majoria dels pagesos propietaris de

CONCLUSIONS

mas i les famílies benestants practicaven el sistema d'unigenitura. Un fill es quedava amb el gros del patrimoni familiar, l'hereu o la pubilla, i la resta es reparteix entre els fills segons o cabalers, per mitjà de la llegítima.

La preferència majoritària dels pagesos propietaris de mas era instituir hereu el fill mascle primogènit. Preferien els fills a les filles, respectant l'ordre de primogenitura, preferiblement els del primer matrimoni a un matrimoni posterior, i excloent els defectuosos, físicament i psíquica, els entrats en orde religió i els "desobedients".

No obstant, tot i aquesta preferència, la documentació consultada permet veure altres possibilitats. Si bé la tradició acostumava a ser així entre els pagesos propietaris de mas, a vegades hi havia canvis a causa de les preferències dels pares per un altre fill, o perquè l'hereu havia deixat fills en minoria d'edat, no aptes per a fer testament. En alguns casos, l'hereu era un fill mascle d'un segon matrimoni, tot i haver-hi un fill mascle del primer matrimoni, potser per desobediència o conflicte familiar.

L'obligació d'un bon hereu era conservar el patrimoni, i si podia ser augmentar-lo, per poder-lo traspasar bé i degudament als seus successors. La conservació del patrimoni estava per sobre de l'hereu. Això es posa de manifest en els testaments i CCMM dels hereus. En aquests casos, la principal preocupació del pare era el bon funcionament del patrimoni. De la seva conservació, depenia el benestar i seguretat dels membres de la família i l'estabilitat del llinatge. Per aquesta raó, buscava com hereu el fill més adequat. El costum era instituir hereu el fill gran, però a vegades el pare posava clàusules amb les quals donava potestat per desheredar aquell fill i substituir-lo per un altre al davant de la institució. Les principals causes que trobem són casar-se sense el consentiment del pare, dels tutors, a falta d'aquell, o dels familiars, i no regir bé el patrimoni. Aquesta pràctica es dona tant en famílies de pagesos propietaris de mas com en altres col·lectius de la societat. No obstant, un estudi més aprofundit ens permetria veure si els menestrals segueixen sempre aquesta pràctica.

CONCLUSIONS

No s'acostumava a instituir hereu un menor fins que aquest no arribava a l'edat de fer testament. Era així a causa de l'elevat índex de mortalitat infantil. Si l'herència requeria en fills menors, la documentació consultada confirma la preferència per solucions segures, davant la incertesa que suposava la minoria d'edat: a) assignar un dot a una pubilla menor i fer recaure la institució d'hereu en un oncle, el qual pot actuar com un administrador temporal, o com un hereu definitiu; b) buscar un arrendatari fins que el menor es pugui casar; c) trobar un marit adequat per la menor. L'obligació de la família era assegurar la continuïtat del patrimoni, com ja hem dit.

El marit hereu acostumava a mostrar una gran preocupació per la futura viuda. El marit volia que la seva futura viuda tingués una vida digna, i que no li faltés res quan ell no hi fos. En general, la deixava usufructuària dels seus béns, li assegurava el dot sobre aquells, el qual reconeixia haver rebut, en una part o en la seva totalitat, i preveia possibles discòrdies amb l'hereu o la família d'aquell. També contemplava el fet que la muller es pogués tornar a casar. El marit assegurava la manutenció i aliment d'aquella a la casa, mentre mantingués el seu nom, o sigui, que no es tornés a casar; i si es tornava a casar i tornava a enviuadar, observem en un cas que el testador permetia que tornés a la casa d'aquell amb les mateixes condicions d'abans. El mateix constatem en les pubilles en relació als seus futurs viudos.

El tipus d'hereu que predominava era l'hereu universal, però amb reserves. Tot i la donació universal que li havia fet l'avi o el pare, o en defecte d'aquells la pubilla, en els CCMM, l'heretament no era immediat perquè els donadors es reservaven l'usdefruit dels béns donats i la donació no era efectiva fins a la mort d'aquells, amb què s'extingia l'usdefruit.

Trobem també *l'hereu usufructuari*, en què el donador instituïa hereu el seu fill o filla amb la condició que només poguessin usufructuar. Ho interpretem com una mesura de seguretat en què la intenció és preservar la integritat del patrimoni a la generació següent. És el cas de Jacint Rovira i Guilera (1620), de la Serra, de

CONCLUSIONS

Sant Pau d'Ordal.

Després dels fills, la successió requeia en les filles, per ordre de primogenitura i matrimoni. Quan no hi havia fills mascles, o aquests no complien els requisits per heretar, la filla gran o primogènita era cridada a ser l'hereva, la qual, en aquests casos, s'anomena *pubilla*. La pubilla era l'última possibilitat que tenia el mas per mantenir el patrimoni familiar en la línia troncal i evitar que aquest passés a una altra branca de la família.

S'esperava de la pubilla que es casés i garantís la descendència, a poder ser per línia masculina. Ella era propietària, i cedia l'usdefruit de la propietat al marit, o pubill, en CCMM, de forma semblant al que les cabaleres feien amb el seu dot, les quals en concedien l'usdefruit al marit esdevenidor. El pubill, com usufructuari, actuava sempre en primera persona, i la pubilla, com a propietària, passava en segon terme. Es pot donar el cas que el notari no fes constar ni el nom d'aquella en les declaracions dels capbreus.

Això s'explica perquè la dona pràcticament no tenia entitat jurídica en aquesta època; actuava com a muller, viuda o mare, però no ho acostumava a fer en nom propi. Tot i així, hi havia viudes usufructuàries amb fills que feien de mestresses i governaven els béns del marit com si fossin propis. Trobem els casos de Joana Batlle, viuda de Bartomeu Batlle de la Pujada; o de Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó de Puigfedó.

Hem dit que una altra de les fonts documentals importants per conèixer les famílies eren els CCMM. Són molt nombrosos perquè acostumaven a fer-los tothom, indistintament del seu estatus social. Des del punt de vista socioeconòmic, aporten molta informació sobre l'economia familiar i les relacions socials, a més d'un ajut per completar aspectes demogràfics.

Les famílies pageses de mas estrenyien vincles de parentiu entre elles, de manera que a la generació següent hi havia una àmplia xarxa de cosins germans i cosins de cosins. El mateix hem observat en les famílies menestrals.

CONCLUSIONS

La majoria dels hereus i pubilles es casen amb cabaleres i cabalers. Només en casos accidentals, trobem cabalers i cabaleres que hereten un mas a la mort de l'hereu. A la generació següent, aquell mas es desvincula del patrimoni de l'hereu, i es dona a un fill segon. Això és així per no reduir el mercat matrimonial i evitar que es concentrin més d'un patrimoni en una mateixa persona.

Els fills cabalers, especialment els nois, estaven abocats al descens social en comparació al nivell socioeconòmic de la família d'origen. Tant l'heretament desigual, amb el sistema d'hereu únic, com l'heretament igual, a repartir a parts iguals entre tots els germans, implicava el descens social dels cabalers. Per evitar aquest descens, segons les possibilitats de la casa d'origen, les famílies benestants podien utilitzar diferents estratègies, les quals no eren les mateixes pels cabalers que per les cabaleres.

En relació a la preocupació pel futur dels fills cabalers i néts, observem que era una constant en els testaments dels pares, especialment dels hereus, els quals preveïen sovint la possibilitat que vulguessin estudiar o aprendre un ofici. Aquesta preocupació es posava de manifest en les reserves dels CCMM d'hereus, els testaments dels pares i de cabalers eclesiàstics, en forma de llegats i causes pies per donzelles maridar i fills estudiar.

La mobilitat social descendent era més acusada en els cabalers que en les cabaleres. Els cabalers poden tenir més opcions que les cabaleres, però també són més susceptibles de descendre en l'escala social. Alguns cabalers fills de pagesos propietaris continuaven l'ofici de pagès, en les seves múltiples possibilitats (arrendataris, etc.); altres feien de menestrals, o es casaven amb fills de menestrals; i altres cursaven estudis eclesiàstics o altres professions, com les de dret (juristes, causídics, notaris) i medicina. Tenir un fill que estudiés una carrera liberal era un prestigi per la família, i una manera d'accedir als cercles de poder.

També podien mantenir-se solters a la casa familiar, treballant pel bé de l'hereu i la família d'aquell, la qual cosa suposava un estalvi de dot per part de

CONCLUSIONS

l'hereu. També podien llogar-se per mosso, fer de jornalier, casar-se amb una cabalera i fer d'arrendatari o masover. O iniciar una nova masoveria si rebien per dot una casa o mas. O casar-se amb una pubilla i mantenir el mateix rol que l'hereu amb qualitat de pubill.

En cas d'aprendre un ofici, podien instal·lar-se en una vila o ciutat. Els oficis més habituals eren els de sastre, teixidor de lli i paraire, però també el de calceter, blanquer, fuster, mestre de cases, hostaler i taverner.

L'entrada d'un fill cabaler a l'església podia afavorir la família. Per les famílies de pagesos propietaris benestants i famílies de menestrals benestants era una manera de col·locar cabalers i evitar la seva degradació social. Tenir un fill cabaler eclesiàstic a la família era una manera d'accedir fàcilment al crèdit, bona part del qual estava sota el control de l'Església. També era una forma de tenir un home de confiança de la família com a conseller, tutor i administrador del patrimoni familiar, en cas de necessitat.

Una altra sortida pel cabaler eclesiàstic era entrar en un orde monàstic. Hem documentat cabalers de pagesos propietaris i menestrals benestants que entren en ordes monàstics, com el de Sant Domènec, en el cas de Batista Salvà, fill d'un sastre, i la del convent de la Murtra, com Joan Romagosa, fill primogènit del mas Oliver.

*Tenir un fill eclesiàstic significava poder-se introduir en una institució, com l'Església, que exercia un gran poder en aquells dos segles moderns. Els eclesiàstics, especialment els rectors, tenien el control social –mitjançant el control ideològic i moral, exercint de notaris–, el control d'una part del crèdit, com hem dit, i el control dels estudis. L'interès de les famílies era que alguns cabalers poguessin ocupar institucions dins l'Església que els permetessin obtenir unes rendes, tals com *beneficis eclesiàstics, personats, rectories* o formar part de *comunitats de preveres o beneficiats*.*

CONCLUSIONS

El capital inicial que sortia d'una família, en forma de benefici de patronat familiar i personat, per ajudar un fill eclesiàstic a subsistir i ocupar un lloc a l'Església, i que s'invertia en censals i altres sistemes de crèdit, podia revertir de nou en la mateixa família, al final de la vida d'aquell eclesiàstic, en forma de causes pies o beneficis per millorar els dots de les filles i ajudar els fills a estudiar per capellà. Això suposava un ajut important per l'hereu del mas, en estalvis de dots, i llinatges que s'hi relacionen. Aquesta era una de les estratègies que practicaven les famílies de pagesos propietaris de mas benestants de la localitat. A la vegada, era una forma d'obtenir crèdit, i podia ser que el capellà, al final de la seva vida, perdonés l'hereu aquell deute, com fa l'eclesiàstic Jaume Romeu, rector de Sant Sadurní. Tenir un fill dins l'Església era una manera de controlar i assegurar el crèdit.

El destí de les filles cabaleres de pagesos propietaris de mas era principalment el matrimoni. Els casos de cabaleres que es casaven amb hereus eren freqüents. Al casar-se amb un hereu, les cabaleres rebien el dot i anaven a viure a la casa del marit on fan de mestresses. D'aquesta manera, es procura evitar la seva degradació social, i, si es pot, es reproduïx el mateix model a la generació següent.

La sortida de les cabaleres que es casaven amb pagesos cabalers de propietaris de mas era normalment la masoveria. La seva posició era menys avantatjosa en comparació amb les cabaleres que es casaven amb un pagès hereu, ja que el seu descens social era gairebé sempre inevitable, tret dels casos en què podien fer diners o adquirir propietats. També podien iniciar una nova pairalia, si heretaven un mas per dot o aixovar.

No obstant, hi havia altres opcions, com casar-se amb un menestral, o sigui, un noi amb ofici, quedar-se solteres al mas, o entrar en un convent.

Hem constatat en diverses ocasions com les filles de pagesos propietaris emparentaven amb menestrals; o sigui, cabaleres que es casaven amb nois que exercien un ofici. Entre aquests menestrals, trobem teixidors de lli, paraires,

CONCLUSIONS

sastres, fusters, ferrers, vidriers, etc. Per contra, no hem pogut constatar si una cabalera es quedava soltera, o si entrava en un convent. S'han donat casos de cabaleres de la petita noblesa relacionada amb la localitat que entraven en un convent.

La sortida de les cabaleres de pagesos petits era dedicar-se al servei domèstic i casar-se. Les filles dels pagesos petits que treballaven en parceria o masoveria podien dedicar-se al servei domèstic i aspirar a casar-se amb un petit camperol. Aquestes cabaleres normalment eren noies joves que entraven a servir o fer de criades a casa de l'amo, o d'un pagès propietari, o d'una família benestant. Algunes d'aquestes joves eren filles de cabalers de pagesos propietaris de mas que havien descendit en l'escala social, com Eulàlia Codorniu, filla d'un cabaler de la família Codorniu del mas d'Anoia.

Les cabaleres filles de menestrals podien casar-se amb menestrals i pagesos. Trobem casos de casaments de cabaleres de menestrals amb fills de menestrals que exerceixen un ofici, normalment el mateix que el del pare. I també amb pagesos propietaris.

En relació als dots, hem vist que són els indicatius més importants per conèixer la posició socioeconòmica de les famílies.

La previsió de dot per assegurar el futur dels fills i filles cabalers, realitzada en els CCMM i els testaments, permet conèixer el nivell de vida de les famílies. Aquesta previsió de dot apareix en els CCMM dels hereus i pubilles en forma de reserves, de manera que s'obliga l'hereu a fer-les complir, i habitualment també en els testaments dels pares, per major seguretat.

Normalment, les quantitats d'aquests llegats, expressats en moneda, estan relacionats amb els drets de llegítima paterna i materna, i han de ser entregades en temps de les seves núpcies, i no abans. Aquestes quantitats no eren definitives, sinó una previsió del dot que els pares feien per assegurar el futur dels seus fills i

CONCLUSIONS

filles cabalers, i s'han de prendre com un indicador de la solvència de la casa en aquell moment. Es podien ratificar, disminuir o augmentar –normalment en el cas de les cabaleres– en funció del nombre de fills –els pares preveïen la possibilitat que en naixessin més o que se'n morissin– i del poder adquisitiu de la casa. Per aquest motiu, no sempre coincideixen amb la quantitat final del dot que es reflecteix en els CCMM.

Els llegats a les filles són substancialment majors que els llegats als fills. Se suposava que els nois ja es podien defensar amb les seves pròpies mans i treball, mentre que les noies havien d'aportar un bon dot per a poder-se situar millor en l'escala social.

La preocupació pel futur dels fills i filles és també una constant en els testaments de les mares. Les dones acostumen a fer llegats als fills i filles, normalment del seu dot i creix que se'ls assignà en els seus CCMM. Aquests llegats de les dones acostumen a ser més modestos en comparació amb els dels homes. Poden ser concretar-se en moneda, però també amb béns mobles, en joies, robes i bestiar domèstic.

Les quantitats monetàries dels dots són un indicador del poder adquisitiu de la família. Els dots de la primera meitat del segle XVI no superen les 90 lliures, essent molt habituals els de 30 lliures, seguits dels de 50 lliures. Alguns dots de 35 i 45 lliures poden incloure el valor de l'aixovar, estimat habitualment en 5 lliures.

A partir de la segona meitat del segle XVI, els dots entre 50 i 55 lliures són habituals, normalment en famílies treballadores i pagesos propietaris petits, i un nombre considerable de dots que excedeix amb escreix les 90 lliures. Els dots més nombroses són els de 100 i 120 lliures, mentre que el més alt és de 250 lliures.

L'augment de les quantitats monetàries dels dots és un indicador que l'economia ha millorat. Hi ha pagesos propietaris de mas, així com arrendataris o masovers, que poden augmentar els dots de les seves cabaleres. Trobem el contrast en els dots compensats amb béns immobles per falta de diners,

CONCLUSIONS

normalment a causa de l'endeutament.

A partir de l'últim quart del segle XVI, gairebé la meitat dels dots són superiors a les 90 lliures, essent la quantitat més alta les 300 lliures, i la majoria són de pagesos propietaris de mas benestants.

Al llarg de la primera meitat del sis-cents, els dots augmenten considerablement. Els dots de 200 i 300 lliures són els més habituals entre la pagesia propietària benestant, i la quantitat més alta arriba a les 700 lliures, integrada per la suma de dos dots, un de 300 i un altre de 400 lliures. A partir de la segona meitat d'aquell segle, els dots d'algunes famílies de pagesos benestants es mantenen entre les 275 i 600 lliures. I els més alts oscil·len entre les 1000 i les 2500 lliures, com el cas de la família Ravella d'Ordal.

Tot i que l'augment dels valors monetaris dels dots són indicatiu de la prosperitat econòmica, especialment dels pagesos propietaris benestants, no sempre els donadors tenien diners comptants per pagar-los. En aquests casos, els donadors es veien obligats a compensar els dots amb béns immobles: amb una casa, terres, o una heretat. La divisió d'alguns patrimonis, per falta de monetari, repercuteia considerablement en la disminució dels dots, com el cas de la família Carbó de Puigfedó.

La majoria dels dots que hem analitzat estan estimats amb una quantitat monetària i l'aixovar es dona per separat. Succeeix així la majoria de les vegades, especialment en la previsió dels dots. En alguns casos, el dot i l'aixovar es comptabilitzen junts, amb moneda. Pagar el dot en diners suposa un esforç i una càrrega per la família de la muller, però impedeix que les heretats es dispersin. Això no obstant, hi ha altres formes de pagar-los.

Encara que es doni un valor numerari al dot, aquest no sempre era pagat totalment amb moneda perquè el numerari escassejava fins al segle XVIII. En alguns casos es diu clarament que “*no corren diners*”, tot i valor del dot s'expressa en lliures. i per aquest motiu, el creix tampoc, *només amb* la meitat de les millores que facin vivint plegats. Si no corrien diners, el procediment més habitual de pagar-los era en espècie: gra, mobiliari de casa, roba de vestir, etc.

CONCLUSIONS

En situacions de falta de numerari també es pagava parcialment amb diners, i l'altra part amb un debitori, el qual es cancel·la en una data que pot ser posterior als 10 anys. O amb diners i una part amb censals i hipoteques; en aquests casos, normalment acostumaven a ser censals i violaris ja creats, el preu i les pensions dels quals es traslladaven a la núvia, i en cas de quitació, els nuvis, o els seus hereus, cobraven íntegrament el seu preu.

Una altra manera de pagar-lo era amb la cessió temporal de l'usdefruit de béns immobles. Es deixen camps i cases de forma gratuïta durant un temps, fins que s'hagi pagat el dot, del tot o en part.

Els béns immobles tenen un paper destacat en alguns dots. La terra, en propietat o en usdefruit, així com els patis per edificar, juntament amb una quantitat monetària, s'utilitzava en alguns dots.

En efecte, el valor de la terra és important com a pagament d'una part o la totalitat d'alguns dots, des d'inicis del cinc-cents. Constatem aquest fet entre la pagesia, especialment petita i mitjana, i els homes d'ofici o menestrals. Aquest fet confirma el valor que l'home del cinc-cents dóna a la terra com a font d'ingressos, en la mesura que pot generar guanys com a resultat del propi treball.

Les cases i patis per edificar van prenent importància especialment a partir del darrer quart del cinc-cents, també entre la pagesia propietària, especialment petita o mitjana, i els homes d'ofici o menestrals. La pràctica va contribuir en el creixement dels nuclis urbans, com la vila de Sant Sadurní, que experimentà un augment de la població des de la segona meitat del cinc-cents.

La majoria dels nuvis i núvies provenien de la mateixa localitat, o de poblacions majoritàriament de l'Alt Penedès, dins un radi de 20-25 quilòmetres.

La majoria de les núvies d'hereus provenien de la mateixa comarca de l'Alt Penedès. Parlem d'un radi de 20 quilòmetres, que abraça les quatre parròquies del terme de Subirats. En menor quantitat, les núvies dels hereus provenien de les comarques veïnes, en un radi de 25 quilòmetres: l'Anoia, Baix Llobregat, Garraf. La majoria de les núvies d'hereus i cabalers provenien també de la mateixa localitat o de poblacions situades a uns 20 quilòmetres de distància,

CONCLUSIONS

majoritàriament de la comarca de l'Alt Penedès.

En menys quantitat, trobem nuvis i núvies procedents d'altres comarques: Anoia, Garraf, Baix Llobregat (el Papiol, Pallejà, Collbató), Conca de Barberà. La majoria d'aquestes comarques estan situades dins un radi de 25 quilòmetres.

Tot i així, la distància geogràfica no era cap impediment perquè un nuvi fermés CCMM amb una núvia. Trobem casos de contraents que procedien de llocs molt allunyats en relació al terme de Subirats. A vegades, la distància és de 65 quilòmetres. En un cas, el lloc d'origen del nuvi està situat a uns 90 quilòmetres, però el lloc de residència és a uns 25 quilòmetres.

La majoria dels immigrants establerts al terme de Subirats que eren de procedència francesa o occitana contreien CCMM amb núvies d'origen occità. No obstant, alguns ho feien també amb cabaleres filles de pagesos propietaris de mas. I alguns altres, en menor proporció, es casaven amb pubilles de pagesos propietaris de mas, com Pere Catasus (Cadasus o Casasus), que es casa amb Beneta Tarrat, pubilla de Sant Sadurní; i alguns ho feien amb viudes.

Troblem altres immigrants, alguns provinents de terres catalanes (Girona, Cervera, Olot), Aragó i Castella, que es casaven al terme de Subirats.

La majoria dels hereus i pubilles es casaven amb cabaleres i cabalers. Només en casos accidentals, trobem cabalers i cabaleres que heretaven un mas a la mort de l'hereu. A la generació següent, aquell mas es desvinculava del patrimoni de l'hereu, i es donava a un fill segon, per tal de no reduir el mercat matrimonial i evitar que es concentrés més d'un patrimoni en una mateixa persona.

Normalment s'acostuma a fer constar l'edat de la núvia, i en molt poques vegades la del nuvi. Preval el costum de no fer constar l'edat del nuvi en els dos segles moderns que estudiem. L'edat de la núvia és determinant, vinculada a la seva funció de procrear. En els pocs casos que es fa constar l'edat del nuvi,

CONCLUSIONS

coincideix que aquell prové d'una família de pagesos propietaris de mas benestant, amb un estatus social alt que s'emparenta amb una família de posició social similar.

En els mateixos CCMM, hi poden haver contradiccions en l'edat dels contraents. Aquestes contradiccions es poden solucionar si coneixem l'edat real segons el registre parroquial de baptisme.

No sempre coincideix l'edat dels cònjuges expressada en els CCMM amb la del seu registre parroquial de baptisme. Hi ha una tendència generalitzada a treure edat a les núvies en els CCMM. Quan podem contrastar l'edat de les núvies que el notari anota en els CCMM amb la que consta en el registre parroquial de baptismes, observem que es tendeix a rebaixar-la.

Les edats que es fan constar preferentment en els CCMM són de 15 anys pel segle XVI, i de 15 i 16 anys pel segle XVII. En relació al segle XVI, trobem una diferència entre 2 i 4 anys menys en els CCMM. En canvi, en el segle XVII la diferència està entre 7 i 10 anys. Interpretem aquest fet en el sentit que el matrimoni de les noies en aquelles edats afavoria el naixement d'un major nombre de fills, ja que estaven en una edat òptima de fertilitat, tot i que se'ls reconeixia la seva capacitat reproductora a partir dels 12 anys. La dels nois era a partir dels 14 anys.

Destaquem la particularitat de tres germanes Carbó de Puigfedó, procedents d'un mas en recessió al segle XVII. Les tres han acudit a notaris diferents, i en els tres casos consta menys edat en els seus CCMM: 11 anys menys en el cas d'Àngela, 9 anys menys en el de Paula i 7 anys menys en el de Magdalena. En realitat, el mas de Puigfedó, al capdavant del qual hi ha la viuda Carbona, o sigui, Marianna Sardà, viuda d'Antoni Carbó, ha retardat el casament d'aquelles donzelles a causa de l'endeutament acumulat per plets judicials i retorns de dot, a què s'ha vist sotmès des d'inicis del segle XVII.

El pare és qui majoritàriament constituïa el dot als fills o filles cabalers. Això no obstant, els CCMM que hem consultat presenten també una gran varietat de donadors del dot que, els quals uns poden actuar sols o de forma conjunta. En

CONCLUSIONS

alguns casos, consten els pares, de forma conjunta, o la mare sola. En menys quantitat, el pare i l'avi, que encara mana. I si el pare és mort, ho pot fer l'avi –si viu–, sol o conjuntament amb un germà o un oncle, el germà hereu, la mare vídua, i, si s'escau, la germana pubilla, la pubilla i el marit d'aquella, els tutors, amics i veïns, entre altres. Això no obstant, en un nombre bastant elevat no es fa constar el donador, potser per descuit del notari, o per motius que no coneixem.

Hi ha núvies que aportaven el seu dot elles mateixes, guanyat amb el seu propi treball. Generalment, les viudes que es tornaven a casar aportaven el dot al segon marit elles mateixes, soles o amb el consentiment d'altres persones, especialment tutors, familiars i amics.

A la mort del marit, la viuda, amb fills o sense, podia reclamar la restitució de dot. Així és sempre, però no sempre és per tornar-se a casar. D'una banda, els marits contemplaven la possibilitat que les seves futures viudes es vulguessin tornar a casar. Per això, els reconeixien el dot i que el tenien posat sobre els béns d'aquells, en cas de restitució, per refer la seva vida en una altra llar.

En cas que la muller morís sense fills que la sobrevisquessin, la seva família d'origen podia també reclamar de dret la restitució del dot, clàusula que es contempla en tots els capítols matrimonials. Els casos d'impagats o reticències per la part obligada s'acostumavn a resoldre al jutjat o amb una sentència arbitral. A aquesta solució, arribà la família Martí de la Torre en reclamar la restitució del dot de Joana Martí, segona muller de Macià Capmany I, el 1574.

La restitució del dot era una càrrega econòmica per la família del marit, i si la quantitat era alta podia portar el mas a la ruïna. La restitució del dot de Joana Mestre, de la Plaça, viuda de Jaume Carbó, de Puigfedó, de 250 lliures, més el creix de 125 lliures, a partir de 1586, més la restitució del dot de 300 lliures d'Eulàlia Batlle de la Pujada, viuda de Baltassar Carbó, vers els anys 1623, són causes de l'endeutament de la família Carbó, el patrimoni de la qual ja no es va refer al llarg del segle XVII.

Hem pogut comprovar com la família Capmany ha d'enfrontar-se amb tres restitucions de dot entre els anys 1561-1574, dues de les quals són de dues

CONCLUSIONS

mestresses sortides de cal Martí de la Torre, de Lavern. Potser això explica que Macià Capmany I vengués 25 jornals de terra de la seva heretat.

Els matrimonis dobles i triples són una estratègia que obeeix a diferents motius. Tots els casos de matrimonis dobles i triples que hem localitzat en la mostra són una estratègia d'aquelles famílies per estalviar-se el pagament dels dots, o una part d'aquells. Pot tractar-se de dots ficticis. Es produeixen entre pares i mares viudos, i entre fills i filles d'aquells, alguns dels quals són d'edat impúber. En alguns casos, es tracta d'una estratègia per resoldre una situació familiar delicada, especialment quan s'ha mort el cap de casa i es necessita assegurar la continuïtat i administració de la casa o mas.

El pagament dels dots i restitucions de dot poden portar fàcilment a l'endeutament del mas. L'endeutament, de per si, ja és indestriable de l'activitat agrària; pensem només en la reposició de llavors per plantar. Trobem que el pagament de dots, així com el pagament de misses per l'ànima, són les principals causes de creació de censals morts. En altres casos, el deute pendent de cobrar es converteix en un censal. En última instància, trobem les vendes a carta de gràcia, amb el dret de retrovenda, entre les principals causes de les quals hi ha "quitar" un debitori i pagar dots.

Entre els principals censalistes o prestamistes trobem els eclesiàstics, que actuen normalment a títol personal, els obrers d'una parròquia i els pagesos propietaris de masos benestants. Encara que amb menor quantitat, trobem també membres de l'aristocràcia. Entre els pagesos propietaris de masos benestants, destaquen les famílies Carbó de Puigfedó i Ravella d'Ordal.

Els guanys obtinguts es poden reinvertir en activitats creditícies. Els cabalers sacerdots poden fundar censals, els guanys dels quals es dediquen a causes pies "per donzelles maridar i nois estudiar", normalment del llinatge de la seva família, de manera que els diners es reinverteixen en el mas d'origen i suposen un estalvi per l'hereu.

Troblem casos en què el deutor o venedor es convertia en parcer del
1808

CONCLUSIONS

prestador o comprador de la terra que es ven a carta de gràcia. Constatem pagesos que venen terra a carta de gràcia i que la segueixen treballant a canvi de pagar les parts de fruit al comprador, com un lloguer. Entre altres, la família Batlle de la Pujada troba una manera d'engrandir el seu patrimoni comprant o adquirint terres a carta de gràcia.

La venda a carta de gràcia era un dels últims recursos que tenia el pagès abans de perdre la seva propietat. Primer provava amb el debitori, després amb el censal i el violari, i li quedava, com a últim recurs, la venda a carta de gràcia d'una propietat. Finalment, amb la venda del dret de retrovenda, es venia la terra o el mas a perpetuïtat.

En la recerca, constatem que l'endeutament encadenat era la principal causa de la venda definitiva d'un mas. Hem documentat 9 casos de masos que es venen a causa d'aquest motiu. Els principals compradors són pagesos propietaris de mas, menestrals enriquits i mercaders. Entre els masos més importants que es venen hi ha la casa forta de Galceran Ferrer de la vila de Sant Sadurní, que acaba a mans de Salvador Aguspí, mercader de Barcelona, a inicis del segle disset, i el mas de Puigfedó, que el compra el pagès propietari Ramon Ravella, de cal Ravella d'Ordal, a inicis del segle divuit.

Per acabar, després de tot el que hem dit fins aquí, no hi ha dubte que la recuperació social i econòmica és un fet al llarg del segle XVI i XVII, els inicis de la qual es remunten a principis del segle XVI. Hem vist com el treball al camp possibilita l'augment demogràfic, en el qual té un protagonisme important la immigració, majoritàriament francesa o occitana, així com d'altres llocs de les terres catalanes. Hem vist que si es desplaça a aquell indret és perquè s'hi donen les condicions adequades per trobar-hi feina. I gràcies a la recuperació econòmica, augmenta la superfície cultivada, i la producció, especialment de cereals, però també vitivinícola, amb diferents tipus de vi, una part dels quals es destina a la fabricació d'aiguardent o aigües destil·lades. Hem vist com tot això possibilita les obres de reforma, ampliació i nova construcció de cases, masos i

CONCLUSIONS

esglésies a què abans ens hem referit, amb capelles, altars, basses d'aigua, cellers, porxos, sales i botigues del gra. Tot plegat possibilita principalment el creixement demogràfic, especialment de la vila de Sant Sadurní, situada al costat del camí ral, lloc de pas obligat per anar a Tarragona i Barcelona, i amb mercat, una dinàmica que tindrà continuïtat, cosa que explica l'existència en aquella vila d'una considerable activitat comercial. A més de la gran quantitat de paraires i teixidors de lli a què abans ens hem referit, hi trobem botiguers de teles, carnisseres, corders, bricollers, marxants i mercaders, destacant l'activitat vidriera, centrada bàsicament en aquella parròquia i boscos d'Ordal. Als homes d'ofici de la vila acuden els habitants dels masos i pobles del terme i rodalies, tant a comprar com a vendre els seus excedents agrària, i també fil, fusells o puntes de coixí, entre altres.

A més, hi hem d'afegir també els hostalers i taverners, mestres de minyons, metges, cirurgians i apotecaris, la Casa del Comú, reunions del consell de la Universitat de Subirats, l'Hospital del Sant Crist dels Pobres, i l'existència de militars, aquests almenys des de finals del segle XVII. Tots ells són signes inequívocs d'una certa prosperitat econòmica i de millora del nivell de vida, almenys d'algunes famílies del terme de Subirats, en la línia de la represa econòmica que experimentà Catalunya, apuntada per Pierre Vilar i confirmada per Albert García Espuche, entre altres historiadors.

Fins aquí, hem destacat els aspectes més rellevants de la nostra investigació. Amb aquesta tesi, hem presentat diverses línies de treball. Cadascun dels seus capítols ofereix aquesta possibilitat. Un tema molt interessant de treballar és la transformació demogràfica del període que estudiem, prenent com a exemple el cas del terme de Subirats. També la incidència de la immigració francesa o occitana a l'interior de Catalunya, des de l'indret que estudiem. Un altre la relació de la pagesia propietària i famílies benestants amb l'oligarquia local, representat amb la Universitat, el Consell General i l'obra de les parròquies. També la relació entre els obrers parroquials i el crèdit. Aquests són només uns quants. I finalitzem aquestes conclusions amb la seguretat de saber que la nostra tesi obre un ampli ventall de possibilitats de cara a futures investigacions.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, M. (1988): *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberós, 1617).
- ALBAREDA, J., GIFRE, P. (1999): *Història de la Catalunya Moderna*. Barcelona: Ediuoc i Enciclopèdia Catalana.
- ALONSO DE HERRERA, Gabriel (1966): *Agricultura general*. Madrid: Ministerio de Agricultura. (La primera edició del llibre és de principis del segle XVI).
- ALSINA, C., FELIU, G, i G. MARQUET (1990): *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Barcelona: Curial edicions.
- (1996): *Diccionari de mesures catalanes*. Barcelona: Curial edicions.
- AMENÓS, Amadeo (1949): *Rectorologio de Santa Maria de Igualada y otras obras*. Igualada: impresor Nicolàs Poncell.
- ANDRÉS, R. M. (1988): *25 anys de l'Escola de Puntaires*. Barcelona.
- ANGUERA DE SOJO, O. (1934): “Dret especial de la comarca de Vic”, dins *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català*. Barcelona, p. 284-301.
- APARICI, J. (1708/1946): *Descripción geográfica de Cataluña (1708)*. Edición de Salvador LLOBET (1946), Separata d'Hispania, 25. Madrid: C.S.I.C.
- ARDIT, M. (2008): “La població”, dins *Història Agrària dels Països Catalans*, vol. III, p. 463-484.
- ÀUSTRIA I TOSCANA, Lluís Salvador d' (1979): *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, Caja de Baleares “Sa Nostra”, 2a meitat, p. 162. (citada en GIRALT, E. (2008): *L'elaboració del vi*. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 407-408.

BIBLIOGRAFIA

- AUTORS DIVERSOS (2006): *Parròquia de Sant Sadurní. 300 anys d'història (1705-2005)*. St. Sadurní d'Anoia: Parròquia de St. Sadurní d'Anoia, Institució cultural "La Llar" (eds.), amb la col·laboració de l'Ajuntament de St. Sadurní d'Anoia. Impressió: Gràfiques Llopart.
- AUTORS DIVERSOS (2013): *L'Abans: Recull Gràfic de Sant Sadurní d'Anoia (1861-1975)*. Centre d'Estudis Sadurninencs. Barcelona: Editorial Efadós; Col·lecció L'Abans.
- AVENTÍN, M. (1996): *La societat rural a Catalunya en temps feudals*. Barcelona: Columna.
- (1998): "Els masos a la baixa edat mitjana. Família pagesa, petita explotació i mercat". *Quaderns*, 19, p. 65-84.
- AVENTÍN, M. SALRACH, J.M. (1981): *Sant Benet d'Espiells i la Catalunya de l'època romànica*. St. Sadurní d'Anoia: Conselleria d'Ensenyament i Cultura de l'Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia.
- BALARI, J. (1964): *Orígenes històrics de Catalunya*, vol. II, Barcelona.
- BARBA I ROCA, M. (1787/1964): "Observaciones generales sobre el actual estado de la agricultura en Cataluña (1787)". Dins *Memòries Acadèmiques*. Prefaci i transcripció segons els manuscrits de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona. Edició a cura de J. IGLÉSIES (1964), Barcelona: Fundació Josep Massot i Palmés, p. 25-33.
- (1991): *El corregiment i partit judicial de Vilafranca del Penedès a l'últim terç del segle XVIII. Respostes al Qüestionari de Francisco Zamora*. Vilafranca del Penedès: Museu de Vilafranca. La resposta és entorn del 1789.
- BARRAU-DIHIGO, L. (1921): "Voyage du P. François de Tours en Espagne et en Portugal (1698-1700)", a *Revue Hispanique*, LIII. BOLÓS, J. de (1980): *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*. Barcelona: Dalmau.
- BENITO, Pere (2010): Casa rural y niveles de vida en el entorno de Barcelona a finales de la Edad Media. Universitat de Lleida. www.uv.es/consum/benito.pdf.

BIBLIOGRAFIA

- BELTRAN DE HEREDIA, J. (1994): “terminologia i ús dels atuellers ceràmics de cuina”, dins *Del rebost a la cuina. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d’Història de la Ciutat, p. 106-107.
- BERTRAN, P. (1994): “L’alimentació del gran Prior de Catalunya (1419)”. Dins *Actes Ir Col.loqui d’història de l’alimentació a la Corona d’Aragó*. Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs. Fundació Pública de la Diputació de Lleida, p. 401-411.
- BILLIARD, R. (1915): *La vigne dans l’Antiquité*. Lió: Librairie H. Lardanchet.
- BLASCO GIMÉNEZ, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona: tesi de doctorat.
- ___ (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d’Estalvis Laietana.
- BOLÓS, J. (1980): *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*. Barcelona: Dalmau.
- BOLÓS, J., JARNE, A. i E. VICEDO (eds.) (2010): *Família pagesa i economia rural*. VII Congrés sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local. Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs.
- BORREL I SOLER, A. M. (1923): *Dret civil vigent a Catalunya, IV, Dret de família*. Barcelona.
- BOSCH, J. (2009): *Evolució patrimonial d’un llinatge terratinent al Penedès al Segle XV. Els Gual*. Vilafranca del Penedès: Institut d’Estudis Penedesencs (IEP).
- BOUCHARD, G. (1981): <<L’étude des structures familiales préindustrielles: pour un renversement des perspectives>>, *Revue d’Histoire Moderne et contemporaine*, p. 545-571.
- BRAUDEL, F. (1953): *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Fondo de Cultura Económica, vol. I, p. 262-264.
- BRINGUÉ, J. M., I SANLLEHY, M.A. (2008): “Boscós, pastures i ramaderia”, dins *Història agrària dels Països Catalans*, Vol. III, p. 171-233.

BIBLIOGRAFIA

- BROCÀ, G. Ma. de (1985/1987): *Historia del Derecho catalán, especialmente del civil*, I vol. Barcelona: Departament de Justícia. La primera edició de l'obra data de 1918.
- BROCÀ, G. Ma. i AMELL, J (1880): *Instituciones del derecho civil catalan vigente*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa.
- BURGUIÈRE, A. (1978): “Le rituel du mariage en France: pratiques ecclésiastiques et pratiques populaires (XVIe-XVIIe siècles)”, *Annales* 38, p 637-650.
- BURKE, P. (ed.) (1993): *Formas de hacer Historia*, Madrid, p. 138.
- BUXÓ, D. (1997): *Arqueología de las plantas*. Barcelona.
- CABANYES, A. DE (1834): *Notas y observaciones hechas en mi viaje y permanencia en Mallorca*, p. 93 (cit. en GIRALT, E. (1988): *L'elaboració del vi abans de la fil·loxera*, L'Avenç, núm 31, p. 51).
- CAPDEVILA, A. (2010): *Entre la vinya i el comerç: els orígens de l'expansió econòmica del Maresme a l'època moderna*. Girona: Documenta Universitària.
- CARBONELL, F. (1820): *Arte de hacer y conservar el vino con una noticia acerca de la fabricación de vinagre*. Barcelona: A. Brusi. (Edició Facsímil, 1992. Barcelona: INCAVI, Dionysos).
- CARRERA PUJAL, J. (1946-1947): *Historia política y economica de Cataluña* (4 toms). Barcelona: Ed. Bosch.
- CARRERAS CANDI, F. (1905): “Palomas y palomares en Cataluña en la Edad Media”, a *Miscelánea histórica catalana*, vol. 1, Barcelona, p. 65-66.
- CARRÈRE, C. (1977, 1978): *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, vol. I (1977), vol. II (1978).
- CASAMITJANA, Jaume (2004): *El testamento en la Barcelona bajomedieval. La superación de la muerte patrimonial, social y espiritual*. Pamplona: Ediciones de la Universidad de Navarra.
- CASTAÑEDA, Lluís (1984): “Ensayo metodológico sobre los inventarios postmortem en el análisis de los niveles de vida material: el ejemplo de

BIBLIOGRAFIA

- Barcelona entre 1790-1794". Dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*: [Barcelona, del 17 al 21 de desembre de 1984: actas], Vol. 1, p. 757-770.
- CASTILLO EZQUERRA, Maria Josep (1990): *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*. Argentona.
- CIRICI, A., MANENT, R. (1977): *Cerámica Catalana* Barcelona: Ed. Destino.
- CODINA, J. (1971): *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel.
- (1984): "Causes de la revolució demogràfica del segle XVIII: el cas d'una vila catalana", dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, vol I, p. 125-131.
- (1997): *Contractes de matrimoni al Delta del Llobregat (segles XIV a XIX)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- (2003): *Els testaments de Sant Boi (segles XIV-XV)*. Barcelona: Viena Editorial/Ajuntament de Sant Boi de Llobregat.
- CODINA, J., MORAN, J. i RENOM, M. (1992): *El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COLOMÉ, J. (1997): *Els móns d'Isidre Mata del Racó. Notes d'un propietari pagès al Penedès de la fi de l'Antic Règim*. Sant Sadurní d'Anoia: IEP i Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia.
- CONGOST, R. i TO, L. (eds.) (1999): *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona: L'Abadia de Montserrat, p. 125-149.
- CONGOST, R. (1990): *Els propietaris i els altres*. Vic: Ed. Eumo.
- CORBERA, E. de (1678): *Cataluña ilustrada desde el principio del mundo hasta que por el valor de su nobleza fue libre de la opresión sarracena*. Nàpols. (Obra anterior a 1631, any de la mort d'Esteve de Corbera, potser ampliada per l'editor, que la publica a Nàpols el 1678).
- COROMINES, J. (1980-1982): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, Edicions Catalanes.

BIBLIOGRAFIA

- COSTA i VIA, M. (2000): *Sant Sadurní d'Anoia. Un perfil socioeconòmic (1771-1816)*. Sant Sadurní d'Anoia: Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia. Col.lecció Història de la vila.
- CRUZ, J. (2015): *Mesa y dietética medievales. El Régimen de Arnaldo (1238-1311)*. Edició digital a Regusto.es/2015/01/29/mesa_ydietetica_medievales. Basada en l'edició en castellà del llibre d'Arnau de Vilanova (1238-1311) titulat *Regimen sanitatis*, escrit vers el 1307, i imprès per primera vegada el 1470, i publicada en castellà per Jerónimo de Mondragón el 1606 amb el títol *Maravilloso regimiento y orden de vivir*.
- DANTÍ, J. (1982): "Granollers i comarca als segles XVI i XVII: Evolució demogràfica i econòmica", *Revista Catalana de Geografia*, 18.
- (1988): *Terra i població al Vallès Oriental. Època Moderna. El creixement Demogràfic i Econòmic als segles XVI i XVII*. Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana.
- (1997): "La població: creixement i oscil·lacions", dins *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII. Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Crítica, p. 186-213.
- (2008): "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 91-124.
- DE VRIES, J. (1974): *The Dutch rural economy in the golden age 1500-1700*. New Haven i London Yale University Press.
- DONAT, L. (1999): "Contractes ad laborationem i establiments de masos després de la pesta negra (1349)", dins CONGOST, R. i TO, L. (eds.) (1999): *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona: L'Abadia de Montserrat, p. 125-149.
- DONAT, L., LLUCH, R., MALLORQUÍ, E., SOLDEVILA, X. i TO, L. (2001): "Usos i abusos del concepte de Mas", dins FERRER, M. T., MUTGÉ, J. i M. RIU (2001): *El Mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII)*, Barcelona: CSIC.
- DURAN SANPERE, A. (1972): "La Casa Gralla" (versió ampliada de "El ejemplo de la Casa Gralla", publicat a *La Vanguardia*, núm 21902,

BIBLIOGRAFIA

- Barcelona, 20-5-1934), dins: *Barcelona i la seva història, 1: La formació d'una gran ciutat*. Barcelona (1972).
- (1949/1972): "La Torre Pallaresa, una residència senyorial", dins: *Barcelona i la seva història, 1: La formació d'una gran ciutat*. Barcelona (1972), p. 741-742.
- DURAN, E. (1984): *Lluís Ponç d'Icard, el "Llibre de les grandeses de Tarragona"*. Barcelona: Curial.
- DURAN, M. (1977): *Evolució de la propietat i dedicació agràries a les terres de la Pabordia i Camareria del Penedès (s. XVI-XVIII)*. Tesi de llicenciatura. Barcelona.
- (1984): *Renda i producció agrària (s. XVII-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà*. Tesi doctoral, UAB.
- (1986): "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI". Dins SALES, N. i altres (1986): *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 186-213.
- EIRAS, A. (1980): "La documentación de Protocolos Notariales en la Reciente Historiografía Modernista". Dins *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII. Barcelona: Col·legi Notarial de Barcelona, p. 7-27.
- (1993): "La historia de la alimentación en la España moderna: resultados y problemas", dins *Obradoiro de la historia moderna*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.
- FARGAS, M. A. (1997): *Família i Poder a Catalunya, 1516-1626*. Barcelona: Fundació Noguera.
- FAUS, J. (1907): "Els capítols matrimonials a la comarca de Guissona (Catalunya segriana)", *Revista Jurídica de Catalunya* XIII. Barcelona, p. 201-233, 287-297, 313-347, 379-405, 599-611.
- FELIU, G. (1978): "L'estudi serial dels capbreus com a font per a la Història Agrària: l'exemple del Palau d'Anglasola", dins *I Congrés d'Història Agrària*. Barcelona.
- (1996): "El règim senyorial català als segles XVI i XVII", *Pedralbes*, 16. Barcelona, p. 31-45.

BIBLIOGRAFIA

- FERRARIS, L. (1795): *prompta Bibliotheca Canonica, Juridica, Morali, Theologica, necnon Ascetica, Polemica, Rubricista, Historica (Juris hispanici hodie etiam vocatur) de principalioribus, et fere omnibus, quae in dies occurrunt, nec penes omnia facile, ac promte reperiri possunt, ex utroque Jure, Pontificiis Constitutionibus, Conciliis Sacra Congregationum Decretis, Sacrae Romanae Rotae Decisionibus, ac probatissimis et selectissimis auctoribus*. Matriti, Regiae Typographorum et Bibliopolarum Societatis, 10 vols; p. 71-75.
- FERRER i ALÒS, Ll. (1983): “Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (Segle XVIII)”, *Estudis d’Història Agrària*, 4, p. 101-128.
- (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (Segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (1991): “Família, iglesia y matrimonio en el campesinado acomodado catalán (Ss. XVIII-XIX)”, *Boletín de la ADEH*, IX (1), p. 27-64.
- (2007): *Hereus, pubilles i cabalers. El sistema d’hereu a Catalunya*. Barcelona: Edit. Afers.
- (2010): “Les clàusules dels capítols matrimonials”, dins *Els Capítols Matrimonials. Una font per a la història social*. Edició a cura de R. ROS (2010), Biblioteca d’Història Rural (BHR), col·l. Fonts, 6. Girona: Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d’Història Rural de la Universitat de Girona i Documenta Universitària, p. 71-88.
- FERRER, M. T., MUTGÉ, J. i M. RIU (eds) (2001): *El mas català dutant l’Edat Mitjana i la Moderna (Segles IX-XVIII)*.
- FONTANA, J. (1985): “La història local: noves perspectives”, dins J. FONTANA, E. UCELAY-DA CAL i J. M. FRADERA (1985): *Reflexions metodològiques sobre la història local*. Girona: Quaderns del Cercle d’Estudis Històrics i Socials de Girona, núm 1, p. 5-12.
- FONTANA, J., UCELAY-DA CAL, E. i J. M. FRADERA (1985): *Reflexions metodològiques sobre la història local*. Girona: Quaderns del Cercle d’Estudis Històrics i Socials de Girona, núm 1.

BIBLIOGRAFIA

- FUENTE, P. de La (1921): *Los heredamientos capitulares en Cataluña*. Madrid.
- JUNCOSA, I. (ed.) (1998): *Tractat d'agricultura. manuscrit anònim de Porrera. Segle XVIII*. Reus: Centre d'estudis Comarcals Josep Iglésies.
- GARCÍA CÁRCEL, R. (1985): *Història de Catalunya, siglos XVI-XVII*. Vol I. Barcelona: Ariel.
- GARCÍA ESPUCHE, A. (1998): *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial.
- (2010): *Barcelona 1700*. Barcelona: Edit. Empúries.
- (2014): *Una societat assetjada. Barcelona, 1713-1714*. Barcelona: Ed. Empúries.
- GARCÍA ESPUCHE, A. i GUÀRDIA, M. (1989): *La construcció d'una ciutat: Mataró, 1500-1900*. Barcelona.
- GARCÍA ESPUCHE, A. et altres (2009): *Dansa i música. Barcelona 1700*. Barcelona: Ajuntament Barcelona.
- GARCÍA MERCADAL, M. (1952): *Viajes de extranjeros por España y Portugal*. Vol I. Madrid: Aguilar.
- GARCIA OLIVER, F. (2006): "Pautes de consum i nivells de vida de la pagesia catalana: la casa i l'interior domèstic". Dins BOLÓS, J., JARNE, A. i E. VICEDO (eds.) (2006): *Condicions de vida al món rural. V Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, p. 47-66.
- GARCÍA SANZ, A. (1961): "El censal", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXXVII, p. 281-310.
- GARRABOU, R. i PUJOL, J. (1987): "El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX", *Recerques*, 19. Barcelona, p. 35-84.
- GARRIGA, J. (1988): "La gàbia gran no fa millor l'aucell": L'arquitectura rural postremença i el "Siti i forma de la casa" segons Miquel Agustí". Dins *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Editorial Alta Fulla. (Edició facsímil de Barcelona: Esteve Liberos, 1617), p. 11-20.

BIBLIOGRAFIA

- GARRIGA, J. (2004): "La peripècia de la casa Gralla i un quadern d'Elies Rogent de 1856", *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, Vol. 18, p. 211-231.
- GAUDEMET, J. (1986): *Le mariage en Occiden. Les moeurs et le droit*. París: Du Cerf, p. 290-291.
- GAYA, J. (2016): *Els masos de Sant Joan Salerm*. Barcelona: edic. SICE (en premsa).
- GIFRE, P. (1993): *Remences, "senyors útils", propietaris i ciutadans honrats a la vegueria de Girona, època moderna. A propòsit de la diferenciació pagesa*. Barcelona: UPF. Treball de Recerca dirigit per Eva Serra.
- (1999a): "Economia i societat als segles XVI i XVII", dins *Història de la Catalunya Moderna*. Barcelona: Ediuoc i Enciclopèdia Catalana, p. 11-50.
- (1999b): "Mercat de la terra i formació de patrimonis agraris (1486-1720). Una primera aproximació", dins R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Abadia de Montserrat. Girona: Universitat de Girona, p. 185-228.
- (2009): *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris. (Vegueria de Girona, 1486-1720)*. V. I i II. Girona: Universitat de Girona, Facultat de Lletres. Tesi de Doctorat dirigit per Eva Serra.
- GIFRE, P., LLUCH, R. (2001): "Continuïtat del mas català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)"; dins: FERRER, M. T., MUTGÉ, J. i M. RIU (eds) (2001): *El mas català dutant l'Edat Mitjana i la Moderna (Segles IX-XVIII)*, p. 593-610.
- GILABERT i D'ALENTORN, F. (1616): *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña, inclinación de sus habitantes y su gobierno* (B.C. Fullets Bonsoms, núm. 193), Lleida.
- (1626): *Agricultura practica con la cual puede uno llegar a ser perfecto agricultor en lo más necesario para la vida humana, en qualquier tierra que estuviere. Dirigida por un padre de familias a sus colonos o granjeros. Hallada entre los papeles de D.—, gentil hombre de boca del Rey N.S.*

BIBLIOGRAFIA

- domiciliado en la villa de Tamarite de Litera, escrita de su propia mano.*
Barcelona: Imp. Comellas.
- GIMÉNEZ BLASCO, J. (1998): *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710.* Barcelona: tesi de doctorat.
- (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment.* Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- GIRALT, E. (1950): “Evolució de l'agricultura al Penedès. Des del cadastre de 1717 a l'època actual”, dins *Actas y comunicaciones de la primera asamblea intercomarcal de investigadores del Penedés y la Conca de Ódena.* Martorell: Asamblea de Estudiosos de Martorell.
- (1958): “En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI”, a *Hispania*, núm 70, XVIII, p. 38-61.
- (1962): “Los estudios de historia agraria en España desde 1940 a 1961. Orientaciones bibliográficas”, *Índice Histórico Español*, V (1959), p. IX-LXXIX.
- (1977): <<Técnicas, cultivos y producción>>, dins *La economía agraria en la historia de España.* Madrid.
- (2005): <<Pròleg>>, dins *Història Agrària dels Països Catalans. Antiguitat*, Vol. I. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 7-15.
- (2008): “De conreu de subsistència a conreu comercial”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna.* Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 297-330.
- (2008): “El conreu de la vinya”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna.* Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 331-393.
- (2008): “L'elaboració del vi”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna.* Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 395-460.

BIBLIOGRAFIA

- GIRONA i LLAGOSTERA, D. (1916): *Itinerari del rei Martí (1396-1410)*.
Barcelona, p. 142.
- GOODY, J. (1986): *La evolución de la familia y el matrimonio en Europa*.
Barcelona: Herder.
- GREWE, R. (1979): *Libre de Sent Sovi*. Barcelona: Barcino.
- GUAL, V. (2008): “El punt de partida de l’agricultura moderna. De la sentència arbitral de Guadalupe i les Germanies a la crisi de finals del cinc-cents”.
Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III.
Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 13-30.
- GUDIOL, J. i ARTIRIANO, P. M. (1935): *Resum de la història del vidre*.
Barcelona: Catàleg de la col·lecció Alfons Macaya.
- GUINOT, E., FURIÓ, A. (1980): “Un exemple d’economia domèstica de principis del XVè. L’administració d’una tutela. Sueca 1412-1427”.
Quaderns de Sueca, 1, p. 11-46.
- IBÁÑEZ, D. (2001): “Les fonts notariales en l’estudi del mas i la família”; dins
FERRER, M. T., MUTGÉ, J. i M. RIU (eds) (2001): *El mas català durant l’Edat Mitjana i la Moderna (Segles IX-XVIII)*, p. 245-261.
- IGLÉSIES, J. (1949/2002): *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: IEC.
- (ed.) (1964): I ROCA, M. (1787/1964): “Observaciones generales sobre el actual estado de la agricultura en Cataluña (1787)”. Dins *Memòries Acadèmiques*. Prefaci i transcripció segons els manuscrits de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona. Edició a cura de J. IGLÉSIES (1964), Barcelona: Fundació Josep Massot i Palmés, p. 25-33.
- (1979): *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana. Volums I.
- (1991): *El fogatge de 1497*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana. Volums I.
- JACQUART, J. (1959): *Une bibliothèque de généalogiste amateur*. Bruxelles.
- JORDÀ, A. (1979): *Barenys i Emprius de Salou a finales del siglo XVII*.
Universitat de Barcelona. Tesi de llicenciatura (inèdita).

BIBLIOGRAFIA

- (1983): *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Vilafranca del Penedès*. Barcelona: Fundació Noguera.
- JUNCOSA, I. (ed.) (1998): *Tractat d'agricultura. Manuscrit anònim de Porrera. Segle XVIII*. Reus: Centre d'Estudis Comarcals Josep Iglésies.
- KAMMEN, C. (1986/2003): *On doing Local History*. Nashville, Tennessee: American Association for State and Local History.
- KERTZER, D.; BARBAGLI, M. (eds) (2002): *Historia de la familia europea*.
- KLAPISH-ZUBER, Ch. (1981): "Une ethnologie du mariage au temps de l'Humanisme", *Annales* 41, p. 1016-1028. BUXÓ, D. (1997): *Arqueologia de las plantas*. Barcelona.
- LABERNIA, P. (1840): *Diccionari de la Llengua Catalana*, Tom II, Barcelona: hereus de la Vda Pla.
- LACUESTA, R. (2004): "La història constructiva del castell de Cubelles a través dels documents escrits d'època moderna i de l'anàlisi de l'edifici". *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; Barcelona: Diputació de Barcelona; p. 191-264.
- LALINDE, J. (1963): *Los pactos matrimoniales catalanes*, dins "Anuario de Historia del Derecho Español", 33.
- (1966): *La jurisdicción real inferior en Cataluña ("corts, veguers, batlles")*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Museu d'Història de la Ciutat.
- LAMBERT, N. (1982/1983): "La verrerie médiévale forestière de la Seube Claret (Herault)", dins *Archéologie en Languedoc*, núm. 5.
- LARIOS, J. (1986): *Lecciones de Genealogía*. Hidalguia. Madrid: Instituto Luis de Salazar y Castro, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (C.S.I.C.).
- LENCINA, X. (1993): "Activitat laboral i espai familiar en els gremis barcelonins de l'època moderna". *Actes del III Congrés d'Història Moderna*, vol II. Barcelona, p. 335-348.
- LE ROY LADURIE, E. (1969): *Les paysans de Languedoc*. Paris.
- LEVI, G. (1993): "Sobre microhistoria", dins BURKE, P. (ed.) (1993): *Formas de hacer Historia*, Madrid, p. 138.

BIBLIOGRAFIA

- LLOBET, S. (1946): “Una descripción geográfica de Cataluña, por José Aparici, en el siglo XVIII”. *Hispania*, VI, p. 632-669 (Edición].
- (1947): *El medio y la vida en el Montseny. Estudio Geográfico*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (C.S.I.C.), p. 475-483.
- LLOBET, S. de (2005): *El matrimoni infantil a Catalunya i Europa*. Barcelona: Fundació Noguera.
- LLORAC, S. (1988): *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*. Vilafranca del Penedès: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Subirats.
- (1997): “La quadra de Vilarnau. Conjectures històriques”. *Gàrgola*, núm 5. Centre d'Estudis Sadurninencs (ed.). St. Sadurní d'Anoia: Gràfiques Llopart; p. 7-8.
- (1998): “La presència d'estrangers a Sant Sadurní d'Anoia entre els segles XVI i XVIII”. *Gàrgola*, núm 7. Centre d'Estudis Sadurninencs (ed.). St. Sadurní d'Anoia: Gràfiques Llopart; p. 12-13.
- (2002): “Notícies documentals de Sant Sadurní durant la pesta negra de 1348”. *Gàrgola*, núm 17. Centre d'Estudis Sadurninencs (ed.). St. Sadurní d'Anoia: Gràfiques Llopart; p. 14-15.
- (2003): “Monistrol, bressol humà del municipi de Sant Sadurní d'Anoia”. *Gàrgola*, núm 18. Centre d'Estudis Sadurninencs (ed.). St. Sadurní d'Anoia: Gràfiques Llopart. p. 12-14.
- (2006): “La parròquia i església de Sant Sadurní d'Anoia, òlim Subirats, des dels seus orígens fins al moment actual”, dins: *Parròquia de Sant Sadurní. 300 anys d'història (1705-2005)*. St. Sadurní d'Anoia: edit. Parròquia de St. Sadurní d'Anoia, Institució cultural “La Llar”, amb la col·laboració de l'Ajuntament de St. Sadurní d'Anoia. Impressió: Gràfiques Llopart. p. 15-39.
- (2012): “Patrimoni arquitectònic i històric del nostre entorn. El palau de la Torre Ramona i l'església de Sant Joan Sesrovires. Sant Joan Sesrovires”, dins: *Gàrgola*, núm 35. Centre d'Estudis Sadurninencs (ed.). St. Sadurní d'Anoia: Gràfiques Llopart; p. 28-31.
- MAINAR, J. (1976): *El moble català*. Barcelona: Editorial Destino.

BIBLIOGRAFIA

- MARANGES, I., MARCILLO, M. (1685): *Crisis de Cataluña hecha por las naciones estrangeras compuesto por el padre... de la compañía de Iesus natural de la villa de Olot*. Barcelona.
- MARANGES, I. (1991): *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV*. Barcelona: IEC.
- MARTÍ, R., SALA, X. I J.L. CALVO (1995): *Pistoles, trabucs i pedrenyals. La producció d'armes portàtils de foc a Catalunya de 1462 a 1869*. Barcelona: Gráficas Reunidas Lluch Sangenis.
- MARTÍ i BONET, J. M., NIQUI i PUIGVERT, L. i F. MIQUEL i MASCORT (1984): *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*. Vol. I. Barcelona.
- (2010): *Els béns culturals i l'església*. Barcelona: Museu Diocesà de Barcelona.
- MARTÍNEZ SHAW, C. (1981): *Cataluña en la carrera de Indias: 1680-1756*. Barcelona: Crítica.
- MASPONS i ANGLASELL, F. (1923): "Els capítols matrimonials o la vida jurídica catalana", *Revista Jurídica de Catalunya*, XXIX. Barcelona, p. 207-222.
- (1935): *La llei de família catalana*. Barcelona: Barcino.
- (1938): *Com es fa un testament*. Barcelona: Editorial Barcino.
- (1956): *Derecho catalán familiar*. Barcelona: Bosch.
- (1962): "El contracte de masoveria", dins *Miscel·lània Borrell i Soler. Recull d'estudis oferts a la memòria d'Antoni Ma. Borrell i Soler*. Societat Catalana d'Estudis Jurídics, econòmics i socials, filial de l'Institut d'Estudis Catalans (1962). Barcelona: IEC, p. 254.
- MASSANELL, A. (1980): "Dades esparses dels immigrants francesos a Vilafranca al segle XVI", Dins *Miscel·lània penedesenca, III*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, p. 61-90
- MERINO DE CÁCERES, J. M. (1977): "La Casa Gralla y los Patios Traslados", dins *El patio de la Casa Gralla. Una reconstrucción*, Madrid: Prosegur, p. 135-186.

BIBLIOGRAFIA

- MIR i MOLINS, J. (1826-1874): *Llibre de Pere Mir y Porta, comensant añ 1829 y traslladat difarentas notas de altrás llivretas vellas*". Arxiu particular de cal Guineu, de Sant Sadurní d'Anoia.
- MOLINÉ, E. (1909): "La descripció de Catalunya del P. Diago. Text original y notes d'en Ernest Moliné y Braies". Barcelona: Casa Provincial de Caridad. Publicat dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 33. Barcelona.
- MONER, J. (2001): "La <<sala>> com a espai vertebrador de l'evolució tipològica del mas"; dins FERRER, M. T., MUTGÉ, J. i M. RIU (eds) (2001): *El mas català dutant l'Edat Mitjana i la Moderna (Segles IX-XVIII)*, p. 263-278.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, T. DE, FERRO POMÀ, V. i SERRANO DAURA, J. (2001): *Història del dret català*. Barcelona: Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya.
- MONTSERRAT i ROBERT, M. J. (1985): *Estudi econòmic de Sitges durant el segle XVIIIè. Població, agricultura i evolució urbana*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans.
- MORALES ROCA, F. J. (1995): *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del brazo real en las Cortes del Principado de Cataluña. Siglos XV y XVI (1410-1599)*. Madrid: Hidalguia. ISBN: 84-87204-74-0.
- MORENO, B. (2001): "La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)". Dins *Estudis d'Història Agrària*, 14, p. 131-142
- (2007): *Consum i condicions de vida a la Catalunya Moderna. El Penedès, 1670-1790*. Vilafranca del Penedès: Consell Comarcal Alt Penedès.
- (2008): "La producció agrària i el mercat: conreus de subsistència i conreus comercials". Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, p. 263-294.
- MOREU-REY, E. (1959): *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles XVI al XVIII)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

BIBLIOGRAFIA

- NADAL I FARRERAS, J. (1979): *Dos siglos d'obscuritat (XVI i XVII)*, Barcelona: Dopesa 2, Col.lecció Conèixer Catalunya.
- NADAL, J. (1983): “La població”. Dins *Història de Catalunya*. Barcelona: Oikos-Tau, p. 75.
- (1985): “La població catalana als segles XVI i XVII”, dins *Història de Catalunya*, IV. Barcelona: Salvat, p. 48-63.
- NADAL, J. i GIRALT, E. (1960): *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: Sevpen. [Trad. al català (2000): *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Vic: Edit. Eumo].
- NAVARRO MAS, J. A. (1784): *Memoria sobre la bonificación de los vinos en el tiempo de su fermentación, y sobre la teórica y práctica del arte de hacer el vino*. Madrid: Of. de Antonio de Sancha, p. 88; cit. en GIRALT, E. (2008): “El conreu de la vinya”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 331-393. “El conreu de la vinya”. Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 331-393
- NOLA, R. de (1985): *Libro de guisados manjares y potajes*. Valencia: Librerías París-Valencia.
- OLIVÉ, E. (1989) (ed.): *Història del Camp de Tarragona*, Vol I, El Tarragonès. Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona.
- PADRÓS, J. A. (1997): “Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la vall d'en Bas (segle XVI)”, a *Recerques*, núm 35, p. 7-25.
- PLADEVALL, A., COLOMER, I.M., i J. TOUS (1976): *Columbaris, colomers i palomeres*. BARCELONA: Rafael Dalmau, edit./Unió Excursionista de Catalunya.
- PLANELL, L. (1948): *Vidrio, historia, tradición y arte*. Barcelona, Vol I, p. 55-56.
- PONS GURI, J. M. (1963): *Un fogatjament desconegut de l'any 1358*. Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, XXX. Barcelona, p. 382, 414 i 454.

BIBLIOGRAFIA

- PRATS, J. M. (1989): “L'Època Moderna (Segles XVI, XVII i XVIII)”, dins OLIVÉ, E. (1989) (ed.): *Història del Camp de Tarragona*, Vol I, El Tarragonès. Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona, p. 63-104.
- PUIG FERRIOL, LI. i ROCA i TRIAS, E. (1984): *Institucions del dret civil de Catalunya*. Barcelona: Edit. Bosch.
- QUEROL, C. (2010): *Atles de can Guineu (1400-1865). Sant Sadurní d'Anoia i Subirats en la cartografia i els dibuixos de Jaume Mir Molins*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana.
- (2011): *Flaixos d'història en la cartografia sadurninenca (1400-2010)*. Editat: carlesquerol.files.wordpress.com/2011/09/cartografia-sadurninenca-de-carles-querol.pdf.
- RAFAT, F. (1993): *Masos, safrà, occitans i pesta negra*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- RANGEL LÓPEZ, N. (2010): “El trabajo campesino en l'Horta històrica de la ciudad de Valencia a finales de la Edad Media: organización y estrategias del núcleo familiar”, dins BOLÓS, J., JARNE, A. i E. VICEDO (eds.) (2010): *Família pagesa i economia rural*. VII Congrés sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- REGLÀ, J. (1956/1987): *Els Virreis de Catalunya*. Barcelona: Vicens Vives. Col.lecció Història de Catalunya, vol. 9.
- RIERA, A. (1997): *Senyors, monjos i pagesos: alimentació i identitat social als segles XII i XIII*. Barcelona: IEC.
- ROBLES SIERRA, A. (1986): *Fray Ramon Martí de Subirats y el diálogo misionar en el siglo XIII*. Burgos: Editorial OPE.
- ROS, R. (ed.) (2010): *Els capítols matrimonials. Una font per a la història social*. Biblioteca d'Història Rural (BHR), col·1. Fonts, 6. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona i Documenta Universitària.

BIBLIOGRAFIA

- RÖSSENER, W. (1990): *Los campesinos en la Edad Media*. Barcelona, p. 115-116.
- RUBIO RODRÍGUEZ, J.J. (1976): *Las causas pías en los juristas clásicos españoles de los siglos XV al XVII (Estudio histórico-jurídico)*. Sevilla.
- SALA, R. (2001): “La transhumància a Prats de Molló, segles XVII i XVIII”, *Estudis d’Història Agrària*, 14, p. 171-184. Citat per BRINGUÉ, J.M. i SANLLEHY, M.A. (2008): “Boscós, pastures i ramaderia”, dins *Història agrària dels Països Catalans*, Vol. III, p. 204.
- SALES, N. (1989): *Els segles de la Decadència (segles XVI-XVIII)*, vol. IV de *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar. Barcelona: Edicions 62.
- SALICRÚ, M. (1989): “La casa de cós de Mataró”, dins *Fulls Museu Arxiu de Santa Maria*, 35. Mataró: Museu de Santa Maria, p. 26-27.
- SALRACH, J. M. – DURAN, E. (1981-1982): *Història dels països catalans*, vol. II, *Dels orígens a 1714*. Barcelona: Ed. Edhasa.
- SANMARTÍ, C. (1992): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L’exemple del Mas Sanmartí*. Tesi de Doctorat. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat d’Història. Departament d’Història Contemporània.
- (1993): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central. L’exemple del Mas Sanmartí*. Manresa: Caixa d’Estalvis de Manresa.
- SANTÍSSIM SAGRAMENT, F. del (2004): *Instrucció breu i útil per los cuiners principiants segons lo estil dels carmelites descalços Receptari de cuina conventual del segle XVIII*. Precedit d’un estudi històric sobre la cuina carmelitana, a cura de M. Mercè Gras i Agustí Borrell. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- SAURI, M. i MATAS, J. (1849): *Manual Histórico-Topográfico, Estadístico y Administrativo. Guia General de Barcelona*. Barcelona: Imprenta y Librería de Manuel Sauri. (Llibre electrònic de Google. books.google.es).
- SAVONAROLA, M. (1541): *Regimiento de sanidad de todas las cosas que se comen y beven*. Sevilla.
- SERRA i PUIG, E. (1967): *Los cereales en la Barcelona del s. XIV*. Barcelona: Universitat de Barcelona, tesi de llicenciatura.

BIBLIOGRAFIA

- (1978): “Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII”. *Dins Estudis d’Història Agrària*, núm 1. Barcelona, p. 120-145.
- (1980): “El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe”, *Recerques*, 10. Barcelona, p. 17-32.
- (1983): “El règim feudal al camp català als segles XVI i XVII”, a *Curs d’Història de Catalunya*, 2, Barcelona: La Magrana i Institut Municipal d’Història, p. 87-99.
- (1984a): “Els Gualbes, ciutadans de Barcelona: de la família bancària del segle XV a l’enllaç nobiliari del segle XVII”, dins *I Congrés d’Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Departament d’Història Moderna. Publicacions de la Universitat de Barcelona, vol. I, p. 479-497.
- (1984b): “Els Gualbes al segle XVI: la funció pública”, dins *Jornades d’Història Antoni Agustí i el seu temps (1517-1586)*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, vol. II, p. 507-535.
- (1988): *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1580-1729*. Barcelona: Crítica.
- (2008): “La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII). Dins *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*. Vol. III. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, p. 511-557.
- SERRA I CLOTA, A. (1990): *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S. XIII-XVI)*. VIC: Editorial EUMO. [Publicació de la tesi doctoral de 1987, *La comunitat rural de la Catalunya central en la baixa edat mitjana: Collsacabra*, Universitat de Barcelona, 4 vols.].
- (1993): “El vi, la seva importància i la seva elaboració entre el S.XIII-XVI a la Catalunya central”. Dins *Vinyes i vins: mil anys d’història. IIIer Col·loqui d’Història Agrària. Vilafranca del Penedès, 1990*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 281-298.
- SIGUAN, M., CARBÓ, J.M. (1988): “Català i occità: una història paral·lela”. Dins *Revista de Catalunya*, núm 17, p. 73-76.

BIBLIOGRAFIA

- SIMON, A. (1991): *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- SIMORRA, R.V. (1976): *L'art Popular a Catalunya*. Barcelona: Ed. 62
- TELLO, E. (1986): “La utilització del censal a la Segarra del 700: crèdit rural i explotació usurària, *Recerques*, núm 18, p. 47-72.
- (1990): “Vendre per pagar. La comercialització forçada a l’Urgell i a la Segarra al final del segle XVIII, *Recerques*, núm 23, p. 141-160.
- TERRADES, I. (1984): *El món històric de les masies*. Barcelona: Curial.
- (1992): “Tradició i crisi en el món rural català”, manuscrit, p. 221; citat dins SANMARTÍ, C. (1992): *La Pagesia Benestant a la Catalunya Central...*, Tesi de Doctorat, op. cit., p. 330.
- TEIXIDÓ, F. (2009): *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i Comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*, vol. II. Fundació Noguera, estudis 46. Barcelona: Pagès editors.
- TORELLÓ, P. (1909): *Monografia històrica-pintoresca de Sant Sadurní d’Anoia*. Barcelona: Impremta de Francisco X. Altés i Alabart.
- TORRA I MIRÓ, O. et altres (1986): *Diccionari Jurídic Català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona.
- TORRAS I RIBÉ, J.M. (1993): *La comarca de l’Anoia a finals del segle XVIII. Els <<Qüestionaris>> de Francisco de Zamora i altres descripcions: 1770-1797*. Igualada: Consell Comarcal de l’Anoia i Ajuntament d’Igualada. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- TORRENTS, A., VALLS, M., BAYONA, J. (2001): “Inventari dels Arxius sacramentals del Penedès (Comarques de l’Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf), segles XVII-XIX., *Olerdulae*, Vilafranca del Penedès: Institut d’Estudis Penedesencs.
- TRÍADE S.C.P. (2007): *Inventari del patrimoni cultural de Subirats. Memòria tècnica*. Diputació de Barcelona: xarxa de municipis, Ajuntament de Subirats.
- UCELAY-DA CAL, E. (1985): “Història regional, història comarcal, història local”, dins J. FONTANA, E. UCELAY-DA CAL i J. Ma FRADERA

BIBLIOGRAFIA

- (1985): *Reflexions metodològiques sobre la història local*. Girona: Quaderns del Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, núm 1, p. 13-26.
- UDINA, A. (1984): *La Successió Testada a la Catalunya Altomedieval*. Barcelona: Fundació Noguera.
- URPÍ, J. (2000): "Sant Venat, l'altre patró". *Gàrgola*, núm 11. St. Sadurní d'Anoia: Centre d'Estudis Sadurninencs (ed.). Impressió: Gràfiques Llopart. p. 14-15.
- (2005): "Sant Venat, copatró de Sant Sadurní", dins: *Parròquia de Sant Sadurní. 300 anys d'història (1705-2005)*. St. Sadurní d'Anoia: edit. Parròquia de St. Sadurní d'Anoia, Institució cultural "La Llar", amb la col·laboració de l'Ajuntament de St. Sadurní d'Anoia. Impressió: Gràfiques Llopart. p. 51-52.
- MAINAR, J. (1976): *El noble català*. Barcelona: Editorial Destino.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1973): *El món rural a Catalunya*. Barcelona: Curial, Col. Biblioteca de Cultura Catalana, núm 6.
- VALLES, J. (2007): *Cocina y alimentación en los siglos XVI y XVII*. Junta de Castilla y León: Consejería de Cultura y Turismo.
- VALLS JUNYENT, F. (1990): "Creixement agrari i diferenciació social pagesa a la comarca d'Anoia entre començaments del segle XVI i mitjans del XVII", *Pedralbes*, núm. 10, p. 99-136.
- VICENS VIVES, J. (1948): *Notas sobre el desarrollo de la historiografía de la edad moderna en Barcelona*. Zaragoza, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- VILAGINÉS, J. (2001): *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (S. X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILANOVA, A. de (1606): *Régimen de salud*. Edició dins: CRUZ, J. (2015): *Mesa y dietética medievales. El Régimen de Arnaldo (1238-1311)*. Edició digital a Regusto.es/2015/01/29/mesa_ydietetica_medievales. Basada en l'edició en castellà publicada per Jerónimo de Mondragón el 1606 amb el títol *Maravilloso regimiento y orden de vivir*.

BIBLIOGRAFIA

- VILAR, P. (1966/1986): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, 3 vol., Barcelona: Edicions 62.
- (1967/1979): “L'explotació agrícola d'una propietat a l'horta de Tàrrega”, *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Barcelona: Curial, p. 11-42.
- (1976): *Crecimiento y desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español*. Barcelona: Ariel, p. 17-105.
- VIRELLA, A.: L'Alt Penedès, Baix Penedès, Garraf, Anoia”. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 6, p. 2.
- VIVES, M. (1997): *L'Arxiu de protocols del districte d'Igualada*. Barcelona: Fundació Noguera.
- VIZCARRA, J. (1991): *L'epidèmia de pesta a Igualada l'any 1589*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- ZAMORA, F. DE (1973): *Diario de los viajes hechos en Cataluña de —, seguit de la resposta del corregiment de Barcelona al seu qüestionari feta per Josep Albert Navarro Mas i Marquet, a cura de Ramon Boixareu*. Barcelona: Curial. Documents de Cultura, 3.
- ZILETTI, I. (1563): *matrimonialium Consiliorum ex Clarissimis iureconsultis tam veteribus, quam recentioribus, diligentia D.Io. Baptistae Ziletti I.V.D. Veneti Collectorum, Venetiis, Iordani Zileti, vol. I*.

BIBLIOGRAFIA

APÈNDIX

A. TAULA D'EQUIVALÈNCIES

Presentem una taula d'equivalències de moneda, capacitat, superfície, longitud i pes. Per la seva elaboració, ens hem basat en Alsina, Feliu i Marquet (1990), Codina (2003), i en les fonts documentals consultades en el nostre treball.

A.1. MONEDA

1 ducat = 24 sous.¹

1 lliura (moneda de compte) = 20 sous.² = 10 reals (1607).³

1 sou = 12 diners.

1 dobla d'or = 5 lliures 22 sous (1728).⁴

1 florí d'or = 16 sous i mig.

1 florí de plata = 11 sous.

1 real = 2 sous (4 reals = 8 sous, 1611);⁵ 10 reals = 20 sous = 1 lliura;⁶

5 reals = 5 lliures;⁷ 20 reals = 40 sous = 2 lliures).

100 escuts = 105 lliures.⁸

100 ducats = 120 lliures (si 1 ducat = 24 sous, i 1 lliura = 20 sous).

¹ 24 s. és el preu de 2 porcells (29-12-1561, test. de Macià Alavedra, de la Talalla, de St. Pere de Lavern (APL, M-1561, f. 11r-12v, 24); i de 3 càrregues de vi most (19-4-1568, encant d'Antoni Martí, de la Talalla, APL, M-1561, f. 109r-109v, 245: "*Ítem nou càrregas de vi most venut a n'an Garau, texidor de Vilafrancha, a rahó de un ducat tres càrregas*").

² També trobem que 1 ll. equival a 24 s.: "vint-y-quatre sous..., dich 1 liura", 16-10-1580, test. de Joan Mestre (1580), de Rocamora, de St. Pere de Lavern (APL, M-1568, f. 40r-40v, 76).

³ 2-12-1607, test. de Pere Frexas: "Més vull sian donades a Nostra Senyora del Rosser, de la isglésia de St. Pau de Ordal, deu reals, dich 1 ll. s." (APSS, Testaments I, f. 82r-82v, 73).

⁴ 24-12-1728, inv. de Josep Miracle, rector de St. Pere de Lavern (APL, documents solts, f. 1r-4v, 40).

⁵ 28-8-1611, test. de Bernat Difaure (APSP, Testaments I, f. 92r-92v, 83).

⁶ 2-12-1607, test. de Pere Frexas, occità (APSP, Testaments, I, f. 82r-82v, 73): "Més vull sian donades de mos béns al Espital General de Sta. Creu de Barcelona deu reals, dich 1 l.".

⁷ 50 reals són 5 ll.; 26-3-1623, test. de Pere Llanas, estranger, hab. a la casa de Joan Mata, de la Plaça, de St. Pau d'Ordal (APSP, Testaments I, f. 121r-121v, 111).

⁸ 5-8-1567, CCMM de Jaume Ferret i Margarida Mestre (APL, M-1561, f. 95r-96v, 225).

A.2. CAPACITAT

1 carga de vi = 120 litres (aprox.).

A.3. SUPERFÍCIE I LONGITUD

1 quarterada = 71,03 àrees a Barcelona (és més que 1 jornal; equival a unes 34,22 àrees a Igualada i al Vendrell).

1 quartera = 1 jornal (aprox.).

1 jornal = 1 mujada (aprox.).

1 mujada = 4.896,5 m².

1 jornal de bous = 4.896,5008 m².

1 home de cavadura = 1 jornal de cavar (400 m²).

1 cana = 18 pams (1,60 m. aprox.).

A.4. PES

1 quartera de blat = 55 quilos (aprox.)

1 quartera d'ordi = 42 quilos (aprox.).

1 lliura carnissera = 1200 grams.

1 rova (o arrova) = 26 lliures (equivalen a 10,400 quilograms. És 1/4 part d'un quintar).⁹

⁹ S'utilitza per mesurar el fil de cànem; 22-4-1607, test. de Miquel Creus II, sastre, de St. Sadurní (APSS, Testaments 1585-1663, f. 52r-53r, 50):

B. ÍNDEX DE QUADRES

Quadre 1. <i>Terme de Subirats</i>	51
Quadre 2. <i>Focs del terme de Subirats segons els tres fogatges</i>	58
Quadre 3. <i>Hab. del terme de Subirats segons els tres fogatges</i>	58
Quadre 4 <i>Immigrants fr. o occitans a St. Pere de Lavern, 1536-1548</i>	71
Quadre 5. <i>Professió immigrants fr. o occitans, St. Pere de Lavern, 1536-1548</i>	73
Quadre 6. <i>Immigrants de terres catalanes, St. Pere de Lavern, 1536-1561</i>	89
Quadre 7. <i>Pubilles del terme de Subirats, s-XVI-XVII</i>	111
Quadre 8. <i>Cabalers solters de pagesos propietaris de mas de Subirats,s-XVI-XVII</i>	135
Quadre 9. <i>Estudiants de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	156
Quadre 10. <i>Estudiants de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	156
Quadre 11. <i>Estudiants de la pr. de St Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	156
Quadre 12. <i>Estudiants de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII</i>	157
Quadre 13. <i>Eclesiàstics nascuts a la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	175
Quadre 14. <i>Eclesiàstics nascuts a la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII</i>	180
Quadre 15. <i>Eclesiàstics nascuts a la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	182
Quadre 16. <i>Eclesiàstics nascuts a la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	187
Quadre 17 <i>Marits de cabaleres del mas de Puigfedó, s-XVI-XVII</i>	219
Quadre 18 <i>Previsions de dots segons els testaments dels homes, s-XVI-XVII</i>	440
Quadre 19. <i>Previsions de dots segons els testaments de les dones, s-XVI-XVII</i>	455
Quadre 20. <i>Procedència de les núvies d'hereus, St. Pere de Lavern</i>	471
Quadre 21. <i>Procedència de les núvies de cabalers, St. Pere de Lavern</i>	475
Quadre 22. <i>Procedència dels nuvis de pubilles, St. Pere de Lavern</i>	480
Quadre 23. <i>Procedència dels nuvis de cabaleres, St. Pere de Lavern</i>	482
Quadre 24. <i>Procedència de nuvis menestrals de cabaleres, St. P. de Lavern</i>	485
Quadre 25. <i>Procedència de les núvies d'hereus de St. Sadurní de Subirats</i>	489
Quadre 26. <i>Procedència de les núvies de cabalers de St. Sadurní de Subirats</i>	492
Quadre 27. <i>Procedència de les núvies d'immigrants hab. a St. Sadurní de Sub.</i>	493
Quadre 28. <i>Procedència d'hereus nuvis de cabaleres de mas St. Sadurní de Sub.</i>	497

Quadre 29. <i>Procedència de les núvies d'hereus de St. Pere de Subirats</i>	501
Quadre 30. <i>Procedència de les núvies de cabalers de St. Pere de Subirats</i>	502
Quadre 31. <i>Procedència dels nuvis de cabaleres de St. Pere de Subirats</i>	504
Quadre 32. <i>Edat dels nuvis amb llurs contraents en els CCMM del segle XV</i>	508
Quadre 33. <i>Nombre de nuvis i núvies per edats segons els CCMM del s-XVI</i>	510
Quadre 34. <i>Edats de nuvis i núvies entre els CCMM i el Reg. par., s-XVI</i>	511
Quadre 35. <i>Edat dels contraents segons els CCMM i el Reg. pr., s-XVI</i>	514
Quadre 36. <i>Edat dels nuvis amb llurs contraents en els CCMM del s- XVI I</i>	515
Quadre 37. <i>Nombre de nuvis i núvies per edats segons els CCMM del s-XVI</i>	516
Quadre 38. <i>Edats de les núvies entre els CCMM i el Reg. pr., s-XVII</i>	517
Quadre 39. <i>Edat dels contraents segons els CCMM i el Reg. pr., s-XVII</i>	518
Quadre 40. <i>Donadors en els CCMM, s-XVI-XVII</i>	522
Quadre 41. <i>Dots entre 20-90 ll., CCMM 1500-1550</i>	581
Quadre 42. <i>Dots entre 20-45 ll., èpoques de dot 1500-1550</i>	581
Quadre 43. <i>Dots entre 12-87,10 ll., CCMM 1551-1575</i>	583
Quadre 44. <i>Dots entre 90-250 ll. i altres, CCMM 1551-1575</i>	583
Quadre 45. <i>Dots entre 90-250 ll. èpoques de dot 1551-1575</i>	583
Quadre 46. <i>Dots entre 20-90 ll. CCMM i èpoques de dot 1575-1599</i>	587
Quadre 47. <i>Dots entre 100-300 ll. i altres, CCMM 1575-1599</i>	588
Quadre 48. <i>Dots entre 20-200 ll., CCMM i èpoques de dot 1600-1650</i>	591
Quadre 49. <i>Dots entre 250-700 ll. i altres, CCMM 1600-1650</i>	591
Quadre 50. <i>Dots entre 10-600 ll., CCMM 1651-1699</i>	594
Quadre 51. <i>Dots entre 1000-2500 ll., CCMM 1651-1699</i>	594
Quadre 52. <i>Masos habitats de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	618
Quadre 53. <i>Masos i cases habitats, patis i eres pr. de St. P. d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	668
Quadre 54. <i>Masos i cases habitats de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII</i>	686
Quadre 55. <i>Masos habitats de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	729
Quadre 56. <i>Inventaris de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	830
Quadre 57. <i>Inventaris de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	831
Quadre 58. <i>Inventaris de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII</i>	831
Quadre 59. <i>Inventaris de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	831

Quadre 60. <i>Tipus de vi i capacitat en cargues a St. Pere de Lavern, s-XVI</i>	938
Quadre 61. <i>Censos en cereals del priorat de St. Sebastià dels Gorgs, 1567</i>	1039
Quadre 62. <i>Conreus al terme de Subirats segons el cadastre de 1717</i>	1040
Quadre 63. <i>Compradors de forment de llavor entre 1536-1547</i>	1046
Quadre 64. <i>Venedors de cereals entre 1536- 1547</i>	1048
Quadre 65. <i>Blats i verema del mas de Puigfedó, 1586</i>	1057
Quadre 66. <i>Preus de cereals a Subirats 1538-1546</i>	1064
Quadre 67. <i>Tipus de bestiar de tir</i>	1158
Quadre 68. <i>Oficis i estructura social de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1279
Quadre 69. <i>Pagesos de la pr. de St. Pere de Lavern, capbreu de 1567</i>	1284
Quadre 70. <i>Pagesos de la pr. de St. Pere de Subirats, capbreu de 1567</i>	1287
Quadre 71. <i>Pagesos de la pr. de St. Sadurní de Subirats, capbreu de 1567</i>	1289
Quadre 72. <i>Pagesos de la pr. de St. Pau d'Ordal, capbreu de 1567</i>	1291
Quadre 73. <i>Mossos de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1300
Quadre 74. <i>Mossos de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1301
Quadre 75. <i>Pastors de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1303
Quadre 76. <i>Pastors de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1306
Quadre 77. <i>Pastors de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	1308
Quadre 78. <i>Pastors de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1310
Quadre 79. <i>Mulaters de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1310
Quadre 80. <i>Mulaters de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1311
Quadre 81. <i>Bovers de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1312
Quadre 82. <i>Bovers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1313
Quadre 83. <i>Bovers de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	1313
Quadre 84. <i>Hortolans del terme de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1314
Quadre 85. <i>Serradors de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1315
Quadre 86. <i>Teixidors de lli de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1344
Quadre 87. <i>Teixidors de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1345
Quadre 88. <i>Teixidors de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1346
Quadre 89. <i>Teixidors de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	1347
Quadre 90. <i>Paraires de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1352

Quadre 91. <i>Paraires de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1361
Quadre 92. <i>Sastres de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1368
Quadre 93. <i>Sastres de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1389
Quadre 94. <i>Sastres de la pr. de St. Pau d'Ordal, s-XVI-XVII</i>	1394
Quadre 95. <i>Sastres de la pr. de St. Pere de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1397
Quadre 96. <i>Sabaters de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1408
Quadre 97. <i>Ataconadors de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1411
Quadre 98. <i>Vidriers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1417
Quadre 99. <i>Forns de calç i teules del terme de Subirats, s-XVI i XVII</i>	1437
Quadre 100. <i>Mestres de cases de la pr. de St. Sadurní, s-XVI i XVII</i>	1449
Quadre 101. <i>Picapedrers de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI i XVII</i>	1458
Quadre 102. <i>Mestres de cases de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI i XVII</i>	1459
Quadre 103. <i>Rajolers i teulers de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI i XVII</i>	1466
Quadre 104. <i>Rajolers i teulers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII</i>	1467
Quadre 105. <i>Fusters de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII</i>	1472
Quadre 106. <i>Boters de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1476
Quadre 107. <i>Ferrers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII</i>	1481
Quadre 108. <i>Hostalers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI i XVII</i>	1489
Quadre 109. <i>Taverners relacionats amb el terme de Subirats, s-XVI i XVII</i>	1496
Quadre 110. <i>Moliners de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1499
Quadre 111. <i>Moliners de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI i XVII</i>	1506
Quadre 112. <i>Carreters a St. Sadurní de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1511
Quadre 113. <i>Traginers localitzats a la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1512
Quadre 114. <i>Traginers de la pr. de St. Sadurní de Subirats, s-XVI-XVII</i>	1513
Quadre 115. <i>Comerç a la pr. de St. Sadurní de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1516
Quadre 116. <i>Mestres de minyons de la pr. St. Sadurní de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1528
Quadre 117. <i>Mestres de minyons de la pr. de St. Pau d'Ordal, s- XVI i XVII</i>	1531
Quadre 118. <i>Metges i cirurgians de la pr. St. Sadurní de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1531
Quadre 119. <i>Homes de Dret i Lleis del terme de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1534
Quadre 120. <i>Fàmuls, criats i majordoms del terme de Subirats, s- XVI i XVII</i>	1542
Quadre 121. <i>Nobles, aristòcrates, cavallers i ct. honrats, s- XVI i XVII</i>	1555

APÈNDIX

Quadre 122. <i>Unitats de superfície expressades en cm, m i m²</i>	1564
Quadre 123. <i>Masos habitats de la pr. de St. Pere de Lavern, 1567</i>	1577
Quadre 124 <i>Masos rònecs de la pr. de St. Pere de Lavern, 1567</i>	1579
Quadre 125. <i>Peces de terra de la pr. de St. Pere de Lavern en m,² 1567</i>	1597
Quadre 126. <i>Contr. d'arrend. de mas de la pr. St. Sadurní de Subirats, s- XVI</i>	1603
Quadre 127. <i>Contr. d'arrend. de mas de la pr. de St. Pere de Subirats, s- XVI</i>	1603
Quadre 128. <i>Contr. d'arrend. de mas de la pr. de St.Pere de Lavern, s- XVI</i>	1604
Quadre 129. <i>Contr. d'arrend. de masos forans, s-XVI</i>	1605
Quadre 130. <i>Censals comprats pels Carbó de Puigfedó, s-XVI</i>	1722
Quadre 131. <i>Censals comprats pels Ravella d'Ordal, s-XVII</i>	1724
Quadre 132. <i>Vendes a c. de gràcia de la pr. de St. Pere de Lavern, s-XVI-XVII</i>	1745

